زوردۇن سابىر

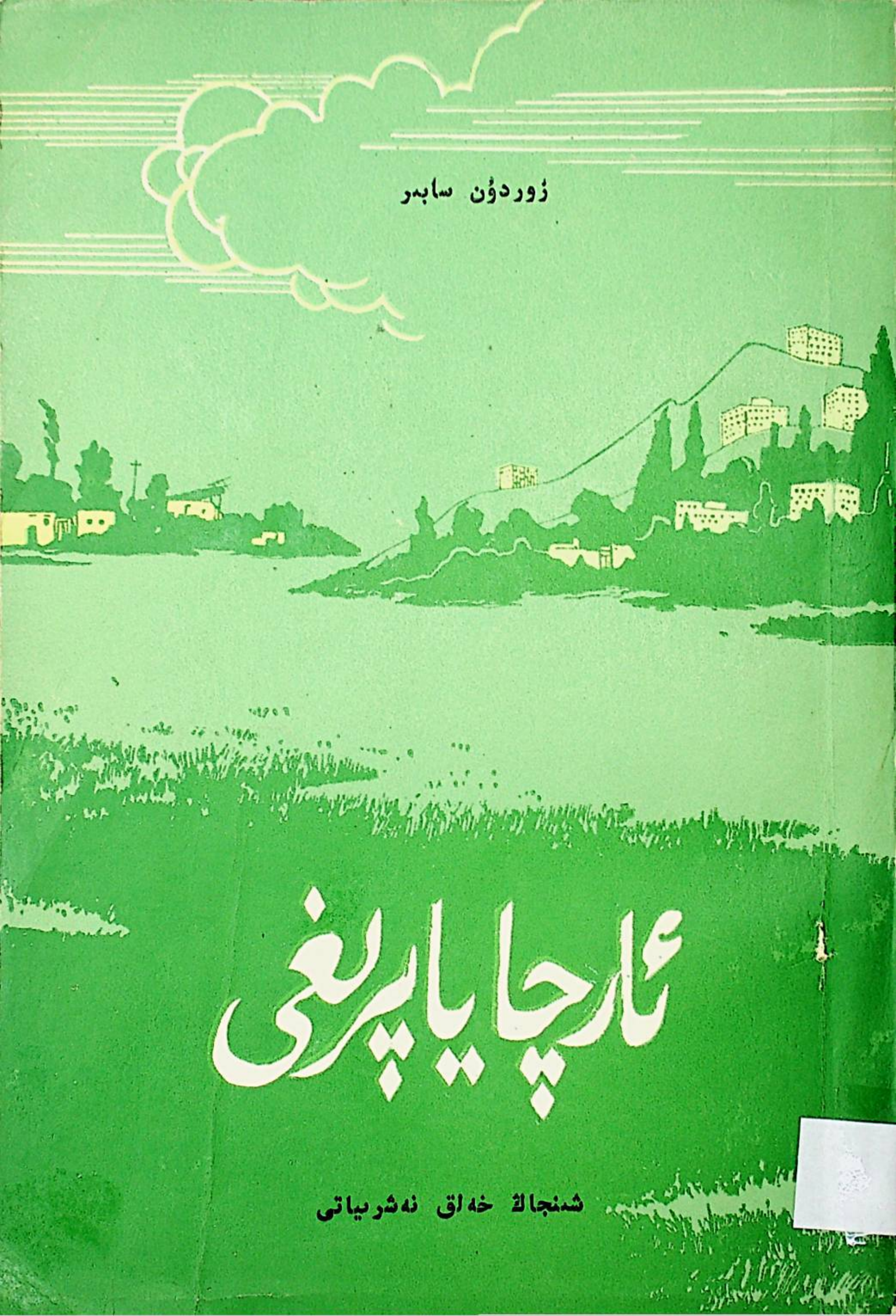

ئارچا ياپرىغى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

زوردۇن سابىر

ئارچا ياپرىقى

(پوۋېستلار)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مەسئوول موهەرریری: ئەخەت هاشم

مۇندەرىجە

خەيرلىك ئىش.. 1
سۇبهى.. 105
ئارچا ياپرىقى.. 205
ۋاپادارلىق 305

خەيرلىك ئىش

ئىدىقۇت چالمىسى

1

هەمدۇل بوۋاي ئوغلىنىڭ دەرۋازىسىنى قاتتىق جالاقلاتتى. ئۇنىڭ غەزەپتىن زوۋانى تۇتۇلغان، لەۋلىرى كۆكىرىپ، چىشلىرى كىرىشىپ قالغان ئىدى. دەرۋازا شۇنچىلىك قاتتىق جالاقلىدىكى ئوغلىنىڭ هويلىسىدىكى بودىلىۋاتقان قويلىرى پىشقىرىپ، ئىشەكلىرىمۇ هاڭراشتى، لېكىن ئۆيدىن ئادەمزات ئۈنى ئاڭلانمىدى. بوۋاي قولىدىكى پارقىراق هاسا بىلەن چايخانا ئۆينىڭ كوچا تەرەپتىكى كىچىككىنە دەرىزىسىنى ئۇردى، ئەينەك سۇنۇپ ئۆينىڭ ئىچىگە چۈشكەندىن كېيىنلا هويلىنىڭ قوش قاناتلىق ئىشىكىدە ئادەم پەيدا بولدى:

— چوڭ ئاتاممۇ، نىمە بوللا تاڭ سەهەردە؟

— هۇ، قارا پاتقاق! هۇ، ئەسكى يوتقان بۆرگىلىرى، سەهەرمىش تېخى! باشقا خەقنىڭ بالىلىرى هويلا-ئارامنى سۈپۈرۈپ، كوچىلارغا سۇ چېچىپ بولۇپ ئىشقا ماڭغىلى نىكەم، ۋۇي بىساپا لەقۋالار!

بوۋاي هويلىغا كىرىپ هەممىنى تىللىدى-دە، نەۋرىسىنىڭ تېقىمىغا هاسا بىلەن بىرنى ئۇردى. بوۋىسىنىڭ سەپرا مىجەزىگە كۆنۈك نەۋرە هاسىنى ئىككى قولى بىلەن تۇتۇۋېلىپ يالۋۇردى:

— جېنىم چوڭ ئاتا، ئەمدى ئۇرمىسىلا، كېچىچە تۈزۈك ئۇخلىيالمىدۇق...

كېلىن ئىككى قولىنى كەڭ ئېچىپ، سەل ئېگىلىۋىرەك ئۆيگە تەكلىپ قىلدى. بوۋاي كەم سۆز، ئىشچان، مۇلايىم، ئاقكۆڭۈل كېلىنىنىڭ چاچتەك ئىنچىكە قورۇقلار چۈشكەن، باھار ئاپتىۋىدا ئۆڭگەن بولسىمۇ ئۆز نەپىسلىكىنى يوقاتمىغان چىرايىغا قارىدى-دە، تېخى چىشلىرى چۈشۈپ بولمىغان ئاغزىنى تامشىپ قويۇپ كۈلۈمسىرىدى:

— شورپا ئېلىپ قويدىلىمۇ؟

— كەچ پىشتى، سىلىنى ئويغىتىپ ئاۋارە قىلمايلى دىدۇق...

— ھىم... ھەي رۇسۇل، سىنىڭ بۇزدى-چاچتىغا ئامراقلىغىڭ! قىزدىل توخلا تېخى سەمرىيتتى ئەمەسمۇ، قانچىلىك يۈزلۈك مېھمانكەن ئۇ بىر نىمدلەر؟

— ئاغىنىلىرىدىكەن...

— ھە، قانچە خىل تاماق ئەتكۈزدى؟

— كېچىچە ئۇخلاتمىدى ئانامنى! — دىدى كىچىك نەۋرىسى گەپكە ئارىلىشىپ، — مانتا ئەت دەيدۇ، مانتىنى پىشۇرۇپ ئەكەلسە بىر تاللا يەپ قويۇپ، لەغمەن ئەت دەيدۇ، لەغمەننى پىشۇرۇپ ئەكەلسە تېخى بىر چوكا ئىلا-ئىلمايلا چۆچۈرەڭ تەييارمۇ دەيدۇ. ئانام ئۇنىڭ مەسلىرىگە ئىشلەپلا تۈگىشىپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ چوڭ ئاتا!...

— ھەي سەيدۇل، ماڭ ئىشەكلىرىڭگە سامان بەر!

ئايال ئوغلىنى بۇيرۇۋىدى، بوۋاي نەۋرىسىگە قاراپ:

— ھارۋاڭنى قېتىپ تۈگىنى قاچىلا، سۇ تولدۇرغاچ تۇرغىن، مەن ھازىرلا ئاۋۇ رۇسۇل دەلتىنى ھەيدەپ چىقىمەن! — دىدى.

كېلىنى زەرىپىخاننىڭ دەردى كۆپ، ھال ئېيتىدىغان ئادىمى يوق، مۇنۇ ئاچچىغى چۇس قېيناتىسىغا ئېيتاي دىسە يەنە شۇ يىگىرمە يەتتە يىللىق ھەمرىيىنى ئايايدۇ، ناۋادا بوۋاي رۇسۇلنىڭ ئايالىغا سېلىۋاتقان زۇلمىنىڭ ئوندىن بىرسىنى بىلىپ قالىدىغان بولسا ئوغلىغا كۆرگۈلۈكىنى كۆرسىتىدۇ. رۇسۇلنىڭ قىرىق-ئەللىك مىڭ يۈەندەك پۇلى، يۈرۈشۈۋاتقان ئوقىتى، مۇنۇ ھەشەمەتلىك ئىككى

— نېمىگە؟ يەنە شۇ رەسۇل دەللالنىڭ غەلۋىسىمۇ، نېمە دېگەن تۈگىمىگەن مېھمان، ئاخىرى يوق ئويۇن بۇ! ھەي، رەسۇل دېگەن ئۆلۈك ئىشەك، ئويناۋاتقىنىڭغا ئوتتۇز يىل بولدى، سەن بالا ئەمەس، ئەللىكنىڭ قارىسىنى ئالغان ئادەمسەن، يەنە نېمە تۈگىمىگەن ئويۇن بۇ، قوي سويغان ئوخشىمامدۇ تېخى، بۇ باي-ۋەچچە! بۇ قويلارنى نەشكەشلەر يېسۇن دەپ بوداپتىمىز-دە؟ ۋۇي بەڭگى، ۋۇي ئىمانسىز دەللە! ئۇ قايسى ئۆيدە دالسىيىپ ياتىدۇ زادى؟!

— لەمدە... — نەۋرىسى پەس ئاۋازدا ئېيتىپ بەردى

— ۋۇي سېنىڭ دۆلىتىڭ قۇرۇسۇن، سۇلايمان گاڭ بولۇپ كەتسەڭمۇ ئىگەكىم!...

بوۋاي ئايلانما پەلەمپەي بىلەن ئىككىنچى قەۋەتكە چىقماقچى بولۇۋىدى، شۇ چاغدا پەلەمپەي يېنىدىكى كۆك ئىشىك ئېچىلىپ، كېمىر ئۆيدىن مۇلايىم كېلىنى چىقىپ كەلدى ۋە قېيناتىسىغا ئېگىلىپ سالام بەردى.

يىگىرمە نەچچە يىلدىن بېرى ھەر كۈنى سەھەردە ئالاھىدە ئېگىلىپ سالام بېرىپ كېلىۋاتقان كۆيۈمچان، سەۋرلىك كېلىنىنىڭ ھۆرمىتىنى قىلماي، سالىمىنى ئىلىك ئالماي بولامتىمۇ؟ بوۋاي پەلەمپەيدىن پۇتىنى تارتتى:

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ئوبدان تۇردىلىمۇ بالام! ھە، قايسىسىنى سويدۇڭلار؟

كېلىنىنى كۆرۈپ بوۋاينىڭ ئاچچىقى پەسەيدى، ئۇ كېلىنى بىلەن مۇڭدىشىشنى ياخشى كۆرەتتى. مانا ھازىرمۇ كېلىنىنىڭ سالىمى بىلەن ئۇنىڭ ئاپپاق قاشلىرى ئاستىدىكى ياشاڭغىراپ قالغان كۆزلىرى كۈلۈمسىرەپ، كۆيۈپ قارايغان، قىزغۇچ يۈزىدىكى قويۇق قورۇقلىرى تارالغاندەك بولدى.

— كەلسىلارا، قىزىل توخلىنى سويۇۋىدۇق، ئېغىز تېگىپ باقسىلا ئاتا!...

رۇسۇلنى تويغاتماملا، قىلىدىغان ئىش چاچتىن دولا تۇرسا يەنە نىمە ئۇيقۇ، بۈگۈن يېگىچە ئۈچىنچى ئايغا ئون سەككىز. پەمىدۇر تىكىدىغان، پەمىدۇر كۆچلەيدىغان ئىش، بىر يۈز يىگىرمە تۆشۈك ئويغاندا ھەر تۆشۈككە ئەللىك تالدىن تەك قويساق شۇ چاغدا ئالتە مىڭ تال تەك كۆچەتنى تىكىپ بولالايمىز. ئەچىقىدىغان قىغىچۇ تېخى! دەرۋازا ئالدىدا سېسىپ ياتىدۇ. قىغىنى ئۆلچىدىم، ئۈزۈنىسى سەككىز يېرىدىم، توغرىسى ئۈچ، ئېگىزلىگى بىر مېتىر كەلدى. ئىككى يۈز ئۇلاق چىقىدىغان ئوخشايدۇ، ھارۋىغا ئۈچ ئۇلاقتىن باسسا...

— چوڭ ئاتا، تۈگىنى توشقۇزۇپ، ھارۋىنى ئىشىك ئالدىغا توختىتىپ قويدۇم! — ئەتىۋالىق نەۋرىسى سەيدۇل ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى. بوۋاي نەۋرىسىگە يېڭى ئىش بۇيرۇدى:

— ماڭ يۈگۈر، ئاۋۇ بايۋەچچە، ئاغچىلارنىڭ ھەممىسىنى ئويغات، زەرىپخاندىن باشقا ھەممىسىنى ئېتىزغا ھەيدەپ چىقىمەن. ئون يەتتە مو يەرنىڭ ھەر موسىغا ئەللىك تەڭگىدىن دۆيگە پۇل تۆلەيدىغان گەپ، ئاۋۇ بىر يۈز سەكسەن ئالتە تۈپ تەكنىمۇ بىزگە بىكارغا بەرگىنى يوق. بىر مو يەردىن مىڭ تەڭگە، بىر تۈپ تەكتىن ئىككى يۈز جىڭدىن ھۆل ئۈزۈم ئالالىساڭ ئۇ چاغدا سەن ئۈزەڭنى دىخان دېسەڭ قاملىشىدۇ، ئاتام رەھمەتتى بىر يۈز يىگىرمە ئۈچ يېشىدا دۇنيادىن ئۆتتى. ئون ئۈچ يېشىدا ئېتىز ئىشىغا چىققان ئىكەن، بىر يۈز ئون يىل ئۆمرى ئېتىزدا ئۆتتى. تۇرپاندا ئون ئاي ئېتىزدا يۈرىدىغان گەپ، ئون ئاينىڭ ھەر كۈنى ئون ئىككى - ئون تۆت سائەت ئىشلىدى دېسەك ۋاي - ۋۇي... بىر يۈز ئون يىل قانچە سائەت بولىدۇ؟ ھېساپلىغىنا سەيدۇل! بىلىپ قوي، بوۋاڭ كۈنىگە ئون ئىككى سائەتتىن ئىشلەپ بىر يۈز ئون يىل ئۆمرىنى ئېتىزدا ئۆتكەزگەن. بىلىچۇ، ئاۋۇ رۇسۇل دېگەن خا تېرىسچۇ؟ كۈنىگە ئىككى سائەت ئىشلەشكە چىدىمايدۇ، سەيدۇ بالام سەن ئۇنى دورىما، توپىدىن قاچما، دۇنيادىكى ئەڭ پا

قەۋەت جاي، يىگمت بولۇپ قالغان ئۈچ ئوغلى بىلەن بويىغا يەتكەن ئىككى قىزى، ئۇنىڭ ئۈچۈن ھەر قانداق سورۇندا ياقا يىرتىشقا تەييار تۇرىدىغان ئاغىنىلىرى بار، قىسقىسى ھىچنىمە ۋە ھىچكىم ئۇنىڭغا ئارا بولالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن زەرىپىخان دەرت بىلەن قىرىپ - تۈگىشىپ كەتسىمۇ ئاتىسىغا دەرت ئېيتمايدۇ.

— ئالىسلارا ئاتا! — دىدى كېلىن تەخسىدە سېمىز گۆش ئەكىلىپ ئاتىسىنىڭ ئالدىغا قويۇپ، — شورپىمۇ ئىسسىپ قالدى، تۈگۈپ قويغان بەنشەمۇ بار.

ھەمدۇل بوۋاي كېلىنىنىڭ بۇ مېھرىۋانلىق بىلەن ئېيتقان سۆزىدىن كېيىنچە تارتقان جەۋرىسىنى چۈشەندى. ئاخشام كەچ ئۇلار ئېتىزدىن بىللە قايتىشقان، زەرىپىخان بالىلىرى بىلەن يۈگۈرۈپ يۈرۈپ يېرىم مو يەرگە پەمىدۇر كۆچۈرگەن، ھېرىپ - ئېچىپ كەلگەن كېلىن كېيىنچە ئوغلىماي رۇسۇلنىڭ نەشكەشلىرى ئۈچۈن نەچچە خىل غىزا تەييارلىغان. بوۋاينىڭ ئوغلىغا ئاچچىغى كەلدى.

— قورسىغىم جىقلا تويدىغۇ! — ئۇ تەخسىنى ئىتتەردى، — بىر قورساق گۆش يەۋالدىم، كەچ كىرگىچىلا ئۇسسىغىدەكمەن ئەمدى. رۇسۇل دىگەن...

— تەرەپپاللا مېھمان بېسىۋالدى، ئۆيدە يىسلەكتىن باشقا كۆكتاتمۇ يوقكەن، ئالدىراشچىلىقتا كىلىتنى يوقىتىپ قويۇپ ئامبارغىمۇ كىرەلمىدۇق، بولمىسا گۆشمىغۇ يوق ئەمەستى. توخلا بۇرۇن سويۇلۇپ كەتتى...

— بىرنىڭكىدە گۆش بار ئەمەسمىدى، — دىدى ھەمدۇل بوۋاي كېلىنىنىڭ گەپنى رۇسۇلدىن قاچۇرۇپ باشقا ياققا ئەكىتىۋاتقىنىنى پەملەپ، — ئارىلىقتا غادىرىسكوم بولدى، ئاڭلىدىم، چىقاي دىدىم، ناماز قازا بولمىسۇن دەپ چىقالمىدىم. نامىزدىن كېيىن مۆكۈنىيىپ بىر دەم ئولتۇردۇم. ئۇخلاپ قاپتىمەن، بولمىسا ئۇلارنىڭ ئۆيگە تىقىلىۋېلىپ مالىمان قىلىشىغا يول قويمايتتىم. ھەم

چوڭ ئۆيگە چىقىپ يەنە بىر ھارۋىنىمۇ قوش.

سەيدۇل ھارۋا قېتىشقا، كېلىنى تۆمۈر رىشاتكىلىرى ھاۋا رەڭ سىرلانغان ئەگىمە پەلەمپەي بىلەن ئىككىنچى قەۋەتكە چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ھەمدۇل بوۋاي ھويلىغا چىقىپ ھەيۋەتلىك ئۆيلەرگە زوق بىلەن يەنە سىنچىلاپ قارىدى: ھويلا كەڭ ـ ئازادە ئىدى. كېسەك بىلەن ئۆرە بولغان چاقماق تاملارنىڭ كەينىدىكى باغدا توقسەن ئالتە تۈپ تەك تەكشى بىخ ئۇرۇپ پاكىز تۈپىدا سونايلىپ يېتىپتۇ. كۆن پېتىش تەرەپتىكى چوڭ ئۆي بىلەن مۇنۇ ھەيۋەتلىك ئۆينىڭ باغ پاسىلىدا بويى ئون تۆت كۆزلۈك، ئېنى سەككىز كۆزلۈك چۆنچە خۇددى بىر شياۋدۈينىڭ چۆنچىسىدەك ھەيۋەت بىلەن قەد كۆتىرىپ تۇرۇپتۇ. بوۋاي كۆزلىرىنى قىسىپ چۆنچىنىڭ ئالدى تەرىپىدىكى كۆزنەكلىرىنى يەنە بىر قېتىم ساناپ چىقتى — تۆت يۈز قىرىق سەككىز كۆز. پاھ قانداق كارامەت ـ ھە! بوۋاي ئىنچىكە پولات تۇرۇبىلاردىن قىلىنغان ئىگىز بارائىغا، ئاندىن كېيىن كەينىگە قايرىلىپ ئىككى قەۋەتلىك ئۆيگە قارىدى: ھارۋا ۋە كىچىك ماشىنا كىرەلىگۈدەك كېمىرلىق كوچا ئىشىگى، ئىشىكنىڭ ئىككى يېنىدا ئىشىكلىرى ھاۋا رەڭ سىرلانغان ئاستىنقى قەۋەت ئۆيلەر، بۇ ئۆيلەر جەمى ئالتە ئېغىزلىق. بوۋاي بىلىدۇ، بۇ ئۆيلەرنىڭ ئىچى گىلەملەر، سىم كارۋاتلار بىلەن تولغان. ئۈستۈنكى قەۋەتنىڭ ئوتتۇرىسى كەڭ، ئازادە پىشايۋان ـ لەمپە، لەمپىگە قارىغان ئۈچ ئىشىك، ئىككى يانىدىكىسى چاققان، ياخشى ياسالغان ھوجرا، ئۇدۇلدىكىسى رۇسۇلنىڭ مېھمان كۈتىدىغان چوڭ ئىككى ئېغىز ئۆيى. ئۇ ئۆيدە سەككىز گەزلىك ئىسىل گىلەملەر بار. رۇسۇلنىڭ نەشكەش ئاغىنىلىرى شۇ گىلەملەر ئۈستىدە خۇددى ئىشەك توپىغا ئېغىنىغاندەك ئېغىنىشىدۇ...

بوۋاي ساقىلىنى سىپاپ قويۇپ ئۆزىچە ھېساپلىدى: شۇنچە ئىمارەت بىر ئايدا پۈتتى. ئاستىنقى قەۋەت ئۆيلەرنىڭ ئالتە يەتتە مېتىرلىق كېمىرلىرى بىر كۈندە ئېگىلىپ بولدى. بىر ئۆي

نەرسە توپا. ھەممىلا نىمە توپنى خارلايدۇ، دەسسەيدۇ، تۈكۈ-
رىدۇ... ھەممىنى قىلىدۇ، توپنى خارلىغانلار ئۆزى خار. ئاتام
رەمتى توپىغا ئىشلىگىنى ئۈچۈن بىر يۈز يىگىرمە ئۈچ يىل ئۆمۈر
كۆردى، پاكىز، ساغلام پېتى دۇنيادىن ئۆتتى، ئاتامدىكى پاكىز-
لىك، سەمىمى سادىقلىق نەدىن كەلگەن؟ توپىدىن كەلگەن، ئى-
مشقا دىسەڭ توپا ساختىلىقنى كۆتەرمەيدۇ، توپىغا ئىشلىگەن
دىخان شۇنىڭ ئۈچۈن راست گەپ قىلىدۇ، ئادەم ئالدىمايدۇ،
بىلىپ قوي سەيدۇل: يەر دىخاننىڭ جېنى، بايلىغى، ئۇنىڭ يەر-
دىن باشقا يېقىن دوستى بولماسلىغى كېرەك. دەرەخقە يوپۇرماق
كېرەك، ئادەمگە ئەخلاق، دىخاننىڭ ئەخلاقىمۇ توپىدىن كېلىدۇ
بالام!

بوۋاينىڭ دائىم ئېيتىدىغان بۇ گەپلىرى كېلىنى بىلەن كىچىك
نەۋرىسى سەيدۇلغا ھەر قېتىم يېڭى بىر كىتاپ سۆزىدەك تەسىر
قىلاتتى، مانا ھازىرمۇ ئۇلار بوۋاينىڭ گەپلىرىنى ئىخلاس بىلەن
ئاڭلىدى. كېلىن ئورنىدىن تۇرۇپ كېمىر ئۆينىڭ تېمىدىكى قو-
زۇققا ئېسىقلىق تۇرغان، تېگى قارا، گۈلى ھالرەڭ دوپپىنى
قولىغا ئالدى ـ دە، بوۋايغا سۇندى:

ـــ دوپپىلىرىنى يەڭگۈشلەيدىغان ۋاق بولدى ئاتا، چوڭ
نەۋرىلىرى سەلىمەنىڭ قول ئىشى، قېنى كىيىپ باقسىلا!

ـــ سەلىمەمۇ چوڭ ئانىسىنى دورىدى، لېكىن ئەپەندىچىلىك
قىلغىنى بولمىدى، ئېيتىڭلار، ئەپەندىچىلىگىنى قويۇپ ئېتىزدا
ئىشلىسۇن!

قېرىلارمۇ بالىلاردەك گول بولىدۇ. ھەمدۇل بوۋاي ئالتە
قىرلىق يېڭى دوپپىنى كىيىپ خۇددى كىچىك بالىدەك خوشال
بولدى ـ دە، كېلىنىگە:

ـــ ھىلىقى دۆي بىلەن تۈزگەن توختام قەغەز قېنى، ھىلىقى
ھۆل سېتىپ بېرىش بىلەن قۇرۇق سېتىپ بېرىشنى ئوقۇپ بېرىڭا،
مۆلچەرلەپ باقايلى، قانچىلىك ئاشۇرالايمىزكى، يۈگۈر سەيدۇل،

ئۈزۈم توققۇز يۈز ئون جىنىڭ.

— كىشمىش ئۈزۈممۇ بۇ؟

— ھەئە، چوڭ ئاتا.

— ھە، چوڭ ئۈزۈمچۇ؟

— چوڭ ئۈزۈم: قۇرۇق ئۈچ يۈز يەتمىش بەش جىنىڭ، ھۆل بىر مىڭ سەككىز يۈز جىنىڭ.

— چوڭ ئۈزۈمنىڭ كۆتىرە بەرگەن مەھسۇلاتى قانچىكەن؟

— بەش مىڭ يەتتە يۈز سەكسەن ئىككى جىنىڭ، چوڭ ئاتا!

— ھەممە ئۈزۈم قانچە جىنىڭ بالام؟

— ھەممىسى، ھەممىسى… ئون ئىككى مىڭ سەككىز يۈز ئوتتۇز سەككىز جىنىڭ بولىدىكەن چوڭ ئاتا! — قىز ئىنچىكە قاشلىرىنى يىمىرىپ، بۇرنىنى يىنىك تارتىپ قويدى.

— پۇلىچۇ؟

— تەكىنىڭ ئىككى يۈز يەتمىش سەككىز يۈەن، يەرنىڭ يەتتە يۈز ئون ئالتە يۈەن، ھەممىسى-ھەممىسى توققۇز يۈز توقسەن تۆت يۈەن…

— سۇ پۇلى، توك پۇلى، خىمىيە ئوغۇت،… ھەممە چىقىم، — دىدى بوۋاي بارماقلىرى بىلەن ھىساپلاپ كۆرۈپ، — ئىككى مىڭ يۈەندىن ئاشىدىكەن. — ئۇ بىردىنلا ئاۋازىنى كۆتىرىپ سۆزلىدى، — كۆكتات، كېۋەز تېرىلغان يەرلەرنىڭ بىر موسىدىن كەم بولغاندا بەش يۈز يۈەن كىرىم قىلىشنى، تەكىنىڭ ھەر تۈپىدىن ئىككى يۈز جىڭدىن ھۆل ئۈزۈم ئېلىشنى كۆزلىسەك بولىدۇ. بۇ پۇل ئەمگەك بىلەن كىرىدۇ. ئۇيقۇ بىلەن، نەشە بىلەن كىرمەيدۇ. ھەي رۇسۇل، قاچانغىچە ئۇخلايسەن، تۇر دەيمەن! تۇرپاندا توققۇز ئاي ياز بولىدۇ دەپ شۇنچە ئۇخلامسىنا، تۇرپاننىڭ كۈندۈزى باشقا يەرلەردىن ئۇزۇن بولىدۇ، دەپ لاپچىيىپ ياتامسىنا! مەن ساڭا سۇلايمان گاڭدەك ئاتىسى ئۈچۈن يەتتە مىڭ سەر كۈمۈش خەجلەپ توقسەن ئىككى تاتىمىسى بار مۇنار تۇرغۇزغىن دەۋاتقىنىم يوق،

ئەگمىسى ئۈچۈنلا سەككىز يۈز كېسەك كېتىدۇ، تېمىغىچۇ؟... بوۋاي
ھىساپلاپ كۆرۈۋىدى، ئاتمىش مىڭدىن جىق كېسەك كېتىپتۇ. بۇ
كېسەكلەرنى ماشىنا - ھارۋىلار نەدىن توشۇپ ئەكەلدى؟ نىمىشقا
بۇ ئۆيگە ھەر كۈنى يىگىرمە - ئوتتۇزلاپ ئادەم ئىشلىدى؟ ئۆي-
دىكى گىلەملەر، بودىلىۋاتقان قويلار، ۋەلسىپىت، پوت - پوت، ئۇن
ئالغۇلىرىچۇ؟ بۇ بايلىقنىڭ نەدىن كەلگەنلىگىنى بوۋاي نىمىشقا
زىر - زەۋرىگىچە بىلمەيدۇ؟ ناۋادا بۇ بايلىق توپىدىن كەلگەن
بولسا ھالال ۋە ئەزىز بايلىق ئەگەر باشقىلارنى ئالداش ھىسا-
ۋىغا ياكى قاقتى - سوقتى قىلىش ھىساۋىغا كەلگەن بولسىچۇ؟...
ئويلاپ شۇ يەرگە كەلگەندە بوۋاينىڭ يەنە غەزىۋى ئۆر-
لىدى - دە:
— ھاي، رۇسۇل، ئاپلا... ئىسمىڭنى نىمىشقا شۇنچە ئۇلۇغ
قويغاندىمەن، تىللىسا گۇنا بولىدۇ - دە، ھاي توڭگۇز، ھاي ئىشەك! —
دەپ ۋاقىرىدى. ئوغلىدىن جاۋاپ كەلمىگەندىن كېيىن بوۋاي پەلەم-
پەي بىلەن يۇقۇرى ئۆرلىشىگىلا كىلىن ئۇتتۇر ئۆيدىن ئالدىراپ
چىقتى - دە، كۈلۈپ تۇرۇپ:
— ئاتا، مانا توختام قەغەز، ساندۇقتىن ئاران تاپتىم. بول
ھەي سەلىمە، چوڭ ئاتاڭغا مۇنۇ قەغەزنى ئوقۇپ بەرگىن، — دىدى.
كېلىن شۇ گەپ بىلەن بوۋاينى يەنە ياندۇرۇپ تۆۋەنگە
ئېلىپ چۈشۈپ كەتتى. يان ئۆيدىن ئون توققۇز ياشلىق چىرايلىق
قىز چىقتى - دە، كۈلۈپ تۇرۇپ:
— ئەسسالام چوڭ ئاتا! — دىدى.
— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام بالام، قېنى ئوقۇغىنا، بولدى،
بېشىنى ئوقۇما، سانلىرىنىلا ئوقۇ بالام.
ئۇلار باراڭ ئاستىدىكى كۇرسىلاردا ئولتۇرۇشتى. قىز ئوقۇدى:
— ئومۇمى مەھسۇلات يەتتە مىڭ ئەللىك ئالتە جىڭ، كىرىم
بىر مىڭ تۆت يۈز توقسان توققۇز يۈەن يەتمىش بەش پۇڭ. سىپتىش
ۋەزىپىمىز: ھۆل ئۈزۈم يەتتە يۈز ئاتمىش يەتتە جىڭ، قۇرۇق

سىدەك لاي بىر نەمە بولغىنى تۇردىڭمۇ، قوپە، ئېتىزغا ما! بولمىسا مۇشۇ يەردىلا گۆرۈڭگە ماڭ، ساڭا ئىت تېرىسىدىن كېپەن تۇرغۇزاي!

رۇسۇلنى يەنە كېلىن تاياقتىن قۇتقۇزۇپ قالدى.

2

ئۇچىنچى ئاينىڭ يىگىرمىسىدىن كېيىن تۇرپان يېزىلىرىدا باللار يالىڭاياق، ئايالىلار كۆينەكچان بولۇۋېلىپ تاڭ سەھەردە توپىلىق، تار كوچىلارغا سۇ چېچىشىدۇ، كارىزدىن ئېقىپ چىققان سۈزۈك سۇ بويىدا ئۇلارنىڭ چىلەكلىرى بىر بىرىگە ئۇرۇلۇپ داراڭلىشىدۇ، كولكە - چاخچاقلىرى ئۈزۈلمەيدۇ. سەھەردە سۇ بويى بۇ يېزا ئۈچۈن ئاۋات جاي.

زەرىپە ئەپكىشىنى مۈرىسىگە سېلىپ سۇغا ماڭغاندا ئۆي - ئۆيدىن چىققان ئايالىلار ئۇنىڭغا يېقىنچىلىق بىلدۈرۈپ سالام قىلىشتى. كېچىچە ئۇخلىماي مالايدەك ئىشلىگەن ئايال ھازىر مۇنۇ توپىلىق تار كوچىدا ئۆزىنى ھەشەمەتلىك قورانىڭ خوجايىنى ھېساپلاپ مەغرۇر - كېرىلىپ ماڭماقتا، لېكىن ئۇ خۇلۇم - خوشنىلا ئالدىدا مەھەللە بويىچە ئەڭ كاتتا ھېساپلانغان قورانىڭ خوجىينى ئىكەنلىكىنى نامايەن قىلىۋاتقان بولسىمۇ، ئۇيقۇسىز كۆرىدىكى ھارغىنلىق ۋە خورلىنىشىنى يوشۇرۇشقا ئىلاجىسىز ئ گەپنىڭ راستىنى ئېيتقاندا تەرسا ۋە سەپرا ئېرىنىڭ بى بولسىمۇ كۆزىدىن نېرى بولۇش ئۈچۈنلا ھارغىنغا قارىما چىققان ئىدى.

ئۇنىڭغا ھۆرمەت بىلدۈرگۈچىلەر تەرەپ - تەرەپتىن كېتىشتى:

— ئەكەلسىلە زەرىپىخان ئايلا، قانچىلىك سۇ ب قويۇپ بەرسىلە!

سىنىڭ ماموت سىجاڭنىڭ ئۆيىگە تەك قىلىپ سالغان بۇ ئۆيلىرىڭ ماڭا يوپيوق بولالمايدۇ. ئۆلسەم ئىككى ماڭدام توپا ماڭا يېتىدۇ. نىمىشقا ھەممىلا ئىشقا مېنى چاپتۇرسەن، كاساڭغا ھاسا تەگمىگىچە كاللاڭنى كۆتەرمەيدىغان بىر نىمە ئوخشىمامسەن!

بوۋاي قىزىرىپ چىقىۋاتقان كۈننىڭ نۇرىغا بىر قارىدى - دە، ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ پەلەمپەي بىلەن يۇقۇرىغا قاراپ ئالدىراپ ماڭدى. بۇ قېتىم كېلىن بىلەن نەۋرىلىرى ئۇنىڭغا ئارا بولالمىدى. بوۋاي ھاسىراپ ئىككىنچى قەۋەتكە چىقتى - دە، رۇسۇل ياتقان ئۆيگە كىردى.

رۇسۇل — ئۇنىڭ بىردىن - بىر ئوغلى، بۇ دۇنيادىكى بىر - دىن - بىر ئارزۇسى. ئۇ ساقاللىق ئىڭىكىنى يۇقۇرىغا قارىتىپ، قورۇقلار ئارىسىدىكى كىچىك كۆزىنى چىڭ يۇمۇپ، تومۇرلىرى كۆپۈپ تۇرغان، يۇڭلۇق قوللىرىنى ئىككى يېنىغا تاشلاپ، ئاغزى يېرىم ئوچۇق ھالدا ئۇخلاۋاتاتتى.

— ھوي دەھرى، ھوي توڭگۇز كۈچىگى!

بوۋاي ھاسا بىلەن ئاۋال ئۇنىڭ قولىغا، ئاندىن كېيىن يانپىشىغا نوقۇدى، ئوغلى قىمىر قىلمىدى. بوۋاي رەللى بولۇپ پىشانىسىگە نوقۇدى، ئوغلى يەنە قىمىرلىمىدى، بوۋاي غەزەپكە كەلدى - دە، يوتقاننى ئېچىۋېتىپ ئوغلىنىڭ تىقىمىغا ھاسا بىلەن ئۇرۇشقا باشلىدى. رۇسۇل تەستە كۆزىنى ئاچتى ۋە كىچىك بالىدەك ئۆمىلەپ قاچتى. بوۋاي ئۇنىڭ دۈمبىسىگە، دولىسىغا رەھىمسىزلىك بىلەن ئۇردى ۋە تىللاشقا باشلىدى:

— ۋۇي قىمارۋاز، ۋۇي ئەسكى داس، ئۇنىڭنىڭ يوغان چىتقىنىغا قاراپ ئۆزەڭنى ئەر دەمسىنا، ئەرەنچە كىيىمىڭگە قاراپ ئۆزەڭنى ئەر دەمسىنا!... باغاقىنىڭ بېشىغا ئىسمىڭ يېزىلغىنىغا قاراپ ئۆزەڭنى ئەر دەمسىنا!... ئەر دىگەندە جىگەر بولىدۇ. ھەي لايغەزەل، مەن سېنى ئىدىقۇتنىڭ چالمىسىدەك ئەتىۋالىق، ئېزىلمەيدىغان ئەر بولارمىكىن دىسەم، داۋانچىڭنىڭ قارا توپى-

غۇزدۇ. مىڭ بىر جاپا بىلەن دەملەپ كەلگەن چېيىنى بىرلا سۈمۈرۈپ قويۇپ:

— نىمانداق بەتتام بىر نىمە بۇ! — دەپ ۋاقىراپ شالاققىدا چاچىدۇ. گىلەم ئۈستىدە ئوڭدا يېتىۋېلىپ غىزا بۇيرۇيدۇ-دە، زەرىپىخان بىر قولىنى ئۇن قىلىپ يۇرۇپ تاماق تەييارلىغاندا ئۇخلىۋالىدۇ. ئاستا نوقۇپ، «ئاش پىشتى!» دىسە ياۋايى ھايۋان بالىسىدەك چۆچۈپ تۇرۇپ ئايىلىغا ئالىيىدۇ. ئالدىغا كەلگەن تاماقنى ئېتىپ بېقىپ قولىنىڭ كەينى بىلەن سۈرۈپ قويۇپ يەنە باشقا تاماق بۇيرۇيدۇ. زەرىپىخان ئىلاجىسىز ئۇنىڭ دىلى تارتقان تامىقىغا تۇتۇش قىلىدۇ...

ئەتىگەنلىكى بەزىدە رۇسۇل بەگ ئايىلىغا بىر ھەپتىلىك تاپشۇرما بېرىدۇ ياكى نەق پۇل، يېڭى كىيىم، قاچاندۇر ئۆزى تىقىپ قويغان پېچىنى ياكى بىر نىمىسىنى تەلەپ قىلىدۇ. زەرىپىخان دەرھال تەق قىلالمىسا، تىل-ئاھانەت ياكى تاياققا قالىدۇ... بايلىق ئۇنىڭ ئېرىنى قويدەك مۆمىن ئادەمدىن باغلاقتا بېقىلغان ئىتتەك يامان خۇيى بار، سەپرا خوجايىنغا ئايلاندۇرۇپ قويدى.

— تۇۋا، ئادەملەر مۇشۇ ئادەم بۇزىدىغان پۇل دىگەن بىر نىمىگە نىمانچە ئامراقكىنتاك، ئىنسان ئۈچۈن يىگىرمە تۇپ تەك، بەش تۇپ جۇجەم، بەش مو يەردە بۇغداي، شۇنچىلىك قوناق، بىرەو يەردە كۆكتات بولسىلا بولىدۇغۇ، نىمىشقا پۈتۈن پۇلنىڭ ھەممىسىنى، مال-دۇنيانىڭ ھەممىسىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىشقا تەمشىلىدىغاندۇ بۇ خەق! جۇسەي، يىسىلەك مانتىسى ياكى سۇ پۆرىسى ئەجەپمۇ تەملىكقۇ، نىمىشقا يەنە شۇنچە مۇلايىم، چىرايلىق قويلارنى يالماپ يۇتۇشنى ئەۋزەل بىلىدىغاندۇ بۇ خەق! ئىنسان دىگەن دۇنيادا ياخشىراق كۈن كۆرىمىز دەپ ھەممە يامانلىقنى قىلىدىغان بىر نىمىكەن، نىمىشقىدۇ كاللىغا ياكى ئىشەككە ئوخشاش قانائەتچان بولۇپ يارالمىدۇقكىنتاك!...

— زەرىپەخان ئىش - كۈش بولسا هويت دەپلا قويسلا بولماسمىدى؟

— رۇسۇل بەگنى نىمىگە شۇنچە ئايايلا!

— خىزمەتچى سالسلىمۇ يارىشىدۇ، نىمىگە جان قىينايلا!...

بۇ سۆزلەر ئۇنىڭ غۇرۇرىنى ئاشۇرۇش ئورنىغا ئوغىسىنى قايناتاتتى. چۈنكى ئۇ بارغانسېرى ئېشۋاتقان دۆلىتى بىلەن كۆپىيىۋاتقان پۇلىدىن بىزار بولماقتا، مۇنۇ ھەشەمەتلىك كاتتا قورادىن زېرىكمەكتە ئىدى.

ئۇنىڭ ئۈچۈن يوقسۇل چاغلىرى — كۆكۈللۈك چاغلار ئىدى. بۇندىن بىرنەچچە يىل بۇرۇن باللىرى تېخى كىچىك، رۇسۇلمۇ يۇۋاش، يۇمشاق، ئەمگەكچان دىخان ئىدى. ئۇلار ئەتىگەنلىكى دۆگلەك جوزا ئەتراپىدا ئولتۇرۇشۇۋېلىپ گۆكۈر - مۆكۈر، ئىششىتاھا بىلەن زاغرا يەپ، قارا چاي ئىچىپ ناشتا قىلىشاتتى. كەچتىمۇ ئوتىياش چاناپ تۇگۈپ تاماق ياكى سۇ پۇرىسى قىلاتتى - دە، ھوزۇرلىنىپ غىزالىناتتى. غىزادىن كېيىن ئېتىزدا ياكى مەھەللىدە كۆرگەنلىرىنى بىر بىرىگە ئېيتىشاتتى - دە، باللىرى پالازلىرىنى كۆتىرىپ سۇ بويىغا ئۇخلاشقا ماڭاتتى. زەرىپە بولسا، ئۆزۈم بارىگى ئاستىدىكى سۇ چېچىلغان داق يەردە ئولتۇرۇۋېلىپ، ئىشلەپ ھارغان رۇسۇلنى يەلپۈپ ئولتۇرۇپ جىمجىت، قاراڭغۇلۇق ئىچىدە مۇھەببەت ۋە خوشاللىق بىلەن بىلىنمەي ئۆتۈپ كەتكەن ياشلىقىنى ئەسلەيتتى.

يوقسۇل ئۈچۈن بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق بەخت بولامدۇ - ھە! ھازىرچۇ، ئۇلار باي. بانكىدا، ساندۇقتا پۇلى جىق، ئۆي - بىسات دېگەن زەرىپەخانىنىڭ ئارزۇ قىلغىنىدىن نەچچە يۈز ھەسسە ئېشىپ كەتكەن، لېكىن بۇ بايلىق ھىساۋىغا ئۇنىڭ كۆيۈمچان، ئىشچان ئېرى ئۆزگەرمەكتە. ئۇ ھازىر زەرىپەخاننى مۇھەببەت ۋە ئائىلە ئىگىسى ھىساپلىمايدۇ. ئۇ نەلەردىندۇر ياكى خوشال ياكى خاپا قايتىدۇ - دە، كېيىملىرىنى ئايىلىغا يەشكۈزىدۇ، ھەتتا پۇتىنى يۇ-

ياشلىرىنى ئۆز كۆز ياشلىرى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ دوستىنىڭ كۆز يېشىنى يىپەك ياغلىغى بىلەن سۈرتتى. ھەسەلخان دوستىنىڭ ئۆز ۋاقتىدا پۈتۈن يۇرتنىڭ كۆزى چۈشكەن، گۈزەللىكتە بۇ ئەتراپتا داڭ چىقارغان چىرايىغا سىنچىلاپ قارىدى: يوغان چىرايلىق خۇما كۆزلىرى، قويۇق، ئىنچىكە قورۇقلار ئارىسىدا خىرەلىشىپ تۇرۇپتۇ، ئۇنىڭ چىرايلىق بۇرنىنى، يىمىرىلىپ تۇرىدىغان نېپىز لەۋلىرىنى ھېساپقا ئالمىغاندا گۈزەللىكتىن بەلگە بەرگۈدەك ھېچنىمىسى قالمىغان. يۇمۇلاق يۈزىدىكى كىشىنى جەلپ قىلىدىغان قىزغۇچ جۇلا، كۆزلىرىنى بوستاندەك ئوراپ تۇرىدىغان ئۇزۇن قايرىما كىرپىكلەر، تېقىمىدىن ئاشىدىغان قاپ-قارا، توم ئۆرۈمە چاچ، تالچىۋىقتەك زىلۋا قامەت... قىز گۈزەللىگىنىڭ بۇ ئالامەتلىرى قېنى؟ قايسى سېھىرلىك كۈچ بۇ نەرسىلەرنى يوقىتىۋەتكەن، مۇھەببەت جۇشقۇنلۇغىمۇ؟ ياكى ھەر كۈنى غەم-غۇسسە بىلەن ئۆتىدىغان ھايات يولىمۇ؟ ياكى بولمىسا ۋىجدان، ئار-نومۇسنىڭ ئىچىدىن ئۆرتىشىمۇ؟...

— نېمانچە قارايسەن ھەسەل؟ قىزلار دىگەن مۇھەببەت ئۈچۈن ھەممە نىمىسىنى قۇربان قىلىشقا يارالغان خەقكەن، تۈگىدى. ھەممىنى ئاشۇ رۇسۇل ئۈچۈن سەرپ قىلىپ بولدۇم، ئەمدى بىرلا ئىسسىق جېنىم قالدى، ئۇنىڭمۇ ئاياپ ئولتارغۇچىلىگى قالمىدى...

زەرىپەخان ئۈچۈن يىغا ئارام، خوشاللىق بولۇپ تۇيۇلدى. چۈنكى دوستىنىڭ يېنىدا يىغلاش، كۆڭلىنى غەش قىلىدىغان ئەسكى خىياللاردىن بىر دەم بولسىمۇ قۇتۇلۇش، كۆڭۈل يارىسىنى بىردەم بولسىمۇ ئۇنتۇش دىگەن سۆز ئەمەسمۇ؟

ئۇلار جىم بولۇپ قېلىشتى. ھەسەلخاننىڭ نېمىلەرنى ئويلىغانلىغى مۇھىم ئەمەس، ئوقۇغۇچىلار زەرىپەخاننىڭ نېمىشقا رۇسۇلغا شۇنچە بېغىر ياقىدىغانلىغىنى بىلىشكە قىزىقىدۇ.

1955-يىلى يازلىغى زەرىپە — خوشنا يېزىنىڭ گۈزەل

زەرىپىخان ئېرىنىڭ خۇي - پەيلىدىن بىزار بولغان كۆڭلىرى ئىنسان توغرىسىدا مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ يۇقۇرقىلارنى ئويلايدۇ...

— ھەي زەرىپە، كۆزلىرىڭ نىمانچە ئولتۇرۇشۇپ كەتتى، مەيەرگە كەلگىنە، بىر گەپ ئاڭلىدىم، — دىدى زەرىپىخانىنىڭ دوستى، ساۋاقدىشى، ھەسەلخان ئىسمىلىك دوملاق جۇۋان ئۇنى يېنىغا چاقىرىپ.

زەرىپە ئەپكىشىنى بىر قىزغا بەردى - دە، ئۆزى سۇزۇك سۇ ئۈستىدىكى دوغا شەكىللىك تەبىئى ئەگمىنى دەسسەپ دوستىنىڭ يېنىغا بېرىپ، ئەترەڭ ئۈژمە دەرىخى ئاستىدا زوڭزايدى.

— دىسەم - دىمىسەم كۆندىشىڭ سىنى ئازاپلاۋاتىدىغۇ - ھە؟

— نىمە دەۋاتىسەن ھەسەلخان؟

— تېخى ئۇقمىدىڭمۇ؟

— رۇسۇلنىڭ بازاردىن ئۆي تۇتۇۋالغىنىنى راستمىكەن ھەسەلخان؟

— راستكەن زەرىپە. شۇنچە ئازاپنى قانداقمۇ ئىچىڭگە سىڭىرىپ يۈرىدىغانسەن؟ — ھۆكۈمەتكە ئېيتقىن...

— ياق، ھەسەلخان، بۇ گەپنى ئېغىزغا ئالما! — زەرىپە ئۇنچىدەك تۆكۈلۈۋاتقان ياشلىرىنى ئالقىنى بىلەن ئېرتىپ تۇرۇپ، تىترەپ تۇرغان لەۋلىرىنى تەستە مىدىرلىتىپ دوستىغا يالۋۇردى، — بۇ دەرتنى مەنىلا تارتىپ ئارىلىشىپ كېتەي، رۇسۇلنى بالاغا قويمايلى، باللىرىم بار. ئىنساپ قىلار، بىر كۈنى يامان يولدىن يانار!

— ئانداق بولسا ھەمدۇل ئاتامغا يۈرتىپ قويساڭچۇ؟

— ياق - ياق، ئاتام ئۇقسا رۇسۇلغا ھۆكۈمەتتىنمۇ قاتتىق تەنبىھ بېرىدۇ...

زەرىپە دوملاق دوستىنىڭ ھىسداشلىقتىن تۆكۈلگەن كۆز

— ئىشەكنى چۇ دىسەڭچۇ، نىمانچە ئاستا ماڭمىسەن، قىز - چوكانلار بىلەن ئۇزاقراق بىللە بولۇۋالاي دەۋاتامسەن - يا؟
يىگىت قىزاردى ۋە ئىشەكلەرنى قامچىلىدى.
— نىمانداق لاقىلدارغىلا ھەيدەيسىنۇي، قىز - چوكانلارنى قاچۇراي دەمسەن - يا، ھوي، قىزىرىپ تاماكىلا تارتىدىغان بىر نىمىڭۇ سەن. يىگىتمۇ سەندەك بولامدۇ، خوتۇنۇڭ بارمۇ - يا؟
يىگىت تېخىمۇ قىزاردى. ئايال قاقاقلاپ كۈلدى:
— تېخىچە خوتۇن ئالالمىدىڭمۇ. پۇلۇڭ بولمىسىغان بىلەن چىرايىڭ باركەن. نەچچىگە كىردىڭ، مۆرىگىنە ھوي؟
— يىگىرمە تۆتكە...
— نىمىشقا تىترەيسەن، بىرسىگە ئاشىق ئوخشىمامسەن؟ ساقىلى بىر باغ جۇسەيدەك بوپتۇ، يەنە نومۇس، قارىغىنا مۇنۇ قىزنىڭ چىرايلىقلىغىنى، تىكىلىپ قارىساڭچۇ، كاتتىسى ئىگىز كېپىش كىيى بولمىسا، ۋاي - ۋۇي!
— نىمە بوللا ئايىلا ! — يىگىت خاپا بولۇپ تېخىمۇ قىزاردى.
— ئايالىڭنى تاپالماي يۈرگەن ئوخشىمامسەن، ئاۋال مانا مۇنداق چىرايلىقنى تاپ، ئايالىڭ شۇ چاغدا ھە دەيدۇ. توختا مەن چۈشۈۋالاي، پۇل ئالامسەن؟ ئالمىساڭ رەھمەتكە رازى بول، خۇدايىم مۇنۇ قىزدەك بىر گۈزەلنى ئاتا قىلسۇن، ئامىن!
ئايال شوخلۇق بىلەن دۇئا قىلىپ خوشلاشتى. زەرىپە بايىقى يىگىتتەك قىزاردى. ئۇلار ئۇن - تىنسىز كېتىۋاتقاندا ھارۋا تۇيۇقسىزلا ئۆرۈلدى. پالاكەتمۇ — بەزىدە بەخت كەلتۈرىدىكەن. قىز بىلەن يىگىت بىر كارىزغا يىقىلدى. قىزنىڭ بېشى بىر نەرسىگە قاتتىق تېگىپ كۆزى قاراڭغۇلاشتى. بىر چاغدا ئېسىگە كېلىپ قارىسا قۇچىقىدا يىگىت يېتىپتۇ، خۇددى بۆشۈكتە ياتقان بوۋاقتەك كۆزىنى يۇمۇپ قۇچىقىدا ياتقان يىگىتنى قىز كۈچ بىلەن ئىتتەردى. لېكىن يىگىت تاتىرىپ كەتكەن، بېشىدىن چىققان قان قىزنىڭ كۆينىكىنى بۇلغىماقتا ئىدى. قىز

قىزى يەتتىنچى سىنىپنى تۈگەتتى. سەھنىدە ناخشا ئېيتقاندا بۇ ئۇن بەش-ئۇن ئالتە ياشلىق قىزنىڭ ئاۋازى بىلەن ھەۋەسلىنىدىغانلار كۆپ بولدى. زەرىپىخاننىڭ تۇل ئانىسى قىزىنىڭ داڭقى بىلەن بىردىنلا ئەتىۋارلىق ئايال بولۇپ قالدى. ئاستانا، قارغۇجا، سىڭگىملەردىن مومای بىلەن تۇققان سۈرۈشتۈرىدىغانلار چىقتى. رايوننىڭ ياسانچۇق، تولا خوتۇن ئالىدىغان كاتىۋى مۇ ھۆكۈمەتتىن بېرىلىدىغان ياردەم پۇلىنى ئۆزى ئەكىلىپ بېرىدىغان بولۇپ قالدى. بىر كۈنى يېزىلىق ھۆكۈمەت باشلىقى ئەلچى بولۇپ كىردى-دە:

— ھوي، ئاشۇ قىزنى رايوننىڭ كاتىۋىغا بەرەي خانىغا بېرەتتىڭمۇ، بەرسىنا! — دەپ ۋاقىرىدى مومايغا، — ئۇنىڭغا بەرسەڭ پۇل ئۈستىدە ئېغىنايسەن!

— كاتىپ بۆۋەك بالىكەن، بىزگە پۇلى بولمىسىمۇ ئىنساۋى بار لايىق لازىم ئىدى! — دىدى موماي يېزىلىق ھۆكۈمەت باشلىقىغا يېلىنىپ.

— ئىنساپ؟ ئىنساپسىزنى ھۆكۈمەتكە كاتىپ قىلامتىمۇ، نەچچە گەپ بۇ!

موماي دۇدۇقلىدى ۋە ئاخىرى رازى بولدى. زەرىپە بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ مۇشۇ ھەسەلخاننىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ يىغلىدى:

— جېنىم دوستۇم، ئانامغا ئېيت، مېنى ئۇنىڭغا بەرمىسۇن، كاتىپنىڭ كۆڭلى قارا...

مېھرىۋان موماي قىزلارنىڭ كۆز يېشىدىن ئېرىدى.

شۇ يىلى بىر كۈنى زەرىپىخان تۇرپان — دۇگمۇگدا ئىككى ئىشەك قاتقان بىر يوپۇقلۇق ھارۋىغا چۈشۈپ ئۆيىگە قايتتى. ھارۋىكەش بۇرۇتى يۇمشاق، قاش-كىرپىكى قويۇق، ئىنچىكە، ئىگىز بويلۇق، توختىماي تاماكا چېكىدىغان يىگىت ئىكەن. ھارۋىغا چۈشۈۋالغان يەنە بىر شوخ چوكان ئۇنىڭغا چاخچاق قىلدى:

ئۆيدىن چىقىپ كەلدى ۋە ئانىسىغا قاراپ:

— ئاتام، كىلىت-كىلىت دەپ ھەممىنى سۈر-توقاي قىلغىلى تۇردى ئانا! — دىدى.

زەرىپىخان رۇسۇلنىڭ زەھەرلىك تىلىنى تېزراق ئاڭلاش ئۈچۈن ئۆيگە قاراپ ئالدىراپ ماڭدى.

ئۇ ھويلىغا كىرگەندە رۇسۇل ئىككىنچى قەۋەتنىڭ پىشايۋىنىدا قوللىرىنى كېرەدەپ، ھازىرلا ئېتىلىدىغان خورازدەك تۈرۈلۈپ، تىمك تۇراتتى.

— نەگە يوقالدىڭ؟

— سۇغا باردىم...

— تۆمۈر ساندۇقنىڭ كىلىتى نەدە؟

— باشقا بىرسىگە بەرگەن چېغىڭىز...

— نىمە، نىمە دەپ جۆيلۈۋاتىسەن؟...

رۇسۇل دۇدۇقلىدى، شۇ چاغدا سەلىمە رۇسۇلنىڭ يېڭى چاپىنىنى كۆتىرىپ چىقتى:

— ئاتا، كىلىتلىرى مۇنۇ چاپاننىڭ يانچۇغىدىكەنغۇ!

رۇسۇل قىزنىڭ قولىدىن چاپاننى يۇلۇۋالدى-دە، ئايىلىغا ۋاقىردى:

— ماڭ، يېڭى ئاياق، كىيىلمىگەن كۆينەك تەييارلا، نىمىگە قاراپ تۇرىسەن! بۈگۈن ئالتە ئادەم كېلىپ تەككە ئوغۇت بېرىدۇ، ئەتە ئۇلار پەمىدۇرنى كۆچىلەيدۇ. دادام سورىسا رۇسۇلنىڭ ئاغىنىلىرى دىسەڭلا بولدى، مېنى سورىسا ئەششاغا كەپتەر ھايىغى يىققىلى كەتتى دىگىن. ئالتە ئادەمنىڭ تامىغىغا ياخشى قارا، بىر ۋاق چاي بىلەن نان، ئىككى ۋاق ئوبدان تاماق بېرىڭلار، ئاخشىمى مېنىڭ ئۆيۈمدە ياتسۇن. ئۇقتۇڭمۇ، تامىغى، ياتىغىنىلا بىل، نەدىن كەلگەنلىگىنى، كىملەر ئىكەنلىگى بىلەن كارىڭ بولمىسۇن!

ئۇ خوجايىنلارچە گىدىيىپ، چاپىنىنى يېپىنچاقلاپ تۆۋەنگە

يىگىتنى يولىدى. يىگىت تەستە ھوشىغا كەلدى. ئۇ قىزن
نازۇك قوللىرىغا تايىنىپ ئارانلا ئورنىدىن تۇردى - دە، قورۇغا
لەۋلىرىنى مىدىرلىتىپ:

— رەھمەت، زەرىپە ...، — دېدى.

ئۇلار يەنە ھارۋىدا جىم مېڭىشتى. ئاخىرى قىز سورىدى:

— مېنىڭ ئىسمىمنى نەدىن بىلدىڭىز؟

— سەھنىدىن...

— قاچان؟

— سىز ... سىز سەھنىگە بىرىنچى قېتىم چىققان كۈنى...

قىز ئاخىرى ئۆزىگە يوشۇرۇن ئاشىق بولۇپ يۈرگەن
يىگىتنى تاپتى. رايون كاتىۋىنىڭ يۈز - ئابرويى، پۇل - دۇنياسىغا
قارىماي يوقسۇل يىگىت بىلەن توي قىلدى.

ئەنە شۇ يىگىت مۇشۇ رۇسۇل ئىدى. رۇسۇل بىلەن
تونۇشقان كۈنى زەرىپە دوستى ھەسەلخاننىڭ بويىنىنى قۇچاقلاپ
ئۇنىڭدەك ياشلىرىنى ئاققۇزغان ۋە بەختلىك ئاۋازى بىلەن
پىچىرلاپ:

— تۇۋا، تەرەپبالالا - ھە! ... — دېگەن ئىدى.

ساددا قىز ئۇ چاغدا ئاشۇ ساپ كۆڭۈل يىگىت قېرىش
ئالدىدا ماڭا ۋاپاسىزلىق قىلىدۇ دېگەننى خىيالىغا كەلتۈرگەنمىدى؟

شۇنداق، پالاكەت ئىچىدە بەخت بولغىنىغا ئوخشاش
بەخت ئىچىدىمۇ پالاكەتلىك بولىدىكەن. بۇ ئىككى نەرسىنى
كىم ئارىلاشتۇرۇۋەتتىكىن؟

قاتار ئۇچقان تۇرنامۇ،
ئىگىز تۇرغان مۇنارمۇ.
يوق — بارىغا قارىماي،
كۆڭۈل بەرگەن كۈنامۇ...

زەرىپىخاننىڭ شوخ ئوغلى سەيدۇللا ئاخشام دادىسىنىڭ
ئۆلپەتلىرىدىن ئۆگىنىۋالغان بۇ بېيىتنى ناخشا قىلىپ ئېيتىپ

تويدۇم، مەن چالما ئەمەسمەن، مەن ئەقلىنىڭ سۆيى بىلەن كۆكلەيدىغان قارىغاي! — ئۇ موتوتسىكىلىتقا ئولتۇرۇپ كېمىرلىق دەرۋازىدىن ھەيۋەت بىلەن گۈكىرەپ چىقتى-دە، شەھەر تەرەپكە قاراپ ئۇچقاندەك يۈرۈپ كەتتى. زەرىپىخاننىڭ كۆكرىگى پىچاق سانچىلغاندەك ئاغرىدى، كۆزى قاراڭغۇلاشتى. ئېرى ئۈچۈن خوشاللىق، بەخت تۇيۇلغان بۇ سەپەرلەر ۋىجدان ئاقلىغۇچىسى بولۇپ تۇرۇۋاتقان بۇ پاكىز ئايال ئۈچۈن گوياكى ئايسىز چۆل كېچىسىدەك قورقۇنچلۇق ۋە دەھشەتلىك ئىدى.

3

ھەدۇل بوۋاي ئىشلارنىڭ بۇنچە تېز يۈرۈشۈۋاتقىنىغا خوشال. ئالتە ئەركەك ئىككى كۈندىلا ئېتىز ئىشىنى تۈگەتتى. مانا بۈگۈن ئۇلار چۈنچىنىڭ سۇنغان كېسەكلىرىنى تۈزەپ، چىتلارنى شىپقا سىم بىلەن باغلاپ يۇلغۇن، بامبۇك چوكىلارنى يېتىپ ئاشقىدەك ياساپ، تەكلەرنى پاكار-پاكار باراڭلىرىغا ئېلىشقا كىرىشتى.

— بىزنىڭ رۇسۇلمۇ سىلەرگە مۇشۇنداق ئوبدان ئىشلەپ بەرگەنمىدى؟

— ۋاھ، رۇسۇل بەگنىڭ قولى دىگەنزە... — دىدى ئۇلاردىن بىرسى، — ئالامەت ئىشلەپ بەرگەن!

— بىر تېخى رۇسۇل بەگچىلىك ئىشلىيەلمىدۇق...

— ئۈزۈمگە چىڭمىسۇ ئۇرۇشنى ماڭا رۇسۇل بەگ ئۆگىتىپ قويدى، — دىدى ئالتەيلەننىڭ ئىچىدىن ئىتتىك ۋە چۈشىنىكسىز سۆزلەيدىغان بىرسى تەك غولىنى ئېھتىيات بىلەن يۇقۇرى كۆتىرىۋېتىپ، — بىر چىلەك سۇنىڭ ئون بەش كىلو كېلىدىغانلىغىنىمۇ بىلمەيتتىم، ئون بەش كىلو سۇغا بىر گىرام چىڭمىسۇ قوشۇپ تەڭشەشنى نەدىن بىلەي؟ ئۈزۈم راسا چېچەكلەپ پۇراشقا باشلىغان

چۇشتى. زەربە پارتلاشقا تەييار تۇرغان بوەبىدەك چىڭقىلىپ ئېرىنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ قارىدى:

— ئون كۈن... بازاردىكى ئۆيىڭىزدە تۇرماقچىمۇ؟

— نېمە؟ — رۇسۇل ئۆپكىدەك قىزاردى. ئۇنىڭ يۈزىدىكى قىزىللىق يىگىتلىك ۋاقتىدىكى نومۇسچانلىقىدىن قالغان يالدامىا ئىدى، لېكىن بۇ يالدامىا يىللىدە قىلىپ يېنىپلا سامان ئوتىدەك دەرھال ئۆچتى-دە، ئۇ تۆمۈردەك قارىيىپ ئايىلىغا گۈكىردى:

— نېمە شەھەر-پەھەركەن ئۇ؟ «خوتۇن كۆنلىسە ئۆي بۇزۇلار، ئەر كۆنلىسە تۈزىلەر» دىگەننى ئاڭلىمىغانمىدىڭ؟ ئۆيدىن يوقالمىسام بۇ پۇل نەدىن كېلىدۇ؟ بىلىپ تۇرۇپ بەتنام گەپلەرنى يەنە ئېغىزغا ئالىسىنا! ماڭغاچقا، كۆزۈڭدىن نېرى بولغاچقا بىرنى ئون، ئوننى يۈز، يۈزنى مىڭ قىلىۋاتىمەنغۇ! سېنىڭ پېشىڭدا ناماز ئوقۇپ يىگىرمە نەچچە يىلنى ئۆتكۈزدۈم، باشقىلار ئېلىۋەتكەن تىرنىغىغا ئالمىدى. ئۇزۇن كىيسەم رودۇپاي دىدى، قىسقا كىيسەم كېپىنى تىزىدىن ئاشماس دىدى، گەپ قىلسام ۋالاق تەككەن دىسە، گەپ قىلمىسام ئاغزىغا ئىنەك تەپكەن دىدى. ھازىرچۇ؟ كىممەن؟ رۇسۇل بەگ، ئابروي، ئىناۋەت، راھەت-پاراغەت، خوشاەت دىگەنلەرنىڭ ھەممىسىنى پۇل بىلەن سېتىۋالدىم. ئۇچسام قانىتىم، ماڭسام ماغدۇرۇم، سۆزلىسەم تىلىم بار، مېنى بەگ قىلغانمۇ، جىم تۇرغۇزمىغانمۇ پۇل! بىلەمسەن، بىر ئىككى يىل بولدى، پىشانە تەر كۆرمىدى، ئۇچام چاڭ-توزاڭ كۆرمىدى، ئاتامنىڭ دىگىنىنى قىلىپ كەچكىچە توپىغا مىلەنسەم، غىزاغا چالما ئارىلاشتۇرۇپ يىسەم خوشال بولاتتىڭمۇ؟ ئاتام ھە دىسە دىخاننىڭ قانىتى يەر، دىخاننىڭ جېنى يەر، قېنى يەر دەپ كاپشىيدۇ. بىز چالمىدەك چەيلەنگىلى تۆرەلگەنمۇ-يا؟ ئەقىل بىلەن ئەللىك يىل ياشايمەنكى، چالمىدەك دەسسىلىپ يۈز يىل ياشاشنى خالىمايمەن. دىخان ئىدىقۇت چالمىسىدەك بىر يەردە تۇرىدىغان قىممىتى يوق نەرسىمىدى؟ ياق، مەن بۇنىڭدىن

كۆنلۈك يول ئۇ؟ ئىشەك ھەيدەپ بارمىغانسەن، ماشىنا كىراسىغا قانچە ئالىدىكەن؟

— ئىللا - بىللا چىڭخەينى كۆرگىنىم يوق ئاتا...

— يالغان سۆزلەشتىن قوقمايسەنۇ، قەسەمدىن قوقامسىنا؟ بىلىسەن، يالغۇز سەنلا ئەمەس، سەنلەر ئالتە ئوغرى مۇشۇك ھەممىڭلار بىلىسلەر، ئىپتىشە، رۇسۇل قانداق باي بولدى، ئۇ سىلەرگە نەچچە تەڭگىدىن ھەق تۆلىدى؟

ئالتە يىگىت بىر بىرىگە قاراشتى، ئۇلار ئۈندىمىدى، خۇددى قىلغان ئەسكىلىكى بىلىنىپ قالغان شوخ بالىلاردەك ئالاقزادە بولۇشۇپ دولىلىرىدىن ساڭگىلاپ چۈشكەن قوللىرىنى قويارغا جاي تاپالماي قېلىشتى.

نەق شۇ چاغدا شورىدىن زەرىپىخان كىرىپ كەلدى - دە، كۈلۈپ تۇرۇپ بوۋايغا:

— ئاتا، ئۇياتلىق مېھمانلار كېلىپ قالدى، ساقلاپ تۇرىدۇ! — دېدى.

بوۋاي كېلىنىنىڭ ھەر قانداق سۆزىگە ئىشەنچ بىلەن قاراشقا ئادەتلەنگەن. ھازىرمۇ ئاچچىغىدىن دەرھال ياندى - دە، كېلىنىگە قاراپ كۈلۈمسىرىدى:

— مۇنۇ بىر نىمىلەر يوقىلىشسۇن، قولىغا زەھەردىن قاپ تىكتۈۋېلىشقان كاززاپلار ئوخشايدۇ بۇلار، ئىگەكىم خامىنىمغا ئالتۇن دۆۋىلەپ بېرىشىمۇ بىغەمغا يولىمىسۇن. ئۇقتۇڭلارمۇ ئەنە ئىشىك! — بوۋاي ئالتە يىگىتكە ھاسا بىلەن ئىشىك تەرەپنى كۆرسەتتى.

لېكىن بوۋاي چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئۇلار ھىلىقى چاندۇرغۇچىنى تەرەپ - تەرەپتىن جىملەشتى.

... بوۋاي نەۋرىسىگە كىرگەن ئەلچىلەرنى ئۇزىتىۋېتىپ ئاتىسىدىن قالغان ھويلىسىدا مېڭىپ يۈرۈپ خىيالغا كەتتى. ئۇ خىيالىدا ئوغلى بىلەن ئەستايىدىل سۆزلەشتى. ئوغۇل ئاتىنىڭ ئۈمىدى، گەرچە ئۇ بالىلىق بولۇپ، ئۆي ئايرىغان، بولۇپ ھەشەمەتلىك

دا دورىلىغۇچ ساپىغىغا ئۇرۇۋۇدۇق، كىشمىش ئۈزۈم قاشقە
ئۈزۈمچىلىك بولۇپ يوغىرىپتۇ!

— ۋاي ھارامىلىغەي!، — دىدى بوۋاي قوشۇمىسىنى تۈرۈپ، — ھە، قانچىلىك بىيىپ كەتتىڭ بۇنىڭ بىلەن؟

— ھۆكۈمەت ئۇرۇنلىرى باھاسىنى چۈشۈرۈپ ئالىمىز دەپ ئۇنىمىغاندىكىن، چىڭخەيگە...

شۇ چاغدا ھىلىقىلاردىن بىرسى ئۇنىڭ پېشىنى تارتىپ قويىدى. سۆزلىگۈچى دەرھال گېپىنى تۈزىدى:

— چىڭخەيدىن كەلگەن خەنزۇلارغا ساتتىم، ئۇ بىر نىمەلەرمۇ بىلىۋاپتۇ، يوغىنىنى يىسەك قورساق ئاغرىيدىكەن، كىچىكىنى يىسەك ياخشىكەن دەيدۇ تېخى!

— ھەي، — دىدى ھەمدۇل بوۋاي قويۇق قاشلىرىنى يىمىرىپ قويۇپ، — سەن ئۈزۈم سودىگىرى ئوخشىمامسەن؟ رۇسۇلمۇ سودىگەرچىلىك قىلامدۇ، ئېيتقىنا!

— ياق، ياق خۇدايىم بار، ئۇنداق قىلمىدىم ...

— ئەمىسە، شۇنچە خەنزۇنىڭ ئىچىدىن چىڭخەيلىكنى قانداق بىلىۋالدىڭ؟ موللا تاپقاق ئوخشىمامسەن ھوي!

باشقىلار قاقاقلاپ كۈلۈشتى، بايىقى سۆزلىگۈچى گەدىنىنى سىلاپ:

— تونۇش خەنزۇ بولغاندىكىن ...، — دىدى.

— تونۇش؟ قايسى يۈزۈڭ بىلەن تونۇشۇڭنى ئالدىدىڭ؟

سۆزلىگۈچى ئوڭايسىزلىنىپ دۇدۇقلاشقا باشلىدى. باشقا بىرسى ئۇنىڭغا بولۇشتى:

— بۇ بىر ئىلەشمەن چوڭ ئاتا، ئاشۇنداق چايىنىماي گەپ قىلىدىغان بىر نىمە بۇ!

— سەن ئادەمنى ئىلەشتۈرمەي تۇرغىنا! — دىدى بوۋاي ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈپ، — ھە سۆزلە، ھوي سودىگەر بايۋەچچە، رۇسۋانى باشلاپ نەلەرگە ئاپاردىڭ، چىڭخەي دىدىڭما، قانچە

— رۇسۇل بەگ سۇلايماننىڭ تەكلىرىنى يېرى بىلەن قوشۇپ سېتىۋاپتۇ.

— رۇسۇل بەگ ئۇرۇمچىدە ئاشخانا ئېچىپ، ھەر بىر ئاشپەزنىڭ كۈنلۈگگە ئون يۈەندىن ھەق تۆلەۋېتىپتۇ.

— ئاڭلىدىڭلارمۇ، رۇسۇل بەگ يوشۇرۇنچە ئۆسۈمگە پۇل قەرز بەرگىدەك.

— رۇسۇل بەگ ئايىمخان سەتەڭنىڭكىدە قونۇپ چىققانمۇ نىمە! ...

— رۇسۇل پوت - پوت بىلەن كوچىدىن شۇنداق ئۆتتىك ئۆتتىكى، توزۇتقان توپىسى بىر ئاش پىشىمغىچە بېسىلمىدى...

بوۋاي بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ئوغلىدىن سورىغاندا ئوغلى كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ:

— قېرىغىنىڭدا غەيۋەتلەرگە قۇلاق سېلىپ يۈرەمسىنا؟ — دەيدۇ.

— غەيۋەت، راست بولسىچۇ؟

— پاچىغىمنى ئۆز قولۇڭ بىلەن چاق ئاتا!

بوۋاي بالىسىغا ئىشىنىدۇ. ئۇنىڭ بالىسىنى قارىلىغۇسى كەلمەيدۇ. ئۇ يۇقۇرقى گەپلەرنىڭ راستلا غەيۋەت بولۇپ چىقىشىنى تىلەيدۇ. لېكىن ئۆز - ئۆزىنى ئالداش بىلەن تاپقان تەسەللى ئۇزاققا بارمايدىكەن. مانا ھازىر بوۋاينىڭ بالىسىغا بولغان گۇمانى چېكىگە يەتتى. بالىسى ئاتىسىنى ئالداپ راستىلا ئاستىرتتىن باشقا ئىشلارنى قىلىۋېتىپتۇ. بۇنىڭغا بوۋاينىڭ كۆزى يەتتى. لېكىن بالىسىنى ئۇ يولدىن نەسىھەت بىلەن قايتۇرۇشقا بوۋاينىڭ كۈچى يېتەرمۇ؟ مۇنۇ ئۆيدە بولۇۋاتقان كۆڭۈلسىزلىكلەرنى تۈزەشكە بوۋاينىڭ ئامالى بارمۇ؟ چاتىغى بولمىسىچۇ؟ ئۇ چاغدا بوۋاي غەم ۋە ئەندىشىدىن خالى بولالمايلا دۇنيادىن ئۆتىدۇغۇ؟ ئاتا ئۈچۈن بۇ دۇنيادا چىرىغىنى ياندۇرىدىغان ئادىمىنىڭ غېمىدىن ئارتۇق غەم بولامدۇ؟ ھەي رۇسۇل نىمىشقا ئاتاڭنى ئايىمايسەن؟

قورا ـ جاي قىلىۋالغان بولسىمۇ، ئۇ يەنىلا بوۋاينىڭ نەزىرىدە بالا. بالا بولغانلىقى ئۈچۈن ئاتىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىشى، ئاتىسى سىزغان سىزىقتىن چىقماسلىقى لازىم. بالىنىڭ نىمە قىلىپ، نىمە قويۇۋاتـقىنى، نەدە تۇرۇپ، نىملەرنى ئويلاۋاتقىـنى ئاتىغا ئېنىق، بەلگـلىك بولۇشى لازىم. لېكىن رۇسۇل مۇشۇ ئىككى يىلدىن بېرى ئاتىسىدىن سىر يوشۇرىدىغان، ئاتىسىنى چىرايلىق سۆزلەر بىلەن ئالدايدىغان بولۇۋالدى. ئەلۋەتتە تاپاۋىتىغۇ ياخشى، دىخان ئۈچۈن تېپىلغۇسىز نەرسىمۇ مۇشۇ تاپاۋەت بىلەن بەركەت. لېكىن كۆڭۈلـنى غەش قىلىدىغان تاپاۋەتتىن غۇربەتچىلىك تارتقانىنىڭ ئۆزى تۈزۈك ئەمەسمۇ؟ يەيدىغىنىنى يەپ، كۆرىدىغىنىنى كۆرۈپ بولغان، ساناقلىق كۈنلىرى قالغان بوۋاي ئۈچۈن ئۇنچىلىك جىق بايلىقنىڭ نىمىگە لازىمى بار؟ كۆڭلى توق، غېمى يوق بولسىلا ھاياتتىن يەنە باشقا نەرسە تاما قىلغۇچىلىكى قالمىغان ئادەم ئۈچۈن زۆرۈر نەرسە بالا ـ ۋاقىسىنىڭ ئامان ـ ئېسەن، ئىناق ـ ئامراقلىقى ئەمەسمۇ؟ لېكىن مۇنۇ قارىماققا ھەيۋەتلىك، باياشات كۆرۈنگەن ئائىلىدە بولسا كۆڭۈل غەشلىكى، دىل ئاغرىقى شۇنچىلىك تولىكى، ئۇنى ساناپ چىقىشقىمۇ بوۋاينىڭ ئەقلى يەتمەيدۇ. بىلىدىغانلىرىنىلا ئەسلەپ كۆرسە يېتەرلىك: مېھرىۋان كېلىنى خورلانمايدىغان كۈن يوق، ئاق كۆڭۈل بوۋاي خاپا بولمايدىغان ۋاقىت يوق، ئوغۇللارنىڭ بىرلىرى سىرتتا باشقىلارنىڭ قىزلىرىغا چېقىلىپ گەپ چۆچەككە قېلىـۋاتقان، يەنە بىرسى بازاردىكى مەسىلەرنىڭ مۇشتلىشىشلىرىغا ئارىلـشىپ ساقچىغا چۈشۈپ قېلىۋاتقان، قىزلارنىڭ بىرسى بوۋاينىڭ كۆزىچىلا خوشنا ئۆيدىكى يىگىتنىڭ ۋەلسىپىتىگە مىنگىشىپ كېتىۋاتـقان، بىرسى سوراقسىز سىرتتا قونۇۋاتقان، يەنە بىرسى كىيىم جىدىلى قىلىۋاتقان، كىچىكى بولسا ئوقۇشتىن توختىتىپ دىنىي مەكتەپكە بەرگەنگە نارازى بولۇپ باتناپ تاماق يېـگىلى ئۇنىماۋاتقان،... رۇسۇل توغرىسىدا بوۋاي ھەر كۈنى بامداتتىن كېيىن بىر يېڭى خەۋەر ئاڭلايدۇ:

قىلسۇن دەپ چوڭ قىلغانمىدىم، سەن نىمىشقا قۇلغىمدا تۇتمايسەن؟ يەردىن تاپقان پۇل بەركەتلىك بولىدۇ، پاكىز بولىدۇ، سىڭىشلىق بولىدۇ، نىمىشقا دىگەندە، يەر سىنىڭ تۆككەن تەرىڭگە ھەق تۆلەيدۇ، تەرىڭ بىلەن كۈن كەچۈرسەڭ غەيۇەتمۇ، ماجرامۇ، كۆڭۈل ئاغرىقمۇ بولمايدۇ. تەرىڭ بىلەن كۈن كەچۈرسەڭ يالغان سۆزلىمەيدىغان، داداڭنى ئالدىمايدىغان، ئايىلىڭنى قاخشاتمايدىغان، يۇرت - جامائەتنىڭ غەيۇەت - شىكايىتىنى ئاڭلىمايدىغان بولىسەن! مەن ساڭا بۇ گەپنى نەچچە قېتىم ئېيتتىم، نىمىشقا قۇلغىمدا تۇتمايسەن!...

شۇ چاغدا ھويلىغا مەھەللىنىڭ مەزىنى كىرىپ كەلدى، ئۇ قارا دوپپىسىغا دائىم سەللە ئوراپ يۈرىدىغان دۇمچەك بوۋاي.

— نەزىرگە بارىدىغان ۋاخ بولدىغۇ...

— پوشكال ئالدىرتىۋاتقان چېغى - ھە؟

— قىزغىنىۋاتامسىنا؟ شۇ قىلغىنىڭغا سىنىڭ پوشكىلىڭنى يىمىسەم ...

— ئاز قالدى...

— بىتاپمۇ سەن ھەمدۇل؟

— ئەسكى پالازدەك سۆرۈلۈپ يۈرگىنىمىزدىن، بارىدىغان جايىمىزغا تېزراق كەتكىنىمىز ياخشى ئوخشايدۇ.

— راست ئېيتىسەن ھەمدۇل، ئادەم مۇكچەيگەندە ئېتىۋارى قالمايدىكەن. تۈنۈگۈن بازارغا بىر يەرگە نامازغا چۈشۈۋىدىم، قوندۇرۇپ قالدى. كەچتە كۆتەكتە ئولتۇرسام، يېنىمدىكى تېرەك تۈۋىگە بىر جۈپ ئاشىق - مەشۇق كەلدى، يىگىت كۆزۈمچىلا قىزغا چاڭ سالدى.

— ۋۇي بەچچىغەر!

— قىز ئۆزىنى قاچۇرۇپ، ۋاي، ئادەم بار تۇرسا دىسە، ھىلىقى يىگىت دىگەن ھاڭگا: قېنى، ئاۋۇ بوۋاينى دەمسىنا؟ ئۇنىڭ

هالال كۆچۆك بىلەن يەرگە ئىشلەپ، پاكىز نەرسىدىن پەيدا
بولغان هالال ناننى يەپ، ئاتا ـ بوۋاڭنىڭ كەسپى بولغان دىخان-
چىلىقنى قىلىپ غەمدىن، غەۋغادىن خالاس بولۇپ كۆن كەچۆر-
سەڭ بولماسمىدى؟ ئون ئالتە مو يەر، بىر يۈز سەكسەن ئالتە
تۈپ تەك ئاز بايلىقمۇ؟ بىر مو يەرگە ياخشى ئەجرى قىلسا بەش
يۈز يۈەن كىرىم قىلغىلى بولىدۇ. ئون ئالتە مو يەردىن سەككىز-
مىڭ يۈەن كىرىم بولىدۇ. ھەمدۇل بوۋاي ئۈزۈم ئۆستۈرۈش
ئۇستىسى، كۆزدە سېسىق سامان، مال قىغى بىلەن بىر يۈز
سەكسەن ئالتە تۈپ تەكنى ياخشى ئوغۇتلىدى. چاتاشنىمۇ يەتتە
بەش، ئۈچ قىلىپ ناھايىتى ياخشى چاتىدى، ئەمدى كەپتەر مايىغى،
كۆنجۈرە بىلەن قوشۇمچە ئوغۇت بەرسە، ئۈزۈم دىگەن يىغىپ
تۈگەتكىلى بولمايدىغان ھوسۇل بېرىدۇ، كىشمىش، ئاق سايۋى، قى-
زىل سايۋى، بىجاقى، قاشقىر، غۇنچە ئۈزۈم ... ھەممىسىلا ناھايىتى
ياخشى توغۇپتۇ، ھەر تۈپ تەكتىن ئىككى يۈز جىڭدىن ھۆل ئۈ-
زۈم ئالغىلى بولىدۇ. ئىككى يۈز جىڭدىن ھىساپلىغاندا ئوتتۇز يەتتە
مىڭ ئىككى يۈز جىڭ. بۇنىڭدىن سېتىپ بېرىش ۋەزىپىسى ئون ئىك-
كى مىڭ سەككىز يۈز ئوتتۇز سەككىز جىڭنى چىقىرىۋەتسەك، قال-
دۇ يىگىرمە تۆت مىڭ ئۈچ يۈز ئاتمىش ئىككى جىڭ. دىمەك ئون
ئىككى توننا ئۈزۈم دىگەن سۆز، ئەگەر سالامەت قۇرۇتۇپ ئالساق
ئۈچ توننا قۇرىدى دىگەندە ساتساق كىلوسى ئون يۈەندىن بولغاندىمۇ،
تونىسى ئۈچ مىڭ، ئۈچ تونىسى توققۇز مىڭ يۈەن بولىدۇ. بۇنىڭغا
ئون ئالتە مو يەردىن كىرىدىغان سەككىز مىڭ يۈەننى قوشقاندا،
بولىدۇ ئون يەتتە مىڭ يۈەن. ئېقىم چىقىمىغا كەتسۇن ئۈچ مىڭ
يۈەن، قالىدۇ ئون تۆت مىڭ يۈەن ... ئاز پۇلمۇ؟ قولىمىز ئون تۆت
مىڭ يۈەن ئەمەس، ئون تۆت يۈەن كۆرمەيمۇ ئۆتكەن ئىدىققۇ؟
ھەي رۇسۇل، نىمىشقا بۇنچە بايلىققا قانائەت قىلمايدىغانسەن؟
مەن سېنى ئاستانىدىكى گوسۇل، مۇسۇل بايلاردەك تۇرپاننىڭ
ھەممە پاختىسىنى ئىگەللەپ، شەمەي، مەسكاۋلارغا قاتراپ سودا

نۇم مېنىڭ چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى، كېلىن بۇ تۆينىڭ قۇلىغا ئايلىنىپ قالدى. تاڭ سەھەر تۇرۇۋېلىپ ھويلا سۈپۈرۈۋاتقان، سۇ سېپىۋاتقان، ئەتىگەنلىك غىزا تەييارلاۋاتقان، بۇ بەگ - خېنىم-لارنىڭ قاچىسىنى يۇۋاتقان، چۆشلۈك تاماق، تېخى ئېتىزغا قاترا-ۋاتقان، مانا مۇشۇنداق كۈن ئارىلاپ ئۈچ تونۇرلاپ نان يېقىۋات-قان، رۇسۇل دېگەن بىر نىمە ئۆي ئىشىغا قولىنى ئەگرى قىلىپ قويمايدۇ. باللىرىمۇ قۇيرۇق تۇتقۇزمايدۇ، ھەممىسىلا پۇل تېپىۋا-تىمىز دېگەننى قىلىپ ئۆي ئىشىنى كۆرسە كۆتىنى قىرماققا ئالىدۇ. ئۇۋال ئەمەسمۇ، كېلىن بولسا ماڭا كېلىن، بۇ بىر نىمىلەرگە كېلىنمىدى؟ بۇنداق دۆلەتنىڭ كۆتىگە ئوت كەتسۇن؟! خاپا بولماي نەزىرگە ئۆزلىرى بېرىپ تۇرسىلا، مەن زەرىپىخانىغا قارىشىپ بېرەي.

— خوپ، ھەمدۇل، پۇلى جىقنىڭ غېمى جىق، ئىشىكى يوق موللامنىڭ قۇلىغى تېچ، دۇنيادا غېمى يوق ئادەم يالغۇز مەنلا ئوخشايمەن. قوسىغىم نەزىر - چىراق بىلەن تويىدۇ، ھەپتىدە ئىككى ئايەت ئوقۇپقويسام بەش - ئالتە تەڭگە چۈشىدۇ. ماڭا كايىپىدىغان مومىيىم ئۇ دۇنياغا كەتكەن. يەم دەيدىغان ھالالىغا توخۇ، ھارامغا مۈشۈكۈم يوق. ھەي، ئىنسان دېگەن ئەخمەق، پۇل، دۇنيا تاپىمىز دەپ بېشىغا بالا تاپقىنى - تاپقان. رۇسۇل بەگ ئۆي ئىشىغا قولىنى ئەگرى قىلمايدۇ دەمسىنا، لېكىنزە بالاڭ پۇل تېپىشقا كەلگەندە شەيتاننى ئالدىيالايدۇ، پالچىنىڭ پېرى دانىيا پەيغەمبەردەك باشقىلارنىڭ رىسقى يوللىرىنىمۇ بىلى-دۇ. تۈنۈگۈن پوت - پوت بىلەن چاڭ توزۇتۇپ مېڭىۋىدى، بىز قېرىلار غەيۋەتنى قىلىشتۇق، ھۆكۈمەت ئىككى خوتونلۇق بولۇشقا يول قويغان چېغى، شەھەردىكى كېلىنىمۇ ئەكىرىپ ئىشىڭغا سال ھەمدۇل، خەير ئەمەسە، ئىشىڭغا خۇدايىم بەرىكە بەرسۇن!

مەزىن چىقىپ كەتتى. ھەمدۇل بوۋاي بىلەن كېلىن خوددى يامان چۈش كۆرگەن ئەنسىز مومايدەك بىردىنلا جىددىلەشتى.

نىمىسى ئادەم، ئۇمۇ بىر كۆتەك دىمەسمۇ! ۋاي - ۋۇي، خورلۇق!
بېشىمغا چۈشكەندەك بولدى ھەمدۇل، نىمە گۇنايىم بار،
نىمىگە خورلايدۇ. گۇنايىم قېرىلىغىنىمغۇ، ۋاي - ۋۇي، ...

يېڭىمدىن ئاقچا پۈتكەندە،
خۇدانىڭ ئايىمى كەلدى.
ساقال ئاقاردى، چىش چۈشتى،
ئۆلۈمنىڭ ۋەھىمى كەلدى.

دەپتىكەن. ئۆلۈم ۋەھىمىسى كىشىنى شۇنچىۋىيەرگە ئۇرامدۇ ھەمدۇل؟...

ھەمدۇل بوۋاي نەزىرگە مېڭىشتىن بۇرۇن ئادىتى بويىچە كېلىنىنى خەۋەردار قىلىپ قويماقچى بولۇپ يېڭى قوراغا كىردى، كېلىنى بېشىنى چېكىلىۋېلىپ، پوكاندەك قىزىرىپ تونۇر بېشىدا نان يېقىۋاتقان ئىكەن. كېلىنىنىڭ ھالرەڭ كۆينىكىنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى تەرنى كۆرۈپ بوۋاينىڭ ئىچى ئېچىشتى:

— بالام، نەچچە تونۇر نان ياقتىلا؟

— ئۈچ تونۇر ئاتا، — كېلىن تەر قۇيۇلۇۋاتقان يۈزىنى لۆڭگە بىلەن سۈرتۈپ تۇرۇپ، كۈلۈمسىرەپ جاۋاپ بەردى.

— ئۆزىڭىز يۇغۇرۇپ، چەيلەپ، ئۆزىڭىز راسلاپ، تونۇر قىزىتىپ، يالغۇز يېقىۋاتامسىز بالام؟

— باللارنىڭ ھەممىسى ئىش بىلەن ئاتا.

— نان توشۇپ بەرگىلىمۇ بىرەرسى چىقمىدىمۇ؟

— ھېچقىسى يوق ئاتا!

— ئاۋۇ ئانىدىكى كىرلەرنىمۇ سىز يۇدىڭىزمۇ؟

— ياق ...

— ياق دىمەڭ بالام، سىز بولسىڭىزمۇ يالغان ئېيتماڭ، ھەممىڭلارلا ماڭا يالغان سۆزلەيدىغان بولۇۋالدىڭلار، رۇسۇل ھارام ئىشنى يوشۇرىدۇ، سىز ھالال ئىشىڭىزنى يوشۇرىسىز، مەزىن ئاخۇ-

مىكىيان قاقاقلىسا، تام تۆپىسىدە ئۈچ تاجىلىق تۇرپان خورىزى خوشال قانات قېقىپ بوم ئاۋاز بىلەن چىللايتتى...

ھايات مۇنۇ دېڭىز يۈزىدىن بىر يۈز ئەللىك تۆت مېتىر تۆۋەنلىكتە تۇرىۋاتقان تۇرپان ئويمانلىقىغا باھار شاتلىقى بەخش ئەتكەن. ئالتۇندەك سېرىق تۇپراق ئۈستىدە يەر ئاستىدىن سوزۇلۇپ چىققان زۇمرەت سۇ شۇدىرلاپ ئاقىدۇ. ئۇ تۇرپان تۇپرىقىنىڭ قېنى، ئاشۇ قان بىلەن پەيدا بولغان شېرىن-شەرۋەت ئىنسانلارنىڭ لەززەتلىنىشىگە مۇھتاج... يالغۇز كارىز سۈيىدەك تازا، تۇرپان قۇياشىدەك ئوتلۇق مۇھەببەت ئىگىسى بولغان گۈزەل ئايال زەرىپەلا باھار شاتلىقىدىن بەھرىمەن ئەمەس. سۆيگۈ ئىنساننى بەختلىك قىلىشى لازىم ئىدىغۇ، مۇرات-مەقسەت كىشىنى روھلاندۇرۇشى لازىم ئىدىغۇ؟ گۇمانلىق ئېرىنى ئەيپلەردىن ئاقلاپ، پۈتۈن كۆز يېشىنى ئېغىر ئىش بىلەن يوشۇرۇپ، ھېچكىمدىن مەدەت ۋە ئەقىل تەلەپ قىلماستىن پۈتۈن باھار، ياز، كۈز پەسىللىرىنى سەۋر-تاقەت، چىدام بىلەن ئۆتكۈزۈپ ھايات خوشاللىقىنى قىشتا يەنى چاچقا قىرو چۈشۈپ، بەل مۈكچەيگەندە كۆرۈشكە بەل باغلىغان بۇ ئايال تەۋەرۈك ئىدىقۇت چالمىسىدەك قەدىرلىك بولماي نېمە؟

كارىز سۈيى نېمىشقا لېيىدى...

1

ئەمدى گەپنى رۇسۇلدىن باشلايلى.

ئۇ ھازىر دېخان ئەمەس، ئىككى يىلدىن بېرى ئۇ قولىغا كەتمەن، نە جوتۇ ئالغىنى يوق، ئۇنىڭ قوللىرىنىڭ ئالقىنىدا ھازىر قاداقلارمۇ تۈگىگەن. تۆت ئادەمنىڭ ئالدىدا ئىككى ئېغىز گەپنى ئوڭلاپ قىلالمايدىغان، ئاۋاقكۆل دېخان ھازىر سورۇنلاردا ھەممىلا ئادەمنى ئۆزىگە قارىتىۋالىدىغان، ھەتتا ئىلىم-پەن توغرى-

كېلىن قورۇق يەگىلىكنى قىزىق تونۇرغا چاپلىدى. بوۋايمۇ كېلىنـ
گە نان سۇنۇش ئورنىغا لاخشىگىر سۇندى...
ئۇلار ئۇن - تىنسىز تەرگە مىلىنىپ تونۇر بېشىدا ئۇزاق
ئىشلەشتى. زەرىپىخان ئاخىرقى تونۇرغا ناننى يېقىپ بولۇپ، تو-
نۇر ئاغزىغا ئەسكى داسنى كۆمتۈرۈپ قويۇپ، ئۇستىگە ھۆل پالاز-
نى ياپقاندىن كېيىنلا ھەدىدۇل بوۋاي غودۇڭشىدى:
— راستمۇ بالام؟
— ياق غەيۋەت...
زەرىپىخانىنىڭ ئاۋازى ھارغىنلىقتىنمۇ ياكى دىل ئازاۋىدىنمۇ
تىترەپ چىقتى.
— ئۇ راسلا ئەششاغا كەپتەر مايىغى يىغقىلى كەتتىمۇ
بالام؟
— راست ئاتا، تالا گېپىگە ئىشەنمىسىلە ...
— پوت - پوت بىلەن بارغىدەكمۇ؟
— تېزراق بېرىپ ئاۋال يىغىپ قويىدۇ - دە.
— نىمىشقا ياسىنىپ ماڭدى؟
— دۇئايىڭىزنىڭ كۈچى بىلەن تـوت - بەش تەڭگىلىك بولۇپ
قالدى. ئىشقىمۇ ئەسكى كىيىم بىلەن بارمايدىغان بولدى. ئىش ئورنىدا
يۆتكەيدىغان كىيىمى سومكىسىدا ئاتا!
— ھىم ... ئىشقىمۇ ئەسكى كىيىم بىلەن بارمايدىغان بولـدى
دەڭ. ئۇ دۇنياغىچۇ؟ ئالتۇنغا يۆگىلىپ بارامدىكەن؟
زەرىپىخان قېيناتىسى بىلەن بۇ خىل گەپلەرنـى قىلىشىشنى
ئەيىپ ھېساپلىدى - دە، تونۇر بېشىدىن چۈشۈپ ئۆيدىن سـوغـاق
چاي ئەپچىقتى ...

تۇرپاندا ئاپرېل ئايلىرى يازغا ھساپ، قۇيـاشنىڭ تـەپتى
باغلارنى چىچەككە، ئېتىز - قىرلارنى ياپ - يېشىل مەخمەلگە چۈمكىـ
گەن، بـۇلـۇتسىز ئاسمان زۇمرەتتەك يـالتىرايتتى. چىچەكلىگەن
ئۆرۈك شاخلىرىدا قارغۇجىلار نىملەرنىدۇر دورايتتى. ئـۆگـزىـدە

نۇرغۇن ئادەملەر پۈتۈن ھاياتىدا بىر كۈنلۈك مەشغۇلاتىنى تەكرارلايدۇ. لېكىن رۇسۇلبەگ ئىككى يىلدىن بېرى شۇنچىلىك خىلمۇ-خىل ھەركەتلەر بىلەن ۋاقىت ئۆتكۈزدىكى، كۆپ ھاللاردا ئۇ نىمىلەرنى قىلغىنىنى ئۆزىمۇ ئەسلىيەلمەيدۇ.

مانا ئۇ قىپ-قىزىل گىلەملەر بىلەن بېزەلگەن ئۆيدە، يۇمشاق تاۋار كۆرپىلەر بىلەن ماھۇق ياستۇقلار ئۈستىدە كۆزىنى ئاچتى، ئۇنىڭ يېنىدا دۇخاۋا يوتقاننى يېرىم يېپىنىۋالغان ئايال چاچلىرىنى ئاق ياستۇققا يېيىپ، قوللىرىنى ئىككى ياققا تاشلاپ ئۇخلاۋاتاتتى. رۇسۇل ئايالغا قارىدى. ئىككى ئايدىن بېرى ئۇنىڭ كۆڭلىنى خوش قىلىپ كېلىۋاتقان نازۇك بەل، يۇمشاق تىل، خۇشبۇي بەدەنلىك بۇ ئايال بۈگۈن بىرىنچى قېتىم ئۇنىڭغا سەت ۋە قورقۇنچلۇق بىلىندى، چۈنكى زەرپىچخان ئۇنىڭغا تەنە گەپ قىلدى: دادىسىنىڭ غەزنىۋى، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەزىن ئاخۇنىنىڭ بۈگۈن كەچقۇرۇن ئۆينى تۇساپ:

— ھە، رۇسۇلبەگ، نىكا ئوقۇتۇشقا قاچان چاقىرىسەن، مەن ھەمدۇل ئاتاڭنى ماقۇلىغا كەلتۈردۈم، ھى-ھى... — دەپ كۈلۈشى ئۇنىڭ ۋەھىمىسىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇۋەتكەن ئىدى.

— ۋۇي ھېلىم جادۇ، مېنى رەسۋا قىلىپ تاشلاپ ئارىدىكى يىگىرمە مىڭ يوۋەننى يەمەكچى ئىكەنسەن-دە! — دەپ تىللىدى ئۇ ئۆز-ئىچە غودۇڭشۇپ.

ھېلىم جادۇ كىم؟ ئۇ رۇسۇلنىڭ دوستى، شېرىكى، ئۇنىڭ قېنىدىكى ساپ نەرسىلەرنى چىقىرىپ تاشلاپ بەدىنىگە پالاكەتنىڭ ئۇندۇرمىسىنى تېرىغان ئادەم مۇشۇ.

رۇسۇل 1970-يىلى جانىغا تېگىدىغان مەجلىس، «كۈرەش كۈنىگە ئۈچ ۋاق يېيىلىدىغان تەمسىز زاغىرىدىن قۇتۇلۇش ئۈچ بىرىنچى قېتىم دادىسىدىن بىسوراق ئىش-ئوقەت ئىزلەپ ئۆي چىقىپ ئۈرۈمچىگە كەلدى. ئۇ ھېچ يەردىن ئىش تاپالم ئۈرۈمچى ۋوكزالىنىڭ چوڭ زالىدا ئۈچ كۈن ياتتى. بىر كې

سىدىمۇ ئەيمەنمەستىن چوڭ گەپ قىلالايدىغان مەمەدانىغا ئايلان-
غان. ناۋادا بىر كىشى ئەدەبىيات توغرىسىدا گەپ ئاچقىدەك
بولسا، ئۇ گەپ قىلغۇچىنىڭ دەرھال شېخىنى يېرىدۇ-دە: "بولدى،
ئۇ كىتاپ مەندە بار، مەن ئۇنى مۇنچە يۈز سوم پۇل خەشلەپ
پالانى شەھەردىن سېتىۋالغان!" دەيدۇ. ئۇنىڭ ئۆلپەتلىرىمۇ ھەر
خىل بىكارچى، كوچا پاخال قىلغۇچىلاردىن تارتىپ، بەزى ئىدارە
باشلىقلىرىمۇ ئۇنىڭ بىلەن قويۇق ئارىلىشىدۇ. قىرىق نەچچە يې-
شىغىچە ئاتىسىنىڭ نەسىھىتىنى ئۆز ھەركىتىگە ئۆلچەم قىلىپ كەل-
گەن بۇ دىخان ھازىر ئاتىسىنى كۆرۈشتىن بىزار، ئاتىغا بولغان
تۇغما ھۆرمەتلا، ئۇنى ئاتىسىنى ئاشكارا سىلكۆپتىشتىن ساقلاپ
تۇرۇۋاتىدۇ. ئۇنداق بولمىغىنىدا ئۇ ئاللىقاچانلا ئاتىسىنى ئۆز
ھويلىسىغا يولاتمىغان بولاتتى. ھازىر ئۇ ئاتىسىغا بولغان مۇئامىلىدە
يالغان ئېپتىشنى بىردىن-بىر ۋاستە قىلىۋالغان. ئاتىسىنىڭ تاپ-
شۇرمىلىرىنى ماقۇل جاۋاپ بىلەن قوبۇل قىلىدۇ-دە، پۇلىنىڭ
كۈچى بىلەن ئورۇنلاپ قويۇپ ئۆزى بىلگەن سەنەمگە دەسسەپ
يۈرىدۇ.

ئۇنى نىمە ئۆزگەرتتى؟ پۇل، كىم بۇزدى؟ ئادەم.

پۇل بىلەن ئادەم ياخشى ئاتالما. بۇ ئىككى نەرسىدىن
زىرىكىدىغانلار ناھايىتى ئاز بولسا كېرەك. ئاسانلا قولغا كېلىدىغان
پۇلمۇ، سېنى سېتىش ئۈچۈن مېھرىۋانلىق كۆرسىتىدىغان ئادەممۇ
ئاشۇ ياخشى نام بىلەن ئاتىلىدۇ. تۇرمۇش لەززىتىنى ھالال
ئەمگەكتىن ئىزلىمىگەن ئادەم ئاچكۆز چاشقانغا ئوخشايدۇ. ھەممىگە
ئۆزىنى ئۇرىدۇ، ئاخىرى قاپقاندا جان بېرىدۇ. ئەلۋەتتە، بۇ خىل
مۇلاھىزە بىلەن رۇسۇلنىڭ كېلىچىگى ئۈستىدىن ھۆكۈم چىقىرىشقا
تېخى ئاساس يوق. رۇسۇل ئۆزى تاللىۋالغان يول بىلەن كېتىۋا-
تىدۇ. ئۇنىڭ كېلىچىگى توغرىسىدا قەلەم ئىگىسى ئالدىن بىر
نىمە دېيىشكە ئاجىزلىق قىلىدۇ... گەپنى رۇسۇلنىڭ بۈگۈنكى ئەھۋا-
لىغا يۆتكەيلى.

مۇنۇ كاللەك رەخت بىلىتى، ھۆكۈمەت قانچە بىلەت چىقارغان بول‑سا شۇنچىسىنى ساتىمەن، مۆرىتى كەلسە بىرەر ‑ يېرىدىنىڭ يانچۇ‑غىنى قۇرۇغداپمۇ قويىمەن،... مانا مۇشۇنداق قىلىپ مۇنۇ كاللەك پۇلنى يىغدىم. بۇ بىر كاللەك ئون، ھەتتا يۈز كاللەك بولغاندىچۇ؟ مەن ھىلىم جادۇ ئەمەس، ھىلىماخۇن، ھىلىمجان، ھىلىم ئەپەندى بولالايمەن. مەرىكىلەردە تۆرنىڭ كاللىسى مىنىڭ بولىدۇ، ئىلىپنى بىلمىسەممۇ موللىلار قىرائەتكە تەكلىپ قىلىدۇ. خېلىسى ئىلىم ‑ بى‑لىم سورايدۇ. ھەتتا ساقچىلارمۇ مېنى كۆرگەندە ۋەسىپىتتىن چۈشى‑دىغان بولىدۇ!...

رۇسۇل ھىلىم جادۇغا ئەيمىنىپ قارىدى. ئىگىز دۈمچەكرەك بۇ ئادەم بىر مىتىرنى بىر چامداپ لوڭۇلداپ رۇسۇلغا ياندىشىپ كېتىۋاتاتتى: «كىم بىلىدۇ، بىر يەرگە ئاپىرىپ مېنى بوغۇپ ئۆل‑تۈرەمدۇ تېخى. لېكىن مېنى ئۆلتۈرسە جۇل ‑ جۇل كىيىملىرىم ئون تەڭگىگە يارىمايدىغۇ...» رۇسۇل شۇلارنى ئويلىدى. ھەر ئېھتىمالغا قارشى يانچۇغىغا ئىككى تال تاش سېلىۋالدى. لېكىن ئۇنىڭ ۋەھىمىسى بىكار بولۇپ چىقتى. ئەتىگەنلىكى ئۇ ھىلىمنىڭ مېھرىۋان، مەرت ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلدى. ھىلىم ئاشخانىدا رۇسۇل ئۈچۈن پۇلنى ئايىماي خەجلىدى. بىر قۇر ئۈستىۋاشمۇ قىلىپ بەردى. تۆت يانچۇقلۇق چاپان، سېرىق شەپكە ئۇنى يەر ئىسلاھات كا‑دىرلىرىغا ئوخشىتىپ قويغان بولسا، ھىلىمنىڭ تاپىلىشى بىلەن يېڭىدىن قويغان چېچى ئۇنى كىچىكرەك ئىدارە باشلىقىغا ئوخشى‑تىپ قويدى.

ئۇلار ناسىۋالرەك سومكىلىرىنى مۆرىلىرىگە سېلىشىپ بىر يېزىغا يېقىنلاپ كەلدى. بىر دېخان ئېشەك ھارۋىسىنى قۇرۇق ھەيدەپ كېتىۋاتاتتى.

ــ ھەي يولداش، ــ دېدى ھىلىم دېخانغا قاراپ، ــ ئاكوجاڭ مۇشۇ مەھەللىدىكەمۇ؟

ــ چۈشەنمىدىم... كادىر ئەپەندىم... ئاكىجان دىگەنلىرى...

قارا نوپۇسلار قاتارىدا لاگىرغا يىغىۋېلىندى. ئەنە شۇ لاگىردا ھېلىم بىلەن تونۇشتى. ھېلىم ئۇنىڭغا بازار نېنى، ئاشلىق بېلەت بەردى. كېيىن ئۇلار ئىككىسى بىللە قېچىپ تۇرپانغا كەلدى. ئىككى يۈز كۆپلۈك سەرگەردانلىق ھېچنەرسە بىلمەيدىغان دېخانغا قوساق بېقىش ئۈچۈن راست گەپ قىلىش زىيانلىق ئىكەنلىكىنى ھىس قىلدۇردى.

— مەن گۇڭشىنىڭ سەيگۇيۈەنى ئىدىم، ئورۇمچىگە تىراكتور ئالغىلى كېلىپ پۈتۈن پۇل، بېلەت، تونۇشتۇرۇشلىرىمنى ئوغرىغا ئالدۇرۇپ قويدۇم! — مانا بۇ رۇسۇلنىڭ بىرىنچى قېتىم ئېيتقان يالغان گېپى.

— بىلىمىز! — دېدى يىغىۋېلىش پونكىتىنىڭ ياش خادىمى قولىنى سىلكىپ، — سەندەك سەيگۇيۈەن تولۇپ يېتىپتۇ. تىراكتور ئالارمىش، خەقنىڭ يانچۇغىدىكى پۇل، ئۆيىدىكى گىلەم، ئەدىيال، ساندۇغىدىكى ئۇن بىلەن نان... سەن ئالمايدىغان نىمە بار؟

رۇسۇل بۇ ھاقارەتلىك گەپكە چىدىيالماي ساقاللىق يۈزىنى تۇتۇپ يىغلىۋەتتى... ئۇلار شۇ كېچىسى قاچتى. ھېلىم تىنماي سۆزلەيتتى:

— دېخان دېخان بولغاندىن بېرى ئالدىنىپ كېلىۋاتقان خەق!— دېدى ھېلىم جادۇ قوۋۇلۇق چىقىپ تۇرغان ئورا كۆزىنى ئويىنىتىپ، — قايسى ھۆكۈمەت، قايسى باي، قايسى سودىگەر، قايسىبىر شەھەرلىك كاسىپ دېخاننى ئالدىمايدىكەن؟ دېخاننىڭ ئېغىزى قورۇق ئەمچەك ئۈچۈن يارالغانمىدى؟ بىلەمسەن، دېخاننىڭ تەرى نى-نى چىرايلىق چوكانلارنى سەمرىتىدۇ، نى-نى ئىسىلزادىلەرنى سەمرىتىدۇ، دېخان بولمىسا يەر يۈزىدە سۇ قۇرۇيدۇ، دېخان بولمىسا ئالدىنىدىغان ئادەم بولمايدۇ. مەنمۇ بىر دېخان ئىدىم، ئالداندىم، ئالداندىم. ئەمدى ئالداشنى ئۆگىنىۋالدىم، ئاشۇرۇۋېتىمەن. يالغان گەپ ئۈچۈن ئۇنچىلىك چىق ئەقىل لازىم ئەمەس. ئىش قىلىپ راست گەپ قىلمىساڭلا بولدى. كۆردۈڭمۇ، مۇنۇ كاللەك ئاشلىق بېلىتى،

تەرەپكە كېتىۋېتىپ، — دېخانغا ئۇۋال بولىدۇ.

— دېخان دېگەن ئالدانغىلى يارالغان. سەن ئالدىمىساڭ باشقا بىرسى ئالدايدۇ. كۆردۈڭمۇ، ھېلىقى ئاغزىدىن نېنى چۈشۈپ قالغان جۇرىنى. قايسى ئىدارىدىن، ئىسمىڭلار نېمە دەپ سوراپمۇ قويماستىن ئات توقۇپ بەردى. ئەمدى بۇ ئاتنى قازاقلارنىڭ كۆزىنى تىكىپ مىڭ يۈەنگە ساتىمىز، غۇلجىغا يېتىپ بېرىۋالساق تازا ئالدىنىدىغانلار شۇ يەردە...

رۇسۇل ئالتىنچى، يەتتىنچى ئايدىن كېيىن خېلى پۇل-لۇق بولۇپ ئۆيىگە قايتىپ كەلدى. كەلگەن كۈنى دادىسىدىن تاياق يېدى. ئەتىسى دادىسى ئۇنىڭ ئەكەلگەن پۇللىرىنى مۇسادىرە قىلدۇرۇۋەتتى. ئۇزىنى دادۇيگە تاپشۇرۇپ بېرىۋىدى، ئىككى ئاي بىكارغا كېسەك قۇيغۇزدى. ئۇ مىڭ پەندىيات دەپ ئۆز ئۆيىگە قايتىپ كەلدى ۋە «زاغرا غاجاپ نوەۇرغا ئىشلىسەمدۇ ئۆز ئۆيۈم تېنچ، ۋەھىمىسىز ئىكەن» دېگەن يەرگە كەلدى.

يىراقلاپ كەتتۇق. گەپنى يەنە رۇسۇلنىڭ بۈگۈنكى كۈنىگە يۆتكەيلى.

چوكان ناز بىلەن رۇسۇلنىڭ قولىنى تۇتتى-دە، ئۆزىگە تارتتى:

— تىڭشاپ بېقىڭ، كىچىك ئابدۇرۇسۇل دادا دەۋاتىدۇ!

رۇسۇل ئايالنىڭ قولىنى ئاستا ئىتتەردى:

— رۇسۇلمۇ، ئۇسۇلمۇ تۇغۇلغاندا كۆرىمىز!...

— نېمە؟ گۇمانىڭىز بارمۇ تېخى...— ئايال جەينىكىگە تايىنىپ ئورنىدىن تۇردى، — يۈزسىزلىك قىلىسىڭىز...

— رۇسۇل بېشىدىكى سومكىسىدىن بىر كاللەك پۇل چىقاردى:

— مە، بەش يۈز سوم، مۇشۇنىڭ بىلەن ئاغزىڭنى يۇم!

— نېمە؟ سىزنىڭ مۇشۇنداق قىلىدىغانلىقىڭىزنى، بىلەتتىم، ئەمدى چاندىڭىزمۇ؟

— سېنىڭ قەستىڭ مۇشۇ پۇلغۇ. چاندى-پاندى دېگىدەك

— ھەي تاغا، ئۇرۇمچىدە ئىشلەيدىغانلاردىن كىم بار ب
يەردە؟
— ھە، مۇنداق دەڭ، ئىسمىن داڭ ـ داڭنىڭ چوڭ ئوغل
ئىسمى نىمىدى، نىمىدى...
دىخان پىشانىسىنى سىلاپ، ساپ ـ سېرىق چىشىنى كۆرستىپ
چىگىش ساقلىنى تىترىتىپ كۈلدى، كۈلگەندە ئۇنىڭ ساغۇچ قاش
لىرى ئاستىدىكى ياشاڭغۇراپ تۇرىدىغان كۆزلىرى يۇمۇلدى.
— ھە، راست ھېمىت ئەپەندى... داشۇيدە دەمدۇ، م‍ـائارىپت
دەمدۇ...
ئۇلار توپ ـ توغرا دادۇي ئىنقىلاۋىي ۋېيۈەنخۇي ئىشخانىسىغ
يېتىپ كەلدى. ئىنقىلاۋىي ۋېيۈەنخۇي جۇرىنى ساۋاتسىز دىخان
ئىكەن، ھېلىم ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ كۆرۈشتى.
— بىز ھېمىت ئىمىنوپنىڭ ئەھۋالىنى ئىگەللەپ ئۈرۈمچىدىن
كەلگەن، — دىدى ئۇ، — بىر سائەتتىن ئوشۇق تۇرالمايمىز.
ئىنقىلاۋىي ۋېيۈەنخۇي جۇرىنى ئۇلارنى مېھمان قىلدى. ئۈچ
تۆرت دىخاننى يىغىپ بەردى. ئۇلار ھېمىت ئىمىنوپنىڭ كىچىكىدە
ئىززىلگەنلىگى، تارىخى، سىنىپى پاك ئىكەنلىگى، پەقەت ئاتىسى
ئىسمىن مەشچى ئارىلاپ ـ ئارىلاپ مەش، چىلەك تۈۋلەپ پۇل تې ـ
تۇرىدىغانلىغىنى، شۇنىڭ ئۈچۈنلا ئانچە ـ مۇنچە ئۇچۇغىدىلىپ
ئېيتتى.
ئۇلارنىڭ خوشنا يېزىغا يېتىۋېلىشى ئۈچۈن ياخشى ئىگەر
توقۇم بىلەن بىر ئات بەردى.
— ئۇ يەتتىنچى دۈيدە، مېنىڭ ئىنىم بار، — دىدى دادۇي
ئىنقىلاۋىي ۋېيۈەنخۇي جۇرىنى ھېلىملارغا تاپىلاپ، — ئاتنى شۇنىڭغا
بېرىپ قويساڭلار يەتكۈزۈپ بېرىدۇ. ئىنىمنىڭ ئىسمى جامالىدىن...
ئۇلار ياخشى ئاتقا مىنگىشىپ شۇ كۈنلا باشقا ناھىيىگە
ئۆتۈپ كەتتى...
— ئېيتىنى بېرىۋېتەيلى...— دىدى رەسۇل ئۈچ كۈندىن كېيىن تاغ

يەنە بىرسىنىڭ جازاسىدىن پۇل بىلەن قۇتۇلغىلى بولىدىكەن، لېكىن مۇنۇ روھىي چۈشكۈنلۈكتىن قۇتۇلغىلى بولمايدىغان ئوخشاي- دۇ. يىراقلارغا باش ئېلىپ كەتسەمچۇ؟ ئۇ چاغدا ئاتام قاغىۋەت- سىچۇ؟ ...» ئۇنىڭ پۇتلىرى تىترىدى.

— پۇل - پۇل تاپىمەن دەپ بېشىمغا بالا تېپىۋالدىم! — دىدى ئۇ تاماكا ئوراۋېتىپ، — ھەممىنى قىلغان سەن ھېلىم جادۇ!

ئۇ ئىككى يىل بۇرۇنقى ئىشنى ئەسلىدى.

رۇسۇل دادىسىنىڭ مەسلىھەتى بىلەن سېتىپ بېرىش پىلانى- دىن ئاشۇرغان ئۈزۈمنى رىزىنكا چاقلىق هارۋىغا بېسىپ بىر يۈز سەكسەن كىلومېتىرلىق يولنى مېڭىپ ئۈرۈمچىگە كەلدى. كىشمىش، قىزىل سايۋى، ئاق سايۋى ئۈزۈملىرى خۇددى ھازىرلا ساپىغىدىن ئۈزۈل- گەندەك پارقىراپ تۇرغىنى ئۈچۈن ئەرداۋچاۋ بازىرىدا ئۇنىڭ ئالتە يۈز كىلو ئۈزۈمى ئىككى كۈندىلا سېتىلىپ بولدى. ئاخىرقى بىر يەشىك سېتىلىۋاتقاندا بىر قول ئۇنىڭ ئۈزۈم تارتىۋاتقان ترازى- سىنى كاپىلا قىلىپ تۇتۇۋالدى.

— ۋۇي، سىز ھېلىماخۇنمۇ؟ — دىدى رۇسۇل ھېلىم جادۇنى تونۇپ.

— بولدى، قالغىنىنى شۇنداقلا مەن ئالىمەن، — دىدى ھېلىم جادۇ بىر يەشىك ھۆل ئۈزۈمگە سانىمايلا ئون يۈەنلىك يىڭى پۇلدىن بىر نەچچىنى تاشلاپ، — ھەيدە، ھارۋاڭ بىلەنلا مېنىڭ ئۆيۈمگە تارت!

بالىخانىلىق ئۆيلىرى بار، قوش ئىشىكلىك چوڭ قورو ئال- دىغا كېلىپ توختىغاندىن كېيىن ھېلىم:

— مۇشۇ جاي مېنىڭكى، بۇ يىل يىگىرمە بەش مىڭ يۈەنگە ئالدىم، — دەپ ماختاندى، — سەككىز ئېغىزلىق ئۆيدە ئۆزەم يالغۇز تۇرىمەن، خوتۇن بالاڭ دەمسىنا، بالام بەلدە، خوتۇن يوقدا. ئۆي- غۇر چوكانلىرى دەمسەن، خەنزۇ تەتەيلىرى دەمسەن ھەممىسىلا مېنى يوقلاپ تۇرىدۇ. ئۈزۈمنى ئىككىنچى قەۋەتتىكى كۆك ئىشىك- لىك ئۆيگە ئەكىر، ئېشەك ھارۋاڭنى ئاۋۇ لەمپە ئاستىغا چىقار!

ئاشىق ـ مەشۇق ئەمەسقۇ بىز!
— كۆكۆلنى پۇل بىلەن سېتىۋالماقچىمۇ سىز؟
— نىمە كۆكۆل دېگەن؟ — دېدى رۇسۇل ئالدىراپ كۆينىگە
كىيىۋېتىپ، — ئالتە بالام بىلەن ئايىلىم بارلىقىنى بىلىپ تۇرۇ
ئادەمگە يىلىمدەك چاپلاشتىڭ. بىرىنچى كېچىسى مەسچىلىك
تومبالقا سەرالىققا يېقىن كېلەتتىڭمۇ؟ ھازىردىن باشلاپ مە
سېنى تونۇمايمەن!

رۇسۇل ئورنىدىن دەس تۇردى. ئايال ياستۇقنى قۇچاقلاپ
ھۇلاپ يىغلىدى. يىغا ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئۆيگە ھىلىم كىرىپ كەلدى.
ئۇ ھازىر خېلىلا قوساق سالغان، ئورا كۆزى نۇرلىنىپ، قاتاڭغۇ
يۈزىدە ئارتۇق گۆشلەر پەيدا بولغان ئىدى. ئۇ ئىككى قولى
بىلەن بېلىگە تايىنىپ:
— نىمە قىلماقچىسەن؟ — دېدى.
— ئارىنى ئوچۇق قىلماقچىمەن! — رۇسۇل سوغاقلا جاۋاپ
بەردى.

— مېنىڭكىگە چىقىپ تۇرغىن، سۆزلىشىمىز. ھازىرچە مۇنۇ
چىرايلىق بىلەن ئارىنى ئوچۇق قىلىپ بېرەي.
رۇسۇل دالاندا چىقىپ ئايالىنىڭ نازلىق ئاۋازىنى ئاڭلىدى:
— ئارانلا بەش يۈزما...
— قالغىنىنى مەن...
رۇسۇل سەكىنىپ تالاغا قاراپ ماڭدى. ئۇ باغ ئىشىگىدىن
چىقىپ كۆل بويىغا باردى ـ دە، سوغاق سۇ بىلەن يۈز ـ كۆزىنى
يۇدى. ئۇنىڭ كۆڭلى بۇزۇلدى، روھىي ئازاپ ئۇنى قىيىندى.
بۇگۈن ئىككىنچى قېتىم ئۇنىڭ يادىغا زەرىپخانىنىڭ خۇما كۆزلىرى
كەلدى. ئالتە بالىسى، ئاتىسىنىڭ غەزەپلىك چىرايى، خولۇم ـ خوشنا،
تونۇش ـ بىلىشلىرىنىڭ مەسخىرىلىك قاراشلىرى ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى
ئۆرتىمەكتە ئىدى. «ئاۋۇ ئايالدىن، باج ئىدارىسىنىڭ سېلىغىدىن،

ئىش. ھەلىقىدەك ئالداپ ـ سالداپ ئات ئوغۇرلايدىغان ئىش ئەمەس!

كىچىككىنە سومكىسى بىلەن تۇتقۇزۇلغان ئون مىڭ يۈەن پۇل رۇسۇلنىڭ قولىدا ھازىرلا پارتلايدىغان بومبا تۇرغاندەك قورقۇنچلۇق بىلىنگەن ئىدى. ھېلىم رۇسۇلنىڭ لىكتاسىما بولۇپ تۇرۇۋاتقىنىنى بايقىدى ـ دە، ئۇنىڭغا يەل بەردى:

— نىمىدىن قورقىسەن؟ ھۆكۈمەت بانكىسىنى ئوغرىلاۋاتقىنىڭ يوق، ياكى بىراۋنىڭ تېمىنى تېشىۋاتقىنىڭ يوق. ھۆكۈمەت يول قويغان ئىش، سەن تېخى ھېچنىمە بىلمەيسەن، ئون مىڭ كويىنى خۇددى تاغ كۆتەرگەندەك تەستە كۆتىرىۋاتىسەن، ئون مىڭ كوي قانچىلىك پۇل بۇ؟ باشقىلارنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىنى ئاڭلاپ قوي: يېقىندا بىر تۇڭگان بىلەن بىللە بولۇپ قالدىم. غۇلجىدىن تۆت تونىنا بىمۇ يۆتكەپتۇ. تونىنىسىنى ئوتتۇز نەچچە مىڭ كويدىن ئاپتۇ، ئىچكىرىگە ئاپىرىپ تونىنىسىنى سەكسەن نەچچە مىڭ كويدىن سېتىپ، ئۈچ ـ تۆت يۈز مىڭ كوي پۇلنى ساق ـ سالامەت ئېلىپ كەپتۇ. ئوغۇل بالا دىگەن مانا، تۆت تونىنا بىمۇنى يىغىۋېلىش ئۈچۈن بىر نەچچە ناھىيىنى تولۇق قولغا ئېلىش كېرەك! سەن قورقىسەن تېخى، شۇلارمۇ دىخانچۇ، بىر گۇڭشېنىڭ تەمىنلەش ئىدارىسىنىڭ دەسمايىسى ئەللىك مىڭ كويدەك بولىدۇ. ھېلىقى تۇڭگانىنىڭ قانچە؟ بەش ـ ئالتە گۇڭشېنىڭ دەسمايىسىدىن جىق. تولا بەزگەكلىك قىلماي ماڭ يۈگۈر، چىقىپ ئۈزۈم سېتىۋال!

ئۇلار بىر ئايدىن كېيىن ساق ـ سالامەت يولغا چىقتى. ياپونىيىنىڭ كۆك ماشىنىسى تۆت تونىنا ئۈزۈمنى، تۆت ئادەمنى ئېلىپ توپ ـ توغرا ئىككى يېرىم كۈن يول ماڭدى.

بىر شەھەرگە كېلىپ ياخشى مېھمانخانىغا چۈشتى. شەھەرلىك سودا كوپىراتىۋىنىڭ باشلىقى ھېلىم، رۇسۇللار بىلەن ئايرىم ـ ئايرىم ئۇچراشتى. ھېلىم سېمىز، پاناق، تاقىر باش جىگىلىنى ئۈزۈم، قوغۇن، ئالمىلار بىلەن مېھمان قىلىپ بولۇپ، ئالدىغا مىڭ سوم پۇل قويىدى. باشلىق رۇسۇلغا قارىدى.

روُسوُل هەيۋەتلىك مېھمانخانىغا كىرىپ گىلەم ئۇسـ
يۇكۇنۇپ ئولتۇردى، ھېلىم ئۇنىڭ قولىدىن تارتتى:
— ئاۋۇ لوم-لوم ساپاەۇ مېنىڭ. ئولتۇرغىن، قوپ.
— بولدى، مۇشۇ يەرمۇ... — دىدى روُسوُل قوروُنۇپ.
— تۇرە، گىلەملەرنى قورقماي دەسسەۋەرگىن. مېنىڭ ئۆيۈ
ئەۋلىيا كەلمەيدۇ. ساڭا ئوخشاش ئوقەتچىلەر كېلىدۇ.
روُسوُل لوم-اوم ساپاغا كېلىپ ئولتۇردى. ھەممە بالايۇ-
پەت مۇشۇ ساپاغا ئولتۇروُش بىلەن باشلاندى.
— چاي ئىچ، ھە قېنى ئېيتقىنا، ئەزالىرىڭدىن قورۇ
ئۈزۈمنىڭ كىلوسىنى نەچچە پۇلدىن ئالغىلى بولىدۇ؟
— ئۈچ كوي ئىككى مودىن ئالغىلى بولار.
— ھىم... سىنىڭ قانچىلىك قوُروُق ئۈزۈمۈڭ بار؟
— كىشمىش، سايۋى بولۇپ بىر توننا چىقىپ قالارمىكىن...
— بىر توننا؟ ھىم... كىلوسىنى تۆت كوي توققۇز مودىن
سېتىپ بەرسەم، بىر توننا ئۈزۈمۈڭ تۆت-بەش مىڭ كويـ
يارايدۇ. قانداق دەيسەن؟
— راستما؟ نەدە شۇنداق ئالىدىغان يەر باركەن؟ — روُسوُلـ
لنىڭ كۆزلىرى ئويناپ كەتتى.
— بارغاندا كۆرىسەن، ئانداق بولسا گەپ شۇ-ھە، مۇنـ
ئون مىڭ كوي، تونىسىنى ئۈچ مىڭ ئىككى يۈز يۇەندىن ئۈچ تونـ
ننا ئۈزۈم سېتىۋال. كۆزۈڭنى جامدەك قىلىسەنغۇ، ئادەم قوشمەن.
بىر ئايغىچە ئېلىپ تەييارلاپ قويىسىلەر. بىر ئاي بولغاندا ماشىنا
ئېلىپ چۈشىمەن. تۇرپاندىن ئۇتتۇر، ھېلىقى ئۈزۈمنى قىممەت ئالـ
ىدىغان يەرگە بارىمىز. بىر توننا ئۈزۈمنىڭ كىرا ھەققىغە سەككىز
يۈز كوي تۆلەيسەن. بىر بارغان جايدا بەش كوي يەتتىمۇ،
ئۇنىڭدىن كىلوسىغا سەككىز موچەن كىراسىغا چىقىپ كەتسە، ساڭا
تۆرت كوي يەتتە مودىن قالىدۇ. يەتتە موسى ئېقىم-چىقىمغا
كەتسىمۇ... قورقۇۋاتامسەن؟ بۇ دىگەن ھۆكۈمەت يول قويغان

ئىگە بولۇپ قالدى.

ھاياتنىڭ بۇ ئاسان يولى ئۇنى ئۆزگەرتىۋەتتى. مۇنۇ بۈگۈنكى ۋەھىمە ئەنە شۇنىڭ بەدىلىگە كەلدى.

كۆل سۈيى تۈيۇقسىز چولتۇكلىدى، رۇسۇل چۆچۈپ لېيىغان سۇغا قارىدى. ھېلىم ئوچۇم بىلەن سۇنى بېشىغا قۇيۇپ كۆلدە يۇيۇنۇۋاتاتتى.

— ھەي، ئىچىدىغان سۇنى ھارام قىلدىڭغۇ!

—ھە ؟ — دېدى ھېلىم كۆزىنى ئۇۋۇلاپ، — ھالال، ھارام دەپ قاپسىنا؟ ئېيتقىنا، بۇ دۇنيادا زادى قايسى نەرسە ھالالكەن؟ ئۆزەڭ تاپقان بالىڭمۇ ھارام دەپسەن - تېخى!

2

ئاتا بولغۇچىلار ئۆز ئوغۇللىرىنىڭ ئەيۋىنى كۆرۈشكە قېرىق كېلىدۇ. ھەمدۇل بوۋايمۇ بۇ ئاجىزلىقتىن خالى ئەمەس، قاراڭلار! ئوغلى بىر نەچچە كۈنلەر يوقىلىپ كېتىپ مانا بۈگۈن بىر قول تىراكتورىغا كەپتەر مايىغى بېسىپ دەرۋازا ئالدىدا پەيدا بولىۋىدى، نەچچە كۈنكى گۇمان، ئاچچىقلىرىنى ئۇنتۇپ ھاسىغا تايانمايلا ئالدىراپ ئوغلىنىڭ ئالدىغا چىقتى - دە، مىشكاپىلارنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ كەپتەر مايىغىنى ئالقىنىغا ئېلىپ سورۇپ باقتى - دە:

— پاھ، نىمە دېگەن قۇرۇق - ھە! چۆل كەپتىرىنىڭ مايىغى كۈچلۈك بولىدۇ بالام، ئۈزۈملەر كۆلۈپ كېتىدىغان بولدى. توپتوغرا تەكلىككە تارت ماشىناڭنى. قۇرۇق ئوغۇتنى بۈگۈنلا بېرەيلى! — دېدى.

— ئىككى - ئۈچ كۈن تەخىر قىلايلى ئاتا!

— تەخىر، ھىلىمۇ بەش كۈن ئۆتۈپ كەتتى. تولا ساخولۇق قىلمىغىنا. ھەي سەيدۇل، بول ھىلىقى قۇرۇق چىلەك، ئول - بولنى ئەچىقىپ ماشىنىغا سال، ئىشەك ھارۋىغا توڭنى قاچىلا، سۇغا

— بۇ، بۇ...

— كېرەك يوق، بىزنى تېزراق يولغا سالسىڭىز بولدى، — دىدى ھېلىم. باشلىق بىر نىمىلەرنى يازدى.

ئەتىسىلا تۆت تونىنا ئۇزۇم ھۆكۈمەت دۇكىنىغا بەش كوي ئىككى مودىن بىراقلا ئۆتكۈزۈلدى. رۇسۇلنىڭ قولىغا تۆت مىڭ كويدەك پۇل تەگدى.

— مانا بۇ شىنىڭ شەھرى، — دىدى ھېلىم رۇسۇلغا ماختىنىپ، — بىلەمسەن، سەن ھازىر ئۆيۈڭدىن بىر مىڭ ئەللىك ئالتە كىلومېتىر يىراقلىقتا تۇرۇۋاتىسەن. كۆڭلۈڭ قايسى تاماشىنى خالايدۇ؟ ھەر قاندىغى قاملىشىدۇ. بىلىپ قوي، پۇل چىراي، پۇل قانات، پۇل مەنسەپ، ئابروي، مەرتىۋە! تېخىلا خوتۇنۇڭنى، داداڭنى ئويلاۋاتامسىنا، خوتۇن ئۆز ئۆيۈڭدە ئەزىز، خوتۇن دىگەن بىلەن مۇڭداشقىلى بولىدۇ، كۆڭۈل ئاچقىلى بولمايدۇ. ماشىنا ئۈستىدە دۈگدىيىپ ئولتۇرۇپ سوغدا قىينالدىڭ، ئەمدى جاپانىڭ ھالاۋىتىنى كۆرىدىغان چاغ كەلدى.

— ھالاۋەتنى ئۆيۈمدە كۆرەي...

رۇسۇل ئۇ قېتىم راستىلا تاپقان پۇلنى كۆكرىگىگە تېڭىپ ئۆيگە تېچ-ئامان پويىز بىلەن قايتىپ كەلدى.

لېكىن شۇ قېتىم ھېلىم ياپون ماشىنىسى بىلەن ئاقسايغا بېرىپ بىر ماشىنا ئىككى يۈز ئەللىك قوي بېسىپ كەپتۇ. قويلارنىڭ ئالدى يىگىرمە بەش كوي، كەينى ئون سەككىز كويغا توختاپتۇ. ئۈرۈمچى، تۇرپانغا ئەكىلىپ ئالدىنى يۈز يىگىرمە، كەينىنى ئاتمىش كويدىن سېتىپتۇ. بۇ غەنىمەت پايدا ئۇنى قىزىقتۇردى. دادىسىغا بىر مىڭ ئىككى يۈز يۈەن پۇلنى بېرىپ قويۇپ قالغان پۇلنى بېلىگە تۈگۈپ لازا سېتىپ چىقىمەن دىگەن بانا بىلەن ئۈرۈمچىگە يەنە چىقتى-دە، ھېلىمنى ئىزلەپ تاپتى.

شۇنداق قىلىپ بىر يىلدىن كېيىن ئون يىگىرمە مىڭ كوي، ئىككى يىلدىن كېيىن ئەللىك ئاتمىش مىڭ كويلۇق دەسمايىغا

بولامدۇ ئۇ! يۇلۇپ تاشلىدىم، پۇتاشىنىمۇ چولتا قىپسەن، چوڭلىرى-
نى يەتتە بىخ، ئاندىن بەش، كىچىكلىرىنى ئۈچ بىختىن قويۇڭلار
دەپ قۇلىغىغا نەچچە قېتىم ۋاقىرىدىم، تازا بىر ئىشەك قۇلاق
بىر نىمە بولدۇڭغۇ، ئارىلاپ قارىسام نۇرغۇن شاخلاردا تۆت بىخ،
ئىككى بىخ! مەندىن كېيىن قالساڭ نان تېپىپ يېيەلمەيدىغان
ئوخشايسەن! ھەيدە بالام سوپىگىڭنى!

قول تىراكتۇر يۇرۇپ كەتتى. ئۇ بىر دەم يېزىنىڭ تار-
توپىلىق كوچىلىرىنى ئايلىنىپ توپا توزۇتۇپ ماڭدى-دە، ئاندىن
ئاق، ھالرەڭ نەشپۈت شاپتۇلا، ئۈرۈك چىچەكلىرى بىلەن پۈركى-
نىپ ھېيتلىق كىيىم كىيگەن قىزلاردەك سىن ئالغان، پۇراقلىق
باغلارنى ئەگىپ ئۆتۈپ، قويۇق تېرەكلەر سايە تاشلاپ تۇرغان
سېمونت يولغا چىقتى، ھاۋا ئىسسىق بولغىنى بىلەن شاماللىق
بولغاچقا چەكسىز يولدا مېڭىش كۆڭۈللۈك ئىدى، بوۋاي باھار
شاتلىغى بىلەن روھلاندى!

— ھەي رۇسۇل، پەمىدۇرلىرىمىز غۇچچىدە بۇدۇشقاقتەك
چۇشۇپتۇ، خۇدايىم بۇيرۇسا يەنە بىر يېرىم ئايدا مۇشۇ سوپەك
بىلەن ئۇرۇمچىگە ئەچىقىپ باش بۇرنىنى ئۆزەم ساتىمەن!

رۇسۇل زورىغا كۈلۈمسىرەپ، بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى، بۇ-
رۇن كۆڭۈللۈك تۇيۇلىدىغان بۇ پاراڭلار ھازىر ئۇنىڭ ئۈچۈن
ئەرزىمەس ۋە زېرىكىشلىك بولۇپ قالغان ئىدى، ئۇ ئاغزىنى يو-
غان ئېچىپ ئەسنىدى.

— قاچانغىچە لېيى خاملىق قىلسەن، ئەسنىگەندە ئاغزىڭنى
قولۇڭنىڭ كەينى بىلەن تورا، سەتلىكىنى، ساقىلى ئاقارغان ئادەم
تۇرۇقلۇق كىچىك تىلى كۆرۈنگىچە ھا بولۇدا! توختات بالام!

بوۋاي قولىنى كۆتەردى، تىراكتۇر توختىدى.

— ئاۋۇ مەزىن ئاخۇن كوچىدا ھاپىزلىق قىلىپ نەگە ماڭ-
غاندۇ-ھە؟ ھاي مەزىن، ھاي نىياز، ھاي ياسىناخۇن، چىقىڭلار،
تەكلىككە ماڭغانسىلەر، نىمگە نېزىقايسىلەر، چىقىڭلار سوپەككە!

ماڭ، ئۆزۈملەرگە تەم كىرەي دىدى، تەخىر دەيدا!
ئاتىسنىڭ دىگىنى دىگەن، ئەتكىنى ئەتكەن بولىدۇ - دە، رۇ-سۇل تىراكتۇرچى بالىغا قارىدى:
— ھەيدە ئەمىسە، بىزنىڭ تەكنى بىلىسەنغۇ...— رۇسۇل ماي-لاشقان ئۇستىۋاش كىيگەن، ئىككى - ئۈچ كۈندىن بېرىتى ئۇيقۇ-سىزلىق، ۋەھىمىدىن كۆزلىرى ئولتۇرۇشقان، ساقاللىرى كىرپە تىكىنىدەك تىك - تىك بولۇپ ئۆسكەن، قارىسىدىن ئىچى كۆپ بۇ ساقاللار ئۇنىڭ ئىچكى ئازاپلىرى، روھىي چۈشكۈنلۈگىنىڭ گۇۋاچى-سى ئىدى.
ئۇ ھىلىقى ئايالدىن زادىلا قۇتۇلالمىدى. ھېلىم ئايالنى ئەيۋەشكە كەلتۈرىمەن دەپ تېخىمۇ چىڭىتىپ قويغان ئوخشايدۇ. ئايال رۇسۇلنىڭ پۇللىرىنى بېشىغا ئېتىپ، سوتقا ئەرز قىلىمەن، چاۋاڭنى چىتقا يايىمەن دەپ ئەخىر رۇسۇلنى يالۋۇرۇشقا مەجبۇر قىلدى. لىكىن رۇسۇل بۇ ئايالدىكى تەرسالىقىنىڭ سەۋەپچىسى ھېلىم جادۇ ئىكەنلىگىنى بىلىپ بولدى. ھېلىم مۇشۇ يول بىلەن رۇسۇلنى قېقىپ چىقىرىپ ئۆزۈم سودىسىنىڭ خوجايىنى ئۆزى بو-لۇۋالماقچى. مانا بۇنى رۇسۇل بىلىپ بولدى. ھازىرچە بۇ قىلتاق-تىن قۇتۇلۇشنىڭ يولىنى تاپالمىغاچقا رۇسۇلنىڭ روھى چۈشكەن، غېمى كۆپ ئىدى.
— ھەيدە، تېز ھەيدە، كۈن ئىسسىغىچە قوزۇقلارنى قېقىپ بولايلى، كەچقۇرۇن قوزۇق ئوغۇت بېرىمىز. ھاي زەرىپىخان، چۈشلۈك تاماق قىلىمەن دەپ جۈۋىماڭ. نان بىلەن سوغ چاي بولسىلا بولىدى...
— قوزۇق ئوغۇتنى ئۆزىمىزلا بېرەيلى ئاتا، — دىدى رۇسۇل ئاتىسىنىڭ گېپىنى بۆلۈپ، — سىلە بارمىسىلىمۇ بولا!
— نىمە، قوزۇق ئوغۇتنى مەنسىز بېرەلەمسىنا؟ ھەي سېنىڭ ئاسمان باقتىلىغىڭ، كۆچەتكە ياپىلاق شۇڭنى قويما دەپ مىڭ ئېيتتىم، قارىسام يۈز تالدىن جىق ياپىلاق شۇك قويۇلۇپتۇ، ئۆزۈم

— جەردماننى تولۇق ئالدۇ بۇلار، ئەمما مۇكاپاتقا كەلگەندە قولى تىترەيدۇ، — دددى پاناقراق، كۆمۇردەك قارايغان، تازچاق دىخان پىخىلداپ كۈلۈپ، — تۇتقان تەكتىن بەش تۈپنى ئىشىگىم يەپ قويدۇددى، ئىككى كويدىن موككدە ئون كوي جەرىمانە ئالدى. هۆكۈمەتنىڭ سىتىۋېلىش پىلانىنى ئورۇنلىمىدىڭ دەپ هۆل ئۆزۈمگە بەش موچەندىن، قۇرۇق ئۆزۈمگە ئون كويدىن جەرىمانە هىساپلاپ كېۋەز ساتقان پۇلۇمدىن موككدە بىر يۈز ئوتتۇز كوي تۇتۇپ قالدى، شۇمۇ ئىنساپمۇ؟

— كىم سېنى شەخسكە ساتسۇن دەپتۇ؟

— رۇسۇل بەگلەر قىپ-قىزىل ئاخچىنى تەڭلەپ...

رۇسۇل ئۇنىڭغا ئالايدى، لېكىن ھەمدۇل بوۋاي بۇ گەپكە دىققەت قىلمىدى.

— يىمەيدىغان ئادەمَ دۆيجاڭ بولغىنى تۈزۈك، — دىدى مەزىن ئاخۇن قارا دوپپىسى ئۈستىگە يۆگەلگەن كىر سەللىسىنى جۆندەۋېتىپ، — مورتۇقلۇق نامەت خەلپەت قالتىس ئادەم ئىدى. شياڭجاڭ سايلىمىدا ئىككى ئادەم شياڭجاڭلىقنى تالىشىپ قاپتىكەن. ئىككى تەخسە دادۇرنى ئىككىسىنىڭ ئالدىغا قويۇپ كىم بالدۇر يەپ بولسا شۇنى شياڭجاڭ سايلايمىز دەپتىكەن، بىرسى ئالمان-تالمانلا بىر تەخسە دادۇرنى شاكىلى بىلەنلا يەپ قويۇپتۇ، يەنە بىرسى يىمەپتۇ. نامەت خەلپەت يەپ بولغىنىغا قاراپ: خۇدا ساقلىسۇن، سەن شياڭجاڭ بولساڭ پۈتۈن يۇرتنى شاكىلى بىلەن يەۋېتىدىكەنسەن، سېنىڭ نەپسىڭ يوقكەن دەپ ھېلىقى دادۇر يىمىگىنىنى سايلاپ قويۇپتۇ. دۆيجاڭ سايلاشتا بىزمۇ شۇنداق قىلساق بولاتتى...

— مەزىن سايلاشتىچۇ؟

— جىق يىگىننى سايلاش كېرەك-تە، — دىدى مەزىن كۈلۈپ، — نەزىر دىگەننى قانچە كۆپ يىسە، شۇنچە ساۋاپ!

كۆپچىلىك يەنە كۈلۈشتى.

—

دىخانلار قول تىراكتورىغا توشتى. تىراكتور سېمونت يولدا دىرىلدەپ ماڭماقتا، ھەمدۇل بوۋاي مەزىن ئاخۇنغا چاخچاق قىلدى:

— ھەي، تەكلىكتە پوشكال بولمىسا نىمە دەپ يۈرسەن؟

— پوشكال بولمىسا دادۇر باردۇ؟ نىمە، مېنى سەن كەچكىچە ئۆيدە ئولتۇرىدىغان مەستۇرە دېۋىدىڭمۇ؟ كۈنىچى غوجام، مونار غوجام، كوشت ئەخمەت غوجام... غوجىلار چاقىرغىلى تۇردى. مەنزە، ھاي غوجىلار ئاۋال ۋەدە بېرىڭلار، شام گورغا ھەمدۇللىنى باشلاپ كەلسەم سىغدۇرۇشمىزمۇ دىدىم. غوجىلاردىن ئىندا كەلدى. باقىدا ئىككى قەۋەت بىناغا سىغمىغان بىلەن شام گوردا چاشقان تۆشۈكىگە سىغدۇردى. مەنزە، ھاي ئۇ ئۆزىلا كەلسە سىغۇر، بىراق ئىككى يۈز توپ تەكىنىمۇ ئالغاچ كېلىدۇ ئەمەسمۇ دىدىم، قانداق؟

— ھا - ھا - ھا! — دىخانلار مەزىننىڭ تەنىسىگە قاقاقلاپ كۈلۈشتى.

— ھوي مەزىن، مېنى شۇنچە دۇنياغا تويمايدىغان يالماۋۇز دەمسەن؟ ماۋۇ دۇيجاڭچىلىك ئاچكۆز ئەمەستۇرمەن؟

ھەمدۇل ئاخۇن تىراكتورنىڭ كەينىدە ئۇچۇشقا تەمشەلگەن قارچۇغىدەك زوڭزىيىپ ئولتۇرغان قارا بۇرۇت، قاڭشالىق، تېگى قىزىل، ھال گۈللۈك تۇرپان دوپپىسى كىيگەن ئادەمنى كۆرسەتتى.

— ئەمدى ماڭا يېپىشماقچىمۇ؟ — دىدى دۇيجاڭ كۈلۈپ، — ئالالماي قالغان نىمەڭ بار، سەن قېرىنىڭ؟

— مۇكاپاتچۇ؟ بۇلتۇر كۆتىرىپ بەرگىنىڭدىن ئۇن يەتتە مىڭ جىڭ ئاشۇرۇۋەتتىم، 108 - نومۇرلۇق كېۋەزدىن بىر يۈز ئوتتۇز جىڭدىن، ئۇزۇن تالالىقتىن بىر يۈز يىگىرمە تۆت جىڭدىن ساپ پاختا ئېلىپ بەردىم. قانچىلىك مۇكاپات بەردىڭ؟ مۇكاپات دەپ بەرگەن يىغىنچۇ مەزىن ئاخۇننىڭ بىر قېتىملىق پوشكالىغا يەتمىدى!

— بۇ يىل جىق بېرىمىز ھەمدۇل ئاتا!

— راسا ۋاقتى، هەي رۇسۇل كۆردۈڭمۇ، ئۈزۈم ئوزۇق سوراۋاتىدۇ. كۈزدە كۆمۈلگەن ياننتاق، سامان بۇنچە جىق ئۈزۈمگە ئوزۇق بولالايتتىمۇ؟ هەر بىر تەككە يىلتىزدىن يېرىم مېتىر نېرىغا مۇنۇ قوزۇقلارنى قېقىپ سۇغۇرۇۋالىدىغان گەپ. هەر بىر تەككە ئۈچ قوزۇق قېقىلسا بولار، تۇرىسەنغۇ، قاراڭغۇ چۈشكىچە قېقىپ بولايلى. قاق، مەن سەيدۇل بىلەن كەپتەر مايىغىنى ئۈماچ قىلىپ تەييارلاپ تۇراي، قاراڭغۇ چۈشكەندە پانار يورۇغىدا بولسىمۇ ئوغۇتنى تۆشۈكلەرگە قۇيۇپ بولايلى.

بۇ ئىش رۇسۇل ئۈچۈن تولىمۇ زېرىكىشلىك، بىرسىگە بەش ئون كوي بەرسىلا پۈتىدىغان ئىش ئىدى. مۇنۇ كەپتەر مايىغىمۇ پۇلنىڭ كۈچى بىلەنلا كەلگەن ئىدىغۇ، قوزۇق قېقىش، مايا ئۇماچنى تۆشۈكلەرگە بىرمۇ - بىر قۇيۇش قانچىلىك ئاۋارىگەرلىك، زېرىكىشلىك ئىش - هە؟ نىمىشقا بۇنى بۇرۇن ئويلاشمىدى؟ شۇنچە پۇلنىڭ ئىگىسى بولۇپ تۇرۇپ تەرگە چىلىنىپ، ماياققا مىلىنىپ، توپىغا چۆكۈپ ئىشلىسە ئۇنىڭ دۆلەت كۆرگىنى قېنى؟...

ئۇنىڭ بېشى قاتتى. ياغاچ قوزۇقنىڭ بىرسىنى پالتا چولتىسى بىلەن ئۈزۈم يىلتىزلىرى بار يەرگە قاقتى. مىڭ تەسلىكتە سۇغۇرۇپ ئالدى، ئىككى يۈز تۈپكە يېقىن تەككە ئۈچتىن قېقىلسا بەش - ئالتە يۈز قېتىم قوزۇق قېقىش كېرەك. مۇنۇ قېرى بۇ ئامالنى نەدىن تاپقاندۇر؟ تېخى ئۇنىڭ دېيىشىچە بىر جىڭغا ئۈچ جىڭ قېتىلارمىش. ئۇندىن كۆرە چىكىمىسۇ ئورۇش هەم ئوڭاي، هەم ئۈنۈملۈك ئەمەسمىدى؟ بىر چېلەك سۇ ئوتتۇز جىڭ كېلىدۇ. ئۇنىڭغا بىر گىرام چىكىمىسۇنى قېتىپ ئېرىتىسەن، بىر چېلەك دورا بەش - ئالتە تۈپكە يېتىدۇ، دورا چاچىدىغان كۇش - كۇش ماشىنا بىلەن ساپاقلارغا چېلەكتىكى سۇيۇقلۇقنى كۇشۇلدىتىپ ئورۇش هەم ئوڭاي، هەم كۆڭۈللۈك. كىشمىش ئۈزۈم قاشقىر ئۈزۈمىدەك يوغىنايدۇ. بىر گىرام چىكىمىسۇ بىر كوي ئەتراپىدا، دىمەك ئازراقلا پۇل بىلەن بىر جىڭ ئۈزۈمنى ئوخشاشلا ئۈچ

— ھە، مەزىن گەپ قىلە! — دىدى ھەمدۇل بوۋاي كۆلۈپ.
— ئەمما لېكىن، — دىدى مەزىن كۆلۈپ، — نىياز شيەنجاڭنىڭ ۋاقتى بولغان بولسا مۇنۇ بىزنىڭ نىياز تازلارمۇ كاتتا ئۇسۇلچى بولۇپ كېتەتتى. رەھمەتى نىياز شيەنجاڭ سەيلە بولغاندا كۆللۈھۇم تازلارنى يالاڭ ۋاش قىلىپ، پۇچۇقلارنى ئاسمانغا قارىتىپ ئۇسۇلغا سالاتتى، توكۇرلارنىمۇ يىغىپ ئەكىلىپ ئايرىم ئۇسۇل ئوينىتاتتى، ھى - ھى - ھى...
— پوشكالچىلارنىچۇ؟
— لەنتى، پوشكالنى دەستىرخانغا تاشلاپ قويۇپ، قولۇڭنى كەينىگە قىلىپ چىشىڭ بىلەن ئالسەن دەپ يەتمىش بەشنى كۆرسەتتى...
ئۇلار ۋاڭ - چۇڭ، خۇشچاخچاق بىلەن ئۆزۈملۈك باققا يېتىپمۇ كەلدى. تىراكتور توختىغاندا مەزىن ئاخۇن ئىشلەۋاتقان ئايالارنى كۆرۈپ رۇسۇلدىن سورىدى:
— ھە، رۇسۇل بەگ، توقالىڭ نىكاسىنى قاچان...
— نىمە؟ — ھەمدۇل بوۋاي چۆچۈپ سورىدى.
— خەۋرىڭ يوقمۇ تېخى ھەمدۇل؟ بىزنىڭ ئابدۇرۇسۇل...
— ھەي مەزىن ئاخۇن، سەللىڭ ھۆرمىتى قېنى؟ — رۇسۇل ئۇنىڭغا ئاستا، ئەمما غەزەپ بىلەن دىدى. مەزىن جىمىپ قالدى...
تۇرپان باغلىرى يېشىللىققا پۈركەنگەن، ساغۇچ توپا ئۇسىدە سونايلىنىپ ياتقان تەكلەردىن قېنىق يېشىل، يۇمران يوپۇرماقلار بىلەن بىللە ئۆزۈملەرمۇ كۆتىرىلىپ چىققان، قارىماققا بۇ سېرىق تۇپراق گويا ئۆزىنىڭ ئەترەڭ تومۇرلىرى ئۇستىگە يېشىل شايىدىن لىباس ياپقاندەك كۆرۈنەتتى. دىخانلار ئۆزلىرىگە بۆلۈپ بېرىلگەن تەكلەر ئەتراپىدا خۇددى قىزىنى ياساندۇرۇۋاتقان ئانىدەك زوق ۋە مۇھەببەت بىلەن پەرۋانە بولماقتا ئىدى...
ھەمدۇل بوۋاي مۆلدۈرلەپ تۇرغان كىچىككىنە بىر ساپ ئۆزۈمگە ئېڭىشتى. ئۇ كىچىككىنە ساپ ئۆزۈمنىڭ تېخى تۆكۈلۈپ بولمىغان پۇراقلىق چېچەكلىرىگە سىنچىلاپ قارىدى:

ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى.
— ھەي كۆسەي، ئاسان پۇل تېپىشقا مىجەزىڭ قانداق؟
— بىر قوزۇق قاقسام قانچىدىن بېرىسەن؟
— بىر موچەن...
— ئۇنى بىر كويما؟
— ھە، قانچىدىن ئالماقچىدىڭ؟
— يەنە بىر موچەن قوش.
— ھەي كۆسەي، كەچ كىرگىچە قېقىپ بولسەنغۇ، بىر كۈندە يۈز كوي تاپاي دەمسەن؟
— سەنچۇ؟ ھەر كۈنى يۈز كوي، نەچچە يۈز كوي تاپىسەن.
بىز ئىت يىلىدا بىر، ئىشەك يىلىدا بىر قېتىم تېپىپ قالىمىزغۇ؟
— مېنىڭ شۇنچە پۇل تاپىدىغىنىمنى سەن نەدىن بىلىسەن؟
— كىم بىلمەيدۇ، ئەششادىن كەپتەر مايىغى ئەكىلىشكە ئۈچ ئادەمگە يۈز ئەللىك كوي تۆلىگىنىڭنى، پەمىدۇر كۆچىلەيدىغانلارغا كۈنلۈگىگە ئالتە كوي بەرگىنىڭنى، مىۋە-چىۋە شىركىتىنىڭ بوغالتىرىغا ھۆكۈمەت باھاسىدا ئىككى كوي بەش مو تۆت پۇڭدىن ئۈزۈم ئېلىپ بەرگىن دەپ ئىككى يۈز كوي پارە بەرگىنىڭنى، ھىلىقى خوتۇنىڭ قوسىغىدىكى بالاڭنى چۈشۈرۈۋېتىش ئۈچۈن دورا ئىزلەپ...
— ھوي ئىت! ھوي ئىغۋاچى!
رۇسۇلنىڭ قوللىرى غالىلداپ تىترەپ كەتتى.
— ئىغۋامۇ؟ پۈپۈن خەقنىڭ ئاغزىدا شۇ گەپ؟
— ئاتام ئاڭلىدىمۇ؟
— ئاڭلىمىغان چېغى، بولمىسا پاچىقىڭ ساق تۇراتتىمۇ، ھە ئىككى موچەنگە قانداق مىجەزىڭ؟
— مەيلى، قاق، تېزراق قاق... ھەي بايىقى گەپلەرنى زادى كىم تارقىتىپ يۈرىدۇ بىلىدىغانسەن؟
سېنىڭ پۇلۇڭ تارقىتىدۇ، كىم تارقىتاتتى؟ گاداي بولسا[illegible]

جىك قىلغىلى بولىدۇغۇ. ئۇكاي سىستېمىدۇ دەيدۇ، سىستېماي ما.
تىدىغان مەن تۇرسام، تەمسىز، قوساق ئاغرىتىدۇ دەيدۇ، بىز
يىمىگەندىكىن مەيلى ئەمەسمىدى. خەقنىڭ قوسىقى بىلەن بىزنىڭ
نىمە كارىمىز؟ جالىق قىلىپ پۇل تاپسا ھارام بولىدۇ دەيدۇ.
ھېلىم جادۇ ئېيتتىغۇ، دۇنىيادا ھالال نەرسە يوق دەپ، سۆت
موزاينىڭ رىسقى، تۇخۇم توخۇنىڭ بالىسى، گۆش بۆرە - يولۋاس-
نىڭ ئوزۇغى، كۆكتات قوي - كالىنىڭ، بۇ نەرسىلەرنى ئەجەپ باش-
قىسىنىڭ رىسقى دىمەي موك - موك سوقىدىكەنلا، ئەجەپ رەسۇل
بىر ئىشنىڭ ئېپىنى قىلسىلا ھارام بولۇپ قالىدىكىنا؟ سىز تۇمشۇق
تىرەپ توخۇدەك يەر تاتىلاپ يۈرۈپ ئارانلا بىرنى ئىككى قىلا-
لايسىز، مەنچۇ؟ ئاغزىمنى بىرلا مىدىرلاتسام بىرنى ئون قىلالاي-
مەن، يۈز قىلالايمەن، سىزنىڭ چىلەكلەپ تەر تۆكۈپ يۈرۈپ
تاپقان پۇلىڭىزنى مەن يەلپۈگۈچ بىلەن ئۆزەمنى يەلپۈپ ئولتۇ-
رۇپ بىردەمدىلا تاپىمەن، يەنە تېخى مېنى دەلتە، پالانچى - پو-
كۇنچى دەيسىز، قاراپ تۇرۇڭ، دەلتە ئىكەنلىكىمنى بىر كۆرسى-
تەي، سىز ماياقتىن ئۇماچ ياساپ بولغىچە بەش - ئالتە يۈز يەرگە
قوزۇق قېقىپ بولىمسام...
ئۇ بارغانسېرى قىزىۋاتقان كۈنگە قارىدى. كۈن چۈش بولۇپ
قالغان، ئۆزى ئىنجىقلاپ، تەرلەپ - پىشىپ ئارانلا تېخى ئون قو-
زۇق قاققان ئىدى. مۇشۇنداق بولسا ئەتە كەچ كىرگىچىمۇ بۇ
قوزۇقلارنى قېقىپ بولالمايدۇغۇ، بۇ ئىشقا ساختىنا قىلىشقا بولماس-
مۇ؟ تېپىز قېقىپ قويسا تېجىمەل قېرى ھازىرلا بىلىپ قالىدۇ.
كەم قاقسىچۇ؟ ياق، بوۋاي ھەر - بىر توپ تەكىنى بەش قولدەك
بىلىدۇ، ياخشىسى پۇل...
— ھەي نىياز، ھەي كۆسەي!
ئۇ قولىنى كۆزىگە دالدا قىلىپ نېرىدا ئۈزۈمگە قىنغ كۆمۈ-
ۋاتقان ھىلىقى قارا ئادەمنى چاقىردى. نىياز تاز، نىياز كۆسەي دەپ
چاقىرىلسىمۇ ھە، دەۋېرىدىغان ئادەم چىشىنىڭ ئۇچىنى كۆرسىتىپ

چېچمنى سۆپۆرگە قلىپ يۆرۆپ ئاران پشۇرۇپ ئەكەلسەم...

— تاش؟ تاشنى كۆرمەيسەن تېخى!

پۆتۆن خاپىلىغىنى ئايلىدىن چىقىرىۋېلىش ئۆچۆن رۇسۇل ئايالىغا ھومۇيۇپ ماڭدى. تازا شۇ پەيتتە مەزىن ئاخۇن پەيدا بولدى ـ دە:

— ھوي رۇسۇل بەگ، شەيتانغا بەس بەرسىلە، بىلەمدىلا ئايالنى قېرىتىدىغان نەرسە ئۇتۇننىڭ ھۆلى بىلەن قىڭراقنىڭ قاشىڭى، ئەرنى قېرىتىدىغان نەرسە شەيتاننىڭ ۋەسۋەسى بىلەن ئۇلاقنىڭ قاشىڭى، زەرىپىخان بالام ئاش قويسىلا، تۆكۆلگىنى قۇرۇت ـ قوڭغۇز، قاچىدا قالغىنى ھەمدۇللا ئىككىمىزنىڭ رىسقى. رۇسۇل بەگلەر تۆنۆگۆن شەھەردە يېگەن مانتىسىنىڭ تەشنالىغى بىلەن ماقۇل، چۆگۆندىكى چايدىن بىر پىيالىدىن بېرىپ قالغىنىنى ئىچىۋەرسۇن، نىياز بەگ، سىلىمۇ بارمۇ تېخى؟ بايا زەرىپىخان كۆسەينىڭ كېپىنى قىلىۋىدى، قازان بېشىدا تويۇپ كەلگەنلا، ھى ـ ھى ـ ھى...

بوۋاينىڭ گېپىگە ئاۋال نىياز كۆسەي، ئاندىن كېيىن زەرىپىخان كۆلدى. رۇسۇل بولسا بوۋاينى كۆرۆپ ئالاقزادە بولدى، ئۇ كېتىشكە ئالدىرىدى، ئايلىغا قاراپ:

— مېنىڭ ئورنۇمدا ئىشلەيدىغانسەن، مېنىڭ بازاردا ئىشىم بار، — دېدى.

مەزىن ئاخۇن كۆلۆپ قويۇپ شېئىر ئوقۇدى؟

مەن بازارغا بارمىسام،
نەقىدە بولمايدۇ بازار.
سىز خېنىمىنىڭ دەردىدە،
كېلمىدىن ئۆتمەيدۇ غىزا! ھى ـ ھى ـ ھى...

قوشاق رۇسۇل بىلەن زەرىپىخانغا خۇددى ئاچ قوساققا ئىچىلگەن دورىدەك كۆچلۆك تەسىر قىلدى. رۇسۇل بىر تاتىرىپ ـ

ساڭا ھېچكىم قارىمايتتى، ھازىر سەن پۇللۇق، پۈتۈن خەقنىڭ
كۆزى سەندە، قايسى تۆشۈكتىن چىقىپ قايسى تۆشۈككە كىرگ
ىنىڭنى بايقاپ يۈرىدىغانلار يوق دەمسەن؟ سېنىڭ پۇلۇڭنى ئالغىچ
تىلىدىن شىكەر تامغۇزغانلار، پۇلۇڭنى ئېلىپ بولۇپلا ئەسكى پۇرۇچ
لىرىڭنى كوچىغا ئەچىقىپ يايىدۇ-دە!

— ئۆلۈڭلار، ھەممىڭلار ئۆلۈڭلار!

— ئۆلىمىز، ئۆلىمىز. لېكىن سېنىمۇ ساق قويمايمىزغۇ!

نىياز كۆسەي ئاپپاق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ كۈلدى ۋە قو
لىغا تۇكۇرۇپ تۇرۇپ، پالتا جۇلدىسى بىلەن قوزۇقنى يەرگە قې
قىشقا باشلىدى...

زەرىپىخان چوشلۇق تاماق ئېلىپ كەلدى. ئۇ تەرلەپ
قارىداپ كەتكەن. ئەپكىشىنىڭ بىر بېشىدا ئاغزى داكا بىلەن ئوبدان
يېپىلغان چىلەكتە سۇيۇق ئاش، يەنە بىر بېشىدا سېۋەتتە نان،
چەينەكتە چاي، قاچا-قۇچىلار بار ئىدى. يىگىرمە-ئوتتۇز كىلو
يۈكنى دۈرسىگە سېلىپ، ئۈچ كىلومېتىر يولنى پىيادە بېسىپ كەلگەن
ئايالغا رەھمەت ۋە ئالقىشمۇ ئازلىق قىلىدۇ. لېكىن روسۇلنىڭ ئې
غىزىدىن يېقىشلىق سۆز ئورنىغا تىل چىقتى:

— ئەمدى كەلدىڭما؟ بەش-ئالتە يۈز تال قوزۇقنى يالغۇز
قاقسۇن دىدىڭمۇ تەييار تاپ!

— ئاش ئىتسىپ...

— ئاناڭغا ئەپبار بۇ ئىشىڭنى، ۋاي مىلجىلىڭ-لەقۋا.

ئۇ چىلەكنى تەپتى. چىلەك سىڭايان بولۇشىغا زەرىپىخان
تۇتۇۋالدى. زەرىپىخان يەرگە تۆكۈلگەن قىپ-قىزىل مايلىق ئاش يۈزىگە
قاراپ قاتتىق ئۇھ تارتتى. ئۆز ئەمگەك تەرى بىلەن پىشقان ئاش
نىڭ مۇشۇ ئېرى بىلەن قېيناتىسى ئۈچۈن ئىكەنلىكىنى ئويلاپ
ئۆز غەزىۋىنى باسالمىدى، ئايال ۋۇجۇدىدىكى ئەڭ ئاچچىق تىل
بىلەن ئېرىغا:

— نىمانداق دىلىڭىز تاش بولۇپ كەتتى ھە، قولۇمنى كۆسەي

مېھمانلار ئىككىنچى قەۋەتنىڭ مېھمانخانىسى، گىلەم سېلىنغان كەڭرى پېشايۋاننى ئىگەللەپ يېڭى سويۇلغان قوي گۆشىدە ئېتىلگەن ياخشى غىزا، ياخشى قورۇلغان سەيلەرنى ئىشتىھا بىلەن يېيىشتى. ئۇلار خۇددى تۇرپانغا زىيارەتكە ھەر كۈنى كېلىپ تۇرىدىغان چەتئەللىك مېھمانلارغا ئوخشاش ماشىنىغا چۈشۈۋېلىپ بېزەكلىك، ئىدىقۇت، يار-غۇل، ھەتتا تۇيۇق غوجام (ئەسھابۇلكەۋپ) لەرگە بېرىپ كې-لىشتى. ئۇلار كەلگىچە زەرىپەخان ھوپۇلدىكى تونۇرغا يۆزلەپ قېتىم باش تىتىپ نان، پېتىر توغاچ، چاۋاتلارنى ياقتى. ئۇ-لارغا مەخسۇس ئۆيلەردە سوغاق چاي، پىۋا، چىشۇيلەرنى ھازىر-لىدى. ئۆز قولى بىلەن كۆكتات ئاقلاپ، ئۆز مەۋرىسىدە ئەپكەش كۆتىرىپ بىر مىنۇت ئارام ئالمىدى. مېھمانلار مەس بولۇپ ئۇخ-لىغاندىن كېيىن قاچا-قۇچىلارنى يۇيۇپ، ئەمدى كىچىككىنە كۆز يۇماي دەپ قىڭغىيىۋىدى، ئۇنىڭ بېشىدا رۇسۇل پەيدا بولدى:

— ھەي، قورۇغان سېيىك نىمانچە تۇزلۇق؟

— تېتىغاندەك قىلىۋىدىم ...

— ئۆل ئىلاھىم، خېمىرلىرىڭ نېمىشقا مىچ-مىچ، نېمىشقا چېيى قانمىغان خېمىردا لەغمەن تارتسەن؟ ...

— جىق يۇغۇرۇپ قويۇپ، ياخشى چەيلىيەلمىگەن ئوخ-شايمەن ...

— خىزمىتىمنى قىلالمىساڭ گېپىڭنى قىلمامسەن!

— ...

— سەن گادايغا خوتۇنلۇققا يارايسەن، پۇل تاپىدىغان ئو-غۇل بالىنىڭ پۇتىغا چۈشەك، بېشىغا توخماقسەن!

— راست ئېيتىسىز ...

— راست دەيسەنۇ، يەنە سالجىدەك چاپلىشىسەن، خېتىڭنى ئالمامسەن!

— ئاتامغا دەڭ ...

بىر بوزۇرۇپ مەھەللىگە قاراپ تېز كېتىش ئۈچۈن نېرىدىكى قول
تىراكتۇرنىڭ يېنىغا، زەرىپىخان بىردىن-بىر مۈگدىشى بولغان قېي-
ناتىسىنى ئىسسىقبراق ئاش ئىچىۋالسۇن دەپ چاقىرىپ كېلىش
ئۈچۈن ئازگال تەرەپكە يۈرۈپ كېتىشتى...

3

تۇرپانلىقلار ئۈژمىنى جۈجەم دېيىشىدۇ، جۈجەم پىشىشىغى تۇر-
پاندا مەمۇرىچىلىق باشلانغان چاغ. بالىلار تۈگۈل، چوڭلارمۇ ھا-
ۋاسى ئىسسىق بۇ جايدا جۈجەمنى بىرەر ۋاق تاماققا تېگىل قىلە-
ۋېرىدۇ. ياقۇتتەك مۆلدۈرلەپ تۇرغان ئاق، قارا، چېقىر جۈجەملەر
تىلنى يارىدىغان شەرۋەتنى بىلەن داڭلىق: «بىر قۇرساق جۈجەم
يەپ-ئىككى ئۈچ چىنە كارىز سۈيى ئىچىۋەتسە ئادەم كەچكىر-
گىچە شەرۋەت پۇراپ تۇرىدۇ» — مانا بۇ دېخاننىڭ گېپى، ئېكىن
بۇ گەپ زادىلا ماختانغانلىق ئەمەس...
بەشىنچى ئاينىڭ ئون بىرىنچى كۈنى رەسۇل بەگ بىر ماشىنا
مېھمان بىلەن ئۈرۈمچىدىن چىقتى. ئۇنىڭ ھىلىقى چوكاننى ئۈرۈم-
چىگە ئىمگە ئېلىپ كەتكەنلىكى، يىگىرمە نەچچە كۈندىن بېرى
مىلەرنى قىلىپ يۈرگەنلىكى قاتارلىقلاردىن تولۇق خەۋەردار بولغان
زەرىپىخان بارلىق ئاچچىق، خورلۇق، كۆز ياشلىرىنى ئىچىگە يۇ-
تۇپ مېھمانلار ئالدىغا كېمىرلىق دەرۋازىدىن كۈلۈپ چىقتى. ئوغ-
لىنىڭ قوزۇق ئوغتى بەرگەن كۈنى قېچىپ كېتىپ، پۈتۈن ئېتىز ۋە
ئۆيى ئىشىنى كېلىن بىلەن ئۆزىگە تاشلاپ قويغىنىغا خاپا بولۇپ، ئۆز
گۆشىنى يىگۈدەك بولۇپ چېچىلىپ يۈرگەن ھەمدۇل بوۋاي يېزا
ئادىتى بويىچە يەنىلا ئوغلىنىڭ مېھمانلىرى بىلەن بىرمۇ-بىر قول
ئېلىشىپ كۆرۈشتى، ئۆز ھويلىسىدىكى يۈزلۈك مېھمانلارغا دەپ
ساقلاپ قويغان جۈجەملەرنى ئۆز قولى بىلەن ئۈزگىنىپ، نەۋرى-
لىرىگە يېڭى قوراغا توشۇتتى.

بويدا قېيناتىسىغا ئېگىلىپ سالام بەردى. ھەمدۇل بوۋاي يۆيۈ-
ۋاتقان سامىنىنى قويۇپ قويدى-دە، سامان يۇقى قوللىرىنى قول-
تۇغىغا سۈرتۈۋېتىپ كۆكرىگىگە جۆپلەپ:
— ۋائەلەيكۇم ئەسسالام بالام، سالامەت تۇردىلىمۇ؟ —
دېدى.

— خۇداغا شۈكرى ئاتا. نىمانچە ئەتىگەن تۇرۇۋاللا؟
— كېچىدىكى شامال پەمىدۇر باراڭلىرىنى ئۆرۈۋەتتىمىكىن يا-
كى خاڭگا تىرەكلىرىنى يىقىتىۋەتتىمىكىن، ئۆمسە بىر چۆش كۆ-
رۈپتىمەن بالام. سەيدۇللا ئويغاندىمۇ، ئەتىگەنرەك ئېتىزغا
باردىلى.

— مېھمانلار ئۇزىسىلا مەنمۇ باردىمەن ئاتا!
— رۇسۇلچۇ؟
- يەنە بازارغا بارىدىغان ئوخشايدۇ ئاتا.
— پۇتىنى چېقىپلا، نان تاشلاپ بېرىپ باقسىدىغان يەرگە
يەتتىم. ساقالىغا ئاق كىرگەندە نىمە بۆۋەكلىك بۇ!
— بوپتۇ، سىلى بىلەن بىر بولغاندىكىن ئاتام بار دەپ ئېغى-
نايدۇ-دە.

بوۋاي كۆلۈپ قويۇپ سىۋىتىنى كۆتىرىپ ئۆيگە ماڭدى. سۇ-
نىڭ ئىككى قاسنىقىدىكى كۆكۆل مەيدانىدا يېزا باللىرى ئوڭغۇل-
دوڭغۇل يېتىشىپ ئۇخلاۋاتاتتى. شىلدىرلاپ ئېقىۋاتقان كارىز سۇ-
يى ئۆيقۇسى قانغان بالىنىڭ كۆزىدەك سۈزۈك، ئۇنىڭ ئاۋازى
يىراقتىن ئاڭلانغان تەمبۇر ئاۋازىدەك يېقىملىق ئىدى. سۇ بويى-
دىكى ئۆژمە دەرىخىگە كاككۇك كېلىپ قوندى-دە، قاقاقلاپ كۆ-
لۈپ قويۇپ ئۇچۇپ كەتتى. ئۇنىڭ كەينىدىن بىر جۈپ پاختەك
كېلىپ قوندى. پاختەكنىڭ بىرسى «گۇك-گۇك» قىلسا يەنە بىرسى
«خوتۇنىدىن قورقىدۇ» غا سايرىغىلى تۇردى. «تۇۋا»، — دەپ ئويلىدى
زەرىپىخان سۇغا قاراپ ئولتۇرۇپ، — «جاھاننىڭ ھەممە غېمىنى مەن-
لا يىغىۋالغان ئوخشايمەن. ئاتام رەھمىتى: ‹بايلارنىڭ خوتۇنلىرى

— دىمەيمەن يوشۇرۇنچە خىتنگنى ئالسەن!

زەرىپىخان يۈزىنى بىلىگىگە قويۇپ بۇقۇلداپ يىغلىۋەتتى...

شۇ چاغدا كاڭدا — يالاڭ كىيىم بىلەنلا ئۇخلاۋاتقان سەيدۇللا چۆچۈپ ئويغاندى:

— چوڭ ئاتامنى باشلاپ چىقىمەن، كەچكىچە ئانامنى تىللامسەن!

— ۋاقىرىما، ھىلى بىكار!

— ۋاقىرايمەن، چوڭ ئاتا!

رۇسۇل تالاغا چىقىپ كەتتى. سەيدۇللا ئانىسىنىڭ يېنىغا كېلىپ يۈزىنى - يۈزىگە يېقىپ پىچىرلىدى:

— ئادەم دىگەن پۇل تاپسا ئەسكىلىشىپ كېتەمدۇ ئانا، ئاتام نىمانچە ئەسكى!

— ئاتاڭ ئەسكى ئەمەس ئوغلۇم، پۇل ئەسكى ...

زەرىپىخان ئوغلىنىڭ بېشىنى باغرىغا بېسىپ قاتتىق يىغلىدى. كۆز يېشىمۇ بىر مەلھەم، بەزىدە كۆڭۈل يارىسىنى كۆز يېشى بىلەن بەزلەپ يۈرەكتىكى ئاچچىق ھەسرەتنى كۆز يېشى بىلەن ئېرىتە ۋەتكىلى بولىدۇ. زەرىپىخان يىغا بىلەن ئارام تېپىپ تاڭغا يېقىن ئۇخلاپ قالدى ...

ھاياتقا لەززەت، گۈزەللىككە بولغان ئىنتىلىش ئۇنى پەپىلەپ شىرىن ئۇيقۇدىن ئويغاتتى. كەگىرى قورانىڭ تۆگىمەس كۆڭۈللۈك ئىشلىرى ئۇنى كۈتۈۋالدى. ئۇ ئىششىغان كۆزلىرىنى ئۇسسما چايقىغان قىزلاردەك سۈزۈك سۇدا چايقاپ ئۇيقۇسىزلىق ئازاۋىنى تۆكەتتى. بىر كۈندىلا كىرلەشكەن ھالرەڭ كۆينىگى ئورنىغا شاپتۇل چېچىگى گۈلى بار، تېگى ئاق ئىپەك كۆينىگىنى كىيىپ، بېشىغا غىلدىر ياغلىغىنى چىڭ چېكىلەپ تاڭدى. ئاۋال ئۇزۇم بارىگى ئاستىنى، ئاندىن كوچىلارنى پاكىز سۈپۈردى - دە، سۇ ئەكىلىپ چېچىش ئۈچۈن ئەپكېشىنى مۈرىسىگە سالدى. ئۇ سۇ

— پېيىگە چۈشتۇم. ئۈچ كۈن ئىش قىلماي بازاردا يۈرۈپ تىنەـ تىڭلاپ يۈرۈپ تاپتىم. ماگىزىنىدىكى ھىلقى قەمبەر كۆنچىنىڭ قىز ئالغان خوتۇنىكەن. ئۇن ئىككى ئەرگە تېگىپتۇ. ۋاي شەرمەندە! ئاۋال ھىلقى تۆگە بويۇن ھېلىم جادۇ دىگەن كاززاپ بىلەن تېپىشىۋاپتىكەن، ھېلىم جادۇ ئەمدى ئۇنى رۇسۇل ئاخۇنغا ئۆتۈنۈپتىدەك. نىمە دەيدۇ دىمەمسەن تېخى: رۇسۇل مېنىڭ، ئۇنىڭ پۇللىرىغا مەن شىرىك، تېخى مەھەللەڭلەردىكى ھەيۋەت ئۆيىنىمۇ مەن تۇتىمەن، خوتۇنىنى خىزمىتىمگە سالىمەن، چىدا، قانداق قىلاتتىڭ دەپ ھازازۇللۇق قىلدى دىگىنە! مانا ئەدىمىسە دەپ چېچىدىن تۇتۇپ ئاستىمغا بېسىپ تازا سالدىم! قانداق ئۆچۈڭ چىقتىمۇ؟

ئۇلارنىڭ پارىڭى راسا قىزىغان بولاتتى. سۆ بويىغا ئۆردىق كۆتىرىپ مەزىن ئاخۇن كېلىپ قالدى. مەزىن ئاخۇن ئايالارنىڭ سالىمىغا جاۋاپ بېرىپ بولۇپ ئۆزىچىلا شېئىر ئوقۇدى:

«داۋا» بىلەن «دار» باشىدا «دال»① بار،
«زالىم» بىلەن «زاھىد» نىڭ باشىدا «زال» بار.
قوساق ئاچى گۇنا ئەمەس، توقلۇق ئەيىپدۇر،
ھەر ئەيىپنىڭ باشىدا ئىشتاھا — گال بار!
مەن بازاردىن بەك بىزار، كۆڭلۈم بازارنى تارتىدۇ،
ئىشىگىم مەندىن چىۋەر توقۇمىنى ماڭا ئارتىدۇ...

بىر ئىشەكنىڭ تۆت بالىدەك غەلۋىسى بولىدىكەن، رۇسۇل بەگ بىر ئىشەك ئېلىپ بېرىۋىدى، يۈز يىل ياشا دەپ دۇئا قىپتىمەن. خوشال بولۇپ دۇئا قىلغىنىمغا ئەمدى پۇشايمان قىلىۋاتىمەن، مەن بەش ۋاق ئەزان ئېيتسام، ئۇ ھارام ئون ۋاق ھاڭرايدۇ. مەن بىر پوشكال بىلەن تويىمەن، ئۇ ھارام تۆت تامنى يەيمەن دەپ

① ھەجىلىكەندە «د» دال
«ز» زال ئوقۇلىدۇ.

يالغان كۆلدۇ، دەيدىغان، راست ئوخشايدۇ. ئېچىلاي دىسەم يـ
ياەشپلا تۇردۇ. كۆلۈمسىرەي دىسەم كۆزلىرىمدىن ياش ئەگىدۇ..
ئۇ ئۆزىنىڭ سۇدىكى شويلىسىغا قارىدى: چىكە چاچلىرى ئاقارغان
يۈزى كىچىكلەپ، قوشۇقتەك بولۇپ قالغان، كۆزلىرى نۇرسىز
بوينى ساپاقتەك ... قېنى ئۇنىڭ گۈزەللىكى؟ مۇشۇ سۇ بويىدا ئو
تۇرغۇن قېتىم شويلىسىغا قارىغان ئىسىدىمۇ، ئوت چاقناپ تۇرغان
مۇھەببەتكە قانمىغان كۆزلەر، نۇر يېغىپ تۇرغان، ئانار دانىسىدەك
سۈزۈك يۈزلەر، قۇندۇز تۈكىدەك قاپ ـ قارا قاش كىرپىك، توم ئۆرۈل ـ
گەن ئىككى تال ئۇزۇن چاچ، سۈرەتتەك كۆرۈنىدىغان قەددى ـ
قامەت ... دائىم زەرىپىخانىنىڭ ئۆزىنى ھەۋەسلەندۈرەتتى. ئۇنىڭ
قىزلىق، جۇۋانلىق غۇرۇرىچۇ؟ ئۇنىڭ بۇ قىممەتلىك بايلىغىنى كىم
بۇلاپ كەتتى؟ ئەلۋەتتە مۇشۇ ئۆي، ئاشۇ رۇسۇل ... ئۇ بايلىـ
غىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن مانا ئەمدى ئەرگە چۈشەك، توخماق
بولۇپ تۇيۇلماقتا. كۆڭۈل توقلۇغىمۇ ئۆي، بالا، ئەر، ئۆمۈر خوشلۇ ـ
غىمۇ ئاشۇ ئۈچ نەرسە، ياشاشنىڭ لەززىتىمۇ ئاشۇ ئۈچ نەرسە
دەپ قاراپ كەلگەن ساددا دىخان ئايال ئۈچۈن چۈشەك، توخ ـ
ماق بولۇپ قېلىشتىنمۇ ئارتۇق خورلۇق بولامدۇ؟

ئۇنىڭ ئۈنچىدەك ياشلىرى سۇغا چۈشكەندە بىر ئىسسىق
گەۋدە ئۇنى كەينىدىن يېنىك قۇچاقلىدى.

ـ ھەسەل، جېنىم دوستۇم!

ـ ھىلىقى ئىزىتقۇنى تاپتۇق. يۈزىگە تۆكەردۇق، ـ دىدى
ھەسەلخان خوشال بولۇپ، ـ رۇسۇلكامنىڭ كۆڭلى نىماندا پەسكىنە
مىتاڭ، ئۇپا ـ ئەڭلىك، ئەترە ـ پەترە بىلەن چىرايلىق بولۇۋالغىنى
بولمىسا بىر قۇرۇق جادىگەركەن ئۇ، ۋاي ـ ۋاي، ئۇنىڭ قوللىرىدىكى
قوش ـ قوش ئۈزۈك، ئىسىل ھالقا، بۇلاپكا! قۇلاقلىرىنى يىرتىپ
تۇرۇپ ھالقىلىرىنى تارتىۋالاي دىسەم بىزنىڭ كىشى ئارىلىشىـ
ۋالدى.

ـ سەن ئۇنى قانداق بىلىۋالدىڭ؟

يوق ئىكەنغۇ! ياكى زەرىپىخان تۇرمۇشنى خاتا چۈشىنىپ قالدىمۇ؟ مۇھەببەت، بەخت، ساداقەت دىگەن نەرسىلەر ئادەم ئالدايدىغان، پۇل تېپىشنىڭ يولىدا ئېيتىلىدىغان چىرايلىق سۆزلەرمۇ؟ ياكى تۆكىلاڭچىنىڭ تۇكىلىڭدەك ئادەملەرنى سودىگەرگە ئالدىنىشىغا قىرىدىغان ئاۋازمۇ؟ ...

— ھەي زەرىپە!

زەرىپىخان چۆچۈپ يوقۇرىغا قارىدى. ئىككىنچى قەۋەتنىڭ پىشايۋىنىدا بىر قولى بېلىگە، يەنە بىر قولدا تۆمۈر رىشاتكىغا يۆلىنىپ، مايكىچان ھالدا رۇسۇل تۇراتتى.

— ھەي!

— ھە، نىمە دەيلا!

— تېخىچىلا قازاندىن ھور چىقماپتىغۇ؟

— مانا ھازىرلا ...

— نەۋاق بولدى؟ — رۇسۇل كۆرسەتكۈچ قولى بىلەن قولىدىكى ئالتۇن رەڭلىك سائەتنى چوقۇپ تۇرۇپ ھومايدى.

— تېخى جامائەت مېچىتتىن يانمىدى ...

— ئاچچىق - چۈچۈك سۈەنتاگىرۇ، ئىككى تەخسە گۆيرۇ تەييار قىل. ھىلىقى يېڭى تىكتۈرگەن سارجا شالۋۇرغا دەزمال سال، قىرىنى خاتا چىقارغانسەن تۈزىگىن. ھە، نەگە پايپاسلايسەن، ئىلمان سۇ بىلەن داسنى تەييارلا، بېشىمغا سۇ قۇيۇپ بېرىسەن! يېرىم سائەت، يېرىم سائەتتىن كېيىن ماشىنا كىلىدۇ، بۇ قېتىم سەپەر ئۇزۇنغا!

زەرىپىخان يۇقۇرىدا تۇرۇپ ئۆزىگە بۇيرۇق بېرىۋاتقان يوچۇن، سۇرلۇك ئادەمگە ئازاپ بىلەن بىر قېتىم تىكىلىپ قارىدى: رۇسۇل بۇرۇتىنى كۆتمەك قىلىپ ياساتقان، قويۇق قاشلىرى ئاستىدىكى بۇرۇنقى مېھرىۋان كۆزلىرى ھازىر ئولتۇرۇشقان، قورقۇنچلۇق ئىدى...

— چۈشەمسىز چىقمەنىمۇ؟ — دىدى داس - چۆگۈن ۋە سوپۇن،

تۇردۇ. زەرىپىخان بالام، رۇسۇل ئاخۇنغا ئېيتىڭ، ئىشىگىنى ئېلىۋالسۇن، نوختا، چوم، قوشقۇنلىرى بىلەن بىكىرىدىغا بېرىدۋېتىمەن!

ئايالار غەمنى بىلمەيدىغان خۇش خۇي مەزىنىنىڭ مەنىدىك شېئىرلىرى، ناشتىلىق چاچىغىغا كۈلكە بىلەن جاۋاپ بېرىپ ئۆز ئۆيلىرىگە قايتىشتى...

زەرىپىخان قويغان تۇتقىنىنى بىلمەي، گاڭگىراپ يۈرۈپ هويلا-ئارامنىڭ ئىشلىرىنى قىلدى. ئۆزىنىڭ بارلىق مۇھەببىتىنى سەرپ قىلىپ، زوق بىلەن سەرەمجانلاشتۇرۇپ يۈرگەن مۇنۇ ھەيۋەتلىك قورا-جاي ئۇنىڭغا كۆرۈستاندەك سۈرلۈك، ئەسكى تاملىقتەك سەت كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ئۇ بۈگۈنلا، يەنى ھەسەلخاندىن رۇسۇلنىڭ باشقا بىر ئايالغا راستلا باغلىنىپ قالغىنىنى بىلگەندىن كېيىن مۇھەببەتسىز ھاياتنىڭ نەقەدەر مەنىسىز، زېرىكىشلىك ئىكەنلىكىنى بىلدى. گۇمان، مىش-مىش گەپلەرنى ئاڭلاپ يۈرۈۋەرگەن بولسا، ھەتتا رۇسۇلنىڭ قوپال گەپلىرىنى، «خېتىڭنى ئال!» دەپ قىستاشلىرىنى ئاڭلاپ يۈرۈۋەرگەن بولسىمۇ ئۆزىگە تەسەللى تاپالىغان، ئۆزىنىڭ ساپ مۇھەببىتىنى «رۇسۇل ئۇنداق قىلمايدۇ» دېگەن سۆز بىلەن قوغداپ يۈرۈۋەرگەن بولاتتى. لېكىن بۈگۈن ھەسەلخان ئۇنىڭغا ھىلىقى مۇھەببەت قاراقچىسىنىڭ بەشىرىسىنى كۆرسەتتى، ئاۋازىنى ئاڭلاتتى. قاراقچى: «تېخى ئايىلىنى خىزمىتىمگە سالىمەن، ھەيۋەتلىك ئۆي-جاي مېنىڭكى!» دېگەندەك، بۇ قانداق قورقۇنچلۇق خەۋەر، دەھشەتلىك ھەيۋە-ھە؟ ئۆز ئېرىنى بەختلىك قىلىش ئۈچۈن بەدىنى قۇرۇغىچە تەر تۆكۈپ قۇرۇق تېرە-ئۇستىخان بولغان ئايالغا تۇرمۇشنىڭ جازا بەرگىنى نىمىسى؟ زەرىپخان قىز چېغىدىن باشلاپلا پۇل-دۆلەتتىن مۇھەببەتنى ئۈستۈن بىلگەن، ئۇنىڭغا مۇھەببەتتىن باشقا ھېچنېمە لازىم ئەمەس ئىدىغۇ؟ مانا ئەمدىلىكتە پۇل-دۆلەت ئۈچۈن ئۇنىڭ مۇھەببىتى قۇربان بولۇۋاتىدۇغۇ؟ ئىنسانلارنىڭ بارلىق ئۇرۇنۇشلىرى مۇھەببەت ئۈچۈن بولماستىن پۇل-دۆلەت ئۈچۈنلا بولسا دۇنيادا ئىنساندىنمۇ ۋەھشى نەرسە

ئەمگەك، مۇھەببەت بىلەن ئۆتكۆزگەن مۇنۇ مەھەللە ئەمدى ئۇنىڭ ئەمەس، يىگىرمە نەچچە يىلدىن بېرى سانسىز قېتىم دەسمالالاپ، سانسىز قېتىم غۇچۇرلىتىپ يۇغان قاچا، جوزا-ئۇستەل، خوشاللىد-غىغا شېرىك بولۇپ، ئاشۇ ئەر، ئاشۇ باللار ئۇچۇن ئەجرى قىلىپ خۇددى زەرىپىخانىدەك ئۇپرىغان قىڭراق، سۇپرا-ئاشتاخ-تىلار ... ئەمدى ئۆز ئىگىسىنى ئۇزىتىدۇ...

مېھمانلار ھويلىنى يەنە مالىماتاڭ قىلىشتى، ئۇلارنىڭ قول-لىرىغا سۇ قۇيۇلدى، ئالدىغا داستىرخان سېلىندى، زەرىپىخان تۇغما ئادىتى بويىچە مېھمانلار ئالدىدا خۇش خۇي، ئۇچۇق-يورۇق بولۇپ خىزمەت قىلدى. ئۇنىڭ ئالدىغا رۇسۇل يەنە كەلدى:

— سۇەنتاگرۇغا نىمىشقا تۇز سالمىدىڭ؟

— ئۇنتۇپتىمەن-دە، ماقۇل ھازىر ...

— كاللاڭ نەدە؟

— سىز ماڭا ئەمدى قوپاللىق قىلماڭ، — دىدى زەرىپىخان شۇدرلاپ، — مەن ئەمدى سىزگە يات بىر ئايال ...

— ھىم ...

ئۇلارنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كۆك سىرلانغان، چاققان بىر ما-شىنا كېلىپ توختىدى، زەرىپىخان دەرۋازا ئالدىغا چىقتى. ماشىنىنىڭ كەڭ كەپىنكىسىدە ئىگىز، ئوراكۆز بىر ئادەم بىلەن ئەتلەس كۆينەك كىيگەن، ئىسىل غىلدىر ياغلىق تاڭغان، قولاق، قول، بويۇنلىرى يالت-يۇلت ئالتۇن بېزەكلەر بىلەن تولغان، ئوپا-ئەڭلىك بىلەن ئۆزىنى ياشارتىۋالغان بىر ئايال ئولتۇراتتى. شوپۇر ھەدەپ گۇدۇك بېرىپ ئۆيدىكىلەرنى چىللىماقتا ئىدى.

— قېنى چۇشلى مېھمانلار! — دىدى زەرىپىخان كۈلۈپ تۇرۇپ.

— سىلى زەرىپىخان بولامىلا، — دىدى ئوراكۆز ئادەم كۆتمەك بۇرۇتى ئاستىدىن شالاڭ چىشلىرىنى كۆرسىتىپ كۈلۈمسىرەپ، — رۇسۇل بەككە ھېلىم ئاخۇن كېلىپ ساقلاپ تۇرۇۋاتىدۇ دەپ

يېڭى لۆڭگە كۆتىرىۋالغان زەرىپەخان پۇت-قولى تىترىگەن هالدا.

— مەن نەدە تۇۋۇراتىمەن، قاچاندىن بېرى خانىم بو-لۇۋالدىڭ؟

— مەن چىقاي ئەمىسە، لەمپە هۆل بولمىسۇن دەپتىمەن...

ئۇ پەلەمپەي بىلەن ئۆرلىۋىدى، رۇسۇل پەلەمپەيدىن ئالدى-غا چۈشتى:

— يامىشىپ نەگە بارىسەن كۆك قۇرۇت!

— ماقۇل، سىز چۈشۈڭ ئەمىسە...

رۇسۇل بېشىنى بويۇنلىرىنى پاكىز يۇدى، زەرىپەخان يېڭى لۆڭگە بىلەن ئۇنىڭ گەدىنىنى، كۆكرىگىنى ئېرتتى. شۇ چاغدا رۇسۇل ئۇنىڭغا پىچىرلىدى:

— ئۈچ تالاق، ئۈچ تالاق، ئۈچ تالاقسەن، ئاڭلىدىڭىزمۇ ئۈچ قېتىم تالاق دىدىم. ئۇن كۈندىن كېيىن سېرىق قەغىزىڭنى قو-لۇڭغا بېرىمەن. ئېيتە، نىمىلەرنى ئالىسەن، ئۈچ پارچە گىلەم، مىڭ سوم پۇل بېرىمەن، دادامغا تۇيغۇزما، بىلدىڭمۇ؟

— بىلدىم.

— يەنە نىمىلەرنى ئالىسەن؟

— هېچنىمە...

— زەرىپەخانىنىڭ لەۋلىرى كەچكۈزدە قالغان ياپراقتەك كۆ-كەردى، ئىزغىرىن شامالدا دىرىلدىغان يالغۇز قورايدەك تىترىدى، لېكىن سەۋىر تاقەت بىلەن تاۋلانغان ئايال ئۈن سېلىپ يىغلىۋې-تىشتىن ئۆزىنى تۇتۇپ قالالىدى...

ئۇ ئەمدى يات ئادەم. بۇ هويلا ئەمدى ئۇنىڭ ئەمەس، ئۇنىڭ قولى بىلەن كۆكلىگەن گۈللەر، ئۇنىڭ تەرى بىلەن يا-شارغان باغ، ئۇنىڭ مېهرى بىلەن گۈللەنگەن ئۆيلەر ئەمدى ئۇ-نىڭ بىلەن خوشلىشىدۇ، ئۆزىنىڭ ئەڭ گۈزەل چاغلىرىنى ناخشا-

بوۋاي رۇسۇلنى ئىزلەيتتى، لېكىن ھېچنەدىن ئۇنىڭ دېرىكىنى ئالالمىدى. قىرىق گىرادۇس ئەتراپىدىكى ئىسسىقتا ئېتىزدا ئىشلەش سەكسەن نەچچە ياشتىكى بوۋاي ئۈچۈن ئازاپلىق بولسىمۇ ھەمدۇل بوۋاي زارلانمىدى، چۈنكى ئۇنىڭ پەمدۇرلىرى مۆلچەرلىگىنىدىنمۇ كۆپ پۇل بولدى. ئۆزىنىڭ بارلىق تەك كۆكى، كېۋەز كۆكىنى سېتىپ تاۋكادا ئۆتتۈرۈپ بولۇپ رۇسۇلغا ئۆز كۈچىنى سېتىشقا مەجبۇر بولغان نىياز كۆسەي ھەمدۇل بوۋاينىڭ مۈشكۈلىنى يەڭگىللەتتى.

پىيالىدەك پەمدۇرلارنى يەشىككە قاچىلاۋېتىپ بوۋاي نىياز كۆسەيدىن:

— ھەي، بۇ ئۆينىڭ نېنىنى يەۋاتقىنىڭغا بىر ئاي بولدى، پارچە خىراجىتىڭ ئۈچۈن بولسىمۇ پۇل سوراپ قويمايسەنغۇ، پەمدۇرنى جىڭلاپ ئەچىقىپ ساتىسەن، بىرپۇڭ پۇلنى كەم قىلماي ئەكىرىپ بېرىۋاتىسەن، ئۆزەڭ قانداق مۆرىمەس بىر نىمىسەن؟ — دىدى.

نىياز كۆسەي بېغىردەك كالپۇكىنى يالاپ قويۇپ ئاپپاق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ ھىجايدى:

— ھەققىمنى ئېلىپ بولغان تۇرسام.

— رۇسۇل دەلتىدىنمۇ؟ ئۇ ئەمدى بۇ ئۆينىڭ ئادىمى ئەمەس، پەمدۇرغا تەڭ ئىشلىدۇق، پايدىسىنى تەڭ ئالىمىز. يەر دۆلەتنىڭ، كۆچەت پۇلى، ئوغۇت پۇلىنى مەيلى دەۋىتەي، ئىككىمىز ئىشلىدۇق، ئىككىمىز تەڭ ھەق ئالىمىز.

— تەشكىل يەرنى سىلىگە بەرگەن تۇرسا، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ھەممىلا نىمە سىلىنىڭ، مەن ئاي لىغىمغا يۈز كويدىن ئالغان. ئۈچ ئاي ئىشلەپ شۇنى ئۈزسەملا بوادى.

— بولمايدۇ، — دىدى بوۋاي كەسكىن قىلىپ، — رۇسۇل دەلتى بىلەن بولغان مۇئامىلەڭنى ئۆزەڭ تۈگىتىۋال. مېنىڭ ھېساۋىمدىكى يەردىن قانچىلىك كىرىم كىرسە ئۇنىڭ يېرىمى سېنىڭ. يەر ھەققىنى تەڭ تۆلەيمىز. كۆزلىرىڭنى چوڭ-چوڭ قىلىسەنغۇ —

قويسىلارا، ئۆيگە كېلەر قېتىم چۈشمەيمىزمۇ!

ھېلىقى ياسانچۇق ئايال زەرىپەخانغا سىنچىلاپ قاراپ چىقتى-دە، ھېلىم ئاخۇنغا مەنىلىك قاراپ قويدى، زەرىپەخان ئۇلارنى دەرھال تونۇدى: بۇلار ئەلۋەتتە ھېلىم جادۇ بىلەن ھېلىقى ئايال ئىدى.

زەرىپەخان ھويلىدا نىمىلەر بولۇۋاتقىنىنى سەزمەيدىغان بولۇپ قالدى. بىرلىرى كۈلۈشەتتى. بىرلىرى ۋاقىردىشاتتى، بىرلىرى يەنە بىرلىرىگە يېلىناتتى، بىرلىرى يەنە بىرلىرىگە قوپال گەپ قىلاتتى. بىرلىرى ماشىنىغا چىقىۋېلىپ يەنە بىرلىرىنىڭ قولىنى تارتاتتى، يەنە بىرلىرى جۈجەم قاچىلانغان سېۋەتلەرنى توشۇيتتى... زەرىپەخان يەر-جاھان ئايلىنىۋاتقاندەك، ئادەملەر يوغان بىر قازانغا چۈشۈ-ۋېلىپ بىردە قايناۋاتقاندەك، بىردە ئاق بالداق بولۇپ چاراس-چۇرۇس قىلىپ ئېتىلىپ چاچراۋاتقاندەك بىلىنىشكە باشلىدى. ئۇنىڭ تۇرۇپلا بېشى قاياتتى، تۇرۇپلا كۈلكىسى قىستايتتى. تۇرۇپلا ھۆكىرەپ يىغلىغۇسى كېلەتتى.

— ئانا، نىمە بولدىڭلا!

ئۇ قىزى سەلىمەنىڭ ئاۋازىنى يىراقتىن ئاڭلىغاندەك بولدى.

— سەلىمە بالام! — دېدى ئانا قىزىنى يېنىغا تارتىپ، — كېۋەز-گە قارا، ئىشەك!

— ئانا، ئانا نىمە بولدىڭلا!

شۇ چاغدا ماشىنا يۈرۈپ كەتتى. زەرىپەخان ئۆزىمۇ سەز-مەستىن بىر نەرسىگە قول سوزدى-دە، دەلدۈگۈنۈپ كەتتى. ئۇنى سەلىمە بىلەن سەيدۇللا قولتۇغىدىن يۆلەپ ئۆيگە ئېلىپ كىردى. كەچقۇرۇن ئۇنى دوختۇردىن ئېلىپ كېلىشتى. دوختۇر:

— چارچىغان، نېرۋىلىرى قالايمىقانلاشقان، ئۇخلىسۇن، ئىش قىلمىسۇن، — دەپ تاپىلىدى.

زەرىپەخان بىر ئايدىن كېيىن ئېسىگە كەلدى، ھەمدۇل

— شۇنداق نىياز بەگ، — دىدى ھەمدۇل بوۋاي ئۇلۇق كى-
چىك تىنىپ قويۇپ، — مېنىڭ ھىساۋىمچە ئۇن ئالتە مو يەر، بىر يۈز
ئوتتۇز بەش تۈپ تەك بىرگە ياخشى مىۋە بېرىدۇ. مەن ئۇن-
تۆت مىڭ كوي ھىساپلىغان ئىدىم. ئۇنىڭدىنمۇ ئاشىدىغان ئوخشايدۇ.
ئىش قىلىپ ھالال تەر تۆكسەك، ھارۋىنىڭ ئىچ ئېتى بولۇپ بەر-
سەڭ، يەتتە سەككىز مىڭ كوي پۇل قولۇڭغا كىرىدۇ. ئەمما لېكىن
ئەمدى تۆت ئوشۇقنىڭ يېنىغا بارما، ئىنساۋى بار بىر مەزلۇمنى
تېپىپ بېشىڭنى ئوڭشاپ قوياي، ھالال ئىشلە، ھالاللاپ نان يە.
رۇسۇل دەلتى كۈنىگە بەلكى يۈز كوي، ئىككى يۈز كوي تاپار.
لېكىن تاپقان پۇلى ھارام. شۇڭا ئۇ پۇل تاپتىم دەپ ئوتتا
مىنىۋالدى، ئەمدى پۇل ئۇنى دوزاققا ئېلىپ كىرىدۇ.
يەتتىنچى ئايلار دىخانلار ئۈچۈن ئازاپلىق، تەر چىپىلداپ
ئېقىپ تۇرىدۇ. شامال ئۇلار ئۈچۈن تۇتسيا، لېكىن نىياز كۆسەي
يالغۇزلا تامبال بىلەن بولۇۋېلىپ باشقىلار زەي گەمدە ياتقاندىمۇ
ئېتىزدا ئىشلەۋەردى. سالقىندا بولسا لاي بىلەن سەل ئاقىرىپ قالغان
سۇ كالىسىنىڭ تېرىسىدەك يالتىراق بەدىنىدىن تەر ئاققۇزۇپ تې-
خىمۇ قاتتىق ئىشلىدى. ئۇنى ھەمدۇل بوۋاي زەرىپىخانىنىڭ تەم-
لىك تاماق، مۇزدەك چېيى بىلەن ياخشى تەمىنلىدى.
رۇسۇلنىڭ باش ئېلىپ چىقىپ كېتىشى ھەمدۇل بوۋاي،
زەرىپىخانلار ئۈچۈن ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز خاپىلىق، كۆڭۈلسىزلىك
كەلتۈردى. لېكىن نىياز كۆسەيگە بولسا ئەكسىچە خوشاللىق - بەخت
كەلتۈردى. ئۇ يېقىن ئارىدا باي بولىدۇ، ئۆيلىنىدۇ، بالا - ۋاقى-
لىق بولىدۇ.
دۇنيادا شۇنداق، بىر سىنىڭ جەۋرى - جاپاسى ھىساۋىغا
يەنە بىرلىرى راھەت - ھالاۋەت كۆرىدىغان گەپ، بۇ توغرىدا
مەزىن ئاخۇن بىر كۈنى مۇنۇ شېئىرنى ئوقۇدى:

مېنىڭ قايغۇلىرىم ئۇزۇندىن - ئۇزاق،
سېنىڭ شاتلىغىڭ چەكسىزدۇر بىراق.

ھوي! ئادەم يالـلاشقا بولمايدۇ، ئىشلىگەن چىشلەيدۇ. سەن
ئىتىزدا قونۇپ جاپانىڭ ئېغىرىنى تارتىپ ئىشلىدىڭ، كۆچلەندۈر-
گەندىمۇ، چۆنەك ئالغاندىمۇ بىللە ئىشلىدىڭ. قوزۇق ئوغۇت، كەپ-
تەر مايىقى ئەكىلىش، ئوغۇت ئەچىقىش ... قايسى ئىشقا سېنىڭ
قولۇڭ تەگمىدى؟ ھەققىمنى ئالدىم دىگىنىڭ بىلەن ئۇ ئالغىنىڭ
تاۋكادا بولغان ئىش. بىلىپ قوي، زۇسۇل دەلىتنىڭ بىر چوڭ
پۇلىنى چىشىمىنىڭ كامىرىغا باسمايمەن. كۆردۈڭمۇ، ئۇ چاياز
زەرىپىخاننىڭ خېتىنى بېرىپتىكەن، مەن كېلىننى باللار بىلەن
كونا ئۆيگە كۆچۈرۈپ ئەچىقۋالدىم. ئۇنىڭ ھەيۋەتلىك قەۋەت
ئۆيى ھۆلغاراپ قالدى. پاختەك ئۇگىسى بولغىلى تۇردى. ئى
ھازىر مېنىڭ ئۆيۈمنىڭ ئادىمى ئەمەس، كۆرۈپ تۇرۇپسەن، زەرىپ
خان جۇجەم پىششىقىدا كۆكۆل ئاغرىقى بىلەن يىقىلغاندىن بېرى
مېنىڭ ماغدۇرىمنىڭ يېرىمىدىن كۆپى تۆگىدى. بىر پۇتۇم ئۆيدە،
بىر پۇتۇم گۆردە بولۇپ قالدى. زەرىپىخان ئىتىز ئىشىدىن قالدى.
سەلىمە قىزىم ئەپەندىچىلىك قىلىمەن دەۋەرگەندىكىن، رايىغا باق-
تۇق. قالغان باللار ئۆزەڭ بىلىسەن ئىتىزنى يامان كۆرۈشىدۇ. بىر لا
سەيدۇللام ئىتىزغا ئەۋراق، بىراق ئۇ كىچىك. چىقىلدۇرۇپ قويماي-
لى دىدۇق. ئەمدى ئويلاپ باق، بۇنچىلا يەرمىدۇر، كېۋەز، تەكنى
مەن قانداق يىغىشتۇرىمەن؟ سېنىڭ ئۆز يېرىڭ، ئوقەتىڭ بول-
مىغاندىكىن شېرىك بولايلى. ھساپلىسام ئۇن نەچچە مىڭ كوي
كىرىم بولىدىغەك. تەڭ ئالىلى. ئىشلىگەن چىشلەيدۇ دىگەن مانا
شۇ ئەمەسمۇ نىياز بەگ!

ئۆزىنىڭ ھالال بايلىغىنى باشقا بىرسىگە ئۆتۈنۈۋاتقان
ئادەمنى بىرىنچى قېتىم كۆرگەن نىياز كۆسەي، بوۋايغا ھەيران
بولۇپ تىكىلىپ قارىدى:

— تۆت ئاي ياللانسام ئارانلا تۆت يۈز كوي تاپالايتتىم.
سىلى بىلەن شېرىك بولسام ئۆزلىرىنىڭ دېيىشىچە جىق پۇلغۇ
بۇ...

يەتمىش-سەكسەن ساپ ئۈزۈم. خۇددى مەرۋايىت دانىسىدەك سۈزۈك كىشمىش ئۈزۈم، قىممەتلىك كەھرىۋادەك كۆزنى چاقنىدىغان سايۋىلار خۇددى هازىرلا يېرىلىپ شەرۋەت ئاققۇزىدىغاندەك مەي بولۇپ تۇرىدۇ، نىياز ئۆمرىدە بۇنداق ئوخشىغان ئۈزۈمنى كۆرمىگەن. مۇشۇنچىلا بايلىققا ئۇ شېرىك. هازىر ئۇ ئون ئالتە مو يەردىكى تېرىقچىلىق بىلەن بىريۈز ئوتتۇز ئالتە تۈپ تەكنىڭ تولۇق خوجايىنى. پەمدۇر، خاڭگا ياكى ئۈزۈم ئالغۇچىلار كەلسە قانچىلىك ئالسىمۇ هەمدۇل بوۋاي خېرىدارلارنى ئېتىزغا — نىياز كۆسەينىڭ ئالدىغىلا يوللايدۇ. نىياز جىڭلاپ بېرىپ پۇلنى ئالىدۇ، هەمدۇل بوۋاي ياكى زەرىپىخان قانچىلىك سېتىلدى قانچە پۇل بولدى، دەپ سوراپمۇ قويمايدۇ. لېكىن نىياز كۆسەيمۇ بىر پۇڭچەنگە كۆز ئالايتقىنى يوق، هەر ئۈچ كۈندە بىر قېتىم زەرىپىخانغا غەللە تاپشۇرغىلى بارغاندا تاماكا ئېلىپ چەككەن ئۈچ موچەننىمۇ قالدۇرماستىن ئېيتىدۇ. زەرىپىخان بۇنداق چاغلاردا كۈلۈپ قويىدۇ-دە:

— نىمانچىلا ئۇششاق-چۈشەككىچە دەپ كېتىسىلا، خەشلەۋەرسىلە، ئۆزلىرىنىڭ پۇلى، — دەپ قويىدۇ. نىياز كۆسەي زەرىپىخاندىن كۆزىنى قاچۇرۇپ:

— شۇنداقتىمۇ، شېرىك ئوقەت بولغاندىكىن لىللا بولغىنى تۈزۈك! — دەپ قويىدۇ.

بۈگۈن ئۇ چۈشىدە زەرىپىخاننى كۆردى. تووۋا، ئۇ چۈشىدە زەرىپىخان بىلەن توي قىلىپتۇدەك، رۇسۇلنىڭ هىلىقى مېھمان كۈتىدىغان چوڭ ئۆيىگە ئۇلارنى كۆچۈرۈپتۇدەك. قىپ-قىزىل گىلەملەر ئۈستىدە، گۈلمۈك تاۋار يوتقان-كۆرپىلەر، ماموق ياستۇقلار سېلىقلىق تۇرغۇدەك — زەرىپىخان قىپ-قىزىل تاۋاردىن ئىچ كۆينەك كىيىۋېلىپ، غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ ئورۇن تۈزەشتۈرۈۋاتقۇدەك ...

نىياز كۆسەي قىرىق نەچچە يىللىق هاياتىدا كۆرمىگەن لەززەتنى چۈشىدە كۆردى. «تووۋا، — دەپ ئويلىدى ئۇ تاڭ سەھەردە

هەم دۇنىڭغا، هەم بۇنىڭغا تايانما چۈنكى،
هەممىنى بۇ پەلەك قىلۇر دۇيۇنچاق...
(ئۆمەر هەييامدىن)

چۈنجىگە قاراپ كۆل

1

سەككىزىنچى ئاي تۇرپان دېخانلىرىنى تېخىمۇ ئالدىرىتىدىغان
ئاي. شۇنداقلا ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنى كۆلدۈرۈپ، بەزىلىرىنى يىغ-
لىتىدىغان ئاي. بۇ ئاينىڭ ئون بەش - يىگىرمىلىرىدىن كېيىن
ئۈزۈم ئۈزۈلىدۇ. ئۇلار ئاۋال ھۆل پېتى سېتىپ بېرىش پى-
لانىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن ئالدىرىشىدۇ. ئۈزۈم باسقان ئېشەك هارۋا،
قول تىراكتۇر، ماشىنىلار تار كوچىلاردىن چاڭ توزۇتۇپ توختىماي
ئۆتۈپ تۇرىدۇ. تەك باغلىرى گويا پۈتۈن مەھەللە كۆچۈپ بېرى-
ۋالغاندەك ئاۋاتلىشىپ كېتىدۇ. ناخشا، كۈلكە، مۇھەببەتلىك چاخچاق
خۇددى شۇ باغلارنىڭ ئۈزۈمىدەك لەززەتلىك ئاڭلىنىدۇ.
مانا بۇ تۇرپان باغلىرىنىڭ توي ئېيى، مەرىكە ئېيى...
نىياز كۆسەي ھەممىدىنمۇ خۇشال، ئۇ ئۆز ھاياتىدا بۇ
يىلقىدەك خۇشال بولمىغان. ئون ئالتە مو يەردىكى كېۋەز، پەمىدۇر،
يالغۇز پەمىدۇرلا ئىككى ئايدىن بېرى سېتىلىۋاتىدۇ، يېيىلىۋاتىدۇ.
خاڭگا، جاڭدۇ خۇددى بىر بىرى بىلەن بەسلەشكەندەك ئوخشىغان.
لېكىن تېخىچىلا ھېچ قول تەگمىگەندەك تۇرىدۇ. «108 - نومۇرلۇق»
كېۋەز ياكى ئۇزۇن تالالىق كېۋەز بولسۇن باشقىلارنىڭكىدىن
ياخشى. تۇنۇگۈن نىياز بىر تۈپ كېۋەزنىڭ غوزىكىنى ساناپ
كۆرۈۋىدى. بىر يۈز ئوتتۇز ئىككى تال چىقتى. بۇ قانداق كارامەتلىك
ئىش - ھە! بىر يۈز ئوتتۇز ئالتە تۈپ تەكچۇ تېخى؟ سېرىق تۇپراق-
لىق يەرگە سونايلىنىپ ياتقان ھەر بىر تۈپ تەكتە كەم بولغاندا

مەزىن ئاخۇن كۆلۈپ قويۇپ يۇمشاق توپىغا ئولتۇردى. نىياز كۆسەي پاكىزە كارىز سۈيىدە يۇيۇلغان قىزىل سايۋى ئۈزۈمدىن بىر ساپاق ئەكەلدى - دە، سىڭەتنى دۇم كۆمۈرۈپ ئۇنىڭ ئۈستىگە قويدى:

— قېنى باقسىلا!

— ھەي، سەن بۇ باغنىڭ قارانچۇغىمۇ؟

— ياق، خوجايىنى ئاخۇنۇم!

— ئىككى قەۋەتلىك قورانىڭ قولىمۇ؟

— ياق، خوجايىنى ئاخۇنۇم.

— ھىم، — دىدى مەزىن ئاخۇن لەززەتلىك ئۈزۈمنى شوراپ تۇرۇپ، — زەرىپىخاننى ئالاي دەمسەن - يا؟

— يوقسۇ، تەقسىر بىرگە ئوشۇقلىق قىلدۇ.

— ھىم، پەتتار دوقىنىڭ ئۈزۈملىرى شاخلىرى كۆپ بولۇپ كېتىپ ھۆپلەپ كېتىپتۇ، بەتتام. زەرىپىخاننىڭ گېپى چىقىۋىدى، بېشىڭ قىزارغىلى تۇردىغۇ تازچاق، ئىچىڭدە دەردىڭ كۆپ، قېنىڭ ھۆپلەپ كەتكەن. چېغى، ھەمدۇللىغا دەپ باقايمۇ - يا؟

نىياز كۆسەي بېشىنى چايقىدى.

— بېرىدىغان سەدىقەڭ يوقمىدى؟

نىياز ئىشتان قىرغىقىدىن ئىككى كوي پۇلىنى چىقىرىپ مەزىن ئاخۇنغا ئۇزاتتى.

— خوجايىن بولماق ئاسان ئەمەس، — دىدى مەزىن ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ، — سەھەردە كۆرگەن چۈش، ئوڭدىكى ئىش، خىلىك بولغىن كۆسەي.

مەزىن ئاخۇننىڭ كېيىنكى سۆزى ئۈچۈن ھەممىلا نىسەدىقە قىلىۋېتىشكە تەييار تۇرغان نىياز كۆسەي، خوشاللىقىن - قىنىغا پاتماي ئوغلاقتەك قىيغىتتى. ئۇ يالتىراپ ئۈزۈملەرنى شۇنچىلىك تېز ئۈزدىكى، يىراقتىن قارىغان كىشىگەدىش ئۇسۇلغا چۈشۈپتۇ دەپ ئويلاپ قېلىشى مۇمكىن.

داق بورا ئۇستىدە ئوڭدا يېتىپ ئىككى ئالقىنىنى گەجگ
قويۇۋېلىپ، — رۇسۇلزە لەززەتتىن كىكەرگەن ئىكەن-دە، مۇشۇن
خوتۇننى قويۇۋېتىپ يەنە قانچىلىك راھەت كۆرەركىن، را
خۇدايىم بۇ دۇنيانىڭ راھىتىنى تەكشى تاراتمىغان ئىكەن.
سۇاللار سەدىقە قىلىۋەتكەن نەرسە بىزدەكلەرگە تۇتىيا ...»

ئۇ زەرىپىخان توغرىسىدا يەنە نۇرغۇن شىرىن خىياللار
سۈرگەن بولاردى، بىردىنلا مەزىن ئاخۇننىڭ ھاپىزلىقى ئا
لاندى-دە، ئارقىدىنلا شۇردىن ئۇنىڭ كىر سەللىسى كۆرۈندى. مەز
ئاخۇن شېئىر ئوقۇدى:

سېرىق توپا مېنىڭ ئانام،
چۈچۈك بۇيا ماگا تائام.
ئېمىپ تويماس مېنىڭ بالام،
نەپسى يامان ئادەم ئىرۇر.

شەرۋەتلىرىم تىلىنى يارار،
ساپ قان بولۇپ تەنگە مادار.
لېكىن بالام مېنى ساتار،
پەيلى يامان ئادەم ئىرۇر.

ھاي كۆسەي، ھاي خۇدادىن چاچ تىلەپ ھارمايدىغان
سېخى تاز، يۇمشاق نان ئەكەلدىم، قىزىل سايۋىدىن ئىككى جىڭ
ئۆزە، ئۆزۈم سەندىن، ئېغىز مەندىن، تائامى ماگا، ساۋابى ساڭا.
لەززىتى مېنىڭ، مەينىتى سېنىڭ، كېچىچە توپىغا مېلىنىپ ياتتىڭىز
دەيمەن، يۈزۈڭنى توپىدا يۇغىن، قولۇڭنى چالمىغا ئېيتقىن شۇ
چاغدا ئاندىن توغما پاكىز بولسەن!...

— كەلسىلە مەزىن ئاخۇنۇم!

— كېلىپ بولغان ئادەمگە قانداق ئىلتىپات بۇ!

— بۇ نېمە دېگەنلىرى؟ — زەرىپخاننىڭ چىرايى بىردىنلا تاتىرىپ كەتتى. نىياز كۆسەي ئايالنىڭ لوەمىدە كۆزىگە ياش ئالغىنىنى كۆردى. ئايالغا خورلۇق بولۇپ تۇيۇلغان بۇ سۆزى نىيازنىڭ ئۆزىگە تاياق بولۇپ تۇيۇلدى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى تىترەك چىرمىۋالدى. ئۇ بەزىگەك ئادەمدەك تىترىمەكتە، دورداي كالپۇكلىرى قورقۇنچلۇق تۈس ئېلىپ مىدىرلىماقتا ئىدى. زەرىپخان تەستە ئۆزىنى بېسىۋالدى. ئۇ چۈشەندى. مۇنۇ كۆرۈمسىز ئىنسان ئۇنى ئاشۇ تىترەپ تۇرغان ۋۇجۇدى بىلەن سۆيىدىكەن، نېمىلا بولمىسۇن زەرىپخاندەك تاشلاندۇق ئايال ئۇچۇنمۇ ئوت-كاۋاپ بولۇپ يۈرگەن ئادەم بار ئىكەن. لېكىن ئۇنىڭ جاراھەتلىك قەلبى باشقا بىرسىنى سەكپارە قىلىشنى خالىمايدۇ. ئەرلەرگە لازىم بولىدىغان نەرسە ئۇنىڭ قەلبىدە يوق. ئۇنىڭ مۇھەببەت، ھېس تۇيغۇلىرىمۇ كۆڭلىدەك مۇز بولۇپ قاتقان، ئۇنى ھېچقانداق ھارارەت ئېرىتەلمەيدۇ.

ئۇنىڭ نىياز كۆسەيگە ئىچى ئاغرىدى:

— كېيىنىۋالسىلا نىياز ئاخۇن، بۇندىن كېيىن يالىڭاچ يۈرمىسىلە، يېڭى ئۆينىڭ ئىككىنچى قەۋەت لەمپىسىگە ئورۇن ھازىرلاپ قويدۇم. كېچىسى شۇ يەردە قارانچۇق بولغاچ ياتسىلا، ئاتام باياتىن چىتلارنى شىپقا سىم بىلەن ئېسىپ چىقتى. بۈگۈن چۈنجىگە ئۈزۈم ئەكىرىمىزكەن. ھازىر سەيدۇللام ئۈزۈم تۇشۇشقا ھارۋا ئەكىلىدۇ، قېنى، غەزالانسىلا، مەن ئۈزگەچ تۇراي، — دېدى.

نىياز كۆسەي ئايالنىڭ دېگىنىنى قىلدى.

كۈنلەر كۆڭۈللۈك، بەرىكەت بىلەن ئۆتمەكتە. ھەمدۇل بوۋاي بەش كۈندىن بېرى توشۇلۇۋاتقان كىشمىش ئۈزۈمنى بىر ساپ-بىر ساپتىن قولىدىن ئۆتكۈزۈپ «چىت» دەپ ئاتىلىدىغان ئاسما چەنزىنىڭ تۆشۈكلىرىگە ئۆتكۈزۈلگەن يۇلغۇن، بامبۇك چوكىلارغا ئېسىپ چىقتى. مانا، بەشىنچى كۈنى ئۇ ئاخىرقى «چىت»كە بەلدىگىدە ئۆرە تۇرۇۋېلىپ ئۈزۈم ئاسماقتا: ئۈزۈم ئۇنىڭ قەلبىدىكى بالىسى

ئۇ ئۆزۈمنىڭ بورا ئۈستىگە قانچىلىك دۆۋلەنگەنلىكىنى ئۆزى
سەزمىدى. بىر ئايال:

— كېچىچە ئۇخلىماي ئۆزۈم ئۈزدىلىمۇ نىمە! — دېگەنىدىن
كېينىلا ئۇ ئىشتىن توختىدى. ئۇ ئۆزىگە زوق بىلەن تىكىلىپ تۇر
غان زەرىپەخاننى كۆردى. ئۇ ئۆزىنىڭ كۆينەكسىز، قاپ - قارا تې
نىدىنمۇ ياكى ماي قاپىغىدەك پاقىراپ كەتكەن بېشىدىنمۇ ياكى
باشقا سەۋەپتىنمۇ خۇددى تونۇرغا باش تىققاندەك بىردىن
تەرلىدى:

— كەلدىلىمۇ زە...زەرىپەم...

— نىياز ئاخۇن نىمە بوللا؟

— تەرەپباللا...

— سىلىگە كېيىم ئەكەلدىم، — دېدى زەرىپەخان قولىدىكى بوپ
سىنى شەرەت قىلىپ، — كىر كۆتىرىشلىك، قارا دىچۆلىياك كۆينەك،
قارا دوخاۋا بۆك، قارا چىپەرقۇت ئىشتان، قارا خەي...

— ئۆزەممۇ قارا، ھى - ھى - ھى...

— كۆڭۈللىرى ئاق، شۇسى بولدى...

— سىلى شۇنداق ئويلامىلا زەرىپەم؟

— راست ئەمەسمۇ - يا؟

— زەرىپەم بۈگۈن سىلىنى چۈشەپ قاپتىمەن...

— مېنىمۇ؟

— تاڭ ئاتار ئالدىدىلا دېسىلە... مەزىن ئاخۇنۇم ئوكۇڭدىكى
ئىش دېدى...تووۋا، ئوكۇم بولىسىغۇ...تووۋا!

— ياخشى چۈش كۆرگەن ئوخشايلا - دە؟

— ياخشى بولمادىغان زەرىپخان...

— خۇدايىم تەلەيلىرىنى بەرسۇن.

— خۇدابىمغۇ بېرەر، ئەمما سىلى...

— مەن خۇدادىن ئۇلۇغمىدىم؟

— ئانداقتا، زەرىپخان بىزنى خۇدايىم ئۆزى قوشسا...

ئاشۇ بالىنىڭ بىر پالاكەتكە يولۇققىنىنى كۆرۈشتىن بۇرۇن خۇدا-يىم ئامانىتىنى ئالسا بولاتتى. ئاڭلاپ قوي، قازا يېتىپ مەرىكەم بولۇپ قالسا، ئۇنى نامىزىمغا ئېيتماڭلار، ئەجىلىمدىن ئون - يىگىرمە يىل بۇرۇن ئۆلتۈرگىنىگە خاپا ئەمەسمەن، ئاتا دىگەن بالا غېمى بىلەن ئۆلىدىغان گەپ. لېكىنزە، زەرىپىخاننى خورلىغىنىغا چىدىمىدىم. ئۆلسەم كۆزۈم ئوچۇق كېتىدۇ. زەرىپىخان بالام تېخىلا ئۇنىڭدىن ئۈمىت ئۈزگىنى يوق. ھىلىھەم بولسىۇ بويۇن ئېگىپ، توۋا قىلىپ كەلسە، ئۇنىڭ ھەممە ئەسكىلىكىنى ئۇنتۇيدىغاندەك قىلىدۇ!

نىيازنىڭ قولىدىن بىر ساپ ئۆزۈم چۈشۈپ كەتتى. نىياز خىجىل بولۇپ يەرگە ئېگىشىپ پىتىراپ كەتكەن ئۆزۈملەرنى بىرمۇ-بىر تېردىشكە باشلىدى. ئۇ بىر تال ئۆزۈمنىڭ توپىسىنى پۇ دەپ ئاغزىغا سېلىۋىدى، ھەمدۇل بوۋاي كۈلۈپ كەتتى.

— سېنىڭ ئورنۇڭدا مەن بولسام توپىسىنى پۇ دىمەيتتىم. دۇنيادا توپىدىن پاكىز نىمە بار؟ شەرۋەتمۇ، ئالتۇنمۇ، ئىنسانمۇ، قىزىلگۈلمۇ، دۇنيادىكى ئىسىل نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى توپىنىڭ بالىلىرى. توپىنى يات كۆرگەن ئادەم رەسۋالەرچە دادىسىنى خورلى-غان بولىدۇ. بىلىپ قوي نىياز، دىخان توپا بىلەن ئەزىز، توپىدىن ئۆزىنى قاچۇرسا ئىنسان دىگەن ئىشەك تېزىگىدەك خورلىنىدۇ. ئىك-كى يىل بۇرۇنلا بىزنىڭ رەسۋالىمۇ توپىدا يېتىپ، توپىدا ئېغىناپ يۈرەتتى. ئۇ چاغدا ئۇنىڭغا دادىسىمۇ، خوتۇنىمۇ پاكىز، ئەزىز بىلىنەتتى. ھازىرچۇ، كۆردۇڭمۇ، ئۇ توپىدىن يىرگىنىدىغان بولۇۋى-دى، ئۇنىڭغا دادىسى، خوتۇنى، بالىلىرى، ئېتىز، باغلىرى سە-كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇھ، خۇدايىم ئىنساننى يەردىن ئا-مىسۇن...

ئۇلارنىڭ چۈنجىسىگە دۈيجاڭ كىرىپ كەلدى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ھەمدۇل ئاتا، بەرىكەت تاپ!

— ۋائەلەيكۇم ئەسسالام، ئېيتقىنىڭ بولسۇن!

— قانچىلىك ئەكىردىڭلار ئاتا؟

پەيدا قىلغان تۇمانلارنى سۈرۈپ چىقىرىۋەتتى. كۆكۈللۈك ئەمگە
ئۇنىڭ يۈرەك يارىسىغا مەلھەم بولدى. ئۇ بورۇنقىدىن خېلىلا ھۇك
چەيگەن، قەددىنى ئەستە رۇسلاپ ئۆزىگە ئۈزۈم سۇنۇپ بېرىۋاتق
قان نىياز كۆسەيگە چاخچاق قىلدى.
— نىياز بەگ، ھۆكۈمەتنىڭ سېتىپ بېرىش پىلانىنى ئاشۇرۇپ
ئورۇنلىدۇق. ئەمدى دۆيجاڭنىڭ ئالدىغا مۇكاپات ئالغىلى ياسىنىپ
بارارسەن؟

— خۇدا بۇيرۇسا...
— ئەمدى كېلىن ئوقۇشايمۇ؟
— ئۆزلىرى ئاتا!
— كاسىسىر تۇت-دىغىنىنى تۇتۇپ بولۇپ بىرىنىڭ ھەققىنىزنى
ئەكەپتۇ. تەڭگىمۇ - تەڭ قىلىپ ئىككى كىنىشكا قىلدۇرۇپ بانكىغا
قويۇپ قويدۇم. بىر كىنىشكىغا سىزنىڭ ئىسمىڭ يېزىلدى. ھازىرچە
كىنىشكاڭدا بىر مىڭ بىر يۈز تەڭگە پۇلۇڭ بار. كىنىشكاڭنى تو -
لۇڭغا بېرەيمۇ، بەرسەم دەستىكەمگە تىكىۋېتەرسەنمۇ - يا؟
— ياق، ياق، پەندىيات!
— كېيىن بىراقلا ئالامسەن؟
— زەرىپىخان ساقلاپ قويسۇن، — دىدى نىياز كۆسەي ئۇ -
لۇق كىچىك تىنىپ قويۇپ، — ھەمدۇل ئاتا، پۇلنى ئۆچكە بۆلسەك
دۇرۇس بولىدىغان ئوخشايدۇ، بىر ئۈلۈشى زەرىپىخاننىڭ بولسۇن.
— دۇرۇس ئويلاپسەن. لېكىنزە، بىر بىر ئائىلە ئىككى ئۈ -
لۈش ئالغان بولۇپ قالىمىزكەن، مېنىڭ يىققان - تۆككەنلىرىم ئاشۇ
بالىنىڭ، بايقاۋاتامسەن، مېنىڭ بۇلتۇرقى ماغدۇرۇم بۇ يىل يوق.
ھەي، نىياز بەگ، مېنى ئەمگەك ئەمەس، بالا غېمى مۈكچەيتىۋەت -
تى. رۇسۇل ھەر قانچە ئەسكى بولسىمۇ پۇشتۇمدىن تامغان. يالغۇ -
زۇم ئەمەسمۇ، ئاڭلىسام ھېلىقى خوتۇنىنى قويۇۋېتىپ ئۈرۈمچىدىن
يەنە ئۆيلىنىپتىمىش. دۇكان ئېچىپتىمىش، شېرىكى بېيجىڭ، شاڭ -
خەيگە قاتناۋېتىپتىمىش، ئۆزى يېقىندا خاڭجۇغا بېرىپ كەپتۇدەك.

— كىشمىش، سايۋى بولۇپ ئۇن تۆت مىڭ نەچچە يۈ...
جىڭ...

— تەكلىرىڭدە يەنە كۆپ تۇرىدىغۇ؟

— خۇدا بۇيرۇسا ئۇن بىرىنچى ئايغىچە تەك چۆگۈلەيدۇ...
تېخى...دە، مۇكاپات پۇلىمىزنى قاچان بېرىسەن؟

— ئۈچ كۈندىن كېيىن ھۆل سېتىپ بېرىشنى ئاشۇرۇپ ئۇ...
رۇنلىغانلارغا مۇكاپات بېرىمىز.

— بىزگە قانچىلىك ئاقچا كېلىدۇ؟

— سەن رازى بولىدىغۇدەك كېلەر.

— قۇرۇق سېتىپ بېرىشنىڭ مۇكاپاتىنىمۇ قوشۇپ بېرىۋەتـ...
بىز بەرىبىر ئاشۇرۇۋېتىمىز. مەنىڭ ئالدىرىمايمەن، مۇنۇ نىياز بەگ...
ئۆمرىدە بىرىنچى قېتىم مۇكاپات ئېلىۋاتىدۇ. خۇددى يېڭى تۇي...
بولغان يىگىت خۇدايىمدىن ئۇزاقىراق كېچە تىلىگەنىدەك جىقراق...
مۇكاپات تىلەۋاتىدۇ، راستمۇ نىياز بەگ!

نىياز كۆسەي جاۋاپ ئورنىغا گەدىنىنى سىلاپ ھىجايدى...
دۇيجاڭ نىياز كۆسەيگە قارىدى:

— ئەمدى راسا تۆمۈردىن ياسالغان كۆسەيگە ئوخشاپسەن
نىياز. بەرىكەت ئۇچىغىنى چۈشەچلاۋەرگىن. بولدى، يېرىڭنى، تەك...
لىرىڭنى ساتقىنىڭ ئۈچۈن كېلىدىغان جازانى كەچۈرۈۋېتىمىز. مۇكاپات...
دىگەن بۇنىڭدىن ئوشۇق بولامدۇ؟

— ھەي دۇيجاڭ، — دىدى ھەمدۇل بوۋاي ۋاقىراپ تۇرۇپ،...
نىيازغا كېلىدىغان جازانى رۇسۇلغا بەرگىن، ئۇنى نىمىگە ئايايسەن...
ئۇ پۈتۈن يۇرتنى، ئاتىسىنى، خوتۇن - بالىسىنى سېتىۋەتتىغۇ، نە...
ردىنى، مۇنۇ ھەيۋەتلىك ئۆينى تارتىۋالمايسىلەر؟ نىمىشقا ئۇنىڭ پۇل...
تەگىنىنىڭ ھەممىسى ھارام. پۇل - دۇنياسىنى تارتىۋېلىپ ئۆزىنى...
قاماقىقا ئېلىڭلار، ئويلىغىنا، يەر يۈزىدىكى دىخانلارنىڭ ھەممىسى...
رۇسۇلدەك ئۆزى بەگ، ئۆزى خان بولۇپ، ئادەملەرنى ئېزىدىغان

ئەزگۈچىلەرگە ئۆزگەرسە، جاھان كۆيۈپ كۈل بولۇپ كەتمەمدۇ. دىخانىنىڭ سودىگەر بولغىنى — قوينىڭ بۆرە بولغىنى، كەپتەرنىڭ سىغىزخان بولغىنىغا ئوخشاش. مۇشۇنداق بولىدىغان بولسا، دۇنيادا تازا نەرسە قالامدۇ زادى؟ سەن دۇيجاڭ نىمىشقا ئەزالىرىڭغا ئىگە بولمايسەن؟ سەن رۇسۇلنى تېپىپ كېلىپ جازالىمساڭ، ئۇستۈڭدىن سوتقا، بېيجىڭغا ئەرز بېرىمەن!

دۇيجاڭ بوۋاينىڭ ھالىغا يېتەتتى، ئوغلىنىڭ دەردى بىلەن يۈرىگى پۇچۇلانغان بوۋايغا چىرايلىق سۆزلەر بىلەن تەسەللى بېرىش زۆرۈر ئىدى:

— ئادەم دىگەن ئۆزىنى - ئۆزى جازالايدىكەن، — دىدى دۇيجاڭ مەنىلىك قىلىپ، — كۆردۇقىغۇ، ھەر - ھەر سەكرىگەنلەرمۇ ئاخىرىدا ئۆزىنى ئۆزى جازالىدى. خەلقنىڭ نەپرىتى، جەمئىيەتنىڭ غەزىۋى ھەر قانداق يۇرت بۇزۇغنى جازالىيالايدۇ. رۇسۇلمۇ ئىنە - ساپقا كېلىپ قالار، ئەگرى يول دىگەننىڭ دوختۇشلىرى كۆپ بولىدۇ. بىرسىگە بولمىسىمۇ بىرسىگە ئۇسۇپ بېشىنى يېرىۋالىدۇ!

— بىزمۇ ئۇسىدۇقغۇ، — دىدى نىياز كۆسەي پاناق بۇرنىنى تارتىپ قويۇپ، — مانا ئەمدى قىرىغاندا تۆت ھوشۇقنى تاشلاپ ئادەم بولىمىز دەپ يۈرۈپتىمىز.

نىياز كۆسەي راستلا يامانلىقتىن قول ئۈزدى. ئۇنىڭ پۇللۇق بولۇپ قالغىنىنى ئاڭلاپ بىر كېچىسى ئۇلپەتلىرىدىن بىر نەچچىسى ئۇنى ئىزلەپ كەلدى. نىياز كۆسەي ئۇلارغا:

— سىلەردىن ئارىنى ئوچۇق قىلغىلى قويساڭلارا، مەن ئىككىنچى تاۋاكاغا دەسسىمەيمەن، پۇل لازىم بولسا مېنى بۇلاڭلار، ئۆلتۈرۈڭلار، ئەمما ئاخىرىدا ئۆزەڭلارنى ئۆزەڭلەر جازالايسىلەر، — دىدى.

ئۇ رۇسۇلنىڭ ئادەمسىز، ئۆي - ئەنجامغا باي قوراسىنى ساقلاپ لەمپىدە ياتاتتى. يەردىن ھۆلۈلدەپ ئىسسىق كۆتىرىلىپ لەمپىنى تېخىمۇ دىمىقتا قىلىۋەتكەن، ئۇ ئۆزىنى يەلپۈپ، ھىلىدىن

— كىشمىش، سايىۋى بولۇپ ئۇن تۆت مىڭ نەچچە يۈ
جىڭ...
— تەكلىرىڭدە يەنە كۆپ تۇرىدىغۇ؟
— خۇدا بۇيرۇسا ئۇن بىرىنچى ئايغىچە تەك چۆگۈلەپ
تېخى...دە، مۇكاپات پۇلىمىزنى قاچان بېرىسەن؟
— ئۈچ كۈندىن كېيىن ھۆل سېتىپ بېرىشنى ئاشۇرۇپ ئۇ
رۇنلىغانلارغا مۇكاپات بېرىمىز.
— بىزگە قانچىلىك ئاقچا كېلىدۇ؟
— سەن رازى بولىدىغۇدەك كېلەر.
— قۇرۇق سېتىپ بېرىشنىڭ مۇكاپاتىنىمۇ قوشۇپ بېرەمدەن
بىز بەرىبىر ئاشۇرۇۋېتىمىز. مەنىڭۇ ئالدىرىمايمەن، مۇنۇ نىياز بەگ
ئۆمرىدە بىرىنچى قېتىم مۇكاپات ئېلىۋاتىدۇ. خۇددى يېڭى تۇ
بولغان يىگىت خۇدايىمدىن ئۇزاقراق كېچە تىلىگەنىدەك جىقراق
مۇكاپات تىلەۋاتىدۇ، راسىمۇ نىياز بەگ!
نىياز كۆسەي جاۋاپ ئورنىغا گەدىنىنى سىلاپ ھىجايدى
دۈيجاڭ نىياز كۆسەيگە قارىدى:
— ئەمدى راسا تۆمۈردىن ياسالغان كۆسەيگە ئوخشاپسەن
نىياز. بەرىكەت ئوچىغىنى چۇخچىلاۋەرگىن. بولدى، يېرىڭنى، تەك
لىرىڭنى ساتقىنىڭ ئۈچۈن كېلىدىغان جازانى كەچۈرۈۋېتىمىز. مۇكاپات
دىگەن بۇنىڭدىن ئوشۇق بولامدۇ؟
— ھەي دۈيجاڭ، — دىدى ھەمدۇل بوۋاي ۋاقىراپ تۇرۇپ،
نىيازغا كېلىدىغان جازانى رۇسۇلغا بەرگىن، ئۇنى نىمگە ئايايسەن
ئۇ پۈتۈن يۇرتنى، ئاتىسىنى، خوتۇن - بالىسىنى سېتىۋەتتىغۇ، نە
مىشقا ئۇنى تېپىپ كېلىپ جازالىمايسىلەر؟ نىمىشقا ئۇنىڭ پۇلل
تەگىنىنىڭ ھەممىسى ھارام. پۇل - دۇنياسىنى تارتىۋېلىپ ئۆزىنى
قاماقىقا ئېلىڭلار، ئۆيلىگىنىنا، يەر يۈزىدىكى دىخانلارنىڭ ھەممىس
رۇسۇلدەك ئۆزى بەگ، ئۆزى خان بولۇپ، ئادەملەرنى ئېزىدىغان

ئەزگۈچىلەرگە ئۆزگەرسە، جاھان كۆيۈپ كۈل بولۇپ كېتەتتىدۇ.
دىخانىنىڭ سودىگەر بولغىنى — قوينىڭ بۆرە بولغىنى، كەپتەرنىڭ
سىغىرخان بولغىنىغا ئوخشاش. مۇشۇنداق بولىدىغان بولسا، دۇنيادا
تازا نەرسە قالامدۇ زادى؟ سەن دۈيجاڭ نىمىشقا ئەزالىرىڭغا
ئىگە بولمايسەن؟ سەن رۇسۇلنى تېپىپ كېلىپ جازالىمساڭ، ئۇس
تۈڭدىن سوتقا، بېيجىڭغا ئەرز بېرىمەن!
دۈيجاڭ بوۋاينىڭ ھالىغا يېتەتتى، ئوغلىنىڭ دەردى بىلەن
يۈرىگى پۇچۇلانغان بوۋايغا چىرايلىق سۆزلەر بىلەن تەسەللى
بېرىش زۆرۈر ئىدى:
— ئادەم دىگەن ئۆزىنى - ئۆزى جازالايدىكەن، — دىدى
دۈيجاڭ مەنىلىك قىلىپ، — كۆردۇڭمۇ، ھەر - ھەر سەكرىگەنلەرمۇ
ئاخىرىدا ئۆزىنى ئۆزى جازالىدى. خەلقىنىڭ نەپرىتى، جەمىيەتنىڭ
غەزىۋى ھەر قانداق يۇرت بۇزۇغىنى جازالىيالايدۇ. رۇسۇلمۇ ئىنى
ساپقا كېلىپ قالار، ئەگرى يول دىگەنىنىڭ دوختۇرشلىرى كۆپ
بولىدۇ. بىرسىگە بولمىسىمۇ بىرسىگە ئۇسۇپ بېشىنى يېرىۋالىدۇ!
— بىزمۇ ئۇسىدۇققۇ، — دىدى نىياز كۆسەي پاناق بۇرنىنى تارتىپ
قويۇپ، — مانا ئەمدى قېرىغاندا تۆت ھوشۇقنى تاشلاپ ئادەم بول
مىز دەپ يۈرۈپتىمىز.
نىياز كۆسەي راستىلا يامانلىقتىن قول ئۈزدى. ئۇنىڭ پۇللۇق
بولۇپ قالغىنىنى ئاڭلاپ بىر كېچىسى ئۇلپەتلىرىدىن بىر نەچچىسى
ئۇنى ئىزلەپ كەلدى. نىياز كۆسەي ئۇلارغا:
— سىلەردىن ئارنى ئوچۇق قىلغىلى قويساڭلارا، مەن ئىك
كىنچى تاۋاكاغا دەسسىمەيمەن، پۇل لازىم بولسا مىنى بولاڭلار، ئۆل
تۈرۈڭلار، ئەمما ئاخىرىدا ئۆزەڭلارنى ئۆزەڭلەر جازالايسىلەر، —
دىدى.
ئۇ رۇسۇلنىڭ ئادەمسىز، ئۆي - ئەنجامغا باي قوراسىنى
ساقلاپ لەمپىدە ياتاتتى. يەردىن ھۆلۈلدەپ ئىسسىق كۆتىرىلىپ
لەمپىنى تېخىمۇ دىمىقتا قىلىۋەتكەن، ئۇ ئۆزىنى يەلپۈپ، ھىلىدىن

— سەن ئۆزەڭ كىم؟ — سىرتتىكى ئادەم قوپال ئاۋازدا سو-رىدى.

— بۇ، مەن نىياز...

— ئۆلىدىغان لالما ئىت، ئىت ئاغزىدىن چۈشۈپ قالغان تاز!

— تىللىمىسلا رۇسۇل بەگ، بوۋاي، بوۋاي مېنى قارانچۇق بول دىگەچكە...

ئىشىك ئېچىلغاندىن كېيىن ھويلىغا رۇسۇل كىرىپ كەلدى.

— چىراق ياق كۆسەي!

— چىراق يوق...

— ئىككىنچى قەۋەتنىڭ مېھمانخانىسىدا يەشىك ئىچىدە شام بار، ئاچقۇچ يوق دەمسىنا، ئاچقۇچ مانا، ماڭ يۈگۈر، شام ياق!

نىياز بىر مىنۇتتىن كېيىن رۇسۇلنى خىرە يورۇغان مېھمان-خانىدا كۆردى. رۇسۇلنىڭ ئاۋازىدىن باشقا ھەممىلا نېمىسى ئۆز-گەرگەن: سەمىرىپ كۆزلىرى بورتۇپ چىققان، بۇرۇتىنى چەكتۈر-مەي قويۇۋەتكەن، تۇرپان دوپپىسى تازا سىڭىشقان بېشىغا پاخ-پايتىپ چاچ قويۇۋالغان، چېچىنىڭ كەينى گەجگىسگە چۈشۈپ تۇ-رۇپتۇ. كىيىملىرىنىڭ غەلىتە! يوغان-يوغان گۈلى بار كۆكۈچ كۆي-نەك-چاقماق شالۋۇر كىيگەن. پۇتىدىكى كېپىشىنىڭ ئۆكچىسى بۇ-لەكچىلا ئېگىز. سول بىلىگىدىكى سېرىق سائىتىنىمۇ نىياز شۇ چاق-ىچە كۆرۈپ باقمىغان...

— سەن بۇ ئۆيدە نىمە قىلىپ يۈرىسەن؟

— سىلىگە قەرزدار ئىدىم، قەرز ئۈزۈۋاتىمەن، ھەمدۇل ئا-كام بۇ ئۆيگە قارانچۇق قىلىپ قويدى...

— ھەمدۇل ئاتاڭ كېسەل ئەمەسمۇ؟

— ساغلام.

— زەرىپە نىمىشقا تېخى كەتمىدى؟

— بىلمەيمەن رۇسۇل بەگ!

ھىلىغا تاماكا چېكىپ، خوشنا قورادىكى زەرىپخاننىڭ بىر يۆتەل
سىنى بولسىمۇ ئاڭلىۋېلىش ئۈچۈن شۇ ياققا تەلمۈرۈپ ئولتۇراتتى
گەرچە ھىلىقى قېتىم زەرىپخان قاتتىق رەنجىگەنىدىن بېرى ئ
ئايالغا بىر قېتىممۇ تىكىلىپ قارىمىغان بولسىمۇ، دەردىنى ئىچىگە
يۇتۇپ، كۆيۈك ئازاۋى تارتماقتا ئىدى. ئۇ ھازىر تېخىمۇ كە
مسۆز، ئىشچان بولۇپ قالغان، شالاڭ، يىرىك ساقال - بۇرۇتى ئۇنىڭ
كۆمۈردەك قارا چىرايىنى يېپىپ قالمىغىنىدا ئىدى، بەلكى كىشىلە
ئۇنىڭ بۇرۇنقىدىن سېرىغداپ قالغىنىنى بىلگەن بولاتتى، ئۇنىڭ
ئۈچۈن ئادەملەر زېرىكىشلىك، يالغۇز ئولتۇرۇپ خىيال قىلىش كۆ-
ڭۈللۈك ئىدى. ئۇ چوڭ قورادا يالغۇز ياتقان كېچىلىرى پۇتىنىڭ
ئۇچىدا دەسسەپ ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۆينىڭ بۇلۇڭ - پۇشقاقلىرىدىن
زەرىپخاننىڭ يالداملىرىنى ئىزلەيتتى. ئۇنىڭ تەلەيسىزلىگىنى تا-
رىمادىغان، ئۇنىڭغا زەرىپخاننىڭ بىرەر يالدامىسى ئۇچرىمىدى. ئۇ
ئامالسىز ئىككىنچى قەۋەتتىن تۆۋەن چۈشۈپ يازلىق ئوچاقىنىڭ
سۇپىلىرىغا يۈزىنى، بۇزۇلغان تونۇرنىڭ گىرۋەكلىرىگە كۆكسىنى
ياقاتتى.

بۇگۈنمۇ خۇمارىنى بېسىلدۇرۇش ئۈچۈن بۇ ئىشلارنىڭ ھە-
مىسىنى قىلدى. لېكىن خۇمارى بېسىلمىدى. بۇگۈن چۈشتە دوغاپ
سۇنغاندا زەرىپخاننىڭ قولى بىر بارمىقىغا تېگىپ كەتكەن ئىدى،
ئۇ ئەتراپنى تىڭشاپ بېقىپ قاراڭغۇ كېچىدە ھېچ تىۋىش ئاڭلان-
مىغاندىن كېيىن ئۆز بارمىقىنى ئېھتىيات بىلەن لېۋىگە ئاپاردى.
گويا زەرىپخاننىڭ لېۋىنى سۆيگەندەك بىردىنلا ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇ-
جۇدىنى تىترەك باستى...

شۇ چاغدا يان ئىشىك ئاستا چېكىلدى. نىياز خۇددى ئەيىپ-
لىك بىر ئىش قىلغان ئادەمدەك ھودۇقۇپ قولىنى كەينىگە يوشۇر-
دى. ئىشىك قاتتىقراق ئۇرۇلغاندا ئۇ ئىشىك ئېچىش ئۈچۈن
تۆۋەنگە قاراپ ئالدىراپ ماڭدى.

— بۇ كىم؟ — نىياز تىترەپ تۇرۇپ سورىدى.

— ھەر كىم ئۆزىنى ـ ئۆزى جازالايدۇ، ئۇلاھەم تېزراق ئۆل،
زەرىپەم مېنىڭكى بولۇپ قالسۇن...

2

زەرىپەخان تىنجىق كۆنلەرنىمۇ كېۋەزلىكتە ئۆتكۈزدى. ئۇنىڭغا بەزىدە ھەسەلخان، بەزىدە قىزى سەلىمە ھەمرا بولۇپ بىللە ئىشلىدى. ئۆز ۋاقتىدىكى خۇشخوي، ناخشىچى گۈزەل قىز، كېيىنكى كۆنلەردىكى دىلكەش، كۆڭۈلچەك، مۇھەببەتلىك جۇۋان ھازىر كەم سۆز، خىيالچان، بەزىدە ھەتتا ھاڭۋاقتى، ئۇنىتۇغاق مومايغا ئايلانغان، ئۇنىڭ ئىككى قۇلىغى ئۇستىدىكى ئۆز ۋاقتىدا بۇرغاي سېكىلەك بېلۇپ ھۆسنىگە زىننەت بولغان قونىدۇزدەك قارا چاچلىرى ھازىر بوزارغان، يىراقتىن قارىغان كىشى بۇ چېكلەپ تاڭغان ياغلىقنىڭ ئىككى چېكە تەرىپىدىن چىقىپ تۇرغان غوۋژمەك چاچلارنى قۇلاققا قىستۇرۇۋالغان كۆكۈش تاغ گۈلى دەپ قېلىشى مۇمكىن. ئۇنىڭ خىيالچان كۆزلىرى ئەتراپىدىكى قورۇقلار مۇشۇ بىر ئىككى ئاي ئىچىدە ئالاھىدە كۆپەيگەن. ئىككى قوۋزى ئولتۇرۇشۇپ ياڭاق تېرىلىرى ساڭگىلاپ قالغان. بۇ مومايىنى ناۋادا بىر كىشى: ئۆز ۋاقتىدا داڭلىق گۈزەللەردىن ئىدى دىسە ھېچكىم ئىشەنمىگەن بولاتتى. لېكىن ئۇنىڭ تاشقى قىياپىتىدىكى ئۆزگىرىشلەر يېقىنلىرىنى ھەيران قالدۇرالمايدۇ. ئۇنىڭ مىجەزىدىكى كەسكىن ئۆزگىرىش بولسا ھەسەلخان، ھەمدۇل بوۋاي، ھەتتا سەلىمەنىمۇ ھەيران قالدۇرماقتا: ئۇ ھازىر سوئالغا جاۋاپ بېرىش ئورنىغا سىزدىن سوئال سورايدۇ. مەسىلەن، «مىجەزىڭىز قانداق؟» دىسىڭىز ئۇ: «ھىلىقى دورا پايدا قىلدىمۇ؟» دەپ سورايدۇ. «تاماق يەپ كەلمەيمىزمۇ؟» دىسىڭىز ئۇ: «ئاتامنىڭ مىجەزى يوق...» دەيدۇ. ئۇ بەزىدە سۇ بويىدا شۇنچىلىك ئۇزاق، جىمجىت، ئىڭىكىنى تۇتۇپ ئولتۇرىدۇكى، كۆرگەن كىشى ئۇنى قاتۇرۇپ قويغان ھەيـ

— پۇل خەجلەمسەن؟
— پۇل، پۇل...
— مىلىڭ كوي بېرىمەن، ماڭا خىزمەت قىلامسەن؟
— قىلاي، رۇسۇل بەگ!
— ەە، ئانداق بولسا مۇنۇ پۇلنى ئال. ئۆيدىكى ھەممە تەلىقاتنى ئۇرۇمچىگە يەتكۈزۈپ بېرەلەمسەن؟
— ياق-ياق بۇ ئىشنى قىلالمايمەن رۇسۇل بەگ!
— نىياز، سەن ياق دىمە،— دەپ يېلىندى رۇسۇل،— ئۇقەت بۇرۇنقىدەك ئەمەس، دەسمايىنى يەپ بولاي دىدىم، دادامدىن قورقىمەن، بولمىسا قايتىپ كېلەتتىم. ئۇنداق قىلما، ماشىنا ئەۋەتەي، بېسىپ بەرگىن...
— ھەمدۇل ئاتامدىن بىسوراق قىل يۆتكىيەلمەيمەن بېگىم!
— ھەي كۆسەي! — رۇسۇل ئاچچىقلاندى،— قىلامسەن، قىلمامسەن؟
— يا... ياق...
شۇ چاغدا دەرۋازا قاتتىق ئۇرۇلدى. ئارقىدىن ھەمدۇل بوۋاينىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:
— ھەي، نىياز، ماياققا قارىغىنا!
رۇسۇل شاھنى ئۆچۈرۈپ نىيازنى تالاغا ئىتتەردى ۋە ئۆزىنى دالدىغا ئالدى.
— كېۋەزگە سۇ قۇيدىغان گەپ-كەن، بىللە بېرىپ كېلەلمۇ؟
— مەن ھازىر چىقاي،— نىياز تۆۋەنگە قاراپ يۈگۈردى. بوۋاي چىقىپ كەتتى، رۇسۇل پەسكە چۈشتى:
— بىرسىگە دىگۈچى بولما كۆسەي، دەپ قويساڭ ئەجىلىڭ قولۇمدا!
بىردەمدىن كېيىن موتوتسىكىلىتنىڭ گۈكىرىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. نىياز قاراڭغۇلۇققا قاراپ غوتۇلدىدى:

ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ، ئۆزى يوق. مىڭ بىر جاپا بىلەن ھەر بىر تاتمىنى ئۈچ ماڭدام بىلەن ئاران بېسىپ توقسان ئىككىنچى تاتمىغا قەدەم قويىدۇم، قارىسام زەرىپىخان ئولتۇرىدۇ.
— نىمە بوللا بالام!
— ...
— سۇلايمان گاك بۇ مۇنارنى دەرتمەنلەر ئۆزىنى تاشلاپ ئۆلۈۋالسۇن دەپ ياساتمىغان بولغىيدى، ئۆلسىلىمۇ ئىمان بىلەن ئۆلسىلارا دېۋەتتىم ئاچچىغىمدا، ئىمانىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ زەرىپىخان تىلغا كىردى:
— ئۆلگىلى كەلمىدىم ئاخۇنۇم، تاۋاپ قىلغىلى كەلدىم، دەيدۇ تېخى.
— مۇنار بېشىدا نىمە تاۋاپكەن ئۇ، يۈرسىلە، — دەپ قايتۇرۇپ چىقىپ، ئىشەك هارۋىغا تۆت موچەنگە كىرا قىلدۇرۇپ قايتۇرۇپ كەلدىم، قانداق قىپتىمەن ھەمدۇل؟
ھەمدۇل بوۋاي جاۋاپ بەرمىدى. ئۇ كېلىنىگە بىر قارىدى-دە، ئاپپاق كىرپىكلىرىنى نەمدەپ ئېقىۋاتقان يېشىنى ئاق كۆينە-گىنىنىڭ يەڭگى بىلەن سۈرتتى...
ئەتىسىدىن باشلاپ ھەمدۇل بوۋاينىڭ قولى ئىشقا بارمايدى-غان بولدى. بوۋاينىڭ پىكرى بويىچە سەلىمە ئانىسى بىلەن بىللە بولىدىغان، سەلىمە بولمىغان كۈنلىرى ھەسەلخان بىللە ئىشلەيدىغان بولدى. ھەسەلخان دوستىنىنىڭ كۆڭلىنى كۆتىرىش ئۈچۈن كۆپرەك رۇسۇل توغرىسىدا قىزىق-قىزىق خەۋەرلەرنى، مەسىلەن: خوتۇنىنى ئۇرغانلىغى، مەس بولۇۋېلىپ زەرىپىخاننى يادلاپ يىغلىغانلىغى، يېقىندا تۇرپانغا كەلگەنلىگى، دادىسىدىن قورقۇپ بۇ يېزىغا چىقالمىغانلىغى، ھىلىقى ھېلىم جادۇدىن ئايرىلىپ چىققانلىغى، ھېلىم جادۇنى ساقچىلار ئىزلەپ يۈرگەنلىكىدەك گەپلەرنى قىلىپ بېرەتتى. بۇنداق چاغلاردا زەرىپىخان قاقاقلاپ كۈلەتتى، ھەتتا ئاخشىمۇ غىڭشىپ قويياتتى.

كەل دەپ قالىدۇ. ئۇنىڭ ھەركىتىمۇ بۇرۇنقىدەك چەبدەس ئەمەس
بىر ئەپكەش سۇنى ئىككى قېتىم تىنىۋېلىپ ھويلىسىغا ئارا
ئېلىپ كىرىدۇ. ئۇنىڭ بىرلا ئىشى تېخى بېجىرىم. سالامەت
ئەقلى جايىدا ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ. ئۇ بولسىمۇ ئەمگە
قىلغاندا ئاداشمايدۇ. مەسىلەن: كېۋەز پىتىلىسا ياكى پەمدۇر، خاك
ئۇزسە ھەرگىزمۇ خاتا ياكى ئېھتىياتسىزلىق قىلمايدۇ. ئەمگە
قىلغاندىلا ئۇ باشقىلارنىڭ سوئاللىرىغىمۇ جايىدا جاۋاپ قايتۇرالايدۇ
ئۆزىمۇ باشقىلارنى گەپكە ياكى ناخشىغا سالالايدۇ. ئۇ ئۇنىڭ
ئۇزۇن يىل ئەمگەك قىلىپ يېتىشتۇرگەن ئادىتى بولسا كېرەك...
بىر كۈنى كەچقۇرۇن بىر غەلىتە ئىش بولدى. زەرىپىخان
ئېتىزدىن يېنىشىدا بىردىنلا تۇرپان بازىرى تەرەپكە قاراپ چوك
يول بىلەن كېتىپ قالدى.
— نەگە؟ — دىدى ھەسەلخان ھەيران بولۇپ ئۇنىڭ يېنىدىن
تارتىپ.
ئوبۇلنىڭ يېنىغا.
— ئوغلۇڭ كەلگىن دىگەنمىدى؟
— ھەئە، كىر - قاتلىرىنى يۇيۇپ بېرىپ كېلەي...
— كىيىم يۆتكەپرەك ماڭارسەن.
— بولدىلا...
ھەسەلخان ئۇنى قايتۇرمىدى. كەچقۇرۇن زەرىپىخاننى مەزىن
ئاخۇنۇم ھەمدۇل بوۋاينىڭ ئۆيىگە باشلاپ كىرىپ مۇنداق دىدى:
—... سۇلتان مامۇتخان غوجامغا دۇئا قىلىپ ئىسمىن گاڭنى
بىر قاغىۋىتەي دەپ مۇنار غوجام مازىرى يېنىغا بارسام، مۇنار
تەرەپتىن بىر ئايالنىڭ يىغىسى ئاڭلاندى، بۇ نىمە كارامەتتۇ دەپ
قاراڭغۇدا تەمتىرەپ يۈرۈپ مۇنار ئىچىگە كىردىم. تىڭشىسام راستلا
بىر ئايال ئۈن سېلىپ يىغلاۋاتىدۇ. ئالۋاستى بولسىمۇ يىغلىغان
بولغاندىكىن بىچارىكەن دەپ مۇنار تاتىملىرىنى ساناپ - بېسىپ
يۇقۇرى ئۆرلىدىم. ھېلىقى ئايال يىغلاپ ئالدىمدىلا كېتىۋاتىدۇ.

سۈزۈك ئاسمان، رەت-رەت تېرەكلەر، ئومۇمەن تۇرپان تۇپرىقىدا ياشناپ، تۇرپان ئاسمىنى ئاستىدا كۆكلىگەن ھەممىلا نەرسە چەكسىز گۈزەل ۋە يېقىملىق ئىدى...

—ئۇھ!—دېدى زەرىپىخان قوغۇننى ئىككىنچى قېتىم چىشلەپ،— توپىغا ئىشلەيمىز، شەرۋەت چىشلەيمىز. توۋا، ئادەملەر مۇشۇنداق يەرنى تاشلاپ كېتىپ يەنە نېمە ئىزلەيدىغاندۇر؟

دوستىنىڭ كۆڭلىنى چۈشەنگەن ھەسەلخان كۈلۈپ قويدى:

— يادىڭدىمۇ، ئىككىمىز مەكتەپتىكى چېغىمىزدا «گۈزەل تۇرپان» دېگەن لەپەرنى ئېيتاتتۇق، چۈشەنمەيلا «مۇسى تاتلىق، سۈلىرى ناۋات»، «خەلقى باياشات مەلىسى ئاۋات» دەپ ۋاقىراپتىكەنمىز. مانا ئەمدى «گۈزەل» نىڭ مەنىسىگە چۈشەنگەندە بىزگە ناخشا ئېيتىدىغان سەھنە يوق! — دېدى. شۇ چاغدا گولەگلىك ئىچىدىن نىياز كۆسەينىڭ ناخشىسى ئاڭلاندى. نىيازنىڭ ناخشا ئېيتالايدىغانلىقىنى ھازىرلا بىلگەن ئىككى ئايال قاقاقلىشىپ كۈلۈشتى.

— بىچارە، ھەمدۇل ئاتامنىڭ قىلغان ياخشىلىقىغا خوشال،— دېدى ھەسەلخان كۈلۈپ، لېكىن نىيازنىڭ خوشاللىقى يالغۇز ئۇلا ئەمەس، بەلكى زەرىپىخاننىڭ خوشال كۆلگىنىمۇ مۇھىم سەۋەپ ئىكەنلىكىنى بىلگەن زەرىپىخان كۈلۈپ قويدى:

— بىچارىنىڭ ئۆزى سەت بولغىنى بىلەن كۆڭلى ياخشى. كىشىلەر ئۇنى كۆزگە ئىلمىغىنى بىلەن ئۇنىڭ خېلىلا ۋىجدانى باركەن. مېنىڭچە ئۇنىڭغا چۈشۈۋالغان ئايال بەختسىز بولمايدۇ، ئاياللار پۇل، دۇنيا بىلەن بەختلىك بولىمىز دېيىشىدىكەن، كۆردۇڭمۇ، بىز كەمبەغەل چاغدا قانداق ياخشىدۇق، رۇسۇلمۇ ماڭا، مەنمۇ ئۇنىڭغا قانائەت قىلىشاتتۇق. نۇرغۇن پۇل، ھەشەمەتلىك تۇرمۇش بىزنىڭ بەختىمىزنى كاردىن چىقاردى. رۇسۇلنىڭ يۈزسىزلىكىگە مەيلى دەيمەن، بۇزۇلغان يالغۇز ئۇلىمۇ؟ خېلى-خېلى، مەن-مەن دېگەنلەرمۇ دۆلەتنى كۆتىرەلمەيدىغۇ. رۇسۇل قانچىلىك

بۇگۈن ئۇلار پەرتۇق تارتىپ تۇنجى قېتىم كېۋەز شادە
ئۈزدى. هازىر تـۇرپاندا ئىسسـىقمۇ ئاخىرلاشتى. سالقىن شا
پاختىكار ئـاياللارنى، ئۈزۈمزار بـاغلارنى شاتلاندۇردى. سـەي
ئىشەك هارۋىسىغا لىخشىتىپ قوغۇن بېسىپ ئانىسى ئىشلەۋا
يەرنىڭ يېنىدىن ئۆتتى. ھەسەلخان:

— ھەي، بەگزادە قـوغۇنىڭ مۇزدـىگىدىن بىرنى بەرگىن
دېۋىدى، تېتىك بالا هارۋىسىنى توختىتىپ تورلىشىپ پىشقان
قوغۇننى قولىغا ئېلىپ پوكشىتىپ قويدى:

— مەسىلە ئايلا، تونۇگۈن ئۈزۈپ پەلەككە يۆگەپ قويـ
شاپىتىمۇ ھەسەل! — دىدى كۈلۈپ.

ھەسەلخان قوغۇننى ئېلىپ بۇرنىدىن قـانغىچە پۇردى ـ
ئاندىن كېيىن بوشلا ئۇرۇۋىدى، قوغۇن ۋاك ـ ۋاك قىلىپ
پارچە بولدى. ئۇ ئىككى بـارمىغى بىلەن ئۇرۇقلىرىنى ئېلىۋې
بارماقلىرىنى يالىدى:

— راستلا ھەسەل ـ ھـەسەل، بول زەرىپە، ئارماندا قـالمـ
بىكار!

زەرىپـخان قـولىنى پەرتۇغىغا سۈرتۈۋېتىپ دوستىنىڭ يېنـ
كـېلىپ ئـولتۇردى. ئۇ ئـابىناۋاتـتىن قـوۋزىـنى تـولـدۇرۇپ چ
چىشلىۋىدى، چارچىغان بـەدىـنى شـەرۋەت بىلەن يـاشارغاندە
مىسكىن يـۈرىكى مۇزدەك شـىرنا بىلەن كۈلگەندەك بـولدى. ئـ
ئەمگەك مېـۋىسىنىڭ شـەرۋىتىدىن روھلانغان ئايال يـازىچە تـەر
تۆككۈلگەن ئېتىزىغا قارىدى.

قارامتۇل يېشىل ياپراقلار ئىچىدىن ئۆزىگە تەلپۈنۈپ تۇرغا
ئاپپاق كېۋەز غـوزىلىرى، تـەرمە ۋە شاخلارغا ئېسـىلىپ تۇرغا
بەزەن كـۆك، بەزەن سـېرىق تـەرخەمەك، جـاڭدۇلار، نېـرىدىك
قوغۇنلۇق كـەپىسگە ياماشقان كـاۋا ـ قاپاقلارنىڭ ئـاق ـ سېـرى
گۈللىرى، باراڭ چۆرىسىدىكى رەڭگا ـ رەڭ گۈللەر ئۈستىدە پەرۋا
بـولۇپ يـۈرگەن ھـەرە، كېپىنەكلەر، يـاپ ـ يېشىل ئېتىز ـ قىرلار

تۇرىدىغان قارامتۇل يۈزىدە خوشاللىق جىلۋە قىلدى. ئۇ كېۋەز
تۈۋىگە زوڭزىيىپ ئولتۇردى، ئۆز-ئۆزىگە بىرنەرسىلەرنى د
سۆزلىدى، ئۆزىچە كۈلدى. بوۋاينىڭ خوشلىقى ئاياللارغىمۇ ئۆت
ئۇلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ بوۋاي تەرەپكە ماڭدى. ئايال
يېتىپ بارغاندا بوۋاي ئاخىرقى غوزەكنى ساناپ بولۇپ كېۋ
شاخلىرىنى قۇچاقلىدى-دە، قاقاقلاپ كۈلدى:

— بەرىكەت، ئامەت! — دىدى ئۇ ۋاقىراپ، — زەرىپىخان بالام
ھەلىقى ئايرىم باققان كېۋەز مۇشۇغۇ ھە، قارىسىلا بىر يۈز ئەللىك
ئۈچ تال غوزەك! يۈزدەك غوزەك جەزمەن پىشىدۇ بالام. جەزمەن
مۇشۇ بىر تۈپتىن يەتتە-سەككىز سەر ساپ پاختا چىقىدۇ! — ئۇ
پىشقان بىر تال غوزەكنى ئۈزۈۋېلىپ پاختىسىنى چىقىرىپ سوزۇپ
كۆردى ۋە ئاغزىنى مىدىرلىتىپ ھىساپلىدى-دە، خوشال بولۇپ،
باشلىرىنى گىلدىڭلىتىپ يەنە قاقاقلاپ كۈلدى:

— تالاسى ئەللىك مىللىمېتىردىن ئاشىدۇ بالام! مانا مول
ھوسۇل، گەپ يوق بىر يۈز ئەللىك جىڭدىن ساپ پاختا ئۆتكۈزىمىز.
كېلەر يىلى خۇدايىم ئۆمۈر بەرسە ئونبەش مو يەرگە ئۇزۇن
تالالىق پاختا تېرىيلى، نىيازغا قانداق باقسا كېۋەز ئوخشايدىغان-
لغىنى ئۆگىتىپ قويىسام كېۋەز دىگەننى قوي بودىغاندەك بودايدۇ.

ئۇلار شۇ كۈنى قاراڭغۇ چۈشكەندە ئۆيگە خوشال-خورام
ادتىشتى.

ئەل ياتقۇ بىلەن بوران چىقتى، ھەمدۇل بوۋاي سەيدۇللا-
ئويغىتىپ ئىشەككە مىنىپ ئېتىزغا قاراپ ماڭدى.

— مەن باراي ئاتا، نىياز بىلەن سەيدۇللا بارسۇنمۇ يا؟ —
ى زەرىپىخان بوۋايدىن ئەنسىرەپ.

— نىياز ھاردى، ئارام ئالسۇن، سىلى بارغان بىلەن پەمـ
قاقلىرىنى ساقلاپ قالالمايلا، ئۆزەم بارمىسام ئەپلەشـ
ۇ!...

ئىككى ئىشەكلىك چىقىپ كەتكەندىن كېيىن زەرىپىخاننىڭ

... ئەزدۇدم كېلىدۇ، نىسمە ...
... تۇرۇپ تۇرۇپ يەنە ئۇنىڭغا يېلىنىپ سۇخە ...
... ىم؟ نىمىشقا ئۇنىڭ چاۋسىنى چىتقا يايمىدىم ؟ زادى ...
هازازۇل بولۇپ تۇغۇلمىدىم. هـازازۇللار ئۇتىدىكەن، كۆڭ ...
مېھرىۋان ئادەم خورلىنىدىكەن زادى ...

ئۇ يەنە ياغلىغىنى كـۆزىگە ئـاپىرىۋىـدى، ھەمسەلخان ئ ...
كۆڭلىنى ياسىدى:

— قويساڭا شۇ رۇسۇلنى، ئوچۇق - يورۇق، خـوشـال - خورا ...
يۈرگىنە! يـەيـمەن، كـىيىمەن دىـسەڭ ئـالدىڭدا ئېـشىپ - تېشى ...
تۇرۇپتۇ. باللىرىڭ ئەسقاتتى. ئـوغۇل ئۆيلە، قىز چىقار، خۇدايە ...
ئەردىن ئېيتىمىغان بولسا باللىدىن ئېيتار، ئەردىن كۆرمىگەن خولۇقى ...
كېلىن، كۈيئوغۇللاردىن كۆرەرسەن.

— ئاتامنى ئايايمەن، بولمىسا بۇ ئۆيدە بىر مىنۇت تۇر ...
يوق. رۇسۇلنىڭ يېڭى ئۆيىگە قـارىغىم كـەلمـەيدۇ، ئـەزبىرايى ...
دەرۋازىسىدىن كۆزۈمنى يۇمۇپ ئۆتىمەن. بەزى كۈنلىرى خۇدايە ...
دىن. ئاپەت تىلەيمەن، ئاشۇ ئۆي كۆيۈپ كـۆل بولسىدى دەيمەن.
ئەمما ئاتام تۈگىشىپلا كەتتى، شۇ ئادەمنىڭ كۆڭلى ئۈچۈنلا يالغان ...
دىن بولسىمۇ كۈلۈپ - ھىجىيىپ قويىمەن ...

يىراقتىن ئاپپاق كۆينەك، قارا بۆك كىيگەن بوۋاي كۆرۈندى.
بوۋاي ھاسىسىغا تايىنىپ، بىر نىمىلەرنى تېرىپ كەلمەكتە ئىدى.
بوۋاي يەردىن بېشىنى كۆتەرمەي بىر نىمىلەرنى ھىساپلاپ - ساناپ
كەلمەكتە ئىدى. ئۇ ئۆزىگە قارىشىپ تۇرغان ئاياللارنى كۆرمىدى.
ئەنە، كېۋەزلىككە كىرىپ ھەر تۈپ كېۋەزگە بىر بىرلەپ سىنچىلاپ
قاراشقا باشلىدى. ئۇ ئاياللارغا يېقىنىراق كېلىپ قىرغاقتا ئۆسكەن
بىر تۈپ باراقسان كېۋەزنىڭ يېنىغا كېلىپ توختىدى. ئۇ خۇددى
ئۆزۈندىن كۆرمىگەن قېرىندىشىنى كۆرگەندەك خوشال بولۇپ كېۋەزگە
قاراپ قۇچىقىنى كەڭ ئاچتى، ئاندىن بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ
كۆلۈمسىرىۋىدى، پاختىدەك ئاقارغان قاشلىرى ئويناپ، قان تېمىپ

ئۇيقۇسى قاچتى. ئۇنىڭ قىزلىرى تاتلىق ئۇيقۇدا، تالا قارا س... دا بويىۋەتكەندەك قاراڭغۇ، ھويلىدا نېمىلەردۇر ۋىشىلداي... تۇرۇپلا غوڭۇلدايدۇ، يەنە تۇرۇپلا پۇشتەك چالغاندەك قىل... نېمىلەردۇر غاراسلايدۇ، خۇددى يەر سىلكىنگەندەك ئۆيد... چىنە قاچىلار تاراقلايدۇ...

ئۇ ياغلىغىنى چېكىلەپ تېڭىپ ھويلىغا چىقىۋىدى، ئاچچ... تۇزاڭ كۆزىگە ئۇرۇلدى. بۇك باراڭ، ئۇنىڭ كەينى يىگ... نەچچە تۈپ ئۆرۈك دەرىخى، باغ بولسا قويۇق تەك، باغد... تەكلىكنى ئارىلاپ يېڭى قوراغا چىققىلى بولىدۇ، ئۇ شۇ ي... بىلەن ئېغىزدىكى كىچىك چۈنجىنىڭ يېنىغا باردى. ئۇ يەردە ب... ئۈستىدىنۇ. پەمىدۇر قېقى بار ئىدى. ئۇ سىپىلاپ يۈرۈپ بور... تاپتى. بورا پۈكلىشىپ قاپتىكەن، ئۇ تۈزەشتۈرۈپ تۆت بۇرجى... گە كېسەك قويماقچى بولدى. شۇ چاغدا يېڭى ھويلا تەرەپتىن بىرسىنىڭ ۋاقىرىغان ئاۋازى كەلدى. ئايال ئۇ ياققا قارىۋىدى... يالت-يۇلت قىلىپ تاملارغا قول چىرىغىنىڭ يورۇقى چۈشتى... زەرىپخان باغ يولى بىلەن شۇ ياققا قاراپ ماڭدى. ئۇن... تىترەك باستى، پۇتلىرى ھېچ قولاشمىدى. شۇ چاغدا بىردىنلا نىياز كۆسەينىڭ ئۈزۈك-ئۈزۈك ئاۋازى ئاڭلاندى:

— سىلەر ئۇ... ئوغرى، بۇ... بۇلاڭچى!...

زەرىپخان باغ يولى بىلەن يېڭى قوراغا قاراپ يۈگۈردى. ئۇ ھويلىغا كىرگەندە ئۈچ ئادەم پەلەمپەي بىلەن يۇقۇرى... چىقىشقا ھەركەت قىلىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ قوللىرىدا قول چىرىغى بار ئىدى. قول چىرىغىنىڭ يورۇقىدا زەرىپخان بۇ ناتونۇش ئادەملەردىن بىرسىنى تونۇدى. ئۇ ھېلىقى چاغدا ئۆزىمە يىگىلى... كەلگەن مېھمانلاردىن بىرسى ئىدى. ئۇ نىياز كۆسەيگە قارىدى، نىياز پەلەمپەينىڭ ئەگىلىدىغان يېرىدە خۇددى قېقىپ قويغان قوزۇقتەك مەھكەم تۇراتتى.

— بىزنى رۇسۇل بەگ ئەۋەتتى، ھەي نىياز تاز، ياخشىلىقچە...

يول بوشات! — دېدى ھېلىقىلاردىن بىرسى.

نىياز كۆسەي زەرىپخاننى كۆردى:

— ھەمدۇل ئاتامنى، يۇرت-جامائەتنى چاقىرىڭ زەرىپخان!

يەنە بىرسىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— نېمە قاراپ تۇرىسىلەر، ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئۆچۈرۈڭلار!

قول چىراقلىرى ئۆچتى، شۇ چاغدا نىياز كۆسەي ئىڭرىدى، پەلەمپەيدىن تۆۋەنگە دومىلاپ چۈشتى. زەرىپخان ئۇنى يۆلەشكە ماڭغاندا بېشىغا بىر نەرسە تەگكەندەك قىلدى-دە، ھوشىدىن كەتتى.

ئەتىگەنلىكى ھەمدۇل بوۋاي ئۇلۇق ئېچىلغان كېمىرلىك ئىشىكنى كۆرۈپ ھەيران بولدى. ئۇ ھويلىغا كىرىپ قانغا مىلىنىپ، ماغدۇرسىز ھالدا تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرغان نىيازنى كۆردى، ئۇ چاچلىرى چۇۋۇلغان، پېشانىسىدا قان ئۇيۇپ قالغان زەرىپخاننىڭ بېشىنى تىزىغا قويۇۋالغان، ئۆزى بولسا ئارانلا نەپەس ئالاتتى... بوۋاي ئۇلارنىڭ ئەتراپىدىكى ۋە كىيىملىرىدىكى قانلارنى كۆردى. بۇ ئىككى ساپ دىل ئادەمنىڭ قانلىرى بىر بىرىگە ئارىلىشىپ كەتكەن ئىدى...

... نويابىر ئېيىغا كەلگەندە تەك باغلىرى يالىڭاچلاندى. كۈزنىڭ سوغىقىنى يەپ شەرۋەتلەنسۇن دەپ قالدۇرۇلغان سايۋى ئۈزۈملەرمۇ ئۈزۈلۈپ بولدى. چۈنجىلەردىكى ئۈزۈملەرمۇ كىشمىشكە ئايلىنىپ خامانلاردا چەش بولدى، ھەمدۇل بوۋاينىڭ كىشمىش چەشلىرى ئەتراپىدا ئولتۇرۇپ پۈكەن تالاۋاتقان بوۋاي-موۋايلار ئۆتكەن-كەچكەن ئىشلار ئۈستىدە سۆزلەشكەندە ھەمدۇل بوۋاي ئائىلىسى توغرىسىدا مۇنۇ يېڭى خەۋەرلەرنى دېيىشتى: رۇسۇل ھېلىقى ھېلىم جادۇنىڭ ئادەملىرى بىلەن بىللە قولغا ئېلىنغان، بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ھەمدۇل بوۋاي ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغان. بۈگۈن ئەتىگەن جامائەت يوقلىغىلى كىرگەندە بوۋاي كۆزىنى ئارانلا ئاچالىغان، زەرىپخان تېخى يېڭىلا دوختۇردىن چىققىنىغا

ئۇيقۇسى قاچتى. ئۇنىڭ قىزلىرى تاتلىق ئۇيقۇدا، تالا قارا س...
دا بويىۋەتكەندەك قاراڭغۇ، ھويلىدا نىمىلەردۇر ۋىشىلداي...
تۇرۇپلا غوڭغۇلدايدۇ، يەنە تۇرۇپلا پوشتەك چالغاندەك قىل...
نىمىلەردۇر غاراسلايدۇ، خۇددى يەر سىلكىنگەندەك ئۆيد...
چىنە قاچىلار تاراقلايدۇ...

ئۇ ياغلىقنى چىكىلەپ تېڭىپ ھويلىغا چىقىۋىدى، ئاچ...
توزاڭ كۆزىگە ئۇرۇلدى. بۇك باراڭ، ئۇنىڭ كەينى يېگ...
نەچچە تۆپ ئۆژمە دەرىخى، باغ بولسا قويۇق تەك، باغد...
تەكلىكنى ئارىلاپ يېڭى قوراغا چىققىلى بولىدۇ، ئۇ شۇ يې...
بىلەن يېغىدىكى كىچىك چۆنجىنىڭ يېنىغا باردى. ئۇ يەردە ب...
ئۆستىدىنۇ. پەمدۇر قىيقى بار ئىدى. ئۇ سىپىلاپ يۈرۈپ بور...
تاپتى. بورا پۆكلىشىپ قاپتىكەن، ئۇ تۈزەشتۈرۈپ تۆت بۇرجى...
گە كىيسەك قويماقچى بولدى. شۇ چاغدا يېڭى ھويلا تەرەپتى...
بىرسىنىڭ ۋاقىرىغان ئاۋازى كەلدى. ئايال ئۇ ياققا قارىۋىد...
يالت - يۇلت قىلىپ تاملارغا قول چىرىغىنىڭ يورۇقى چۈشتى...
زەرىپخان باغ يولى بىلەن شۇ ياققا قاراپ ماڭدى. ئۇنى...
تىترەك باستى، پۇتلىرى ھېچ قولاشمىدى. شۇ چاغدا بىردىن...
نىياز كۆسەينىڭ ئۆزۈك - ئۆزۈك ئاۋازى ئاڭلاندى:

— سىلەر ئۇ... ئوغرى، بۇ... بۇلاڭچى!...

زەرىپخان باغ يولى بىلەن يېڭى قوراغا قاراپ يۈگۈردى.
ئۇ ھويلىغا كىرگەندە ئۈچ ئادەم پەلەمپەي بىلەن يۇقۇرىغا
چىقىشقا ھەرىكەت قىلىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ قوللىرىدا قول چىرىغى
بار ئىدى. قول چىرىغىنىڭ يورۇقىدا زەرىپخان بۇ ناتونۇش
ئادەملەردىن بىرسىنى تونۇدى. ئۇ ھېلىقى چاغدا ئۆژمە يېنىغا
كەلگەن مېھمانلاردىن بىرسى ئىدى. ئۇ نىياز كۆسەيگە قارىدى.
نىياز پەلەمپەينىڭ ئەگىلىدىغان يېرىدە خۇددى قېقىپ قويغان
قوزۇقتەك مەھكەم تۇراتتى.

— بىزنى رۇسۇل بەگ ئەۋەتتى، ھەي نىياز تاز، ياخشىلىقچە

يول بوشات! — دېدى ھېلىقىلاردىن بىرسى.

نىياز كۆسەي زەرىپخاننى كۆردى:

— ھەمدۇل ئاتامنى، يۇرت - جامائەتنى چاقىرىڭ زەرىپخان!

يەنە بىرسىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— نېمە قاراپ تۇرسىلەر، ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئۆچۈرۈڭلار!

قول چىراقلىرى ئۆچتى، شۇ چاغدا نىياز كۆسەي ئىڭرىدى، پەلەمپەيدىن تۆۋەنگە دومىلاپ چۈشتى. زەرىپخان ئۇنى يۆلەشكە ماڭغاندا بېشىغا بىر نەرسە تەككەندەك قىلدى - دە، ھوشىدىن كەتتى.

ئەتىگەنلىگى ھەمدۇل بوۋاي ئۇلۇق ئېچىلغان كېمىرلىق ئىشىكنى كۆرۈپ ھەيران بولدى. ئۇ ھويلىغا كىرىپ قانغا مىلىنىپ، ماغدۇرسىز ھالدا تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرغان نىيازنى كۆردى، ئۇ چاچلىرى چۇۋۇلغان، پېشانىسىدا قان ئۇيۇپ قالغان زەرىپخاننىڭ بېشىنى تىزىغا قويۇۋالغان، ئۆزى بولسا ئارانلا نەپەس ئالاتتى... بوۋاي ئۇلارنىڭ ئەتراپىدىكى ۋە كىيىملىرىدىكى قانلارنى كۆردى. بۇ ئىككى ساپ دىل ئادەمنىڭ قانلىرى بىر بىرىگە ئارىلىشىپ كەتكەن ئىدى...

... نويابىر ئېيىغا كەلگەندە تەك باغلىرى يالىڭاچلاندى. كۈزنىڭ سوغىقىنى يەپ شەرۋەتلەنسۇن دەپ قالدۇرۇلغان سايۋى ئۈزۈملەرمۇ ئۈزۈلۈپ بولدى. چۈنجىلەردىكى ئۈزۈملەرمۇ كىشمىشكە ئايلىنىپ خامانلاردا چەش بولدى، ھەمدۇل بوۋاينىڭ كىشمىش چەشلىرى ئەتراپىدا ئولتۇرۇپ پۆكەن تالاۋاتقان بوۋاي - مومايلار ئۆتكەن - كەچكەن ئىشلار ئۈستىدە سۆزلەشكەندە ھەمدۇل بوۋاي ئائىلىسى توغرىسىدا مۇنۇ يېڭى خەۋەرلەرنى دېيىشتى: رۇسۇل ھېلىقى ھېلىم جادۇنىڭ ئادەملىرى بىلەن بىللە قولغا ئېلىنغان، بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ھەمدۇل بوۋاي ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغان. بۈگۈن ئەتىگەن جامائەت يوقلىغىلى كىرگەندە بوۋاي كۆزىنى ئارانلا ئاچالىغان، زەرىپخان تېخى يېڭىلا دوختۇردىن چىققىنىغا

يامىشىسەن؟

— قوسىغىڭنى كەڭ تۇت دەيمەن!

شۇ چاغدا ھەمدۇل بوۋاينىڭ خامىنىغا مەزىن ئاخۇن يېتىپ كەلدى. ئۇ ھاپىزلىق قىلاتتى، ئاۋازى قايغۇلۇق ئىدى. بوۋاي - مومايلار ئۇنىڭغا قاراشتى. بوۋاي بېشىدىكى كىر سەللىسىنى تۈزەشتۈرۈپ قويۇپ ئاقىرىپ كەتكەن مەسلىك پۇتلىرىنى سەل ئېگىپ، بىر قولىنى ئۇزۇن ئاق كۆينەك ياقىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان يۇڭلۇق مەيدىسىگە قويدى - دە، يەنە بىر قولىنى ئىگىز كۆتىرىپ قويۇپ شېئىر ئوقۇدى:

«بالا» دەپ پۈتتى ئاۋازىم،
بالام كەلمەي «بالا» كەلدى.
يېشىم تۆكتۇم بېغىر ياقتىم،
بالامدىن شۇنىدا كەلدى:
گۇنايىم جىق، ئامالىم يوق،
دىرەكلەپ دادىخا كەلدى.
دىدى ھەمدۇل كۆزىدە ياش:
بالام دەردىڭ بەكمۇ ھا كەلدى،
قايان كەتتىڭلار سىرداشلار؟
«مانا مەن» دەپ ھاسا كەلدى.
ئېچىپ قۇچاغىمنى كەگرى،
سېرىق تۇپراق مازار كەلدى...!

— ھەي، جامائەت بوگۈن پەيشەنبە ئەتە جۈمە، ئەتە بىزنىڭ ھەمدۇللام خۇدانىڭ ئەمرى بىلەن پانىدىن باقىغا سەپەر قىلىدۇ...

قارىماي بوۋاينىڭ بېشىدا سەكپارە بولۇپ يۇرۇپتۇ. پۈتۈن ئېتىز-ئېرىق ئىشى نىياز كۆسەي بىلەن سەيدۇللاغا قاپتۇ. رۇسۇلنىڭ ئوغلى ئوبۇل داۋا قىلىپ يۇرۇپ ئۆيدىن بۇلاپ كېتىلگەن گىلەملەردىن ئالتە پارچىسىنى تىرىلدۇرۇۋاپتۇ. سەلىمە بىر مۇئەللىم بىلەن توي قىلماقچىكەن، ھەمدۇل بوۋاينىڭ ھالىغا قاراپ توي ۋاقتىنى كېيىنگە سۇرۇپتۇ. ھەمدۇل بوۋاي رۇسۇلنىڭ ئۆيىگە ئوت قويۇۋېتىش ئۈچۈن لەمپىگە ئوت يېقىپتىكەن، نىياز كۆسەي چاپىنى بىلەن ئۇرۇپ يۇرۇپ ئوتنى ئارانلا ئۆچۇرۇۋاپتۇ، ھەمدۇل بوۋاينىڭ قۇرۇغان ئۈزۈمى ئۈچ تونىنا سەككىز يۈز كىلو چىقىپتىكەن، ئۈچ تونىنىسىنى بىراقلا ھۆكۈمەتكە سېتىپ بېرىپتۇ، ھەمدۇل بوۋاينىڭ پاختىسى بىرلىك — مەھسۇلاتتا گۇگشى بويىچە بىرىنچى بولۇپ تۆت يۈز كوي نەق پۇل، قىرىق كىلو ياغ مۇكاپات ئاپتۇ...

كەكە ساقال، قاپىقى ساڭگىلاپ تۇرىدىغان بىر بوۋاي بىر تال قېتىشمىغان ئۈزۈمنى ئاغزىغا كاپ قىلىپ سالدى - دە:

— ھوي، ئاشۇ تۆت يۈز كوي مۇكاپاتنى نىياز كۆسەيگە بېرىۋېتىپتۇدەك دەيدۇ راستىمدۇ؟ — دەپ سورىدى.

— قولى ئوچۇق ئادەم، بەرسىمۇ بەرگەندۇر.

— نىياز كۆسەي تەييارغا ھەييار — بولدى - دە!

— ھەمدۇل ئاكىنىڭ دۇرۇس. يەر ھۆكۈمەتنىڭ بولغاندىكىن، مەھسۇلات، ئەمگەك بىلەن بولىدىغان گەپ، نىياز كۆسەي ئەمگەك قىلغاندىكىن تەڭ ئالىدۇ - دە!

— ھەي، ھساپلىدىڭمۇ، ئۇنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى مىڭ كويدىن ئېشىپ كېتىپتۇ دەيمەن! بۇ تەييار نان بولماي نىمە؟

— راست تەييار نان، چايناپ قويغان نان!

— سېنىڭ نىمگە ئېچىشىپ كەتتى ئاغىنە؟ ئاتاڭ ئوغۇل دەپ تاپقاندىكىن سەنمۇ ئىشلە، تاپ!

— ھەي، ھەق ئىش بولسۇن دەۋاتىمەن، سەن نىمگە ياقامغا

غايىۋانە، تۇغما كـۆچ ـ قۇۋۋەت ئۇنى «يەنە، يەنە ئىشـلە» دەپ ھەيدەپلا تۇرىدۇ. ئىش ئۇنىڭغا خوشاللىق، ئازادىلىك كەلتـۈرىدۇ. بۇ ئىش ئۇنىڭ ئۆز خاھىشى بىلەن بولـدىغان مەقسـەتسىز، مەجبـۇرىيەتـسىز ھەركەت، ھازىر ئۇنىـڭغا ئىـش بۇيـرۇيـدىـغان ھېچكىم يوق. لېكىن نىملا بولمىـسۇن بوۋايـدىن كېيـىن مۇشۇ قورانىڭ خوجايىنى ئۆزى ئىكەنلىكىنى ئۇنـتۇپ قالـغىنى يـوق. ئۇ گەرچە بوۋايغا ئوخشاش بۇ ئۆيىنىڭ كەلگۈسى، پايدا ـ زىيىنى بىلەن ئۇنچىلىك زىغىرلاپ ھىساپلىشىپ كەتمىسىمۇ، ئەمما ئۆيـنىڭ ئىچكى ـ تاشقى گۈزەللىگى، كەم ـ كۈتىسى، بار ـ يوقـىغا ئېتىـۋار بېرىدۇ. ھويلا ئارامنى ھەر كۈنى سۈپۈرۈپ سۇ سېپىش، بۇزۇلغان، پۇرچۇلغان يېرىنى تۈزەشتۈرۈش، باراڭلارنىڭ ئىسكەتىنى ساقلاش-تەك ئىشلارنى بوۋاي بار ۋاقتىدىكىدەك بېجىرىـدۇ. مانا شۇ ئىش-لاردىن ھوزۇر، خوشاللىق تاپىدۇ...

قوش ئىشـكىنىڭ ھالـقىـسى تاراقـلىـدى. ئۇ ئاستا بېرىـپ ئىشكنى ئاچتى:

— كەلسىلە دۆيجاڭ، قېنى ئۆيگە!

— رەھمەت، زەرىپەخان سىلىدىن بىر ئىشنى سوراپ كۆرەي دېۋىدىم؟

— خوش قېنى؟

— سىلەرنىڭ ئۆيىنىڭ ئىككى چوڭى ھـازىـر يوق. بۇلـتـۇر سىلەرگە كۆتىرە بېرىلگەن بىر يۈز ئوتتۇز ئالتە تۈپ تەك بىلەن ئون ئالتە مو يەرنى ئەمدى كۆتىرە ئالالمايلا، شۇڭا تەك بىلەن يەرنى كېمەيتمەكچىمىز، پىكىرلىرى بارمۇ؟

— پىكرىم يوق. لېكىن ئون ئالتە مو يەرگە ئاتام رەمـتى جىق ئەجرى قىلغان، تاشلىق يەرلەرگە ھارۋا بىلەن نە ـ نەلەر-دىن توپا توشۇپ ئەكىلىپ تۆككەن، ئەسلى ئون ئىككى مو يەر ئىدى، تۆت مو يەرنى دۆڭنى تىراكتۇر بىلەن تۈرتكۈزۈپ ئاچقان، بۇ يېرى ياخشى قېغىلىغان. ئاتامنىڭ دېيىشىچە كېلەر يىلى كۆچ

3

كۆلكىنىڭ ئاخىرى بولغىنىدەك يىغىنىڭمۇ ئاخىرى بولىدۇ. ياش ئاقچان كۆزلەردىمۇ شاتلىق ئۇچقۇنلىرى پەيدا بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بەزىدە كۆلكە يىغىنىڭ بېشى بولۇپ قالىدۇ. بەزىدە بولسا يىغا - زارە، كۆلكە بىلەن ئاخىرلىشىدۇ. مانا بۇ تۇرمۇشتا بولۇپ تۇرىدىغان ئىش. يىغا بىلەن كۆلكە، خوشاللىق بىلەن خاپىلىق بىر بىرىگە ھەمرا...

ئادەتتە بوۋاي - موماي‌لار ئۈچۈن يىغا كۆپ بولسىمۇ كۆز يېشى ئاز بولىدۇ. ئەمما ھەمدۇل بوۋاي ئۈچۈن زەرىپخاننىڭ قانچىلىك كۆز يېشى تۆككەنلىگىنى ئۆلچىگەن ئادەم يوق. بارلىق ھازىچىلارنىڭ تەتۈرىسىچە زەرىپخان ئادەم بار يەردە ئاز يىغلاپ يالغۇز قالغانلىرىدا كۆپ يىغلىدى. بوۋاينىڭ تەۋەرۈك كىيىملىرىنى سىلاپمۇ، باغرىغا بېسىپمۇ، سۆرىتىگە قاراپمۇ، بوۋاي ئۆز قولى بىلەن ياسىغان كاتەك، تونۇر، چۈنجىگە قاراپمۇ، بوۋاي قولى بىلەن تىكىپ ئۆستۈرگەن ھەر بىر كۆچەتنى قۇ - چاقلاپمۇ يىغلىدى. كۆز يېشى ئۇنىڭ بەدىنىنى قۇرۇتتى، يۈرد - گىنى ھالسىراتتى، ئۇيقۇ - غىزاسىنى ئازايتتى. چېچىدىكى ئاق بىلەن يۈزىدىكى قورۇقلىرىنى خۇددى ئىچىگە سىغمايۋاتقان ئازاپلىرىدەك كۆپەيتۋەتتى...

ئۇ ئەمدى كەم سۆز، كۆزلىرى گىرىمسەن، بىلى مۈكچەيگەن موماي‌غا ئايلىنىپ قالدى. ئۇ ئولتۇرغان يېرىدە جىمجىت، ھېچ - نەرسە ئويلىماي ئۇزاقتىن ئۇزاق ئولتۇرىدۇ. ئۇنىڭغا گويا يەنە ئويلىغىدەك ھېچنەرسە قالمىغاندەك، ئۇ ئۆتكەن ئىشلارنىڭ ھەممىسىنىلا ئۇنتۇپ بولغاندەك بىپەرۋا، ھاڭۋاقتى كۆرۈنىدۇ. پەقەت بىر مۇھىم ئىش ئېسىگە كەلگەندىن كېيىنلا ئىككى تىزىغا تايىنىپ ئورنىدىن تۇرىدۇ، ئىشقا كىرىشۋالسىلا توختىمايدۇ، بىر خىل

ئاپپاق ئاقارغان ئۆسكىلەڭ ساقاللىرىنى بىر قولىنىڭ بارماقلىرى بىلەن چاڭگاللاپ، كىرلەشكەن، تېگى قىزىل، گۈللى ھال بۆكىنى كەينىگە سۇرۇپ قويۇپ شىنجىڭدىكى بىر ئېرىق بويىدا دەرەخكە يۆلىنىپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۈستىۋېشى چاڭ، پۇتلىرى كىر، مۇنۇ ئادەمنى ئىككى - ئۈچ ئاي بۇرۇنقى گەجگىسىگە چۇشۇرۇپ چاچ قويغان، ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن سائەتنى بىلىكىگە تاقاپ، چاقماق نە-لۇك كۆينەك، ئىسىل سارجىدىن شالۋۇر كىيىپ يۈرىدىغان، توپىدا ئولتۇرغانلارنى كۆرسە يىرگىنىپ تەرىنى تۈرىدىغان رۇسۇل بەگ دىسە كىممۇ ئىشىنەر؟ ئىككى - ئۈچ ئاي ئىچىدىلا شۇنچە رودۇل-شىپ كېتەرمۇ دىگۈچىلەر ئەلۋەتتە بولىدۇ. ئەسلىدە توپىدا ئېغىناپ چوڭ بولغان دىخان بالىسىنىڭ قولىغا بىر نەچچە مىڭ يۈەن كىرىش بىلەنلا ئاتىسى، خوتۇن - بالىسىدىن چانغىدەك ھالغا يەت-كىنىگە بەلكىم ھەيران قالغۇچىلار چىقمىغان بولغىيدى؟ كىتاپخان-لارنىڭ ئىشىنىشىنى ئۈمىت قىلىمەن: رۇسۇل پۇلدىن ئايرىلىش بىلەن نوچىلىق، كۆرەڭلىك، مەنمەنلىك، بىلەرمەنلىك، ھاكاۋۇرلۇق، پوچىلىق، ياسانچۇقلۇق، قارا كۆڭۈللۈك، كۆيۈمسىزلىك... قاتارلىق «يارىشىملىق» سۈپەتلىرىدىنمۇ بىراقلا ئايرىلدى. ئۇ ھازىر ئۆزىگە قارىغانلا ئادەمگە مەيلى قېرى، ياش بولسۇن، ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن ھەممىسىگىلا سالام بېرىدۇ، يول يۈرگەندە ئادەملەر توگۆل ئىشەكلەرگىمۇ يول بېرىدۇ. ناۋادا ھال تىكىشىدىغۇدەك ئادەم تېپىلمىسا ئەسكى تامغا يېخلاپ تۇرۇپ ھال ئېيتىشقا تەييار...

ئۇلارنىڭ شىرىكچىلىگىدىكى دەسمايىسى مۇسادىر قىلىندى، ئۇنىڭ ئۇرۇمچىدىكى ئۆيىنى خوتۇنى سېتىپ، بىر تال چوكىسىنى-مۇ قويماي ئېلىپ ئۇرۇمچىدىن كېتىپتۇ. ئۇنىڭ نەگە كەتكىنىنى بىلىدىغان بىرمۇ ئادەم تېپىلمىدى... ئۇ ئىلگىرى كېيىن ئون بىر يۈەن پۇل، ئاشۇ بىر قۇر كىيىم - كېچەك بىلەنلا قالدى. ئۇ تۇرپانغا كېلىپ دادىسىنىڭ ۋاپات بولغىنىنى، ئۆزىنى ۋانچىلىك

كۆرستىدىكەن. شۇڭا، ناۋادا سىياسەتكە خىلاپ كەلمەسە يەرنى
ئازايتىشمىسىلارا، كۆچ يوق، سەيدۇللام بىلەن ئىككىمىز تىرىشىپ
كۆرەرمىز. يېتىشمىگىدەك بولسا يەنە نىياز بەگ بىلەن شىرىكلى-
شىپ تېرىساق قانداق بولاركىن تاڭ؟

دۇيجاڭ ئۇنىڭ «نىياز بەگ» دىگەن ئىسمىنى بىر خىل
يوشۇرۇن ئېھتىيات بىلەن تىلغا ئالغىنىنى بايقىدى:

— شۇنداق مەسلىھەتكە كەلگەن بولساڭلار، ئەلۋەتتە قاملاش-
مايدىغان يېرى يوق، ئۇنداقتا رۇسۇلنىڭ بىر كىشىلىك ئۈلۈشىنى
كېمەيتىشكە توغرا كېلىدىغان ئوخشايدۇ.

زەرىپىخان يەرگە قارىدى. بىر ئاز سۈكۈتتىن كېيىن ھەر
بىر سۆزنى ساناپ ئېيتىۋاتقاندەك بىر خىل سالماق بىلەن:

— ئاتام ھايات ۋاقتىدا ئۇ كىشىنى بۇ ئۆينىڭ ھەساۋىدىن
چىقىرىۋەتكەن. ئاتام جان ئۈزۈش ئالدىدىمۇ ئۇنىڭغا رازىلىق
بىلدۈرمىدى. ئەنە، كۆرۈپ تۇرۇپلا، ئۇنىڭ ياساتقان جايى ئىگىسىز
تۇرۇپتۇ.

دۇيجاڭ رۇسۇلنىڭ ئىككى قەۋەتلىك ئۆيىگە قارىدى. ئىك-
كىنچى قەۋەتتىكى ئۆيلەرنىڭ ئىشىكلىرى ھاڭگىرقاي ئوچۇق،
بارادىكى ئۈزۈمنىڭ يوپۇرماقلىرى سولاشقان، بىر مەھەل مېھمان
ئايىغى ئۈزۈلمەس بولۇپ قالغان ھەيۋەتلىك ئۆي ھازىر سۈيى
قۇرۇغان يالغۇز تۈگمەنگە ئوخشاپ قالغان، دۇيجاڭ ئايالىنىڭ ئا-
زاپلىنىۋاتقىنىنى بايقىدى...

بۇ ئۇزۇن ھېكايىنى رۇسۇل بىلەن ئاخىرلاشتۇرايلى. ھېلىم
جادۇ باشلىق ھايانكەشلەر چەكلەنگەن ماللارنى قانۇنسىز يۆتكەپ
جىنايەت بىلەن قولغا ئېلىنغاندا بۇ تورغا رۇسۇلمۇ چۈشتى. ئەلەم
قىلغىنى ئۇنىڭ تاپقان تەرگىنى ھېلىقى ئالتۇن چىشلىق ئايالىنىڭ
قولىدا قالدى. رۇسۇل ئىككى ئايدىن كېيىن سوراق قىلىندى ۋە
ئەگەشكۈچىلەر قاتارىدا قويۇپ بېرىلىپ ئۈرۈمچىدىن تۇرپانغا قايتۇ-
رۇلدى. مانا بىرىنىڭ رۇسۇل كىر خالتىسىنى تىزىغا قويۇپ،

كۆردى. ئۇ رۇسۇلغا ئەمەس، باشقا ياققا قاراۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى.
رۇسۇل ئۇنى تونۇدى، ئۆز ۋاقتىدا رۇسۇلدىن كۆڭلۈمگە بەش يۈەندىن ھەق ئېلىپ كەپتەر مايىغى يىغىشقا قاتناشقانلارنىڭ بىرسى ئىدى. رۇسۇل ئۇنىڭ ئاۋازىدىكى كەمسىتىشنى ئاڭلاپ بېشىنى ساڭگىلاتتى.
— تامىغىڭنى بىردەمەن، كۆڭلۈمنىڭ ئۇچ كوي، كېسەك توشۇيسەن!
— ياق...
— ھەي، ئۆيۈڭنى بەش مىڭ كويغا ساتامسەن، ھە، نېمىگە كۆزۈڭنى پاقىرىتىسەن، ئېغىزىڭنىڭ يېلى بىلەن پۈتكەن ئۆي-ئۇ-ئۇ!...
— مېنىڭ ئۆيۈم يوق...
— ئانداق بولسا خوتۇنۇڭنى ساتامسەن؟
رۇسۇل بۇ ئەتەي جىدەل قوزغاۋاتقان سابىق مەدىكارغا بولغان غەزىپىنى ئىچىگە يۇتۇپ، بېشىنى يەردىن كۆتەرمىدى.
— يادىڭدىمۇ؟ مايىق ئەكىلىپ بولۇپ بىر ئاشخانىغا ئەكىرىپ تاماق ئېلىپ بەر دىسەم كەپتەر مايىغىنى كۆرسىتىپ، «ئەنە ئاۋۇنى يە!» دىگىنىڭ؟ ئەمدى ساڭا نېمە يىگۈزسەم بولار؟
— ......
— ئاڭلاپ قوي، زەرىپىخان، ھىلىقى نىياز كۆسەي دىگەن تاز بىلەن ئويناۋاتىدۇ! قىزىڭ يەتتە خوتۇن ئالغان تاياقچىغا يالىۋۇرۇپ يۈرۈپ ئارانلا تېگەۋالدى، سېنىڭ نەرىڭ ئادەم، نېمىشقا ئۆلىۋالمايسەن؟
ئەلەس ئۇنىڭ يۈرىكىگە سۆز بىلەن تىغ ئۇرۇۋېتىپ، ئۇنىڭغا قاراپ بىرنى تۈكۈردى-دە، ۋەلسىپىتىنى مىنىپ كېتىپ قالدى.
رۇسۇل خۇددى ئاسماندىن تاش يېغىۋاتقاندەك بېشىنى چاڭگاللىدى. ئۇنىڭ مېڭىسىگە «ئۆلىۋېلىش» كېرەك دىگەن خىيال شۇ چاغدا بۆسۈپ كىردى-دە، ئۇنى تېز ھەركەت قىلىشقا

قاغىنىنى ئاڭلىدى. يىغلىدى، قاخشىدى، لېكىن ئۆيگە قايتىش
يا كى ئوغلى ئوبۇلنىڭ يېنىغا بېرىشقا پېتىنالمىدى. ئۇ ئۆز ۋاقتى
دا ئۆزى ئىشقا سالغان كىچىك ئوقەتچىلەرنىڭكىگە باردى. ئۇلا
رۇسۇلغا بىر قاراپ قويۇپ مازاق قىلىشىپ دىمىغىدا كۈلۈشتى:
— ئاڭلىدۇق رۇسۇل ئاخۇن، بولدى، گەپىنىڭ قىسقىسى پۇل
قەرز سورامسىز؟ كۆرۈپ تۇرۇپتىمىز، قايتۇرالمايسىز ...— دېيىشتى
ئۆز ۋاقتىدا رۇسۇل بەگ دېيىشكەنلەر ئۇنى كۆرسە كۆرمەسكە سال
دى. ئولتۇرۇشلاردا بىيىت بىلەن ئۇنىڭغا قەدەھ تۇتقانلار بىر
چىنە داغ سۇيىنى ئايىدى. ئۆز ۋاقتىدا رۇسۇل ئۇچۇن جېنىنى
تىكىشكە تەييار تۇرغان سادىق دوستلىرى ئۇنىڭ سالىمىنى ئىلىك
ئالمىدى. ئۇ چەكسىز خورلاندى، ئازاپلاندى. ئەنە شۇ چاغدا
مېھرى-شەپقەتنىڭ نىمىلىگىنى ھىس قىلدى. دادىسىنى، ئايىلىنى،
باللىرىنى تىلغا ئېلىپ بۇقۇلداپ يىغلىدى...
ئۇ رەڭگى ئېسىدىن چىققان، تەر ۋە چاڭ بىلەن لاي رەڭ
گىگە كىرگەن نىلۇڭ كۆينىگىنىڭ يانچۇغىدىن ئاخىرقى پۇلىنى
ئېلىپ ساناپ باقتى. ئارانلا تۆت كوي پۇلى قاپتۇ، ئۇ قۇرۇغان
لىۋىنى يالاپ قويۇپ ئايىغىنى يەشتى. ئۆز ۋاقتىدىكى ئىسىل پاي
پاق لاي ۋە تەر بىلەن قېتىپ، خام كىرىشكە ئوخشاپ قالغان.
شىبلىتىنىڭ ئاپقۇتىمۇ پەيلىرىنى رەھىمسىز غاجاپتۇ. گەجگىسىنى
ئۆزلۈكسىز غاجاۋاتقان نىلۇڭ كۆينەكنىڭ ياقىسى توغرىسىدا گەپ
قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق. كىر، سېسىق بولسىمۇ مەيلى ئىدى،
مۇنۇ ئۆز ۋاقتىدا راھەت ۋە سۆلەت بەرگەن كىيىمى ئەمدى
ئۇنى ئازاپلىمىسىلا ئۇ خوشال بولغان بولاتتى. لېكىن ئۇ خوشال
بولغۇدەك، راھەتلەنگۈدەك ھېچنېمىمۇ قالمىغان ئوخشايدۇ. ئۇنىڭغا
بەخش ئېتىلگەن راھەت-پاراغەتمۇ پۇلى بىلەن تەڭلا تۈگىگەن
ئوخشايدۇ...
— ھەي رۇسۇل، كۈنلۈك ئىشلەمسەن؟
ئۇ ئالدىدا ۋەلسىپتكە تايىنىپ تۇرغان ئەلەس ئادەمنى

ئۈچ كۈندىن كېيىن يېرىم كېچىدە ئۇ ئۆزى تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان قورانىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا پەيدا بولدى. ئاۋال دەرۋازا قاپقىغىنى تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن سىيپىدى، ئىككى قانات تىكى بالا ۋاقتىدا يامىشىپ ئېغىناپ ئوينايدىغان، كېيىنچە ئازادە ئولتۇرۇۋېلىپ ئۇزغۇن شىرىن خىياللارنى سۈرگەن سۇپىلارغا يۈزىنى ياقتى، ئاندىن كېيىن ئېھتىيات بىلەن دەرۋازىنى قاقتى، دەرۋازا ئاستا قېقىلغان بولسىمۇ، دەرھال ئىشىك تۈۋىدە شىپىلدىغان ئاۋاز پەيدا بولدى - دە، ئايال كىشىنىڭ:

— كىم؟ — دىگەن تونۇش ئاۋازى ئاڭلاندى.

رۇسۇل جاۋاپ ئورنىغا ئىشىكنى يەنە ئاستا چەكتى.

— بۇ كىم؟ — دىدى ئايال تىترەڭگۈ ئاۋازدا، — يېرىم كېچىدە نىمە گەپ؟

رۇسۇل جاۋاپ بەرمىدى. ئايال دەرۋازا يوچۇغىغا يۈزىنى يېقىپ:

— نىياز بەگمۇ يە سىز؟ بۇنداق قىلماڭ، ئۇيات بولىدۇ! — دىدى.

— بۇ مەن رۇسۇل ...

ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن دەرۋازىنىڭ سول قانىتى ئېچىلدى. زەرىپخان رۇسۇلغا ئۆيىنى كۆرسىتىپ:

— كىرسىلە، باللىرى ئۇخلاۋاتىدۇ...مەن ئەمدى بۇ ئۆيدىن كەتسەممۇ بولىدۇ! — دىدى.

— يا... ياق... زەرىپخان... مەن سېنى كۆرۈپلا قايتماقچى...

— نەگە قايتىلا، ئۆي - ماكانى يوق ئادەمدەك تەمتىرەپ يۈرسىلە سەت بولمامدۇ؟

— زەرىپخان مەن...

— ئۇي، قويسىلا، ئۆتكەن ئىشلارنى سۆزلەپ نىمە قىلاتتىلا، سىلىنىڭ كېلىشلىرىنى كۈتۈپ تۇرغان ئىدىم، مانا ئۆيلىرى خەير - خوش!

قوتىراتتى. ئۇ قاراڭغۇ چۈشكەندە مەھەللىسى تەرەپكە قارا يۈگۈردى: «دادامنىڭ قەۋرىسىنى بىر قۇچاقلىۋېلىپ، زەرىپەن جامالىنى بىر كۆرۈۋېلىپ ئۆلۈۋالسامەن!» دەپ ئويلىدى ئۇ توپىلىق لاردا يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ.

تىلەمچىگە ئوخشاپ قالغان رۇسۇل ئەتىسى سەھەردە مەھەل لىنىڭ چېتىدىكى قەۋرىستانلىقتا پەيدا بولدى. سېرىق توپا دۆ چەكلىرىنىڭ چېتىدە، يېڭى قەۋرە تۇراتتى. لېكىن رۇسۇل ئ يەرگە بېرىشقا پېتىنالمىدى. ئۇ يەردە ئاق داكا ياغلىققا ئورۇنۇپ بىر ئايال مۈكچىيىپ ئولتۇراتتى. ئايال تىزلىرىنى پۈكۈپ، ئۆزۈ ئاق يەڭلەر ئىچىدىكى قوللىرىنى تىزلىرىغا قويۇپ دۈمچىيىپ ئولتۇرغاچقا ئۇنىڭ يۈزى كۆرۈنمىسىمۇ رۇسۇل ئۇنى تونۇدى ئۇ زەرىپەخان ئىدى. ئۇ تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ يۈزىنى قىبلىگە توغرىلاپ قوللىرىنى دۇئاغا كۆتەردى. ئۇنىڭ كۆزىدىن بۇلدۇقلاپ قۇيۇلۇۋاتقان ئىسسىق ياشلىرى توپا بىلەن كىرلەشكەن يۈزىنى كەس - كەس يېرىلغان لەۋلىرىنى يۇيۇپ، پاكىز سېرىق تۇپراققا چۈشمەكتە ئىدى.

ئۇ قانچىلىك ئولتۇرغىنىنى بىلمەيدۇ. پەقەت مۇڭلۇق قىرائەت ئاڭلانغاندىن كېيىنلا بېشىنى كۆتىرىپ قەۋرىگە قارىدى. ئاتىسىنىڭ قەۋرىسىنى بىر نەچچە ئادەم چۆرىدەپ ئولتۇرۇشاتتى. مەزىن ئاخۇنۇم تىترەڭگۈ ئاۋازى بىلەن قۇرئان ئوقۇماقتا، قالغان يۇرت قېرىلىرى تۆپىلىرىنى چۆكۈرۈپ كىيىشىپ، خۇددى بىرسىگە يالۋۇرۇۋاتقاندەك ئېغىزلىرىنى مىدىرلاتماقتا ئىدى. رۇسۇل بۇ ئادەملەرنىڭ ئۈنسىز نالىلىرىدىن گويا ئۆز ئاتىسىنىڭ نالىسىنى ئاڭلىغاندەك بولدى، ئۇنىڭ نەزىرىدە ئاتىسى خۇدادىن: «مۇنۇ رەھىمسىز رۇسۇل مېنىڭ پۇشتۇمدىن تامغان بولسىمۇ ئىبلىسنىڭ قېنى بىلەن چوڭ بولغان، خۇدايىم ئۇنى ئايىماستىن جازالا!» دەپ تىلەۋاتقاندەك بىلىندى، ئۇنىڭ قوللىرى غالىلداپ تىترىدى، كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ بېشى ئايلاندى...

ئەمدى ئۇنىڭغا كەڭچىلىك يوق...

ئۇنىڭ مىڭىسىدە ياشاش بىلەن ئۆلۈش ئوتتۇرىسىدا قاتتىق ئېلىشىش كېتىپ بارماقتا ئىدى. ئۇنىڭ ياشىغۇسى ھەم ئۆلگۈسى كېلىدۇ. ئۆلۈم ئۇنى بارلىق ئازاپلاردىن قۇتۇلدۇرىدۇ. لېكىن ئۇ دەھشەتلىك. ياشاش ئۇنىڭ قايغۇ ـ ھەسرەتلىرىنى، خورلىنىشلىرىنى كۆپەيتىدۇ، بۇنىڭغا چىداش قىيىن. لېكىن قانچە قىيىن بولسىمۇ، ئۇ لەززەتلىك...

زەرىپىخان قاراڭغۇلۇق ئىچىدە غايىپ بولغاندىن كېيىن ئۇ تام تۈۋىدە خېلى ئۇزاق ئولتۇردى. ئۇنىڭ قوسىغى ئاچ، ئۇيقۇسىزلىقتىن بېشى ئېغىرلاشماقتا ئىدى. ئۇ ئورنىدىن ئەستە تۇرۇپ ئۆزىنىڭ يېڭى ياساتقان جايىغا ـ ئۆز ئۆيىگە قاراپ ماڭدى. ئۇنىڭ كېمىرلىق لەمپىسى بار دەرۋازىسى ھەم ئېتىلگەن بولۇپ، يان ئىشىكى قىيا ئوچۇق تۇراتتى. ئۇ قاراڭغۇ ھويلىغا كىردى. ھويلىنى ئۇزۇم غازاڭلىرى قاپلىغان ئوخشايدۇ، قاراڭغۇدا ئايىغى ئاستىدا شالدىرلىماقتا ئىدى. ئۇ تۆۋەن ۋە يۇقۇرىدىكى ئۆيلەردىن يەيدىغان بىر نىمە ئىزلەپ، ئاچ قالغان تۈلكىدەك بۇلۇڭ ـ بۇلۇڭنى تىمىسقىلاپ چىقتى. ئۆزىنىڭ مېھمانلىق چوڭ ئۆيىدىكى ئۇستەل تارتمىسىدىن بىرنەچچە تال پىرەندىك تاپتى ـ دە، دەرھال ئاغزىغا سالدى.

پىرەندىك ئۇنىڭ قوسىغىنى تېخىمۇ ئاچۇرۇۋەتتى. ئۇ سەرەڭگە يېقىپ يۈرۈپ ھەممە يەرنى ئالدىراپ ئاختۇردى ـ دە، كونا سىۋەت ئىچىدىن تاشتەك قاتقان نان پارچىلىرىنى تاپتى ۋە ئۇلارنى كاراسلىتىپ ئىشتىھا بىلەن غاجىلاشقا باشلىدى. شۇ چاغدا پىشايۋاندا ئادەمنىڭ ماڭغانلىقى ئاڭلاندى، ئادەم:

ـــ چاغ لالما! ـــ دىدى.

ئاۋازدىن رۇسۇل نىياز كۆسەيىنى تونۇدى ۋە پىشايۋانغا چىقتى:

ـــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم نىيازبەگ! ـــ ئۇ ئالدىغا ئېگىلىپ تۇرۇپ

زەرىپخان خۇددى غايىۋانە كۈچ پەيدا بولغاندەك قاراڭغۇ كوچىغا قاراپ ئىتتىك يۈرۈپ كەتتى. رۇسۇل ئۇنىڭغا بىر بورۇشتا يېتىشىۋالدى - دە، جەينىگىدىن تۇتتى. زەرىپخان ئۇنى سىلكىۋەتتى:

— تولا سەت - لەشمىسىلە دەيمەن، ھايا دىگەن بىر نىمىنى نەگە چۆرۈۋەتتىلە؟

رۇسۇل كەينىگە داجىدى ۋە يېلىنىپ تۇرۇپ:

— تووۋا قىلاي، قۇرئان تۇتۇپ قەسەم قىلاي...

— سۇنغان ئەينەكنى قاداتقان بىلەن قاداق تۇتمايدۇ، ئەمدى مېنى تولا خاپا قىلمىسىلا!

ئايال بۇ گەپنى شۇنچىلىك ۋەزنىلىك ۋە غەزەپ بىلەن ئېيتتىكى، رۇسۇل خۇددى بېشىغا تويۇقسىز تاياق يىگەن ئادەمدەك ئەندىكتى، ئۇنىڭ پۇتلىرى ئۆزىگە بويسۇنمىدى، تىزلىرى پۈكۈلدى - دە، پاكار قورۇق تامنى تۇتۇپ ئولتۇرۇپ قالدى.

ئاتىسىنىڭ ئۆلۈمى، زەرىپخانىنىڭ كېتىپ قېلىشى رۇسۇل ئۈچۈن بىر قاتتىق زەربە بولۇپ تۇيۇلدى. لېكىن ئۇنى ئۆلۈۋېلىشقا مەجبۇر قىلغان زەربە ئۇ ئەمەس، ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەڭ ئېغىر تۇيۇلغىنى بېشىغا قونغان دۆلەت قۇشىنىڭ ئۇچۇپ كېتىشى ئىدى. قېنى ئۇنىڭ قانچە خەجلىسىمۇ ئۈزۈلمەيدىغان پۇلى؟ قېنى ئۇنىڭ پۇل بىلەن پەيدا بولغان دۆلەت، ئابرويى، ئەتە مۇنۇ ئاتىسىدىن مىراس قالغان قەدىمى ھويلىدىن كوچىغا چىقسا ئەمدى ھېچكىم ئۇنىڭغا ھۆرمەت بىلدۈرۈپ سالام قىلمايدۇ. قېرىلار ئاتا قارغىشى تەككەن ئادەم دەپ كايىسا، ئايالار «ۋاپاغا جاپا قىلغان يۈزسىز!» دەپ تىللايدۇ. ھەتتا ياشلار، باللارمۇ «ئاتا بولماي قالسۇن، قەدىرسىز!» دەپ تىللايدۇ. بۇنداق خورلۇقتا باش كۆتىرىپ ياشاشنىڭ قانچىلىك لەززىتى بولار؟ بېشىنى ئېلىپ چىقىپلا كەتسىچۇ؟ ياق، ئۇ ساقچىنىڭ تىزىمىغا چۈشكەن، كىم بىلىدۇ، ئۇنىڭ پېيىغا چۈشكەن ئادەم بارمۇ - تېخى! بۇ قېتىم ھېچ ئەمگەك قىلماي، يەنە كەلسە - كەلمەس ئىشلارنى قىلسا،

رۇسۇل بەگ!

— راسا دو كەلگەن ئىكەن - دە...

— يوقسۇ، قىمار ئويىنىمىغىلى خېلى بولدى.

— راسا ئۇتتۇۋېلىپ ئويىنىماپسەن - دە؟

— يوقسۇ، راسا ئۇتتۇرۇپ ئاندىن كېيىن ئويىنىماس بولدۇم.

— ئۇنداقتا بۇ پۇلنى...

— يەرگە ئىشلەپ تاپتىم رۇسۇل بەگ، تاۋكادىن تارتقان زىيانىنى يەردىن تۆلىۋالدىم...

— هىم... دادام رەھمەتى توغرا ئېيتقان ئىكەن - دە!

— توغرا ئېيتقان رۇسۇلبەگ، ھىلىھەم بولسىمۇ بوۋاي-نىڭ دىگىنىنى قىلسىلا بەركەت تاپىدىلا...

— بەركەت؟...

رۇسۇل ھەيران بولۇپ نىياز كۆسەيگە قارىدى ۋە:

— شۇنچە پۇلۇك تۇرۇپ نىمىشقا ئۆي - ئوچاقلىق بولمايسەن نىياز؟ — دەپ سورىدى.

— گەپ پۇلدا ئەمەسكەن رۇسۇل بەگ، — دىدى نىياز خىيال-چان يەرگە قاراپ، — گەپ كۆڭۈلدىكەن، كۆڭلۈم تارتقانىنى تەقدىر بۇيرۇماپتۇ، پۇلغا يۆلەپ توي قىلاي دىسەم كۆل تامدەك غۇلاپ كېتەرمىكىن دەيمەن...

— هىم، ماڭا ئوخشاشمۇ؟ — دىدى رۇسۇل ھەسرەت بىلەن ئۇلۇق - كىچىك تىنىپ، — چۈنجىنىڭ شېپى مەزمۇتمۇ نىياز بەگ؟

— خۇداغا شۈكرى، بوۋاي ئىككىمىز ھەممىنى يېڭىلاپ قويغان رۇسۇل بەگ!

رۇسۇل پىشايۋانغا چىقتى. تاڭ ئېتىشقا ئاز قالغان، تۇرپان ئاسمىنى ئاقىرىشقا باشلىغان ئىدى. ئۇ مۇشۇ گۈزەل ئاسمان تېگىدە چوڭ بولدى، مۇشۇ ئاسمان تېگىدە ئۆلىدۇ. ئەمدى ئۇنىڭغا دۇنيا-نىڭ لەززەتلىك يېرى قالمىدى...

ئۇ چۈنجىگە قاراپ ئىتتىك يۈرۈپ كەتتى.

سالام بەردى.

— بۇ سىلى، سىلى رۇسۇل بەگمۇ، كەپقاپلا رۇسۇل بەگ! —
نىياز رۇسۇلنىڭ قولىنى تۇتتى ۋە خىجىل بولۇپ گەجگىسىنى
سىلاپ تۇرۇپ دېدى، — خەۋەر تاپقانلا، ئۆي بىساتنى ساقلاپ
قالالمىدىم، ئوغرىلار بېشىمغا ئۇرۇۋېتىپ...

— نىيازبەگ، مېنىڭ قوسىقىم ئاچ!

— شورپا، گۆش بار، ھىلىلا ئىسسىتىمەن.

— بولدى، سوغ پېتى ئەپكېلىۋەرسۇنا!

— ھىلى... مانا...

نىياز كۆسەي ئۆزى يېتىۋاتقان ھوجرىدىغا چىراق ياندۇردى
ۋە دەرھال كىرسىن ئوچاقىقا ئوت يېقىۋېتىپ رۇسۇلنى ئۆيگە
تەكلىپ قىلدى:

— قالغان - قاتقان ئۆي - بىساتلىرىنى ساقلاپ، مۇشۇ ھوجرىدا
ياتتىم رۇسۇل بەگ!

رۇسۇل نىيازغا قارىدى: نىيازنىڭ ئۇستىۋېشى تۈزۈك،
چىرايى مايلىشىپ تۇراتتى. نىيازمۇ رۇسۇلغا قارىدى: رۇسۇل كىر
كىيىم ئىچىدە خۇددى شاپاق تېرىپ يۈرگەن يېتىم باللاردەك
قاسماق، جۇدەڭگۇ ۋە ئاپپاق ساقال - چاچلىرى ئۆسكەن ھالدا
نۇرسىز كۆزلىرىنى چىمىرلىتىپ قاراپ تۇراتتى. خېلى جىمجىت-
لىقتىن كېيىن نىياز كۈلۈمسىرىدى:

— جىق جاپا چېكىپلا رۇسۇل بەگ!

رۇسۇلنىڭ ئاغزى ئۈمچەيدى:

— تۈگىدىم، لېكىن ئۆلمىدىم...

ئىسسىق شورپىغا نان چىلاپ يېگەندىن كېيىن ئۇ ساقاللى-
رىغا چاپلاشقان نان، گۆش ئۇۋاقلىرىنى قاپ - قارا قولىنىڭ
كەينى بىلەن ئېرتىپ تۇرۇپ نىيازدىن سورىدى:

— پۇلۇڭ جىقمۇ نىيازبەگ؟

— خۇدايىم بۇيرۇسا يەتتە - سەككىز مىڭ تەڭگەم بار

سۇبھى

1. ئەسئەت

«... سۆيۈملۈك راھەت! سىز مېنىڭدىن ئىلىنىڭ باغلىرى، ئېتىز-ئورمانلىرى، بۈك قارىغايلىق تاغلىرى توغرىسىدا ئوبدانراق يېزىشنى ئۆتۈنۈپسىز، مەن سىزنىڭ تەلىۋىڭىزگە جاۋاپ بېرىش ئۈچۈن ئىلى دەرياسى بويىدىكى قايتىدىن باراقسانلىشىۋاتقان توقايلىقلارنى ئارىلىدىم، ئۇ يەردە چىچەكلەپ مېۋە بېرىۋاتقان بۆلدۈرگەن، قارىقات، زىرىق، چىغان قاتارلىق ياۋايى مېۋىلەرنىڭ گۈللىرىدىن (بەزىلىرىنىڭ مېۋىلىرىدىن)، ھەتتا بۇ يەرنىڭ ھەر خىل-ھەر رەڭ كېپىنەكلىرىدىنمۇ، ھەسەل ھەرىسى، قۇش پەيلىرى، ھاشارەتلىرىدىنمۇ قۇرۇتۇپ ئەۋرىشكە تەييارلىدىم. بىلىمەن، سىز مېنى تولىمۇ ياخشى كۆرگەنلىكىڭىز ئۈچۈن مېنى ئۆستۈرگەن تۇپراقنى قەدىرلەيسىز، بۇ تۇپراق ئۈستىدىكى ھەر بىر گىيا، تاش ياكى جانلىق نەرسىلەردىن سىز مېنىڭ چىرايىمنى كۆرىسىز. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ نەرسىلەر سىز ئۈچۈن گۆھەردىنمۇ قىممەت.

سۆيۈملۈك راھەت! سىزمۇ بىلىسىز، مەن سىزنى قەدىرلەيمەن، ناۋادا يەنە مەنمۇ سىزنى خۇددى سىز مېنى ياخشى كۆرگەنچىلىك سۆيەلىگەن بولسام، قىرىقتىن ئاشقان ‹يىگىت› بىلەن ئوتتۇز يەتتىگە كىرگەن قىز ئۈچۈن بىر ئائىلىدە ياشاشقا ھېچقانداق توسقۇنلۇق قالمىغان بولاتتى، لېكىن ھازىر توسقۇنلۇق بار، ئۇ توسقۇنلۇق سىزنىڭ چوغدەك مۇھەببىتىڭىزگە بىر پارچە مۇزغا ئوخشاش سوغاق قەلب بىلەن جاۋاپ قايتۇرۇۋاتقانلىقىم.

ئارىدىن بەش مىنۇت ئۆتكەندىن كېيىن نىياز كۆسە
ئۇنى خۇددى بالىنى كۆتەرگەندەك يېنىك كۆتىرىپ ئېلىپ چۈشتى
ۋە ھۇشسىز ياتقان رۇسۇلنى يەرگە قويۇپ، ھەمدۇل بوۋاينىڭ
دەرۋازىسىنى قاتتىق قاقتى:

— ئاچسىلا زەرىپخان، رۇسۇل بەگ سىرتماقتا ئۆلمەكچىكەن
قۇتقۇزۇپ قالدىم... بولسىلا دەيمەن...

دەرۋازا ئالدىغا رۇسۇلنىڭ كىچىك ئوغلى سەيدۇللا چىقتى:

— نىمە بولدىلا نىياز ئاكا؟ — دەپ سورىدى بالا كۆزىنى
ئۇۋىلاپ تۇرۇپ.

— رۇسۇل بەگ، ئەنە ياتىدۇ...

ئۇلار كەلگەندە رۇسۇل يۈزىنى ئالقانلىرى بىلەن يېپىپ
ئۆپكىدەپ يىغلاۋاتاتتى. كەلگۈچىلەر ئۇنى قولتۇغىدىن يۆلىگەندە
ئۇ تېخىمۇ قاتتىق ھۆكىرەپ يىغلىدى. ئۇ ئازاپتىن قۇتۇلالمىغىنىغا
يىغلاۋاتامدۇ ياكى ھايات قالغىنىغا خوشال بولۇپ يىغلاۋاتامدۇ؟
بۇ تەرىپى بىزگە قاراڭغۇ... بىز بۇنىڭغا شۇنىلا ئېيتىمىز:

— يىغلىما، چۈنجىگە قاراپ كۈل!

* *

كىتاپخان سورايدۇ:

— زەرىپخان كىمنىڭ ئايىلى بولىدۇ؟

بۇ سوئالغا خالىس ۋە ئەقىللىق كىتاپخانلار توغرا جاۋاپ
تاپالايدۇ، ئەلۋەتتە!

1982 - يىل ئاپرېل، ئىيۇل
تۇرپان - ئۈرۈمچى - غۇلجا

ئۆتى تۇتاشمىغان، بۇ قانچىلىك دەھشەت-ھە؟ مېنىڭ مۇرىدىدىن نىمە پەرقىم بار؟ ناۋادا، مەن دۇنيادا بىرلا ئادەمنى ياخشى كۆرگەن بولسام، ئۇ ئادەم سىزدىن باشقىسى بولۇشى مۇمكىن ئەمەس ئىدىغۇ. كۆزۈمچىلا چاچلىرىڭىزغا ئاق چۈشتى، كۆز قۇيرۇقلىرىڭىزنى ئۇششاق سىزىقلار قاپلىدى. يۈزىڭىزدىن گۈدەكلىك ئۆچتى. مەن بۇلار ئۈچۈن قانچىلىك ئازابلىنىمەن-ھە؟ بەزىدە: «بىز جۇڭگولۇقلارنىڭ خېلى كۆپچىلىگى مۇھەببەتسىز ئۆي تۇتىشىدىغۇ. مەنمۇ راھەت بىلەن بىر ئۆيدە ياشىسام...» دەپمۇ ئويلىدىم، لېكىن مۇز بىلەن چوغ قانداقمۇ بىرلىشەلىسۇن؟... ئىككىمىز توغرىسىدا بىھۇدە سۆزلەرنى قىلىۋەتتىم، ئەپۇ قىلىڭ، ئەمدى خىزمىتىم توغرىسىدا بىر-ئىككى ئېغىز گەپ قىلىپ قوياي: مەن ھازىر بۇ مەيداننىڭ پارتكوم شۇجىسى بىلەن راسا ئېلىشىۋاتىمەن. پارتكوم شۇجىسى گەپدان، ماختانچاق، ئۆزەمچىل ئادەمكەن. ئۆزىنىڭ دېيىشىچە، قىرىق ئالتە ياشقا كىرگەن ئوخشايدۇ. لېكىن قارىماققا تېخى قىرىققا كىرمىگەندەك قىلىدۇ. ماڭا سىپاستۇرغانىدا كۆپ ياش، ئۇنىڭ چاچ-ساقاللىرىدا بىر تالمۇ ئاق يوق. ئىككى مەڭزىدىن قان تېمىپ تۇرىدۇ. كۈلگەندە ئاۋازى باللارنىڭكىدەك ساپ ۋە جاراڭلىق چىقىدۇ. مەيداننىڭ كىچىك ماشىنىسى بار ئىكەن، لېكىن ئۇ تىرپاتا يۈرۈشى بار جىرەن قاشقا ئاتنى مىنىپ ئېتىز-ئېرىق ئارىسىدا ئايلىنىپ يۈرۈشنى، موتوتسىكلىت بىلەن ناھىيە-شەھەرگە پات-پات قاتناشنى ياخشى كۆرىدىكەن، ئۇ قولى كەڭ، ئىشتا جۈرئەتلىك، مەسىلە ھەل قىلىشتا كەسكىن بولغىنى ئۈچۈن كۆپچىلىكنىڭ ھۆرمىتىگە ئېگە ئىكەن. ئۇ، مېنىڭ تەتقىقات ئىشى بىلەن كەلگەنلىگىمنى ئاڭلاپ ئالاھىدە ئۆيگە ئورۇنلاشتۇردى. موتوتسىكلىتنىڭ كەينىگە ئولتۇرغۇزۇۋېلىپ مەيداننىڭ كەڭرى سالا ئېتىزلىرىنى ئارىلاتتى. كىچىك ماشىنىنىڭ شوپۇرىغا: «نەگە بارىمەن دىسە، دەرھال ئاپارغىن، بىلەمسەن، ئۇ

سىز بىلىسىز، مېنىڭ قەلبىم سىزگىلا ئەمەس، ئومۇمەن، ئۆز
خىزمىتىدىن باشقا ھەممىلا ئىشقا ئاشۇنداق مۇئامىلىدە بو-
لۇشقا ئادەتلەنگەن. مىسالى، دوستلىرىمنىڭ كەيپ بولۇپ خو-
شاللىقتىن ۋاڭ-چۇڭ قىلىشى مېنىڭ جېنىمغا تېگىدۇ، خوشنى-
لىرىمنىڭ ئىشكاپ، دىۋان قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن ئۆي ياساشتا
بىر بىرلىرى بىلەن بەسلىشىشلىرى مېنىڭ كۈلگۈمنى كەلتۈرىدۇ.
ياشلىقتا بولۇپ ئۆتكەن شېرىن مۇھەببەت توغرىسىدىكى سۆھ-
بەتنى بولسا ئۇياتلىق ئىش ھېساپلايمەن، نەسرۇللاغا ئوخشاش
پۇلۋازلارنىڭ كىتاب تەرجىمە قىلىپ پۇل تاپىمەن، دەپ ئايلاپ
ساقال ئېلىشقىمۇ ۋاقىت چىقىرالماسلىقى مېنى يىرگەندۈرىدۇ...

مېنىڭ ئۈچۈن تۇرمۇشتا كۆڭۈللۈك نەرسە پەقەتلا ئۈچ:
كىتاپ، تەمبۇر ۋە غىزا... مەن ھۆرمەتلەيدىغان ئادەملەر پەقەتلا
بىر خىل، ئۇ بولسىمۇ، ئۆزى بىلىدىغان ئىشنى جېنىدەك
قەدىرلەيدىغان ئەمگەك ئەھلى.

مەن شۇنىڭ ئۈچۈن سىزنى قەدىرلەيمەن، ھۆرمەتلەيمەن.
سىز بىلەن تونۇشقان ئون ئۈچ يىلدىن بېرى قايسى كۈنى سىز-
نىڭ مۇھەببەت ئىزھار قىلىپ تۇرغان كۆزلىرىڭىزنى كۆرمىدىم؟
بىلىمەن، سىز مېنى ھاياتىڭىزدىكى ئەڭ ساپ تۇيغۇلىرىڭىز
بىلەن سۆيىسىز، مېنىڭسىز ياشاشنى زېرىكىشلىك، بەختسىزلىك
دەپ بىلىسىز، شۇنىڭ ئۈچۈن يىگىرمە تۆت يېشىڭىزدىن تارتىپ
تا ھازىرغىچە ئۈن-تىنسىز، بارغانچە كۈچىيىۋاتقان بىر خىل
قىزغىنلىق بىلەن مېنى كۈتۈپ كېلىۋاتىسىز.

قىممەتلىك راھەت! كۆزلىرىڭىز ئاجايىپ ئوتلۇق ۋە
گۈزەل، ئىككى تال توم ۋە ئۇزۇن چاچلىرىڭىز، زىلۋا قەددىڭىز،
جاراڭلىق كۈلكىڭىزچۇ؟ ئۇ، كىملەرنىڭ دىققىتىنى قوزغىمىدى
دەيسىز؟

نېمەت، قاۋۇل، يالقۇنلار سىزگە ئوت، كاۋاپ بولۇپ كۆي-
گەنلىكىنى ماڭا ئېيتىشقان، لېكىن شۇ چاغدىمۇ مېنىڭدە رەشق

مەيداندا سىناقتىن ئۆتكەن تەجرىبىنى قەيەرگە ئاپىرىپ قوللانماقچى؟...

— سىناق قىلىشقا يىگىرمە مو يەر بەردىم بولدى، سىناقتىن ئۆتكەن بولسا ئىلمىي ماقالىسىنى يېزىۋەرسۇن، ئۇنۋان ئېلىپ بېرىشكە يەنە مەن تەييار!

— مەقسىدىم ئۇنۋان ئېلىش ئەمەس، — دېدى ياش قىز خاپا بولۇپ، — ئالماشتۇرۇپ تېرىشنى ئومۇمى يۈزلۈك قوللىنىپ، بۇغداينىڭ بىرلىك مەھسۇلاتىنى بەش يۈز جىڭدىن ئاشۇرۇپ، ئىلى ۋادىسىنى بۇغداي ئامبىرىغا ئايلاندۇرۇش!

— پاھ! — دېدى ئاۋام تەنە قىلىپ، — بەك ئاسانكىنا؟ سىزگە بىدە بىلەن كۆك پۇرچاق تېرىشقا ئون مىڭ مو يەر ئاجرىتىپ بېرىپ، بۇغداي تېرىلىدىغان يەرنى ئون بەش مىڭ موغا چۈشۈرۈپ قويسام ئىلى ۋادىسى ئەمەس، مۇنۇ مەيداننىڭ ۋادىسىمۇ ئاشلىق ئامبىرى بولالمايدۇ. گەپ تۈگىدى، ئەمگىكىڭىز قەدىرلىك، نىيىتىڭىز چۈشىنىشلىك، لېكىن تەلىۋىڭىز ئورۇنسىز، ئون يىل سىناق قىلىمەن دېسىڭىز خىزمىتىڭىزگە تەييارمەن، ئەمما كېڭەيتىشكە ھازىرچە يەر يوق!

مۇشۇنداق شۇجى بىلەن نىمىشقا ئېلىشمايدىكەنمەن! راھەت، مەن ھازىر ھېلىقى قىزنىڭ ئارقا تىرىكى بولۇپ قالدىم، ئۇ قىز ھازىر: «ئاپتونوم رايونلۇق دېخانچىلىق تەتقىقات ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن تەتقىقاتچىسى دېگەن ئىلمىي ئۇنۋانى بار ئەسئەت دېگەن كىشى مېنى قوللىدى، مەن جەزمەن ئالماشتۇرۇپ تېرىشنى پۈتۈن ئىلى ۋادىسىدا قوللىنىشتا غەلىبە قىلالايمەن» دەپ داۋراڭ سالماقتا. قىز كىچىك، بەلكى تېخى يىگىرمە بەش ياشقا كىرمىگەندۇر، لېكىن غەيرەت، ئىشەنچىسى يېشىغا قارىغاندا نەچچە ئون ھەسسە چوڭ. سىز بىلىسىز، مەن مانا مۇشۇنداق ئادەملەرنى قەدىرلەيمەن، ئۇلارنىڭ كىچىككىنە غەلىبىسى ئۈچۈن ئەزىز جېنىمنى قۇربان قىلىۋېتىشكە تەييارمەن...

ئادەملەر بۇغداي چانىغىدا ئۈنچە-مارجان پەيدا قىلالايدۇ!» دەپ چاقچاق قىلدى. مەن ئۇنىڭ ئۆيىدە ئۈچ قېتىم مېھمان بولدۇم. ئۇنىڭ ئازادە، بۈك دەرەخلەر ئارىسىغا سېلىنغان خۇسۇسىي قورا-جايى، شەخسىي ئات-كالا، قويلىرى بار. ئۇنىڭ ئايالى مەيدان دوختۇرخانىسىنىڭ باشلىقى ئىكەن. ئىسمى ئامىنەم بولغاچقا ئۇنى «ئا يۈەنجاك» دەپ ئاتىشىدىكەن (پارتكوم شۇجىسىنىمۇ «ئا شۇجى» دېيىشىدىكەن). يېقىندا ئۇقسام، ئۇنىڭ ئىسمى ئاۋام ئىكەن، سىز بىلمىسىز، مەن ئادەملەرنىڭ مەنسىۋىنى ئىسمىنىڭ ئاخىرىسىغا ئۇلاپ ئېيتىشنى ناھايىتى يامان كۆرىمەن، شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئۇلارنى «ئاۋام»، «ئامىنەم» دەپ ئۇتتۇرىسىغىلا ئېيتىۋەردىم. ئۇلارنى بۇ مەيداندا بۇنداق ئاتايدىغانلار يوق بولغاچقا، مېنىڭ ئوچۇق كۆڭۈللۈكلۈكۈم بەزىلەرگە ئۇ ئىككىسىنى كەمسىتكەندەك تۇيۇلغان ئوخشايدۇ. مەن بىر نەچچە چىرايدىن رەنجىش ئالامەتلىرىنى بايقاپ قالدىم. ئۇلارنىڭ بىرسى — مەيدان باشلىقى لاۋ گاۋ. مەن لاۋ گاۋغا:

— نېمىشقا يالغان ھۆرمەتكە ئامراقلىق قىلىمىز؟ — دېدىم. ئۇ كۈلۈپ قويۇپ تەسلىكتە:

— ئىجتىمائىي ئادەت، — دېدى.

پارتكوم شۇجىسى بىلەن بولغان ئىختىلاپىمنىڭ بېشى شۇ بولدى. ئۇ بىر كۈنى ئالماشتۇرۇپ تېرىشنى سىناق قىلىۋاتقان ياش ئاگرانوم قىزنى مېنىڭ كۆزۈمچىلا رەنجىتتى:

— سىناق دېگەن سىناق، — دېدى ئۇ قىزنىڭ تەلىۋىنى رەت قىلىپ، — بىر مو يەرنىمۇ قوشۇپ بېرەلمەيمىز، نېمە، ئون مىڭ مو يەرنى ئالماشتۇرۇپ تېرىپ بۇغداينىڭ بىرلىك مەھسۇلاتىنى بەش يۈز جىڭغا يەتكۈزىمىز دەمسىز؟ مەن بۇنداق تەۋەككۈلچىلىككە يول قويالمايمەن!

مەن قىزغا يان باستىم:

— تەجرىبىنىڭ مەقسىدى ئەمەلىيەتتە قوللىنىش، سىلەرنىڭ

لىرنى كۆزىتىش، پەرۋىش قىلىش بىلەن ئۆتكۈزدى-دە، تۆتىنچى
ئاينىڭ باشلىرىدىن كېيىن مايسىلارنى ئېتىزغا كۆچەردى. ئۇ
تەجرىبە ئېتىزىنىڭ بېشىغا كەپە تىكىۋېلىپ ئىشلىدى، ئوقۇدى،
يالغۇز ئۆزى تەمبۇر چېلىپ غىڭشىپ ناخشىمۇ ئېيتتى.

شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە مۇشۇ مەيدانغا ئەگەك قىلغىلى
چۈشكەن ئالى مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىدىن بولغان راھەت ئىسىملىك
قىز ئۇنىڭ كەپىسىگە كىرىپ كەلدى.

— سىز قايسى پەي؟ — دىدى قىز ماش رەڭ شىم تۇجۇركا
ئىچىدىكى كېلىشكەن قەددى-قامىتىنى تىك تۇتۇپ.

— بۇغداي پەي! — دىدى ئەسئەت كىتاۋىدىن بېشىنى كۆتەر-
مەي سوغلا قىلىپ.

— مەنمۇ ئاگرانومىيە ئىلمىنى ئوقۇغان، — دىدى قىز يېقىملىق
ئاۋاز بىلەن، — مەكتەپ پۈتتۈرىدىغانغا بىر يىل قالغاندا ئىنقىلاپ
بولۇپ كەتتى، ئىسىت...

— ياخشى بوپتۇ، قارا يېرىڭىز ئازراق بولىدۇ...

قىز قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى-دە، رېزىنكە ئۆتۈك كىيگەن، قوپال
پۇتلىرىنى يېنىماستىن يېنىچە ياتقان ئادەمنىڭ يېنىغا كېلىپ زوڭ-
زىيىپ ئولتۇردى:

— ئەسئەت تېخنىك دىگەن كىشى سىز بولامسىز؟

— ھەئە.

— چاۋچۈندە ئوقۇغانمۇ سىز؟

— ھەئە.

— رۇس تىلى، ئىنگلىز تىللىرىنىمۇ بىلەمسىز؟

— ئانچە-مۇنچە...

— بۇغداينىڭ يۇقۇرى مەھسۇلاتلىق، سوغاققا چىدامىلىق
سورتلىرىنى يېتىشتۈرۈشنى سىناق قىلىپ نەتىجە قازىنالمىغان ئوخ-
شايسىز-ھە؟

— قازاندىم.

كەچ بولۇپ كەتتى، يىراقتىن ناخشا ئاڭلىنىۋاتىدۇ. دەرىزەمنى ئېچىپ قويۇپ قارا لىباس ئاستىدىكى باغلارغا قارىدىم، باغلاردىن ئاجايىپ مەزىلىك پۇراق كېلىۋاتىدۇ. قويۇق دەرەخلەر ئارىسىدا غىل-پال قىلىپ يالغۇز چىراق كۆرۈنمەكتە. بۇ چىراق ھېلىقى ياش ئاگرانوم قىزنىڭ ياتىقىنىڭ چىرىغى، قىز شۇ تاپتا نىمىلەرنى پىلانلاۋاتىدىكىن، مېنىڭ شۇنى بىلگۈم كېلىدۇ...

ئەسئەت

1980-يىل 8-ئاينىڭ 14-كۈنى، كېچە.»

ئۇرغۇن تۈنلەرنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزۈپ قويۇق دولقۇنلۇق چاچلىرىنى شالاڭلاشتۇرۇۋالغان ۋە ئاقارتىۋالغان بۇ ئالىم خېتىنى ئىخلاس بىلەن قايتىدىن ئوقۇپ چىقتى-دە، ئالدىنىئالا سىرتىغا ئىككى يېزىقتا ئادرېس يېزىلغان لىپاپىغا ئاۋايلاپ سالدى. ئاندىن كېيىن قويۇن دەپتىرىنى ئېچىپ، ئۇنىڭ بىرىنچى بېتىگىلا چاپلانغان ئايال كىشىنىڭ رەسىمىگە قارىدى. رەسىمدىكى ئايال قاڭشالىق، كۆزلىرى يوغان، لەۋلىرى ھەم يۇمۇلغان، نە ھالقا، نە مارجان-بولاپكىلىرى يوق ئاددى كىيىنگەن بولۇپ خىيالچان كۆرۈنەتتى. ئەسئەت ئايالغا تىكىلىپ قارىدى-دە، بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ دەپتەرنى يېپىپ قويدى. ئاندىن كېيىن قايناق سۇغا ئىككى چاقماق قەنت سېلىپ، ئۇنى قوشۇق بىلەن ئارىلاشتۇرغاچ خىيالغا كەتتى...

2. راھەت

1967-يىلى ئەسئەت بۇغداي سورتلىرىنى يېتىشتۈرۈشنى سىناق قىلىۋاتقان دېخانچىلىق مەيدانىدا بولدى. ئۇنىڭ شۇ چاغدىكى «چىرىك ئىشلار» بىلەن كارى بولمىدى، شۇڭا ئۇنى ھەممە ئادەم ئۇنتۇپ كەتتى. ئۇ شۇ يىلقى قىشنى پارنىكتىكى بۇغداي مايسى-

چىشلەپ كەپىدىن چىقىپ كەتتى.
ئەتىسى يېرىم كېچىدە ئەسئەت يالغۇز چىغ تۇۋىدە زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ بىر كىتاپنى تاتىلاپ چىقاردى، ئۇ، كىتاپنى قولتۇغىغا قىسىپ ئورنىدىن تۇرۇشىغا ھىلىنقى قىز يالىغان مىلتىقنى تەڭلەپ:
— كوتىرىڭ قولىڭىزنى! — دىدى.
— سىزگە نىمە لازىم؟ — دىدى ئەسئەت قاتتىق چۆچۈگىنى ئۈچۈن قىزدىن رەنجىپ.
— قولتۇغىڭىزدىكىسى لازىم، ئەگەر مېنىڭ تەلىۋىمنى قوبۇل قىلمىسىڭىز كىتاپلىرىڭىزنى كۆيدۈرگۈزۈۋېتىمەن!
ئەسئەت كىتاپ كۆيدۈرۈشتىن ناھايىتى قورقاتتى. بىر يىل بۇرۇن ئۇنىڭ ئۈچ يەشىك ياخشى كىتاپلىرىنى مۇشۇ قىزغا ئوخشاشلار كۆيدۈرۈۋېتىشكەن ئىدى.
— سىزگە قانداق كىتاپلار لازىم؟
— ئۇرۇقچىلىق كەسپىگە دائىر.
— ئۇيغۇرچە ئۇنداق كىتاپلار يوق.
— خەنزۇچىسىنى چۈشىنەلەيمەن. چەت تىللاردىكىسىنى سىزدىن ئۆگىنىمەن.
— ھەر كۈنى ئون كىلومېتىر يولنى پىيادە بېسىپ بۇ پاشىلىقىقا كېلەمسىز؟
— ياق، مەنمۇ سىزنىڭ يېنىڭىزغا كەپە تىكتىم.
— مەن نارازى.
— بۇ مېنىڭ ئىختىيارىم، — دىدى قىز ئوغۇل باللارچە دادىل سۆزلەپ، — قورقماڭ، مەن سىزگە زىيان سالمايمەن!
ئەسئەت قايتىدىن يەرنى كولاپ بىر كىتاپنى ئالدى-دە، قول چىرىغى بىلەن مۇقاۋىسىنى يورۇتۇپ خېتىنى ئوقۇدى ۋە كىتاپنى قىزنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇ، قويۇپ، ئوز كەپىسىگە قاراپ ئالدىراپ يۈرۈپ كەتتى.

ــ يالغاندۇ؟
ــ مەيلىڭىز.
ــ مېنى شاگىرتلىققا قوبۇل قىلالامسىز؟
ــ ياق.
ــ نېمىشقا؟
ــ ئېرىڭىز ئۇرۇشۇپ چىشىمغا تېگىدۇ.
قىز پىخىلداپ كۈلۈۋەتتى.
ــ مەن تويى قىلمىغان تۇرسام...
ــ بەرىبىر...
ــ بوپتۇ، قوبۇل قىلمىسىڭىز ماڭا كىتاپ بېرىپ تۇرالامسىز؟
ــ ياق.
ــ نېمىشقا؟
ــ ئىچ پۇشۇغى چىقىرىدىغان كىتاپ مەندە يوق...
ــ مەن ھەممىدىن زېرىكتىم، ئەسئەت ئاكا، ــ دىدى قىز يې-
نىچە ياتقان، ساقاللىرى قىرىلمىغان يىگىتنىڭ كىر چاپىنىنىڭ
تۈگمىسىنى چىمدىپ تۇتۇپ، ــ «ئىنقىلاپ» دىسە بېشىم ئاغرىيدىغان
بولدى. مەنمۇ «بۇغداي پەي» بولسام دەيمەن.
ــ ئىختىيارىڭىز.
ــ ئۇنداق بولسا ماڭا ئۇستاز بولىسىز ـ دە.
ــ ياق.
ــ ياخشى شاگىرت بولالايمەن. ھېچ بولمىسا، مايسا كۆچۈ-
رۈش، پارنىڭ ئەينەكلىرىنى سۈرتۈشكە بولسىمۇ يارايمەن، ماقۇل
دەڭا!
قىز ئەسئەتكە خېلىغىچە يالۋۇردى. ئەمما ئەسئەت قىزغ
ئالىيىپ قاراپ قويدى ـ دە، ئورنىدىن تۇرۇپ كەپە ئىشىگىنى كۆرسەتتى
ــ شۇنچە ھىرىسمەن بولسىڭىز يەر كەڭ، بىر يەرگە كەپ
تىكىپ تەجرىبە قىلىۋەرمەمسىز!
قىز بۇ ئادەمنىڭ قوپال ئاۋازىدىن رەنجىدى ـ دە، لېۋىنى

ئەتىسى چۈش بىلەن قىز كۈلۈپ كىرىپ كەلدى. ئۇزۇن،
گۈللۈك كۆك كۆينەك كىيىۋالغان قىزنىڭ تولۇق كۆكرەكلىرىگە ئە-
سەتنىڭ كۆزى چۈشتى.

— مېنىڭ لەغمىنىمنى يەپ باقامسىز؟ — قىز ئۇنىڭغا تەبەسسۇم،
ساپ بىر تۇيغۇ بىلەن كۈلۈمسىرەپ قاراپ قويدى.

— لەغمەن! — ئەسەتنىڭ كۆزلىرىدە خوشاللىق ئۇچقۇنلىرى
چاقنىدى، — جان دەپ!...

قىز تۇنجى قېتىم ئۇنىڭ لەۋلىرىدە كۈلكە كۆردى.

ئەسەت ئىككى تەخسە لەغمەن يېگەندىن كېيىن قىزغا ئۇلا-
لىق كۈلۈمسىرەپ چاخچاق قىلدى:

— بۇغداي سورتىنى يېتىشتۈرۈشكە قانداقسىزكى، ئەمما لەغ-
مەن سورتىغا يارايدىكەنسىز.

شۇندىن بېرى ئۇلار قانچە، كۈنلەرنى مۇڭدىشىپ ئۆتكۈ-
زۈشتى، بىللە ئىنگلىز، رۇس تىللىرى ئۆگەندى، بىللە لايىغا
مىلىنىپ، ھېرىپ-چارچاشتى، تەمبۇرغا جۆر بولۇپ بىللە ناخشا
ئېيتىشتى. ئۇلار ئاخىرى بىر-بىرىنىمۇ چۈشىنىشتى: راھەتمۇ
بىكاردىنلا بۇ يالغۇز ئەرنىڭ يېنىغا كەپە تىكىپ كېلىۋالغان ئە-
مەسكەن، ئۇنىڭغىمۇ مۇشۇنىڭدىن باشقا يول يوقكەن. ئۇنىڭ دا-
دىسى تۈرمىدىكەن، ئانىسى ئۇكىلىرى بىلەن يىراق يېزىغا ئەمگەككە
چۈشۈرۈلگەن، ئۆزى بولسا ئالى مەكتەپنى پۈتتۈرۈۋالسام جەمئىيەتتە
بىر كىشىلىك ئورۇنغا ئىگە بولۇپ قالارمەن، دەپ ئۈمىتلىنىپ
يۈرگەن ئىكەن. لېكىن مەكتەپ ئۇنىڭغا لازىم بولغان بىلىمنى
بېرەلمەپتۇ. ساۋاقداشلىرىدىن نۇرغۇنلىرى «ئىنقىلاپ» بىلەن ئىس-
تىقبالغا ئىگە بولۇشقا ئىشىنىپ «كەسپىي ئىنقىلاپچىلار» دىن بو-
لۇپ كېتىپتۇ. لېكىن راھەت: «پۈتۈن جۇڭگولۇق ئىنقىلاپچى بو-
لۇپ كەتسە نۇرغۇنلىغان كەسپىي ئىشلارنى كىم قىلىدۇ؟ مەسىلەن،
ئاگرونومىيە ئىلمىنى بىلمەي تۇرۇپ قانداقمۇ يېزا ئىگىلىك ئالىمى
بولغىلى بولىدۇ؟ بۇنداق ئالىملار بولمىسا ئاشلىق مەھسۇلاتىنى

قانداق ئاشۇرغىلى بولىدۇ؟ ئاشلىق كۆپەيمەي ئادەم كۆپىيىۋەرسە
ئاقىۋەت نېمە بولىدۇ؟...» دېگەندەك سوئاللارغا جاۋاپ تاپالماي
ساۋاقداشلىرى بىلەن پات-پات مۇنازىرىلىشىپتۇ، لېكىن قانائەت-
لەنگىدەك جاۋاپ تاپالماپتۇ. راھەتكە ئوخشاش «ئىنقىلاپ» تىن
زېرىكىپ بىرەر كەسىپ ئىگەللىۋېلىش ئۈچۈن ئىنتىلىۋاتقان ياشلار
بىلىملىك زىيالىلار توغرىلىق سۆزلەشكىنىدە پات-پاتلا «ئەسەت»
دېگەن ئىسىمنى تىلغا ئېلىشىدىكەن، راھەتمۇ ئاگرونومىيىگە قات-
تىق ھەۋەس باغلىغان قىز بولغاچقا ئەسەتكە قىزىقىپ قاپتۇ.
ئەسەت بىلەن يېقىنلىشىش، ئۇنىڭ ياردىمىگە ئىگە بولۇپ كەسپىي
بىلىم ئىگەللەش بارا-بارا قىزنىڭ ئارزۇسى بولۇپ قاپتۇ.

ئارزۇ كىشىنى يېتەكلەيدۇ. ئارزۇ كۈچ، ئۇ كۈچ سېنى
قارام، باتۇر ۋە تىنىمسىز قىلىۋېتىدۇ. مانا راھەتنىمۇ باشقا ھېچ-
نەرسە توغرىسىدا ئويلىمايلا يالغۇز ئەرنىڭ يېنىغا ئېلىپ كەلگەن
كۈچ — ئاشۇ ئارزۇ ئەمەسمۇ؟ يېقىنلىق ئۇلارنى بىر-بىرىدىن تەپ-
تارتىدىغان، قورۇنىدىغان قىلىپ قويدى. چۈنكى ئۇلار يېقىنلاش-
قاندىن كېيىن، بىرسى ئەر، يەنى قارىماققا قېرى كۆرۈنگەن
بىلەن تېخى ئۆيلەنمىگەن يىگىت، يەنە بىرسى قىز، يەنى ئوغۇل
باللاردەك ۋاقىراپ-جاقىراپ يۈرگىنى بىلەن تېخى ئىپپەتلىك
قىز ئىكەنلىكىنى بىلىشتى.

ئۇلار ھەممە ئىش توغرىلىق سۆزلەشتى، لېكىن مۇھەببەت
توغرىلىق لام-جىم دېيىشمىدى... ئىككىيلەن چاپىقداپ ياققان
يامغۇردا پاتقاققا مىلىنىپ يۈرۈپ تەجرىبە ئېتىزىدىكى بۇغدايلارغا
خىمىيىۋى ئوغۇت بېرىۋاتقاندا ئۇلارنىڭ يېنىغا قورال تۇتقان
ناتونۇش ئادەملەر كېلىشتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى يالقۇن ئى-
سىملىك چىرايلىق يىگىت ئەسەتنىڭ كۆزىگە قادالدى:

— ئۈچ كۈن بۇرۇن پۈتۈپ ئاشلىغىنى «ئىسيانچىلار سى-
لىقبۇسى» غا تاپشۇرساڭ دەپ بۇيرۇق بەرسەك، نېمىشقا تېخىچە
بىر دان بەرمىدىڭ؟

ئەتىسى چۈش بىلەن قىز كۈلۈپ كىرىپ كەلدى. ئۇزۇن گۈللۈك كۆك كۆينەك كىيىۋالغان قىزنىڭ تولۇق كۆكرەكلىرىگە ئەسەتنىڭ كۆزى چۈشتى.

— مېنىڭ لەغمىنىمنى يەپ باقامسىز؟ — قىز ئۇنىڭغا تەبىئى، ساپ بىر تۇيغۇ بىلەن كۈلۈمسىرەپ قاراپ قويدى.

— لەغمەن! — ئەسەتنىڭ كۆزلىرىدە خۇشاللىق ئۇچقۇنلىرى چاقنىدى، — جان دەپ!...

قىز تۇنجى قېتىم ئۇنىڭ لەۋلىرىدە كۈلكە كۆردى.

ئەسەت ئىككى تەخسە لەغمەن يېگەندىن كېيىن قىزغا ئىللىق كۈلۈمسىرەپ چاخچاق قىلدى:

— بۇغداي سورتى يېتىشتۈرۈشكە قانداق قىزىقسىزكى، ئەمما لەغمەن سورتىغا يارايدىكەنسىز.

شۇندىن بېرى ئۇلار قانچە كۈنلەرنى مۇڭدىشىپ ئۆتكۈزۈشتى، بىللە ئىنگلىز، رۇس تىللىرى ئۆگەندى، بىللە لايغا مىلىنىپ، ھېرىپ-چارچاشتى، تەمبۇرغا جۆر بولۇپ بىللە ناخشا ئېيتىشتى. ئۇلار ئاخىرى بىر-بىرىنى چۈشىنىشتى: راھەتمۇ بىكاردىنلا بۇ يالغۇز ئەرنىڭ يېنىغا كەپە تىكىپ كېلىۋالغان ئەمەسكەن، ئۇنىڭغىمۇ مۇشۇنىڭدىن باشقا يول يوقكەن. ئۇنىڭ دادىسى تۇرمىدىكەن، ئانىسى ئۇكىلىرى بىلەن يىراق يېزىغا ئەمگەككە چۈشۈرۈلگەن، ئۆزى بولسا ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرۈۋالسام جەمئىيەتتە بىر كىشىلىك ئورۇنغا ئىگە بولۇپ قالارمەن، دەپ ئۈمىتلىنىپ يۈرگەن ئىكەن. لېكىن مەكتىۋى ئۇنىڭغا لازىم بولغان بىلىمنى بېرەلمەپتۇ. ساۋاقداشلىرىدىن ئورغۇنلىرى «ئىنقىلاپ» بىلەن ئىستىقبالغا ئىگە بولۇشقا ئىشىنىپ «كەسپىي ئىنقىلابچىلار» دىن بولۇپ كېتىپتۇ. لېكىن راھەت: «پۈتۈن جۇڭگولۇق ئىنقىلابچى بولۇپ كەتسە ئورغۇنلىغان كەسپىي ئىشلارنى كىم قىلىدۇ؟ مەسىلەن، ئاگرونومىيە ئىلمىنى بىلمەي تۇرۇپ قانداقمۇ يېزا ئىگىلىك ئالىمى بولغىلى بولىدۇ؟ بۇنداق ئالىملار بولمىسا ئاشلىق مەھسۇلاتىنى

قانداق ئاشۇرغىلى بولىدۇ؟ ئاشلىق كۆپەيمەي ئادەم كۆپىيىۋەرسە ئاقىۋەت نېمە بولىدۇ؟...» دېگەندەك سوئاللارغا جاۋاپ تاپالماي ساۋاقداشلىرى بىلەن پات-پات مۇنازىرىلىشىپتۇ، لېكىن قانائەتلەنگىدەك جاۋاپ تاپالماپتۇ. راھەتكە ئوخشاش «ئىنقىلاپ» تىن زېرىكىپ بىر ئەر كەسىپ ئىگەللىۋېلىش ئۈچۈن ئىنتىلىۋاتقان ياشلار بىلىملىك زىيالىلار توغرىلىق سۆزلەشكىنىدە پات-پاتلا «ئەسەت» دېگەن ئىسىمنى تىلغا ئېلىشىدىكەن، راھەتمۇ ئاگرونومىيىگە قاتتىق ھەۋەس باغلىغان قىز بولغاچقا ئەسەتكە قىزىقىپ قاپتۇ. ئەسەت بىلەن يېقىنلىشىش، ئۇنىڭ ياردىمىگە ئىگە بولۇپ كەسپىي بىلىم ئىگەللەش بارا-بارا قىزنىڭ ئارزۇسى بولۇپ قاپتۇ.

ئارزۇ كىشىنى يېتەكلەيدۇ. ئارزۇ كۈچ، ئۇ كۈچ سېنى قارام، باتۇر ۋە تىنىمسىز قىلىۋېتىدۇ. مانا راھەتنىمۇ باشقا ھېچنەرسە توغرىسىدا ئويلىمايلا يالغۇز ئەرنىڭ يېنىغا ئېلىپ كەلگەن كۈچ — ئاشۇ ئارزۇ ئەمەسمۇ؟ يېقىنلىق ئۇلارنى بىر-بىرىدىن تەپ تارتىدىغان، قورۇنىدىغان قىلىپ قويدى. چۈنكى ئۇلار يېقىنلاشقاندىن كېيىن، بىرسى ئەر، يەنى قاراماققا قېرى كۆرۈنگەن بىلەن تېخى ئۆيلەنمىگەن يىگىت، يەنە بىرسى قىز، يەنى ئوغۇل باللاردەك ۋاقىراپ-جاقىراپ يۈرگىنى بىلەن تېخى ئىپپەتلىك قىز ئىكەنلىكىنى بىلىشتى.

ئۇلار ھەممە ئىش توغرىلىق سۆزلەشتى، لېكىن مۇھەببەت توغرىلىق لام-جىم دېيىشمىدى... ئىككىيلەن چاپقىداپ ياققان يامغۇردا پاتقاققا مىلىنىپ يۈرۈپ تەجرىبە ئېتىزىدىكى بۇغدايلارغا خىمىيىۋى ئوغۇت بېرىۋاتقاندا ئۇلارنىڭ يېنىغا قورال تۇتقان ناتونۇش ئادەملەر كېلىشتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى يالقۇن ئىسىملىك چىرايلىق يىگىت ئەسەتنىڭ كۆزىگە قادالدى:

— ئۈچ كۈن بۇرۇن پۈتۈپ ئاشلىغىنى «ئىسيانچىلار سىلكىبۇسى» غا تاپشۇرسەن دەپ بۇيرۇق بەرسەك، نېمىشقا تېخىچە بىر دان بەرمىدىڭ؟

ئەسئەت بىرنەچچە كۈندىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ ئۆز كەپىسىدە ياتقىنىنى، راھەتنىڭ بېشىدا ئولتۇرۇپ دورا ئىچكۈزۈ - ۋاتقىنىنى كۆردى. ئەسئەت ئارانلا كۆزىنى ئېچىپ قىزغا قارىغاندا قىزنىڭ ياشلىق كۆزىدىن مېھرى-ۋانلىق، يېقىنلىق ئالامەتلىرىنى چۈشەندى...

ئۇ، راھەت بىلەن بىللە ئۆتكەن كۈنلەردىن يەنىمۇ لەز - زەتلىك خاتىرىلەرنى ئەسلىگەن بولار ئىدى، ئىشىك ئېچىلىپ ئۆيگە ئاگرانوم قىز كىرىپ كەلدى.

— ئۇخلىمىدىڭىزمۇ؟ — ئەسئەت كەينىگە بۇرۇلۇپ قىزدىن سورىدى.

— زادىلا ئۇيقۇم كەلمىدى، سىزدىن بىر نەرسىنى سوراي دېۋىدىم.

— قېنى، سوئالىڭىزنى سوراڭ، — دېدى ئەسئەت، ھىلىقى قەن سېلىنغان چايدىن ئىككى يۇتۇم ئىچىۋېتىپ.

3. سوبھى

ئەسئەت ئەتىگەن تاپشۇرۇۋالغان بۇ خەتنى يېتىش ئالدىدىلا ئوقۇدى.

«سۆيۈملۈك ئەسئەت ئاكا!

سىزنى «ئەسئەت ئاكا» دېيىش قانچىلىك ئازاپلىق - ھە! مەن ھازىر مۇھەببەتنىڭ تۇنجى ئازاپلىرى بىلەن بەختتىن بىھوش بولغان ياش قىز ئەمەسمەن. مەن ۋىجدان ئالدىدا خۇددى يېقىن دوستلىرىمغا راست گەپ قىلالىغىنىمدەك تەنتەنە بىلەن جاكالىيالايمەن: سىز مېنىڭ سۆيگىنىم، سىز مېنىڭ ئۆمۈرلۈك ھەمرىيىم، گەرچە بىز قانۇنىي ئەر - خوتۇن بولمىغان، ئەر - خوتۇنلار ئارىسىدا بولىدىغان رەسمىيەتلىك ئىشلارنىڭ ئەڭ تۆۋەن شەكىللىرىدىنمۇ ئۆزىمىزنى تارتقان بولساقمۇ، بىز ئۆمۈرلۈك ئەر - خوتۇن. چۈنكى مېنىڭ سىزدىن باشقا سۆيگىنىمنىڭ بولۇشى مۇمكىن

— بۇغداي يوق! — ئەسئەت تەمكىن جاۋاپ بەردى.
— كۆزدە خاماندىن مەشكاپ ـ مەشكاپلاپ توشۇغان بۇغداي قېنى؟
— ئۇ دىگەن سورتلۇق بۇغداي ئۇرۇقلىرى!
— شۇنى تاپشۇر!
— ھەممىسنى دورىلىشۇەتكەن، يىگىلى بولمايدۇ.
— بىزنى يىمسۇن دەپ دورىلىدىڭمۇ؟
— ھەئە!
— ئىنقىلاۋىي ئاممىا بىلەن قارشىلاشقىنىڭ راستمۇ؟
— راست!
— قىلمىشىڭ نەق ئەكسىلئىنقىلاپچىنىڭ جىنايىتى.
— بۇغداي سورتلىرىنى يېتىشتۈرگىنىممۇ؟
— باغلا!
بىرىنچى باغلاق ئەسئەتنىڭ قوللىرىنى گەجگىسىگە چىقىرىۋەتتى. ئەسئەت قاتتىق بىر ئىڭرىدى ـ دە، ئوت چاقنىغان كۆزلىرىنى راھەتكە تىكتى. راھەت ئۇنىڭ تامدەك تاتىرىپ كەتكەن چىرايىغا، نەشتەردەك تىكىلىپ تۇرغان كۆزلىرىگە بىرلا قاراپ ئۇنىڭ دىمەكچى بولغىنىنى چۈشەندى. ئۇ: «مېنىڭ خورلىنىشىمغا سىز سەۋەپچى، سىز مېنىڭ بىلەن يېقىنلاشمىغان بولسىڭىز يالقۇن مېنى بۇنچە قىينىمىغان بولاتتى!» دىمەكتە ئىدى. راھەت ئىختىيارسىز يالقۇنغا تاشلاندى:
— سىز ۋىجدان دىگەننى نەگە چۆرۈۋەتتىڭىز؟
— ئىنقىلاپ دۈشمەنلىرىنىڭ قوينىغا كىرىۋېلىش ۋىجدان ئىگىسىنىڭ پەزىلىتى ئىكەن ـ دە!
— ئۇياتسىز، تۆھمەتخور! — قىز يالقۇننىڭ كاچىتىغا غەزەپ بىلەن ئۇردى.
راھەتنىڭ بىر كاچىتى ئۈچۈن يالقۇن ئەسئەتنى قوپاللىقتا ئۇرغۇزدى.

مىغۇ كاشكى، ئىسمەت دىدى، ئۇنىڭغا ھېسداشلىق، مەدەت لازىم ئىدىغۇ، لېكىن دوختۇر مېنىڭدىن بۇ نەرسىلەرگە ئىگە بولالمىدى، ئۇ ھاياجان بىلەن ئۆز بېشىدىن ئۆتكەنلەرنى سۆزلەۋاتقىنىدا مەن سىزنى ھېلىقى چاغدا ئۇرۇپ چالا ئۆلۈك قىلىپ قويغان يەردىن دوستلىرىمنىڭ يار-دىمى بىلەن كۆتىرىپ ئېپچىققانلىغىم، ئېشەك ھارۋىسىغا ياتقۇزۇپ، ھارۋىنى ئۆزەم ھەيدەپ كەپىڭىزگە ئەكەلگەنلىگىم، ھەتتا كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا سىزنى ئاقلاپ مۇنازىرىلەشكەنلىگىم ۋە شۇ قاتارلىق ئىشلارنى ئويلاپ ئولتۇردۇم...

ئەسمەت ئاكا! بىزنىڭ ياشلىق باھارىمىز ئۆتتى، مەن ئوتتەك قىزغىن چاغلىرىمنى سىزنىڭ يېنىڭىزدا ئۆتكۈزدۈم، ئۆزەمنىڭ ساپ، تۇنجى مۇھەببىتىمنى سىزدىن ئايىمىدىم. گەرچە بۇنىڭ بەدىلىگە كۆڭلۈم قانائەت، ۋۇجۇدۇم راھەتكە ئىگە بولالمىغان بولسىمۇ، ئۆزەمنى بەختسىز ھىساپلىمايمەن. سەۋەۋى، مەن غايەمدىكى ئادەمنى سۆيدۈم. ئۆزەمگە ئادەم بولۇشتا ئۆلگە بولالىغۇدەك ئادەمگە يۈرىگىمدىكى ئەڭ گۈزەل نەرسىلەرنى بېغىشلىدىم. سىزگە يۈزمۇ-يۈز دىمىگىنىم بىلەن سىزدىن ئاستىرتىن ئۆگەندىم... ئۆز كەسپىنى جېنى بىلەن باراۋەر كۆرۈشنى مەن سىزدىن ئۆگەندىم. بىلىمىنىڭ تار قەپىزىدىن يۈگۈرۈپ چىقىپ ئىلىم-پەننىڭ چەكسىز ياپىلىغىدا قېيغىتىشنى، بىلىم ئىگەللەش، ئىجات قىلىش ئارقىلىق تۆھپە يارىتىپ، ئۈزلۈكسىز ھالدا ئىنسانىي قەدىر-قىممىتىنى ئاشۇرۇشنى مەن بىرىنچى قېتىم سىزنىڭ ۋۇجۇدىڭىزدا كۆردۈم. سىزنى ئەخلەت دىگۈچىلەر مېنىڭ كۆز ئالدىمدىلا ئۆزلىرىنىڭ خاتا قاراشلىرىنى ئىقرار قىلىشىپ ئاخىر سىزنى، ئالتۇن دىيىشتى، سىزنىڭ كىرەكسىز دىيىلگەن سىپەتلىرىڭىز ئاخىرىدا خىسلىتىڭىز بولۇپ چىقتى: سىزنى «ئەخمەق» دىگۈچىلەر ئەمدى «تالانت ئىگىسى» دى-يىشتى. «كاج» دىگۈچىلەر ئادىل دىيىشتى. كۆك «قۇرۇت» دىگۈچىلەر «بۆركۆت» دىيىشتى... بىلىمەن، سىزنىڭ بۇ قۇرلارنى ئوقۇپ يۈزىڭىز قىزىرىۋاتىدۇ، پەقەت بىرلا قېتىم دەۋىلىشقا رۇخسەت قىلىشىڭىزنى سو-رايمەن.

ئەمەس، سىز ئۆزىڭىز تاللىغان ھايات يولىدا مېڭىش قارارىغا كەل
گەنلىكىڭىز سەۋەبى بىلەنلا بىز ھازىرغىچە ئاكا - سىڭىل دىگەن
ناملار بىلەن بىر بىرىمىزنى ئاتاپ كېلىۋاتىمىز. مەن سىزدىن زادىلا
نارازى ئەمەسمەن. سىز خېتىڭىزدە مۇز بىلەن ئوتنى قانداقمۇ بىر
بىرىگە چاتقىلى بولىدۇ دەپسىز، مەن بۇ گېپىڭىز ئۈچۈن ئازاپلىنىمەن،
لېكىن رەنجىمەيمەن. كۆز يېشى بىلەن يۈرەك يارىسىنى ساقايتىۋالىدىغان
ئاياللار ئازمۇ؟ مەن سىزگە دائىم دەيتتىمغۇ، مەن سىزگە زادىلا ماڭا ئۆمۈرلۈك
ھەمرا بولۇڭ دەپ تەلەپ قويالمايمەن. مېنىڭ كۈتۈۋاتقىنىم، سىزنىڭ مۇھەب-
بىتىڭىزمۇ ئەمەس، چۈنكى، مەن ئۇنىڭغا ئېرىشەلمەيدىغانلىغىمنى چۈشىنىمەن.
بىلىمەن، سىزنىڭمۇ يۈرىگىڭىز يارا. ئاشۇ يارا سىزنى ئاياللار ئالدىدا
قورۇنىدىغان، خورسىنىدىغان، ئۆزىڭىزنى ئەيىپلىك ۋە ئاجىز ھىساپلايدىغان
قىلىپ قويغان. سىزنى مۇشۇ ھالغا سالغان يۈرەك يارىسى مېنى
ساق قويارمۇ؟ مەن قانداقمۇ مۇھەببەتتىن ئايرىلغان بىر ئائىلىنىڭ
ئىگىسى بولالايتتىم؟ يەنە تەكرارلايمەن: مېنىڭ خوشاللىغىم، سىزنىڭ
بۇ دۇنيادا قاپاق تۇرۇپ، خىيال بىلەن تۇرۇپ بەرگىنىڭىز... مەن
ھەر كۈنى خىزمەتتىن بىكار بولسامىلا سىزنى ئويلايمەن. سىز بىلەن
بىللە بولغان كۈنلەر بىرمۇ - بىر، نەچچە تەكرارلىنىپ كۆز ئالدىمدىن
ئۆتىدۇ. تۈنۈگۈن ھېلىقى دوختۇر دوستىڭىز ماڭا تۇرمۇش قۇرۇش
توغرىسىدا يەنە تەكلىپ بەردى، شۇنچىلىك جىق يىغلىدىمكى «ئىنقىلاپ»تا
ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈلگەن دادامنىڭ جەسىدى ئۈستىدىلا شۇنچىلىك يىغلىغان
بولۇشۇم مۇمكىن، دوختۇر ياخشى ئادەم، ئۇنى رەنجىتىشمۇ ئازاپلىق.
ئۇ بۇ توغرىدا سىز بىلەن سۆزلەشكەنلىكىنى ماڭا ئېيتتى. سىز ئىخ-
تىيارنى ماڭا قويۇپسىز ۋە: ‹مەن راھەتنى ھېچنىمىگە زورلىيالمايمەن›
دەپسىز، دوختۇر ماڭا دەرت ئېيتىپ: ياشلىغىم تۈزمە، تارىم ئەمگىكى
بىلەن ئۆتۈپ كەتتى، قىرىق نەچچە ياشلىق ئادەم بولغىنىمدىلا
جەمىيەتكە ئارىلاشتىم. مەيلى بۇنىڭغا ئۆكۈنمەيمەن، بۇ بىر تارىخنىڭ
خاتا يېزىلغان ۋاراقلىرى... لېكىن، راھەت، يىگىتلىك چاغلىرىم
مۇھەببەتسىز ئۆتۈپ كەتتى، يىگىتلىك چاغلارنى تەكرارلىغىلى بولسى-

مۇ بېشىغا كېلىدىغان بىرلىك مەھسۇلاتىنى يەتتە يۈز جىڭدىن ئاشۇ-رۇۋەتكەنلىكى سىزگىمۇ ۋە بىزنىڭ پۈتۈن ئىدارىمىزغىمۇ مەلۇم.

بۇ يەردە يەنە نۇرمەھەممەت ئىسىملىك بىر مال دوختۇرى بار-دۇ ئۆز كەسپىگە يۆلىنىپ يۇقۇرى ئىمناۋەت ۋە بايلىققا ئىگە بولۇۋاپتۇ، بولۇپمۇ يايلاق مەزگىلىدە ئۇنىڭ ساقىسى ئالچۇ چۈشىدىكەن. نەپسى يامان، چوڭ-كىچىك ھوقۇق ئىگىلىرىگە ساق قويلارنى كېسەل بىلەن ئۆلدى دەپ خەت يېزىپ بېرىدىكەن-دە، ئۇنىڭ بەدىلىگە ئۆزى بەگ، ئۆزى خان بولۇۋېلىپ ھوقۇق يۈرگۈزىدىكەن.

بىز مەيداننىڭ كۈن چىقىش تەرىپىدىكى ئۆستەڭ بويىدا سايىدا تاۋۇز يەپ ئولتۇراتتۇق. ئاشۇ نۇرمەھەممەت دىگەن يىگىت ئات ئويى-نىتىپ يېتىپ كەلدى. ئۇ ئېتىدا سىگايان ئولتۇرۇپ قىزغا خۇمالىشىپ تۇرىدىغان ئاچكۆز كۆزى بىلەن تىكىلىپ (ماڭا قاراپمۇ قويماستىن) چىرايلىق، قىسقا بۇرۇتىنى مىدىرلىتىپ قويۇپ خۇرجۇنىنى تەڭلىدى:

— مۇشۇنىڭغا مۇزدەك تاۋۇزدىن ئىككىنى غاچچىدە سېلىپ بېرىڭ، خىزمىتىڭىز يارىسا، كۆزلۈككە تارىسىدە توخلا بىلەن مۇكاپات-لىنىسىز...

— مەن تاۋۇزچى ئەمەس.

— چوڭلارنى ھۆرمەت قىلىشنىمۇ ئۇگىنىپ قويۇڭ، قىزچاق!

— ھۆرمەت ئىگىلىرىنى رەنجىتكىنىم يوق...

— مەن نىمە ئۇچۇن سىزنىڭلا ھۆرمىتىڭىزگە سازاۋەر بولالماي-مەن-ھە؟

— ئۇنى ئۆزىڭىز بىلىسىز...

نۇرمەھەممەت تاتىرىپ كەتتى. لېكىن موخۇركا ئوراۋېتىپ قىزغا يەنە ئىلتىماس قىلدى:

— ماڭا غاچچىدە بىر چاشكا مۇزدەك سۇ بەرسىڭىز.

سۇبھى ئۇنىڭغا ئۆز چاشكىسى بىلەن سۇ سۇندى. نۇرمەھەممەت سۇنى ئىچىپ بولۇپ ھاياسىزلىق بىلەن قىزنىڭ چاشكىسىنى پۇرىدى ۋە قىزغا قايتۇرۇپ سۇندى، قىز چاشكىنى ئالدى-دە، ئۆستەڭگە قارىتىپ ئاتتى.

ئەسئەت ئاكا! ئەۋەتكەن سوغاتلىرىڭىز ئۈچۈن سىزگە كۆپ رەھمەت، بۇ ئىلى سوغىلىرىدىن سىزنىڭ ماڭا تونۇش ۋە مەن ئۈچۈن قىممەتلىك ھىدىڭىز كېلىپ تۇرىدۇ. سىز ھېلىقى ئاگرانوم قىز توغرىسىدا: مەن مانا مۇشۇنداق ئادەملەرنى قەدىرلەيمەن! دەپ يېزىپسىز. شۇ گېپىڭىز بىلەنلا مەن ئۇ قىزنى ياخشى كۆرۈپ قالدىم. كېلەركى خېتىڭىزدە شۇ قىز توغرىلىق ئوبدانىراق يېزىشىڭىزنى ئۈمىت قىلىمەن.

راھەت

1980 - يىل 8 - ئاينىڭ 21 - كۈنى، ئۈرۈمچى.»

ئاگرانوم قىز توغرىلىق يېزىش ئەسئەت ئۈچۈن تولىمۇ كۆڭۈللۈك. ئۇ شۇ قىز ھەققىدە بىلگەنلىرىنى راھەتكە تەپسىلى يېزىش ئۈچۈن ئۈستەلگە مۈكچەيدى.

«سالام راھەت! بۇ خېتىمدە ھېلىقى ئاگرانوم قىز توغرىسىدىلا يازىمەن: قىزنىڭ ئىسمى سۈبھى ئىكەن. 1960 - يىلى 5 - ئاينىڭ بىر سەھىرىدە سۈبھى كۆتىرىلگەندە تۇغۇلۇپتۇ. مەن سىزگە ئاۋال سۈبھىنى سۈرەتلەپ بېرەي: قىز ئوتتۇرا بوي، زىلۋا، بۇغداي ئۆڭ. ئۇنىڭ كۆزلىرى ياز سەھىرىنىڭ تىنىق ئاسمىنىدەك سۈزۈك، ئۇنىڭ بۇرنى خۇددى مېنىڭ بۇرنۇمدەك قىرلىق ۋە ئۇزۇن (تووۋا) مۇنداقمۇ ئوخشاشلىق بولىدىكەن، يۈزىمۇ سەل - پەل سوزۇنچاقراق، ئەمما تولىمۇ يېقىملىق ۋە مېھرىلىك.

تۈنۈگۈن ئۇ مېنى تەجرىبە ئېتىزىغا باشلاپ باردى. ياپ - ياشلا بىر قىزنىڭ ۋېلىيامىس قانۇنىنى سىناق قىلىشقا ئۇرۇنۇشى نۇرغۇن كىشىلەرگە (ۋە سىزگە) بىر خىل قاراملىق بولۇپ تۇيۇلسا كېرەك، لېكىن ماڭا بۇ ئىش زادىلا غەلىتە ياكى سىرلىق تۇيۇلمايدۇ. قىزنىڭ تەجرىبە ئېتىزىدا قازانغان مۇۋەپپەقىيىتىنى سىزگە تەپسىلى سۆزلەپ ئولتۇرۇشۇم ھاجەتسىز. ئۇنىڭ يىگىرمە مو يەردە ئالماشتۇرۇپ تېرىش، يېشىل ئوغۇت بىلەن تۇپراقنى ياخشىلاشنى سىناق قىلىپ بۇغداينىڭ

ـسىنىڭ كالتىسى تەركىۋىنى سېلىشتۇرۇپ كۆرەي دەپ تېخى پىلانلاپ يۈرەتتىم، ۋاي ئىسىت!...

بۇ گەپلەرنى ئېيتقاندا قىزنىڭ لەۋلىرى تىترەپ كەتتى. ئۇ ماڭا كۆك پۇرچاق، بىدە، قىچا قاتارلىق كۆك ئوغۇتلاردىن تۇپراققا ئۆتىدىغان كالتىسىي ماددىسىنىڭ سېلىشتۇرمىسىنى تەپسىلىي سۆزلەپ بەردى. ئۇ مەخسۇس بوتۇلكىلارغا، يەشىكلەرگە قاچىلانغان تۇپلارنى چىمدىپ ئېلىپ، خۇددى كېپەك ئالتۇننى ئالقىنىغا ئېلىۋالغاندەك ئەتىۋالاپ — ئاۋايلاپ، شۇنچىلىك قىزغىنلىق بىلەن سۆزلىدىكى، مەن ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ چىن كۆڭلۈمدىن سۆيۈندۈم. ئۇ سورىغان سوئاللارغا چۈشىنىشلىك جاۋاپلارنى تەييارلاش ئۈچۈن قانچە كېچىلەرنى ئۇخلىماي ئۆتكۈزىمەن.

راھەت! مەن ئۇنىڭ كەسپىنى سۆيۈش روھىنى سىزگە ۋە ئۆزەمگە ئوخشىتىمەن. ئۇنىڭ روھى دۇنياسىدىكى ساپلىقنى بولسا بىزدىن ئۈستۈن قويغۇم كېلىدۇ. ناھەق ئىشلارنى كۆرگەندە بىز غەزەپلىنىش، غوتۇلداش بىلەنلا چەكلىنىمىز. ئۇ بولسا ئېلىشىش، يېڭىش ياكى يېڭىلىش بىلەن توختايدۇ. نۇرمەھەممەت بىدە ئوغۇرلىغىنى ئۈچۈن پارتكومغا ئەرز قىپتۇ. ئا شۇجى ئۇنىڭغا پىسەنت قىلماپتىكەن، سۇبھى يۇقىرى دەرىجىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىغا ئەرز قىلىمەن، ياكى گېزىتكە ماقالە يېزىپ قىلمىشىنى ھەممە يەرگە يايىمەن دەپتۇ. ئا شۇجى چۆچۈگەن چېغى، ئاخىر نۇرمەھەممەتكە ئەللىك يۈەن جېرىمانە قويۇپ، ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى بېرىپتۇ.

— ئۆيۈمگە ئوت قويۇۋەتسە ۋاي دېمەيمەن، — دېدى سۇبھى ئىنچىكە قاشلىرىنى يىمىرىپ سۆزلەپ، — ئەمما لېكىن بىرىنچىدىن، تەجرىبە ئېتىزىغا زىيان سالسا؛ ئىككىنچىدىن، ئۈستۈمدىن گەپ تاپسا؛ ئۈچىنچىدىن، قاقتى - سوقتى قىلىپ خىيانەت قىلىشسا؛ تۆتىنچىدىن، ماڭا يامان نىيەتتە گەپ قىلسا، مەيلى كىم بولسىمۇ ئۇنىڭدىن يانمايمەن!

قەدىرلىك راھەت، سۇبھى ناھايىتى جۈرئەتچان ئىكەن، مەن ئۇنىڭ تەجرىبە ئېتىزىنىلا ئەمەس، ئۆزىنىمۇ ھەر قاچان ھىمايە قىلىشقا

نۇرمەھەممەت ئوڭايسىزلىنىش، خىجىل بولۇش ئورنىغا ھەجەپ ئاتتىن چۈشتى، ئېتىنى يېشىل ئوغۇت ئۈچۈن ئۆستۈرۈلگەن بەدىلىككە نوختىسى بىلەن قويۇۋېتىپ بىزنىڭ يېنىمىزغا كېلىپ زوڭزايدى:

— قوپاللىقىمۇ چوڭ ئەيىپ، قىزچاق! — دېدى ئۇ سۆبھىنىڭ پەرۋاسىز ئەمما يوشۇرۇن غەزەپتىن ئوت بولۇپ يېنىۋاتقان كۆزلىرىگە قاراپ، — كۆزەللىكىڭىزگە تەسىر يەتكۈزىدىغان قىلىقلارنى ئۆگەنمىگىنىڭىز ياخشى ...

— ماڭا نەسىھەت قىلمىغىن دېمەي، ئاۋۇ باشباشتاق ئېتىڭىزنى باشقۇرۇڭ، — دېدى قىز ئەمدى غەزەپتىن تاترىپ، — بۇ يەر سىزنىڭ يايلىغىڭىز ئەمەس، تەجرىبە مەيدانى!

— مېنىڭ ئېتىم پۈتۈن مەيداننىڭ خوجايىنى، نەنى خالىسا شۇ يەردە ئوتلاۋېرىدۇ!

— ئۇنداق بولسا، مەنمۇ بۇ يەرنىڭ خوجايىنى، زوراۋانلىقنى چەكلەش قولۇمدىن كېلىدۇ!

قىز سەكرەپ ئورنىدىن تۇرۇپ ئاتنىڭ چوۋسىغا تاش ئاتتى. ئات ئۈركۈپ، ئىگەر-جابدۇقى بىلەن قاچتى.

مەن قىزنى قوللىدىم:

— مانا ئەمدى مال دوختۇرنى پىيادە يۈگۈرۈشكە مەجبۇر قىلدىڭىز!

مال دوختۇرى خۇرجۇننى پۇلاڭلىتىپ ئېتىنىڭ كەينىدىن يۈ-گۈرۈپ كەتتى.

— تۈنۈگۈنلا ئاق چېچەكلىك بىدىدىن بىرمۇنچە يەرنى ئورۇپ، باغلاپ ئېلىپ كېتىپتۇ! — دېدى سۆبھى قوشۇمىسىنى تۈرۈپ، — ئېچىم سېرىلىپ كەتتى. ئاق چېچەكلىك بىدە ياخشى ئىكەن: تېرىغان يىلى ئورۇقلايدىكەن، بىر، ئاغدۇرۇپ تاشلىغاندىن كېيىن كېلەر يىلى كۆكلەپ چىقمايدىكەن ئىككى، چىرىشىمۇ تېز بولىدىكەن ئۈچ... ئورۇپ ئاتقا يىگۈزۈۋەتكەن يېرى راسا بولۇق، قويۇق يېرى ئىدى. شۇ يەر-نىڭ ئوغۇتلانغاندىن كېيىنكى توپىسى بىلەن ئوغۇتلانماستىكى توپى-

يوغان، ئۇزۇن كىرپىكلىك كۆزلىرىنىڭ قويۇرۇغىدىكى ئىنچىكە سىزىقلار كۆزگە روشەن چېلىقىدۇ. ئۇنىڭ بۇغداي ئۆڭلۈك يۈزى قولىغىدىكى ھالرەڭ ياقۇت كۆزلۈك ئالتۇن ھالقىنىڭ قوياشتا پەيدا بولغان شولىسىدىن قىزارغان. نېپىز لەۋلىرى ھەم يېپىلغان، ئۇ خىيالچان ۋە تەمكىن كۆرۈنەتتى.

— يولداش نۇرمەھەممەت، — دېدى ئۇ ئوتتۇز سەككىزگە كىرگىنىگە قارىماي تەمكىنى يوق بالىلاردەك بىر باغدىن - بىر تاغدىن سۆزلەۋاتقان يىگىتنىڭ باش - ئاخىرى يوق گېپىنى بۆلۈپ، — مەن مېھمانخانىدا دەم ئېلىپ تۇراي، سىز ماڭا يولداش ئاۋامنى تېپىپ بېرىڭ، ھە، راستلا ئۇرۇمچىدىن بىر يېزا ئىگىلىك ئالىمى كەلگەن ئىدىغۇ، شۇ كىشىنىمۇ تېپىپ كېلىڭ!

— ھازىرلا، ھازىرلا چاققىدە تاپىمەن غىلمان ھاكىم، ئۇ ئادەم بىزنىڭ سۇبھى قىزنىڭ تەجرىبە ئېتىزىغا بۇدۇشقاقتەكلا چاپلاشتى. يائاللا، ئادەمدىن گىيانى، پۇلدىن توپىنى ئەتىۋا بىلىدىغان ئادەم دۇنيادا ئىككى بولسا بىرسى شۇ، بىرسى بولسا نەق ئۆزى شۇ، ئۇ ئالىم ئەمەس، مۇتەللىپ تېجىمەلىنىڭ ئۆزىغۇ... ھۆكۈمەت راسا تاللاپ!...

— يولداش نۇرمەھەممەت! — دېدى ئايال ماشىنىدىن چۈشۈپ، — ئەگەر باشقا زۆرۈر ئىشىڭىز بولمىسا مۇشۇ ماشىنا بىلەن بايىقىلارنى تېپىپ كەلسىڭىز.

نۇرمەھەممەت ئايالنىڭ ئەتلىك، قاملاشقان تەقى - تۇرقىغا زوقلىنىپ قارىغاندىن كېيىن، يەنە ۋالاقلىدى:

— خۇدايىم مېنى ئۈچ نەرسىدىن ئېيتمىغان: بىرىنچىسى ئىش، ھايۋانىنىڭ تومۇرىنى تۇتىمەن دەڭا! ئىككىنچىدىن، مەنسەپ. خەت - چەك باشقۇرغۇچىغىمۇ غالچىلىق قىلىمەن تېخى؛ ئۈچىنچىدىن، ھاياسىزلىق بولسىمۇ ئېيتتۇپتەي، خۇدايىم ئايالدىن ئېيتمىغان، ئوتتۇز سەككىزگە كىردىم، تېخىچە مال دوختۇرخانىدا ياتاقتىمەن! ھا - ھا - ھا...

ۋە ئۆز قىزىمدەك كۆرۈشكە بەل باغلىدىم. ئاڭلىساق، ناھىيىدىن بىر ئايال ھاكىم كەلگۈدەك. كۆزىمىز تۆت، ھاكىم تېزراق كەلسە، بىزنى قوللىسا، بۇغداينى ئالماشتۇرۇپ تېرىش، يېشىل ئوغۇت بىلەن تۇپراقنى ياخشىلاش ئىشىنى پۈتۈن ناھىيىدە قوللىنىپ، ئىلى ۋادىسىنى تېزراق بۇغداي ئامبىرىغا ئايلاندۇرۇۋەتسەك ئەجەپ ئەمەس!

ئەسئەت

1980 - يىلى 8 - ئاينىڭ 27 - كۈنى، غۇلجا.»

4. ھاكىم

«بېيجىڭ» ماركىلىق پىكاپ مەيدان مېھمانخانىسى ئالدىدا توختىدى. پىكاپ كەلسىلا دائىم يۈگۈرۈپ چىقىشقا ئادەتلەنگەن نۇرمەھەممەت مېھمان چۈشۈشتىن بۇرۇن پىكاپ ئىشىگى ئالدىدا پەيدا بولدى، ئۇنىڭ ئويناپ تۇرىدىغان خۇما كۆزلىرى تېخىمۇ خۇماللىشىپ، قىزىل مەڭزىدە بىردىنلا خوشاللىق جىلۋە قىلدى.

— غىلمان بۇۋى ھەدە، غىلمان ھاكىم سالامەت تۇرۇۋاتامسىز؟ ئاخشاملا بىر ئاۋام شۇجى، ئامىنەم يەنجاڭلار بىلەن سىزنىڭ گېپىڭىزنى قىلىشىۋىدۇق. مانا ئەمدى دىدارلاشتۇق: مېنىڭچە، مېھمانخانىغا چۈشمەيلا ئاۋام شۇجىنىڭكىگە چۈشىسىزمىكىن، ئۇ ئادەم ھازىرلا غىپپىدە موتوتسىكلىت بىلەن ئېتىز ئارىلاپ كەتتى. ئەكىلىڭ، بۇ سومكىنى غاچچىدا ماڭىلا ئامانەت بېرىڭ، غىلمان بۇۋى ھەدە!

ماشىنىدىن كۈلۈمسىرەپ بىر باش چىقتى. بۇ باش ھەرقانداق ئادەمنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدىغان بىر گۈزەل ئايالنىڭ بېشى، سىنتەبىرنىڭ ئەتىگەنلىك قۇياشى ئىللىق نۇرى بىلەن ئۇنىڭ تولۇق يۈزىنى يورۇتقان. قاڭشالىق بۇرنىنىڭ ئۇچىدىكى چېكىم - چېكىم تەر تامچىلىرى، چاچلىرىدىكى يۇقا توزاڭ،

كۆلۈپ، يايراپ كىرىپ كەلدى.

— سالام، غىلمان ھاكىم! تازا ۋاقتىدا كەپسىز، ئۇرۇقچىلىق مەيداندىن باشقىلارنىڭ تىراكتورلىرى 9-ئاينىڭ 2-كۈنى ئېتىزغا چىقتى، ئەمدى خوش بولغانسىز، ئاۋال ئېيتىپ قوياي، بۇ يىل مەيدان بويىچە تېرىلىدىغان ئوتتۇز تۆت مىڭ يەتتە يۈز سەكسەن ئۈچ مو كۈزگى بۇغداينى جەزمەن 10-ئاينىڭ 1-كۈنىدىن بۇرۇن چۆكۈرۈپ بولىمىز!

ئۇ ئالدىراپ سۆزلەپ كىرىسلوغا چۆكتى، قارا نىلۇندىن تىكىلگەن كەپكىسىنى بېشىدىن ئېلىپ، تەردىن ھۆللەشكەن چېچىنى بارماقلىرى بىلەن تارىدى، كۈتكۈچى قىز ئېلىپ كىرگەن ھۆل لۆڭگە بىلەن تەرىنى سۈرتۈپ بولۇپ، سۆزىنى يەنە داۋاملاشتۇردى:

— ئۇرۇقنى كۈنجۈرگە ئارىلاشتۇرۇپ سىيالكا بىلەن سالىمىز، ئەتىيازلىقتا قار كېتىشى بىلەن يەنە خىمىيە ئوغۇت...

— ئۇ چاغدا بۇغداينىڭ تەننەرقى قانچىلىككە توختايدۇ؟ بىر مو يەرگە يىگىرمە كىلودىن بەرگىلى تۇرسىڭىز، بىر كىلوسى بىر يېرىم يۈەن، دېمەك بىر مو يەرگە ئوغۇت ئۈچۈنلا ئوتتۇز يۈەن پۇل كەتتى دېگەن سۆز، بىر بۇرۇنلا سىزگە تۇپراقنى تۈپتىن ياخشىلاشتا مال ئوغۇتى بىلەن كۆك ئوغۇتقا تايىنىش كېرەك دەپ كۆپ قېتىم جىكىلىگەنغۇ؟

— ھەر ئائىلىگە يىگىرمە كۇپ مېتىردىن مال ئوغۇتى يىغىشنى سېلىق سالدۇق. ئاشۇرۇۋەتسە مۇكاپات. بىر كۇپ مېتىرغا: سەككىز نومۇر، يەنە بىر سوم بېرىلىدۇ. ئورۇنلىمىسا بىر كۇپ مېتىرغا بەش موچەندىن جازا.

— بۇمۇ ياخشى چارە ئەمەس، — دېدى غىلمان ھاكىم ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، — يولداش ئاۋام، كۆك ئوغۇت بېرىش ۋە ئالماشتۇرۇپ تېرىشنى تەجرىبىدىن ئەمەلىيەتكە كۆچۈرۈش كېرەك. ئورۇۋېچىدىن كەلگەن ئالىمنىڭ تەكلىۋىنى نېمىشقا رەت قىلىسىلەر! مەن نەق مۇشۇ ئىش بىلەن كەلدىم. كۆك ئوغۇتنى پۈتۈن مەيدان بويىچە قوللىنىشلار

شوپۇر هاكىمنىڭ كۆز ئىشارىسى بىلەن نۇرمەھەممەتنى ئېلىپ يۈرۈپ كەتكەندىن كېيىن غىلمان بۇۋى ئۆزىچىلا شۇنداق دېدى:

— خۇدايىم ئۇچتىن ئېيتمىغىچە بىردىنلا يەنى زۇۋاندىن ئېيتمىغان بولسا بوپتىكەن!

هاكىم مېھمانخانىنىڭ دائىم ئۆزى ياتىدىغان بۆلمىسى ئالدىدا توختىدى. كۈتكۈچى قىز غىلمان هاكىمنى كۆرۈپ خۇددى ئانىسىنى كۆرگەندەك خوش بولۇپ، بۆلمىنىڭ ئىشىگىنى ئېچىپ ئۇستەللەرنى ئالدىراش سۈرتۈپ چىقتى.

— سۇبھى قايسى ئۆيدە ياتىدۇ؟

— باغدىكى ياتاقتا كۆچۈپ بېرىۋالدى.

— نەچچە قىز بىللە ياتىدىكەن؟

— ئاخشام كىنودا كۆردۈم. ئۈچ قىزنى ئۆزىگە شاگىرت قىلىۋاپتۇ. مەنمۇ شاگىرت بولاي دەۋاتىمەن، دەپ قويسىڭىز غىلمان بۇۋى ھەدە، مېنىمۇ قوشۇۋالسۇن.

هاكىم كۈلۈپ قويدى.

— ھېلىقى ئۈرۈمچىدىن كەلگەن ئالىم قايسى بۆلمىدە تۇرىدۇ؟

— تۆتىنچى ياتاقتا ئۆزى يالغۇز تۇراتتى. خېلى بولدى، ياتىغى قۇلۇپلاقلىق، ئۆزى ئېتىزلاردىلا يۈرىدىكەن، دېخانلارنىڭ ئۆيلىرىدە ياتىدىكەن، ئاڭلىساق، سۇبھى قىز ئۇ ئادەمدىن نۇرغۇن تېخنىكا بىلىملىرىنى ئۆگىنىۋاپتۇ. ئۇ ئادەم بىكار بولسىلا سۇبھىنىڭ تەجرىبە ئېتىزىدا ئەمگەك قىلىدىكەن.

شۇ چاغدا سىرتتا پىكاپ سىگنال بەردى ۋە ئارقىدىنلا زالدا ئاۋام شۇجىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— نۇرمەھەممەت، دەريا بويىغا چاپ، شەخسىدىن ئۆتنە ئال، كۈزلۈككە مال يايلاقتىن قايتقاندا بېرىۋېتىمىز!

قىسقا يەڭلىك، كۆك نىلۇن كۆينەك كىيىۋالغان ئاۋام ياتاقتا

يەرلەرنى كېڭەيتكەنلىك ئەمەس، بەلكى بىرلىك مەھسۇلاتنى
ئاشۇرغانلىق. مەھسۇلات ئېشىشىنىڭ بىردىن بىر سەۋەبى ئىلمىي
تېرىقچىلىقنى يولغا قويغانلىق!

ئاۋام ئايال ھاكىمغا يېنىشلاپ قارىدى. ئايالنىڭ چوڭ ۋە
خىيالچان كۆزلىرى ئۈستىدىكى قىپ-قىزىل گۈللۈك
تېرمۇسقا تىكىلگەن. ئۇنىڭ ئاغزىدىن سانلىق رەقەملەر، مەيدان،
دۆي ۋە دۆيجاڭلارنىڭ ئىسىملىرى ۋە ئاي-كۈنلەر شۇنچىلىك
تولۇق ۋە توغرا چىقاتتىكى، ئاۋام شۇجى بەزىدە بۇ ئايال
دەپتىرىدىن ئوقۇۋاتامدىكىنە، دەپمۇ قالاتتى.

ئۇلار راسا قىزىق پاراڭلىشىۋاتقاندا ئۆيگە ئاۋال ئىگىز
بويلۇق ئالىم ئەسئەت، ئۇنىڭ كەينىدىن سۇبھى كىرىپ كەلدى.

— ئاپا! — دىدى سۇبھى بالىلارچە ئامراقلىق بىلەن ئورنىدىن
تۇرۇۋاتقان ئايال ھاكىمنىڭ قوينىغا تاشلىنىپ، — جېنىم ئاپا!

ئايال كۈلۈپ قويۇپ قىزىنىڭ بېشىنى سىلىدى:

— قارا، سېنىڭ چاچلىرىڭنى، ۋاي بىساپارەي!

ئۇ ئۆزىگە قاراپ تۇرغان ئاق چاچلىق ئادەمگە قولىنى
ئۇزاتتى:

— سالامەتمۇسىز؟ ناھىيىگە كېلىپلا بۇ ياققا كېلىۋاپسىز،
نامىڭىزنىلا ئاڭلاپ ئۆزىڭىزنى كورمەپتىكەنمىز. جىق جاپا تارتقانسىز؟

— ياق، ياق، — دىدى ئەسئەت كارۋاتقا ئولتۇرۇۋېتىپ، — ساپ
ھاۋا، سۈزۈك سۇ، شىرىن مىۋە، مېھماندوست دىخانلار ئارىسىدا
تەنلىرىم يايراپ كەتتى.

— يولداش ئاۋاملارنىڭ مەيدانى راستلا ئاجايىپ ياخشى،
مەنمۇ بۇ يەرنى ياخشى كۆرىمەن. ھە، يولداش ئەسئەت، شۇنداق
قىلىپ سىزگە بۇ يەر يېقىپ قاپتۇ-دە؟ ئەتكەن چايغا مېجەزىڭىز
قانداق؟

— ناھايىتى ياخشى كۆرىمەن. — دىدى ئاۋام

— لەغمەننىمۇ ياخشى كۆرىسىزغۇ دەيمەن، —

كېرەك. ئەتىدىن باشلاپ ماشىنا ئەۋەتىڭ، مەن ئوبلاست بىلەن سۆزلىشىپ بىردە ئۇرۇغى ھەل قىلىپ قويدۇم. يولداش ئاۋام، ئىلى رايوندا بۇرۇن كۆپ تېرىپ، ئاز ھوسۇل ئېلىپ كەلدۇق. ئەمدى ئاز تېرىپ كۆپ ھوسۇل ئېلىشنى ئىشقا ئاشۇرۇش كېرەك. بۇرۇن ئۇرغۇن جايلار مو بېشىغا ئوتتۇز بەش جىڭ ئۇرۇق چېچىپ يەتمىش جىڭدىن مەھسۇلات ئالدى. ئېشىپ كەتكەنلىرى بىر يۈز ئەللىك جىڭ، ھازىر ناھىيىمىزدە بىر مو يەردىن سەككىز يۈز جىڭدىن مەھسۇلات ئالغان جايلار بار. ئىككى مىڭ مو تېرىپ ئۈچيۈز مىڭ جىڭ بۇغداي ئالغاندىن، بەش يۈز مو تېرىپ ئۈچ-يۈز ئەللىك مىڭ جىڭ بۇغداي ئالغان ياخشىدۇ؟

— ئۇنداق... ئۇنداق دېگەن بىلەن...

— بىزدە يەر تولا بولغاندىن كېيىن مول ھوسۇلنى يەرنى كۆپ تېرىش ئۇسۇلى بىلەن قولغا كەلتۈرسەكمۇ بولۇۋېرىدۇ دېمەكچىمۇ سىز! ياق، يولداش ئاۋام، ئىلمىي تېرىقچىلىق بىزنىڭ ناھىيىنىڭ ئاساسىي ئىشى. كۆرۈۋاتىسىز، بىز يەرلەرنى ئائىلىلەر-گىچە چوڭ كۆتىرە بېرىشنى ئاساسەن يولغا قويمىدۇق. سەۋەبى نىمە؟ تېرىقچىلىقنى، سۇغۇرۇشنى بىرقەدەر زامانىۋىلاشتۇردۇق. كۆپ جايلارنىڭ تەقسىماتى بىرقەدەر يۇقىرى، ئەزالارنىڭ تۇرمۇشىمۇ بىرقەدەر ياخشى، يەرنى كوللېكتىپ تېرىپ، كوللېكتىپ باشقۇرۇشقا بولغان تەلىپى خېلى كۈچلۈك. دېمەك ئەمدىكى گەپ ئىلمىي تېرىقچىلىقنى ئومۇملاشتۇرۇش، بىرلىك مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇشقا قالدى، بۇغداينىڭ بىرلىك مەھسۇلاتىنى يەتتە يۈز يىگىرمە جىڭغا يەتكۈزگەن دۈيلەرمۇ بار. سىزمۇ بىلىسىز، ئۇلارنىڭ بولتۇرقى ئومۇمىي كىرىمى ئىككى يۈز يىگىرمە نەچچە مىڭ سومغا يەتكەن. بۇ پۇلنىڭ ئەللىك نەچچە پىرسەنتى بۇغدايدىن كىرگەن. ئەزالارنىڭ ئەمگەك كۈنى سەككىز يېرىم سومغا يەتكەن. دېمەك ئەمدى ئۇلارغا يەرلەرنى بۆلۈپ بېرىشنىڭ ھاجىتى قالمىدى دېگەن سۆز. بۇ جايلاردا كىرىمنىڭ ئارتىشىدىكى ئاساسىي سەۋەب،

1959 - يىلى كەلگەن ئىكەنسىز - دە؟ شۇنداقمۇ، ئاپا؟

ئۇ، تۇيۇقسىزلا ئاپىسىنىڭ مۈرىسىدىن تارتتى. ئاپىسى قاتتىق چۆچۈپ، پېشانىسىگە بارماقلىرىنى قويۇۋالغان قولى بىلەن قىزنىڭ مەڭزىگە ئاستا ئۇرۇپ قويدى:

— تارىمۇ چۆچۈتتىڭا شەيتان!

ئەسئەت بۇنىڭغا قارىدى. ئايالنىڭ كۆزلىرى ئەسئەتنىڭ كۆزىگە مەنىلىك تىكىلىپ تۇراتتى. غىلمان بۇۋىنىڭ لەۋلىرى كۆكىرىپ كەتكەن، ئۇ خۇددى بىر نەرسىدىن قاتتىق خاپا بولغاندەك پەرىشان ئىدى. ئۇنىڭ چىرايىدىكى بۇ تۇيۇقسىز ئۆزگىرىش ئەسئەتنىمۇ، ئاۋامنىمۇ ھەيران قالدۇردى.

— بىرسى سىزنى رەنجىتتىمۇ؟ — دېدى ئاۋام شۇجى غىلمان ھاكىمغا قاراپ، — كۆڭۈلسىز بىر ئىش يادىڭىزغا يەتتىمۇ - يە؟

— شۇنداق يولداش ئەسئەت، — دېدى غىلمان ھاكىم تەستە كۈلۈمسىرەپ، — ھېلىقى «تەرەققىيات» نىڭ باشلىقى قانداق سايلىنىپ قالغان - ھە؟ قاچانلا كەلسەم مەس، ئاڭلىسام، كۈنىگە ئۈچ ۋاق هاراقلا ئىچىدۇ، دەيدۇغۇ؟ بايا شۇنىڭ بىلەن ۋاقىرىشىپ قالدىم. شۇ ئىش يادىمغا يېتىپ...

ئۇنىڭ يالغان سۆزلەۋاتقىنىنى ئەسئەتلا سەزدى. ئەمدى ئەسئەت بىئارام بولۇشقا باشلىدى: «ناۋادا، خىسلەت بۇۋى ئۆلمىگەن، ئىسمىنى ئۆزگەرتىۋالغان بولسىچۇ؟... ھاياتتا بۇنداق ھادىسىلەر دائىم بولۇپ تۇرىدۇغۇ، نىمىشقا مۇشۇنداق ئويلاشقا بولمايدىكەن؟...» دەپ ئويلىدى ئۇ بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇپ.

— يولداش ئەسئەت، سىز 59 - يىلى بۇ يەردە بولغان ئىكەنسىز - دە، — دېدى ئاۋام شۇجى ئۇنىڭغا قىزىقىپ، — ئۇنداقتا سىز نېمە ئىش بىلەن كەلگەن ئىدىڭىز؟

— دېخانچىلىق تېخنىكى بولۇپ.

— خاتالاشمىسام، سىزنىڭ چاقماقلىق رەختىن كوينىكىڭىز بار ئىدىمۇ دەيمەن؟

چاخچاق قىلىپ.

— يولداش ئاۋام، سىزمۇ ماڭا ئوخشاش لەغمەن خۇمارىكە-نسىز! — دېدى ئەسئەت كۈلۈپ تۇرۇپ، — سىزچۇ غىلمان بوۋى؟ قىزىڭىزنىڭ ئېيتىشىچە، گۆش نانغا بەك ئامراق ئىكەنسىز.

— ھا-ھا-ھا... شەيتان قىز، ھېچنەرسەمنى قويماي دەپ بېرىپتۇ-دە!

غىلمان بوۋى قولىنىڭ كەينى بىلەن ئاغزىنى توساپ قاقاق-لاپ كۈلدى. قىرىقنىڭ قارىسىنى ئالغان ئايالنىڭ زىل ئاۋازى بىلەن قاقاقلاپ كۈلۈشى ئەسئەتنىڭ قەلبىدە ئۇزۇندىن بېرى ساق-لىنىۋاتقان بىر قىزنىڭ ئىسمىنى يادلىلىشىغا سەۋەپ بولدى:

«خىسلەت بوۋى! — دېدى ئۇ پەس ئاۋاز بىلەن قەلبىگە ئۆچمەس ئىز قالدۇرۇپ دۇنيادىن ئۆتكەن بىر قىزنىڭ نامىنى ئاتاپ، — غىلمان بوۋى ئۇنىڭ ئىنىسى بولۇشى مۇمكىن؟»

— غىلمان بوۋى! — دېدى ئەسئەت بىر پەس جىمىلىقتىن كېيى-ن، — سىز مۇشۇ يەرلىكمۇ؟

— ياق، مەن شەھەرلىك.

— ئۇنداقتا، مەن خاتالىشىپتىمەن!

— مېنى بىرسىگە ئوخشىتىۋاتامسىز، قانداق؟

— شۇنداقمۇ دەيلى، لېكىن ئۇ بۇرۇنقى ئىش.

— قانداق ئىش، قانداق؟! — دېدى سۇبھى بالىلارچە تەرسالىق بىلەن ئەسئەتكە يېپىشىپ، — ئېيتىپ بەرسىڭىزا ئەسئەت ئاكا!

— سىز بۇ يەرلەرگە ئىلگىرىمۇ كەلگەنمۇ دەيمەن، — دېدى ئاۋامۇ سۆزگە ئارىلىشىپ، — بۇ ئارىلىقتا سىز بىلمەيدىغان يەر يوقكەن، تېخى چىغىر يوللارنىمۇ بىلىدىكەنسىز. قاچان كەلگەنتىڭىز، يولداش ئەسئەت؟

— بۇنىڭدىن يىگىرمە بىر يىل بۇرۇن.

— نىمە؟ يىگىرمە بىر يىل بۇرۇن دېدىڭىزما؟ — دېدى سۇبھى تېخىمۇ قىزىقىپ، — مەن تۇغۇلۇشتىن بىر يىل بۇرۇنمۇ؟ دېمەك

جوراندا تىترىگەن چۈشقەتەك قاتتىق سىلكىندى. كۆز يېشى خۇددى
يۈرىكىنى يۇيۇپ، ئېتىلىپ چىقىۋاتقاندەك، مۇشۇ بىر قاتتىق يەنىا
بىلەن ئۇ يۇرىكىدە ساقلاپ كېلىۋاتقان يوشۇرۇن غەزەپ تۇكۈن-
لىرىنى تۆكتىۋېتىدىغاندەك، ئار نومۇسنى كۆز يېشى بىلەن ھىمايە
قىلىۋاتقان ئىپپەتلىك قىزدەك يىغلىدى...
ئۇ، تەخمىنەن بىر سائەتتەك يىغلىغاندىن كېيىن ئىششىغان
كۆزلىرىنى ھۆل ياغلىق بىلەن سۈرتتى. قۇرۇغان لېۋىنى تامشىپ
قويۇپ ئىككى يۇتۇم قايناق سۇ ئىچتى-دە، ئۈستەلگە جەينەكلىرى
بىلەن تايىنىپ، ئالقانلىرى بىلەن ئىڭىكىنى تۇتۇپ ئولتۇرۇپ،
ياشلىقتا ئۆتكەن ئاشۇ ئاجايىپ يېگىلىشنى يەنە بىر قېتىم ئەسلىدى:
... 1959-يىل يازلىقى، مەھەللە ھەر يىلقىدەك بۈك-باراق-
سان ياپراقلار بىلە چۈمكەلگەن، لېكىن ئۆيلەرنىڭ تۈرخۇنلىرىدىن ئىس
چىقمايدۇ، ئاياللار ئەپكەش كۆتىرىپ بۇلاق بېشىغا يۈگۈرۈشمەي-
دۇ... ئىخلاس بۇۋى ئىسسىقلىك، چىرايلىق، لېكىن يالىڭاياق،
شۇنداق بولسىمۇ قولىدىن كىتاپ چۈشمەيدىغان، ھىسسىياتچان
قىز جاۋۇر كۆتىرىپ، ئۈكسىنى ئەگەشتۇرۇپ «كوللىكتىپ ئاشخانا»
زالىغا كىردى. ئادەملەر سۇيقاش ئالىدىغان ھەر خىل قاچىلارنى
كۆتىرىشىپ تاماق بېرىدىغان تۆشۈككە قارىشىپ نۆۋەت كۈتۈپ
تۇرىشىدۇ... ئىخلاس بۇۋى كىتاپ بىلەن بولۇپ كېتىپ قانچىلىك
ۋاقىتتا ئۆزىگە نۆۋەت كەلگىنىنى سەزمەي قالدى.
— قانچە كىشىلىك؟
— تۆت كىشىلىك، — دىدى قىز تۆشۈككە قاراپ.
ئاشپەزلەر نىمىنى بەرسە شۇنى ئېلىپ قايتىشقا ئۈگەنگەن
قىز جاۋۇرنى ئېلىپ بۇرۇلۇشىغا تۆشۈككە ئۆزىنى ئېتىپ كېلىۋات-
قان قارام يىگىت جاۋۇرغا ئۆزىنى ئۇرۇۋالدى. ئاش يىگىتنىڭ
كۆكسىنى بويلاپ تۆكۈلدى. كۆيۈككە چىدىمىغان يىگىت قىزنى
ئايىماستىن ئارقىسىغا قارىتىپ قاتتىق ئىتتەردى. قىز سىلكىنىپ
بېرىپ تامغا ئۇرۇلدى. جاۋۇر قولىدىن چۈشۈپ ھەممە ئېشى

— مۇمكىن.
— ھا ـ ھا ـ ھا... سىزنى ئەزالار «باغدال تېخنىك» دەپمۇ چاقىرغانمۇ؟
— بەلكىم...
— شۇ، نەق شۇ سىز... سىز باش ئېتىشتا چاقتان، ئاشخانىدا بۇ ھۈنىرىڭىزنى كەرسەتكەنىمۇ دەيمەن؟
ئەسئەت بېشىنى كۆتىرىپ ئاۋام شۇجىغا سىنچىلاپ قاردى:
— شۇ يىگىت سىز، گۇمانىم تـوغـرا چىقتى، مەن خېلى بۇرۇنلا سىزنى تونۇغان، يىگىرمە بىر يىل بۇرۇن سىزنى ئۇرۇپ سالغىنىم ئۈچۈن سىزدىن ئەپۇ سورايمەن. ئۇ چاغدا بۇرنى كۆپكەن يىگىت ئىدۇق.
— گارمۇن، تەمبۇرمۇ چالالامتىڭىز ـ ھە؟
— شۇنداق.
— لېكىن مەن ئەپۇ سوراي دېسەم، ھىلىقى سىز ھىمايە قىلىپ چىققان ئىخلاس بۇۋى بېلىقتا يەم بولۇپ كەتتى، مېنى توغرا جازالىدىڭىز، لېكىن بىزنىڭ بىر ئىسىل قىزىمىزنىڭ بېشىغا چىقتىڭىز...
ئەسئەتنىڭ بېشى چۆشتى.
— كىمنىڭ بېشىغا كىم چىقتى؟ نىمىشقا ھەممىڭلار يەرگە قارىۋالدىڭلار؟ ئاپا، ساڭا نىمە بولدى ئەمدى؟
سۇبھىنىڭ بۇ سوئاللىرىغا ھېچكىم جاۋاپ بەرمىدى.

5. غەزەپ

غىلمان ھاكىمنى بىر خىل ۋىجدان ئازاۋى قىينىماقتا، ۋۇجۇدىنى بىر خىل غەزەپ يالقۇنى ئۆرتىمەكتە ئىدى. ئۇ چۆشلۈك تاماقنىمۇ يىمەستىن مېھمانخانىنى ئىچىدىن تاقىۋالدى ـ دە، ياستۇققا يۈزىنى يېقىپ بۇقۇلداپ يىغلىدى. ئۇنىڭ بەدىنى يېنىدىن خۇددى

قىزنىڭ ئۆگەي دادىسىنىڭ ئالدىغا قويدى:

ـــ بۇ كىمنىڭ نېسىۋىسى، بالام؟

ـــ سىلىنىڭ!

ـــ ماۋۇ كېلەڭسىز تۆكۈپ قويدۇم دېۋىدىغۇ، سېنىڭ كىيىملىرىڭگە تۆككەنمىدى؟

ـــ ياق، باشقا بىر سىنىڭ!

ـــ ھىم، ھەي ئىخلاس، تولا خىرتىلدىماي جوزاڭنى قوي!

قىز شۇ چاغدا يىگىتكە يەنە بىر قېتىم قارىدى. يىگىت مېھرىۋان كۆزلىرى بىلەن قىزغا قاراپ كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى.

ئەمدىلا ئون يەتتە ياشقا كىرگەن، تېخى بىرمۇ يىگىتكە تىكىلىپ قارىمىغان، شۇ سەۋەپتىن مۇھەببەت ھىسسىياتىنىڭ تاتلىق، لېكىن قورقۇنچلۇق ئىكەنلىگىنى بىلمەيدىغان قىز چاقنىڭ يۈرىگى تۇنجى قېتىم بىر شىرىن ھىسنىڭ تۈرتكىسى بىلەن "جىغ" قىلىپ قالدى.....

ئىخلاس بۇۋىلەرنىڭ ئۆيى پاكار، تورۇسى ئىسلانغان بولغىنى بىلەن كۆڭۈللۈك ئىدى. جەنۇپقا قارىغان چاقىماق پەنجىرىلىرىدىن سېرىنگۈل پۈرىقى كىرىپ تۇراتتى. قويۇق ئۈرۈك ياپراقلىرى ئارىسىدىن دىلمۇك تېخىنىڭ قارلىق چوققىلىرى كۆرۈنەتتى. جىمجىت كېچىلىرى پەنجىرە تۈۋىدە ياتساڭ ئىلى دەرياسىنىڭ ھەيۋەتلىك شاقىرىشى ئېنىق ئاڭلىناتتى. يېڭىدىن ھىسسىياتى ئويغىنىۋاتقان قىز ئۈچۈن بۇنداق كېچىلەر ئاجايىپ گۈزەل ۋە سىرلىق تۇيۇلدۇ. ئۇلار بۇنداق كېچىلەردە ئۇزاققىچە ئۇخلىيالمايدۇ، چۈنكى ئۇلار گۈزەل تەبىئەت بىلەن مۇڭدىشىدۇ...

ئايدىڭ كېچە، ياپراقلار ئارىسىدىن چۈشكەن كۈمۈش تەڭگىدەك شولىلار بىردە قىزنىڭ ئۇيقۇسىز، خۇمالىق كۆزلىرىنى، بىردە قىزىل سەتەندىن تىكىلگەن ئىچ كۆينىگىنى ئەمدىلا كۆتىرىپ چىققان كۆكسىنى يورۇتىدۇ... توۋا، ئەجەبمۇ شوخ شولىلاركىنە؟ قىز قايسى جايىنى تەبىئەتتىن يوشۇرسا بۇ شولىلار شۇ جايىنى

تۆكۆلدى. قىز يۈزىنى تۇتۇپ يىغلاپ سىرتقا مېڭىۋىدى، يىگىت ئۇنى بىلىگىدىن تۇتۇۋالدى:

— نەگە قاچىسەن، قانجىق! — دېدى، — كۆيگەن تېرەم ئۈچۈن تېرەڭنى سويۇۋالىمەن!

ھىمايىسىز قىز چاق تېپچەكلىدى، لېكىن يىگىتنىڭ ئامبۇردەك قوللىرىدىن قۇتۇلۇپ چىقىپ كېتەلمىدى.

— ئاۋام، چىرايلىق يۈزىدىن سۆيۈۋال!

— ئۇزۇن چېچىنى كېسىۋال، ئاۋام!

— ھەي، ئىخلاسخان، ئۇنى رازى قىلماي قۇتۇلالمايدىغان بولدۇڭ!

— قىيۇۋەت ھوي، نومۇسنى بىلمەيدىغان!

— ۋايىيەي، قىز بالىنى!...

— قايرىڭلار، ئاۋام لۆكچەكنىڭ قولىنى!

بىر يىگىت يۈگۈرۈپ كېلىپ ئاۋامنىڭ قوللىرىنى قايرىدى.

— سەن نېمە دەيسەن، باغدال مىكيان! — ھۆرپەيدى ئاۋام ۋە ھېلىقى يىگىتنىڭ كۆكسىگە بىر مۇش ئۇردى.

— ئۇرۇشنى مەندىن سورىغىنا!

ھېلىقى يىگىت ئاۋامنى ئىككى مۈرىسىدىن تۇتۇپ تۇرۇپ بېشى بىلەن قاتتىق ئۇردى. ئاۋام ئوڭدىسىغا ئۇچۇپ كەتتى. كۆپچىلىك ئۇلارنى ئاجرىتىۋالدى. قىز ئۆزىنى ھىمايە قىلـغان يىگىتكە قارىدى: قاڭشالىق، بۇدرە چاچ، ئېگىز بويلۇق يىگىت ئادەملەر ئارىسىدا مەغرۇر گىدىيىپ تۇراتتى...

— ئەمدى نېمە يىگۈلۈك! — دېدى قىزنىڭ سەپرا مىجەز ئۆگەي دادىسى ئۇنىڭغا دىۋىنىپ، — ۋوي سېنىڭ كىتاۋىڭنى!...

ئۇ، قىزنىڭ كىتاۋىنى يۇلۇۋېلىپ يىرتىپ، يەرگە تاشلاپ دەسسىدى، ئىخلاس ئۇ كۈنى خۇددى ھازىرقىدەك بۇقۇلداپ يىغلىغان ئىدى. لېكىن قىزنىڭ يىغىسىنى يەنە ھېلىقى يىگىت توختاتتى. يىگىت بىر جاۋۇر ئاش بىلەن بەش نان ئېلىپ كىرىپ

لېكىن ئۇ ئەتىسى، ئوكۇنى ... بىر ئايغىچە ھەتتا يامغۇرلۇق كېچىلىرىمۇ چىقتى ...

كۈز پەسلى، باغ ياپراقلىرى سارغايدى. مانا شۇ چاغدىلا ئىخلاس بۇۋىنى سۇر باستى. ئۇنىڭ ئانىسى دوختۇرخانىدىن چىقتى-دە، قىزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرۈپ يالغۇز ئۆيدە بىلگىدىن چىمدىپ تۇرۇپ:

— ئۇياتسىز، قوسىقىڭدىكى بالا بىلەن باش كۆتىرىپ يۈرۈۋاتامسەن، كىمدىن تاپقان بولساڭ، شۇنىڭ پېشىنى تۇت، مەن بىلمىگەنگە سالاي، شۇنىڭ بىلەن قاچ! — دىدى.

لېكىن قىز تەمبۇرچى يىگىتنى ھېچنەدىن تاپالمىدى. ئۇنىڭ ئالدىدا ئىككىلا يول قالغان ئىدى: بىرىسى ئۆلۈش، بىرىسى ھېلىقى شەھەرلىك تەمبۇرچى يىگىتنى ئىزلەپ-سوراپ تېپىش! ئۆلۈش، ئاخىرقى قېتىم ماڭىدىغان يول. ھازىرقىسى يىگىتنى ئىزلەپ تېپىش يولى.

كەچ كۈز، بىر يامغۇرلۇق كۈنى سەھەردە ئۇ شەھەرگە قاراپ يولغا چىقتى. نامازدىگەر بىلەن شەھەرگە يېتىپ كېلىپ تۆرەم مەھەللىسىنى سۈرۈشتۈردى، ھۆلچىلىك، سوغاق ئۇنى ھالدىن كەتكۈزدى، تۆشۈك تۇپلىيدىن پاتقاق بىسالال ئۆتۈپ كەتتى.

ئۇ پانالانغۇدەك جاي تېپىش ئۈچۈن قاراڭغۇ چوشكەندە بىر دەرۋازىنى قاقتى. يان ئىشىك ئېچىلىپ بىر ئادەم پەلەمپەيدە پەيدا بولدى:

— كىمنى ئىزلەيسىز، قىزچاق؟

— ئەسئەت تېخنىكنى ... — قىز يەرگە قارىدى.

ھېلىقى ئادەم قىزغا سىنچىلاپ قارىدى.

— قېنى، كىرىڭ! — دىدى ئۇ مۇلايىملىق بىلەن، — غالىلداپ تىترەۋاتىسىزغۇ!

قىز ئۇ ئادەمنىڭ ئارقىسىدىن مېڭىپ، ئىگىز پېشايۋانلىق

يورۇتىدىكەن.

قىز يوتقان بىلەن پۈركىنىۋېلىپ دەريا شاۋقۇنىنى ئاڭلىغاچ
ئۇيقۇغا كەتمەكچى بولدى. ئۇنىڭ قۇلىقىغا مۇڭلۇق تەمبۇر بىلەن
ئۈزۈپ-ئۈزۈپ ئېيتقان ناخشا ئاۋازى ئاڭلاندى. قىزنىڭ يۈرىكى
ئوينىدى. ئۇ تولغىنىشقا باشلىدى. ئۇ بۇ تەمبۇر بىلەن ناخشا
ئاۋازىنى تونۇغۇنلا ئېتىزدا ئىشلەۋېتىپ دەم ئېلىش ۋاقتىدا
ئېرىق بويىدا ئاڭلىغان. تەمبۇرچى يىگىت تەشنالىقنى بىلىنىپ تۇر-
غان ئوتلۇق كۆزلىرى بىلەن ئۆزىگە تىكىلىپ قىرغاقتا ئولتۇرۇپ
ناخشا ئېيتقان، قىز ناخشىنىڭ چوغدەك تەپتى بار سۆزلىرىدىن
ئۆزىنى قاچۇرۇپ يىراققا قېچىپ كەتكەن ئىدى، مانا ھازىر يەنە
شۇ تەمبۇر بىلەن ناخشا...

تەمبۇر قىزنى چىللىماقتا، ئۇنىڭ يۈرىكى باققا قاراپ تەل-
پۈنمەكتە، لېكىن نومۇس كۈچى ئۇنى يوتقان ئىچىگە مۆكتۈرمەك-
تە ئىدى.

ھىسسىيات بىلەن نومۇس ئۇزاق كۈرەش قىلدى. ئاخىر
ھىسسىيات يەڭدى، قىز پۇتىنىڭ ئۇچىدا مېڭىپ ھويلىغا، ئاندىن
كېيىن باققا چىقتى. ئۇ خۇددى مەس كىشىدەك دەلدۈگۈنۈپ
بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ تەمبۇرچىنىڭ يېنىغا كەلدى. قېرى
ئۆزمىگە يۆلىنىپ، تەمبۇرنىڭ بېشىنى تىزلىرى بىلەن چىڭ قىسىپ،
ئاسماندىكى ئايغا قاراپ ئولتۇرغان يىگىت قىزنى كۆرۈپ ئورنىدىن
تۇردى. قىز قاچماقچى بولدى، لېكىن ئۇنىڭ پۇتلىرىدا جان
قالمىغان ئىدى، ئۇ ئىختىيارسىز، ماغدۇرسىز ۋە ئىلاجسىز ھالدا
يىگىتنىڭ قۇچىقىدا ئىدى. خۇددى كۈچلۈك ئوت تەپتىگە يولۇق-
قان قوغۇشۇندەك ئۇنىڭ بەدىنىمۇ، ئىرادىسىمۇ ئېرىدى...

— قورقىمەن، قويۇۋېتىڭ!... — دېدى قىز خېلى ئۇزاقتىن
كېيىن غالىلداپ تىترەپ.

— ئەتە كەچتە چىقامسەن؟

— ياق-ياق!...

دەريا بىر خىل شاقىرايتتى. قىز قىرغاقتا كېلىپ دەريانىڭ جەنۇپ تەرىپىدىكى قاراڭغۇلۇقتا قارىدى، ئۇ ياقتا نەلەردىدۇر چىراق يالماقتا. ئاسمانغا قارىدى، ئاسماندا سانسىز يۇلتۇزلار جىمىرلايتتى. ھايات گۈزەل ۋە شېرىن، لېكىن ئارنومۇسنى ساقلاش ئۈچۈن ھەر قانداق گۈزەللىكتىن ۋاز كېچىشكە توغرا كېلىدۇ. قىز پۈتىنى سۇغا تىقتى؛ بىرسى قوسىغىغا ئۇرغاندەك بولدى، قىز چۆچۈدى. تېخى ھاياتقا كۆز ئاچمىغان جان ئىگىسى ئۆز ئانىسىدىن ھاياتلىق تىلىمەكتە ئىدى. قىز قوسىغىنى تۇتتى ۋە بۇقۇلداپ يىغلىدى. شۇ ئەسنادا، بىرسى قىزنىڭ مۈرىسىگە قولىنى قويدى:
— مۇشۇنداق بولارىنى پەملەپ مەھەللەڭنى ئايلىنىپ يۈرگەن ئىدىم، ئاخىر ئۇيلىغىنىم بولدى. يۈر ئەمدى، مېنىڭ بىلەن كەت! ئاتا - ئاناڭ سېنى ئۆلدى دېيىشسۇن، مۇنۇ ياغلىقىڭ بىلەن ئەسكى چاپىنىڭنى مۇشۇ دەريا بويىغا تاشلاپ قوي!
ئىخلاس بۈۋى يوچۇن ئادەمنىڭ غەمخورلۇقىنى قوبۇل قىلدى ۋە ئۇلار شۇ كېچىسى ھىلىقى شەھەردىكى ئۆيگە يېتىپ كەلدى. ئىخلاس بۈۋى شۇندىن كېيىن دەرۋازىدىن چىقماستىن كىتاپ ئوقۇدى. ھىلىقى ئادەمنىڭ خىزمىتىنى قىلدى. ئىككىنچى يىلى باھاردا تاڭ سەھەردە ئۇ بوشاندى. قىزى سۆبھى ئۈچ ئايلىق بولغاندىن كېيىن ئۇ ئۆز ئىختىيارى بىلەن ھىلىقى ئادەم بىلەن توي قىلدى. سۆبھى ئۆز ئاتىسىنىڭ ئاشۇ ئادەم ئىكەنلىكىدىن گۇمانلانمايدۇ، ئەلۋەتتە. سۆبھى ئۈچ ياشقا كىرگەندە ئىخلاس بۈۋى ئېرى بىلەن ئۈرۈمچىگە كەتتى. ئۇنىڭ يولدىشى — غەمخورچىسى ئوشەموپ ئەسلى 1958 - يىلى سىياسى زىيانكەشلىككە ئۇچراپ، خاتا ھالدا خىزمەتتىن ھەيدەلگەن ئىكەن. 1961 - يىلىدىن كېيىن ئۇنىڭ خىزمىتى ئەسلىگە كەلگەن ۋە مەنسۈۋى ئۆسكەن ئىدى. ئوشەموپ ھەربى سەپتە مەجرۇھلانغان، ئۇ باللىق بولۇشتىن مەھرۇم بولغان، بېقىۋالغان باللىرى ئايلىنى

ئۆيگە ئەيمىنىپ كىردى.

ھېلىقى ئادەم ئىنساپلىق ۋە مېھرىۋان ئىدى:

— سەن ئېيتمىساڭمۇ، — دېدى ئۇ ئۆزىچىلا يىغلاۋاتقان قىزنى «سەن» لەپ تەسەللى بېرىپ، — سېنىڭ ھالىڭ ماڭا چۈشىنىشلىك. ئەمدى ھايات قالاي دېسەڭ مۇشۇ ئۆيدىن كەتمىگىن. سالامەت بوشىنىۋال، بالاڭغىمۇ مەن ئىگە بولىمەن.

ئىخلاس بۈۋى تېخىمۇ قاتتىق يىغلىدى. لېكىن ئۇ، تاڭغا يېقىن ئوغرىلىقچە يېزىسىغا قاراپ يولغا چىقتى. ئۆي ئىگىسى ئۇنىڭ كەينىدىن يېرىم يولدا خادىك بىلەن قوغلاپ كەلدى-دە:

— قاچقىنىڭ نېمىسى، چىق ھارۋىغا، مەن سېنى مەھەللەڭگىچە ئاپىرىپ قويىمەن، — دېدى.

مەھەللىنىڭ سىرتىدىكى قورۇق يېنىدا ھېلىقى ئادەم خادىكنى توختاتتى:

— قاچان ئۆيدىن ھەيدەلسەڭ مېنىڭكىگە بارغىن، سېنى قېرىندىشىم ئورنىدا باقاي، مېنىڭ نە ئايالىم، نە بالىلىرىم يوق. ھەممىسى چەتئەلگە كەتكەن. مەنمۇ ساڭا ئوخشاش بىر دەرتمەن. ئۆزەڭنى، بالاڭنى ئوقىتىمەن، قاتارغا قوشىمەن. ساراڭلىق قىلىپ ھەرگىز ئۆلۈۋېلىپ يۈرمىگىن.

قىزنى ئۆگەي ئاتىسى دەھشەتلىك تىل-ئاھانەت بىلەن كۈتۈۋالدى.

— ماڭ، يوقال! — دېدى ئۇ ئانىسىنىڭ قۇچىقىدىن قىزنى يۇلۇۋېلىپ تالاغا قارىتىپ ئىتتىرىپ، — يا ئەرگە تەگ، يا ئۆل!

ئىخلاس بۈۋى كۆگۈم ۋاقتىدا مەھەللىدىن يالغۇز ئاياق قېچىپ چىقىپ دەريا بويىغا قاراپ يۈگۈردى. ئۇ كەينىدىن بىرسىنىڭ ھاسىراپ قوغلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى سەزدى. ئۇ جاڭگالنى يالاڭغىداق كېسىپ ئۆتتى-دە، يوغان تالنىڭ تۈۋىگە يوشۇرۇنۇۋېلىپ ئەتراپنى كۆزەتتى. كېچە، جىمجىت ۋە سۈرلۈك ئىدى.

مۇڭداشسام، كۆڭلۈمدىكىنى بىر-بىرلەپ تۆكسەم، قانداق ياخشى بولاتتى-ھە! مەن ئاجايىپ ئىشلارغا دۇچ كەلدىم. نۇرغۇن ئىشلار تېپىشماق، بەزىلىرى سىرلىق. مەن سىزگە بۇ چىگىشتىن ئىككىسىنى يازىمەن.

ئىككى كۈن بۇرۇن غىلمان ھاكىم بىلەن ئۇچراشتىم. ھېلىقى مەن سىزگە تونۇشتۇرغان قىز سۇبھى ئاشۇ ھاكىمنىڭ قىزى ئىكەن (مەن پەقەت شۇ كۈنىلا ئۇلارنىڭ ئانا-بالا ئىكەنلىكىنى بىلدىم). سىزگە ئېيتماقچى بولغان ئىشنىڭ بىرسى ئاشۇ غىلمان ھاكىم بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنىڭ تۇيۇقسىز ئۆزگىرىشى.

مەن كىشىلەرنىڭ ئېغىزىدىن (بولۇپمۇ سۇبھىدىن) غىلمان ھاكىمنىڭ بىلىمگە ئامراق، ئىلىم-پەن، مائارىپ، مەدەنىيەت خادىملىرىنىڭ ئەمگىكىنى قەدىرلەيدىغان ۋە قوللايدىغان، كىشىلەرگە ئەمەلىي پەش قىلمايدىغان ياخشى ئايال ئىكەنلىكىنى ئاڭلىغان، شۇ سەۋەپتىن مەن بۇ ئايالغا چىن ئىخلاس بىلەن ئۈمىت باغلىغان ئىدىم.

‹42 — 7303› نومۇرلۇق بۇغداي سىناقتىن ئۆتكەن، يۇقۇرى مەھسۇلاتلىق، ئىلى رايونىنىڭ ھاۋاسىغا ياخشى ماسلاشقان سورت ئىدى. بۇ بۇغداي سورتىدىن خىمىيىۋى ئوغۇتسىزمۇ يۇقۇرى مەھسۇلات ئېلىش سىنىقىنى سۇبھى ئۆز تەجرىبە مەيدانىدا مۇۋەپپەقىيەتلىك ئورۇنلىغان.

ئىلىم-پەن خادىمى ئۈچۈن تەجرىبىخانىدىن جەمئىيەتكە قەدەم تاشلاش، ئىلمىي ھۆكۈمدىن ماددىغا ئۆتۈش يەنى خەلق ئۈچۈن بايلىق يارىتىش ئەڭ چوڭ بەخت. پار ماشىنىسى، ئاتوم فىزىكىسى، ئېلېكترونلۇق ھىساپلاش ماشىنىسى ئىنسانىيەت ئۈچۈن ھىساپسىز پايدا كەلتۈرگەنلىكى بىلەن قىممەتكە ئىگە ئەمەسمۇ! دېمەك بىزنىڭ بۇغداي سورتىمىزمۇ مەھسۇلات بېرىشى، شۇ ئارقىلىق خەلقىمىزگە بايلىق يارىتىشى لازىم ئىدى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى يېكىرمە-ئوتتۇز مو يەردە ئەمەس، بىر نەچچە ئون مىڭ ھەتتا بىر نەچچە يۈز مىڭ مو يەردە تېرىش لازىم. مەن ئۆز خىيالىمدا بۇ يىلقى كۈزگى تېرىشتا

ئەگەشىپ، پالاكەتكە يولۇققان ئۇشەموپنىڭ يۈز ئۆرۈپ چەتئەلگە كېتىشكەن ئىدى. ئۇ، ئۆزىگە چىن دىلىدىن خىزمەت قىلىۋاتقان ياش ئايىلىنى ئوقۇتتى، خىزمەتكە قاتناشتۇردى. ئۆزىنىڭ ھاياتنى قىزغىن سۆيىدىغان، بىلىم ئېلىشقا تىرىشىدىغان، ئاقكۆڭۈل، ساددە پەزىلەتنى ئايىلىغا ۋە بىردىن - بىر ئۈمىدى بولغان قىزىغا سىڭدۈردى. لېكىن «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» ئۇشەموپنىڭ بېشىغا يەنە بىر قېتىم پالاكەت ئېلىپ كەلدى. ئۇ «ھوقۇق تارتىۋېلىش» ئەۋجىگە چىققان مەزگىللەردە قولغا ئېلىنىپ تۈرمىدە ئۆلگەن، 1979 - يىلى قىزى يىگىرمىگە كىرگەندە نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن ئىدى.

ئۇشەموپ گەرچە ياش ئايىلى بىلەن قىزىنى جېنىدەك ئەتىۋا بىلگەن بولسىمۇ، ئايىلىنىڭ مۇھەببىتىگە مۇيەسسەر بولالمىدى. ئۇ ئىخلاس بۇۋىنىڭ ئىسمىنى «غىلمان بۇۋى» قىلىپ ئۆزگەرتكەن، ئۇنىڭدىن غەمخورلۇق، مېھرى - شەپقەت كۆرگەن بولسىمۇ، لېكىن دۇنيادىن ئارمان بىلەن ئۆتتى. چۈنكى ئۇ «غىلمان بۇۋى» دىن مۇھەببەت تەلەپ قىلاتتى. لېكىن غىلمان بۇۋى قەددى - قامىتى، چىراي - شەكلى ۋە مۇئامىلىسىدە ئالاھىدە ئەيسۇۋى بولمىغان بۇ ئېرىغا قانداق قىلسىمۇ مۇھەببەت باغلىيالمىدى. ئۇ يالغۇز قالغانلىرىدا يىغلىدى - قاخشىدى. ئۇنىڭ قەلبىدە بىر ساقايماس جاراھەت پەيدا بولغان، ئۇشەموپنىڭ مېھرى - مۇھەببىتى بۇ جاراھەتكە مەلھەم بولالمىدى، ئۇ كىمنىدۇر سېغىناتتى، لېكىن شۇ سېغىنغان كىشىگە ئۇنىڭ قەلبىدە غەزىۋى، نەپرىتى بار ئىدى.

مانا بۈگۈن شۇ ئۆچكەن غەزەپ ئوتلىرى بىردىنلا قايتا ياندى...

6 . گۇمان

«سالام راھەت!

مەن ھېچقاچان سىزنى بۈگۈنكىدەك سېغىنمىغان، يېنىمدا بولسىڭىز،

مەسىلەن، قورغاس، چاپچال ناھىيىلىرىمۇ بۇ ناھىيىمىزگە ئاساسەن ئوخشاش، — دېدى.

— سۈبھى مۇشۇ ناھىيىدە ئىلمىي تەجرىبە ئېلىپ بېرىپ نەتىجە قازانغاندىكەن مۇشۇ ناھىيىدە كېڭەيتكىنىمىز تۈزۈك بولارمىكىن...

— ئومۇمەن مەن سىزنىڭ باشقا ناھىيىگە بېرىپ ئىشلىشىڭىزنى ئۈمىت قىلىمەن. ئاۋام شۇجىنىڭ پىكرىمۇ شۇنداق!

— مەن سىز توغرىلىق خاتا ئاڭلىمىغان بولسام سىزنى...

— مېنىڭ ئىلىم-پەننى قوللايدىغانلىقىم ئۇ باشقاگەپ.

— مەن سىزدىن ئىلتىماس قىلىمەن، بۇ يىل بىر دادۈيدە بولسىمۇ ئالماشتۇرۇپ تېرىشنى سىناق قىلىپ كۆرسەك...

— مەن سىزگە ھېچقانداق ياردەم بېرەلمەيمەن! گەپ شۇ دېگەندەك قىلىپ ئورنىدىن تۇردى. مەن گاڭگىراپ قالدىم. توغرىدىن-توغرا ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسىنىڭ ئالدىغا كىرەيمىكىن دېسەم ئىشلەپچىقىرىشقا مەسئۇل ھاكىمنىڭ مەسلىھەتسىز شۇجىمۇ بىر نەرسە دېيەلمەسلىكى مۇمكىن، بۈگۈن سۈبھى ئالدىمغا يىغلاپ كىردى.

— ئاپام تۇرماق ئەۋلىيا بولۇپ كەتسىمۇ مەن ئۇنىڭ ئۈستىدىن يۇقۇرىغا ئەرز قىلىمەن. بىرىنچىدىن، ئۇ بىزنىڭ ئىشىمىزنى تەك-شۈرمىدى؛ ئىككىنچىدىن، سىزگە قوپال ۋە سوغاق مۇئامىلە قىلدى؛ ئۈچىنچىدىن...

— بولدى سۈبھى، تۆتىنچىدىن، بەشىنچىدىن دېسىڭىزمۇ بەرىبىر بۇ يەردە بىر سىر بار. شۇ سىرنى يېشەيلى! — دېدىم مەن قىزغا.

ئاۋام شۇجى بىلەن مېنىڭ ئوتتۇرامدا ياش ۋاقتىمىزدا كۆڭۈلسىز بىر ئىش ئۆتتۈلگەن. شۇ ئىشقا مۇناسىۋەتلىك ئىخلاس بۇۋى ئىسىملىك بىر قىزمۇ بار ئىدى. غىلمان ھاكىمنىڭ شۇ قىز بىلەن بىرەر ئالاقىدار تەرىپى بارمىكىن، ئۇ شۇ ئالاقە مۇناسىۋىتى بىلەن ماڭا نەپرەت بىلەن قاراپ، شەخسى ھېسسىياتى بويىچە ئىش قىلىۋاتامدىكىنتاڭ، دەپ گۇمانلىنىپ قالدىم.

لېكىن، ئىخلاس بۇۋى بىلەن بولغان ئىشتا مېنىڭ ئەيىۋىم يوق،

مۇشۇ مەيداننىڭ ئون مىڭ مو يېرىگە ئۇرۇقنى ئاق ئۇرۇقلۇق بېدە بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ تېرىپ، كېلەر يىلىقى كۈزدە بېدىنى كۆك ئوغۇت قىلىش، يەنە ئىككى، ئۈچ يىلدىن كېيىن بېدىنى ئۈچ يىلدا بىر قېتىم ئالماشتۇرۇشنى ئىشقا ئاشۇرماقچى بولغان ئىدىم، بۇنىڭ ئۈچۈن غىلمان هاكىمدەك كۈچلۈك قوللىغۇچىغا بەكمۇ مۇهتاج ئىدىم. ناۋادا غىلمان[1] هاكىملا قوللاپ بەرسە مەن ئۈچ يىلغىچە ئالماشتۇرۇپ تېرىش، كۆك ئوغۇت، ئۇرۇق سورتى قاتارلىق ئۈنۈملۈك ئۇسۇللارنى قوللىنىپ، پۈتۈن ناهىيىنىڭ بۇغداي مەھسۇلاتىنىڭ بىرلىكىنى ئوتتۇرا هىساپ بىلەن بەش يۈز جىڭدىن ئاشۇرۇۋېتەتتىم، بۇ يول بىلەن ئاگرانومىيە ئىلمىنىڭ كۈچىنى ئەمەلىيەتتە كۆرسىتىپ قوياتتىم. شۇنداق بولغاندا ئۈچ يىلدىن بەش يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا ئىلى ۋادىسىنىڭ بۇغداي ئومۇمى مەھسۇلاتى هازىرقىدىن ئۈچ-تۆت هەسسە كۆپىيەتتى، تېرىلغۇ مەيدانى هازىرقىدىن يېرىم باراۋەر ئازىياتتى. بۇنىڭ بىلەن دىخانچىلىق رايونلىرىدا چارۋىچىلىق، يېنىك سانائەت قاتارلىقلارنى كەڭ يولغا قويۇشقا زېمىن هازىرلانغان بولاتتى، شۇ چاغدا بىز ئاگرانوملار خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاشقا چوڭ هەسسە قوشقان بولاتتۇق، بىزنىڭ ئىشلەش ئىمكانىيىتىمىز كونكرېت ئادەملەرگە كېلىپ باغلىنىدىكەن. شۇ ئادەملەرنىڭ قوللىشى ياكى توسقۇن بولۇشى بىلەن بىزنىڭ ئىشىمىز ياكى ئوڭلىنىدىكەن، ياكى كاردىن چىقىدىكەن. ناۋادا ئاۋام شۇجى بىزنىڭ سىناقتىن ئۆتكەن تەجرىبىلىرىمىزنى پۈتۈن مەيداندا قوللىنىشقا ئىمكان بەرگەن بولسىدى، بەلكىم مېنىڭ غىلمان هاكىمغا زادىلا هاجىتىم چۈشمىگەن بولاتتى.

ئەمدى گەپنىڭ ئۆزىگە كېلەي: غىلمان هاكىم بۇ مەيدانغا كېلىپلا ئاۋام شۇجىنى تەنقىت قىلدى، بىزنىڭ تەلەپلىرىمىزنى يوللۇق هىساپلاپ ناهايىتى قىزغىن قوللىدى. مەن خۇشاللىقىمنى ئىچىمگە سىغدۇرالماي قالدىم. لېكىن توساتتىن ئەتىسى مېنى ئالدىغا چاقىرتتى-دە، يالت قىلىپ بىر قاراپ قويۇپ:

— سىز باشقا ناهىيىگە بېرىپ ئىشلىسىڭىز بولىدىغان ئوخشايدۇ،

گۆرگە كىر! — دەپ تىلىدى بوۋاي سۈپۈرگىنى كۈچەپ تارتىپ. ئۇ سۈپۈرگىنىڭ باش تەرىپىنى يۇلۇۋالدى-دە، ئوڭدىسىغا ئۇچۇپ كەتتى. مەن سۈپۈرگە سېپىنى چۆرۈۋېتىپ قېچىپ قۇتۇلدۇم.

شۇنداق قىلىپ ئىخلاس، ئۇنىڭ كەينىدىن ئانىسى دۇنيادىن ئۆتۈپتۇ، ئۇلارنىڭ ئۆلۈمىگە مەن سەۋەبچى بولغاندىمەن. لېكىن مېنىڭ يۈرەك يارامغا كىم سەۋەبچى؟ مەن ئۇنى بىر كۈنمۇ خىيالىمدىن نېرى قىلالمىدىم. مەن ئۇنى بىر مىنۇتمۇ ئۇنتۇمىغان تۇرسام، قانداقمۇ يەنە باشقا بىر ئايال كىشىگە كۆڭۈل بېرەلەيتتىم. قىممەتلىك راھەت! مەن بىر نەچچە قېتىم سىزنىڭ ھاياجاندىن ئۆزىڭىزنى باسالماستىن ماڭا بارلىغىڭىزنى بېغىشلىغان چاغلىرىڭىزنى كۆردۈم، سىزنىڭ قولىڭىزنى تۇتۇشتىنمۇ ئەيمەندىم، سەۋەبى نىمە؟ بۇنداق چاغلاردا خۇددى ئىخلاس بۇۋى قاراپلا تۇرغاندەك، مېنى: «ۋاپاسىز» دەپ ئەيىپلەۋاتقاندەك بىلىندى. ئاشۇ قەلبىمدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالغان يالقۇنلۇق مۇھەببەت مېنى ئىككىنچى بىرسىگە كۆڭۈل بېرىشتىن چەكلىدى. مۇشۇ سەۋەپ بىلەن مەن سىزنى بەختسىز قىلدىم، راھەت، بۇ گەپلەرنى ئاڭلاش سىز ئۈچۈن ئازاپلىق ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ ئولتۇرۇشنىڭ ئورنى يوق، ناۋادا، مەن سىز بىلەن تونۇشقاندىن كېيىن باشقا بىرسىگە ئاشىق بولغان بولسام ئىدىم، ئۇ چاغدا سىزنىڭ غەزەپلىك كۆزلىرىڭىز ئالدىدا يەرگە قارىغان بولاتتىم.

سۆيۈملۈك راھەت، سىزگە ئېيتماقچى بولغا چىگىش ئىشنىڭ بىرسى مۇشۇ، يەنى: غىلمان ھاكىم نىمىشقا ماڭا بىرلا كېچىدە ئۆچ بولۇپ قالدى؟ سىزچە ئۇ مېنى تونۇپ، ئىخلاس بۇۋىنىڭ ئۆلۈمىگە سەۋەپ بولغان ساختىپەز دەپ قاراپ غەزەپلەنگەنمىدۇ؟ ناۋادا شۇنداق بولسا ئۇ ھەقلىق ئەمەسقۇ دەيمەن.

چىگىش ئىشنىڭ ئىككىنچىسى، رەھبەرلەرنىڭ ئومۇمى ئىشقا شەخسى ھەسسىياتنى ئارىلاشتۇرۇۋېلىشى. ناۋادا غىلمان ھاكىم مېنى ساختىپەز دەپ قارىغان بولسا، ئاۋام شۇجىمۇ يىگىرمە نەچچە يىل بۇرۇن تاياق يىگىنى ئۈچۈن قوسىغىدا غوم ساقلاپ يۈرگەن بولسا بۇ ئۇلارنىڭ شەخسى

چۈنكى ئۇنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرۇپ قېلىشقا نىمە ئامالىم بولسۇن؟
قىسسەتلىك راھەت، سىز بىرنەچچە قېتىم:

— سىزنىڭ يۈرىكىڭىز يارا، ئاشۇ يارا سىزنى ئازاپلىغان ۋە خۇرسىنىدىغان قىلىپ قويغان، — دىگەن ئىدىڭىز، مەن ئۇ چاغدا ئىقرار بولمىغان ئىدىم. سىزگە پەقەت مۇشۇ بىرلا مەسىلىدە يالغان گەپ قىلغان ئىدىم، ئەمدى ئىقرار قىلىمەن، مەن يۈرىكىمنىڭ ساقايماس يارىسىنى سىزگە كۆرسىتىمەن، سىز شۇ چاغدىلا مېنىڭ نىمە ئۈچۈن سىزنىڭ يالقۇنلۇق مۇھەببىتىڭىز ئالدىدا شۇنچىلىك ئاجىزلىق قىلغىنىمـ نىڭ سەۋەبىنى چۈشىنىسىز.

1959 - يىلى مەن ھازىر تۇرۇۋاتقان مەيداننىڭ يېنىدىكى بىر مەھەللىدە تۇيۇقسىزلا بىر قىزغا ئاشىق بولۇپ قالدىم. ياشلىق شۇنداق بولىدىكەن، ئۇنى بىر كۆرۈۋېلىش ئۈمىدى بىلەن يېغىندىكى قېرى ئۆرمە تۈۋىدە پۈتۈن كېچىنى ئۇخلىماي ئۆتكۈزگەن كۈنلىرىممۇ بولدى. ئۇنىڭ ئېتىزغا بارىدىغان يولىنى توساپ، چاشقان مارىغان مۈشۈكتەك قومۇلۇق ئېرىقلاردا ياتتىم... لېكىن مەن ئۇنىڭ دىققىتىنى كوللېكتىپ ئاشخانىدىلا ئۆزەمگە قارىتالىدىم، ئۇنى بوزەك قىلغان بىر تەنتەكتىن ئۈچىنى ئېلىپ بەردىم، قىزلار ئاجىز بولىدىكەن، ئۆز ھىمايىچىسىنى ئوڭايلا ياخشى كۆرۈپ قالىدىكەن... شۇنداق قىلىپ مەن ئۇنىڭ مۇھەببىتىگە ئېرىشەلىدىم. بىز ھەر كۈنى كېچىسى قېرى ئۆرمىنىڭ تۈۋىدە ئۇچرىشىپ تۇردۇق. ئۈچ ئايدىن كېيىن مېنى تۇيۇقسىزلا تۈرمىگە سالدى. ئالتە ئايدىن كېيىن خاتا بولۇپ قاپتۇ، دەپ قويۇۋەتتى. مەن يېزىغا يۈگۈردۈم. خىجىل بولۇش، قورقۇنۇش دىگەنلەرنىمۇ ئۇنتۇپ، ئۇدۇل قىزنىڭ ئۆيىگە باردىم، قىزنىڭ سەپرا مىجەز ئاتىسى (كېيىن بىلدىم، ئۆگەي ئاتىسىكەن) مېنى كۆرۈپلا قولىدىكى تېۋىلغا سۆپۈرگىنىڭ سېپى بىلەن دولامغا بىرنى ئۇردى. مەن سۆپۈرگىنى تۇتۇۋېلىپ:

— نۇرمىسىلا، مەن سىلەرگە بالا بولغىلى كەلدىم ... — دىدىم.
— ماڭ جۇگۇ، ئىخلاسىنى دىسەڭ دەرياغا كىر، ئانىسىنى دىسەڭ

گۈزەللىكىنىڭ ۋەكىلى ھېسابلايمەن. ئەنە سۇبھى كېلىۋاتىدۇ. مەن دەرىزىدىن كۆرۈپ تۇرۇۋاتىمەن، ئۇنىڭ كۆزلىرى ياش، ئىششىغان:

— سۇبھى!

ئۇ قاياقىدۇر يۈگۈرۈپ كەتتى. ئۇنىڭ ئورنىغا خوشنا گۈگۈشىنىڭ بىر دادۇي باشلىقى ھەمرا ئاكا جاۋاپ بەردى.

— دىسەم-دىمىسەم بۇ قىزنى ھېلىقى نۇرمەھەممەت خاپا قىلغان گەپ، تولىمۇ تېتىقسىز يىگىتكەن. «مەن غىلمان ھاكىمغا كۈيوغۇل بولىدىغان بولدۇم، كەچكۈز قىرو چۈشكەندە تارىسىدە توي قىلىمەن» دەپ ئاشكارىلا سۆزلەپ يۈرىدۇ. بايىلا ئارغىماق مىنىپ ئۆستەڭ ياقىلاپ مېڭىۋىدى، بايازە، قىزنىڭ يالغۇز ئىشلەۋاتقىنىنى پايلاپ قالغان ئىكەن-دە، قېنى، بىزنىڭكىگە بېرىپ بىر چىنە چاي ئىچىپ كېلىڭىز!

بارماسقا ئىلاجىم يوق، خەير راھەت، قالغىنىنى كېيىن يازىمەن.

ئەسئەت

1980-يىلى 9-ئاينىڭ 2-كۈنى، چۈشتىن كېيىن سائەت ئۈچ...»

7. ھەمرا ئاكا

بۇ يەرنىڭ كۆپچىلىك دېھقانلىرى دىلكەش. پۈتۈن-پۈتۈن كېچىلەرنى پاراڭ بىلەن ئۆتكۈزۈۋېتىدىغانلار بۇ يەردە كۆپ، ئۇلار يىغىلىقلارغا ئامراق. كۆپنى بىلىدىغان ئادەملەر يېزىسىغا كېلىپ قالسا ئۇلار ئۇنىڭ كىملىكىنى سۈرۈشتۈرمەيلا قوي سويۇپ ئۆيگە مېھمانغا چاقىرىدۇ. مېھمان ھۆرمىتىگە قىلىنغان چايغا پۈتۈن مەھەللە خەلقى تەكلىپسىزلا كىرىپ كېلىشىدۇ. ياشلار دەرىزىلەرنىڭ سىرتىغا ئۈن ئالغۇلارنى توغرىلاپ ھۆرمەتلىك مېھماننىڭ «يىغىلىق» لىرىنى لېنتىغا ئېلىۋېلىپ، قىممەتلىك بۇيۇم قىلىپ ساقلايدۇ. مەھەللىدىكىلەر ئاڭلىغان-كۆرگەن، لېكىن تېگىگە يېتەلمىگەن ياكى چۈشىنەلمىگەن ئىشلارنى «مېھمان» دىن تارتىنمايلا سوراۋېرىدۇ. مەسىلەن، ئانچە-مۇنچە گېزىت ئوقۇيدىغان

ھەسسىياتى يەنى بىرلا كىشىنىڭ ئۆچمەنلىكى ئەمەسمۇ؟ مۇشۇ شەخسى ئۆچمەنلىكى سەۋەبى بىلەن بىزنىڭ ئىلمى رايونىنى بۇغداي ئامبىرىغا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن ئېلىپ بارغان ئىلمىي ئىشلىرىمىزغا توسالغۇ بولسا بۇ قانداق بولغىنى!

شەخسى ھەسسىيات بىلەن ئومۇمى ئىش توقۇنۇشۇپ قالغاندا، مېنىڭچە، ھەسسىياتنى ئومۇمى ئىشقا بويسۇندۇرۇش لازىمغۇ دەيمەن، غىلمان ھاكىم، ئاۋام شۇجىلار نىمىشا ئۇنداق قىلالمىدى!؟ دۆلىتىمىزدە بۇ خىل رەھبەرلەردىن قانچىسى باركىن؟ ناۋادا ھەممىلا رەھبەرلەر مۇشۇنداق قىلىۋەرسىچۇ؟ ئۇ چاغدا مۇشۇ ھەسسىيات كاشىلىسى بىلەن قانچىلىغان ئىشلار ئاقسىغان بولار-ھە؟

راھەت، بۇ ئىككى ئىش تۈگۈنچەككە ئايلىنىپ ئۈچ كۈندىن بېرى مېنى بىئارام قىلىپ كېلىۋاتىدۇ. تولا ئويلاپ بېشىم قاتتى، ئۇيقۇم قاچتى.

بۈگۈن ئەتىگەن سۈبھى يۈگۈرۈپ كىردى. ئۇ نۇر مەھەممەت ئۇستىدە كايىپ:

— مەن ئۇنداق مال دوختۇرنىڭ ئۇستىدىن ئەمدى سوتقا ئەرز بېرىمەن. نەسىللىك بۇقىلىرىنى كۆك پۈرچاققا قويۇۋېتىپ، ئىككى مو يەرنىڭ پۈرچىقىنى بىت-چىت قىلىۋېتىپتۇ. ئاۋام شۇجى تېخى ئۇنىڭ يولسىزلىقىنى قوللاپ: «كۆز پەسلىدە كاللار ئېتىزغا چىقىدۇ، بۇ كونا ئادەت، نۇرمەھەممەتنىڭ ئىشى ئەمەس!» دەيدۇ، تېخى. مەن جەزمەن زىيانىنى تۆلىتىمەن! — دەپ ھال ئېيتتى.

بىزنىڭ ئىلمىي تەجرىبە ئۈچۈن تۆككەن تەرىمىز بىر بۇقىنىڭ تۇياقلىرى ئاستىدا بىت-چىت بولسا كىشىنىڭ يۈرىكى راستىلا ئېچىشىدۇ-دە، مەن باشقا ھەر قانداق كەمستىشنى كۆتىرەلەيمەن، لېكىن نىمىشقىدۇر سۈبھىنىڭ كۆز يېشىنى كۆرسەم ئۆزەمنى تۇتۇپ ئالالمايمەن. ئۇ قىز ئۈچۈن ھەر قانداق بىر كىشى بىلەن ئېلىشىشقا تەييارمەن. غايىلىك، ئۆز ئىشىغا جان پىدا بولغىنى ئۈچۈنمۇ ياكى دادىللىغى، ئادىللىغى ئۈچۈنمۇ ئىش قىلىپ ئۇ قىزنى بىر خىل روھىي

گورۇپپىلىرىغا كۆتىرە بىرىش ئۇسۇلىنى قوللاندى. لېكىن ھەمرا بۇنىڭغا قانائەت قىلماي يېڭى ئۇسۇل تېپىش ئۈچۈن ئىزلىنىۋەردى.

ئىزلىنىش جەريانىدا دادۇيدە يېڭىلىقلار خېلى كۆپەيدى: بۇغا فېرمىلىرى، ئېلېكتىر كۈچى بىلەن ماڭىدىغان تۈگمەنلەر، كۆكتاتچىلىق، مىۋە-چىۋە دۇكانلىرى، ئاشخانا، كىيىم تىكىش، ساتراچلىق، ياماقچىلىق، رەسىمخانا، ھەتتا پىلە بېقىش، سۈت پاراشوگى ئىشلەش بويىچە گورۇپپىلار پەيدا بولدى. ئوۋچىلار، بېلىقچىلار، كىگىزچى-بوياقچىلارمۇ، خۇمدانچى، جوۋازچى قاتارلىقلارمۇ بۇ دادۇيدىن تېپىلىدۇ، «تاشقا چاچ، بەختىڭدىن كۆر» دەيدىغان دېخان ئادىتى ھازىر ئۆزگەرگەن، ئۇلار كىرىمنى كۆپەيتىش، تۇرمۇشنى ياخشىلاش ئۈچۈن قىلىشقا بولىدىغانلىكى ئىشنى قالدۇرماستىن قىلماقتا...

ئەسئەت ھەمرا دادۇيجاڭغا ئەگىشىپ، كەينىدىن مېڭىپ، چوڭ كوچىغا چىقتى. ئۇلارنى ئۇ يەردە قول تىراكتور كۈتۈپ تۇرغان ئىكەن.

— قېنى، كوڭكىمىزغا چىقىڭ، — دېدى ھەمرا ئەسئەتكە، — ئاستىڭىزمۇ يۇمشاق، مەڭگەن قېلىن، تېكىمەت يېڭى.

— توي كۆچۈرىدىغاندەك ھەشەمەتلىكقۇ، — دەپ كۈلدى ئەسئەت قول تىراكتورغا چىقىۋېتىپ، — مۇنۇ ماموقىلىرىڭىز ئوشۇقچە، ھەمرا ئاكا!

— ئەسلىدە سىزنى پىكاپتا ئولتۇرغۇزساق بولاتتى، — دېدى ھەمرا كۈلۈپ تۇرۇپ، — لايىغىڭىزنى قىلالمىدۇق، ئەسئەت ئەپەندىم. ئەپەندىم دېسەم بولار-ھە؟ بىزنىڭ بۇ يەردە بىلىملىك ئادەملەرنىڭ ئىسمىنىڭ ئاخىرىغا ئەپەندىمنى ئۇلاپ قويىمىز، بۇ بىزنىڭ ھۆرمىتىمىز. ئەمىسە، كېلىشتۇق، ئەسئەت ئەپەندىم دەيمەن. ئاڭلىدۇق، ئالىمكەنسىز، سىز بىلەن ھەمسۆھبەت بولساق دىگۈچىلەر، ھېچ بولمىسا دىدارلاشساق دىگۈچىلەر كۆپ، ئەسئەت ئەپەندىم.

دىخان ھىلقى مېھماندىن توغرىسغىلا:
— مېھمان، بىلۋالايلى، ئېيتىپ بەرسىڭىزا، ئۇكەردە ئادەم بار دەيدۇ، راستمۇ، ھىلقى ئۇچار تەخسە دىگىنى ئۇكەردىكى ئادەملەرنىڭ تاشلىغان نىمىسى دىيىشىدىغۇ، بۇ زادى قانداق گەپ؟ — دەپ سورايدۇ.
مېھمان جاۋاپ بەرگەندە ئۇلار جىم تۇرۇشۇپ زېھىن قويۇپ ئاڭلىشىدۇ، «بىلمەيدىكەنمەن» دىسىچۇ؟ ئۇ چاغدا بۇلۇڭدا ئولتۇرغان بىرسى «مېھمان»غا ئاڭلىتىپ تۇرۇپلا:
— بۇ كىشىمۇ چاغلىقكەن! — دەپ قويىدۇ، مانا بۇنداق چاغلاردا قوپاللىق قىلغۇچىغا يوغان كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ئالىيدىغان ئادەم مۇشۇ دۆي باشلىقى ھەمرا، يېڭىلىققا ئىنتىلىش ھەمرانىڭ بىر ئالاھىدىلىكى.
ھەمرا كۆپچىلىكنىڭ ئاۋاز بىرىشى بىلەن دادۈيگە باشلىق بولۇپ سايلانغان. ئۇ، ئىككى يىلدىن بىرى مەيلى گېزىتتىن، مەيلى رادىيودىن ياكى دوكلاتتىن ئاڭلىسۇن، ئىش قىلىپ «يېڭىلىق» دەپ تونۇلغانلا ئىشنى ئۆز دادۈيدە قوللىنىپ كەلدى. «دىخانلارنى بېيىتىش» ھەممىلا يەردە داغدۇغا بىلەن يولغا قويۇلغاندىن كېيىن بولسا، ئۇ، ھەر كۈنى گېزىت ئاختۇرىدىغان، «شىنجاڭ گېزىتى»، «ئىلى گېزىتى» نىڭ دىخانچىلىققا ئاجرىتىلغان مەخسۇس بەتلىرىنى ئوقۇپ يېڭىلىق ئىزلەپمۇ قانائەت قىلماستىن، خەنزۇچە بىلىدىغانلارغا «خەلق گېزىتى» نىڭ يېزا ئىگىلىكىگە دائىر خەۋەرلىرىنى ئوقۇتۇپ ئاڭلايدىغان بولۇۋالدى. ئۇ، باشقا جايلارنى دوراپ يەرنى ئائىلىلەرگە بۆلۈپ بىردۈدى، تىراكتور بىلەن ھەيدەش، سۇغۇرۇش قاتارلىق ئىشلاردا چاتاق چىقتى، سەۋەۋى: بۇ يەرنىڭ ئېتىزلىرى ئەلەك-ئاتمىش مو ياكى يىگىرمە-ئوتتۇز مودىن سالالاشقان بولغاچقا يەككە ئىشلىگۈچىلەرگە ئوڭايسىز بولدى. كۆزلۈگەن ئەزالار: «كوللىكتىپ تېرىپ، نومۇر خاتىرىلىگەن ياخشىكەن» دەپ تۇرۇۋالغاچقا يەنىلا مەشغۇلات

گىرىدىكەن، بۇلى كۆردۇق، بىلدۇق. بىردە يەر دىسە، ئۇن
نەچچە مىڭ مو يېرىمىز بار. سۇ دىسە يېتەرلىك. نىمىمىز كەم؟
مېنىڭچە، ئىككىلا نەرسە كەم. بىرسى، ئەقىل - پاراسەت؛ يەنە
بىرسى، ئەمگەك - ئەجرە... ھەي يالقۇن، سىلىقراق ھەيدىسىڭنە،
ئۆتىمىز ئارىلاپ ماڭ. ئەسئەت ئەپەندىم بىزنىڭ يەرلىرىمىزنى،
تىككەن كۆچەتلىرىمىزنى كۆرسۇن، ئاستا ھەيدە، ئىلاج بار
ئاۋازىنى پەسەيت، گەپنى - گەپكە قوشماي، مېنى تولا ۋاقىرتىپ
ئۆنۈمنى پۈتتۈرۈپ قويىدىغان بولدۇڭ!...
قىزىل تىراكتور ئىككى قاسناقتىكى سۇۋادان تېرەكلەر كۈن
نۇرى چۈشۈرمەيدىغان كۆپ - كۆك، چىم باسقان، چاڭ - توزاڭسىز
يېڭى يول بىلەن ئاستا ماڭماقتا. سېنتەبىرنىڭ جانغا راھەت
ئىللىق ھاۋاسى بىر خىل تەۋرىنىپ كېتىۋاتقان ئىككى ئادەمنى
خۇددى ئانا سۈتىگە قېنىپ، يۇمشاق چۈشەكتە ياتقان بوۋاقتەك
راھەتلەندۈرگەن، سالقىن، مەيىن شامالدا كېپىنەكتەك پىلدىرلاۋاتقان
ياپراقلارنىڭ ئاستى تەرەپلىرى يالتىراپ، كىشىدە خۇددى كۆكتىن
كۈمۈش تەڭگە تۆكۈلۈۋاتقاندەك تۇيغۇ پەيدا قىلاتتى. ئەسئەت
ھەمراغا ھەۋەس بىلەن تىكىلىپ قارىدى - دە:
— ناۋادا، سىزنىڭ بۇ يىل تېرىلىدىغان پۈتۈن كۈزگى
بۇغدىيىڭىزنى ئاق چېچەكلىك بىدە ئۇرۇغى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ
تېرىساق، بۇ يېڭىلىققا قارشى تۇرىدىغانلار چىقارمۇ؟ — دەپ
سورىدى.
— سىناقتىن ئۆتكەنمىدى؟ — ھەمرا ياپراقلار ئارىسىدىن
چۈشۈۋاتقان چالا كۆلەڭگىدىن كۆزلىرىنى قىسىپ تۇرۇپ
سورىدى.
— شۇنداق، كېلەر يىلى بۇغداي ئورۇلۇپ بولغاندا ئىككى
قېتىم سۇ قويساق بىر يېرىم مېتىر چامىسىدا ئۆسىدۇ. 8 — ئاينىڭ
ئوتتۇرىسىدا ئاغدۇرىمىز. 9 - ئاينىڭ 5 - كۈنىدىن كېيىن ئورۇق
سالىمىز. ئاڭغىچە توپا ئاستىدا قالغان قاشقا بىدە چىرىپ ئوغۇتقا

بىزنىڭ ئادەملىرىمىزنىڭ سەۋىيىسى خېلى ئۆسۈپ قالدى، شۇڭا
ئۆزلىرىنىڭ ئالىملىرىنى، يازغۇچى-شائىرلىرىنى، دوختۇر، تېخنىك،
ئەرتىسلىرىنى تولىمۇ ئەتىۋارلايدۇ. بۇرۇن بۇ تۆت تۈگكۈرەكتە
ياڭيۇز مەنلا يېڭىلىق تارقاتقۇچى ئىدىم. مىسالى، بۇ يېزىدا
ئاغلىق ئىشتان بىلەن چۇچىلىق ئىشتانباغنى تۇنجى قېتىم تاشلىغان،
تۇنجى قېتىم چاچ قويغان، ۋەلسىپىت مىنگەن، پاتېفۇن ئوينىغان،
ئۆيىنى ھاۋارەڭ سىنكا بىلەن ھاكلاتقان، رادىيونى مۈرىگە ئېسىپ،
كوچىمۇ-كوچا يۈرگەن، قول سائەت تاقىغان، ئايىلىمىغا كوپتا-
يوپكا كىيگۈزگەن... مۇشۇ يېقىندىمۇ بوش كەلمەستىن ئۆگزىگە
ئون ئۈچ مېتىر خادا ئورنىتىپ، ئۇنىڭغا ماس سىم بېكىتىپ
تېلېۋىزور ئالغانمۇ مەن بولدۇم، ئۈن ئالغۇنىمۇ بۇ يەرگە
بىرىنچى بولۇپ مەن پەيدا قىلدىم، تېلېۋىزور ئالغان مەھەل بىر
ئايغىچە دەرۋازىنى كەڭ ئېچىپ، ئىتنى چىڭ باغلاپ، ھويلامنى
كىنوخانا قىلىپ بەردىم، ئاخشىمى بولسا ھويلىغا ئادەم پاتمايدۇ.
كۆرسۇن، خەلقنىڭ كۆزى ئېچىلسۇن دەيمەن-دە، ھازىرچۇ؟
بۇ نەرسىمۇ كۆپىيىپ كەتتى. بىر ئۆينىڭ كىگىز-كېچىگىنى
يىغىپ تاشلاپ، زامانغا يارىشا قىلىپ ئۈستەل-ئورۇندۇق، ئىشكاپ
دېگەندەك نەرسىلەر بىلەن ياساپ قويدۇم، بىر يىلدىن بېرىچۇ؟
مۇشۇ دادۇيجاڭلىق ماڭا ئارتىلىپ قېلىۋىدى، ئېسىم-خىيالىم
دادۇينىڭ ئىشىدا بولۇپ قالدى. ئەمدى دادۇيگە يېڭىلىق ئىزلەش
بىلەن ھەلەكمەن. ئاڭلىسام، كۆك ئوغۇت دەيدۇ، ۋېلىيامسنىڭ
ئالماشتۇرۇپ تېرىشى دەيدۇ، تۇپراقشۇناسلىق دەيدۇ؛ ئامېرىكا،
كانادالاردا، بۇغداينىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى بىرمىڭ بەش يۈز-
ئىككى مىڭ جىڭكەن دەيدۇ، ئىش قىلىپ ئاڭلىغان كۆرگەنلىرىنى
قىلىپ بېقىۋاتىمەن، تۇپراق دېگەننى ئەللىك ئىككى يىل دەسسەپ
يۈرۈپ ئۇنىڭ قەدىر-قىممىتىنى بىلمەپتىمەن. مانا ھازىر، قاراڭ،
سېرىق تۇپراقنى قارا چىلان تۇپراق قىلغىلى بولىدىكەن، ھوسۇلسىز
يەرنى مۇنبەت قىلغىلى بولىدىكەن، ئەجرە قىلسا تۇپراق ئۆز-

تەجرىبە ئېتىزىدا سىناقتىن ئۆتكەن ئەڭ يېڭى ئىلمىي ئۇسۇللارنى سەلەرنىڭ دادىڭىزدە بىرىنچى بولۇپ كېڭەيتىمىز، بۇنىڭغا نېمە دەيسىز؟

— ھەممە كۆچۈم بىلەن قوللايمەن! — دېدى ھەمرا كۆزلىرىدىن شاتلىق ئۇچقۇنلىرىنى چاچرىتىپ تۇرۇپ، — ئەسئەت ئەپەندىم، قانداق يېڭىلىق بولسا ئەكىلىۋېرىڭ، باش تارتماي قوبۇل قىلىمىز: دىمىسىمۇ باشقىلار قىلغاننى بىز نېمىشقا قىلالمايمىزكەن؟ مىسالى، بىزنىڭ ئويلاپ تاپقىنىمىز ئەزالارغا ئوغۇت سېلىشنى سېلىش، بىر ئائىلىگە ئون كۆپىرەك ئوغۇت سېلىق سالىمىز. ئاشۇرۇۋەتسە بىر كۆپىرەك ئوغۇتقا سەككىز نومۇر، ئەلىك فۇڭ نەق پۇل مۇكاپات بېرىمىز. ئورۇنلىمىسا بىر كۆپىرەك ئۈچۈن ئەلىك فۇڭدىن جەرىمانە ئالىمىز، بۇنىڭدىن باشقا خېمىيە ئوغۇت سېتىۋالىمىز، كۈنجۈرە ئىشلىتىمىز، قىممەتكە چۈشىدۇ، يېتىشمەيدۇ.

ئۇلار قىزغىن سۆھبەت بىلەن سالا ئېتىزلارنى ئارىلاپ خېلى ئۇزاق ماڭدى، كېتىپ بېرىپ ئەسئەت بۇغداي ئېكىنزىدىن ئۆتكەندە تىراكتورنى توختىتىپ، يەرگە چۈشۈپ بىر تۇتام بۇغداي ئېكىنزىنى يۇلۇۋېلىپ ئۇنىڭ يىلتىزلىرىنى ساناپ، ئۇزۇنلۇقىنى ئۆلچىدى، يىلتىزلار ئارىسىدىكى توپىنى پۇراپ باقتى ۋە ھەر خىل توپا تۇرلىرىدىن قول ياغلىقىغا تۈگۈۋالدى.

— يېرىڭلار ئالتۇن، — دېدى ئەسئەت بىر ھازادىن كېيىن قول تىراكتورغا چىقىۋېتىپ، — ھەمرا ئاكا، سوبھىنىڭ تەجرىبە مەيدانىنى سەلەرنىڭ دادىڭىزگە كۆچۈرۈپ ئەكەلسەك قانداق دەيسىز؟

— ئەڭ مۇنبەت، سۇغا يېقىن يەردىن يۈز مو ئاجرىتىپ بېرىمەن، ئادەم، قورال دېگەننى قانچىلىك تەلەپ قىلسا شۇنچىلىك بېرىمەن. بىزنىڭ گۇڭشېنىڭ بىر تېخنىگى بار، گەپكە قويۇپ بەرسىڭىز بىر تاغارلاپ ئۇرىدۇ، ئەمما قىچا بىلەن زاغۇنىنى

ئايلىنىدۇ. سۇبھىنىڭ تەجرىبە ئېتىزىدا بۇ خىل كۆك ئوغۇت سىناقتىن ئۆتتى. تۇپراقتا كالتىسى ماددىسىنىڭ كۆپىيىش نىسبىتى قىرىق يەتتە پىرسەنتكە يېتىدىكەن، بۇ ئەھۋالنى ئاچ ئادەمنىڭ پولۇ بىلەن ئوزۇقلىنىپ بىردىنلا قۇۋۋەتكە ئىگە بولغىنىغا ئوخشىتىشقا بولىدۇ. كېلەر يىلى كۆك ئوغۇتنىڭ قۇۋۋىتى بىلەن بۇغداينىڭ بىرلىك مەھسۇلاتىنى بىردىنلا بىر ياكى بىر يېرىم باراۋەر ئاشۇرۇۋېتىدۇ.

ھەمرانىڭ كۆزلىرى شاتلىقتىن ئويناپ كەتتى:

— بىزنىڭ ھازىرقى ئوتتۇرىچە بىرلىك مەھسۇلاتىمىز ئىككى يۈز ئەللىك جىڭ، بىردىنلا بەش يۈز جىڭ ياكى ئالتە يۈز ئەللىك جىڭغا يېتىدىكەن-دە!

— پەۋقۇلئاددە ئاپەت بولمىسىلا بۇنىڭدا شۈبھە يوق.

— بىزنىڭ بۇ يىل تېرىيدىغان كۈزگى بۇغدىيىمىز سەككىز مىڭ ئالتە يۈز مو، راستلا ئۈنۈم بېرىدىغان بولسا ھەممىسىگە بىدە ئۇرۇقى ئارىلاشتۇرۇپ تېرىشقا قوشۇلىمەن. بىدە ئۇرۇقى ھەل قىلىشقا بۈگۈنلا ئاتلىنىمەن.

— ياخشى، ناھايىتى ياخشى! — دېدى ئەسئەت ھاياجانلىنىپ، — سىلەرنىڭ بۇغداي ئۇرۇقۇڭلار قانداق ئۇرۇق؟

— «كوبانكا» بىلەن «چەنچاۋ».

— مېنىڭچە، «7303 — 42» نومۇرلۇق بۇغداي سورتىدىن ئىككى-ئۈچ مىڭ مو يەرگە تېرىپ كۆرسەڭلار، سۇبھىنىڭ تەجرىبە مەيدانىدا بۇ ئۇرۇق ئەڭ يۇقىرى مەھسۇلاتلىق بولۇپ سىناقتىن ئۆتكەن، بۇنىڭدىكى تەلەپ: 9-ئاينىڭ 20-كۈنىدىن بۇرۇن تېرىلىپ بولۇش كېرەك.

— بۇنىڭ كارى چاغلىق.

— ئۇنداقتا، — دېدى ئەسئەت ھاياجان بىلەن تىزلىنىپ ئولتۇرۇۋېلىپ، — ھەمرا ئاكا، كېلىشتۇق ئەمىسە، سۇبھىنىڭ

مېھمان، ئېچىلسىڭىزا!

مانا بۇلار مېھماننىڭ كۆڭلى ئۈچۈن ئېيتىلغان چىرايلىق گەپلەر. لېكىن بۇ گەپلەر ئەسئەتنى كۆڭۈل غەشلىكىدىن قۇتقۇزۇپ قالالمىدى. ئۇ خۇددى چوغ ئۈستىدە ئولتۇرغاندەك بىئارام: ئۇنىڭ گۈزەل ياشلىقى مۇشۇ يېزىدا تۇنجى قېتىم تۇرمۇش زەربىسىگە ئۇچرىغان. ئۇنىڭ پەرزىچە، نەق مۇشۇ بەزمە بولۇۋاتقان ياسىداق سارايىنىڭ ئورنىدا ئۇ ئاخىرقى قېتىم ئىخلاس بۆۋى بىلەن بىللە بولغان ئىدى، ئۇلار دائىم ئۇچرىشىدىغان قېرى ئۈژمە ئەنە يازلىق ئوچاقنىڭ يېنىدا تېخىچە مەزمۇت تۇرۇپتۇ. ناۋادا ئادەملەر بولمىسا ئۇ ھېلىقى ياشلىقىدا دولىسىنى تىرەپ ئولتۇرىدىغان يەردە يەنە بىر قېتىم ئولتۇرۇۋالسا، قېرى ئۈژمە دەرىخىنى قۇچاقلىسا، كۆز يېشى بىلەن ئۇنىڭ قوۋزىقىنى نەمدىسە...

ئۇنىڭ كۆڭلى ناھايىتى پەرىشان، مىسكىن ئىدى. ھەمرانىڭ خۇشخۇي، چاخچاق بىلەن ئۇنى گەپكە تەكلىپ قىلىشلىرى، يېزا يىگىتلىرىنىڭ بىر بىرىنىڭ لەقەملىرىنى ئىما قىلىپ چاخچاق-لىشىپ كۈلۈشلىرى، سازچىلارنىڭ ناخشا-مەرغۇللىرى ياكى ھەمرانىڭ ئۇنى: «ئۇيغۇرلاردىن چىققان تۇنجى يېزا ئىگىلىك ئالىمى» دەپ تونۇشتۇرۇشلىرى ئۇنى مىسكىنلىكتىن زادىلا ئازات قىلالمىدى. ئۇ بىرلا ئىشنى خىيال قىلاتتى: ناۋادا ئاشۇ بەختسىزلىك بولمىغان بولسا ئۇنىڭمۇ ھازىر ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان بالىسى بولماسمىدى؟ ئۇ ھازىر نە ئۆي، نە پەرزەنت يۈزى كۆرمىدى، بۇ خىل يىگانە ھايات كەچۈرۈش ئۇنىڭ ئۈچۈن ئازاپلىق ۋە مەنىسىز تۇيۇلمايتتىمۇ؟ ...

ئۇ، ئۈژمە دەرىخى تۆۋىدە بولغان ئۇچرىشىشلارنى يەنە بىر قېتىم ئەسلەپ كۆڭلىنى كۆتەرمەكچى بولۇپ پىشانىسىنى بارماقلىرى بىلەن تىرىگەندە ھويلىدا موتوسىكلىت ئاۋازى، ئاندىن كېيىن كۈلكە، مەسلەرنىڭ قوپال تىل-چاخچاقلىرى ئاڭلاندى.

چەرق قىلالمايدۇ. بىر كۈنى ئېخى قوناق ئارىسىغا كۆك پۇرچاق تېرىپ قوش مەھسۇلات ئالىمەن، دەپ ماڭا نۇختىتا سالغىلى كەپتۇ. ماقۇل دىدىم. پۇرچاق تېرىدىم دەپ ئىككى مو يەرنىڭ قونىغىنى يۆگۈمەچكە باستۇرۇۋەتتى، نان قېپى، شۇ قاچقانچە بىزنىڭ مەھەللىگە قەدەم باسمايدىغان بولدى. قايسى يىلىكىن، بىر يىلى مۇشۇ ئەتراپقا «باغدال تېخىنىك» دىگەن بىرسى پەيدا بولۇپ قىلىۋېدى، كېيىن بىر قىزنىڭ... ھىم، ئىش قىلىپ شوخلۇق قىلىپ قويۇپ ئاخىرى تىكىۋەتتى. بۇ يەردە بىر قېرى سۆگەت بار، بىز ئۇنى «باغدال تېخىنىك سۆگىتى» دەيمىز، ئىمىشقا دىسىڭىز، ھىلىقى «باغدال تېخىنىك» ئىتتىن قورقۇپ سۆگەت ئۈستىدە تۈنەپتىكەن ئەمەسمۇ...

— ھىم... قىزىق ئادەمكەن-ھە؟ راستىلا، بايا ئىتتىڭىز بارلىغىنى دىگەندەك قىلىۋىدىڭىز، باغلاقتىمۇ، قويۇقلۇقمۇ؟

— سىزمۇ ئىتتىن قورقامسىز ئەسئەت ئەپەندىم؟ ئىت دىگەنىنىڭ يۈزىدە تۈكى بار-دە. ئالىم بىلەن ئوغرىنى پەرق قىلالمايدۇ، مانا مەھەللىگىمۇ كەلدۇق، ئاۋۇ ئۈستەڭ بويىدىكى يېڭى ئاقارتىلغان ئۆي بىزنىڭ. قاراڭ كۆپچىلىك بىزنى كۈتۈپ تۇرۇشۇپتۇ...

٨. مېھمان

ئەسئەت ئۇچۇن بۇ خىل ئولتۇرۇش كۆڭۈلسىز. يېزا ئادەملىرى ئازراق ئىچىۋالدىمۇ بولدى، قىزىشقاندىن كېيىن ئاغزى بېسىلمايدۇ.

— مېھماننىڭ ھۆرمىتى ئۇچۇن ئىچتۇق ئەمەسە!

— قېنى مېھمان، ھىچ بولمىسا لېۋىڭىزنى رومكىغا تەككۈزۈپ قويۇپ ئۆزەمگە بېرىڭ!

— ئەمىسە، مېھماندىن بىردەم مۇھەببەت ئاڭلايلى. قېنى

ھاكىمنىڭ ئىرادىسى بويىچە... بىر كۈنى سىز بىلەن ئايرىم سۆزلىشىمەن، تېخى!

ئەسئەتنىڭ مۇشتۇملىرى تۈگۈلدى، ئۇ يىگىرمە بىر يىلدىن ئاۋالقى ئىشنىڭ تەكرارلىنىپ قالماسلىقى ئۈچۈن تالاغا چىقىپ كەتمەكچى بولۇپ ئورنىدىن تۇردى. دەل شۇ چاغدا ئۇ نۇرمەھەممەتنىڭ ھەمرانىڭ قۇلىقىغا:

— بۇ ئادەم غىلمان ھاكىمغا ساقال تاشلاپ... — دەۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قالدى، ھەمرا ئۇنىڭ ئاغزىنى ئالقىنى بىلەن باستى-دە:

— ئاۋام شۇجىنىڭ ئەلچىسى بۇ خىل گەپلەرنى قىلامدۇ؟ ئولتۇرۇشنىڭ گېپى بولماي قالدى، نۇرمەھەممەت! — دېدى.

ئەسئەت كوچىغا چىقتى، ئايدىڭ، سالقىن شامال، ئەجەپ كۆڭۈللۈك كېچە، ئۇ تۆت كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپ ئەتراپقا قارىدى، بۆك-باراقسان باغلاردىن گۈپۈلدەپ گۈزەللىك ئالمىلارنىڭ پۇرىقى كېلەتتى. بىر بىرىگە ئوخشاپ كېتىدىغان قوش قانات ئىشىگى بار ئۆيلەر كەڭ-ئازادە كوچىلارغا ياراشقان، بۇندىن يىگىرمە بىر يىل بۇرۇنقى دەرەخسىز تار، ئەگرى-بۈگرى كوچىلار، بىر بىرىگە ئۆگزىلىرى تۇتىشىپ كەتكەن، تۆپە پەنجىرىلىك ئۆيلەر ئىزناسىز يوقالغان. شۇنداق، يېڭا تونۇغۇسىز بولۇپ ئۆزگەرگەن. پەقەت شۇ يىللارنىڭ خاتىرىسى — يۈرەك يارىسىلا ئۆز پېتىچە تۇرۇپتۇ، ئۇنىڭ يۈرەك سوقۇشىمۇ شۇ يىللاردىكىدەك ئەنسىز ۋە تېز-تېز ئىدى. ئۇ، ئۆزىنىڭ قايتىپ كەلمەس ياشلىقىنى، ياشلىقتا ئۆتكەن ئۇنتۇلغۇسىز ئىشلارنى قايتا-قايتا ئەسلەپ، كوچىدا خېلى ئۇزاق ماڭدى.

ئۇنىڭ يېنىغا جۇۋىغا يۆگەنگەن بىر بوۋاي يۆتىلىپ-قىقىلىپ يېقىنلاپ كەلدى:

— ئىچمەيدىغان ئوخشىمامسەن، كوچىغا چىقىۋاپسەنغۇ؟

— ئىچەلمەيمەن.

— چەكتۈرمەمسەن، قېنى؟

ئارقىدىنلا ئۆيگە قولىنى كۆكسىگە قويۇپ چوڭ سالام بىلەن نۇرمەھەممەت كىرىپ كەلدى:

— غاچىچىدە ئىككى ئېغىز گەپ قىلىۋالاي، مەيدان رەھبەرلىكى ئاشۇجىنىڭ شەخسەن ئۆزى ۋە مەيدان پارتكوم-ى، مېنى بۇ يەرگە تولۇق ھوقۇقلۇق ۋەكىل قىلىپ ئەۋەتتى، ئاستىمىدىكى موتوتسىكلىت، ئۇستۇمدىكى ۋەزىپە، ئاغزىمىدىكى گەپ ھەممىسى ئاشۇجىنىڭ ئاغىنىلەر، ئىككى تەلىۋىم بار: بىرىنچىدىن، قۇربانلىق قوي توغرىسىدا قۇلىغىمغا پىچىرلاشقا رۇخسەت يوق، ئىككىنچىدىن، خۇشكەتتى قوبۇل قىلغۇچىلىكىم يوق.

— بولدى ھوي، سېنىڭ ۋەزخانەڭ ئەمەس بۇ!

— تىزدا جان قالمىدى، ھوي!

— چاچىمەن جومۇ مۇنۇ رومكىدىكىنى!

ئۇنىڭ يېقىنلىرى تەرەپ-تەرەپتىن جۆنگەندىن كېيىنلا ئۇ بىر كۈلۈۋېتىپ، يۇقۇرىغا، ئەسئەتنىڭ يېنىغا قاراپ ماڭدى. ئىككى مېھمان سوغاقلا سالاملاشتى، رومكا يەنە ئىككى ئايلانغاندىن كېيىن، باياتىن ئەسئەتكە تەتۈر قاراپ ئولتۇرغان نۇرمەھەممەت بىردىنلا ئەسئەتكە ئۆرۈلدى:

— قانداق، ئەسئەت ئاكا؟

— ياخشى.

— نىمە ياخشى؟

— مىجەزىم ...

— ھىم، بىلەمسىز، مەن يېقىندا شاگىرتىڭىز بىلەن توي قىلىمەن، خوشالمۇ سىز؟

— بىمەنە گەپ.

— خاپىمۇ سىز؟

— بەلكىم ...

— يېزىلىقلار گەپنى ئۇتتۇرىسىغىلا قىلىدۇ: مەن بار يەردە سىزگە ھۆرمەت ئاشمايدۇ، ئاۋام شۇجىنىڭ تاپشۇرۇغى، غىلمان

نىمە، شوخلۇقتا ئۆلدى نىمە، ھەممىسى بىر ئۆلۈم. بىكارلا ئۇنى كالتەكلەيمەن دەپ تەزدۇرۇۋەتتىم. بولمىسا يوقلاپ تۇراردى. كۆرسەڭ ئېيتىپ قوي، كۈندۈزى بىكارچىلىقتا قوغزىن تېرىپ قويغان، تازا ئوخشىدى، چىقىپ يەپ-ئىچىپ، يۈرۈپ كەتسۇن.

ئەسئەت ئاقكۆڭۈل بوۋاينىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ تېخىمۇ بىئارام بولدى. ئۇ كۆز ياشلىرىنى كۆرسىتىپ قويماسلىق ئۈچۈن تېرەكلەر سايىسىغا ئالدىراپ ماڭدى.

— ھەي بالام، ھەمراغا ئېيتقىنا، ئىككى سەر چىقىرىۋەتسۇن. پىشتىق گۆش بولسا ئۇنىمۇ ئايىمىسۇن، گۈزەتچىلىك قىلمىغان بولسام تۆرىنىڭ بېشىدىن ئورۇن ئالاتتىم. ماگىزىن دېگەنمۇ ھۆكۈمەتنىڭ مۇھىم جايى، ئوخلىساڭمۇ تاپىسىغا بېشىڭنى قويۇپ ئوخلىمىساڭ بولمايدۇ. نەدىكى ئۇيقۇ ئۇ؟... بەزىدە خۇدايىم بىلەن، بەزىدە ئۆلگەن ئايالىم، ئۆگەي قىزىم بىلەن سۆزلىشىپ تاڭ ئاتقۇزىمەن. بۇ دۇنياغا بىر يارالدىم، بىر ئۆيلەندىم، ئۆگەي بولسىمۇ خۇدايىم ئىككى قىز بېرىۋىدى، دۆلىتىنى مەندىن ئايىدى، نېسىپ بولمىدى.

ئەسئەت، بوۋاينىڭ گېپىنىڭ ئاخىرىنى ئاڭلىيالمىدى، ئۇ قاتتىق يۆتەل بىلەن گېپىنى ئاخىرلاشتۇردى-دە، قولىدىكى تايىغىنى نىمىگىدۇر ئۇرۇپ تاكىلداتتى.

ئەسئەتنىڭ مېڭىسىگە يېڭى بىر سوئال كىرىۋالدى: «ناۋادا غىلمان ھاكىم راستىلا ئاشۇ ئىخلاس بولۇپ قالسىچۇ؟ بولمىسا نىمىشقا ئۇنىڭ ئۆلۈگى تېپىلمىدى؟ نىمىشقا بۇ تونۇمايدىغان بوۋايغا پول ئەۋەتىدۇ؟!» ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى بىر خىل كۆرۈنمەيدىغان ئوتنىڭ تەپتى ئۆرتىدى، ئۇنىڭ يۈرىگى خۇددى كۆكرىگىدىن سەكرەپ چىقىپ كېتىدىغاندەك قاتتىق تېپچەكلىدى: «بۇ بىر يېڭى تېپىشماق، بۇ تېپىشماقنى راھەتكە يېزىپ بەۋەتمەن، ئۇ چوقۇم توغرا يېشەلەيدۇ» دەپ ئويلىدى ئۇ ئۆيىگە كېتىۋېتىپ.

— چەكمەيمەن.

— سوپىكەنسەن-دە، نەدىن بولىسەن ئۆزەڭ؟

— ئۈرۈمچىدىن كەلگەن.

— ھىم... غىلمان ھاكىمنى بىلىدىغانسەن؟ ئالتۇندەك خوتۇن، ھەر ئايدا ماڭا پۇل ئەۋەتىدۇ، «كۆزەتچى مەتقۇل سەپراغا تەگسۇن» دەپ توپ-توغرا مۇشۇ ماگىزىنغىلا سالىدۇ. بەش ئاي بولدى، ھەر ئېيىغا يىگىرمە سومنى پۇدىمەي سوقۇۋاتىمەن. تووا، بۇ ھاكىم ماڭا ئوخشاش ئىگە-چاقىسىز، ھەم ئىچىدىغان، ھەم چېكىدىغان سەپرا قېرىغا قانداقمۇ ئىچ ئاغرىتىپ قالغاندۇ؟ ئۇ ھاكىمنى بىر كۆرۈپ ئىنساۋىغا دۇئا قىلاي دىسەم ئورنى بولمايۋاتىدۇ، بىر دىگەن پىششىق قوغۇن، بىر تىننىقتىن قالساقلا ئۇ دۇنيانىڭ ئادىمى...

ئەسئەت بوۋايغا قىزىقىپ قالدى:

— سىزنىڭ بالا-چاقىڭىز بولغانمىدى؟

— نەدىكىنى! — دىدى بوۋاي ئەسنەپ قويۇپ، — ئىككى قىزى بار بىر جۇگاننى ئېلىۋىدىم، ئىخلاس دىگەن چوڭ قىزى دەرياغا ئۆزىنى تاشلاپ ئۆلۈۋالدى. ئانىسى بالا كۆيۈگىدە، سىل بولۇپ ئۆلدى، كىچىگى قارىمايلىق بىر ئىشچى بىلەن قېچىپ كەتتى. نەدىكىن تاڭ؟...

— ئىخلاس دىگەن قىزنىڭ قەۋرىسى ئانىسىنىڭ يېنىدىمۇ؟

— نەدىكىنى، — دىدى بوۋاي قاتتىق بىر ئەسنىۋېلىپ، — ئۆلۈكى تېپىلمىسا نەدىكى قەۋرە ئۇ!؟

ئەسئەت ئۆي تەرەپكە مېڭىۋىدى بوۋاي:

— ھەي بالام، ھىلىقى «باغدال تېخنىك» نى تونامسەن، ئۇنىمۇ ئۈرۈمچىدە دەمدۇ، شەھەردە دەمدۇ، بار ئوخشايدۇ، ئېيتىپ قوي، مەتۋاقى سەپرا ئەمدى ئۇنىڭغا كايىمايدۇ. بىرنىڭ قىزنىڭ مەيلى بولغىنى ئۈچۈن شۇنداق شوخلۇق قىلغان-دە، ھامىنى بىر ئۆلۈم، ئوتتا ئۆلدى نىمە، سۇدا ئۆلدى نىمە، ئوقتا ئۆلدى

قۇشلارغا قاراپ ھەۋەس بىلەن كۈلدى. بۇلاق سۈيىدەك تاڭ
سۈبھىسى ئارىسىدىن بۈگۈنكى كۈن ئۈچۈن خەيرلىك
ئىزلىدى... يېڭى
بەختىن ھاياجانلانغان ئادەمگە ھەممىلا نەرسە يېڭى
ۋە گۈزەل كۆرۈنىدۇ. ئادەمزاتسىز كەڭرى ئېتىزلار گەرچە
ئايقىن-سايقىن بولسىمۇ ئەسئەتنىڭ كۆزىگە خۇددى بىر چىمەن
قول ھەممىلا نىمىنى جاي-جايىغا تىزىپ چىققاندەك، خامانلار-
دىكى چېچىلىپ ياتقان سامان-پاخاللار، يوللاردا تولا دەسسىلىپ
رەڭگىنى يوقاتقان ئوت-چۆپلەر، چالا چۈشۈرۈلگەن باشتەك
كۆرۈنىدىغان، يېرىمى ئۆرۈلۈپ، يېرىمى ئۆرە تۇرۇۋاتقان
قوناقلىقلار، ۋاقىتسىزلا ۋاشاڭ قىلىنغان قوغۇنلۇق، ئۇنىڭ بوراندا
قىيشايغان بارىڭى، مالغا تولغان ئېڭىزلىق، ئات ئۈستىدە جۈۋىغا
ئورىلىپ ئۈششۈك چۆچىدەك شۈمشىيىۋالغان ئاتچى... كۆزگە
كۆرۈنگەن ھەممىلا نەرسە گويا يارىلىشتىنلا ئاشۇنداق گۈزەلدەك
بىلىندى...
ئۇ كۈچلۈك ھاياجان بىلەن مەس بولۇپ ئالدىراپ مېڭىپ
سۈبھىنىڭ دەرىزىسىگە يېتىپ كەلدى: «قىزىم، — دىدى ئۇ ئىچىدە، —
بىلىۋاتامسەن، سېنىڭ ئۆز داداڭ دەرىزەڭدە تۇرۇپتۇ. ئۇ، سېنىڭ
نەپەس ئېلىشلىرىڭنى ئاڭلاپ تۇرۇپتۇ، ئۇ، سېنىڭ بەختىڭگە
تىلەكداش، ئۇنىڭ بۇندىن كېيىنكى ھاياتى ساڭا بەخت تىلەش
بىلەن ئۆتىدۇ...» ئۇ
دەرىزە ھىم يېپىلغان، پەردىلىرى چۈشۈرۈلگەن ئىدى. ئۇ
قولىغىنى يېقىپ تىڭشىدى، ئاندىن كېيىن تاقەتسىزلىك بىلەن
دەرىزىنى چەكتى.
— كىم؟ — قىزىنىڭ ئاۋازى، ئالدىراپ ئاياق كىيىم ئىزلىگىنى،
كارۋاتتىن چۈشكىنى ئاڭلاندى.
— بۇ مەن، سۈبھى قىزىم! — ئەسئەت تىترەڭگۈ ئاۋاز
بىلەن ئۆزىنى مەلۇم قىلدى.

٩. رەددىيە

كۆچلۈك ھاياجان خۇددى ئىچىملىكتىن كېيىنكى كەيپلىككە ئوخشايدۇ. ئۇ چاغدا ئادەم ھەر قانداق قارامىلىقتىن يانمايدۇ.

ئەسئەتنىڭ ئەس-خىيالى ئەمدى غىلمان ھاكىم بىلەن كۆرۈشۈش، ئۇچۇق-يورۇق سۆزلىشىشتە ئىدى. «ھەممىنى ئېيتىمەن. سىز غىلمان ئەمەس، ئىخلاس، مۇنۇ سۇبھى مېنىڭ قىزىم، ئېقىپ چۈشكەن بۇرنى، سوقىچاق يۈز قورۇلۇشى مېنىڭ قىزىم ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ تۇرسا، يەنە نېمىشقا گەپ يورغىلىتىسىز، دەيمەن، ناۋادا ئىلتىماسىمنى قوبۇل قىلسا مەن يىگىرمە نەچچە يىللىق بۇرۇختۇملۇقنى ئاخىرلاشتۇرىمەن-دە، ياشلىقىمغا قايتىمەن. ئۇنى پۈتۈن ۋۇجۇدۇم بىلەن سۆيىمەن، قالغان ئۆمرۈمنى ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئۆتكۈزىمەن. كېچىكىپ كەلگەن بەختمۇ لەززەتلىك، دېمەك بەخت كۆرۈنمەكتە، ئۇنى ئەمدى قاچۇرۇۋەتمەيمەن» دېگەنلەرنى كۆڭلىگە پۈكتى، ئۇ تاڭنى تۆت كۆز بىلەن كۈتۈپ.

ئۇ، يەرگە يورۇق چۈشمەستە ئورنىدىن تۇردى-دە، پۈتىنىڭ ئۇچىدا مېڭىپ ھەمرانىڭ ھويلىسىدىن چىقتى، قونغان ئۆيدە ناشتا قىلىش ئادىتىگە خىلاپلىق قىلىپ ئېتىز يوللىرى بىلەن مەيدان تەرەپكە قاراپ يۈرۈپ كەتتى، سېنتەبىرنىڭ شەبنەملىك سەھىرى ئۇنىڭ يوللىرىغا ئۈنچە-مارجان چېچىپ كۈتۈۋالدى، چېپىقتىن كېيىن كۆكلەپ چىققان يۇمران ئوت-چۆپلەرنىڭ بەرگىدىكى بۇ ئۈنچە-مارجانلار ئۇنىڭ يولىغا، ئاياقلىرىغا تۆكۈلدى. ئۇ، ياۋا گۈللەر مەڭزىگە قونغان رەڭدار ئۈنچىلەرنى ئالقىنىغا ئېلىپ سۆيدى. ئېرىقلاردا شىۋىرلىشىپ، سۈزۈك تاشلارنى چاقنىتىپ ئېقىۋاتقان تاغ سۈيى بىلەن يۈزىنى يۇدى. مەجنۇن تال ۋە جىگدىلەر شېخىدا چۇرۇقلىشىۋاتقان

ئەمەسقۇ، ئۇلىك ئۇستىگە غىلمان — ئاشۇ ئىخلاسمۇ؟ بۇنى مېنىڭ ھۆكۈم قىلىشىم بىلەن مۇقىملاشتۇرۇشقا تېخى ئەتىگەنغۇ؟...»

ئۇنىڭ خىيال بىلەن قانچىلىك ئولتۇرغانلىقى ئۆزىگە بەلگىسىز، ئىشىكنى چەكمەيلا ئۆيگە بىرسى كىرىپ كەلگەندىن كېيىنلا ئۇ چۆچۈپ ئورنىدىن تۇردى:

— بەلكى، ئەسئەت ئەپەندىم، — دېدى ئۆيگە تۇيۇقسىز ئالدىراپ كىرىپ كەلگەن ھەمرا، — بۇنداق قىلارىڭىزنى بىلگەن بولسام ئىتنى قويۇۋەتكەن بولاتتىم. ھېلىھەم بولسىمۇ ئەتىگەنلىك چايغا بىزنىڭكىگە بارسىز، مەن نۇرمەھەممەتنىڭ "پوت پوتى" بىلەن كەلدىم، يۈرۈڭ. مىنگىشىڭ!

— ئەپۇ قىلىڭ، ھەمرا ئاكا، — دېدى ئۇ تەستە كۈلۈمسىرەپ، — ئەتىگەندە ئېتىز ئارىلاپ يۈرۈپ بۇ يەرگە كېلىپ قاپتىمەن، ئولتۇرۇڭ، مۇشۇ يەردىلا ناشتا قىلايلى-دە، ئاۋامىنىڭ يېنىغا كىرىپ سۇبھىنىڭ تەجرىبە مەيدانىنى سىلەرنىڭ دادۇيگە يۆتكەش توغرىلىق سۆزلىشەيلى.

ئەسئەت ھەمرانى باشلاپ ئاۋامىنىڭ ئۆيىگە ئەمەس ئىشخانىسىغا كىردى.

ئىشخانا ھەشەمەتلىك ئىدى، دەرىزىسىگە گۈل قاچىلىرى قويۇلغان، بىر ئۇزۇن كىرىسلو، يەنە بىر كىشىلىك بىر جۈپ كىرىسلو قويۇلغان. يېزىق ئۈستىلىنىڭ بىر چېتىگە يۆلەنچۈكلۈك يۇمشاق ئورۇندۇق، يەنە بىر چېتىگە ئەينەكلىك چوڭ ئىشكاپ قويۇلغان. ئۈستەلدە تېلېفون، تىكلىمە كالىندار، ھەر خىل سىيا دۈۋەتلىرى تۇراتتى. ئاۋام ئورۇندۇقتا تاشلىنىپ گېزىت ئوقۇپ ئولتۇرغان ئىكەن، مېھمانلارنى كۆرۈپ ئورنىدىن قىمىرلاپ قويدى.

— ھە، ھەمرا ئاكا، ئاخشام ئولتۇرۇشۇڭ قىزىدىمۇ، ناھىيىدىن رازىيوپ مۇدىر كەلگەن ئىدى. بارالمىدىم، قانداق يولداش ئەسئەت، ئۇلار سىزنى ئىچىشكە زورلاشتىمۇ؟

— سىز ئەسئەت ئاكاممۇ؟ — قىز دەرىزىگە كەلدى ۋە پەردىنى قايرىدى.

— ياق، مەن!

— سىزغۇ، نىمىشقا ياق دەيسىز، ئەسئەت ئاكا؟

— ياق، ئاكىڭىز ئەمەسمەن، مەن سىزنىڭ ئۆز دادىڭىز!

— نىمە؟ ئەمدى سىزمۇ مەس ئادەمدەك كەلسە ـ كەلمەس گەپ قىلىدىغان بولۇۋالدىڭىزمۇ؟ — قىز خۇددى بىرسى يۈزىگە سوغاق سۇ چاچقاندەك ئەندىكىپ كەتتى.

— ئىشەنكىنى ئىچىڭ، مەن سىزنىڭ دادىڭىز، هازىر ھەممىنى بىلىسىز... ياق، راست گەپنى دەۋاتىمەن.

— نىمە قىلىق بۇ!؟ — دىدى قىز تېرىكىپ، — خەق كۆرسە نىمە دەپ ئويلايدۇ، تۇۋا، — قىز پەردىنى قايتا چۈشۈرۈۋەتتى ـ دە، ئەسئەتكە ئاڭلىتىپ تۇرۇپ غودۇڭشىدى، — تۇۋا، نۇرمەھەممەتنىڭ دىگىنى راستكەندە، بۇ ئادەم راستلا ئاپامغا...

— سۆبھى! قىزىم...

ئۆيدىن ئەمدى ئاۋاز چىقمىدى، ئەسئەت خېلىغىچە تىڭشاپ تۇردى. بىرئازدىن كېيىن بىردىنلا قىزنىڭ ئۆپكىدەپ يىغلاۋاتقىنى ئاڭلاندى.

ئەسئەت ئۈچۈن خوشاللىق تۇيۇلغان بۇ ئىش قىز ئۈچۈن ئۇياتلىق ۋە ئازاپلىق بىلىنگىنى ئەسئەتكە ئەلەم قىلدى. ئۇ: «مەن ھىس قىلغاننى سۆبھەمۇ ھىس قىلىدۇ، قىزىم دىسەملا، دادا دەپ جاۋاپ بېرىدۇ» دەپ ئويلىغان ئىدى. لېكىن قىز ئۇنىڭ ھاياجان بىلەن ئېيتقان سۆزىنى سوغاق كۆز يېشى بىلەن كۈتۈۋالدى. ئەسئەت كەينىگە قايرىلدى ـ دە، دەرىزە يېنىدىكى بىپەرىنگۈل شېخىنى كۈچ بىلەن سىقىمدىدى» ...

«سەۋر كېرەك ئىدى، — دەپ ئويلىدى ئۇ ئۆز ياتىغىغا قايتىپ، بېشىنى غىجىملاپ تۇتۇپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، ئۆزىگە كېلىپ، — ئۇنىڭ ئۆز دادىسىنى بىلمەسلىگى ئەجەپلىنەرلىك

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ئەسئەتنىڭ بەدىنى تىكەنلەشتى:

— بىز سىزنىڭ ئالدىڭىزغا ئاشۇ سۆھبەتى توغرىلىق پىكىرلەشكىلى كىردۇق، — دىدى ئەسئەت گەپنى ئۆز مەقسىدىگە بۇراپ، — ئۇنىڭ ئۇرۇق يىتىشتۈرۈش، تۇپراقنى ياخشىلاش، مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇش قاتارلىق جەھەتلەردە ئېلىپ بارغان ئىلمىي تەجرىبىلىرىنى قەدىرلەشكە ئەرزىيدۇ. مەن شەخسەن ئاشۇ قىزنىڭ ئەمگىكىگە ياردەم بېرىش ئۈچۈنلا كەلگەن. ئۇنىڭ قولىغا كەلتۈرگەن زور نەتىجىسىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم، ئەمدىكى گەپ، سىناقتىن ئۆتكەن تەجرىبىلەرنى ئەمەلىيەتتە قوللىنىپ بايلىق يارىتىش، ئۇنىڭ ئىلمىي ئەمگىكىگە ياخشىراق ئىمكانىيەت يارىتىپ بېرىش، ئەمما بۇ ئىككىلا ئىش سىلەردە تازا ياخشى قوللاشقا ئىگە ئەمەسكەن. مەسىلەن، بۇغداينى بىدە بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ تېرىش، بىدىنى ئۈچ يىلدىن كىيىن ئاغدۇرۇپ بۇغداي تېرىش ئىشلىرىغا سىلەر قوشۇلمايدىكەنسىلەر...

— توختاڭا، — دىدى ئاۋام تاقەت قىلىپ تۇرالماي، — قوللاشقا ئىگە بولمىغان بولسا سىز ئېيتقان نەتىجىلەر نەدىن كەپتۇ؟

— تەجرىبە ئېتىزى سىلەرنىڭ نەزىرىڭلاردا بىر زىننەت بۇيۇمى ئىكەن، — دىدى ئەسئەتمۇ خاپا بولۇپ، — ئىلىم بىرەر ئورۇننىڭ، بىرەر شەخسنىڭ ئابروينى كۆتىرىش ئۈچۈنلا خىزمەت قىلىدىغان نەرسە ئەمەس، ئۇ جەمىيەتكە ماددى بايلىق يارىتىدىغان نەرسە. سىلەرنىڭ ھەممىڭلار دوكلادىڭلاردا «ئىلمىي تېرىقچىلىقنى چىڭ تۇتتۇق، مۇنداق سورت، ئۇنداق كەشپىيات بارلىققا كەلدى» دىگەن سۆزلەر باركەن. لېكىن بۇ سورت، كەشپىياتلار تەجرىبىخانىدىن ئېتىزغا كۆچمىگەن. ئەمەلىيەتتە قوللىنىشقا كەلگەندە پارتكومنىڭ بىرىنچى شۇجىسى بولغان ئادەمنىڭ ئىدىيىسىدىن ئۆتمەيدىكەن.

— خوش، شۇنداق بولسۇنمۇ دەيلى، سىز زادى نىمە

— زورلاپ-زورلاپ ئۆزلىرى ئىچىشتى، — دېدى ھەمرا كۈلۈپ، — سىزنىڭ ۋەكىللىگىڭىز ياخشى ئولتۇرۇپ بەردى.

— نۇرمەھەممەتمۇ؟ — دەپ كۈلدى ئاۋام قىزىقىپ، — ئاۋارە قىلمىغاندۇ؟ ئىچىۋالسا ئۆزىنى تۇتۇۋالالمايدۇ، لېكىن قولىدىن ئىش كېلىدۇ، يارايدىغان يىگىت، ئۇنىڭ چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇشتا تۆھپىسى چوڭ، بىزنىڭ نەسىللىك بوقا، قوشقار، ئايغىرلىرىمىز پۈتۈن ناھىيىدە داڭلىق، ئىككى ئايلىق موزايلىرىمىزنىڭ ئەركەكلىرىنى يەتتە-سەككىز يۈز سوم، ئۇرغاچىلىرىنى تۆت-بەش يۈز سومغا تۇتقۇزماي ئالىدۇ. بىزنىڭ مەيداننىڭ كالىلىرى ھازىر پۈتۈنلەي سار قولاق، ئالاتاۋسكى ئارغۇن بولۇپ كەتتى. ئاق قويىمىزنىڭ ئوتتۇزىيەتتە كىلو يۇڭ بەرگەنلىرىمۇ بار. ئۇنىڭ تېخنىكىسىنىڭ ئۈستۈنلۈكىدىن ھەتتا بىزنىڭ مەيداننىڭ توخۇلىرى چېغىدا ئاپەتكە ئۇچرىمايدۇ. ئەتراپتىكى گۇڭشېلارنىڭ توخۇلىرى قىرىلىپ بولغان يىللىرى ھەممىلا ئادەملەر بىزنىڭ توخۇ فېرمىمىزدىن چۈجە سېتىۋالىدۇ.

— ماختاۋەرمىگىنە، — دېدى ھەمرا ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، — ماختىغان بوقا بىلەن ئارغىماقلىرىڭ سىلەرنىڭ مەيداندىن ئۆتۈپ بىزنىڭ دادۈينىڭ زىرائەتلىرىنىمۇ دەسسەپ-چەيلەپ رەسۋا قىلدى. سۇبھى قىز ئۇنىڭ ئۈستىدىن ھەر يىلى بىرنەچچە قېتىم ئەرز سۇنىدىكەنغۇ؟

— چاخچاق، ھەممىسى چاقچاق، — دېدى ئاۋام كۈلۈپ قويۇپ. — نۇرمەھەممەت ئۇ قىزنىڭ تولا چىشىغا تېگىدۇ، قانداق قىلىدۇ؟ ئاشۇ قىزغا ئاشىقكەن، ئۇنىڭ ئىككى قېتىم ئۆيلەنگىنىنى بولمىسا سۇبھىنىڭ راسا لايىغى ئىدى. سۇبھى نادان قىز، چىچاڭشىيدۇ، بىراق قىز بالا دېگەن چىچاڭشىپ چىچاڭشىپ پەس كويىغا چۈشىدىغان گەپ، مەن نۇرمەھەممەتكە ئاتا بولۇپ غىلمان ھاكىم بىلەن سۆزلەشتىم، رەھبەرلىك بىرلىككە كەلسەكلا ئۇ قىزنى كۆندۈرىمىز.

قالغىنىغا بىز بارغۇا ــ دېدى·
شۇنداق قىلىپ ئەسئەت بىلەن ھەمرا كۆڭۈلسىزلا قايتىپ چىقىش-
تى. «مانا قارا، ياخشى نىيەت ئۇچۇن ئىككى قېتىم رەددىيىگە
ئۇچرىدىم. ھەر ئىككىلىسى مېنىڭ خوشاللىغىم ئىدى. بىر ئادەمنىڭ
خوشاللىغى يەنە بىرلىرىنى خاپا قىلىدىغىنى ئەجەپ - ھە؟
ئىمىشقا خوشاللىق بىلەن خاپىلىقنىڭ ئومۇملۇغى يوقكىنە؟»
دەپ ئويلىدى ئۇ ھەمرانىڭ دادىسىگە قايتىپ كېلىۋېتىپ.

10. مايسىلار

ئەسئەت بىلەن ھەمرا بۇغداي مايسىلىرى تەپ تەكشى ئۆسۈپ چىققان سالا ئېتىزلارغا زوقمەنلىك بىلەن قاراپ تۇرۇشاتتى. باش كۈزنىڭ لەرزان شامىلى كۆپ - كۆك مايسىلارنى سۆيۈپ ئۆتمەكتە.

— مانا قاراڭ، ئىلمىي ئەمگىكىمىزنىڭ تۇنجى بىخلىرى، — دېدى ئەسئەت ھاياجانلىنىپ.

— راست ئېيتتىڭىز، تېخنىكىنىڭ كۈچ - قۇدرىتىگە بۇرۇندىنلا قايىل ئىدىم. كېلەر يىلى مول ھوسۇل ئېلىشىمىزدا گەپ يوق، بولىدىغان ھوسۇل كۆكىدىن مەلۇم، شۇنداق ئەمەسمۇ، ئەسئەت ئەپەندىم!

— شۇ چاغدا يولنىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى ئاخىرقى بىر پارچە سالا ئېتىزغا ئۇرۇق سېلىۋاتقان سيالكا ئېتىز بېشىدا توختىدى. سيالكىنىڭ كەينىدە ئۆزە تۇرۇۋېلىپ، ئۇرۇق، ئوغۇت ۋە بىدە ئۇرۇغىنىڭ چۈشۈش ئەھۋالى، سيالكا دېسكىلىرىنىڭ قانچىلىك چوكۇۋاتقانلىقى قاتارلىق ئىنچىكە ئىشلارنى كۈزىتىپ كېلىۋاتقان سوبھى ئەسئەت بىلەن ھەمرانى كۆردى - دە، سيالكىدىن سەكرەپ چۈشۈپ ئۇدۇل ئۇ تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئۇ، بېشىغا نېپىز ھاۋارەڭ ياغلىق ئورىۋالغان، قاپ - قارا

دېمەكچى؟

— دېمەكچى بولغىنىم ناھايىتى ئېنىق: سىز قوبۇل قىلالمى-
غاننى ھەمرا ئاكا پۈتۈن كۈچى بىلەن قىلالماقچى، بىز سۈبھىنىڭ
تەجرىبە ئېتىزىنىمۇ ھەمرا ئاكىنىڭ دادۇيىگە يۆتكەيمىز. ھەمرا
ئاكا بۇ يىلقى سەككىز مىڭ ئالتە يۈز مو يەرگە تېرىلىدىغان
كۈزگى بۇغدايىنى بىزنىڭ ئىلمىي ئۇسۇلدا تېرىقچىلىق قىلىشىمىزغا
تولۇق تاپشۇرۇپ بەرمەكچى، بىز ھەمرا ئاكىنىڭ دادۇيىدە ئىلمىي
تېرىقچىلىقنىڭ ئۈنۈمىنى ئەمەلدە كۆرسىتىپ، كېلەر يىلدىن
باشلاپ پۈتۈن ناھىيىدە، پۈتۈن ئىلى ۋادىسىدا قىلالىماقچى!

— نىيىتىڭىز ياخشى، غەيرىتىڭىز چۈشىنىشلىك، — دېدى
ئاۋام ئاچچىق كۈلۈپ قويۇپ، — لېكىن كىمنى قەيەرگە يۆتكەشنى،
قەيەردە، نېمە قىلىشنى پارتكوم بەلگىلەيدۇ، بۇنى سىز بەلگىلەپ
بېرەلمەيسىز! سۈبھى بىزنىڭ مەيدانىنىڭ ئادىمى، ئۇنى سىز
ئەگەشتۈرۈپ كەلمىگەن!

ئۇ، ئورنىدىن تۇرۇپ ئۈستەلدىكى دۆۋەتلەرنى ئۇياق-
بۇياققا يۆتكەپ قويدى، ئۇنىڭ قوللىرى تىترىمەكتە ئىدى.

ئەسئەتمۇ ئورنىدىن تۇردى-دە، ئۇنىڭ ئۈستىلى يېنىغا
كەلدى ۋە سالماقلىق بىلەن:

— پارتىيە رەھبەرلىكى بىلەن ئىلىم-پەننى قارىمۇ-قارشى
قىلىپ قويسىڭىز خاتالىشىسىز، يولداش ئاۋام، بىزنىڭ پارتىيىمىز
قۇرۇق جۇۋا تاراقلىتىدىغانلارنىڭ زىيىنىنى ئاز تارتمىدى! — دېدى.

ئاۋام ئۇنىڭغا ئالىيىپ قارىدى، ئەسئەتمۇ غەزىۋىنى
يوشۇرۇپ ئولتۇرمىدى، ھەمرا ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى جىددىيلىكنى
پەسەيتىش ئۈچۈن:

— نېمە بولدۇڭ،: ھوي ئاۋام، قويساڭا ئۇكام، سۈبھىنى
بەرمىسەڭمۇ بەرمە، تەرىڭنى تۈرمىگىنە، ساڭا باشقا ئىشتا بىر
تەن قويسۇن دېگىنىمىز-دە. بولدى، يۈرۈڭ ئەسئەت ئەپەندىم.

ئولتۇرۇشتى. يۇمشاق، ئۇ-تى
مايسىلىرى يېنىدا زوڭزىيىپ
ئاقىرىشقا باشلىغان نەم توپىدىن خۇددى قارىغاي ياپراقلىرىدەك
يىڭنە بولۇپ ئۈنۈپ چىققان بۇغدايلار تەكشى ۋە جانلىق
ئىدى. مايسىلار خۇددى قول بىلەن تىكىپ قويغاندەك يارىشىملىق،
بەزىلىرى ئىككى قولاق، ئۈرۈق قاسىرىقىنى قالپاق قىلىپ
كىيىۋالغان بىدە مايسىلىرىمۇ ئۆز قۇرىدا تەكشى ۋە تىزىپ
قويغاندەك رەتلىك تۇراتتى. ھەمرا بىر تال بىدە مايسىسىنى
چىمدىپ يۇلۇۋېلىپ ئالقىنىغا قويىۋىدى، سۈبھى خۇددى بېشىدىن
بىرتال چېچىنى يۇلۇۋالغاندەك سىلكىندى-دە:
— ئىچىڭىز ئاغرىمامدۇ، نېمانچە يۈرىكى تاش ئادەمسىز؟ —
دېدى. ھەمرا ئەسەتكە قارىدى:
— كۆردىڭىزمۇ، بۇنىڭ ئاچچىقىغا ھېچنېمە دەپ بولمايدۇ.
ئۇلار قاقاقلىشىپ كۈلۈشتى. شۇ چاغدا يىراقتىن بوقىنىڭ
توپا توزىتىپ ھۆكىرىگىنى ئاڭلاندى.
— مانا، نۇرمەھەممەتنىڭ قىرغۇچى تانكىلىرى! — دېدى
ھەمرا غەرپ تەرەپكە ئۇزاق قاراپ، — ئاچچىقىڭىزنىڭ كۈچىنى
ئەمدى كۆرسىتىڭ، قىزىم.
تىراكتورچى بىلەن سىيالكا باشقۇرۇۋاتقان ياش يىگىت
ئۇلارنىڭ يېنىغا كەلدى، تىراكتورچىنىڭ قولىدا كۈلۈچ بار
ئىدى.
— بىر، ئىككى... ئون تۆت، ئون بەش...پاھ ئون ئالتىنى
ھۆكىرىدى، — دېدى سىيالكا باشقۇرغان يىگىت بوقىنىڭ ھۆكىرىشىگە
زوقلىنىپ، — بۇنداق نوچى بوقىنى ھېچنەدىن تاپالمايسەن جۇمۇ،
يالقۇن، ئون ئالتىنى ھۆكىرىگەن بوقىنى كۆرمەك تۇگۇل
ئاڭلىغانمىدىڭ؟
— ھېچ قىزىقى يوق ئىش، — دېدى يالقۇن ئىسمىلىك
تىراكتورچى يەر ئاستىدىن سۈبھىگە بىر قاراپ قويۇپ، — سەنزە
رەخىم، خوراز، ئىت، ئايغىر، بوقىدىن باشقىنىڭ گېپىنى

چاچلىرىغا نېپىز بىرقەۋەت ئېتىز چاڭلىرى قونغان ئىدى. ئۇنىڭ چىرايىدىكى ئىللىق تەبەسسۇم ئەسئەتنى بولەكچىلا خوشال قىلدى:

— قاراڭا، سۇبھى قىزىم! — دىدى ئەختىيارسىزلا «قىزىم» دەپ ۋاقىراپ، — مايسىلار خۇددى يېشىل ئەتلەسكە ئوخشاپ كېتىپتۇ!

سۇبھىنىڭ مايسىلارغا زوق بىلەن قاراپ كېلىۋاتقىنىنى كۆرگەندە، ئەسئەت ئىچ-ئىچىدىن سۆيۈندى، بىر خىل يوشۇرغىلى بولمايدىغان ھاياجان، ئاتىلىق مېھرى ئۇنى ئالدىغا ئۈندەيتتى، مەيلىچە بولسا ئۇ قىزىنىڭ چاچلىرىنى سىپاشقا، يۈزىدىكى چاڭ-توزاڭنى سۈرتۈشكە، پىشانىسىدىن سۆيۈشكە تەييار ئىدى. لېكىن قىزىنىڭ قايسى كۈنكى يىغىسى ئۇنىڭ يادىغا كەلدى-دە، توختاپ قالدى:

— سىزنىڭ سىناقتىن ئۆتكۈزگەن مول مەھسۇلاتلىق ئۇرۇغىڭىز مايسىغا ئايلاندى، ئەنە قاراڭ، مونبەت تۇپراق ئۈستىگە يېشىل كىمخاپ بولۇپ يېپىلماقتا. سىزنى تەبرىكلەيمەن، سۇبھى!

سۇبھى قولياغلىقى بىلەن ئاغزىنى توساپ چوڭدەك قىزاردى:

— سىزنى تەبرىكلەيمەن ئەسئەت ئاكا، سىزنىمۇ تەبرىكلەيمەن ھەمرا ئاكا، سىلەر بولمىساڭلار مېنىڭ تەجرىبە ئېتىزىمنىڭ مېۋىلىرى بىرىنچىدىن، كەڭ ئېتىزغا چىقالمايتتى، ئىككىنچىدىن، يېشىل مايسا بولالمايتتى، ئۈچىنچىدىن...

— بىزنى بۇنچىۋالا خوشال قىلالمايتتى دىمەكچىمۇ سىز؟ — دىدى ئەسئەت ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈپ، قىز ئالقانلىرى بىلەن يۈزىنى تۇتۇپ كۈلدى.

— قېنى، مايسىلارنىڭ قويۇق-شالاڭلىقىنى كۆرەيلى، يولداشلار، — دىدى ھەمرامۇ خوشال بولۇپ، — بىللەرمۇ ئۈندىمىكىن!

ئۈچەيلەن ئېتىزلىققا كىرىپ قۇر-قۇر ئۈنگەن بۇغداي

يالقۇننىڭ بۇقا مۈڭگۈزلىرىنى چاققانلىق بىلەن تۇتۇۋالغان قوللىرى مۈڭگۈزدىن بوشاپ هاۋادا خۇددى ئۇچۇۋاتقان قۇشنىڭ قانىتىدەك لەپىلدەيدى - دە، قاتتىق قىرغاققا بېشىچە چۈشتى. بۇقا قىزغا ئىككىنچى قېتىم ئېتىلغاندا ئۇنىڭ تۇمشۇغىغا زەرب بىلەن كۈلۈچ تەگدى، بۇ كۈلۈچ ئۇرغۇچى هەمرا ئىدى، هەمرا ئىككىنچى قېتىم بۇقىنىڭ جان يېرىگە ئۇرغان چېغى، بۇقا كەينىگە قاتتىق سىلكىندى - دە، بىر هۆكىرىۋېتىپ كېلەڭسىز گەۋدىسىنى يانغا تاشلىدى. بۇقىنىڭ بۇرنىدىن قان ئاقماقتا، كۆزى دەهشەتلىك ئالىيىپ ئاغزىدىن كۆپۈك چىقماقتا ئىدى ...

هەمرا بىلەن ئەسئەت يالقۇننى يۆلىدى. ئۇنىڭ پېشانىسى قاتتىق سۈرۈلگەن، چىرايى قەغەزدەك تاتىرىپ، لەۋلىرى كۆكىرىپ كەتكەن ئىدى.

سۈبهى هىلقى هاۋارەڭ ياغلىغى بىلەن يىگىتنىڭ قان ئېقىۋاتقان ماڭلىيىنى يۆگەپ تاڭدى. قىزنىڭ نازۇك بارماقلىرى يىگىتنىڭ قويۇق چاچلىرىنى كەينىگە قارىتىپ تېز - تېز تاراۋاتقاندا يىگىت كۆزىنى ئېچىپ قىزغا قارىدى:

— يالقۇن! — دېدى ئۇنىڭ بېشىنى يۆلەۋاتقان هەمرا، — قانداقراق؟

— بېشىم، بېشىم ...— دېدى يىگىت ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىشكە تەمشىلىپ، ئۇ باشقىلار ئالدىدا، بولۇپمۇ قىز بالا ئالدىدا داللىيىپ يېتىشنى ئۇياتلىق ئىش هېساپلىدى - دە، قاتتىق ئاغرىۋاتقان بېشىنى ئاستا سىلىكىپ قويۇپ ئولتۇرۇۋالدى ۋە:

— سەل قېيىمۋاتىدۇ، — دەپ قويدى تەستە كۈلۈمسىرەپ.

— دوختۇرغا ئاپىراي، دوختۇرغا تېزرەك ئاپىراي، — دېدى قىز بىر خىل تەبىئى كۆيۈمچانلىق بىلەن كۆزىگە ياش ئېلىپ، — ئىسىت، ئىسىت، بۇ كالىلارنىڭ دەردىنى قاچانغىچە تارتىمىز كىنە، بىرىنچىدىن بۇغداينى، ئىككىنچىدىن ...

يالقۇن يىگىتلەرگە خاس چاققانلىق بىلەن ئورنىدىن

قىلمايسەن - دە!

شۇ چاغدا ياپىل مۆڭگۈزلۈك بۇقىنىڭ تۇپىغا مەلەنگەن بېشى قىرغاقتا پەيدا بولدى. بۇقا سۈرلۈك پۇشۇلداپ ئېرىقتىن ئۆتتى - دە، بۇغدايلىققا كىردى:

— هوش، هوي ئىمانسىز، هوش! — سۇبھى بۇقا تەرەپكە قاراپ يۈگۈردى. قىزنىڭ قولىدا نە تاياق، نە تاش يوق، ئۇ توخۇ قورۇغاندەك قولىدىكى ئاق ياغلىقنى لەپەڭشىتەتتى.

ئەسئەت ئەندىكىپ ئورنىدىن تۇردى. ھەمرا بىلەن تىراكتۇرچى يىگىتلەر قىزنىڭ كەينىدىن دەرھال يۈگۈرۈشتى. بۇقا بۇغداي مايسىلىرىنى ئالدى ئاياقلىرى بىلەن تاتىلاپ - توزۇتۇپ، مۆڭگۈزى بىلەن تىتىپ تىلغاپ كاردىن چىقىرىپ، ھەيۋە بىلەن ھۆكىرىمەكتە ئىدى. قىز بۇغداي مايسىلىرىنىڭ نابۇت بولغىنىنى كۆرۈپ بۇقىنىڭ ھەيۋە بىلەن كۆز ئالايتىپ ماي تارتقىنىنى، پۇشۇلداپ ئېتىلىشقا تەمشىلىۋاتقىنىنى ھېساپقا ئالمىدى. ئۇ بۇقىغا قاراپ ئۇتتۇرلا يۈگۈرۈۋەردى.

— هوش، هوي زومىگەر! — قىز ياغلىقىنى پۇلاڭلاتتى. يۈگۈرۈشۈپ كېلىۋاتقانلار ئەندىشە بىلە ۋاقىراشتى:

— قېچىڭ سۇبھى!

— ۋاي يامان بولدى!

— پاھ، مۇنۇ قاراملىقنى - ھە!

— بولۇڭلار باللار، ئۇرۇڭلار بوقىنى!

بۇقا تۇيۇقسىز تۇمشۇغىنى ئىچىگە تىقىپ پۇشۇلداپ قىزغا ئېتىلدى:

— ئاپا! — سۇبھى قاتتىق چىقىردى. ئىككى يىگىت بۇ چاغدا قىزنىڭ يېنىغا يېتىپ بارغان، ئۇلاردىن بىرسى — سىيالكا باشقۇرغىنى كەينىگە، تىراكتور ھەيدىگەن يالقۇن ئىسىملىكى ئالدىغا ئۆزىنى ئاتتى، بۇقا قىزغا ئېتىلدى. ئەمما يالقۇننى ياپىل مۆڭگۈزى بىلەن يەردىن يۇلۇپ ئېلىپ سىلكىتىپ ئاتتى.

ماقىنى ئۆكرەك تاشلىتىپ كەلمەكتە ئىدى.

— قاراڭلار، ئېتىغىمۇ چەيلىتىپ كېلىۋاتقىنىنى! — دېدى سۇبھى ئېرىكىپ، — ھەمرا ئاكا، بۇنىڭغا ئېتىپ قويۇڭا!

ئۆزىنىڭ پۈتۈن ئەقلى-قۇۋۋىتى بىلەن بىلىمىنى ۋە ۋاقتىنى مۇشۇ بۇغداي ئۈچۈن سەرپ قىلىپ، ھەشەمەتلىك شەھەردىكى جانغا راھەت تۇرمۇشتىن ۋاز كېچىپ، ئۈچ كۈندىن بېرى تۇپىغا مىلىنىپ، ھېرىپ-چارچاپ ئىشلەپ يۈرگەن ئىلمىي خادىمغا نۇرمەھەممەتنىڭ قىلىقلىرى يات ۋە يىرگىنىشلىك تۇيۇلدى. ئەسئەت قوشۇمىسىنى تۈرۈپ، ئىگىز گەۋدىسىنى تىك تۇتۇپ، ئىككى قولى بىلەن نۇرمەھەممەت يېتىپ كېلىپ ئۆكسىلى ئۈچۈپ قامچىنى پۇلاڭلىتىپ ۋاقىرىغاندا، غەزىۋىنى باسالماستىن:

— ئۆزىڭىزنىڭ ئىنسان ئىكەنلىكىڭىزنى ئۇنتۇپ قالماڭ، نۇرمەھەممەت ئاكام! — دەپ ۋاقىرىدى. بۇ ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئەڭ قاتتىق گېپى، باشقىلارغا ئىشلىتىدىغان ھاقارىتى ئىدى.

— نېمە، ئىنسان؟! — دېدى نۇرمەھەممەت ئۆزەڭگىنى چىڭ دەسسەپ، ھازىر سەكرەيدىغاندەك كۆتۈرۈلۈپ، — ئۈچ مىلك سولۇق بۇقىنىڭ بۇرنىنى قاناتقان ئادەممۇ ئىنسانمىكەن؟ مەن ئىنساننىڭ نېمىلىكىنى جاقىدە كۆرسىتىمەن! ھەي ھەمرا، بىلىپ قوي، بۇقىنىڭ بىر تېمىم قېنى سېنىڭ خۇنۇڭ بىلەن تەڭ، مەن بۇ توغرىلىق سوتقا ئەرز قىلىمەن!

— بۇغداي-چۇ؟ — دېدى ئۇنىڭغا غەزىۋى بىلەن قاراپ تۇرغان سۇبھى، — بۇقىڭىز، ئېتىڭىز قانچىلىك مايسىنى ئۆلتۈردى، بۇغداينىڭ ھېساۋى يوقمىكەن، تېخى سوتقا ئەرز بەرگۈدەك! بىرىنچىدىن، زىياننى، ئىككىنچىدىن، يالقۇننى، ئۈچىنچىدىن، ۋاقىتنى تۆلەڭ!

شۇ چاغدا بۇقا ئورنىدىن تۇرۇش ئۈچۈن تىپىرلاپ قاتتىق پۇشۇلدىدى. نۇرمەھەممەتنىڭ ئېتى ئاختامدا ئويناقلاپ يەرنى تىلغىماقتا ئىدى. سۇبھى بىلەن ئەسئەت بۇ كۈتۈلمىگەن زىيانغا بەرداشلىق بېرەلمىدى:

تۇردى، لېكىن سەنتۇرۇلۇپ كەتتى، ئەسئەت ئۇنى يۆلىۋالدى.
— ئۇندىچى سىنىپنى تۈگەتتى، ياخشى ئوقۇدى، لېكىن ئالى مەكتەپكە بارالمىدى. مانا بىر يىل بولدى، ئەڭ ياخشى تىراكتورچى بولۇپ ئىشلەۋاتىدۇ. ئۆيىگە بارىدۇ، ئىش - كۈشنى تۈگىتىپلا كىتاپ ئوقۇيدۇ. ئوقۇمايدىغان كىتاۋى يوق، خەنزۇ - چىنىمۇ ئوقۇيالايدۇ. بېغىدىكى بۇلاق سۈيىگە شاقىراتما ياساپ سۇدىن توك چىقىرىۋالغىنىچۇ تېخى! كومبايىندىن تارتىپ قول سائىتىگىچە بولغان ھەممىلا نەرسىنى رېمونت قىلالايدۇ. قىشىچە رادىيو، تېلېۋىزور، ئۇنئالغۇ رېمونت قىلىپ پۇل تاپىدۇ. بۇنىڭ مۇنۇ قوللىرى قول ئەمەس گۈل!
ھەمرا يالقۇننى ماختاپ مۇرىسىگە قولىنى قويىدى، ئۇ قىزىرىپ پۇتى بىلەن يەرنى سىجىدى، ئۇلار ئەمدى كۆزىنى ئالايتىپ، پوشۇلداپ ياتقان بۇقىنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى:
— ئاز بولغاندا ئىككى پۇڭ يەرنىڭ بوغدىيىنى يوقاتتى، — دېدى سوبىھى بۇقىنى جۆنۈپ، — بىرىنچىدىن، نۇرمەھەممەت تېخىنىڭ زىيانىنى تۆلىسۇن؛ ئىككىنچىدىن، يالقۇننى داۋالاتسۇن؛ ئۈچىنچىدىن، بۇندىن كېيىن بۇقا ياكى ئايغىرلىرىنى قويۇپ بەرمەسلىككە ۋەدە بېرىپ توختامغا قول قويسۇن. شۇنداق قىلمىسا بۇقىنى بەرمەسلىك كېرەك.
— ئەمما بۇ قېتىم ئۇنىڭ بىلەن دېيىشىپ قالمىز - دە! — دېدى ھەمرا چىرايلىق بۇرۇتىنى قىمىرلىتىپ قويۇپ.
ئۇلار بۇقىنى تۇرغۇزۇش ئۈچۈن ھەركەت قىلىۋاتقاندا يىراقتىن ئات ئوينىتىپ كېلىۋاتقان نۇرمەھەممەت كۆرۈندى. ئۇنى كۆرگەن سىيالكىچى يىگىت:
— كەلدى، ھەمرا ئاكا، ئەنە كېلىۋاتىدۇ، قېنى، دەيدىغان گېپىڭنى تەييارلىۋال! — دېدى قىزىقچىلىق كۆرۈشكە ئالدىراپ.
نۇرمەھەممەت ياشارغان بوغدايلىقلارنى ئېتىغا دەسسىتىپ، ئالتە ئۆرۈم قامچىسىنى بېشى ئۈستىدە پولاڭلىتىپ شاش ئارغى-

دىدى ھەمرا كۆلۈپ تۇرۇپ، — جەرىمانە بىلەن قاماقتىن قۇتۇلۇپ
قالغان بولسام مەنمۇ بەختلىك ئىكەنمەن!

— قېنى، ئانداق بولسا چەكتۈرگىنە، غاچچىدە!

نۇرمەھەممەت ئېتىدىن چۈشتى، ھەمرا كۆللۈك خالتىسىنىڭ يىپىنى چىمەلتىگىگە ئوراپ خالتىنى ساڭگىلاتتى، نۇرمەھەممەت خالتىغا قول سالدى.

بۇ كېلىشىشكە سۆبھى قارشى چىقتى:

— سىز ئەرز بەرمىسىڭىز، — دىدى ئۇ نۇرمەھەممەتكە ئالىيىپ، — مەن ئەرز بېرىمەن. مەنلا بىر ئىش قىلسام شۇمبۇيا بولۇپ ئۆتىسىز، بۇ جاھان سىز ئۈچۈنلا يارالغانمىدى!؟

— قاينىماڭ! — دىدى نۇرمەھەممەت قىزنىڭ كۆزىگە قاراپ كۈلۈپ تۇرۇپ، — ئۆزىڭىزنى ئاسىراۋاتسام، جاقىدە ھۇجۇم قىلىۋاتىسىزا، قېنى، ئەسئەت ئەپەندىم، چېكمۇۋالامسىز؟

ئەسئەت نابۇت بولغان مايسىلاردىن تېخىلا كۆزىنى ئۈزەلمەي خىيال بىلەن قاراپ تۇراتتى، ئۇ ھەمرانىڭ مۇنۇ ھارسىز نۇرمەھەممەت بىلەن شۇنچە زىيانى كۆرۈپ تۇرۇپ ياقىلاشمىغىنىغا، يەنىلا دەرھال دوستلۇق ئىزھار قىلىشىپ ئولتۇرۇشىغا ھەيران بولدى:

— شۇنداق قىلىپ زىيان تارتتۇق-تە! — دىدى ئۇ ھەمرانىڭ يېنىغا زوڭزىيىپ، — كەم بولغاندا بەش-ئالتە مىڭ تال مايسا ئۆلدى. ئېست مايسىلار.

— قايسىبىر زىيانغا يىغلايلى، ئەسئەت ئەپەندىم، — دىدى ھەمرا كۈلۈپ قويۇپ، — دېخان دېخان بولغاندىن بېرى ئۆلگەن مايسىلارنى ھېساپلاپ كەلىسىڭىز يەر يۈزىگە سىغمايدۇ. لېكىن دېخان ئۆلگەننى ھېساپلىمايدۇ. كۆكلىگىنى ھېساپ بىرگە. مايسا ئۆلگەن بىلەن يەر ئۆلمەيدۇ. يەرلا بولىدىكەن ھەممىنى تىرىلدۈرۈۋالغىلى بولىدۇ.

— ئېتىڭىزنى قىرغا ئەچىقىڭ!
— باشقىلارنىڭ قان - تەرىنىمۇ ھۆرمەتلىسىڭىزچۇ!
— ئەستەغپۇرۇللا! — دېيىشتى ئۇلار.

ئەسئەت بۇ يەرنىڭ خوجايىنى — ھەمراغا قارىدى، ھەمرا ئەمدى نۇرمەھەممەتكە قاتتىق گەپ قىلىدۇ، دەپ ئويلىغان ئىدى. لېكىن ھەمرا خۇددى ھېچ ئىش بولمىغاندەك كۈلۈمسىرەپ چەتتە تۇراتتى، نۇرمەھەممەت بولسا ئۆزىنىڭ ھەيۋىسىنى ئەنە شۇ سەۋىرچان، كەڭ قوساق دىخانغا كۆرسەتمەكتە ئىدى:

— مېنىڭ بۇقام يالقۇننى ئۆيگە بېرىپ ئۈسكىنى يوق، ئۇنىڭ بۇغدايغا زىيان سېلىشى ئاڭسىز ھەركەت، بورانىنمۇ، ھۆلدۈرنىمۇ، كەلكۈنىنىمۇ ئىنسانلارغا زىيان تۆلىسۇن دېسەك ئاقمايدۇ - دە، شۇنىڭ ئۈچۈن ھازىر تارىسىدە توختام يازىمىز، سەن بۇقىنى ئۇرغىنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئۇزۇقلۇق پۇلى تۆلەيسەن، ھەمرا ئاكا، سېنىڭدىن باشقىسى مۇشۇنداق قىلغان بولسا سوتقا ئەرز بېرەتتىم، لېكىن سەن ئىقرار قىلدىڭ، يالقۇننى، ھە راست، سۇبھى قىزنى ئاسرايمەن دەپ ئۇرۇپ قويدۇم دېدىڭ، سۇبھى قىز بۇغداينى ئاسرايمەن دەپ بۇقىغا يۈگۈرگەن، ماقۇل، مەنمۇ سۇبھى قىزنى ئاسرىغان بولاي، سوتقا ئەرز بېرىشتىن يالتىياي، ئەمما سەن ھەمراكا، بۇقىغا ئۇزۇقلۇق پۇلى تۆلەيسەن!

— بولىدۇ، تۆلەيلى نۇرمەھەممەت، تۆلەيلى، — دېدى ھەمرا كۈلۈپ تۇرۇپ، — بىر تامچە قېنى يامىنىغا كەلسە بىر مىشكاپ بۇغدايغا توختار، بۇ ئەتىۋالىغىڭنىڭ!

— بۇ دېگەن بىرىنچى قان گولالاندىيە نەسلىدىن، — دېدى نۇرمەھەممەت ئەمدى ئورنىدىن تۇرۇپ يەر پۇراۋاتقان سېمىز بۇقىنى قامچا دەستىسى بىلەن كۆرسىتىپ، — ئۆلتۈرۈپ قويساڭ ھېچ بولمىسا مۇددەتسىز قاماققا كېسىلەتتىڭ!

— يائاللا، بىر نەزىر قىلىۋېتىدىغان يېرى كېپقاپتىكەن، —

ناۋادا ئەسئەت ئويلىغاندەك، ئىخلاس ھايات بولماي
ئاللىقاچان ئۆلگەن بولسىچۇ؟ ئۇ چاغدا ئۇنىڭ بىلەن قايتا
يۈز كۆرۈشۈش ئارزۇسىدىن تۇغۇلغان كۈچلۈك ھاياجاننى قانداق
باسقىلى بولىدۇ؟ كېسەلدىن ئەمدىلا ياخشى بولغان ئادەم،
چېغىنى چاغلىماي قاتتىق ھەركەت قىلىپ قويۇپ ئۈزۈلۈپ قالسا
بۇرۇنقىدىنمۇ قاتتىقراق ياتىدۇ. ھەتتا بۇ ئازاپ بىلەن ئۆلۈپمۇ
كېتىدۇ. ئەسئەتنىڭ بۈگۈنكى ھالىمۇ خۇددى شۇنداق ئەمەسمۇ؟

ئۇ، غىلمان ھاكىم، سۆبھەر توغرىسىدا راھەتكە خەت
يازغان، بەلكىم مەيدانىغا ئۇنىڭدىن خەت كەلگەن بولۇشى
مۇمكىن. ئۇ ئەتە مەيدانىغا بېرىشى، راھەتنىڭ خېتىنى ئوقۇشى،
خەت يېزىشى، غىلمان ھاكىم بىلەن يۈز كۆرۈشۈشنىڭ بىر يولىنى
ئىزلىشى لازىم. يۈز كۆرۈشۈشنىڭ ئاسان يولى سۆبھىنى مەيداندىن
گۆچىشىغا يەنى ھەمرالارنىڭ گۆچىشىغا يۆتكەش توغرىسىدا
سۆزلىشىش ...

ئۇ، ئورغۇن ئويلىدى، پىلان تۈزدى. كەچتە ھەمرانىڭ
ئۆيىدە ياخشى غىزالاندى - دە، كىتاپ ئوقۇغان بولۇپ ئوڭدا يې-
تىۋالدى. يېرىم كېچىدىن كېيىنلا ئۇخلىيالىدى.

ئەتىگەنلىك چايدا ھەمرانىڭ بالىلىرى ئۇنىڭغا بىر پارچە
خەت ئەكىرىپ بەردى.

— نۇرمەھەممەت دوختۇر ئەكىلىپ بەردى! — دېدى ھەمرانىڭ
قىزى خەتنى سۇنۇپ، — ئاخشام سىز كىتاپ ئوقۇۋاتقاچقا بەر-
مىگەنتۇق:

خەت لىپاپىسىز بولۇپ، ئۇنى نۇرمەھەممەت يازغان ئىدى:

«ھۆرمەتلىك ئەسئەت ئاكا!
قىلغان شاللاقلىقىم ئۈچۈن بەكمۇ خىجىلمەن، مېنى كەچۈ-
رۈڭ. سىزنىڭ ئەينى يىللاردىكى كەچۈرمىشلىرىڭىزنى ئاۋام شۇ-
جىدىن ئاڭلىدىم، سىزگە بولغان ھۆرمىتىم ئېشىپ كەتتى. دەرت-
مەن ئىكەنسىز، مەنمۇ سىزدەك دەرتمەن، كۈلۈپ يۈرگىنىم بولمىسا

11. ئاخىرقى خەت

9 - ئاينىڭ 20 - كۈنىگىچە ھەمرانىڭ بۇغدىيى تېرىلىپ بولدى. ئون بەش كۈندىن بېرى ئېتىزدا ئىشلەپ چارچىغان ئەسئەت تولۇق بىر كۈن يېتىپ دەم ئالدى. ئۇيقۇسى قانغاندىن كېيىن ھەر خىل ئىشلارنى، مەسىلەن، جاغىستاي، چۇلۇقاي، سۇلتانى ۋەيس، سۇلپىتاي قاتارلىق جايلارنىڭ تېرىقچىلىقىغا ماس كېلىدىغان، قۇرغاقچىلىققا چىدامىلىق، يۇقۇرى مەھسۇلاتلىق بۇغداي سورتى يېتىشتۈرۈش مەقسىدىدە چىققان كىتاپلاردىكى ھەر خىل ئىلمىي قانۇنىيەتلەرنى ئەسلەش، سېلىشتۇرۇش، قۇرغاقچىلىققا چىدامىلىق ياۋايى ئۆسۈملۈكلەر بىلەن بۇغداي ئوتتۇرىسىدىكى ئوخشاشلىقنى تەتقىق قىلىش قاتارلىق خىزمەتلەرنى ئويلىدى. لېكىن ئۇنىڭ خىيال كەپتىرى ئايلىنىپ كېلىپ يەنىلا ئىخلاس بۇۋى بىلەن غىلمان ھاكىم ئوتتۇرىسىدىكى سېلىشتۇرمىغا كېلىپ قوناتتى. بۇ توغرىدا خىيال سۈرۈش ئۇنىڭ ئۈچۈن ھەم كۆڭۈللۈك ھەم ئازاپلىق ئىدى. ھازىر ئۇنىڭ يۈرەك ئازاپلىرىنى يېنىكلىتىدىغان مۇڭلۇق تەمبۇرىمۇ، ھېسسىياتلىق ئاۋازىمۇ يوق، ئەمدى ئۇ، ئۆزىنىڭ يىگىرمە نەچچە يىلدىن بېرىقى سېغىنىشلىرىنى كۆز يېشى ۋە ئۈن - تىنسىز تارتقان روھىي ئازاپلىرىنى نىمە بىلەن مەلۇم قىلىدۇ؟ راھەت بۇنىڭغا ياردەم قىلارمۇ؟ ئۆز يارىنىڭ بەختى ئۈچۈن ھەر قانداق ئىشتىن باش تارتماسلىق ۋىجدان ئىگىسىنىڭ ئىشى. دۇرۇس، راھەت ۋىجدانلىق قىز، لېكىن ئۇ ئۆزى چىن قەلبى بىلەن شۇنچە يىل ياخشى كۆرگەن كىشىنى بۈگۈن يات بىرسىگە ئۆتۈنۈپ بېرىشكە مەردانىلىق قىلالارمۇ؟ دوست ئۈچۈن، دوستىنىڭ بەختى ئۈچۈن ئازاپ چېكىشمۇ بىر بەخت. لېكىن بۇ گەپنى ئەمەلدە ئىشقا ئاشۇرماق، ئېيتماققا قارىغاندا، نەچچە مىڭ ھەسسە قىيىن ...

لىغانلىغىڭىز سىزنىڭ ئالىجاناپلىغىڭىز. ھازىر بۇنداق ئەرلەر نا-
ھايىتى ئاز. مەن ئايىلى ئالدىدا ھەممە چىرايلىق گەپلەرنى قىلىپ،
كىچىككىنە كۆزدىن غەلەت بولسىلا ساداقەتىنى بىر نەپەسلىك
ھالاۋەتكە تېگىشىۋېتىدىغان ئەرلەر (ئاياللارمۇ بار ئەلۋەتتە)
توغرىسىدا ئاجايىپ كۆپ ھېكايىلەرنى ئاڭلىدىم. مەن ئۇلاردىن
نەپرەتلىنىمەن، يىرگىنىمەن. مەن سىزنى ئۇلار بىلەن سېلىشتۇ-
رۇشنى ئويلاپ باققىنىم يوق. ئەرلەردە بولىدىغان نورمال پەزى-
لەتلەرگە سىزنىڭ ماڭا قالدۇرغان تەسىراتلىرىڭىزنى سېلىشتۇرغۇم
كېلىدۇ، سىزدىكى روھىي گۈزەللىك، مېنىڭچە، ھازىر ياشاۋاتقان
كۆپچىلىك ئەرلەرگە ئۈلگە بولالايدۇ. مەن سىزدىن ئۈستۈن تۇ-
رىدىغان بىرەر ئەر كىشىنى تېخى ئۇچراتمىدىم. شۇنداق بولسىمۇ
ھەممە ئەرلەرگە دىگەندىن كۆرە كۆپچىلىك ئەرلەرگە دىگەن
سۆزنى ئىشلەتتىم. ئەلۋەتتە بۇ گەپلەرنى ئاڭلاشنى خالىمايسىز،
لېكىن ئاخىرقى خېتىم بولغىنى ئۈچۈن سەۋرى قىلىپ ئاڭلىشىڭىزنى
ئۈمىت قىلىمەن.

مېنىڭچە، ھايات — مۇھەببەت، ساداقەت، ساپلىق، ئادىللىقتا
ئوخشاش ئىنسان روھىنىڭ ئېسىل گۈللىرىدىن شىرىنە ئالالىغاندىلا
لەززەتلىك، قەدىرلىك بولالايدۇ. ساپ مۇھەببەت ئۈچۈن بارلى-
قىڭنى تەقدىم قىلساڭ، سېنى چىن قەلبىدىن سۆيگەن ئادەم
ئۈچۈن بىر ئۆمۈر سادىق بولساڭ، ئۆز مۇھەببىتىڭ ۋە نەپرىتىڭگە
ئادىل مۇئامىلە قىلالىساڭ، ھەر قانداق ئەخلەت - چاۋا ئارىسى-
دىمۇ ئالتۇندەك يالتىراپ تۇرالىساڭ، ئۆزەڭنىڭ ئىنسان ئىكەن-
لىكىڭنى تونۇپ يەتكەن بولىسەن. ھايات ساڭا نىمىنى تەقدىم
قىلغان بولسا شۇنىڭ بىلەن قانائەتلىنىپ، تۇرمۇشنىڭ باي غەز-
نىسىدىن تېخىمۇ گۈزەلرەك نەرسىلەرنى يۇلۇپ ئېلىشنى بىلمىسەڭ،
سەن مەقسەتسىزلا مىدىرلاپ يۈرىدىغان ھاشارەتلەرگە ئوخشاپ
قالىسەن. ئىنتىلىش، ئىزلىنىش، گۈزەللىك ئۈچۈن كۆرەش قى-
لىش — ئىنساننىڭ تۈپ خۇسۇسىيىتى. چۈنكى ئىنسان — ياراتقۇچى.

ئىچىم زىدە. راست گەپنى ئېيتسام، سۆبھىنىڭ ئەڭ يېرگىنىدىغان ئادىمى مەن. لېكىن مېنىڭ ئۇنى ئويلىمايدىغان ۋاقتىم يوق، ئەس - خىيالىم ئۇنىڭدا. كۆرۈپ تۇرۇۋاتىسىز، سۆبھىنى كۆرۈش ئۈچۈنلا ھەمرانىڭ دادۇيىگە ھەر كۈنى كېلىمەن. بۇقىتىمۇ ئەتەيلا، سۆبھىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىۋېلىش ئۈچۈنلا سىلەر تەرەپكە قارىتىپ ھەيدەۋەتكەنمەن. مېنىڭمۇ ھېسسىياتىم، نازۇك سېزىملىرىم بار. قارىماققا قوپالمەن، لېكىن ناھايىتى زىلمەن. مېنىڭ ھالىمنى ھەمرا ياخشى بىلىدۇ، ئۇ باھاسىز ئادەم، سىزدىن ئۆمىدىم: دوست بولايلى، ئاكام بولۇڭ، مەن دەرتمەن ئادەملەرنى دوست تۇتۇشنى ياخشى كۆرىمەن...»

ئەسئەت بېشىنى ئېغىتىپ كۈلۈپ قويدى - دە، لىپپىلىق ئىككىنچى خەتنى ئاچتى. خەت دەرۋەقە راھەتتىن كەلگەنىدى:

«سالام ئەسئەت ئاكا!

بۇ مېنىڭ ئاخىرقى خېتىم، نىمە ئامال، مېنىڭ خوشاللىقىم ئاخىرلاشتى. ئازاپلىق كۈنلىرىم باشلاندى. مەن ئەمدى سىزنى ئۆمۈر بويى كۆرمەسلىككە قارار قىلدىم. سىزنىڭ ئىخلاسىڭىز ھايات. مەن يېرىم ئاي ۋاقىت ئاجرىتىپ خەت، تېلېفون ۋە تېلېگراممىلارنى ئىشقا سېلىپ غىلمان ھاكىمنىڭ پۈتۈن تارىخىغا دائىر ماتېرىياللارنى توپلىدىم. ئۇنىڭ ئىلگىرىكى يولدىشى ئۇشەمويىنىڭ ئەڭ يېقىن دوستى ئىسلاموپ بىلەن سۆزلەشتىم. سىز بەختلىك، مېنىڭ كۆز يېشىم، ئازاپلىرىم ھېساۋىغا باياشات كۈلۈۋېرىڭ! مەن بۇ گەپلەرنى قىتىغىرلىق بىلەن ئەمەس، ھەرتىلىك بىلەن دەۋاتىمەن. ناۋادا ئىككىمىز تونۇشقاندىن كېيىن، سىز غىلمان ھاكىمنى ئۇنتۇپ كەتكەن بولسىڭىز، مەن سىزدەك تۈترۈقسىز ئادەم بىلەن تونۇشقىنىم ئۈچۈن ئۆزەمنى قاتتىق كايىغان بولاتتىم. لېكىن ھازىر سىزنى تۈترۈقسىز دېيىشكە تىلىم بارمايدۇ. سىز ئالىجاناپ، ئالتۇندەك ساپ... قەلبىڭىزدە تۇنجى قېتىم ھايات لەززىتى پەيدا قىلغان قىز ئۈچۈن شۇنچە يىل پاك ئەقىدە ساق-

بىلەن سۆزلىشىپ ۋاقىت ئۆتكۈزۈش. يېقىندا ھېلىقى ئامېرىكا
ئالىمىنىڭ كىتاۋىنى ئىنگلىز تىلىدىن تەرجىمە قىلىپ چىقتىم،
ئۆزەم ھەل قىلالمىغان بىر قىسىم مەسىلىلەر بار ئىدى، سىزگە
يوللىدىم. ياردەم قىلىشىڭىزنى ئۈمىت قىلىمەن. كۈندىلىك ئىشىم
ناھايىتى ئاددى: سەككىز سائەت تەجرىبەخانىدا كۆڭۈللۈك ئولتۇ-
رىمەن. قالغان ۋاقىتتا كىتاپ كۆرىمەن، تەرجىمە قىلىمەن. يېقىن-
دىن بىرى رومان ئوقۇشنىمۇ باشلىۋالدىم، بالزاكنىڭ «يېۋگېنى
گىراندى» ناملىق رومانىنى ئوقۇپ، بىچارە يېۋگېنى ئۈچۈن
ياش تۆكتۈم، ئەقىدە ئۈچۈن ئون تۆت يىل ئولتۇرۇش قىز بالا
ئۈچۈن ئوڭايمۇ؟ ئاخىرىسىدا سۆيگىنىنىڭ بەختى ئۈچۈن (گەرچە
ئۇ ۋاپاسىز بولسىمۇ) نۇرغۇن پۇل خەجلەپ، ئۆزىنى قىلچىمۇ دىلى
تارتمايدىغان بىر بانكىرغا ئايال بولۇشقا زورلاش، بىر غايىلىك
قىز ئۈچۈن قانچىلىك ئازاپلىق - ھە؟

دوختۇر دوستىڭىز ياتىغىمدىن چىقمايدىغان بولۇۋالدى. ئاخشام-
لىرى ئۈن - تىنسىز ئىشىگىمنى تۇتۇپ، تاماكا چېكىپ بىر نەچچە سائەت
ئولتۇرىدۇ. ئۇ مېنىڭ سوغاق مۇئامىلەم، تەنە گەپلىرىمگە زادىلا
پەسەنت قىلمايدۇ. ئۆزىنىڭ ئاچچىق سەرگۈزەشتىلىرى، تارىمدا
كۆرگەنلىرى توغرىلىقمۇ سۆزلىمەيدۇ. ئاشۇنداق جىمجىت ئولتۇرۇش
ئۇنىڭغا ھوزۇر تۇيۇلسا كېرەك. مەن بىر كۈنى تەخىر قىلالماي:

— مېنى يىرگەندۈرۈش ھېساۋىغا راھەت كۆرۈش سىزگە
نومۇسلۇق ئەمەسمۇ؟ — دېدىم. ئۇ، قاپىغىنى تۈرۈپ يەرگە قارى-
دى. ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن مەن ئۇنىڭ يىغلاۋاتقىنىنى ئاڭلىدىم.
ئاياللار كۆڭۈلچەك بولىدىكەنمىز. ئۇنىڭغا تۇرۇپلا ئىچىم ئاغرىدى.
بۇ مېنىڭ ئۇنىڭغا تۇنجى قېتىم ھېسداشلىق قىلىشىم ئىدى.

— كۈندە ئىككى سائەت، ھېچ بولمىسا يېرىم سائەت مۇشۇ
يۇمشاق ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇۋېلىشقا رۇخسەت قىلىڭ، — دېدى ئۇ
ياش يۇقى كۆزلىرى بىلەن ماڭا تەلمۈرۈپ، — بۇ ئولتۇرۇۋېلىشىمنىڭ
مېنىڭ تۇرمۇشۇمدىكى رولىنى سىزگە چۈشەندۈرۈپ ئولتۇرۇش

ئۆزگەرتكۈچى، بەخت ئۈچۈن كۈرەشكۈچى.

غىلمان ھاكىم مېنىڭچە، ئاللىقاچان سىزنىڭ ئۆز يېنىدا ئىكەنلىكىڭىزنى بىلىپ بولدى. مەن سىز توغرىلىق ئۇ كىشىگە بىر پارچە نامسىز خەت ياردىم. خەتتە سىزنىڭ پەزىلىتىڭىز، ئەينى ۋاقىتتا تارتقان جاپا - رىيازىتىڭىز توغرىسىدا تەپسىلى توختالدىم. مەن خېتىمدە ئاشۇ يىللاردىكى «باغدال تېخنىك» ئۈچۈن ئاقلىغۇچى بولۇپ ئوتتۇرىغا چىقتىم. ئۇنىڭ قىزغا كەلتۈرگەن روھىي، جىسمانىي جەھەتتىكى بەختسىزلىكلىرى ئۈچۈن تارىخىي سەۋەپ كۆرسەتتىم. مەن يەنە خەتنىڭ ئىگىسى ئەسئەت ئەمەس ئىكەنلىكىنىمۇ، بەلكى ئەسئەتنى خۇددى ئەسئەتنىڭ ئۆزىدەك چۈشىنىدىغان بىر قىز ئىكەنلىكىنىمۇ يوشۇرمىدىم، ئۆزەمگە ۋە باشقىلارغا ئادىل بولغىنىم ئۈچۈن ئۆزەمنىڭ ئەسئەتكە بولغان مۇھەببىتىمنى، لېكىن مېنىڭ مۇھەببىتىم ئەسئەتنى بەختلىك قىلالمايدىغانلىقىنى، ئەسئەتنىڭ بەختى گەرچە مەن ئۈچۈن روھى پاجە ئېلىپ كەلسىمۇ مۇشۇ روھىي پاجىئە ئۈچۈن ئۆزىنى ئوتقا ئۇرغان پەرۋانىدەك ھەركەت قىلىش مېنىڭ بۇرچۇم ئىكەنلىكىنى ئوچۇق يازدىم.

ئەسئەت ئاكا! سىز ئىخلاس بۇۋىڭىزنى تاپتىڭىز، سىز يەنە پەزىلىتىڭىز ۋە روھىڭىزنىڭ ۋارىسى — سۆيۈملۈك قىزىڭىز سۇبھىنى تاپتىڭىز، سىزنى بەخت ۋە ئامەت كۈتمەكتە. سىزنىڭ بەختىڭىز ئۈچۈن چىن يۈرىكىمدىن خۇشالمەن. لېكىن سىز بىلىسىز، مەن بۇ مەردانىلىقىم بىلەن ئۆزەمنى ئازاپتىن، يۈرەك يارىسىدىن قۇتقۇزۇپ قالالمايمەن. بولۇپمۇ تۈنلەر ماڭا ناھايىتى ئۇزاق ۋە زېرىكىشلىك تۇيۇلىدۇ...

قىممەتلىك ئەسئەت ئاكا! مەن يېقىندا كۈچار، تۇرپان، مەكىتلەرگە بېرىپ يېڭىدىن يېتىشتۈرۈلگەن ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنىڭ سورتلىرىنى كۆرۈپ كەلدىم. ئەۋرىشكىمۇ ئېپكەلدىم. مەن ئۈچۈن كۆڭۈللۈك ئىش — تەجرىبەخانىدا ئىشلەش، زىرائەتلەر

تولىمۇ تەس ئىكەن...

مەن ئۈرۈمچىدىن يۆتكىلىپ كەتمەكچىمەن، قاچان ۋە قەيەرگە كېتىشىمنىمۇ ئەلۋەتتە كەلگۈسى بەلگىلەيدۇ. ماڭا خەت يازماڭ، مېنى ئۇنتۇماڭ. لېكىن ئەسلىمەڭ. سىزگە كۆتكىنىڭىزدىنمۇ ئارتۇق خۇشاللىق ۋە بەخت تىلەيمەن.

راھەت

1980 - يىلى 10 - ئاينىڭ 19 - كۈنى، ئۈرۈمچى»

ئەسئەت خەتنى ئوقۇپ بولۇپ قويۇپ دەپتەرنى ئاچتى. دەپتەرنىڭ بىرىنچى بېتىدىلا قىزنىڭ سۈرىتى بار ئىدى. قىز لېۋىنى چىڭ يۇمۇپ، يوغان، خىيالچان كۆزلىرى بىلەن ئەسئەتكە قاراپ تۇراتتى. ئەسئەت سۈرەتكە ئۇزاق قارىدى «دوختۇر، راھەت، ئەسئەت ئىخلاس، سۆيەي... بۇنداقلار يەنە قانچىلىك باركىن؟ — دىگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى، — رۇس يازغۇچىسى لېۋتولستوي «ئاننا كارىنىنا» رومانىنىڭ بىرىنچى جۈملىسىنى بەختلىكلەرنىڭ ئورتاقلىغى بولىدۇ. بەختسىزلەرنىڭ ئۆزگىچىلىگى بولىدۇ، دەپ بىكار يازمىغان ئىكەن - دە، مەن بىلمەيدىغان يەنە قانچىلىك ئىشلار باركىن؟ نىمىشقا ئىنسان كۆڭلى خالىغان، دىلى تارتقان ئادىمى بىلەن قوشۇلالمايدۇ؟ بەلكى كەلگۈسى — ھازىرقىدىن ياخشىراق بولار. بۇنى قىزىم سۆيەي كۆرىدۇ ياكى نەۋرەم كۆرىدۇ. نىملا بولمىسۇن، بىز ياشاۋاتقان دەۋرمۇ كۆپ ساندىكىلەرنى بەختلىك قىلالايدىكەن. ئىخلاس بۇۋى ھاياتكەن، بۇ ئەلۋەتتە بەخت. كەلگۈسىگە ئىشىنىمەن، مېنىڭ ئىخلاسىم يۈرىگىدىكى بارلىق داغلارنى يۇيۇپ چىقىرىۋېتىدۇ. مەن ھەممىنى — قىرىق نەچچە يىلدىن بېرىقى تارتقان ئازاپلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۇنتۇشقا، پۈتۈنلەي يېڭىچە ھايات باشلاشقا تىرىشىمەن!»

ھاجەتسىز. چۈنكى سىزمۇ ماڭا ئوخشاشلا باشقا بىرسىنىڭ روھىي ئارام بېرىشىگە مۇھتاجغۇ؟!

مەن ئۇنىڭغا رۇخسەت قىلدىم. كەچكى تاماقتىن كېيىن، سېمونت يوللار بىلەن گۈللۈكلەر، ئورمانلارنى ئارىلايمەن. ئۇ، قولىنى كەينىگە تۇتۇپ مەن بىلەن ياندىشىپ ماڭىدۇ. مەن سىز توغرىلىق ئويلايمەن، خىيالىمدا سىز بىلەن سۆزلىشىمەن. ئۇ ماڭا ھېچ كاشىلا قىلماي جىمجىت ماڭىدۇ. يىراقتىن قارىغان ئادەم بىزنى راسا سىردىشىۋېتىپتۇ ياكى يېقىن ئىكەن، دەپ ئويلىشى مۇمكىن، مەيلى باشقىلار نىمە دەپ ئويلىسا ئويلاۋەرسۇن، مەن ئىچ ئاغرىتقان ئادەمگە ئاز - تولا بولسىمۇ ئارام بېرىشىم كېرەك.

مەن ھېرىپ ياتىقىمغا قايتىمەن. باشقىلار تېلېۋىزور ياكى كىنو كۆرۈشىدۇ. مەن بىر پەس ھاردۇق ئېلىۋېلىپ كىتاپ ئوقۇيمەن ياكى تەرجىمە قىلىمەن. دوختۇر پۈتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ ئۆيگە كىرىدۇ. نەشپۈت، ئالمىلارنى ئاقلاپ ئالدىمغا قويۇپ قويىدۇ. پىيالىلەرگە چاي قۇيۇپ ئۈستەل ئۈستىگە ئەپلىك قويۇپ، يۇمشاق ئورۇندۇقتا ئولتۇرىدۇ، مېنىڭ ئويقۇم كېلىپ ئەسنەك تۇتقاندىن كېيىن چىقىپ كېتىدۇ. كوپ ھاللاردا ئۇنىڭ قاچان چىقىپ كەتكىنىنى تۇيماي قالىمەن.

ئەسئەت ئاكا! مەن ئۈچۈن ئىككىلا يول قالدى: بىرسى، يەلە ئون يىل سىز بىلەن خىيالىمدا مۇڭدىشىپ مومايغا ئايلىنىش يولى، يەنە بىرسى، يۈرىكىنى خېنىمغا ئوخشاش كۆڭلۈم تارتمىغان بىر ئەر كىشىنىڭ ئايىلى بولۇش. مەن قايسى يولنى تاللىۋېلىشىم كېرەك؟ بۇ ھەقتە سىزدىن مەسلىھەت ئالماقچى ئەمەسمەن. قايسى يولنى تاللىۋېلىش ئىكەنلىكىنىمۇ ئۆزەم بەلگىلەيمەن. قاچان؟ ئەلۋەتتە كەلگۈسىدە...

ئەسئەت ئاكا! شۇنىڭ ئۈچۈن كەلگۈسى گۈزەل، كەلگۈسى قورقۇنچلۇق. مېنىڭ كەلگۈسىگە، پەقەت كەلگۈسىگىلا قارىغۇم كېلىدۇ، لېكىن ئۆتكەن كۈنلەرنىڭ شېرىن خاتىرىلىرىنى ئۇنتۇماق

پۈپ، — سەككىز قۇر قوناقنىڭ ھەر قۇرنى سەككىز پۈڭدىن ئالته
ەو تۆت پۈڭغا ھساپلاپ بەرگەن، خوتۇن بىلەن ئىككىمىز بامدات-
تىن يېنىپ ەۋكچىيۋىدۇق، قازاق پېشىن بىلەن ئاران تۈگىدى،
ئۈيالماي شىخىنى باغلىۋالغىنىڭنى قارا، ۋۇي پېتىر نان!
— سىنى كىم ئىندىمسۇن دەپتۇ، ئەمىسە! — دەيتتى ئىگىز،
قاتاڭغۇر كوسا دىخان تامدەك تاتىرىپ، — ئاغزىڭغا ئىنەك تەپكەن-
مۇ، باغلىق بىلەن كەتكەن گۈڭنى تۆلە!
— سىنى مەن باغلاپ بەر دىدىممۇ، خام تاسما!
— تىللىما!
— تىللىسامچۇ!؟
— ھىلى بىكار! — ئىگىز دىخان پاكار دىخانغا قاراپ يۈگۈردى.
ئەسئەت ئۇنى تۇتۇۋالدى. پاكار دىخانمۇ يالاڭ چاپىنىنى سېلىپ،
مالخىينى قىردا قويدى.
— ئۇرۇشماي پۈتۈشەيلى! — دىدى ئەسئەت ئۇلارنىڭ ئارى-
سىغا كىرىپ، — باغلىغىڭىز بىلەن گۈڭ ھەققىڭىزنى مەن بولسامۇ
تۆلەي!
— مۇنۇ يېرىندىنىڭ تۇققىنىمۇ سەن! — دىدى ئىگىز دىخان.
ئەسئەتنىڭ قولىنى سىلكىپ، — ئانداق بولسا ئەكە بەش سوم!
ئەسئەت گەپمۇ قىلماي بەش سوم تۆلىدى، ئىگىز دىخان
كەتكەندىن كېيىن، پاكار دىخان كۆزلىرىنى چىمىقلىتىپ ئەسئەتكە
قارىدى:
— تونۇغاندەك قىلىمەنغۇ، ئۇكام!
— مىنىڭ ئىتىم ئەسئەت.
— ھە... مۇنداق دەڭ، ئەسئەت كادىر. سىزمۇ غىلمان ھا-
كىمدەك دىخانغا ئامراقكەنسىز. كۆردىڭىزمۇ، بايىقى ھېۋىز تارمۇش-
نىڭ ھۆررەكلىگىنى، جىدەلنى پۇلغا سېتىۋالدىغان ھۆررەك ئۇ. ئا-
دەم تېپىلمىسا ئەسكى تام بىلەن بولسىمۇ سوقۇشۇپ خۇمادىن-
چىقىدۇ، بۇ كىرىش تاسما!

ئۇنىنچى ئاينىڭ ئاخىرلىرى ئىلى ۋادىسى قايتىدىن يېشىل تون كىيدى. تۇتاش ۋە چەكسىز ئېتىزلار يېشىل مەخمەل يېيىلغاندەك يالتىراپ كۆزنى چاقىدۇ. يېشىل بۇغداي ئېتىزلىرى ئارىسىدا خۇددى ئالتۇن بەلۋاقتا ئوخشاش ساغۇچ قىرلار كۆرۈنىدۇ، قۇرغاق پەسىل بولغاچقا قوناق شېخى، مەككەن چېچىلغان ئېتىز يوللىرىدىن هارۋا ياكى تىراكتۇر ماڭغاندا قويۇق ئېغىر توپا - چاڭ كۆتىرىلىدۇ. خامانلارمۇ يالڭاچلانغان، زىغىر، قوناق ۋە قوغۇن-قاپاق تېرىش ئۈچۈن قالدۇرۇلغان ئېكىزلار قۇياش نۇرىدا پارقىرايدۇ، ئېكىزلىقتا ئۆسكەن كەنجى يۇمران يۆگۈمەچ، قىياق ئوت ۋە قاشقا بىدىلەرنى تالىشىپ ئوتلىشىۋاتقان قوي - كالا پادىلىرى ئەتراپىدىكى يۇمران بۇغداي مايسىلىرىغا يۆگۈرۈشىدۇ. مالچىلار ئات ياكى ئېشەكلىرىنى دىۋىتىشىپ، كالتەكلىرىنى هاۋادا پىقىرىتىشىپ ئۇلارنى توساشقا ئالدىرىشىدۇ. مال - ۋاران ئۈچۈن قىشلىق ئوت - چۆپنىڭ غېمىگە چۈشكەن دېخانلار ئۆتكۈر چالغىسى بىلەن مال ئايىغىدا دەسسەلگەن ئېشەك چىمى، چىغىرتماق، چۈچۈك بۇيىلارنى قىرىپ چاپماقتا. ئوششاق باللار نەچچە قېتىملاپ ۋاشاڭ قىلىنغان قوغۇنلۇقتىن تۇخۇمدەك سويما بولسىمۇ تېپىۋېلىش ئۈچۈن چۆنەك ئاتلاپ چېپىپ يۈرۈشىدۇ.

ئەسئەت ئاز كۈندە قار ئاستىدا قالىدىغان بۇغدايلار بىلەن خوشلىشىۋېلىش ئۈچۈن ئېتىز ئارىلىدى.

ئاشۇ مەنزىرىلەرنى ھەممىلا ئېتىزدا كۆرۈپ ماڭدى. ئۇ كېتىۋېتىپ، گۈرەنلىرىنى كۆپۈرۈپ سوقۇشۇۋاتقان ئىككى دېخاننىڭ يېنىدا توختىدى.

— مۇنۇ شاخلار مېنىڭ، هوي گەكىسى، — دەيتتى پاكار، ئاچا مالخاي كىيگەن ساقاللىق دېخان هازىرلا پارتلايدىغاندەك كۆ-

مېھمان كادىر، بەش سوملۇق قوناق بېرىۋېتەمدۇ - يا؟
— بولدى، تاپقاندا بېرەرسىز! — دېدى ئەسئەت يولنى داۋام
قىلىپ. ئۇ، بەش سوم خەجلەپ غىلمان بوۋى توغرىسىدا ياخشى
بىر مەلۇمات ئالغۇالدى. دېمەك سۆھبەت سۆزسىز ئەسئەتنىڭ
قىزى، غىلمان بوۋى — ئىخلاس بوۋى. ئۇ، ئەسئەتنىڭ ھىلىقى
ئىخلاسى شۇ، بۇ ھۆكۈم ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا مەس قىلغۇچ ئىچىمە-
لىكتە كۈچلۈك تەسىر قوزغىدى.

«... شۇ چاغدا ئۆيۈم تۆرەم مەھەللىدە، دەپ يالغان ئېيت-
ماي ئۆز ئادرېسىمنى توغرا ئېيتىپ بەرگەن بولسام ئىخلاس بو-
ۋى مېنى، ھېچ بولمىسا ئانامنى ئىزلەپ تاپقان بولار ئىكەن!
مېنى يالغان ئېيتىشقا نېمە زورلىدى، ئىخلاس بوۋىنىڭ يالڭاياق
دېخان قىزى ئىكەنلىكىمۇ؟ مېنى ئۇ چاغدا ئېزىقتۇرغان زادى نېمە؟
بىر ساپ دىل دېخان قىزىنىڭ ئار - نومۇسىنى بۇلغاپ، ئۇنىڭ-
دىن ئۆزەمنى قاچۇرۇشۇم، ئۇ چاغدا نېمىشقا كىچىك بىر ئىش
بولۇپ تۇيۇلدى؟ مەن راستىلا راھەت ئېيتقاندەك پەزىلەتلىك،
ساپ ئادەممۇ؟ ياق، ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، ساپ دى-
يىشكە توغرا كەلسە ئىخلاس، راھەت، سۆھبەتلەرنى دېيىش كېرەك.
ئۆز ھاياتىدا ئېغىر ساختىلىققا يول قويغان مەندەك ئادەمنىڭ ئۇ-
لار ئالدىدا «ئۈلگە» بولۇپ قېلىشى ئادىللىق ئەمەسقۇ! دۇرۇس،
كۆپ خورلۇق تارتقاندىن كېيىن بۇرنۇمغا سۇ كىردى. ۋىجدان،
نومۇس، ساداقەت دېگەنلەرنىڭ قەدرىگە يەتتىم، پەقەت ئاچ
قالغان ئادەملا غىزانىڭ قەدرىنى بىلگەندەك، روھىي گادايلىقنىڭ
زىيىنىنى تارتقان ئادەملا ئىنسانىي ۋىجدانىنىڭ قەدرىگە يېتە-
دىكەن..... ئىخلاس بوۋى بىلەن يۈز تۇرانە سۆزلىشىشكە توغرا
كەلسە نېمە دېيىش كېرەك؟ يەنە يوپۇتما گەپ قىلىش لازىممۇ
ياكى قالغان ئۆمرۈمنىمۇ «ھەسسىنە» بىلەن ئۆتكۈزەيمۇ ۋە ياكى
بۇ تۇرمۇش تىراگېدىيىسىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، كۆزۈمنى يۇمۇپلا
راھەت بىلەن توي قىلايمۇ؟ راھەت مېنى بەختلىك قىلىش ھىسا-

غىلمان ھاكىم توغرىسىدىكى پاراڭ ئەسئەتنى قىزىقتۇردى:
— غىلمان ھاكىمنى تونۇيدىغان ئوخشىمامسىز؟
— تونۇمىسىز دېگىنىنى! — دېدى دېخاننىڭ گەپىدان ئايىلى ئېتىدىگە ئېلىشۋالغان قوناقنى يەرگە تۆكۈپ، كىيىمىنى قېقىپ تۇرۇپ، — بىز شەھەردە تام خوشنا ئىدۇق. ئۇ چاغدا بۇ خېنىمنى غىلمان بۇۋى دەيتتۇق. غەلىتە ئىسمى بار چوكان ئىكەن دەپ ھەيران قالغانىتۇق. ئۇنىڭ قىزى سۇبھى تۇغۇلغاندا مەن كىندىك ئانىسى بولغانمەن. بالا تۇغۇلۇپ بىر يىلدىن كېيىن بۇ يەرگە چىقتۇق. ھوي كىشى، بىز چىققان يىلى... ھىلىقى قوناققا كۆنجۈرە ئىلەشتۇرۇپ يىگەن يىلى نەچچىنچى يىلى ئىدى؟ ھە، ئاتمىشىنچى يىلى، شۇنداق، كۆچۈپ چىققان يىلىمىز سۇبھى بىر يېشىدا تەمتىم ماڭاتتى. كېيىن ئۇلار ئۇرۇمچىگە كۆچۈپ كەتتى، ھەممىلا ئادەم قوساق غېمى بىلەن بولۇپ كىشىنىڭ نەدىلىگى بىلەنمۇ كارى بولماي قالغان چاغلار ئىدى. شۇ غىلمان بۇۋى ئوقۇپ يېتىلىپ بۈگۈن ھاكىم بولۇپ قاپتۇ. ئوشەۋپ دېگەن بىزنىڭ كونا خوشنا. ئوقۇمۇشلۇق ئادەم ئىدى. رەھمىتى ئۆلمىگەن بولسىمۇ بۇ يىل ئاتمىشتىن ئاشاتتى. ئۇ دېگەن بىر ئوغۇل بالىدى - دە! مۇشۇ غىلمان ھاكىم ئۇنىڭ قولىغا كىچىك چۈشكەن ئىكەن. يېزىدىن ئاپتىمىش دېدى، بىر يىل بولاي دېگەندىلا كۆچۈرۈپ ئەكەلدى، كېلىپ ئاز كۈندىلا قىز تۇغدى. بىچارە ئوشەۋپ بالىنىڭ زاكىسىنى قۇرۇغداۋاتقان، كۆلتىكىنى تۆكۈۋاتقان، بۆشۈكىنى تەۋرىتىۋاتقان، ۋايىيەي، غىلمان بۇۋىنى ئويۇققا قوچاقتەك تىزىپ قويۇپ، ھەممە ئېغىر - يېنىك، يىراق - يېقىن ئىشلىرىنى ئۆزى قىلىپ يۈرۈپ چوڭ قىلىۋالغان!...
ئايال بىر ھازا ئەزۋەيلەپ سۆزلىدى، ئەسئەت تۇگۈل ئۇنىڭ ئېرىمۇ زېرىككەندەك قىلىپ بەلگە بەردى:
— گەپكە تۇتما، ئەزمەكنى ئەزمە! — دېدى ئېرى گاراڭ - گۇرۇڭ ئاۋاز بىلەن، — قاراپ تۇرۇپلا بەش سوم زىيان بولدى.

— مۆرتى كېلىدىكەن، — دىدى نۇرمەھەممەت كەينىگە بۇرۇلۇپ تۇرۇپ، — مەن سۇبھىنى ھەر قانداق خېيىم-خەتەردىن قۇتقۇزۇشقا تەييارمەن!

— مۆرتى، — دىدى ئەسئەت يىراقلارغا قاراپ، — پەقەت جىق بولسا بىر قېتىم كېلىدۇ، بولمىسا يوق. يىگىت مۆرتىنى كۈتمەك، ئىزلەپ تېپىك! مېنىڭچە، سۇبھىدەك قىزلار ساختىلىقنى يامان كۆرىدۇ، ئۆزىڭىزدە بارنى ئايىماك، ئۆزىڭىزدە يوق نەرسىلەرنى زىننەت قىلىپ بىكارلا كوزا-كوزاك قىلماك!

نۇرمەھەممەت بۇ گەپلەرنىڭ مەنىسىگە چۈشەنمىدى.

— ئاڭلىغانسىز، ئاشۇجىنى ئەلچى قىلىپ غىلمان ھاكىمنىڭ ئالدىغا ئەۋەتتىم. ئەگەر خالىسىڭىز سىزنى يەنە بىر ئەلچىلىككە تەكلىپ قىلىمەن. ھاكىمغا كۈيوغۇل بولۇۋالسام پۈتۈن ناھىيە مېنىڭ ئالقىنىمدا بولىدۇ، نىمە لازىم بولسا كەلتۈرەتتۇق، خاچچىدە!

ئەسئەت مىيىغىدا كۈلۈپ قويدى. موتوسىكىلىت توپا توزۇتۇپ يۈرۈپ كەتتى.

ئاۋام شۇجى ئەسئەتنى ئۆز ئۆيىدە كۈتۈۋالدى، ئۇ، ئەسئەتكە تولىمۇ خوشال، تېخىمۇ ياشىرىپ قالغاندەك كۆرۈندى.

— كەچۈرگىن، مەن ئەمدى سېنى «سەن» دەيمەن ئاداش، — دىدى ئۇ ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن، — يىگىرمە بىر يىلنىڭ ئالدىدا قانداق تونۇشقانتۇق؟ سەنلىشىپ تونۇشقاندىمىز؟

— ياق دىدى ئەسئەت ئۇنىڭ ئوچۇق كۆڭۈللۈكلىگىدىن رازى بولۇپ، — «سەن» لىشىش بىلەن ئەمەس تىللىشىش، مۇشتلىشىش بىلەن!

— ھا ھا ھا... يارايسەن، ئۇنتۇماپسەن، غالىپ كەلگەنىدىڭ ئۇ چاغدا، ھازىرمۇ غالىپ كەلدىڭ، خاتا قېپتىمەن ئاداش، كېلەر يىلى پۈتۈن مەيدان بويىچە سېنىڭ دىگىنىڭدەك تېرىقچىلىق قىلايلى، مەيلى ئۇرۇقچىدىكى ھەممە تەجرىبىخانىڭنى كۆچۈرۈپ كەلگىن، مەن شارائىت يارىتىپ بېرىمەن. بۈگۈن سېنىڭ بىلەن

ۋىدا شۇنچە ئازاپ چېكىۋاتىدۇ. مەن نېمىشقا ئۇنى بەختلىك قىلىشنى ئويلاپمۇ باقمايمەن؟ مانا بۇمۇ مېنىڭ ۋىجدانسىزلىقىم بولماي نېمە؟...»

ئۇ ئۆزى توغرىسىدا مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ، قىرلاردا، يومران چىمەنلەر ئۈستىدە ئۇزاق ماڭدى، ئويلىغانسېرى ئىنسانلار ھاياتىنىڭ مۇرەككەپلىكىنى، كۆندىلىك تۇرمۇشنىڭمۇ پايانسىز دېڭىزدەك سىرلىق ۋە چوڭقۇر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلادى...

ئۇ يېڭى يولغا چىققاندا كەينىدىن موتوتسىكلىت يېتىپ كەلدى - دە، ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ توختىدى:

— ئا شۇجى سىزنى شاققىدە تېپىپ كېلىشكە مېنى ئەۋەتىۋىدى، — دېدى نۇرمەھەممەت موتوتسىكلىتتىن پۇتلىرىنى يەرگە تىرەپ تۇرۇپ، — قېنى، غاچچىدە مىنگىشىڭ، ئا شۇجى نەدىن بولمىسۇن تېپىپ كەل، دەپ بۇيرۇدى. ئىزلە - سورا، ئاخىر تاپتىم، تاپقىنىمغا خوشالمەن، لېكىن - زە، ئەسئەت ئەپەندى، سۇبھى قىزنى كۆرۈپ جۆدۈنۈم ئۆرلىدى. ھېلىقى تىراكتورچى يالقۇن دېگەن شۇمتەكنىڭ بىقىنىغا ئولتۇرۇۋېلىپ توختىسامۇ كۆرمەسكە سېلىپ ئۆتۈپ كېتىۋاتىدۇ. بارماقلىرىمنى چىشلىدىم. تىراكتورچى بولۇۋالايمىكىن يا، ئى ئەسئەت ئەپەندىم، قىزغا كۆيۈش نىمانچە ئازاپلىقكەنتاڭ!؟ قېنى، مىنگىشىڭ، ياق دېمىسىز، ھېلى بىكار غاچچىدە باغلاپ مىندۈرىمەن!

ئەسئەت ئۇنىڭغا مىنگىشىۋېتىپ چاخچاق قىلدى:

— تىراكتورچى بولىمەن دەمسىز!؟ سىز تىراكتور ھەيدىسىڭىز سۇبھى موتوتسىكلىتقا مىنگىشەر، يالقۇن موتوتسىكلىت ھەيدەرمىكىن!

— قىزنىڭ ئۇنىڭغا مەيلى بار دېمەكچىمۇسىز؟

— مەيلى بولمىسىمۇ ھۆرمىتى بار - دە، ئۇ يىگىت قىزنى سىزنىڭ بۇقىڭىزنىڭ ھۇجۇمىدىن قانداق ساقلاپ قالدى؟ جېنىنى تىكتى.

ـەن؟ بىلەكنىڭ كۈچى ئاداش! — دېدى ئۇ پارقىراپ تۇرـىدىغان
قىپ ـ قىزىل يۈزىنى قول ياغلىقى بىلەن سۈرتۈپ تۇرۇپ، —
سەكرەپ ئىلگىرىلەشتە، جاپالىق كۈرەشلەردە ئالدىدا ماڭدىم. شېـ
ئىرمۇ يازدىم دېگىنە، ئاڭلاپ باقە:

جاپا ئالدىدا،
مۆكۈنمىدۇق دالدىغا.
هايت، دېسىلا تەق بولدۇق،
نانىنى سېلىپ خالتىغا.

شۇنداق قىلىپ دۈيجاڭ، جىداۋيەن، مۇئاۋىن مەيدان باشـ
لىغى، كېيىن شۇجى بولۇپ قالـدىم. ئۆي ـ جـاي، مال ـ ۋاران،
مۇنۇ جىرەن قاشقىلارنى شۇجى بولماستا ئىشلەپ تاپقانمەن ئاـ
داش، قورقـما، مەن خـىيانەت، قاقـتى ـ سوقـتى بىلەن بـېيىغان
هارام تاماق ئەمەسمەن!
ئاۋامنىڭ ياسىداق سارىيى، پىشايۋان باغلىرى بىردەمـدىلا
مېهمانلار بىلەن تولدى. هويلا، كوچىلاردىكى ۋەلسىپىت، ئات ـ
ئىشەك هارۋىلىرى خۇددى بۇ يەردە مەرىكە بولغاندەكدەك كۆپ
ئىدى.
كۈن ئولتۇرۇشتىن بۇرۇنلا ئىچىش باشلاندى، ئاۋامنىڭ ئاـ
يىلى ئامىنەم توپلىيىنى تاكاسـلىتىپ ئۇياقـتىن ـ بۇياققا يۈگـۈرۈپ
يۈرەتتى. ئۇنىڭ خىزمىتىگە ياردەمگە كىرگەن خۇلۇم ـ خوشنىلىرى
قازان بېشىدا، پىشايۋاندا، باراڭ ئاستىدا خۇش چاخچاقلىق بىلەن
ئالدىراشـماقتا. خىلمۇ ـ خىل ئاۋازلار هويـلىغا ئاۋاتـلىق بەرگەن،
نۇرمەھەممەت كاۋاپچىلارغا:
— قېنى، غاچچىدە، هەي خۇرۇچىنى تەڭشـە، — دەپ ئىش
بۇيرۇپ يۈرەتتى.
ئەسئەت گىلەم ئۈستىگە سېلىنغان قارا جىيەكلىك يەكەنداز

زىرائەت توغرىسىدا ئەمەس، پۈتۈنلەي باشقا بىر ئىش توغرىسىدا سۆزلىشىمەن!

نۇرمەممەت تاقەت قىلىپ تۇرالمىدى.

— پاخلاننى كەلتۈرەيمۇ، غاچچىدە؟

— قېنى، ئاتلان.

— قېنى، باغدال ئاداش، — ئاۋام بالىلارنىڭكىدەك جاراڭلىق ئاۋازدا كۈلۈپ ئەسئەتنى قولتۇقلىدى، — ئۆيگە كىرەيلى، خالىساڭ بېغىمىدىكى شىپاڭغىلا ئورۇن راسلايمەن، سەن مېنى زومىگەرلىك قىلىپ بېيىدى، دەپ ئويلاپ قالغانسەن، ياق، ئۆيدە بەك ئىشلەيمەن. ئەتىگەنلىك چايغىچە يىگىرمە ئىككى ياغاچلىق تامدىن بىرنى ئۆرە تۇرغۇزالايمەن. ئەزالار يەتمىش مېتىر ئېتىز ئېرىقى چېپىپ بىر كۈڭ تاپىدۇ. تارماق ئېرىقتىن ئوتتۇز مېتىر چاپسا بىر كۈڭ. لاپ گەپ ئەمەس ئاداش، مەن ئېتىز ئېرىقىدىن ئىككى يۈز مېتىر، تارماق ئېرىقتىن يۈز مېتىر چاپالايمەن. ئوما، چالغا، سۇ تۇتۇش، خامان تېپىش... قايسى ئىش مېنى قورقۇتالايدۇ!؟ مەن ئارانلا ئالتىنچى سىنىپنى تۈگەتكەن. مەن ئاشۇ بىلىمىم بىلەن يېزا ئەمگەكلىك تېخنىكى بولدۇم دىگىنە. سېنىڭدىن كاللا يىگەن چاغلىرىمدا تېخنىك ئىدىم، قانداق تېخنىك؟ قىلىدىغىنىم ئىككىلا ئىش ئىدى: بىرسى، يەرگە سەرجان سېلىپ خۇددى خونى موغا چېقىش؛ يەنە بىرسى، سىيالكىنى ئاتقا قوشۇپ ئورۇق سېلىش. باشاق يىغىش ماشىنىسى، ساماپورسكىلارنى ھەيدىدىم. ئاشۇنىڭ بىلەن «ئاۋام تېخنىك» بولۇپ قالدىم!

ئۇ ئەسئەتكە ھويلىسىدىكى تېخى ئۈزۈلمىگەن ئۈزۈم، قىزىل سېرىق «مارشال» ئالمىلىرى، بېغىدىكى قورۇق تامنى ياقىلاپ ئۆسكەن تېرەكلىرىنى، باغلاقتىكى نەسىللىك سىيىرلىرىنى كۆرسىتىپ ماختاندى. ئۇ خارتىلداپ تۇرغان جىرەن قاشقا ئېتىنىڭ يايلىنى تاراۋىتىپ يەنە ماختاندى:

— «تېخنىك» قانداق قىلىپ شۇجى بولۇپ قالدىڭ دەم-

ئايغا قاراپ يۈرەك قېتىدىن ئورۇن ئالغان ياشلىق خاتىرىلىرىنى ۋاراقلىماق بولۇپ شىپاڭ رىشاتكىسىدا ئەدىلا ئولتۇرۇۋىددى، ئۇنىڭ يېنىغا ئاۋام چىقتى:

— بىر بىرىگە تەقەززا ئىككى يۈرەكنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىدىم، — دېدى ئۇ ئەسئەتنىڭ قولىغىغا پىچىرلاپ، — غىلمان بۆۋى بىلەن بىر ھەپتە بىللە بولدۇق. پۈتۈن مەجلىس ئاخىرلاشقىچە مەن ئۇنىڭغا دىققەت قىلدىم. ئۇ بۇرۇنقى خۇش چاخچاق ھاكىم ئەمەس، كۆزلىرىدە تۈگىمەس دەرت ـ ئەلەمى بار، ھەر ئامال بىلەن سېنىڭ نامىڭنى تىلغا ئالىدۇ. نامىڭنى ھەر قېتىم تىلغا ئالغاندا چىرايى بىر قېتىم قىزىرىدۇ. مېنىڭ ھېلىگەر كۆزلىرىم سەزدى: ئايال ساڭا ئاشىق. ئۇ تول، سەن بويتاق، ئاشىق ـ مەشۇق بولۇشقا لايىقسىلەر، مەن ئاخىر ئۇنىڭ بىلەن گەپلەشتىم. مەن ماڭىدىغان چاغدا بىچارە غىلمان بۆۋى، مېنى يالغۇز بۆلمىگە چاقىرىپ «ئىلمىي تېرىقچىلىق توغرىسىدا» گەپلەشمەن، ئۇنىڭغا ئېيتىڭ، ئەتە كەچقۇرۇن كەچ سائەت سەككىزدىن كېيىن مېنىڭ ئۆيۈمگە كەلسۇن، دەپ تاپىلىدى. ئەتە سائەت يەتتىلەردە مەن سېنى كىچىك ماشىنا بىلەن يولغا سالىمەن. بەختلىك بول باغدال!

ئاۋام ئەسئەتنى يان تەرىپىدىن چىڭ قۇچاقلىدى، ئەسئەت ئاسمانغا قارىدى؛ جىمجىت كېچىدە باغلار شىۋىرلايدۇ، ياپراقلار پىچىرلايدۇ، يۇلتۇزلار غۇۋا چىمىرلايدۇ... ئايدىڭ كېچە ئۇنى تەبرىكلىمەكتە...

13. سوبھى ئۈچۈن

ئەسئەت تاڭ ئالدىدا ئۇخلاپ قالدى، ئۇ، مېھمانلار تارقىغاندىن كېيىنمۇ ئۇزاققىچە، ئۇخلىيالمىغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە نەچچە كۈنلەر ئېتىزدا ئىشلەپ چارچىغان ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەتىگەنلىك چاي ۋاقتىدىمۇ ئويغانمىدى.

— بەخت ئويقۇسىنى، — دېدى ئاۋام ئامىنەمگە شىۋىرلاپ، —

ئۈستىدىن ئۇرۇن ئالغان، ئۇنىڭ ئوڭ يېنىغا ئۇنىمغىنىغا قويماي ئىككى ماموق ياستۇق تاشلانغان، ئۆيدىكى ھەممە داغدۇغا ئۇنىڭ شەرپىگە بولۇۋاتقانلىقى ئېنىق تۇرسىمۇ ئاۋام بىرىنچى رومكىنى قولىغا ئېلىپ ئورنىدىن تۇردى:

— قېنى ئەمىسە، بۈگۈنكى ئولتۇرۇش مېنىڭ ئاغىنىمىز ئەسئەتكە قىلغان ناماقۇللۇق چېيىم، باشقا گەپ يوق. ئېچىلىپ - يېيىلىپ، كۈلكە - چاخچاق بىلەن مۇنۇ ئۆگزەمنى كۆتىرىپ تاشلىۋەتمىسەڭلار رازى ئەمەسمەن، قېنى كەلمەمسىلەر! ئۇ بىرىنچى قەدەھنى كۆتىرىۋەتكەندىن كېيىن يېرىم سائەتكە قالمايلا ئۆي ۋاڭ - چۇڭغا تولدى.

كۆپچىلىكنىڭ زورى بىلەن ئەسئەتمۇ ئىككى رومكا ئىچىپ قويدى. ئىچىملىك ئۇنى ئېچىلدۇردى. ئۇ تەكەللۇپسىزلا قولىغا تەمبۇر ئالدى. ھەسلەر بۇ ئاجايىپ ئىشقا قىزىقىپ بىر پەس جىمىدى. دۇتارچى دەرھال ئەسئەتكە يېقىن سۈرۈلۈپ دۇتارنى تەڭشىدى. ئەسئەت بۇندىن يىگىرمە بىر يىل ئىلگىرى ئېيتقان ناخشىسىنى باشلىدى. ناخشا يېقىملىق، قوشاقلىرى مەنىلىك ئىدى، بولۇپمۇ ناخشىنىڭ قايتارمىسى ئېيتىلغاندا ئەسئەتنىڭ ئاۋازى تىتىرەپ، خۇددى بىرسىگە ئۆز ھالىنى ئېيتىۋاتقاندەك ھېسسىياتلىق، تەسىرلىك ئاڭلاندى:

كېلىپ كورگىن دىدارىمنى،
چەكمە يۈرەك تارىمنى.
قاچان بېرىپ قۇچاقلايمەن،
كۆڭلۈمدىكى يارىمنى؟

— ئۆلمە، ئۆلمە ئاداش! — دېدى ئاۋام ھاياجان بىلەن، — قويغىنا ساقى، راسا تولدۇرۇپ ئىچىدىغان يېرى كېلىپ قالدى!

... ئايدىڭ كېچە، يەنىلا شۇ تونۇش تولۇن ئاي. ئەسئەت

— ئاپئىزنىڭ يېنىغا ئالدىرىماڭ، — دىدى ئاۋام پىچىرلاپ
تۇرۇپ، — بۈگۈن بارماڭ.

— نېمىشقا؟

— ئاپئىزنى يوق.

— ئاخشاملا تېلېفۇن بىلەن سۆزلەشتىم! ئەتە سىزنى ئۆزەم ئېلىپ
بارىمەن ياكى نۆرمەھەممەت موتوتسىكلىت بىلەن ئاپىرىپ قويسۇنمۇ؟

قىزنىڭ چىرايىدىن شاتلىق ئۆچتى، ئۇ قوشۇمىسىنى تۈرۈپ
ئەتۇر قارىۋالدى ـ دە:

— بۈگۈن ئۆزەم پىيادە كېتىۋېرىمەن! — دىدى.

قىز سىرتقا قاراپ يۈگۈرۈپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ئاۋام
جېرەن ئېتىنى توقۇپ قورادىن چىقتى...

ئەسئەت چۈش كۆردى. ئۇ، چۈشىدە غىلمان بۇۋىنى ئەمەس
سۇبھىنى كۆردى. سۇبھى كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدىلا ئەسئەتكە قوپال
تېگىۋاتقۇدەك:

— سىز ئۈرۈمچىدىن مېنىڭ ئىشىمنى دەپ كەلدىڭىز، مەن
نەتىجە قازاندىم، مەقسىدىڭىز ھەل بولدى، ئەمدى سىز كەتسىڭىز-
مۇ بولىۋېرىدۇ.

— مەن، سىزنى تاشلاپ كېتەمدىمەن؟... مەن سىزنىڭ
دادىڭىز، سىز مېنىڭ ئۆز قىزىم!

— مېنىڭ دادام ئۇشەموپ!

قىز ئەسئەتكە سوغاق نەزەر بىلەن قارىدى، بىردىنلا كۆز-
لىرىدىن ياش ئەگىدى...

ئەسئەت خۇددى بىرسى ئۈستىگە سوغاق سۇ قۇيۇۋەتكەندەك
ئەندىكىپ ئويغاندى. ئۆي قاراڭغۇ، جىمجىت ئىدى. ئۇ قايتا
ئۇخلاش ئۈچۈن ئۇنىڭ يېنىغا ئۆرۈلدى: «ئىش ئەتە كەچ ھەل
بولىدۇ، ھەممىسى ھەل بولىدۇ، بەلكىم سۇبھى خوشالمۇ بولار،
بەلكىم ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئاجايىپ سەرگۈزەشتىسىنى ئاڭلاپ بىئارام
بولار — لېكىن نېمىلا بولمىسۇن، قىز ئۆز ئاتىسىنى بىلىۋېلىشى،

ئۇخلىسۇن، يۈر، ئۆزىمىز چاي ئىچىۋېرەيلى، ئۇيقۇسىنى قاندۇرۇۋالسۇن. دەرىزىلىرىڭگە قېلىنراق بىر نىمە تارتقىنا، كۈن نۇرىدىن ئويغىنىپ كەتمىسۇن.

ئامىنەم پايپاق بىلەن مېڭىپ يۈرۈپ ئۆينى قاراڭغۇ قىلدى. ئۇلار پۇتلىرىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ دالانغا چىقتى-دە، سارايىنىڭ ئىشىگىنى ئاستا يېپىپ قويدى.

— مەن ئىتنى دەرىزىدىن يىراققا ئاپىرىپ باغلاپ قوياي. بولمىسا كاۋشىپ ئۇيقۇسىنى بۇزىدۇ. سەنمۇ بالىلىرىڭغا ئېيت، ۋاڭ-چۇڭ قىلىشمىسۇن.

ئاۋام يالىڭاياق مېڭىپ پېشايۋان سۇپىسىدىن چۈشۈشكە تالادىن ۋاقىرىغىنىچە سۇبھى كىرىپ كەلدى:

— راستىما ئاۋام ئاكا، نۇرمەھەممەت ئاكىنىڭ گېپى راستىما؟

— ئاستا! — ئاۋام ئۆينى شەرەت قىلىپ، — ئۇستازىڭىزنىڭ كۆزى ئەمدىلا ئۇيقۇغا ماڭدى. ئۇخلىۋالسۇن، ئاستا سۆزلەڭ، بىچارە، كېچىچە هاياجاندىن ئۇخلىيالمىدى.

— نىمىگە؟

— نىمىگە بولاتتى، خۇشاللىقتىن، مەن ئاھىيىدە تەنقىت يىگەندىن كېيىن ئۇن نەچچە مىڭ مو يەرنىڭ ھەممىسىگە كېلەركى كۈزدىن باشلاپ سىلەرنىڭ تەلىۋىڭلار بويىچە، بۇغداي تېرىشقا ماقۇل بولدۇم، سىزنىڭ تەجرىبە مەيدانىڭىزنى يىگىرمە مودىن ۋەر ئۆستۈردۈم. سىلەرگە ياردەملىشىدىغان ئۇندەك ئىشچى ئاجرىتتىم، تىراكتۇر، كومبايىنلاردىن خالىغانچە پايدىلىنىڭ، سىزگە مەخسۇس بىر قول تىراكتۇر ئالىدىغان بولدۇق، يەنە بىر يىلدىن كېيىن ئۇرۇقچىلىق ئەتىرىدى قىلىپ كېڭەيتىمىز. ئۇ چاغدا...

— راستىما، نىمانداق ياخشى! — قىز يەنە ۋاقىرىۋەتتى، — بۇگۈنلا ئاپامنىڭ يېنىغا بېرىپ ئۇستىڭىزدىن بەرگەن ئەرزەمنى بىرىنچىدىن...

دەريادا ئۈزگۈسى... ئۇمۇمەن بۇندىن يىگىرمە بىر يىل بۇرۇنقى
كەيسىزلىكلىرىدىن بىرەرسىنى قىلغۇسى كەلدى، لېكىن مۇنۇ ياسىداق
ساراي، گۈللۈك ھەيلا، ئۇنىڭغا تارلىق قىلىدۇ... ئۇ شۇنداق بولسىمۇ ئۆزىـ
گە ئىش تاپتى: گىلەم ئۈستىدە پايپاق بىلەن مېڭىپ يۈرۈپ
بىردە تىكلىمە ئەينەككە، بىردە ئىشكاپ ئەينىگىگە، يەنە بىردە
تام ئەينىگىگە قارىدى. ھەر ئۈچىلا ئەينەكتە كۆزلىرى بەختتىن
خۇمالاشقان، ئورۇق يۈزىنى ئۇشىشاق قورۇقلار چىرمىغان، چاچـ
لىرى شالاڭلاشقان ۋە ئاقارغان، قاڭشىرى قىڭراقىغا ئوخشاپ قالـ
غان ئۇزۇن بويۇن بىر ئادەم كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى.
ئەسئەت كىچىك سومكىسىدىن ساقال ئالغۇچ ماشىنىنى ئېلىپ
ئېگەكلىرى ئەتراپىدا گىژىلداتتى. كىچىك باتارىيە مېيىنىڭ كۈچى
بىلەن ماڭىدىغان ساقال قىرغۇچى ماشىنا خۇددى تومۇزغىدەك بىر
خىل ئاۋازدا گىژىلدىدى. ئۇ سىرتقا چىقىپ كۆنگە قارىدى. ئۆكتەـ
بىرنىڭ ئاخىرى بولۇپ قالغىنىغا قارىماي، كۈننىڭ خېلى تەپتى
بار ئىدى. ئېرىق بويىدىكى سېرىق غازاڭلار ئۈستىدە يېزا بالىـ
لىرى يالاڭ كىيىملەر بىلەن ئويىنىشىۋاتاتتى. ئەسئەت ئۇلارنىڭ
يېنىغا بېرىۋىدى، بالىلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ، قوللىرىنى كۆكـ
سىگە قويۇپ:
— ئەسسالامۇئەلەيكۇم! — دېيىشتى ۋە كىچىك قوللىرىنى
ئەسئەتكە سۇنۇشتى. ئەسئەت ئۇلار بىلەن بىرمۇ-بىر كۆرۈشۈپ
بولۇپ ھەر بىرىگە ئون تىيىندىن پۇل بەردى. ئۇ ئاۋامنىڭ
ھويلىسىغا كىرىپ كۆن چىقىش تامغا جايلاشقان يازلىق ئاشخانىغا
قارىدى. ئۇ يەردە ئاخشامقى قاچا-قومۇچلار ئايقىن-سايقىن
تۇراتتى. ئەسئەت ئىش تېپىلغىنىغا خوشال بولدى. ئۇ چايداندىن
قايناقسۇ قۇيۇپ، قاچا يۇدى. سائىتىگە قارىسا يەنىلا ئون بىردىن
ئوتتۇز يەتتە مىنۇت ئۆتكەن، ئۆي ئىگىلىرى يەنە بىر سائەتتە
كېلىشى مۇمكىن. ئاڭغىچە نېمە قىلغۇلۇق؟ ئۇ، قاچا-قۇچىلارنى
جاي-جايىغا قويۇۋېتىپ كانارىدا ئېسقلىق تۇرغان سېمىز قوي

ئۇشەمۇپ ئۇنىڭ ئاق نىيەتلىك تەربىيەچىسى ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ بەدىنىدە ئۇشەمۇپنىڭ قېنى يوق ئىكەنلىكىنى بىلىپ قويۇشى كېرەك. بەلكىم بىرىنچى قەدەمدە ئانىسىنىڭ مېنىڭ بىلەن تۇرمۇش قۇرغانلىقىنى بىلىپ خوشال بولار. چۈنكى قىز مېنىڭ يامان ئادەم ئەمەسلىكىمنى بىلدى، ئەمدى ئۆزىگە ئۆمۈر بويى مەنپەئەت بېرىدىغان ياخشى ئاتا — ئۇستاز بولالايدىغانلىقىمىنى ئىشىنىدۇ. ئۇستاز بولۇش بىلەن ئاتا بولۇش ئوتتۇرىسىدا پەرقمۇ، ئوخشاشلىقمۇ بارغۇ! ئۇستاز بولغىنىمدىن كېيىن ئىككىنچى قەدەمدە ئۆز ئاتا بولسامۇ بولىدۇ... دېمەك ئەتە كەچ سائەت سەككىزدىن كېيىن مېنىڭ ئىخلاسىم قۇچىقىمغا ئۆزىنى ئاتىدۇ. يىگىرمە بىر يىل بۇرۇنقىدەك مەن ئۇنىڭ ئوماق بېشىنى كۆكرىكىمگە تاڭىمەن، ئۇ مېنىڭ يىرىك چاچلىرىمنى نازۇك بارماقلىرى بىلەن ئوينايدۇ...»

شېرىن خىيال ئۇنىڭ ئۇيقۇسىنى قاچۇردى. ئۇ ئەمدى ھەر قانداق قىلىپمۇ ئۇخلىيالمىدى. ئاخىر ياستۇق تېگىدىن سائەتنى ئېلىپ قارىدى. سائەت ئونبىر بولغان ئىدى. «بۇ قانداق ئونبىر؟ كېچە سائەت ئونبىردە مەن شىپاڭدا ئىدىمغۇ، سائەت توختىغانمۇ - يا؟» ئۇ سائەتنى تىڭشىۋېدى مېڭىۋېتىپتۇ. ئۇ ئۆينىڭ كۆنگەي تېمىغا قارىدى، شۇ چاغدا سىرتتا خوراز قىچقاردى. دەرىزە تەرەپتىن ئىنچىكە يورۇق چۈشمەكتە، دېمەك ئاللىقاچان تاڭ ئېتىپ بولغان، ئىخلاس بۇۋى بىلەن كۆرۈشىدىغان كۈننىڭ ئالتۇن نۇرلىرى ئۇنىڭغا خۇشخەۋەر يەتكۈزمەكتە ئىدى.

ئۇ ئالدىراپ كىيىندى. ئۇ چۈشىنىپ بولالمايدىغان بىر خىل شېرىن تۇيغۇنىڭ غىدىقلىشى بىلەن جىددىيلەشتى: ئۇنىڭ نە كىتاب ئوقۇغۇسى، نە بىر نەرسە يېگۈسى، نە ئولتۇرۇپ خىيال قىلغۇسى كەلمىدى. ئۇنىڭ سەكرىگۈسى، دەرەخ شاخلىرىغا ئېسىلغۇسى، بىرسى بىلەن چېلىشقۇسى، ۋاقىراپ ناخشا ئېيتقۇسى ياكى بىرەر ئاساۋ ئاتنى مىنىپ ئۇلاق تارتقۇسى، ئۇۋچىلىق قىلغۇسى،

لارنى ئاشۇ سۆبھى ئۈچۈنلا قايتۇرۇۋەتتى. مەن بىر قېتىم ئوب- لاستىنىڭ بىر مەسئۇل كادىرى غىلمان بۇۋىگە كىشى قويۇپتۇ، غىلمان ھاكىم ئىختىيارنى قىزىغا ئىتتىرىپ قويۇپتىكەن، قىزى زادىلا ئۇنىماپتۇ دەپ ئاڭلىغان. ئاۋام يېقىندا ماڭا: مۇشۇ ئەسئەت ئەپەندىنىڭ بىزنىڭ ھاكىمغا كۆڭلى چۈشۈپ قالغان ئوخشايدۇ، ھاكىمىمۇ بۇ ئادەم ياققاندەك تۇرىدۇ. ھازىر ئۇلار ئاستىرتتىن دۇت ئېلىپ كۆيۈشۈۋاتىدۇ، سەن سۆبھى بىلەن سۆزلەشكىن، سۆبھىلا نارازىلىق قىلمىسا مۇشۇلارنىڭ ئەلچىلىكىنى ئۈستۈمگە ئالاي دەيمەن، دىدى. مەن سۆبھى بىلەن سۆزلەشتىم.

ئەسئەت قولىدىكى ئىشنى توختىتىپ پۈتۈن دىققىتى بىلەن ئانىسىنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالدى.

— قىز: «ناۋادا، راستىلا ئىككىسى بىر بىرىنى ياخشى كۆر- گەن بولسا، ناۋادا ئانام ئۇشەمۇپ دادامنىڭ ئورنىنى ئاشۇ ئادەم باسالايدۇ، دەپ تونۇغان بولسا نىمىمۇ دەيتتىم» دىدىيۇ، لېكىن بۇقۇلداپ يىغلىۋەتتى...

شۇ چاغدا ھويلىغا سۆبھىنى ئەگەشتۈرۈپ قاقاقىلاپ كۈلگە- نىچە ئاۋام كىرىپ كەلدى. ئەسئەت قىزاردى ۋە ھەچقاچان كۆرۈلۈپ باقمىغان دەرىجىدە ھودۇقتى. يەنە ئۇ شۇنچىلىك خوشال بولدىكى، يىگىرمە بىر يىلدىن بېرى بۇنچىلىك خوشال بولۇپ باقمىغان ئىدى.

سۆبھىچۇ؟ بۇ ھەقتە بىر نىمە دىگىلى بولاتتىيۇ، بىراق ئىشنى يەنىلا نورمەھەممەت بۇزدى. ئۇ ئاۋاملارنىڭ كەينىدىنلا موتوتسىكلىتىنى تۇتۇتلىتىپ كىرىپ كەلدى. بۇنىڭ بىلەن سۆب- ھىنىڭ چىرايىدىكى خوشاللىق، ھاياجان ئالامەتلىرىنىڭ ھەممىسىلا تۈگەپ، ھازىرلا مۆلدۈر تۆكىدىغان بۇلۇتقا ئوخشاش بىر خىل خاپىلىق، غەزەپ ئالامەتلىرى ئۇنىڭ چىرايىنى قاپلىدى.

ئەسئەتنى ئېلىپ كەلگەن كىچىك ماشىنا كەچ سائەت يەتتە يېرىمدا ناھىيىگە يېتىپ كەلدى. ئۇ تۆمۈر قاپقىلىق ئالاھىدە

گۆشنى كۆرۇپ قالدى ـ دە، ئۆزىگە يېڭى ئىش تاپتى. دەرھال ئوچاقـقا كۆمۈر سېلىۋېتىپ، لەگمەن ئېتىش ئۈچۈن خېمىر يۇغۇـرۇشقا كىرىشتى.

ئۇ ئاش سوزۇشـقا باشلىـغاندا ھويلىغا قاقاقـلاپ كۈلگىنىچە ئامىنەم كىرىپ كەلدى:

ــ ۋاي ئۆلەي! ــ دېدى ئۇ مەيدىـسىنى تۇتۇپ، ــ خۇلۇم ـ خوشنىلار كۆرسە نېمىمۇ دەر؟

ــ نومۇسلۇق ئىشمۇ بۇ؟ ــ دېدى ئەسئەت ئامىنەمگە قايرىـلىپ قاراپ، ــ مەن يىگىرمە نەچچە يىلـدىن بېرى قىلىپ كېلىۋاـتىمەن، بىر قېتىممۇ بىرسىنىڭ مازاق قىلغىنىنى ئاڭلىماپتىمەن؟

ــ بىزنىڭ بۇ يەردە قازانغا چېپىلغان ئەر كىشىنى زاڭلىق قىلىدۇ. مەن ئاۋامغا سۇمۇ ئەكەلگۈزمەيمەن.

ــ قىـزىق! ــ كۈلدى ئەسئەت بېشىنى ئېغىـتىپ، ــ كەتمەن بىلەن قىـر سوقۇش ئاياللارنىڭ ئىشى ئەمەس ئىـدىـغۇ، ھازىر ئاياللار بۇ ئىشنى قولىغا ئاپتۇ. ئاياللارنى زاڭلىق قىلىشمايدىكەنۇ، قازان بېـشىـغا ئەرلەر كەلـسە مازاق قىلىدىـكەن، بۇ بىر چوڭ تەڭسىزلىك!

ــ خۇددى غىلمان ھاكىمدەكلا گەپ قىلىدىكەنسىز! ــ دېدى ئامىنەم قولىنى يۇيۇۋېتىپ، ــ بىزمۇ شۇنداق تونۇيمىز، لېكىن قىلالمايمىز، غىلمان بوۋى نەچچە قېتىم ئاۋام ئىككىمىزنى تەنقىت قىلدى، ــ ئامىنەم ھەر قېتىم «غىلـمان ھاكىم» دېـگەن سۆزنى ئېيتقاندا، ئەسئەتكە يەر ئاستىدىن قاراپ قوياتتى. ئۇنىڭ سىنچى كۆزلىرىنى بايقاپ قالغان ئەسئەت گەپنى يوشۇرۇپ ئولتۇرمىدى:

ــ ئامىنەم، ئېيتىڭا، مەن ناۋادا ئاشۇ غىلمان بوۋى بىلەن توي قىلسام گەپ ـ چۆچەكـكە قالارمەنمۇ؟ دېمەكـچى بولغىـنىم مۇنداق، مەسىلەن، قىزىمىز سۇبھى خاپا بولارمۇ؟

ئامىنەم چويلا چايقاۋېتىپ ئېيتتى:

ــ ئۇ بىر ئالتۇندەكلا قىز، غىلمان ھاكىم نۇرغۇن لايىقـ

لاپ، — لەگمەن ئەتتىم، سىز ئامراق بولىدىغانىڭىز. تاماق كەلگىچە ئۇنئالغۇ ئاڭلاڭ.

ئايال چىقىپ كەتتى. ئۇنئالغۇدىن ئەسئەتنىڭ مۇڭلۇق ناخشىسى ئاڭلاندى، ئايال تاماق ئەكىردى:

— ئىخلاس سىڭىلنىڭ كۆز - قۇلاق، ھەتتا پۇت - قوللىرىغىمۇ ھەممىلا جايغا يېتىدىكەن. ئاۋامنىڭ ئۆيىدە ئېيتقان ناخشامۇ مەندىن بۇرۇن يېتىپ كەپتۇ.

— ئاۋام ئوبدان ئادەم. ھېلىقى ئاز - تولا ئەيىپلىرىنىمۇ چۈشىنىشكە بولىدۇ. ھارام نىيىتى يوق. مۇشۇ لېنتىنى بۈگۈن ئەتىگەندە ئەتەي بىر كىشىدىن ئەۋەتىپتۇ. خۇددى ھېلىقى چاغدىكىدەكلا ئېيتىپسىز، ئازراق ئىچەمسىز؟ مەنمۇ قىزنىدىن ئىچىپ قوياي ئەمدى!

ئۇلار بىر رومكىدىن ئىچىشتى.

— ئېپكەلگىن ئىخلاس، ھاراقنى مەن قوياي، بۈگۈنلا ئۆيۈڭنىڭ ھەم خوجايىنلىقىنى ھەم مالايلىقىنى قولۇمغا ئالاي.

ئايال جاۋاپ بەرمىدى.

— بەخت بەك كېچىكىپ كەلدى ئىخلاس، مەن ئۇنى قانچىلىك كۈتتۈم؟ يىگىرمە بىر يىل!

ئايال ئۈن-چىقمىدى، ئەسئەت ئۇنىڭ قوللىرىنى چىڭ تۇتۇپ يۈرىكىگە تاڭدى:

— مېنى كەچۈردۈڭمۇ؟ ئىخلاس مەن ئۇ چاغدا... كېيىن سېنى ئىزلەپ چىقتىم...

— ئۇ توغرىلىق سۆزلىمەڭ.

— ئۇقۇشماسلىقمۇ بار...

— بىلىمەن، ھەممىنى بىلىمەن، — دېدى ئايال ھەسرەت بىلەن ئۇلۇق - كىچىك تىنىپ، — ئۆتكەن ئىشلارنى تىلغا ئالماڭ، سىز بۈگۈن ماڭا مېھمانسىز، گېپىمگە كىرىڭ، ئۆتمۈش توغرىلىق بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلمايلى...

ھويلا ئالدىدا توختاپ ئادەتتى بويىچە ئاسمانغا قارىدى. ئۇنىڭ يۈرىگى كۆكرەك قەپىزىدىن چىقىپ كېتىدىغاندەك تېپچەكلەيتتى. ھويلا ئىشىگىنىڭ بىر قانىتى قىيا ئوچۇق ئىدى، ئۇ، ئاستا ھويلىغا كىردى - دە، تېخى ياپراق تاشلىمىغان ئالمىلار ئارىسىدىكى خىش ياتقۇزۇلغان يول بىلەن پىشايۋان تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئۇ، پىشايۋانغا كۆتۈرۈلۈشىگىلا دالان ئىشىگى ئېچىلدى. ئۆيدىن چىققان كۈچلۈك يورۇقتا جىگەررەڭ پوپايكا كىيگەن، تولۇق كەلگەن گۈزەل ئايالنىڭ قامىتى گەۋدىلەندى، ئەسئەت نىمە قىلارىنى بىلمەي قالدى. ئەمما ئايال ئۈن - تىنسىزلا ئۇنىڭغا قول ئۇزاتتى.

— ئىخلاس...

— ئەسئەت...

ئۇلار دالان تاپىسىدىلا قۇچاقلاشتى. ئەسئەت ئىخلاس بۈۋىنىڭ چاچلىرىنى، بويىنىنى، مۈرىلىرىنى پۈتۈن تەشنالىقى بىلەن سۆيدى...

— قويۇۋېتىڭ، ئەسئەت! — دىدى ئىخلاس بۈۋى پۈتۈنلەي ماغدۇرسىزلانغان گەۋدىسىنى ئەستە قىمىرلىتىپ، — ماڭا قاراڭچۇ.

ئەسئەت ئۇنىڭ ئەينى يىللاردىكى سېھىرلىك، لېكىن ساددا كۆزلىرىگە قارىدى. ئايال ئەسئەتنىڭ بەختىتىن ئوت بولۇپ يېنىۋاتقان كۆزلىرىگە بىرلا قارىدى - دە، قايتا ئەسئەتنىڭ قۇچىقىغا ئۆزىنى ئېتىپ ئۆپكىدەپ يىغلىۋەتتى. ئۇ يىغلىغاندا پۈتۈن گەۋدىسى سىلكىنەتتى... ئەسئەتنىڭ ئۇنى بەزلەشكە ھالى يوق ئىدى، ئۇنىڭمۇ كۆز ياشلىرى تۆكۈلدى. ئايالنىڭ كۆز يېشى ئەسئەتنىڭ كۆكرىكىنى ھۆل قىلدى. ئەسئەتنىڭ كۆز يېشى ئىخلاسنىڭ يەلكىسىگە تېمىپ تۇردى...

خېلىدىن كېيىن ئۇلار ئۆزىگە كەلدى:

— يۈرۈڭ، ئۆستەلگە، بىللە غىزالىنايلى، — دىدى يەنە «غىلمان ھاكىم» سالاھىيىتىگە كىرگەن ئايال ئەسئەتنى قولتۇق-

خوش، ياخشى چۈش كۆرۈڭ!
ئايال يېنىك ھەركەت بىلەن ئۆيدىن چىقتى ـ دە، چىراق ئۆچۈرۈلدى.
ئەسئەت كېچىچە تۈزۈك ئۇخلىيالمىدى. ھويلىغا چىقتى، سۈزۈك ئاسماندىكى يالغۇز ئايغا، ئاچچىق شامالدا ياپراق تۆكۈۋاتقان ئىگىز تېرەكلەرگە قارىدى. ھويلىغا ياز ئاۋاتچىلىغىنى چىللاپ غۇچچىدە ئېچىلىپ تۇرغان ئەتىر گۈللەرنى پۇرىدى. ئۆيگە كىرىپ ئىخلاس بۇۋىنىڭ ۋە سۇبھىنىڭ سالامەتلىگى ئۈچۈن ھاراق ئىچتى. لېكىن ھاراق ئۇنىڭ تەشنالىغىنى باسالمىدى. ئۇنىڭ ناخشا ئېيتقۇسى ھەم يىغلىغۇسى كەلدى...
غىلمان ھاكىم ئۇنى ئويغاتقاندا كۈن ئاغامچا بويى ئۆرلەگەن ئىدى.
— «لېكىن» توغرىسىدا ئەمدى ئېيتارسىز؟ — دىدى ئەسئەت ئاخشامقى ئىخلاس بۇۋى نازاكىتىنى پۈتۈنلەي يوقىتىپ سالماقلىق، سۈرلۈك «غىلمان ھاكىم» تۈسىگە كىرگەن ئايالغا كۈلۈمسىرەپ قاراپ.
— ئەمدى ئېيتىمەن، — دىدى ھاكىم خاتىرجەملىك بىلەن، — بەختنى كىم يامان كۆرىدۇ؟ لېكىن سىز بىلەن بەختلىك بولۇشنى ئىستىگۈچى مەنلا ئەمەسقۇ، راھەتنى قانداق قىلىنسىز؟ مەن ئۇنىڭ بىلەن خەت ئارقىلىق سۆزلىشىپ ھەممىنى بىلدىم، نىمىشقا ئۆزىڭىزنى بەختلىك قىلىشىنىلا ئويلايسىز؟ راھەت سىزنى بەختلىك قىلىش ئۈچۈن شۇنچە جىق ئىشلارنى قىلغان بولسىمۇ سىز ئۇنى بەختلىك قىلىش ئۈچۈن ھىچ ئىش قىلمىغانسىز! ھەممىلا ئادەم مۇشۇنداق ئۆز بەختى ئۈچۈن باشقىلارنى ئازاپقا سېلىۋەرسە بەختلىكلەردىن بەختسىزلەر كۆپىيىپ كەتمەسمۇ؟ راھەتنى بەختلىك قىلىڭ، «ئىخلاس» بۇۋى ئۆلگەن بولسۇن، سۇبھى بۇ سىرنى بىلمىسۇن، بۇ مېنىڭ ئىلتىماسىم!
ئەسئەت يەرگە قاراپ ئۇزۇنغىچە جىم بولۇپ قالدى.
— رەھمەت سىزگە! — دىدى ئۇ ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ، —

— ماقۇل ئەمسە، كەلگۈسى توغرىلىق سۆزلىشەيلى، بىر ھامان كەلگۈسى ئۈچۈن ياشايمىزغۇ.

— ياق، كەلگۈسى توغرىلىقمۇ سۆزلەشمەيلى...

— نىمە دىيىشىمىز ئەمىسە؟

— ھىچنىمە دىيىشمىسەكمۇ بولىدۇ...

— مىنىڭ كىيىم شۇنچىلىك جىققۇ ئىخلاس، كىيىنگە قالدۇرىمىزمۇ ئەمىسە؟

ئايال يەنە جاۋاپ بەرمىدى.

ئۇلار ئۇن - تىنسىز ئولتۇرۇپ يەنە ئىككى رومكىدىن هاراق ئىچىشتى. ئەسئەت خىلىلا قىزىدى. لىكىن ئايالنىڭ «ھىچنىمە دىيىشمىسەكمۇ بولىدۇ» دىگەن سۆزىنى ئۇنتۇمىدى. ئۇلار بىر بىرىدىن كۆز ئۈزمەي قارىشاتتى. ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ئاۋازسىز سۆزلەشمەكتە، بىر بىرىگە سىغىنىش ۋە دەرت - ئەلەملىرىنى بايان قىلماقتا ئىدى. لىكىن تاماق يىيىلىپ بولغاندىن كىيىن، ئەسئەت چىدىيالمىدى:

— ئىخلاس، مەن ھەممىنى ئويلىدىم: ئەمدى سىنىڭ يىنىڭدا دائىم بىللە بولىمەن. ئومۇمەن بىزنىڭ ئەر - خوتۇن بولۇپ ئۆتۈشىمىز ئۈچۈن ھىچقانداق توسالغۇ يوقكەن، ئەتىلا مەن قانۇنىي رەسمىيەتلەرنى توغرىلايمەن.

ئايال كۈلۈپ قويدى - دە، ئەسئەتكە ئورۇن تەييارلاۋىتىپ دىدى:

— توغرا، بىزنىڭ ئەر خوتۇن بولۇپ ئۆتۈشىمىزگە ھىچقانداق توسالغۇ يوق. بۈگۈن بىزنىڭ ئەر - خوتۇنچىلىق ھاياتىمىزنىڭ باشلىنىشى دىيىشكە بولىدۇ، لىكىن...

— يەنە قانداق «لىكىن»؟

غىلىمان ئەسئەتنىڭ چىچىنى سىلاپ قويۇپ ھەسرەتلىك كۈلدى:

— ئۇخلاڭ، بۈگۈنچە مۇشۇ «لىكىن» دە توختاپ تۇرايلى.

ئارچا ياپرىغى

كىرىش

«يوللارنىڭ قاسناقلىرىغا، گۈللۈكلەرنىڭ ئوتتۇرىسىغا، كۆركەم
بىنالارنىڭ ھەيۋەتلىك سۇپىلىرىغا تىكىلگەن ئارچىلار قىش-ياز
ياشىرىپ تۇرىدىغان ياپراقلىرى بىلەن گۈزەل، گۈللەرمۇ گۈزەل،
لېكىن ئۇلار ئېچىلىدۇ، توزۇيدۇ. ئۇ ئىنسان چىرايىنىڭ سىمۋولى،
ئارچا ياپراقلىرىچۇ؟ ئۇ ئانا قامىتىگە ھەمىشەم سېنى بېرىپ
تۇرىدىغان ۋاپادار پەرزەنتلەرنىڭ سىمۋولى. ۋەتىنىم، سەن
مۇنبەت تۇپراق. سۇنماس - تەۋرىمەس مەڭگۈ يېشىل ئارچىغا
ئوخشايسەن. مەن ساڭا ياپراق بولالىسام بەختلىك.»
(ئېلىمنىڭ كۈندىلىك خاتىرىسىدىن)

«دەپتىرىڭىزنىڭ قېتىغا ئارچا شېخىدىن قىستۇرۇپ قويدۇم.
ياپراقلىرى ياشلىق باھارىمىزنىڭ بەلگىسى بولۇپ يىللارنى
ئۇزارتسۇن.»
(مەھبۇبەنىڭ ئېلى ئەلبومىغا يازغان يادىكار سۆزىدىن)

مېنى تەبرىكلەمە!

كۆزنىڭ ئايدىڭ ئاخشىمى خىيالچانلار ئۈچۈن ئەجەپ
ياخشى - دە! تىنىق ئاسماندا چىمىرلاپ تۇرغان يۇلتۇزلار ساڭا
ھىسسىيات تەقدىم قىلىدۇ، ئاپپاق كوچىلارغا گۈلۋادان سايە
تاشلاپ سالقىن كۆز شامىلىدا يېنىك ئىغاڭلاشقان تېرەكلەر
ياپراقلىرىنى شىلدىرلىتىپ سېنى خىيالغا — گۈزەللىك دېڭىزىغا
شۇڭغۇتىدۇ...

لېكىن راھەتنى بەختلىك قىلالمىسامچۇ؟ مەسىلەن، كېچىككەن بولسامچۇ؟

— ئۇ چاغدا سۇبھىنىڭ بەختى بىزنىڭ بەختىمىز بولىدۇ...

ئۇ غىلمان ھاكىمنىڭ ھويلىسىدىن خۇددى تاش باغلاپ قويغاندەك ئېغىرلاشقان ئاياقلىرىنى تەستە يۆتكەپ قايتىپ چىقتى.

ئەسئەت شۇ كۈنىلا ناھىيىدىن شەھەرگە كىرىپ مېھمانخانىغا ئورۇنلاشتى. ئۈچ كۈندىن كېيىن ئايرۇپىلان ئىلى دەريا ۋادىسىنى ئايلانغاندا دەرىزىدىن ھىلىقى ئۆزىنىڭ ياشلىقى ئۆتكەن يېزىنى ئىزلىدى.

ئۇ، ئۇرۇمچىگە كېلىپ ئۇتتۇر راھەتنىڭ ياتىقىغا كەلدى. ياتاقنى چەكتى. ياتاقتىن باشقا بىر كىشى چىقتى. ئەسئەت ئۇنىڭدىن سورىدى:

— راھەت نەگە كۆچۈپ كەتتى؟

— تېخى خەۋىرىڭىز يوقمۇ؟ تۇرمۇشقا چىقىپ يولدىشى بىلەن سىرت ۋىلايەتكە يۆتكىلىپ كەتتى!

ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟ راھەتنى بەختلىك قىلىشمۇ ئۇنىڭ قولىدىن كەلمىدى. ئۇنىڭغا دەسسەپ تۇرغان قارلىق كوچىلارمۇ كۆڭۈلسىز تۇيۇلدى. «شۇنچە يىل نىمىنى كۈتتۇم؟ نىمە ئۈچۈن راھەتنى ئىنتىزار قىلدىم! مانا ئاخىر كۈتكىنىمدىنمۇ، كۈتكۈزگىنىمدىنمۇ قۇرۇق قالدىم: قىرىق ئالتە ياشلىق ئادەم ئۈچۈن ئەمدى مۇھەببەتتىن بەخت ئىزلەشنىڭ ئارتۇقچە ئاۋارىچىلىق ئىكەنلىكىنى بىلىشىم كېرەك. قالغان ئۆمۈرنى كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن يەر يۈزىدە يەنە مەن ئۈچۈن نىمىلەر قالدى؟ دۇرۇس، سۇبھى بار، مەن ئۇنىڭ بەختىنى كۆرۈشۈم، ئۇنىڭ بەختى بىلەن ھوزۇرلىنىشىم كېرەك. دەرھال ئىلى ۋادىسىغا قايتىشىم، شۇ يەردە يەنە سۇبھىنىڭ يېنىدا تۇرۇپ ئۆز قىزىمنىڭ كەلگۈسىدىن خوشاللىق ئىزلىشىم كېرەك.

مەن كەتتىم، خەير راھەت، مېنى كۈتۈۋېلىك مېنىڭ خوشاللىغىم سۇبھى!»

— ھەي كامىل! — دىدى ئېلى كىينىشۆيتىپ، — بىلىپ قوي، بۇ مېنىڭ ئۈچىنچى قېتىم تەبرىكلىشىم، — تېز قىزىغۇچى مېتاللار تېز سىۋۇيدۇ. قېنى، يەنە بىر قېتىم ئاڭلاي!

— ئالدىنقىلىرى ئۆتكۈنچى ھېسسىيات ئىدى، مەن ئەجرىسىز مۇنچە، چەكسىز ئۇلۇغ ئېرىشكەن ئىدىم، لېكىن بۇ قېتىم ئوت ئىچىگە شۇڭغۇپ كىرىپ گۆھەر ئىزلىگەندەك، چۆل - باياۋاندا سۇ ئىزلىگەندەك ئەجىر قىلدىم، ئاخىر، مانا چەكسىز خوشاللىقنىڭ ئىشىگىنى ئاچتىم، قېنى بول، ئايىغىڭنى سىپۋال - دە، ماڭ!

كامىل ئېلىنىڭ قولىدىن سۆرەپ كوچىغا ئېلىپ چىقتى. جىمجىت كوچىدا بۇ ئىككى يىگىتتىن باشقا ھېچكىم يوق ئىدى. ئۇلار قولتۇقلىشىپ ئاستا مېڭىشتى. كۆلۈپ تۇرغان تولۇن ئاي ئۇلارنىڭ يۈزىنى، قەددى - قامىتىنى سېخى نۇرلىرى بىلەن يورۇتاتتى. سەلكىن شامال چاچلىرىنى يەلپۈمەكتە. دەرەخ ياپراقلىرى چاۋاك چېلىپ ئۇلارنى تەبرىكلىمەكتە، سۈزۈك سۇلار نىمىلەرنىدۇر پىچىرلاشماقتا...

ئېلى كامىلنىڭ ئويناق كۆزلىرىگە قارىدى:

— قېنى باشلا، ھاياجان بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ، مانا مۇشۇنداق بەخت بىلەن ئۇچراشقاندا سالماق بول دوستۇم، بەختنىڭ تەتۈرىسىدۇ ئاۋۇ كۆلەڭگىمىزدەك بىزنى ئەگىشىپلا يۈرىدۇ. ئەنە شۇنى ئۇنتۇما، قېنى سۆزلە! — دىدى.

كامىل مەس ئادەمدەك دوستىنىڭ مۈرىسىگە تاشلاندى.

— كۆلەڭگە ئەمەس، بويۇنۇمغا قىلىچ تەگسىمۇ ھامان پەسەنت قىلمايمەن، ھاياتىڭدا مۇنداق چاغلار كۆپ بولسا بىر قېتىم بولىدۇ، سالماق - پالماقلىرىڭنى قوي، يامان تەرىپىنى ئويلىما، مېنىڭ خوشاللىقىمغا شېرىك بول، بىر ئۈچۈن بىر ئۆمۈرلۈك خوشاللىقنىڭ نېمە لازىمى؟ بىر كۈن، بىر سائەت، ھەتتا بىر مىنۇت بولسىمۇ قانغۇدەك خوشال بولۇۋالساڭ، تەن - تېنىڭ، جان - جېنىڭ يايرىسا بولغىنى، ئاڭلا جان دوستۇم!

ئادەمسىز، شەپەسىز، چاڭ - توزاڭسىز كوچىدا ياخشى كىيىنگەن، زىلۋا بوي، بۇدرە چاچلىق بىر يىگىت قولىنى كەينىگە قىلىپ رىتىم بىلەن دەسسەپ مېڭىپ يۈرىدۇ. ئۇ غاچ - غاچ ئاياغ - لىرى بىلەن يەرنى چىڭراق دەسسىسە گويا بېشىغا قونغان بەخت قۇشى ئۇچۇپ كېتىدىغاندەك ئېھتىياتچان كۆرۈنەتتى، بەخت شارابى تەشنالىغىدىن قۇرۇغان لەۋلىرى خوشاللىق كۆلكىسىدىن يۇمۇلماي قالغان ئىدى. ئۇنىڭغا بۇ ئاخشام چەكسىز گۈزەل، مۇنۇ غاچ - غۇچ ئاياغلىرىغا پاياندار بولۇۋاتقان تۇپراق چەكسىز قەدىر - لىك، ئايدىڭ كېچە چەكسىز مېھرىۋان بىلىنەتتى... ئۇ ھاياجان بىلەن كەلگۈسى توغرىسىدا، بۈگۈن باشلانغان تۇنجى مۇھەببەت داستانىنى پاتراق ۋايىغا يەتكۈزۈش توغرىسىدا خىيال قىلاتتى. ئۇنىڭ خىيال كەپتىرى بەخت ئاسمىنىدا پەرۋاز قىلاتتى...

ئۇ ياتاق بىناسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قەدەملىرىنى توختاتتى - دە، ئۆز - ئۆزىگە: «مانا ئەمدى مەندىن بەختلىك ئادەم يوق» دەپ پىچىرلىدى.

ئۇ ياتىقىغا كىرىپ، ئۆز خوشاللىقىنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈن دوستىنىڭ ئۈستىگە كىيىملىرى بىلەنلا تاشلاندى. چالا ئۇيۇقۇلۇق دوستىنىڭ ئوڭ قولىغىنى تارتىپ ئالدىراپ پىچىرلاشقا باشلىدى:

— ئېلى، ھەي يوۋاش قوزا، مېنى چىڭ قۇچاقلا، تەبرىكلە، مەن بەختلىك، مۇرادىغا يەتكەن يىگىتمەن!

ئىككىسىنىڭ قايسىسى؟ — ئېلى خوشياقمايلا سورىدى.

— ئاۋال قۇچاقلا، تەبرىكلە، مىلجىڭلىغىڭنى بۈگۈنچە تاشلا. بولمىسا قولىغىڭدىن ئايرىلىسەن!

ئېلى ئۇنى يېنىك قۇچاقلىدى ۋە:

— خەيرلىك باشلىنىش خوشاللىق بىلەن ئاخىرلاشسۇن! — دېدى.

— بول كىيىملىرىڭنى كىي، باياتىن كوچىدا يۈرۈپ ئۇيلى - غانلىرىڭنى تولۇق ئېيتىمسام، ساڭىمۇ، ماڭىمۇ ئۇيقۇ يوق!

يۇلتۇزلاردن خجل بولۇۋاتقاندەك يەرگە تكلگەن، ئۇ كامل-
جاننڭ هكايەسنى ئخلاس بلەن ئاڭلاۋاتقاندەك كۆرۈنگەن
بلەن ئچدە بايا يادلىغان خمية فورمۇللرنى پىششقلىماقتا.
لېكن كۆرۈنۈشتە ئۇ دوستغا هسداش، دوستننڭ هكايەسى
ئۇنڭغا تەسر قلىۋاتقاندەك، ئۇ گويا پۈتۈن دققتى بلەن
دوستننڭ كەلگۈسى بەختى ئۈستدە باش قاتۇرۇۋاتقاندەك چوڭقۇر
خيال بلەن كېتپ باردۇ. ئۇ ئەمەلدە دوستى ئۈچۈن خوشال
بولغنى يوق، ئەزەلدنلا بر كشننڭ ئلتماسنى رەت قلمغان
بۇ يگت كاملجاننڭ كۆڭلنى دەپلا ئۈيقۇسنى سەيلە ئۈچۈن
قۇربان قلدى. ئۇ ئەلۋەتتە دوستلۇقنى قەدرلەيدۇ. دوستلۇق —
ئۇنڭ پۈتۈن ئوي - خيالى بولغان كەلگۈسدكى ئورنى ۋە
تۆهپسى هساۋغا كۆچەيسە، ئنسانى بۇرچ تۈپرىغدا كۆكلسە
ئۇنڭ ئۈچۈن قەدرلك هساپلانغان بولماسمدى؟ قز، مۇهەببەت
ئۇنى قزىقتۇرمايدۇ. بۇ يگرمە ئككى ياشلق يگتننڭ باش
قاتۇردغان ئشى ئەمەس، بەلكى كەلگۈسدە — ئۆزى كامال
تاپقاندا ئۆزلۈگدن هەل بولدغان ئش!

— جان دوستۇم، شۇنداق قلىپ، هەر كۈنى ئۇلارنڭ
مەكتۋنڭ ئالددا قاراڭغۇ چۈشكچە تۇردۇم. خۇددى ئۆتكەن-
كەچكەنلەر مېنڭ قز ساقلاپ تۇرۇۋاتقنمنى بلپ بولغاندەك هەر
بر يولۇچندن قسمندم، قورۇندۇم، لېكن بر ئايغچە كەچكى
تاماقتن كېينلا شۇ يەردە — بر تۈپ تېرەكنڭ تۈۋدە
چاشقان تۆشۈكنى ماراپ ياتقان مۈشۈكتەك، قزلار ياتغنڭ
ئشكنى ماراپ تۇردۇم. هەي ئاداش، مېنى قېلنلا شتۇرغاندۇ،
غەيرەتلك قلىۋەتكەندۇ مۇهەببەت!

— قزنڭ ئېتى ندە؟ —ئېلى زېرككپ سوردى.

— ندە، بلدەمسنا؟ ئېتى مەهبۇبە بولمامدۇ ساراڭ! هلقى
چاغدا سلەرنڭ يېزڭدن ئمشەك هارۋسى بلەن بلله كەلگەن
قز چۇ؟ ئۇنداق گۈزەل شەهەردە تۆگۆل، پۈتۈن شنجاڭدا يوق!

جان دوست

ھايات نىمە؟ دوستلۇق بىلەن دۈشمەنلىكنىڭ كۈرىشى، بەخت بىلەن پالاكەتنىڭ بىر بىرىگە قەست قىلىپ تۇرۇشى، خاپىلىق بىلەن خۇشاللىقنىڭ ئالمىشىپ تۇرۇشى. ئومۇمەن بۇ زىت نەرسىلەردىن ھېچكىم ئۆزىنى قاچۇرالمايدۇ، ساڭا سىن بېرىپ ياراشقان كىيىم-لىرىڭ كۈنلەرنىڭ بىردە كېرەكسىز لاتىغا — يىرگىنىشلىك نەرسىگە ئايلانغىنىغا ئوخشاش، سېنىڭ بەدەن-بەدىنىڭنى ئېرىتىۋەتكەن خۇشاللىقىڭمۇ كۈنلەرنىڭ بىردە پىشانە تەرىڭدەك قۇرۇپ تۈگەيدۇ، ئۇنىڭ تۈگىگەن كۈنى خاپىلىقىڭنىڭ باشلانغان كۈنى بولىدۇ. سەلتەنەتلىك تاج ئىگىلىرىدۇ، كۆلا-جەندە كىيگەن غەمسىز دىۋانىلەرمۇ مۇشۇنداق ياشايدۇ، سەۋەبى ھاياتنىڭ بۇ قانۇنىنى ھېچكىم ئۆزگەرتەلمەيدۇ!

ئېلى مانا مۇشۇ ئەقىدىنى قۇۋۋەتلىگۈچى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ خۇشال بولسا ئۈچۈپ كەتمەيدۇ، خاپا بولسا چۆكۈپ كەتمەيدۇ. راھەت-پاراغەتكە ئۆزىنى ئېتىپ، جاپا-مۇشەققەتتىن قورقۇپ، ئاسان يول بىلەن بەختكە ئېرىشىشنى ئىزلىگۈچىلەر ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەرزىمەس ئادەملەر. لېكىن تۇرمۇش ئەرزىمەس ئادەملەرنىمۇ ئېلىدەك تەمكىن ئادەملەرگە دوست قىلىپ قويىدۇ.

مانا، كامىلجان ھاياجانلانغان، ئۇنىڭ زىلۋا قامىتى بېشىغا قونغان بەخت قۇشىنىڭ سالمىقىدىن نوتىدەك ئىغاڭلايدۇ. يوغان قوي كۆزلىرى تۈندە يانغان ماياكتەك نۇرلۇق، قىزلارنىڭكىدەك نازۇك يۈزى ئاي نۇرىدا تېخىمۇ ئاقارغان، ئاۋازى تىترەڭگۈ، ئۇ ھىلىدىن-ھىلىغا تاماكا شورايدۇ...

ئېلى بولسا ئۇنىڭ تەتۈرىسىچە، ئۇنىڭ دۈغىلاق گەۋدىسى دوستىنىڭ سالمىقىغا بەرداشلىق بېرىپ، ئېغىر يۈك كۆتىرىپ ماڭغان يولۇچىدەك بىر خىل قىمىرلايدۇ، خىيالچان قارا كۆزلىرى

نۇقتا قىلىپ يېزا خىزمىتى ئىشلىگەندە ئېلىلارنىڭ ئۆيىدە يېتىپ-
قوپۇپ غىزا يېگەن. ئۇ چاغدا ئېلىنىڭ ئانىسى بار ئىدى. ئېلى
ئانىسى ۋاپات بولغاندا تولۇقسىز ئوتتۇرىنىڭ بىرىنچى سىنىپىدا
ئوقۇيتتى. ئۇنىڭ ئاقكۆڭۈل، مېھرىۋان دادىسى ئېلى بىلەن ئېلىنىڭ
ئاكىسى غېنى ئىككىسىنى ئوبدانراق ئوقۇتۇۋېلىش ئۈچۈن ئۆيىنىڭ
ۋە تالانىڭ ھەممە ئېغىر ئىشلىرىنى ئۈستىگە ئالغان ئىدى. لېكىن
باللار ئۇنىڭغا يول قويمىدى. ئۆي ئىشىنى ئېلى، دۈي ئىشىنى
غېنى ئۈستىگە ئېلىپ قېرى دادىسىنىڭ مۇشەققىتىنى ئازايتتى.
شۇنداق قىلىپ تولۇقسىز مەلۇماتلىق بولالىغان بىر جۈپ ئوغۇل
ئىشتا پىشتى. ئاتا-ئانىسىنىڭ ھالاللىقى، ئىشچانلىقى ئوغۇللارغا
مىراس بولۇپ سىڭدى. كامىلجاننىڭ دادىسى ئۈچىنچى سىنىپنى
تۈگىتىپ ئوقۇشسىز قالغان شوخ ئوغلىنى چېنىقسۇن دەپ يېزىغا —
ئېلىلارنىڭ ئۆيىگە ئەچىقىپ قويدى. كامىلجان شۇندىن باشلاپ
بۇ ئۆينىڭ ئەركىسى، ئېلى ئۇنىڭ خىزمەتچىسى بولۇپ قالدى.
ئېلى ئۇنىڭ تامىقى، كىر-قات، يوگو-يىتىلىرىنى ھۆددىگە
ئالدى. ئاتا-ئانىسى شامىل جۈيجاڭنى قانداق كۆتكەن بولسا ئىككى
ئوغۇل كامىلجاننى شۇنداق كۆتتى. لېكىن كامىل ئەركە ئۆسكەن
بالا بولغاچقا يېزا يىگىتلىرىنىڭ خالىس خىزمىتىنى ئاتىسىنىڭ
يۈزى، ھەر ئايدا بېرىدىغان تاماق پۇلى، سوغا-سالاملىرىنىڭ
كۈچى، ئەڭ مۇھىمى دادىسىدىن كەلگۈسىدە ئېلىلارغا كېلىدىغان
ياخشىلىقنىڭ ھېساۋىغا بولۇۋاتىدۇ دەپ ئويلايتتى. شۇڭا ئۇ ئېلى-
لارنىڭ كۆتۈشى، ئۇنىڭ خوشامىتىنى قىلىش — تۇرمۇشنىڭ ئىگىز-
پەسلىگى ئەمەس، بەلكى ئىنسانلاردا بولۇشقا تېگىشلىك تاما ۋە
مەنپەئەتكە ئىنتىلىشنىڭ بەلگىسى دەپ قارايتتى. شۇڭا پات-پاتلا:
— ئېلى ئۇكام، خىزمىتىڭ يارايدۇ. ئۇنتۇپ قالمايمەن،
دادامىلا ھايات بولىدىكەن سەن يەردە قالمايسەن. سەرپ قىلغى-
نىڭدىن، ئويلىغىنىڭدىن ئارتۇق نەرسىگە ئىگە بولالايسەن! —
دەيتتى. بۇنداق چاغدا ئېلى قىزىرىپ يەرگە قارايتتى ۋە:

ئۇنىڭ كۈلكىسى ئاپتاپ، قارايدىغان بولسا كۆزلىرى يۇلتۇز، كۆز نۇرى ئوق!

— ھە، قېنى سۆزلە!

— ئىككى قېتىم سىرتقا چىقتى. ياخشىمۇسىز دېسەم كۈلۈپلا قويدى. نېمىگە كەلدىڭىز دېمىسىمۇ خانقىزنى ئىزلەپ كەلدىم دېدىم. خانقىزنى چاقىرىپ قوياي دەپ كىرىپ كەتتى. خانقىز بىلەن نېمە ئىشىم بولسۇن، سېنىڭ نامىڭنى ساتتىم، سېنىڭ نامىڭنى ئاڭلاپ خانقىز يايراپ كەتتى جۇمۇ! ئىككى قېتىم خانقىز بىلەن كوچا ئايلاندۇق، ئاخىر خانقىزغا گەپنى ئوچۇق ئېيتتىم، خانقىز مەھبۇبەنى باشلاپ چىقتى. بىر كىنوغا باردۇق. خانقىز غىپلا قىلىپ بىزنى تاشلاپ كېتىپ قالدى. مەن مەھبۇبەنى مانا مۇشۇ كوچا بىلەن ياتىقىغا ئاپىرىپ قويدۇم.

— شۇلىما؟

— باشلىنىش شۇ ئاداش. ياتىقى ئالدىدا قولىنى تۇتۇپ كۆرۈشۈپ خوشلاشتىم. قىزنىڭ يۈرىگى ئاغزىغا تىقىلىپ تىلى گەپكە كەلمەي قالدى. ھاياجان — مۇھەببەتنىڭ باشلىنىشى، مېنىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرىم كۆردى. سەزگۈر يۈرىكىم سەزدى، قىز مېنى ياراتتى. مانا بۇ باشلىنىش، جان دوستۇم، قالغان قەدەملەرنىڭ پىلانلىرى تۈزۈلۈپ بولدى. گۈزەل ھاياتنىڭ يولى ئېچىلدى. سەن ماڭا ۋەدە بەرگىن، جان دوست بولامسەن، سېنىڭ ياردىمىڭ لازىم، ئىنىم ئىدىڭ، ئەمدى دوست بولدۇڭ، ئەكەل قولۇڭنى، جان دوست دېگىن!

— جان دوست!

نومۇسچان يىگىت

كامىلجان كادىرنىڭ ئوغلى. كادىر بولغاندىمۇ شەھەردە نامى بار باشلىقنىڭ ئوغلى. ئۇنىڭ دادىسى نامرات گۆكشىنى

ياراتمايدىغان بولۇۋالدى. ئېلى خانقىزدىن ئەمەس، ئۇنى ئۆزگەر-
تىۋەتكەن شەھەردىن رەنجىدى. لېكىن بىر يىلدىن كېيىن تۇيۇق-
سىزلا كامىلجان بىلەن ئېلى ھازىر ئوقۇۋاتقان مەكتەۋى
پىداگوگىكا تېخنىكومىغا ئوقۇشقا كىردى، ئۇمۇ شەھەرلىك بولۇپ
قالدى.
ئۇلار بىر ياتاقتا يېتىپ-قوپۇپ، بىر پارتىدا ئولتۇرۇشتى.
كامىلجان ئەمدى ئېلىغا تېخىمۇ يۆلىنىدىغان بولدى. ئۇنىڭ تاپ-
شۇرۇق، كۆچۈرىدىغان كانسپېكتلىرىدۇ ئېلىنىڭ قولى بىلەن
پۈتىدىغان بولدى.
بىر كۈنى ئۇلار ئېلىلارنىڭ ئۆيىدىن شەھەرگە ئىشەك
ھارۋىسى بىلەن قايتىپ، يېرىم يولدا يامغۇردا قالدى. ئىشەك
ھارۋىسى تەستە ئىلگىرىلەيتتى. كامىلجان بىردىنلا ئېلىنى نوقۇدى:
— قارا، خانقىزلار پىيادە كېتىۋاتىدۇ. ھارۋىغا چىقىرىۋالايلى.
ئىشەك ھارۋا قىزلارغا يېتىشتى. ئېلى ھارۋىدىن سەكرەپ
چۈشتى ۋە ھارۋىنى شەرەت قىلىپ:
— ھارۋىغا چىقىۋېلىڭلار خانقىز؟! — دېدى. قىزلار خۇددى
ئېقىپ كېتىۋېتىپ بىر تال قۇتقۇزغۇچى لىمغا يولۇققاندەك خوشال
بولۇشۇپ ھارۋىغا ياماشتى. ئېلى ئۇلارغا مىشكاپىتىن ياسىۋالغان
«يامغۇرلۇق» نى يېپىپ قويدى.
— كامىل قىزلارغا يېقىن ئولتۇرۇۋېلىپ خانقىزنىڭ دوستىغا
تىكىلىپ قارىدى:
— بۇ سىڭلىم كىم بولىدۇ خانقىز؟
— مېنىڭ دوستۇم.
— ئىسمىڭىز؟
— مەھبۇبە!
— مەھبۇبە، ھىم، سىلەر ساۋاقداشمۇ؟
— ھەئە، بىر ياتاق، بىر پارتىدا...
— ھەم، ئېلى ئىككىمىزمۇ شۇنداق، مانا ئىككى جۈپ

— نىمە دىگەنىڭ بۇ، بىزگە نىمە لازىم ئىدى...— دەپ قوياتتى.

لېكىن ئەبلى بىلەن غېنى كامىلجاندىن ھەم ناھايىتى رازى ئىدى. سەۋەبى كامىلجان ھەر دۈشەنبە شەھەردىن نۇرغۇن يېڭى كىتاپلارنى، قىزىقارلىق ژۇرناللارنى ئېلىپ چىقاتتى. ئەبلى بىلەن غېنى قىن-قىنىغا پاتماي خوشال بولۇپ، ئاخشاملىرى بەس-بەس بىلەن كىتاپ ئوقۇيتتى، تالىشاتتى-تارتىشاتتى. زېرىكىشلىك يېزا ئاخشاملىرى كىتاپلار بىلەن كۆڭۈللۈك، قىزىقارلىق ئۆتەتتى. باللار كامىلجاننى مانا مۇشۇنىڭ ئۈچۈن ياخشى كۆرۈپ قېلىشتى. ئۇنىڭ ھەرقانداق بولمىغۇر گەپلىرىنى، ھەتتا ئانچە-مۇنچە ھاراق ئىچىپ قويۇشلىرى، شوخ يېزا قىزلىرىغا قانات سۆرەشلىرى، ئەبلىنىڭ دادىسىنىڭ ئالدىدا سونايلىنىپ يېتىۋېلىشلىرىنى ھار ئالسىمۇ كەچۈرەتتى. دادىسىدىن كامىلجان ئۈچۈن ئەپۇ سورايتتى. رەنجىگەن خۇلۇم-خوشنىلىرىغا ھۆزۈرخالىق ئېيتاتتى.

يىل ئۆتتى، ئەبلى كۈتكۈچى ئىنى، كامىلجان بوي-رۇت-قۇچى ئاكا بولۇپ يىلنى ئۆتكۈزدى. بۇ چاغدا مەھەللىدە خېلى ئىشلار بولدى. خاتىرىگە ئالغىدەك ئىش: مەھەللىدىن خانقىز تېخنىكومغا — شەھەرگە ئوقۇشقا كىردى. خانقىز يېزا بويىچە ئەڭ چىرايلىق، ئەڭ شوخ قىز. ئۇ ئەبلى بىلەن بىر پارتىدا ئولتۇرۇپ نۇرغۇن ئىمتىھانلاردا ئەبلىنىڭ ياردىمى بىلەن يۇقۇرى نومۇر ئالالىغان، دائىم كۈلۈپ-قىزىرىپلا تۇرىدىغان ئەبلى ئۆز تىرىشچانلىقى، ئەقىللىقلىقى بىلەن خانقىزنى ياخشى نەتىجىگە ئىگە قىلغان ئىدى. ھازىر خانقىز تېخنىكوم ئوقۇغۇچىسى، ئەبلى بولسا، ئۇن يەتتىگە كىرگەن دىخان يىگىت. ئۇ تەڭسىزلىككە ئەبلى ئىچىدە نارازى بولسىمۇ، لېكىن ھەسەت قىلمىدى. ئۆز يېزىسىدىن بەلىم يۇرتلىرىغا بىر قىز بولسىمۇ ماڭغىنى ئۈچۈن ئىچ-ئىچىدىن خوشال بولدى، ئارىدىن يىل ئۆتمەي خانقىز ئەبلىلارنى كۆزگە ئىلماس بولۇۋالدى. ئۇنىڭ چۆرىسىدە ئەگىشىدىغان كامىلجاننىمۇ ھازىر

ئالدىدىن نۇرغۇن ئاجايىپ يىگىلىقلار ئۆتتى. بۇ يىگىلىقلار يىرىدىكى چىغىدا خىيالىغىمۇ كېلىپ باقمىغان ئىدى. ئىلىم قانۇنلىرى، تەجرىبىخانىدىكى ئىشلار، كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرى، ئەدىبىي كىتاپلار- دىكى ۋەقەلەر، تۇرمۇش سەرگۈزەشتىلىرى بىلەن ئارىلىشىپ كەتكەن ھەر خىل ئادەملەر... شۇنىڭ ئۇچۇن خانقىزنىڭ ھىلىقى يامغۇرلۇق ئاستىدىن ئۆزىگە قاراپ كۈلۈمسىرىگەن دوستى ئالىقاچان ئۇنىڭ خىيالىدىن كۆتىرىلىپ كەتكەن ئىدى، بۈگۈن كامىلجان ئېيتقاندىن كېيىن خۇددى ئالىبۇرۇنقى قىزىقارلىق چۈشنى ئەسلىگەندەك قىزنىڭ چىرايى، ئاۋازى ۋە مېڭىش - تۇرۇشلىرىنى ئەسلەپ كۆردى.

ئىككى جۈپ ئوغۇل - قىز چىلاگۇقىراپ ياققان يامغۇردا ئارتۇق قاينىغان ياگىيۇدەك ئېزىلىپ، يېگىلا قېتىق قاچىلانغان سۇزمە خالتىسىدەك ھەممىلا يېرىدىن سۇ تەپچىرەيدىغان بولۇپ قالدى، ئۇلار گۈگۈم ۋاقتى بىلەن شەھەرگە ئارانلا يېتىپ كەلدى. ناۋادا ئېلى ياندىق بولمىغان بولسا مىس - مىس ئىشەك ئۇلارنى يەتتە خۇپتەنگە قالدۇرغان بولاتتى.

ھارۋا كامىلجانلارنىڭ ئىشىگىدىن ئۆتتى. كامىلجان ئېلىنىڭ قولىغا:

— ئىشەك بولمىغان بولسا ئۆيگە كىرەتتۇق، ئاپام ئىشەككە ئۆچ، ئۇنىڭ ئۈستىگە كامىلجان ئىشەك ھارۋىسىدا كەپتۇ، دىسە ئەلە - مەھەللە ئالدىدا سەت! — دىدى.

ئىشەك ھارۋا بىر تار كوچىنىڭ ئېغىزىغا كەلگەندە ئىككى قىز ھارۋىدىن چۈشتى.

— خوش، — دىدى خانقىز تار كوچىغا بۇرۇلۇپ، — سىلەرگە رەھمەت!

— ھارۋىنى بىزنىڭ كوچىغا تارتىڭ! — دىدى مەھبۇبە ھارۋىدىن چۈشۈپ تۇرۇپ.

— رەھمەت، تەكرارغا كېچىكتۇق! — دىدى ئېلى يالغاياق پۇت- لىرىنى يوشۇرغاندەك قورۇنۇپ.

بولدۇق، خوشالمۇ سىز مەھبۇبە؟

مەھبۇبە قىزىرىپ يەرگە قاردى ۋە گەپ يۆتكەش ئۈچۈن ئىشەك بىلەن تەڭ تىرەجەپ كېتىۋاتقان هارۋىكەش بالىغا:

— چىقىرىپلىڭ، قىينىلىپ كەتتىڭىز! — دېدى.

ئېلى كاشىلا بولۇۋاتقان رېزىنكا ئايىغىنى سېلىپ هارۋىنىڭ كەينىدىكى چۆپ ئۈستىگە قويدى-دە، تىزىغىچە لاي كېچىپ تۇرۇپ قىزغا قاردى: مەھبۇبە چىرايلىق ئىدى، بۇنداق چىراينى بىزنىڭ ئېلى تۇنجى قېتىم كۆرمەكتە. ئۇ هاڭ-تاڭ بولدى، لېكىن ئۆزىنى تۇتۇۋالدى:

— مەن ئىشەككە ياردەم قىلمىسام قاراڭغۇغا قالىمىز، تەكرارغا كېچىكمەيلى.

يىگىتنىڭ غەمخورلۇغى مۇنۇ گۈزەل شەھەر قىزىنى رازى قىلغان بولسا كېرەك. قىز ئۇماققىنە كۈلۈمسىرەپ قويدى. كامىل دەرهال قىزدىكى رازىلىقنى بايقىدى-دە، قىزنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە بۇراش ئۈچۈن:

— ئۇنىڭ ئىسمى ئېلى، ھەزرىتى ئېلى ئۈچۈن بۇنچىلىك قىيىنچىلىق ھېچگەپ ئەمەس، — دېدى، قىزلار قاقاقلاپ كۈلۈشتى. ئېلى تۇنجى قېتىم هاراق ئىچكەن ئادەمدەك قىزاردى. خانقىز ئېلىغا چاخچاق قىلدى:

— نېمە ئانچە قىزىرىسەن ئېلى، ئىشەككە ياردەم قىلمەن دەپ ئېتىلىپ كەتمە يەنە! هارۋىغا چىقىۋال!

كامىلجان گەپ قاتتى:

— ئىشەكنى تارتالمىسىمۇ نومۇس قىلىدۇ، ئۇ نومۇسچان يىگىت!

قانداق ياردەم لازىم ساڭا

ئېلى بۇ خاتىرىلەرنى ئاللىقاچان ئۇنتۇپ بولغان. ئۇ ئىككى يىلدىن بېرى شۇنچىلىك جىق كىتاپ ئوقۇدىكى، ئۇنىڭ كۆز

قۆيۇپ بەرسەم كىتاپلارنى ئۇڭتەي ـ تۇڭتەي قىلغۇسى، قولتۇغىغا بىرنەچچىنى قىسىپ ماڭغۇسى باردەك قىلىدۇ. ھەۋەسكارلار ھەر خىل، لېكىن ھەممىڭلارلا مېنىڭ بالىلىرىم، ھېچ ئاتا ئۆز بالىسىنى يامان دىمەيدۇ، ھەممىڭلار سۆيۈملۈك ياشلار ئىكەنسىلەر، قېنى، تائامغا باقايلى، ھارۋىكەش بالام جىقراق يە!

ئۈچ يىل ئۆتتى، بۇ يىل ئېلىلارنىڭ ئاخىرقى يىلى. قىزلارمۇ بۇ يىل ئوقۇش پۈتتۈرىدىكەن، ئېلى خانقىز بىلەن مەھەللىدىمۇ، شەھەردىمۇ پات ـ پات ئۇچرىشىپ تۇردى، لېكىن مەھبۇبەنى بىر قېتىملا كۆردى، يەنى ئۇلار بۇلتۇر ۋىلايەت بويىچە ئېچىلغان ئىلغار ئىتتىپاق ئەزالىرى يىغىنىدا كۆرۈشتى، مەھبۇبە ئېلىنى تونۇپتۇ، ئېلى بولسا قىزنىڭ سوئاللىرىغا قىسقا ۋە قوپالراق جاۋاپ بەردى، قىز:

— پۈتتۈرۈپ شەھەردە قالارسىز؟ — دىدى، يىگىت:

— ياق، — دىدى.

— نەگە بارىسىز ئەمىسە؟

— نەگە بۆلسە شۇ يەرگە.

— شەھەرگە بۆلسىچۇ؟

— يېزىمىزغا يۆتكىلىپ كېتىمەن...

مانا بۇ قىزنى ئېلىنىڭ دوستى كامىلجان ياخشى كۆرۈپ قاپتۇ. ئەلۋەتتە كامىلجاندەك قولى ئۇزۇن يىگىتلەرمۇ ياردەمگە مۇھتاج، ئۇ ئۆزىدىن ئۇستۇنلەردىن ياردەم كۈتۈشى لازىم ئىدىغۇ، كامىلجانغا ئېلىنىڭ قانداق ياردىمى لازىمكىن؟

مېھمان

— ئىككى ئىشتا ساڭا ھاجىتىم چۈشتى، — دىدى كامىلجان ئېلىنىڭ سوئالىغا جاۋاپ بېرىپ، — بۇ ياردەمگە پۇل، ئارقا ئىشىك بىلەنمۇ ئېرىشكىلى بولمايدۇ، بۇ ياردەمنى سەنلا قىلالايسەن.

— ياتاقتا تاماق يوق، مۇزلاپ كەتتىڭلار، يۈرۈڭلار! — قىز ھارۋىنىڭ ئالدىنى توردى، — مەن يالغۇز ماڭمەن بەربىر!

— تارت ئېلى، — دىدى كامىل ھارۋىدا تۇرۇپ تىترەپ، — بۇنداق ئۆلتىپاتنى قايتۇرۇش گۇنا، تېز تارت!

ئېلى كامىلجاننىڭ بۇيرۇغىنى ئورۇنلىدى. بۈك مۆلۈك ھويلىدا، قىزنىڭ ئانىسى ئۇلارنى ئىسسىق مېھرى بىلەن كۈتۈۋالدى. ئەقىللىق كۆزلىرى خىيالچانلىق بىلەن بىر نۇقتىغا تىكىلىپ تۇردىغان، كەڭ پېشانە، قويۇق، دولقۇن چاچلىق دادىسى ئىسسىق چاي ۋە مەزىلىك تاماق بىلەن ئۇلارنى مېھمان قىلدى. كامىلجان چالا بىلىدىغان ۋە ئاڭلىۋالغان يېڭىلىقلارنى شۇنچىلىك ئەزۋەلەپ سۆزلىدىكى مەھبۇبەنىڭ سەۋرىچان دادىسى چېغىدا ئىككى قېتىم يوشۇرۇن ئەسنىۋالدى، ئۇ كەمسۆز، نومۇسچان ھارۋىكەشكە قاراپ:

— سەنمۇ ئوقۇغۇچىمۇ؟ — دەپ سوردى.

— ھەئە...

— بۇ مېنىڭ ساۋاقدىشىم! — دىدى كامىلجان ھارۋىكەشنى تونۇشتۇرۇپ، — مەن يېزىغا چۈشكەندە شۇلارنىڭكىدە تۇرغان، ئۇ مېنىڭ، ياق، كىتاپلىرىمنىڭ ياردىمى بىلەن بىرىنىڭ مەكتەپكە ئىمتىھان بېرىپ كىرەلىدى.

— ياخشى! — دىدى مەھبۇبەنىڭ دادىسى ئېلىغا سىنچىلاپ قاراپ چىقىپ، — مەن ئۇزۇن يىللىق مائارىپچى، باللارنىڭ، ياشلارنىڭ مىجەز - ھەۋەسلىرىنى كۆزىتىشكە قىزىقىمەن. سىلەرگە قىزىق تۇيۇلسىمۇ، ھۆرمەتسىزلىك سېزىلسىمۇ ئېيتىپ قوياي، خانقىز قىزىم ئۆيگە كىرىپلا يېڭى گىلەم ئالغىنىمىزغا سەپ سالدى. كامىلجان ئوغلۇم مېنىڭ ياۋروپاچە ياسىلىپ چېكىلگەن رەسىمىمگە، ئەينەكلىك ئىشكاپ ئىچىدىكى ھاراق، رومكىلارغا دىققەت قىلدى. ھارۋىكەش ئەكىلەتتە ئىسسىمىق بولۇپ قالسۇن خاپا بولما، ھارۋىكەش بالام كىيىملىرىنىمۇ سىقمايلا كىتاپ جاۋىنىمگە يېپىشتى.

ۋلاپ يەرگە قاراپ تۇرۇپ.
مەھبۇبە يىگىتكە يەر
ـ نىمگە ئاۋارە بولىسىز؟ ـ دىدى
ئاستىدىن قاراپ قويۇپ قىزىرىپ، ـ باشقا بىرسى بولسا رەت قى-
لاتتىم، لېكىن سىزنىڭكىگە چىقاي، سىزگە دادام سالام ئېيتتى.
ـ چىقايلى، ـ دىدى خانقىز خوشال بولۇپ، ـ سەن دائىملا
ئەڭ ئىشچان، ئەڭ چىۋەر، پاكىز دىخان قىزلىرىدىن بىرسىنى تو-
نۇشتۇرغىن دەيتتىڭغۇ، ئېلىنىڭ يەڭگىسى لەتىپە شۇنداق چوكان،
ئاكىسى غېنى خەلق ئوقۇتقۇچىسى، ساز، ناخشا، شېئىر، بىلىم، ئەخ-
لاق ھەممىدىلا يېتىشكەن بالا، يۇر دوستۇم، تېزراق چىقايلى.
مېھماندۇست ئائىلە ئۈچۈن مېھمانمۇ بىر چوڭ خوشاللىق، ئېلى
ئۆز مېھمانلىرى ئۈچۈن چىن كۆڭلىدىن خوشال بولدى، داستىخان
ساھىپخانلىقىنى ئاكىسى غېنىغا بېرىپ، ئۆزى مېھمانلارنى رازى قى-
لىش ئۈچۈن قىلالىغانلىكى ئىشنى قىلدى، قىزلارنىڭ جاراڭلىق كۈل-
كىلىرى، غېنىنىڭ يېقىملىق ساز ـ ناخشىلىرى، ھويلىغا يېزا ياشلىرى-
نىڭ تولۇپ كېتىشى ئولتۇرۇشنىڭ كۆڭۈللۈك بولۇۋاتقىنىدىن دېرەك
بېرەتتى. ئېلى ھەر قېتىم چاي ياكى تاماق ئەكىرگەندە يەر ئاس-
تىدىن مەھبۇبەگە قاراپ قوياتتى، قېرىشقانداق ھەر قېتىم ئۇلارنىڭ
كۆزلىرى ئۇچرىشىپ قالاتتى ۋە قىز مېيىقىدا كۈلۈپ قوياتتى. قىز
ئېلىگە بارغانسېرى يېقىملىق، چىرايلىق تۇيۇلۇشقا باشلىدى. ئېلى
كۆڭلىدە: «ناۋادا مۇشۇ قىز كامىلجانغا راستىلا ماقۇل بولسا كامىل-
جاننى بەخت بىلەن تەبرىكلەشكە ئەرزىيدۇ» دەپ ئويلىدى.
كامىلجان ئولتۇرۇشنىڭ يېرىمىدا كىرىپ كەلدى، ئۇ خۇددى
بۈگۈنكى ئولتۇرۇشتىن خەۋەرسىز دەك، ئۆزىچىلا بۇ ئۆيدىكىلەرنى
يوقلاپ چىققانداك دالاندا بوۋايدىن، كېلىندىن، مېھمانلاردىن بىر-
مۇ ـ بىر ھال سورىدى. مېھمانلارنىڭ ئالدىدىلا سوغا ـ سالاملىرىنى
ئېچىپ ھەممىسىنى لەتىپەكە ئۇزاتتى، ئۇ ئەمدى بىردىنلا ئەڭ ھۆر-
مەتلىك مېھمانغا ئايلىنىپ تۆردىن ـ مەھبۇبەنىڭ يېنىدىن ئورۇن
ئالدى.

— خوش قېنى؟

— بىرىنچىدىن مەھبۇبەنى خانقىز يېزىغا باشلاپ چىقىدۇ. سەن ئۇلارنى ئۆيۈڭگە مېھمانغا چاقىرىسەن، مەن قانچە تەكلىپ قىلىپمۇ ئۆيۈمگە ئاپىرالمىدىم، سېنىڭ ئۆيۈڭگە ئۇ جەزمەن كىرىدۇ. خانقىز- نىڭ دېيىشىچە مەھبۇبە پات-پاتلا سېنىڭ گېپىڭنى قىلغىدەك، ھەي قوزا، ساڭا كىمنىڭ ھەسداشلىقى قوزغالمىسۇن؟ مېنىڭ دادام سېنى مېنىڭدىنمۇ ياخشى كۆرىدۇ. ناۋادا ئۈچىم پۇشمىسا ئىدى، مەنمۇ سەندەك يۇۋاش، كەمسۆز، جىمغۇر بولۇۋالاتتىم، لېكىن بو- لالمايمەن، سائىتىگە يۈز تەڭگە بەرسىمۇ بولالمايمەن ئېلى. شۇن- داق قىلىپ چاقىرىسەن بولامدۇ؟

— بولىدۇ.

— ئۇنداق بولسا بىرىنچى ياردىمىڭنى مۇشۇ يەكشەنبە قىلى- سەن، ماقۇلمۇ؟

— ماقۇل، خوپ، ئىككىنچىسىنچۇ؟

— ۋاقتى كەلگەندە دەيمەن... پۇل لازىمـمـۇ؟ ھە راست، ئاكاڭنىڭ ئايلىقىغا مېنىڭ نامىمدىن، ياق، دادامنىڭ نامىدىن ئېيت، ياخشى تەييارلىق قىلسۇن، ياخشى كۈتسۇن!

— خوپ!

ئىش «خوپ» بىلەنلا تۈگىمىدى. ئېلى شەنبە كۈنى ۋەلىسى- پىت بىلەن ئۆيىگە چىقتى، يەڭگىسى ئۈچ بالىسىنى ئانىسىغا تاپ- شۇرۇپ ئالدىراپ يۈرۈپ نان ياقتى، مال سويدى، ئۆي جۆندىدى؛ كامىلنىڭ تاپشۇرمىسى بىلەن ئۇستەل-ئورۇندۇق قويدى. ئازراق قىزىل ئىچىملىك تەييارلىدى.

يەكشەنبە كۈنى چۈشتە ئېلى خۇددى يۈزى بىلەن يەر دەس- سىگەندەك تەستە مېڭىپ خانقىزلارنىڭ ئۆيىگە — قىزلارنى مېھمانغا تەكلىپ قىلىپ كىردى:

— ئۆيىمىزنى كۆرگەچ بىر چىنە چاي ئىچىپ چىقساڭلار- كەن... — دېدى قىزلار ئالدىدا ئارتۇق تۇيۇلۇۋاتقان قوللىرىنى ئۇ-

لار بىلەن ئىزھار قىلىپ بۇنداق خەت يېزىپ باققىنى يوق ئىدى،
خەت قىزغا تەسىر قىلغان، ئۇنى ئويچان، تەمكىن ۋە ھېسسىياتلىق
قىلىپ قويغان ئىدى. لېكىن قىز ئۆز روھىدا بۇنچىلىك ئۆزگىرىش
پەيدا قىلغان خەت توغرىسىدا ھېچكىمگە لام-جىم دېمىدى. قىز
ئۆزىنىڭ ھەر كىمنى جەلىپ قىلالايدىغان چىراي-ھۆسنى، كىشىلەر-
دە ھۆرمەت ۋە قىزىقىش پەيدا قىلالايدىغان خۇلقى-مىجەزى بى-
لەن يىگىتلەرنىڭ شېرىن تىل، چوڭقۇر ھېسسىيات بىلەن تولغان
خەتلىرىنى تاپشۇرۇۋېلىشقا ھەقلىق، شۇنداقلا ئۆزىنىڭ قاتتىق مى-
جەزى، ھاياتقا بولغان تەلەپچانلىغى بىلەن بۇ خەتلەرنى رەت
قىلىپ جاۋاپ بېرىشكە ھەقلىق بولسىمۇ، لېكىن مۇنۇ تۇنجى خەت
ئۇنى گاڭگىرىتىپ قويدى. خەتتە قىز گۈزەللىگى، ئۇنىڭ مەھلىيا
كۆچى، سېلىقۋاتقان ئازاپلىرى، يىگىت ساداقىتى توغرىسىدا ھېچنەر-
سە دېيىلمىگەن، پەقەتلا ياشلىق ۋە دوستلۇق توغرىسىدا ئاددىلا
گەپلەر يېزىلغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ گەپلەر قىز قەلبىنىڭ نازۇك
جايلىرىغا بېرىپ تەككەن ئىدى. قىز قەلبىنىڭ ياشلىق تىلەكلىرىگە
ھېسداشلىق، ھەمنەپەسلىك سادالىرى ئاڭلىنىپ تۇرغان بۇ خەت
ھاياتقا قىز بىلەن ئوخشاش قارايدىغان بىر قەلب ئىگىسىنىڭ تى-
لەكلىرىنى بايان قىلغان ۋە بىر يوشۇرۇن يىپ بىلەن قىز مەيلى-
نى باغلىماقتا ئىدى. قىز تۆۋەندىكى قۇرلارنى تەكرار ئوقۇدى:

«ئىلىم-پەن، مەدەنىيەت تارىخىنى ۋاراقلاپ كۆرسەك ئال-
تۇندەك نۇر چېچىپ تۇرىدىغان تۆھپە ئىگىلىرىنى كۆرىمىز. ئۇ-
لارنىڭ ھەممىسىلا ئاممەت ياكى بىراۋنىڭ غەمخورلۇغى بىلەن ھۆر-
مەتلىك ئورۇنغا ئېرىشكەن ئەمەس، بەلكى تىرىشىش، ئىزلىنىش
ئۆز غايىسىگە ئېرىشىش يولىدا ئۆزلىرىنىڭ قىممەتلىك ياشلىغىنى
سەرپ قىلىش ھېساۋىغا ئېرىشكەن ... ياشلىق غايىگە باي دەۋ-
رىمىز، غايىسىزلىك، قۇرۇق نام، پۇل، راھەت ئۈچۈن ئىنتىلىش، بۇ
نەرسىلەرنى ھاياتنىڭ مېغىزى ۋە بەختى ھېساپلاش ئىنسانى

ئېلى پەتنۇس بىلەن يېڭىدىن قورۇلغان سەيلەرنى ئېلىپ كىرگەندە كامىلجاننىڭ قىزلارغا تىنىمسىز ھالدا سۆزلەۋاتقانلىغىنى، قىزلارمۇ زېھىن قويۇپ ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاۋاتقىنىنى كۆردى.

— بۇ ئۆي ئۆز ئۆيۈم! — دېدى ئۇ ۋاقىراپ تۇرۇپ، — سىلەرنىڭ ئۆيىمىزگە كىرگىنىڭلارغا تولىمۇ خوشالمەن، دادام بىز ئاغىنە ئۈچىمىزنىڭ ئىستىقبالى ئۈستىدە كۆپ باش قاتۇرىدۇ. يېقىندا غېنىنى شەھەرگە يۆتكىمەكچى، چوڭ دادامنى مېھمان ئورنىدا كۈتىمىز. دادام ئايرۇپىلان بىلەن ئىچكى ئۆلكىلەرگە ئاپىرىپ ئوينىتىپ كېلىمەن دەۋاتىدۇ. ئېلىنىڭ خىزمەت ئورنى ئاللىقاچان ھەل بولۇپ بولغان گەپ!

ئېلى ئاخىرىسىنى ئاڭلاشقا تاقەت قىلىپ تۇرالمىدى. ئۇ بىلدى: دېمەك بۈگۈنكى چاي كامىلجان قىزلار ئالدىدا ئۆزىنى كۆرسىتىدىغان، ماختىنىدىغان سورۇن بولۇپ قاپتۇ. «بوپتۇ، — دەپ ئويلىدى ئېلى خوشال بولۇپ، — ئاشۇ قىزلار رازى بولىدىغان بولسا كامىلجاننىڭ يالغانچىلىغىنىمۇ كەچۈرۈشكە بولىدۇ.»

ئۇلار كەچ ۋەلسىپىت بىلەن قايتتى، قىزلارنى بولسا، خانقىزنىڭ دادىسى كەچقۇرۇن تىراكتۇر بىلەن شەھەرگە ئېلىپ كەتتى.

— بىرىنچى خىزمىتىڭ جايىدا، — دېدى كامىلجان كەچتە ئېلىنى قۇچاقلاپ، — ئىككىنچىسىنى دەرھاللا باشلا، قىز ماڭا مايىل. ئەمدى ئوخشىتىپ بىر خەت يازسەن، شۇنىڭ بىلەن مەسىلە ھەل بولسۇن. شۇنداق يازكى، خەتتىن قىز بىر گۈزەل قەلب ئىگىسىنى كۆرسۇن!

خەت

مەھبۇبە تۇنجى قېتىم يىگىت خېتىنى تاپشۇرۇۋالدى. ئۇنىڭغا كۆز تاشلاپ يۈرگەنلەر، سۆركۈلۈپ-ئايلىنىپ يۈرگەنلەر، كۆز، تىل ۋە ھەركەتلىرى بىلەن مۇھەببەت ئىزھار قىلىشىپ يۈرگەنلەر خېلى كۆپ بولسىمۇ تېخى ھېچكىم يۈرەك — قەلبىنى سەممىي تىل-

ـسىلا خانقىز:
— قويغىنا، مىڭەم ئايلىنىپ كەتتى، چاقماق سوكنودىن پار قىلىپ قىشلىق يوپكا كىيمەيلىمۇ؟ — دەيدۇ. مەھبۇبە كۈلۈپ قويۇپ:
— ماقۇل، كىيەيلى. ۋېنا شەھىرى ئەتراپىدا قويۇق ئورمانلىقلار باركەن. باشقا دۆلەتلەردىن نۇرغۇن ياشلار ئۇ يەرگە كېلىپ قەدىمقى ئادەملەردەك تۇرمۇش كەچۈرىدىكەن، ۋېنادا دۇنيانىڭ ھەممە يېرىدىن كېلىدىغان نەچچە مىڭ يېتىم بالا بار ئەكەن... — دەيدۇ.
— يېڭىلىق ئىزلەپ سەنمۇ كېتىپ قالما يەنە، يۈر مەھبۇبە، باغچىنى ئايلىنىپ كېلەيلى.
«كامىلجان قارىماققا يەڭگىل، پىكرى تېز، غەيرەتسىز كۆرۈنگىنى بىلەن قەلبى پاك ئوخشايدۇ، مېنىمۇ خەقلەر سوغاق دېيىشىدۇ. لېكىن مەن ئۇنداق ئەمەسقۇ، ئادەملەرنىڭ سىرتقى قىياپىتىگە قاراپلا باھا بېرىشكە بولمايدۇغۇ، بەلكى كامىلجان كۆڭلىگە ئولۇغ غايە پۈككەن. غايىسىگە يېتىش ئۈچۈن تىرىشىۋاتقان يىگىتمۇ، مەن نىمىشقىمۇ بىكارلا مېنى كۆزلەپ يۈرگەن ئەرزىمەس يىگىت دەپ ئۇنىڭدىن ئۆزەمنى قاچۇرغاندىمەن؟ يېقىنلىشىپ كۆرەي، سىردىشىپ باقاي، كىم بىلىدۇ، ماڭا راستلا ياخشى دوست بولۇپ قالامدۇ تېخى...»
قىز شۇنداق ئويلىدى-دە، كامىلجاننىڭ خېتىگە جاۋاپ يېزىش ئۈچۈن كەچكى تاماقتىن كېيىن ياتىقىدىن ئۆيگە قايتتى...

ئېلى، يۈر سېنى مېھمان قىلاي

كامىلجان ئۈچ كۈندىن كېيىن خانقىزدىن ئاغزى چاپلانمىغان لىپاپىدا بىر خەت تاپشۇرۇۋالدى. خەتتە نىمىلەر دېيىلگەنلىكىنى ئۇقمايلا كامىلجان خانقىزنى چۈشلۈك تاماققا بازار ئاشخانىسىغا ئېلىپ كىرىپ مېھمان قىلدى.

بۇرچىنى بىلمىگەنلىك، ئىنسانى قەدرىنى خورلىغانلىق بولىدۇ ... بۈيۈك مەقسەت يولىدا ئىنتىلگەنلەرلا بىر بىرىگە مەدەتكار ۋە دوست بولالايدۇ. مىۋىلىك دەرەخنىڭمۇ ياپرىغى بولىدۇ، قورايىڭمۇ ياپرىغى بولىدۇ. ياپرىغى بولغانلىكى نەرسە شەرۋەت مىۋىلىك بولىۋەرمەيدۇغۇ؟ ياپراق - يېشىللىق سىرتقى كۆرۈنۈش، شىرىن مىۋە بېرىش - بەرمەسلىك قىممەتنىڭ ئۆلچىمى ... مەھبۇبە، قىممەت تارازىسىدا ئۆلچىگەندە، ئەڭ تارازا باسىدىغىنى ياشلىقتا تۆككەن ھالال تەرىمىز ... مەن سىزنى كۆزەتتىم، بايقىدىم، سىزنى سىر ئېيتىشقا ۋە پىكىر ئورتاقلىشىشقا ئەرزىيدىغان قىز ئىكەن دىگەن خۇلاسىگە كەلدىم ...»

مەھبۇبە قارىماققا ياسانچۇق، ھاكاۋۇر قىز. ئۇنىڭ تالچىۋىقتەك ئەۋرىشىم بەدىنىدە ھەر كۈنى دىگىدەك كىيىم ئالمىشىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئوماق لەۋلىرى كۆپىنچە ھىم، ئىنچىكە قاشلىرى ئاستىدىكى يوغان قارا كۆزلىرى دادىسىدەك خىيالچان، بۇغداي ئۆڭلۈك چىرايى پاك، لېكىن سوغاقراق كۆرۈنىدۇ. ئۇنىڭغا باشقىلار ئاسانلىقچە يېقىنلىشالمايدۇ ۋە دوستلۇق ئەمەس، ئادەتتىكى نورمال مۇناسىۋەت توغرىسىدىمۇ گەپ ئېچىشقا پېتىنالمايدۇ. لېكىن قىز دىتىغا سىققان ئادىمى بىلەن ياشلىق ئارزۇلىرى، ئوقۇغان كىتابلىرى، ئىلىم - پەن يېڭىلىقلىرى توغرىسىدا شۇنچىلىك بېرىلىپ سۆزلىشىدىكى، بۇنداق چاغلاردا ھەر قانداق مۇھىم ئىشنى، يەۋاتقان تامىقىنى ئۇنتۇپ قالىدۇ. ئۇنىڭ ئىلىم - پەن، مەدەنىيەت، تارىخ - جۇغراپىيە بىلىملىرى ئۈستىدە يېڭىلىقلار يېزىلغان بىر نەچچە خاتىرىسى بار، خاتىرىسىدىكى يېڭىلىقلارنى يادلىۋېلىش ئۈچۈن ئۇ كۆڭلى تارتقان بىرسى بىلەن پاراڭلىشىشقا ئامراق، بۇنداق چاغلاردا ئۇ كۆپىنچە دادىسى بىلەن سائەت - سائەتلەپ پاراڭلىشىدۇ، تالىشىدۇ ۋە ئۆز دىگىنىدە چىڭ تۇرۇۋېلىپ دادىسىنى رەنجىتىپمۇ قويىدۇ. خانقىز بىلەن بۇ خىل يېڭىلىقلار ئۈستىدە بىر ئىككى ئېغىز پاراڭلاش-

لغدىن ئاغزىنى يۇمالماي قالدى. ئۇنىڭ ۋاقىرىغۇسى، ئەسەبلەرچە سەكرەپ كۈلگۈسى، پۈتۈن شەھەرگە ئاڭلىغۇدەك قىلىپ قىزنىڭ نامىنى توۋلىغۇسى كەلدى، لېكىن ئۆزىنى ئارانلا تۇتۇۋالدى. شۇ چاغدا جوزىغا ئىككى تەخسە بوسو كەلدى.

لېكىن ئەچۇرۇن ئىختىيارى ھەركەت ۋاقتىدا ئۇ خەتنى ئېلىغا كۆرسەتكەندىن كېيىنلا ئالدىراپ خوشال بولۇپ كەتكىنىگە ئىقرار بولدى، خەتتە دوستلۇق ھەققىدىكى سۆزلەردىن باشقا مۇ-ھەببەت توغرىسىدا ئەستە قالغۇدەك سۆز يوق ئىدى، شۇنداقتىمۇ «پات-پات ئۇچرىشىپ تۇرايلى» دىگەن بىر جۈملە سۆز كامىلجان-نىڭ ئۈمىدىنى ئاشۇراتتى.

— پات-پات ئۇچرىشىپ تۇرايلى، دىدىمۇ، بولدى، بۈگۈنلا ئۇچرىشىمەن، بۈگۈنلا توي توغرىسىدا سۆزلىشىمەن! — دىدى كامىلجان.

— ئىختىيارىڭ، — دىدى ئېلى بىر يوشۇرۇن ئازاپ بىلەن خورسىنىپ ئۇلۇق-كىچىك تىنىپ، — مېنىڭچە بۇ خىل قىزلاردىن ئېھتىيات قىل، ئالدىراپ سۆز ئېچىپ قويۇپ چاندۇرۇپ يۈرمىگىن. قىز سېنىڭدىن بىلىم ئېلىش، يارامىلىق ئادەم بولۇشنىڭ ھۆلىنى قو-رۇشتا پىكىرداش، تىلەكداش بولۇشنى تەلەپ قىپتۇ. قىزنىڭ تە-لىۋىدىن بەكمۇ چەتنەپ كەتمە.

— سېنىڭچە ئاشۇ قىز بىلەن يالغۇز بىللە ماڭغاندا كىتاپلار-دىكى سۆزلەرنى قىلامدۇ ئەمەسە؟ ئۇنداق قىلىشقا مېنىڭ نەدە تاقىتىم بولسۇن؟ كىتاپ، بىلىم توغرىسىدا سۆز بولسىلا بېشىم قاتىدۇ مې-نىڭ. مۇھەببەت، كەلگۈسى ھايات توغرىسىدا سۆزلەشمىسەك، پاراڭ-نىڭ نېمە لەززىتى، سەيلىنىڭ نېمە پايدىسى بولسۇن؟ مەسىلەن، تولۇن ئاي بۇلۇتلار ئارىسىدىن كۈلۈپ چىققاندا قىز توساتتىنلا: ئېيتىڭلا، ئاي يەردىن قانچىلىك يىراقتا دەپ سوراپ قالسا، مەن ئۇنىڭغا جاۋاپ بېرىش ئورنىغا: قانچە يىراق بولسا بولىۋەرسۇن، دۇنيادى-كى ئەڭ يورۇق ئاي مېنىڭ يېنىمدا دەپ جاۋاپ بەرسەم بولمى-دىمۇ؟ قايسى قىز يىگىتلەردىن بۇ خىل ماختاشنى كۈتمەيدىكەن؟

ئۇلار ئازادە بىر جوزىنى ئىگەللەپ ئۇدۇلمۇ-ئۇدۇل ئولتۇ-رۇشتى.

— ئەمدى مۇرادىڭىزغا يەتتىڭىز، — دىدى خانقىز مەيۇس هالدا قاپىغىنى سۈزۈپ، — بەختلىك بولدىڭىز، مەهبۇبەڭىزمۇ بەختلىك قىلدىڭىز، ماڭا نىمە سوغا قىلىسىز ئەمدى؟

— سىزنىمۇ، — دىدى كامىلجان قىزنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قاراپ كۈلۈپ تۇرۇپ، — هازىر تاماق، ئاخشاملىققا كىنو، ئاندىن كېيىن ... قاراڭغۇ كوچىلارنى ئايلىنىپ ... — كۆزىنى قىسىپ قويدى ئۇ.

— مەهبۇبىڭىزنى نەگە قويىسىز؟ ئېيتمەن بىكار! — قىز ناز بىلەن كامىلجاننىڭ مەڭزىگە ئۇرۇپ قويدى.

— نىمە سوغا قىلاي ئەمىسە؟

— ئون ئۈچ يۈەنلىك ماجاندىن بىر تىزىق ئېلىپ بېرىسىز! مەهبۇبەڭىزنى ئۇناتقىچە ئاز خىزمەت قىلدىممۇ!

— ماقۇل، دىگىنىڭىزنى قىلاي، لېكىن هازىر ئاپامدىن ئالمىسام ئۇنچىلىك پۇلۇم يوق!

— نومۇس قىلىڭ، ئەكىلىڭ يانچۇغىڭىزنى ئاختۇرۇپ باقاي.

قىز قولىنى كامىلجاننىڭ تۆش يانچۇغىغا ئۇزاتتى. كامىلجان قىزنىڭ قولىنى تۇتۇۋېلىپ هىجىيىپ تۇرۇپ لېۋىگە ئېلىپ مېڭىۋىدى، قىز ئۇنى سىلكىۋەتتى:

— نىمە كۆرۈۋاتىسىز ئادەمنى؟ — دىدى قىز راستىنلا خاپا بولۇپ، — دوستۇمنى ئۆتۈنۈپ بەرسەم تېخى، ئەمدى مېنىمۇ بوزەك قىلماقچىمۇسىز؟

— چاخچاق! — دىدى كامىلجان قىزغا يېلىنىپ، — خاپا بولماڭ، ماقۇل، مارجاننى ئېلىپ بېرەي، لېكىن ئاۋال خەتنى ئوقۇپ باقاي، جېنىم تاقىلداپ كېتىپ باردۇ، بەربىر بىر ئوقۇۋالمىسام كېلىسىدىن غىزا ئۆتمەيدۇ!

— پاھ، تېخى! — قىز مىيىغىدا كۈلۈپ قويدى.

كامىلجان خەتنى ئالدىراپ بىرلا ئوقۇپ چىقتى-دە، خوشال-

رەكنىڭ تۇۋىگە ئاخشىمى سېنىڭ بىلەن بىللە كەلدىمۇ، بولدى، ئۇ
سېنىڭ ئولجاڭ، ئىشەنمىسەڭ مېنىڭ بۇگۈنكى غەلىبەمنى كۆر، يۇر سېنى
مېھمان قىلاي، ئازتولىدىن قېقىۋالايلى، يۇرەكلىك-رەك بولۇشقا پاي-
دىسى بار.

كىم ئۇ سىزگە ئۆز ئەقلىنى ھەدىيە قىلغان؟

كەچكۈز، ئېرىق-ئۆستەڭ سۇلىرى ھورۇنلۇق بىلەن ئاستا
ئاقىدۇ، سېرىق ياپراقلار خۇددى بەرگىدىن ئايرىلىشنى خالىمىغان-
دەك لەيلەپ-پىلدىرلاپ ئۇچىدۇ-دە، نەم ھاۋادىن ئېغىرلاشقان
تۇپراق ئۇستىگە چۈشىدۇ. گۈگۈم ئارىلاپ ئۇچقان قاغىلار قاناتلى-
رىنى ھورۇنلۇق بىلەن لەپىلدەتسە، ئۇنىڭغا جاۋابەن چۆپ ۋە دان-
غا تويغان كالىلار ئالچاڭلىشىپ، پۇشۇلدىشىپ، ئېغىر چامىدىشىپ
ئەزمىلىك بىلەن سوزۇپ مۆرىشىدۇ...

بىر سائەتتىن بېرى كامىلجان بىلەن مەھبۇبە ياپراقلار ئۇس-
تىگە دەسسەپ، ياندىشىپ مېڭىشىپ سەيلى قىلىشماقتا. ئۇلارغا قا-
رىغۇچىلار: «بۇ ئىككى ياش تازا گۈلى-گۈلىگە كەلگەنلەردىن ئى-
كەن» دېيىشىدۇ. لېكىن ئۇلار بىر بىرىگە شۇنچىلىك يېقىن مېڭىش-
قىنى بىلەن بىر بىرىدىن شۇنچە يىراقلار. بىر سائەت ۋاقىت ئۇلار-
نى مەقسەتسىزلا بىر يولدا مېڭىپ قېلىشقان يولۇچىلارغا ئايلاندۇ-
رۇپ قويۇشتى. ئۇلار بىرىنچى جۈملە سۆزلىرىدىنىلا بىر بىرىنىڭ
كۆتكەن يېرىدىن چىقمىدى.

بىر سائەت ئىلگىرى ئۇلار شەھەر باغچىسى ئالدىدا ئۇچراش-
تى. يىگىت ھاياجانلانغان ھالدا ئىككى قولىنى شىم يانچۇغىغا سې-
لىۋېلىپ، تۇنجى قېتىم سەھنىگە چىقىدىغان ئەرتىستەك ئالاقزادە
بولۇپ مېڭىپ يۇرەتتى. قىز بولسا خوشال، لېكىن تەمكىن، خاتىر-
جەم ئىدى. ئۇ خۇددى ئۆز ئاكىسى ياكى ئۇستازىغا ھۆرمەت بىل-
دۇرگەندەك خۇشچىراي ھالدا:

— قىزنىڭ رايىغا باقمىساڭ چاندۇ، مەھبۇبە مېنىڭ كۆزىتىشىمچە ئۇنداق ماختاشلارنى خالىمىسا كېرەك. مەسىلەن، ئاي توغرىسىدا سوراپ قالسا: ئاي يەردىن ئۈچيۈز سەكسەن مىڭ كىلومېتىر يىراقلىقتا تۇرىدۇ، ئۇ يەردىن قىرىق توققۇز ھەسسە كىچىك دەپ جاۋاپ بەرسەڭ، قىز بايىقى ماختاشلىرىڭنى ئاڭلىغاندىنمۇ بەكرەك خوشال بولۇپ ساڭا تېزرەك بېرىلىشى مۇمكىن، مېنىڭچە سەن بىر نەچچە كۈن تەييارلىق قىل. «يۈز مىڭ نىمە ئۈچۈن» دىگەن كىتاپتىن بىر قىسىم بىلىملەرنى يادلىۋال، ئۇلۇغ شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىدىن يادلىۋال، شۇ چاغدا قىزنى تېزرەك ئالدىيالايسەن!— دىدى ئېلى خىيالچانلىق بىلەن.

— نىمە، ئالدىيالايسەن؟

— ھازىرمۇ ئالدىماقچى بولۇۋاتىسەنغۇ؟ — دىدى ئېلى راست گەپنى قىلىپ، — قىزلارنى ئالداشنى سەن شۇنچىلىك تەبىئى، تۇرمۇشنىڭ مەنتىقىسى دەپ چۈشىنىسەن، شۇڭا قىلىۋاتقان ئىشلىرىڭ ساڭا غەلىتە سېزىلمەيدۇ، مەسىلەن، مەھبۇبە سېنى ھازىرچە كۆڭلىگە ئۇلۇغ مەقسەتلەرنى پۈككەن، بىلىملىك يىگىت دەپ قاراۋاتىدۇ. سەن قىزدىكى بۇ چۈشەنچىنى ساختا يول بىلەن پەيدا قىلدىڭ. راستمۇ؟

— جەڭنىڭ توققۇزى رەڭ ئەمەسمۇ؟ ھە، نىمە بوپتۇ؟

— سەن ئالايما،— دىدى ئېلى كامىلجاننى يېنىك قولتۇقلىۋېلىپ،— خېلى مەن-مەن دىگەن قىزلارمۇ ئالدىنىدۇ، لېكىن ئۇلار ئالدانغىنىنى بىلگەلى چاغدا يىگىتتىن يۈز ئۆرۈشكە كېچىككەن بولىدۇ. يىگىت ئۇنى يوشۇرۇن قىلتاققا چۈشۈرۈپ بولغان بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن قىزلارنىڭ كۆز يېشى كۆپ بولىدۇ ...

— بۇ گېپىڭ جايىدا،— دىدى كامىل كۈلۈپ قويۇپ،— قىزلار ئۈچۈپ يۈرگەن ئەركىن قۇش. ئۇنى قانداق يول بىلەن تورغا چۈشۈرسەڭمۇ بەرىبىر. سەن ئېلى ئىشنى تولىمۇ مۇرەككەپلەشتۈرمىگىن، قىزلارنىڭ قەلبى ئۇنچىلىك سىرلىق ئەمەس، يالغۇز تې-

ياپون ماشنسدەك تېز چاپپدىكەن - هه!

— هساپلاپ كۆرۈك،— دەپ ئۆز سۆزىنى ئىسپاتلاشقا كـ
رشتى مەهبۇبە بالىلاردەك شوخلۇق بىلەن قوللىرىنى ئوينىتىپ،—
يەر شارىنىڭ دىيامېتىرى ئالتە مىڭ ئۈچيۈز يەتمىش بىر كىلومېتىر،
ئايلانمىسى قىرىق مىڭ كىلومېتىر، سائەتكە ئوتتۇز كىلومېتىردىن
ماڭسا ئۈچ يىل سەككىز ئايدا ئايلىنىپ چىققىلى بولىدۇ: ماگىللان
يە!كەنلىك كېمىدە نەچچە ۋاقىتتا ئايلىنىپ چىققان بىلەمسىز؟

— ئىمتىهان ئالغىلى تۇردىڭىزغۇ، قىزچاق!— دىدى كامىلجان

قاراڭغۇ باغنىڭ ئارقا ئىشىكىگە كەلگەندە قىزنىڭ بىلىكىدىن باق
قا ئاستا تارتىپ،— يۈرۈك، باغنى ئايلىنايلى.

— كوچا ياخشى،— دىدى قىز كۈلۈپ،— قاراڭا، كۆن نۇرى
تاغلارنى قانداق قىزارتىۋەتكەن، بۇ ئاجايىپ مۇجىزە هە؟ قۇياش
ئالتە مىڭ گىرادۇس ئىسسىقلىقتا. يەر شارىدىن بىر مىليون ئۈچ
يۈز مىڭ هەسسە چوڭ. يەردىن بىر يۈز ئەللىك مىليون كىلومېتىر
يىراقلىقتا تۇرىدۇ. لېكىن نۇر سېكۇنتىغا ئۈچيۈزمىڭ كىلومېتىر تېز
لىكتە يول بېسىپ يەر شارىغا سەككىز مىنۇتتىن كۆپرەك ۋاقىتتا
يېتىپ كېلىدىكەن. قۇياشنىڭ سىجىللىقى، ئۆزىنىڭ تېزلىگى ئىنسا
نىيەتنىڭ هاياتىغا كېپىللىك قىلمىسا، بىر نەدىن بىنا بولاتتۇق؟
شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئاسماننى، سىرلىق سەييارىلەرنى، تىنىق كۆز
ئاخشىمىنى ناهايىتى ياخشى كۆرىمەن.

قىز بارغانسېرى قۇيۇقلىشىۋاتقان يۇلتۇزلارغا، تاغلارنىڭ ئاق
سۈزۈك چوققىلىرىنى يالتىرىتىپ كۆتىرىلىۋاتقان تولۇن ئايغا قاراپ،
يىگىتتىن سەل يىراقلىشىپ ئاستا ماڭدى. كامىلجان قىزنىڭ تۇن
جى ئېچىلغان ئەتىرگۈل غۇنچىسىدەك يېقىملىق قامىتىنى يۇرۇتۇپ
گۈزەللەشتۈرۈۋاتقان ئايغا رەهمەت ئېيتتى، قىزنىڭ قولىنى قولتۇغ
دىن چىقىرىۋەتكەن ئۆدەكلەرگە «مىڭ لەنەت» دىدى-دە، قە
تاقەتسىزلىك بىلەن يېقىنلىشىپ قىزنىڭ جەينىكىدىن چىڭ تـ
دى. قىز قارشىلىق قىلىش ئورنىغا كۈلۈپ قويۇپ:

— ياخشىمۇسىز كامىلجان ئاكا! — دەپ قولىنى ئۇزاتتى. كامىلجان قىزنىڭ نازۇك قولىنى ئوتتەك قىزىق ئالقانلىرى بىلەن مىجىغاندا بەدىنى ئوتقا چۈشكەن يار يىلىمدەك ئېرىدى. ئۇ ئېلىنىڭ جىكىگەنلىرىنى تامامەن ئۇنتۇپ ئۆز تەبىئىتىگە دەرھال قايتتى-دە، قىزنىڭ بارماقلىرىنى ئىككى ئالقىنىغا ئېلىۋېلىپ تويىماي سىلاشقا باشلىدى. قىز ئاستا قولىنى بوشاتتى-دە:

— يۈرۈڭ، ئايلىنىپ كېلەيلى! — دەپ كامىلجاننىڭ جەينىكىدىن يېنىكلا قولتۇقلىۋالدى. كامىلجان قولتۇغىدىكى قىز قولىنىڭ مەس قىلغۇچى كۈچى بىلەن ئەقلىدىن ئازدى-دە، ئىختىيارسىز ھالدا قىزنىڭ ئۆز بىلىكىگە چۈشكەن قولىنى يەنە بىر قولى بىلەن تۇتۇۋالدى.

— قوللىرىڭىز قانداق ياخشى مەھبۇبە؟ — دېدى.

— نېمىسى ياخشى؟ — دېدى قىز كۈلۈپ كامىلجانغا يېنىچە قاراپ. بۇ چاغدا قىزنىڭ بۇدرە، قىجىم چاچلىرى كامىلجاننىڭ قۇلاقلىرىنى قىتىقلىدى، — يا يېرىلمىغان، يا قاداق يوق! خۇددى خېمىردىن ياسىۋالغاندەك تۇرسا...

كامىلجان قىزدىن نازاكەت ۋە ئەركىلەش كۈتكەن ئىدى، لېكىن قىز گەپنى باشقا ياققا بۇرىدى. ئۇلار جىم مېڭىشتى. قىزنىڭ رايى قايتقان ئىدى. ئۇ قىزغۇچ قارىيىۋاتقان كەچكى ئاسمانغا قارىدى، ياۋايى ئۆدەكلەر خۇددى قىرغۇچى ئايروپىلاندەك ۋىشىلداپ جەنۇپقا قاراپ ئۇچۇپ ئۆتتى. قىز ئاسمانغا قاراپ كۈلدى:

— كۆردىڭىزمۇ، ئاۋۇ ئۇچۇپ ئۆتكەن ياۋايى ئۆدەكنى، — دېدى كامىلجاننىڭ قولتۇغىدىكى قولى بىلەن ئاسماننى كۆرسىتىپ، — ئاشۇ سۈرئىتى بىلەن سائىتىگە يەتمىش-سەكسەن كىلومېتىر ئۇچالايدۇ. ئاشۇ سۈرئىتى بىلەن بىر يىل ئۇن ئايدا يەر شارىنى بىر ئايلىنىپ چىقالايدۇ.

— شۇنداق ئاسانمۇ؟ — كامىلجان ھەيران بولۇپ سورىدى، —

خالىس خىزمەتنىڭمۇ يولى بولىدۇ

كاملجان ياتاقتا ياتمايدىغان، سىنىپتىمۇ ئىلىنىڭ يېنىدا ئول-
تۇرماي ئەڭ ئارقىدىكى پارتىدا ئۆزى بىلەن بىر ياشلىق، ساقلى
دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان ئەركىن ئىسىملىك يىگىتنىڭ يېنىدا
ئولتۇرىدىغان بولۇۋالدى. ئۇ ئىلىنى كۆرگەن يەردە تەتۈر قاراپ
ئۆتۈپ كېتىدىغان، شەپكىسىنى كۆزىگە كىيىۋېلىپ ھېچكىمگە گەپ
قىلمايدىغان بولۇپ قالدى. بۇ ھالنىڭ سەۋەۋىنى بىرلا ئىلى ياخ-
شى چۈشىنەتتى. ئاكا-ئۇكا، يېقىن دوست بولۇپ بىر نەچچە يىل
يۈرگەن يىگىتلەر ئۈچۈن بۇ خىل يىراقلىق ئەلۋەتتە چوڭ ئازاپ.
ئىلى قانچە قېتىم كاملجانغا گەپ قىلاي دەپ تەمشەلسىمۇ، كامل-
جان تەتۈر قاراپ يېقىن كەلمىدى.

چارەكلىك ئىمتىھان ئېلىنىپ، نەتىجىسى ئېلان قىلىنغان ئاخ-
شىمى ئىلى ئازاپتىن ئۇخلىيالمىدى، سەۋەۋى، كاملجان ئاساسلىق
پەنلەرنىڭ تۆتىدىن يىگىرمە ئەتراپىدا نومۇر ئېلىپ ئويۇتقا قالغان
ئىدى. ئىلى كېچىچە تۈزۈك ئۇخلىيالماي ئۆزىنى كايىپ چىقتى:
«شامىل شۇجى بىلىپ قالسا چاتاق، — دەپ ئويلىدى ئۇ، — نىمىشقا
بۇرۇنراق ئۇنى يېنىمغا قايتۇرۇپ ئەكىلىۋېلىشقا ھەركەت قىلمىدىم...»
ئەتىگەنلىك تەكراردا كاملجان كۆرۈنمىدى، سىنىپ تەربىيەچىسى
ئىلىدىن سورىۋىدى، ئىلى:

— كەيپىياتى ياخشى ئەمەس، سەۋەۋى ئېنىق ئەمەس، —
دەپ يالغان ئېيتتى. مۇئەللىم ئۇنىڭغا:

— سىز ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ شۇجىسى تۇرۇپ بىر سەپدىشى-
ڭىز سەپتىن چۈشۈپ قېلىۋاتسا قاراپ تۇرامسىز؟ — دېدى، ئىلىغا بۇ
گەپ تەسىر قىلدى. ئۇ كاملجان بىلەن سۆزلىشىش قارارىغا
كەلدى.

تۇنجى قارياققان كۈنى مەكتەپ مەيدانى ئوقۇغۇچىلار بىلەن

— قۇرۇقلۇقتا بايلىق جىقمۇ، دېڭىز تېگىدە بايلىق جىقمۇ؟
دېڭىز ئاستىدا يۈز مىليارت توننىدىن جىق ئالتۇن، ئۈچيۈز سەك-
سەن مىليارت توننىدىن كۆپ نېفىت باركەن. دېڭىز ئاستىدىكى
رۇدىلارنى يەر يۈزىگە يېيىتسا ئىككى يۈز مېتىر قېلىنلىقتا بولىدى-
كەن. ئاسمانمۇ دېڭىزغا ئوخشاش تەگسىز، سىرلىق. ئىككىسى ئوخ-
شايدۇ، قايسىسى بايراقكىن ...

— قايسىسى باي بولسىمۇ بىزگە ئەسقاتمايدۇ! — دېدى كامىل-
جان قىزغا پۈتۈن گەۋدىسى بىلەن يېقىنلىشىپ، — لازىمى دادام-
نىڭ بايلىقى، دادامنىڭ هوقۇق-ئىناۋىتى، دادام يەنە ئۆستى.
مەخسۇس ماشىنا تەگدى، داداملا هايات بولىدىكەن، بىز تىرىشمى-
ساقمۇ بەختلىك بولالايمىز! — ئۇ ئۇنىڭ قولىنى قىزنىڭ نازۇك بې-
لىدىن ئۆتكۈزدى. شۇ چاغدا قىزدا تۇيۇقسىز غايىۋى كۈچ پەيدا
بولدى-دە، بىرلا سىلكىنىپ يىگىتنىڭ چاڭگىلىدىن ئازات بولدى.

— مەھبۇبە، مېنى قىينىماڭ، مەن...

— نېمە دەپ چۈكۈلداۋاتىسىز؟ — دېدى قىز غەزەپلىك كۆز-
لىرىنى كامىلجانغا تىكىپ، — سىزنىڭ قەلبىڭىزدىن خەتتىكى گەپلەر
چىقمايدىغانلىقىغا ئەمدى ئىشەندىم. دادىڭىزنىڭ هوقۇق ۋە ئىناۋى-
تىدىن پايدىلىنىپ هەممە نېمىگە قول سوزۇپ يۈرۈپسىز-دە؟ سىزگە
پاك قەلبى، تەر بەدىلىگە كەلگەن بىلىمى بىلەن خىزمەت قىلىپ،
سىزنى بەختلىك قىلىش ئۈچۈن خورلۇق تارتىۋاتقان بىرسى بار-
كەن-دە! ئېيتىڭا، سىزگە ئەقىل-بىلىمنى هەدىيە قىلغان كىم ئۇ؟

... كەچكۈز شامىلى باشلاندى، جىمجىت كوچىدا سېرىق
ياپراقلار شالدىرلىشىپ ئۇچتى. قىز ياپراقلار ئۈستىنى دەسسەپ كەي-
نىگە ياندى، ئۇنىڭغا تىنىمسىز ياپراق تۆكۈۋاتقان دەرەخلەر با-
رىكاللار ئېيتتى. يۇلتۇزلار يېقىنلىشىۋاتقاندەك، تاغلار هەسەن-هۈ-
سەندەك روشەنلىشىپ كۆۋۈۋاتقاندەك بىلىندى...

ۋاتسا بۇنىڭغا چىداپ تۇرغىلى بولسۇنمۇ؟
ئۇزاق جىمجىتلىقتىن كېيىن
— مېنى كەچۈر، — دېدى ئېلى
ئۇلۇق كىچىك تىنىپ، — ئەخمەقلىق قىلدىم. ئاھانەت قىلىشقا ھەق-
لىقـەن!
ئۇ شۇنداق دېدى - دە، كەينىگە يېنىپ ياتىقىغا قاراپ ماڭ-
دى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياش ئاقتى، ئۇ كۆز يېشىنى
بىرسىگە كۆرسىتىشتىن قورقۇپ، ياتاققا كىرمەي كوچىغا ماڭدى.
— ئېلى!
ئېلى تونۇش ئاۋازدىن چۆچۈپ توختىدى، مەكتەپ دەرۋازىسى
ئالدىدا ۋەلسىپىتكە تايىنىپ شامىل شۇجى كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى.
ئەللىك ئىككى ياشلىق، بەستى قاملاشقان، خۇما كۆزلىرى
كۈلۈپلا تۇرىدىغان بۇ خۇش پېئىل ئادەم بۈگۈن جىددىيلەشكەن ئىدى.
ئۇ سول ئالقىنى بىلەن يالاڭۋاشتاق بېشىنى سىلاپ قويۇپ چېچىنى
تاراپ قويدى - دە، كۈلۈمسىرەپ:
— ئېلى، ئاغىنەڭ نىمە قىلىپ يۈرۈۋاتىدۇ؟ — دەپ سورىدى.
ئېلى شامىل شۇجىنىڭ مەكتەپكە بىكار كەلمىگىنىنى چۈشەن-
دى. دېمەك ئۇ كاملجاندا بولۇۋاتقان ئۆزگىرىشنى سەزگەن. ئۇ
ئادەمدىن ھېچنەرسىنى يوشۇرغىلى بولمايدۇ، ئۆز ئاتىسىدەك راپا-
ۋەتچىلىك قىلىۋاتقان بۇ ئادەمگە ھەممىنى ئېيتىش كېرەك.
ئۇلار يول سىرتىدىكى ئورمانلىق ئىچىدە — قىردا زوڭزىيىپ
ئولتۇرۇشتى. ئېلى بولغان ئەھۋالنىڭ ھەممىسىنى تولۇق ئېيتتى.
— ئىمىن ئەپەندىنىڭ قىزىمۇ؟ — دېدى ئاخىر شامىل شۇجى
ئانىسىنى ئىشقا سېلىپ ھېچ
يەرنى سىجاپ ئولتۇرۇپ، — سېنى،
ئىش چىقىرالماي ئەمدى، مېنىڭ نامىمنى سېتىپ ئوقۇش پۈتتۈر-
مەي كادىر بولماقچى بوپتۇ، يەنە تېخى ۋىلايەتنىڭ بىر بۇجىڭنى
ئەلچىلىككە قويۇپ قىزغا بېسىم ئىشلەتكىلى تۇرۇپتۇ. بايا ئاڭلىدىم،
كاملنى بولۇشىغا قويۇ-
مەن مەكتەپكە ئەھۋالنى مەلۇم قىلىمەن،
ۋەتكەن سىنىپ تەربىيىچىسى بىلەن سۆزلەشمەكچىمەن!

تولدى. ئوقۇغۇچىلار ئۆزلىرىگە بۆلۈنگەن تازىلىق مەيدانلىرىنىڭ قار-
لىرىنى دۆۋىلىگەچ قارغا مىنىشىپ ئويناشماقتا ئىدى. ئويۇن بار
يەردىن كامىلجان تېپىلاتتى. ئېلى ئۇنى تۇتۇۋالدى:

— بۈگۈن ياتاقتا قونىسەن، — دېدى ئۇ كامىلجاننىڭ يېڭىدىن
تۇتۇۋېلىپ، — سۆزلىشىدىغان مۇھىم ئىش چىقىپ قالدى.

— بىلىمەن! — دېدى كامىلجان سوغلا قىلىپ، — سۆزلىشىدى-
غان ھېچ ئىش يوق، بىلىپ قوي، مەن ئوقۇمايمەن، خىزمەت ئور-
نى تېپىپ قويدۇم، ماڭا ياردەم قىلىمەن دەپ ئاۋارە بولما، يەنە
ئۈچ كۈندىن كېيىن مەن ئوقۇغۇچىلار تىزىمىدىن چىقىمەن.

— داداڭ ئۇنىدىمۇ؟

— كارىڭ بولمىسۇن، سەن ئەمدى بىزنىڭ ئىشلىرىمىزغا
ئارىلاشما!

— نىمىگە رەنجىپ قالدىڭ كامىل؟

— كىمنىڭ كۆچى بىلەن مەكتەپكە كىردىڭ، كىمنىڭ كۆچى
بىلەن يۈز تاپتىڭ؟ ئاش بەرگەن قازاننى چاقتىڭ ئېلى!

— نىمە قىلدىم مەن؟ — ئېلى بۇ تويۇقسىز ئاھانەتلەردىن ھاڭ-
تاڭ قالدى.

— بەختىمگە ئولتۇرغىنىڭنى بىلمەمسەنا؟

— نىمە؟!

— ماڭا خەت يېزىپ بەرگەن بولۇپ قىزلار ئالدىدا بىلىمىڭنى
كۆز-كۆز قىلىپ مېنى يەرگە ئۇردۇڭ! بىلەمسەن، ھېلىقى مەھبۇ-
بەگە يازغان خېتىڭ مېنى مەسخىرىگە قويدى. مېنى ئالدامچى
قىلىپ ئۇنىڭ ئالدىدا يەرگە قاراتتىڭ!

ئېلى بۇ ئاھانەتنى ھار ئالدى. دوستىنى بەختلىك قىلىش
ئۈچۈن ئۆز قەلبىدىكى ئەڭ قىممەتلىك نەرسىلىرىنى، ياشلىق تە-
لەكلىرىنى، ئۆزىگىلا تېگىشلىك بولغان ھايات ھەققىدىكى قاراشلىرى-
نى سەرپ قىلىپ قىزنى كامىلغا يېقىنلاشتۇرۇش مەقسىدى بىلەن
يازغان جۈملىلىرىگە ئالقىش ئورنىغا ئاھانەت بىلەن جاۋاپ بېرى-

قىدىن كېيىن ئۆزىنىڭ بۇرچى دەپ تونۇپ بېرىلىپ ئىشلىدى.
لېكىن كامىلجان ئېلىنى يامان كۆرۈپ قالدى. ئۇ ئېلىنىڭ ئارقى-
سىدىن تىللايدىغان، ئالدىدا دارىتما گەپ قىلىدىغان بولۇۋالدى.
شۇنداق بولسىمۇ ئېلى ھەر كۈنى ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشتى. ئۇنىڭ
ھەركىتىنى كۈزەتتى. كەچقۇرۇن تەكراردىن قېچىپ كېتىشكە، ئەتى-
گەنلىك تەكرارغا چىقماي قويۇشقا يول قويمىدى، تاپشۇرۇقلارنى
مۇستەقىل ئىشلىشكە «نازارەت» قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە
ماتېماتىكا تاپشۇرۇقلىرىنى پۇرسەت بولسىلا ئۇنىڭ بىلەن بىللە
ئىشلىدى، ئۇنىڭغا بىلمىگەنلىرىنى چۈشەندۈردى ... ئارىدىن ئىككى
ئاي ئۆتكەندىن كېيىن كامىلجان ئېلىدىن ئەيمىنىدىغان، ئۇنىڭ
ئالدىدا كەلسە-كەلمەس گەپ قىلمايدىغان بولۇپ قالدى. ئۈچ ئاي
ئۆتكەندىن كېيىن بولسا كامىل ئېلىنى ھۆرمەت قىلىدىغان بولۇپ
قالدى. چۈنكى پۈتۈن مەكتەپ بويىچە ئېلىنىڭ ھۆرمىتى چوڭ ئى-
دى؛ ھەر قېتىمقى ئىلغارلارنى مۇكاپاتلاشتا، ئەلاچىلارنى تەقدىر-
لەشتە ئېلى بىرىنچى بولۇپ تىلغا ئېلىناتتى. «4-ماي» مۇناسى-
ۋىتى بىلەن ۋىلايەت بويىچە ئىلغار ئوقۇغۇچىلار يىغىنى بولغاندا
ئېلى پېداگوگىكا تېخنىكومىنىڭ ئىلغارلىرىنى باشلاپ يىغىنغا ۋە-
كىل بولۇپ باردى، مانا شۇ يىغىنىدا ئۇ «ياشلىق باھارىمىزنى ۋە-
تەنگە تەقدىم قىلايلى» دېگەن تېمىدا ناھايىتى ئالقىشقا ئېرىشكەن،
چوڭقۇر مۇھاكىمىلىك سۆز سۆزلىدى.

چۈشلۈك دەم ئېلىشتا يىغىن زالىنىڭ دەم ئېلىش ئۆيىدە ئۇ-
نى قىزلار قورشىۋالدى:

— ئونىنچى سىنىپنى تۈگىتىپ ئالىي مەكتەپكە كىرەلمىگەن
ياشنىڭ يەنە قانداق ئىستىقبالى بولسۇن؟

— تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ ساتراچلىق قىلسىڭىز
سىزنى ئۈمىدسىزلىك چىرمىۋالمامدۇ؟

— ساتراچلىق بولسىمۇ ئىش تېپىلسىلا چوڭ گەپ، كەچكىچە
كوچا چىڭدىسىڭىزچۇ؟

— سىزنىڭ يۈز خاتىرىڭىز، — دېدى ئېلى ئاخىر يېلىنىپ، — تۆت دەرستىن تۆۋەن نومۇر ئالدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە تەشكىلسىز، ھېچكىمنى كۆزگە ئىلمايدۇ، كەمچىلىكلىرى بار، لېكىن بىز ئۇنى تۈزەپ كېتىمىز، سىز ئارىغا كىرمىسىڭىز قانداق بولاركىن...

— نېمە؟ ئۇ مەكتەپكىمۇ سېنىڭ سايەڭدە كىردى، بىلىپ تۇرىمەن، ئىمتىھاندا سېنىڭدىن كۆچۈرۈپ يۈرۈپ ئۆتتى. مەن سېنىمۇ تەنقىت قىلىمەن: نېمىشقا ئۇنىڭ نامىدىن قىزغا خەت يازىسەن؟ خالىس خىزمەت قىلاي دەپسەن-دە؟ خالىس خىزمەتنىڭمۇ يولى بولىدۇ. چاپاننى، ئۆتۈكنى بىرسىگە بېرىپ تۇرۇشقا بولىدۇ، لېكىن بىر ئادەمنىڭ پەزىلىتىنى ئىككىنچى ئادەمگە ئارىيەت بېرىپ تۇرغىلى بولمايدۇ. يادىڭدا بولسۇن، ياردەم قىل، لېكىن يولى بىلەن بولسۇن، مېنىڭ يۈز-خاتىرەمنى قىلساڭ ئۇنىڭ ساختا، بولمىغۇر قىلىقلىرى بىلەن كۆرەش قىل، كۈچۈڭ يەتمىسە مانا مەن بار!

ئېلىنىڭ دىلى يورۇدى...

تۈيۇقسىز ئۇچرىشىش

ئېلى مەكتەپ ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ ئىشخانىسىغا كۆچۈپ چىقتى، ئۇ ھەر كۈنلۈك دەرسكە تولۇق قاتنىشىش، تاپشۇرۇقلارنى تولۇق ئىشلەش بىلەن بىللە يەنە ياشلار ئىتتىپاق خىزمىتى، يىغىن، دوكلات، سۆھبەت، سىرتقى ئالاقە، كۈندىلىك ئىشلار بىلەن ھەر كۈنى باشقىلاردىن جىقراق جاپا چېكەتتى، جىقراق ھەرىكەت قىلاتتى، ئاز ئۇخلايتتى، ئاز كوڭۈل ئاچاتتى. ئۇ ئەمدى شەخسى ئىشلىرى توغرىسىدا كەمدىن كەم ئويلايدىغان بولۇپ قالدى. لېكىن ئۇ كامىلجاننى تاشلىۋەتمىدى. سىنىپ تەربىيىچىسى بىلەن سۆزلىشىپ، ئىككى قېتىم كامىلجاننى سىنىپنىڭ تۇرمۇش يىغىنىدا تەكشۈرتكۈزدى، تەنقىت قىلدى، تەكشۈرۈش يازغۇزدى، كامىلجاننىڭ ئەھۋالىنى پات-پات شامىل شۇجىغا مەلۇم قىلىپ تۇردى. مانا بۇلارنى شامىل شۇجىنىڭ تەن-

خۇددى كونا تونۇ-
قىز كۆلدى، ئۇ ئەتراپقا قاراپ قويۇپ،
سوردى:
شىدەك ئېلىنىڭ يېنىدىن چىمدىپ
دادام بارمىدىڭىز؟ بىرىنچىگە
—رەنجىپ قالدىڭىزمۇ، نىمىشقا
خانقىز
قىلىپ قويىدۇ. ھەر قېتىم
پات - پاتلا سىزنىڭ گېپىڭىزنى
سورايدۇ.
ئالاھىدە
تېچمۇ دەپ
بارغاندا «ھىلىقى ھارۋىكەش»
قاراپ، — خىجىلمەن.
— رەھمەت! — دىدى ئېلى يەرگە
ناھايىتى خىجىلمەن!
دوستۇمنىڭ سىزگە قىلغان قوپاللىقى ئۈچۈن
خوشال، سىزنىڭ ھىلىقى خېتىڭىز
— ئەكسىچە مەن سىزدىن
چۈشىنىپ يەتمىگەن
بولمىغان بولسا، كاملەجاننى ئۈنچىلىك تېز
قالدى.
بولاتتىم. بىراق، دوستىڭىزغا بەرگەن گېرىمىڭىز چېنىپ
— قايسى خەتنى دەيسىزكىنتاڭ، — دىدى ئېلى ھودۇقۇپ، —
مەن ھىچقاچان سىزگە خەت يازغىنىم
پەرىزىڭىز توغرا ئەمەس،
يوق!...
— دىدى قىز يىگىتنىڭ
— پەرەز ئىكەنلىگىگە ئىشىنەمسىز؟
ئۇنداق بولسا كاملجاننىڭ
كۆزىگە يالت قىلىپ قاراپ قويۇپ،
تېنىۋالالمايسىز.
نامىدىن ماڭا قارىتىپ خەت يازغىنىڭىزدىن
— نىيىتىم...
— ئىزا-
— خىجىل بولماڭ، — دىدى قىز ئۇنىڭ سۆزىنى بولۇپ،
ئۆز ئىسمىڭىزنى يازغان
ھات ئۇشۇقچە، ناۋادا خېتىڭىزنىڭ ئاخىرىسغا
بولسىڭىز ئىدى، بىز بۇ چاققىچە يېقىن دوستلاردىن بولۇپ قالغان
بولاتتۇق!
— خاتانى تۈزەتسەمچۇ؟ — دىدى ئېلى ھەسرەت بىلەن ئۇلۇق
تىنىپ، — دوست بولۇشمىزغا تېخى يەنە ۋاقت بارغۇ!
— ئۇ كەلگۈسىگە مەنسۇپ، — دىدى قىزمۇ ئۇلۇق كىچىك
تىنىپ، — ئۇ بىر ئۆتكەن ئىش. لېكىن ئۆتكەن ھەر بىر ئىش
بىزنى پۇشايمان قىلدۇرمىسۇن، بەلكى خوشال قىلسۇن. ئۆمۈر ئا-
شۇنداق ئۇششاق ئىشلارنىڭ توپلىمى. بۇ توپلامنىڭ ھەر بىر بې-
تىنى ئوقۇغىنىڭىزدا يۈز قىزارمىسا، بەلكى ئۆز - ئۆزىڭىزدىن رازى

— ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن يىراق ناھىيىگە ئەۋەتىسچۇ؟

بۇلار ئېلىنىڭ «غايە ئۇچۇن تىرىشقان ھەرقانداق بىر ياش ئىستىقبالىغا ئىگە بولالايدۇ» دىگەن خۇلاسىگە قوشۇلمىغان قىزلار-نىڭ سوئاللىرى ئىدى. ئېلى قىزلاردىن ھودۇقتى. ئۇ جاۋاپ بېرىشتىن قېچىپ يىغىن زالىغا مېڭىۋېدى، بىر قىز بىلەن دۇقۇرۇ-شۇپ قالدى. قىز يەرگە قاراپ ماڭغاچقا تۇيۇقسىز دۇقۇرۇشتىن چۆچۈپ بېشىنى كۆتەردى ۋە بويۇنلىرىغىچە قىزىرىپ:

— ئېلى! — دىدى.

— سىزمۇ كەلگەنىدىڭىز؟ — دىدى ئېلى مەھبۇبەنى تونۇپ، — ياخ-شى تۇرۇۋاتامسىز؟

— بۇنداق يىغىنلار سىزگىلا مەنسۇپمىدى؟ — دەپ كۈلدى قىز، — سۆزلىگۈچى بولالمىساقمۇ ئاڭلىغۇچى بولالايمىز.

قىزنىڭ ئاۋازىدىكى سەمىمى زوقلىنىش ئېلىنى ئوڭايسىزلاندۇردى. نەچچە يۈز ئادەمنىڭ كۆزى تىكىلگەن سەھنىدە قىزىق نەچچە مىنۇت ھودۇقماي سۆزلىگەن سۆزمەن يىگىت قىز ئالدىدا دۇدۇقلىدى:

— سىلەرمۇ بۇ يىل پۈتتۈرىسىلەر-ھە؟ — دىدى ئۇ گەپ يۆت-كەپ، — بىزمۇ بۇ يىل پۈتتۈرىمىز، ۋەدىڭىزگە ئەمەل قىلىپ راستلا يېزىغا چىقامسىز؟

— سىلەر يېزىدىن شەھەرگە قاچقاندىكىن، بىز يېزىغا چىقـ-مىساق، يېزا قۇرۇغدىلىپ قالار.

— كامىلجاننىڭ گېپىنى تېخىچىلا ئىسىڭىزدىكەندە، — دىدى ئېلى كامىلجاننىڭ بىر چاغلاردا، ئېلىنىڭ خىزمەت ئورنىمۇ تەييار، شەھەرگە بوۋاينىمۇ كۆچۈرۈپ ئەكىرىۋالىمىز، دىگىنىنى دەرھال ئە-سىگە ئېلىپ، — شەھەرگە بىلىم ئىزلەپ كىردۇق، ئىش ئىزلەپ كىر-مىدۇق، بىزنى بېقىپ چوڭ قىلغان، قوينى كەڭ يېزىمىزنىڭ ئۈمى-دىنى ئاقلىيالايمىز!

ئىنگلىزچە سۆز يادلىدى. ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ ئىشخانىسى يېرىم كېچىگىچە يورۇق تۇرىدىغان بولدى.

لېكىن شۇنداقتىمۇ ھامان ئۇنىڭ دىققىتى چېچىلاتتى. بۇدرە چاچ، خىيالچان قارا كۆزلۈك، ئوماق قىز ئەمىلا قىلمىسۇن ئۇنىڭغا قاراپ تۇرۇۋاتقاندەك، مېڭىسىدا كۈلۈپ قويۇپ: «كۆزىڭىز كىتاپتا بولغىنى بىلەن خىيالىڭىز باشقا يەردىمۇ، ئەمىشقا ئۆزىڭىزنى ۋە باشقىلارنى ئالدايسىز!» دەۋاتقاندەك بىلىنەتتى...

ئۇ ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى باشقىلار سېزىپ قالمىسۇن دەپ ئۆزىنى خوشال، جۇشقۇن كۆرسىتىشكە ئۇرۇنۇپ باقاتتى. لېكىن ھامان چاناتتى. بىر كۈنى فىزىكا مۇئەللىمى ئوچۇق دەرس ئۆتكۈزدى. دەرسنىڭ پىششىقلاش باسقۇچىدا مۇئەللىم دەرسنىڭ قانداق ئۆزلەشكىنىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن ئەڭ ياخشى ئوقۇغۇچىسىدىن دوسكىغا چىقىرىپ سۆزلىتىپ باشقا تىڭشىغۇچى مۇئەللىملەر ئالدىدا ئۆزىنى كۆرسەتمەكچى بولدى.

— قېنى ئېلى دوسكىغا چىق! — دېدى مۇئەللىم. پۈتۈن زېھنى بىلەن ئىنگىلىزنى ئالقىنىغا قويۇپ ئولتۇرۇپ دەرس تىڭشىغان بۇ ئوقۇغۇچىسىغا ئىشەنچ قىلىپ، ئېلى چۆچۈپ كەتتى ۋە قولاقلىرىغىچە قىزىرىپ دوسكىغا چىقتى. ئۇنىڭ پۇتلىرى تىترەيدى، ئۇ دەرسنىڭ بېشىنى ياخشى سۆزلىدى، لېكىن فورمۇلاغا سېلىپ يېشىدىغان يېرىگە كەلگەندە دۇدۇقلىدى، ئاخىر يەرگە قاراپ جىم تۇرۇپ قالدى.

— نېمە قىلدىڭ دەرس تىڭشىماي، — مۇئەللىم غەزىۋىگە چىدىماي ئەڭ ياخشى ئوقۇغۇچىسىنى سىلكىشلىدى، — ماڭ ئولتۇر، كىم سۆزلەيدۇ؟

ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى دىگۇدەك قول كۆتەردى. ئېلى نېمە قىلىپ ئولتۇردى؟ مۇئەللىم يۇلتۇزلارنىڭ ئېقىشى، پىلانېتلارنىڭ تارتىش كۈچى توغرىلىق سۆزلىگەندە ئېلىنىڭ يادىغا بىردىنلا «ئادەملەردىمۇ تارتىش كۈچى بولىدىغۇ، مەسىلەن، مۇھەببەت تارتىش

بولسڭىز، ئۇ چاغدا كـۈنلەرنى مەنىلىك ئۆتكـۈزگەن بولسىز، مانا شۇ چاغدا ياشلىق لاي سۇدەك ئېقىــپ ئۆتمىگەن بولىدۇ، سىزچە قانداق؟

ئېلى گەپ قىلمىدى، قىزنىڭ چىرايلىق يۈزىگە، كېلىشكەن قامىتىگە سىنچىلاپ قاردى. ئۇ خۇددى قىزنى ئەمدىلا كۆرۈۋاتقانـ دەك، شۇ بىرىنچى قېتىم كۆرۈشتىلا بىر يوشۇرۇن يىپ بىلەن باغلىنىپ قېلىۋاتقاندەك بىئارام بولماقتا ئىدى.

ئەمدى ئىككىنچى قېتىم يۈزلەشمەيمەن

شۇ كۈندىن باشلاپ ئۇنىڭ ئازاپلىق كۈنلىرى باشلاندى. يەـ گىـرمە بىر يېشىغىـچە قىزلارنىڭ كـۆزىگە قاراپ باقمىغان دىخان بالىسىنىڭ يۈرىكى تۇيۇقسىز قاپقانغا چۈشكەن بۆجەنىدەك تېپچەكـ لىدى، ئۇنىڭ ھەممىلا ئىشىغا، ھەممىلا خىيالىغا بىر قىزنىڭ سىماـ سى ئارىلىشىۋېلىپ ئىشنىڭ بەرىكىتىنى، ئۇيقۇسىنىڭ مەزىسىنى قاـ چۇردى «ھەي ئەقىل ئوغرىسى قىزلار! ــ دەپ كايىدى ئۇ ئۆ ـ زىچە غۇتۇلداپ، ــ سىلەرنىڭ كۆلەڭگەڭلار چۈشكەن ئىشنىڭ سۈيى قاچىدۇ، سىلەرنىڭ نامىڭلار ئارىلاشقان ئىشنىڭ چىگىشى كۆپىيىدۇ. شۇ چاققىچە ماتېماتىكا فورمۇلىلىرىنى بىر قېتىم ئۇنتۇمىغان ئىدىم، مانا قاراڭ، كوسىنوس كۋادراتىنىڭ فورمۇلىسى ئورنىغا تانگېنۇس كۋادراتىنىڭ فورمۇلىسىنى قوللىنىپ خاتا ئىشلەۋېرىپتىمەن. مۇشۇنداق بولسا ئاز كۈندە شەپكىنى پۇتۇمغا، شىبلىتنى بېشىمغا كىيىپ كوچىغا چىقىدىغان ئوخشايمەن، ھەي ئىست، نېمىشقا ئۇ قىز بىلەن سوھبەتلەشتىم؟ كامىلجاننىڭ قەدرىگە ئەمدى يەتتىم...»

ئۇ ئازاپتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ كۈندىلىك ئىشىنى بىر ھەسسە كۆپەيتتى: ساۋاقداشلىرى بىلەن ئوخشاش ئوقۇغۇچىلىق ۋەزىپىسىنى ئورۇنلىغاندىن سىرت ئۆزلۈكىدىن ئىنگلىز تىلى ئۆ ـ گەندى، ھەر كۈنى ئوقۇغۇچىلار ئۇخلىغاندىن كېيىن ئىككى سائەت

سەيلە قىلساق دادام نىمە دېيەلەيتتى.
— بوۋادى، يوقىلاڭ گەپلەرنى قىلما، مەھبۇبە بىلەن ئىككى-
چى قېتىم يۈزلەشمەيمەن، يۈزلەشسەم ئادەم ئەمەسمەن، مانا مەن
ساڭا ۋەدە بېرىمەن!

يىگىت ئىكەنسەن ۋەدەڭدە تۇرغىن

ياز كەلدى، كىشىلەرنى شامالغا تەشنا، سايىگە ئامراق قىلى-
دىغان ئىنچىكە كۈنلەر باشلاندى. بۇنداق چاغلاردا جانغا ئارام
بولىدىغان جاي - سۈيى شوخ، چۆپلىرى يۇمران، تۇپرىقى ھۆل
دەرەخلىك باغلار، بۇنداق باغلاردا بۇلبۇللارنىڭ تولا سايراپ ئۈنى
پۈتكەن، گۈللەرمۇ مۇرادىغا يېتىپ ئېچىلىپ پۇراق چاچقان، كاك-
كۇك ئۆز تۇخۇمىنى چىشلىۋېلىپ ياۋاش، گول قۇشلارنىڭ ئۇگى-
سىدىن ئۆز نەسلىگە ماكان ئىزلىگەن، تەبىئەت ئارمىنىغا يەتكەن،
ئۆسۈملۈكلەر قۇياش تەپتىگە قانغان، كائىنات كۆي ۋە خۇشبۇي
ھىد بىلەن تولغان... ھەممىلا نەرسە غۇربەتتىن يىراق، بەخت
قۇچىقىدا ياتقان بولىدۇ...

مەكتەپ پۈتتۈرۈش ئىمتىھانى ئېلىنى چارچاتتى، ئۇرۇقلاتتى.
ئون نەچچە خىل دەرسنىڭ ھەممىسىدىن ئەلا نەتىجە ئېلىش ئۈ-
چۈن ئۆزىنىڭ ياشلىق كۈچ-زېھنىنى ئايىماي ئىشقا سالغان نەۋ-
قىران يىگىتمۇ بۈگۈن بەخت قۇچىقىدا، ئۇنىڭ قەلبى ياز ئاپتى-
ۋىدا يورۇغان دالىدەك نۇرلۇق، خۇشاللىقى تاغ سۈيىدەك جۇشقۇن،
يەنە ئون كۈندىن كېيىن ئۇ ئوقۇغۇچىلىق ھاياتى بىلەن خوشلى-
شىپ جەمئىيەتكە تۇنجى قەدىمىنى باسىدۇ. ئۇ ئەمدى ئەۋلات تەر-
بىيىلىگۈچى، مىۋە بەرگۈچى باغۋەن بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ
چارچىغان بولسىمۇ روھلۇق، باغلار ئۇنىڭغا ئانا قۇچىقىدەك مېھىر-
لىك، ياپراقلار دوست - ياران چاخچىقىدەك يېقىملىق. ئۇ بۈگۈن
باققا مەقسەتسىزلا سەيلىگە چىقتى، خوشال بولغان مىنۇتلىرىدىلا

كۆچىگە مىسال، مەھبۇبە شۇنداق بولماي نىمە؟» دىگەننى ئويلىدى-دە، بىردىنلا خىيالى قىزغا كۆچتى. دەرستىن كىيىن سەزگۈر مۇئەللىم ئۇنىڭغا تەنە قىلدى:

— يەنە ئۈچ ئايدا خىزمەتكە چىقىسەن، قىزلار بىلەن قاتنىشلىق سۆزلەشسەڭمۇ ۋاقىت چىقىدۇ. دەرس ۋاقتىنى سەرپ قىلمىساڭمۇ بولىدۇ!

— مۇئەللىم مەن... — ئۇنىڭ ھەقىقەتنى رەت قىلىشقا تىلى بارمىدى.

تەجرىبىلىك كامىل شۇ كۈنى كەچقۇرۇن ئۇنىڭ ياتىقىغا ھەجىيىپ كىرىپ كەلدى:

— قانداقكەن؟ — دىدى ئۇ ئېلىنىڭ كۆزىگە قاراپ، — مەن تۆت پەندىن ئۆتەلمىگەندە ماڭا نەسىھەت قىلىپ ھارمىغان يىگىت مانا ئەمدى، پۈتۈن شەھەر سېنىڭ نىمىنى ئويلاپ ئولتۇرغىنىڭنى بىلىپ بولدى.

— نىمىنى ئويلاپتىمەن؟

— بىلمەيدۇ دەمسىنا؟ خانقىز ھەممىنى ئېيتتى. ئىلغارلار يىغىنىدا مەھبۇبە بىلەن نىمىلەرنى دىيىشكىنىڭنى مەھبۇبە خانقىزغا ئېيتقان، ئۇنىڭ ئۈستىگە خانقىزدىن سېنىڭ يەتىمىش پۈشتۈڭنى قويماي سورايدىكەن... قىز شۇنچە ئوت-كاۋاپ بولۇۋاتسا سېنىڭ يۈرىگىڭ ئېرىمايدىغان تاشمىدى؟...

— سەن تولا يوقىلاڭ گەپلەرنى قىلما كامىل!

— كۆرىمەن، ئات ئايلىخانىغا، يول سارىخانىغا بولغان ئىكەن-دە! ئىچىم ئۈنچىلىك قارا ئەمەس ئۇكا، ئوغۇل بالىكەنسەن، قەدىنىڭنى چاق! خانقىزغا ئېيتاي. ئىككى جۈپ بولۇپ باھار سەيلىسى قىلساق قانداق ئېلى؟

يەنە شۇ گەپمۇ؟ — دىدى ئېلى ھودۇقۇپ، — داداڭغا ئېيتىمەن، داداڭغا ئوقۇش پۈتتۈرمىگىچە بىر قەدەممۇ قىڭغىر دەسسىمەيمەن دەپ ۋەدە بەرگەن ئىدىڭغۇ!

— مەن ۋەدە بەرگەن بىلەن سەن بەرمىگەن، بىسېنىڭ نامىڭغا

راستلا ئەمەل قىلالامدىكىن، بىر بۇنى سىناق پەيتى كەلگەندە كۆرىمىز...

ئېلى سالقىن ۋە يېقىملىق باغنىڭ ئاسفالت يولىدا قولنى كەينىگە قىلىپ، يېقىن كەلگۈسىدە قىلىدىغان ئىش — ئەۋلات تەربىيەلەش ئۈستىدە خىيال قىلىپ كېتىپ بارغاندا تۇيۇقسىزلا سېرىن گۈللەر ئارىسىدىن كاككۇكنىڭ ئاۋازىدەك تاتلىق كۈلكە ئاڭلاندى. بۇ تونۇش قىزنىڭ كۈلكىسى ئىدى.

— خانقىز! — دېدى ئېلى سەزگۈر كىيىكتەك تىكىلىپ قاراپ، — مەھبۇبە!

ئۇ ئىختىيارسىز گۈللەر ئارىسىغا كۆز تاشلىدى. راستلا ئۇ يەردە مەھبۇبە بار ئىدى. قىزنىڭ ئوڭ قولىدا كىتاپ، سول قولىدا ھۆل بولۇپ كەتكەن ھاۋارەڭ كۆينىكىنىڭ ئېتىكىنى سىقىۋاتاتتى. دېمەك خانقىز شوخلۇق قىلىپ سۇغا ئىتتىرىۋەتكەن ياكى سۇ چاچقان. ئېلى قىزنى كۆردى-دە، تۇيۇقسىز قوقاس كېچىۋالغاندەك ئەندىكتى. ئۇنىڭ پۇتلىرى نە ئالدىغا، نە كەينىگە مېڭىشنى بىلمەي جايىدا تېپچەكلىدى، ۋۇجۇدىدا بىر خىل كۈچلۈك، كۆيدۈرگۈچى تەۋرىنىش پەيدا بولۇپ، قوللىرىمۇ خۇددى ئوغرىلىق قىلىپ تۇتۇلۇپ قالغان گۆدەكنىڭ قولىدەك تىترىدى، ئېلى ئاشۇنداق ئۆزىنى يوقىتىپ، تەمتىرەۋاتقان پەيتتە قىزلار ئۇنى كۆرۈپ قالدى.

— ئېلى! ھەي ئېلى! — دەپ ۋاقىرىدى خانقىز، ئۇلار يۆگمەچ ئوتلار ئارىسى بىلەن ئېلىنىڭ يېنىغا يۈگۈرۈشۈپ كەلمەكتە ئىدى. قىزلار بىلەن بىللە بولۇش قانداق كۆڭۈللۈك ۋە خوشاللىق؟ ئۇلارنى تاشلاپ، ئاۋازىنى ئاڭلىمىغان، ئۆزلىرىنى كۆرمىگەن بولۇۋېلىپ قېچىشچۇ؟ ئازاپ ۋە نومۇس. قايسىسىنى تاللاش كېرەك؟ خوشاللىقنىمۇ، ئازاپنىمۇ؟ دائىملا ئۆز خوشاللىقى-ئارمىنى ئۈچۈن، ئۆزىگە بەرگەن ۋەدىسىدىن يېنىۋەرسە، بۇ خىل ئىرادىسىزلىك ئۇنى ئاخىر كېرەكسىز نەرسە قىلىپ قويمامدۇ؟ ئىرادىلىك ئادەملەرنىڭ تەسىرلىك ئىشلىرىدىن خاتىرىسىگە يېزىۋالغان سۆزلەرنى ياد-

دائىم كېلىپ دەرس تەييارلايدىغان باغنىڭ گۈزەل ۋە تاتلىق ئىككەنلىكىنى سەزدى. ئۇنىڭغا سەيلە قىلىشىپ يۈرگەن ئادەملەر، ئاسفالىت يوللاردا سىلىق ۋە ئازادە مېڭىپ، بىر بىرىگە كۆز قىرىدا كۆز تاشلاپ قويۇشۇپ ئۇياتچانلىق بىلەن دەرەخ، گۈللەرگە قارىشىپ كېتىۋاتقان يىگىت ـ قىزلار؛ چىرايلىق، پاكىز كىيىنىپ كېپىنەك قوغلاپ يۈرگەن باللار... ھەممىلا ئادەم چەكسىز خوشال، غەمسىز بىلىندى. دېمەك ھاياتنىڭ شۇنداقمۇ قانۇنىيىتى بولىدىكەن، تەبىئەت گۈزەللىكى بىلەنمۇ ئىنسان بىر مەھەل غەمدىن خالاس، بەختلىك بولالايدىكەن.

ئۇ ئۆزى دائىم دەرس تەكرارلايدىغان جاي — سۇ بويىدىكى سىرىن گۈللەر يېنىغا كەلدى. گۈللەر ئارىسى خاماندەك تاقىرلانغان، قەغەز پارچىلىرى ئەتراپقا چېچىلغان، ئېلى مۇكچىيىپ ئولتۇرۇپ ھساپ ئىشلىگەن ياش كۆتەك غېرىبسىنغان، بۇ جاي، ئېلىغا خۇددى ئىگىسى كۆچۈپ كەتكەن ئۆيدەك كۆرۈندى. ئۇ بىر پارچە قەغەزنى ئېڭىشىپ قولىغا ئالدى. بۇ ھساپ ئىشلەنگەن قەغەزنىڭ بىر بۇرجىكىگە: «ئېلى، يەنە قىز توغرىسىدا ئويلىغىلى تۇردۇڭمۇ، ئۇنتۇغىن، يارامىلىق بولمەن دىسەڭ ئۇنتۇغىن، كېرەكسىز بولمەن دىسەڭ بىراقلا مۇنۇ قەغەز ئارىسىدىن چىق!» دەپ يېزىلغان ئىكەن. ئېلى ئۆز خېتىنى ئوقۇپ كۈلدى ـ دە، قەغەزنى پۈكلەپ يانچۇغىغا سالدى ۋە ئۆز ـ ئۆزىگە: «ۋەدەمدە تۇرالىدىممۇ؟ ھەئە تۇرالىدىم» دىدى.

لېكىن گەپ بىلەن سىناق پەيتى ئارىسىدا پەرق بار! ئاغزىدا شەھەر ئالدىغانلار سىناق پەيتى كەلگەندە پايدىسى، نەپسى ئۈچۈن ھەرقانداق شېرىن، جۇشقۇن گەپلىرىنى پايمال قىلىۋېتىدۇ، ھاياجان بىلەن قىلغان قەسەم ـ ۋەدىلىرىنى ئۇنتۇپ ئالتۇن بولاشقان قاراقچىلاردەك پايدا ئۈچۈن جېنىنى ئالقىنىغا ئالىدۇ. ئېلى راستلا ۋەدىسىدە تۇرالىدىمىكىن، كىچىككىنە، پارچە ـ پارچە قەغەزگە يېزىلغان «... يارامىلىق بولمەن دىسەڭ ئۇنتۇغىن...» دىگەن سۆزگە

نى ياخشى كۆرۈپ قاپسەن!

— نېمە دەۋاتىسەن شاللاق قىز! — دېدى مەھبۇبە خانقىزنىڭ مۈرىسىگە يېنىك مۇشتلاپ، — چېچىڭنى يۇلىمەن جاۋۇلداق.

— ئەمدى نەگە يوشۇرىسەن قارا، لەيلى قازاقتەك قىزاردىڭ، سەرالغىمىز يامانمىكەن - ھە!

— ساراڭ! — دېدى مەھبۇبە ۋۇجۇدىدىكى ئەڭ ئاچچىق تىل بىلەن دوستىنى تىللاپ، — ئىككىنچى سېنىڭ بىلەن بىر يەرگە بارمايمەن!

مەھبۇبە ئالقانلىرى بىلەن يۈزىنى توساپ زوڭزىيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ بۇقۇلىداپ يىغلىدى. خانقىز بۇنداق بولارىنى كۈتمىگەن ئىدى. ئۇ مەھبۇبەنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇۋېلىپ ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساشقا باشلىدى:

— چاخچاق، چاخچاقىمۇ يىغلامسەن. ئىككىنچى چاخچاق قىلمايمەن، قىلسام ئۆلەي ئىگەكىم. يىغلىما، يىغلىما دەيمەن، راست مەن ساراڭ. مەن قوپال!

خانقىزمۇ ئۆزىنى كايىپ يىغلىغاندىن كېيىنلا مەھبۇبە ئېسەدەشتىن توختىدى - دە، نېپىز قولياغلىقىنى سوغاق سۇدا ھمجىپ كۆزلىرىنى سۈرتتى.

— يىغلاپ بولغان بولساڭ ئەمدى راست گەپنى ئېيتاي، — دېدى خانقىز ئۆيگە قايتىۋېتىپ، مەھبۇبەنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپ، — ئېلى بىكارغا قاچمىدى. ئۇ سېنى ياخشى كۆرۈپ قالغان. تەنتەك يىگىت، مۇھەببەتتىن قورقىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ سىرىنى ئاشكارىلاپ قويۇشتىن قورقۇپ قاچتى. ئەمدى بىلدىڭمۇ؟

— يەنە باشلىدى! — دېدى مەھبۇبە خاپا بولۇپ، — سەن بۇنىڭدىن باشقا گەپنى بىلمەمسەن!

— سەنمۇ بۇ گەپتىن قورقىدىكەنسەن - ھە؟ ئاستا - ئاستا قۇلىقىڭ كۆنىدۇ، ئاندىن كېيىن ئۆزەڭمۇ كۆنۈپ قالىسەن، قىزلار ھەممىمىز شۇنداق، ئاۋال قورقىمىز، كېيىن كۆنىمىز، ئاندىن باتۇر

لاشنىڭ يەنە نېمىگە لازىمى بولسۇن؟...

ئۇ قىزلارغا ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن بىرلا بۇرۇلۇپ قارىدى-دە، كەينىگە ياندى ۋە قويۇق قارىياغاچلار ئارىسىغا شۇڭغۇدى. ئىككى-ئۈچ مىنۇتتىن كېيىن باغنىڭ ئارقا ئىشىكىگە كېلىپ توختىدى-دە، كەينىگە بۇرۇلۇپ قىزلار تەرەپكە قارىدى. نە قىزلارنىڭ قارىسى كۆرۈنمىدى، نە ئاۋازى ئاڭلانمىدى؛ ئۇنىڭ كۆڭلى شۇنچىلىك يېرىم بولدىكى، ئۇ خۇددى تۇيۇقسىز ئانىسىدىن ئايرىلغان چۆجىدەك زارلىدى. ئۇنىڭ ئۆزىنى ئەيىپلىگۈسى ھەتتا شاپىلاق بىلەن ئۇرغۇسى كەلدى. لېكىن يانچۇقىدىن ھېلىقى كىچىككىنە ۋەدە يېزىلغان قەغەزنى قولىغا ئالغاندىن كېيىن، ئۆزىنى تۇتۇۋالدى: «يىگىت ئىكەنسەن، ۋەدەڭدە تۇرغىن!» دېدى ئۇ ئازاپ بىلەن كۈلۈمسىرەپ.

قىز كۆڭلى قىلدەك نازۇك

— بىزنى كۆرۈپ قاچقىنى نېمىسى؟ — دېدى خانقىز دومسىيىپ، — ھاكاۋۇرلىشىپ كەتكىنىنى بۇ ئېلىنىڭ!

— ئېلى ئەمەستۇ بەلكىم، — دېدى مەھبۇبە سىقىپ بولغان ھاۋارەڭ كۆينىكىنىڭ ئېتىكىنى قايتىدىن سىقىشقا ئېگىشىپ.

— ئېلى شۇ، ئەتەي قاچتى. باشقا يىگىتلەر بىزدەك قىزلارنىڭ سايىسىگە ئېگىلىپ ھەلەك، ئېلى تېخى قاچارمىش، پاھ، ئۇنىڭ ھالىنى!

— قويە، خان! — دېدى مەھبۇبە تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن، — كايىمىغىنا، بەلكى بىر خىجىلچىلىقى باردۇر.

— بولدىلا مەھبۇبە، — دېدى خانقىز شوخلۇق بىلەن مەھبۇبەنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ، — كۆڭلۈڭنى بۇزما. كۆزۈمگە قارىغىنا، ئەنە كۆزلىرىڭگە ياش كەپتۇ. شۇنچە رەنجىپسەنۇ، يەنە ئۇنى ئاقلاۋاتىسەن. ھەرقانچە قىلىپمۇ يوشۇرالمىدىڭ، بىلدىم، بىزنىڭ سەرالىق-

ھەتتا دادامنىڭ پۈتۈن دۆلىتىنى تېگىشىۋەتكەن بولاتتىم.

ئېلى كۈلۈپلا قويدى ۋە تاپشۇرۇقنى ئىشلەشكە باشلىدى.

كۈنلەر، ئايلار ئۆتتى، ئېلى قىزدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ كۆرۈنمەسكە تىرىشتى. قىز ئۇچرىغان چاغلاردا ئۇ كۆزىنى باشقۇرالماي قالغان چاغلارمۇ بولدى. لېكىن مۇھەببەت ئازاۋىغا يولۇققان ياشلارنىڭ بەدىنىدە بىر جۈپلا كۆز بولمايدىكەن، ئۇلارنىڭ يان تەرەپلىرى ھەتتا كەينىدە سەزگۈر كۆزلىرى بولىدىكەن، بۇ كۆزلەر ئېلىغا خە-ۋەر قىلدى: ئورۇنسىز قېچىشلار ئۈچۈن قىز ئازاپلانماقتا، قىزنىڭ كۆڭلى قىلدەك نازۇك، ئېلى ئاشۇرۇۋەتمىگىن، قەدىر - قىممەتنى خارلىما!

باغۋەن

شەھەردىن يىگىرمە كىلومېتىر يىراقلىقتىكى بۇ گۆكشېنىڭ باشقا تەرەپلىرى شەھەرگە ئوخشىمىغىنى بىلەن گۆكشې ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ ھەممىلا ئىشى شەھەرنىڭكىگە ئوخشاش: بەش - ئالتە سائەتلىك دەرس جەدۋىلىدىن تارتىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپ پورمىسى كىيىشى، تەجرىبىخانىدا فىزىكا، خىمىيە تەجرىبىلىرى ئۆتكۈزۈشتىن تارتىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھىساپلاش ماشىنىسى قوللىنىشى، قىز ئوقۇتقۇچىلارنىڭ قىشتا چاقماق سوكنودىن قىسقا پەلتۇ كىيىشلىرىدىن تارتىپ، بەزى يىگىتلەرنىڭ مەكتەپكە موتوتسىكلىت مىنىپ كېلىشى ھەتتا مەكتەپلەر ئارا تەنتەربىيە، ھەر خىل ئىلىم - پەن مۇسابىقىلىرىنىڭ ئۆتكۈزۈلۈشى، ئىلمىي ئېكىسپېدىتسىيەلەرنىڭ بولۇپ تۇرۇ-شى... يەنە ئاللىقانداق ئىشلارنىڭ ھەممىسىگىچىلا شەھەرنىڭكىگە ئوخشاش...

— يەنە نىمىشقا خانقىز شەھەرگە يۆتكىلىپ كەتتىكىنە، شە-ھەرنىڭ نىمىسىنى ئارزۇ قىلىدىكىنە؟ — دىدى مەھبۇبە دوستىنىڭ يېڭىلا بۇ يەردىن شەھەرگە يۆتكىلىپ كەتكىنىنى ئاڭلاپ مەيۇس-لىنىپ.

بولۇپ كېتىمىز! ـــ مەھبۇبە خانقىزنى يېنىك ئىتتىرىۋەتتى ـ دە، يان كوچىغا قاراپ يۈگۈردى. شۇ يۈگۈرگىنىچە ھوجرىسىغا كېلىپ كارۋات ئۈستىگە تاشلاندى.

خانقىز دوستىنىڭ راستلا رەنجىگەنلىكىگە ئىشەندى. ئۇ گاڭگىرىدى. كېيىن بۇ يېڭىلىقنى بىرسىگە ئېيتىشقا ئالدىرىدى. شۇ چاغ بىرىنچى بولۇپ ئۇنىڭ خىيالىغا كامىلجان كەلدى: «ھىم، تازا قىزىقىپ ئاڭلايدىغان ئادەم شۇ، بۈگۈنلا ئۇنىڭغا ئېيتىمەن!» دەپ ئويلىدى قىز ياتىقىغا قايتىپ كېتىۋېتىپ.

مەھبۇبە شۇ ياتقىنىچە ئۇخلاپ قالدى. ئۇ چۈشىدىمۇ ئېلىنى كۆردى. ئېلى مەھبۇبەگە قاراپمۇ قويماي قېچىپ كېتىۋاتقۇدەك...

قىز ئويغىنىپ ئۆزىنىڭ ئىشىك ـ دەرىزىسىنى ھىملىدى ـ دە، ئەتراپىغا سىنچىلاپ قاراپ چىققاندىن كېيىن ئۆز ـ ئۆزىگە پىچىرلىدى: «ياخشى كۆرۈپ قالغىنىنى ئۇچۇن قاچىدىكەن ـ دە، مەن ئۇنىڭ بىلەن دوست بولۇشنىلا ئويلىغان ئىدىمغۇ! بۇ قېچىشنىڭ بىر چېكى بارمىدۇ؟ قانچە يىل قاچاركىن، قېنى كۆرەي...»

شۇ كۈنى كەچتە ئېلى تاپشۇرۇق ئىشلەۋاتقاندا كامىلجان ئۇنىڭ قۇلىقىنى تارتتى:

ـــ قاچقانىنى قوغلا، چاپلاشقاندىن قاچ دىگەن سۆز بار، بەلەمسەن، ئەمدى سېنى قىزلار قوغلايدۇ! ـــ دىدى.

ـــ نىمە دەۋاتىسەن ئۆزەڭ، ـــ دىدى ئېلى ھېچنەرسە بىلمىگەن بولۇپ، ـــ باش ـ ئاخىرى يوقلا بىر گەپنى قىلىۋاتىسەنغۇ!

ـــ قۇۋلۇق قىلما! ـــ دىدى كامىلجان ئېلىنى نوقۇپ، ـــ بىرسىنى ياخشى كۆرۈپ قالساڭ قاچامسەن؟

ـــ قاچىمەن!

ـــ بىر قىز سېنى ياخشى كۆرۈپ قالسىچۇ؟

ـــ قاچىمەن!

ساراڭ! ـــ دىدى كامىلجان قاقاقلاپ كۈلۈپ، ـــ ئىست، ساڭا كەلگەن ئامەتكە ئىست! بۇ ئامەتنىڭ ئۇندىن بىرسىگە ئۆزەمنىڭ

— كايماك! — دېدى ئىلمىي مۇدىر بېشىنى لىڭشىتىپ كۇ-
لۇپ، — تە بولماڭ قىزىم، قىرىق بالىنىڭ ئالدىغا كىرمەي تۇرۇپلا
سەپرا بولۇپ قالسىڭىز، ئەتە - ئۆگۈن سىزنى سىنىپتىن ئىككى ئا-
دەم قولتۇقلاپ ئېلىپ چىقىشقا توغرا كېلىدۇ، دادىڭىز بىلەن
زىددىيىتىم يوق، بۇ بىر ياخشىلىق، بىز كونا ئۇلپەت، بۇ بىر ئىزا-
ھات، خوش، سىز كېلىشتىن بۇرۇن دادىڭىز ماڭا تېلېفونمۇ بەرگەن،
بۇ بىر قوشۇمچە. خوش، گەپنىڭ ئۆزىگە كەلسەك، ياتىقىڭىزنى،
خىزمىتىڭىزنىمۇ ئۆزەم ئالدىن ئورۇنلاشتۇرۇپ قويدۇم: ھەپتىسىگە
ئون ئىككى سائەت فىزىكا دەرسى بېرىسىز. ئىتتىپاق خىزمىتىنى
قوشۇمچە ئىشلەيسىز. نىمىشقا دېگەندە بىزنىڭ مەكتەپنىڭ ئىتتىپاق
شۇجىسى نەمۇنىچى باغۋەن بولۇپ باھالانغاندىن كېيىن مەك-
تەپتە توختىمايدىغان بولۇۋالدى. ناھىيىمۇ - ناھىيە يۈرۈپ تەجرىبە
تونۇشتۇرۇۋاتقان، يۇقۇرى ئورۇنلارغا يىغىن، ئېكىسكۇرسىيىگە بېرى-
ۋاتقان، پارتىيە قۇرۇلتىيىغا ۋەكىل، يېڭى ئۇزۇن سەپەر زەربىدارى،
ئىلغار تەربىيىچى، نەمۇنىچى باغۋەن... ۋاي - ۋۇي ئۇنىڭ ئىس-
مى بىر بولغىنى بىلەن سۈپىتى كۆپ. گەپنىڭ قىسقىسى ئەنە شۇ-
نىڭغا ياردەمچى بولىسىز. ئىشىڭىز جىق ھەم تەس. شۇنىڭ ئۈچۈن
ياغلىقىڭىز قۇرۇمايدۇ دەيمەن - دە، قىزىم.

ئىلمىي مۇدىر قىزنى ياتىقىغا باشلاپ ماڭدى. قىز شۇ چاغ-
دىلا بۇ ئادەمنىڭ بىر پۇتى ناكا ئىكەنلىكىنى بىلدى. ئىلمىي مۇ-
دىر پارقىراپ كەتكەن ھاسىسىغا تايىنىپ ئىتتىك ۋە مەزمۇت قەدەم
بىلەن ماڭاتتى.

قىز قەلبىدىن بايىقى ئۆچمەنلىك تېزلا كۆتىرىلدى ۋە بىر-
دىنلا مۇنۇ گېپى توك، لېكىن تۈز ئادەم ئۇنىڭغا مېھرىۋان، غەم-
خور بولۇپ تۇيۇلۇشقا باشلىدى. ئۇلار ئىتتىپاق كومىتېتى ئىشخانى-
سى ئالدىغا كەلدى. ئۇ يەردىكى ئەينەك جازىدا رەسىملەر كۆپ
ئىدى. ئىلمىي مۇدىر رەسىملەر ئىچىدىن بىر يىگىتنى بىگىز
قولى بىلەن كۆرسەتتى:

— نېمىشقا دەمسىز؟ — دەپ كۆزەينەكنىڭ ئۈستىدىن قا-
رىدى ئورۇق، پاكىز كىيىنگەن ئىلمىي مۇدىر قىزنىڭ چىرايلىق
يۈزىگە تىكىلىپ، — سىز تېخى بۈگۈن كەلدىڭىز، سىزگە تېخى بۇ
يەرنىڭ شەھەردىن قانچىلىك دەرىجىدە قالاق ئىكەنلىكى سېزىلمە-
دى. ئەمما بىر ئايدىن كېيىن، ياق، سىزدەك قىزلار ئۈچۈن ئون
كۈندىن كېيىن بۇ يەر شۇنچىلىك چۆل، زېرىكىشلىك تۇيۇلىدۇكى،
قولياغلىقىڭىز قۇرۇمايدىغان كۈنلەرمۇ بولىدۇ تېخى...

ئەللىك ياشلاردىن ئاشقان، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىلمىي مۇدىر
بولغان ئادەمنىڭ تېخى بۈگۈنلا خىزمەت ئورنىغا قەدەم قويغان
ياش قىزنى كەمسىتىشى مەھبۇبەگە خورلۇق بولۇپ تۇيۇلدى. ئۇ-
نىڭ دەرھال ئاچچىقى كەلدى. ئۇ ئۆگدى، ئۇنىڭ ئاۋازى تىترىدى:

— سىز مېنى نەدىن بىلەتتىڭىز؟ — دىدى قىز ئۆزىنى باسال-
ماي، — نېمەمگە قاراپ بۇنداق ئالدىن ھۆكۈم قىلالىدىڭىز؟

— نەدىن بىلەتتىڭىز؟ — دىدى ئىلمىي مۇدىر كۆزەينىكىنى
بۇرنىنىڭ ئۇچىغا تارتىپ قويۇپ، — ئۈچ ياش چېغىڭىزدىن تارتىپ
بىلىمەن. ئىمىن ئەپەندىنىڭ قىزىسىز، تېخنىكومنى پۈتتۈرۈپ ئامە-
تىڭىز كېلىپ بىلىم ئاشۇرۇپ كەلدىڭىز، كېلىپلا يېزىدا ئىشلەشنى
تەلەپ قىلدىڭىز، دادىڭىز شەھەرلىك مائارىپ ئىدارىسىنىڭ ئەتىۋا-
لىغى، ئالاھىدە ئوقۇتقۇچى، ئېيىغا ئوتتۇز يۈەننى ئارتۇق ئالىدۇ.
شۇڭا ئۇنىڭ تېخىمۇ چوڭراق شان-شەرەپكە ئېرىشىش تاماسى
بار. ئەنە شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ سىزنى بىزنىڭ مۇشۇ يېزىمىزغا توغ-
رىلىدى. بۇ يەرنىڭ مۇدىرى ئىمىن ئەپەندىنىڭ دوستى. شۇنىڭ ئۈ-
چۈن تېز ئۆسىسىز، ئىمىن ئەپەندىنىڭ قىزى ئاز كۈندىلا ۋىلايەت-
نىڭ، ئاندىن ئاپتونوم رايوننىڭ ئالقىنىغا چىقىدۇ...

قىزنىڭ تاقىتى قالمىدى. ئۇ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ
كەتتى:

— دادام بىلەن زىددىيىتىڭىز بار ئوخشايدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن
قىزىدىن ئۆچ ئالماقچىمۇ سىز؟

ياسانچۇقلۇق، ھاكاۋۇرلۇق بۇگۇن مىنىڭ ئەيىۋىم بولۇپ تۇيۇلۇۋا-
تىدۇ. بايا يېزا بازىرىدىن ئۆتكىنىمدە قانچىلىغان كۆزلەر ماڭا تى-
كىلدى، مەكتەپ قوراسىنى ئايلانغىنىمدا قانچىلىغان ئوقۇتقۇچى،
ئوقۇغۇچىلار ماڭا قاراپ كۇسۇرلاشتى. مەن بۇ ئۇنسىز ھۇجۇملار
ئالدىدا ھودۇقتۇم، قورۇندۇم ھەتتا غەزەپلەندىم، مەن بۇ غەزىۋىم
بىلەن شۇنچە ئادەمنى يېڭەلەمدىمەن؟ ئۇلار بىلەن بەسلىشىپ پايدا
ئالالامدىمەن؟ ئوقۇتقۇچى قىزلارنى كىيىنىش بىلەن بەسلىشىپ
يېڭەلىشىم مۇمكىن. بۇنىڭدا ئىككى - ئۈچ ساندۇق كىيىمىم ياردەم
بېرەر. لېكىن بۇنىڭ بەدىلىگە روھىي جەھەتتە ئازاپقا قالىمەن. بۇ
ئازاپتىن قانداق قۇتۇلىمەن؟ دۇرۇس، خىزمەتتە باشقىلاردىن ئۇ-
زۇپ كېتىشىم، باشقىلار قىلالمىغان ئىشلارنى قىلالىشىم مۇمكىن، لې-
كىن ئۇتۇقلىرىم ئەيىپلىرىمنى يېپىپ كېتەلەمسىچۇ؟ يەنىلا باشقىلار
كەينىمدىن غەيۋەت قىلىشسا، يوشۇرۇن كۇسۇرلاشسا، تاپا - تەنە
قىلىشسا، ماڭا يېقىنلاشمىسا، ئەكسىچە چىرايىم ۋە ياسىنىشىمغا زوقلى-
نىدىغان يىگىتلەر پەيدا بولۇپ، نەپ بەرمىگىنىم ئۈچۈن ئۇستۇمدىن گەپ
تېپىشسا، يارامسىزلىق قىلىشسا، مەسىلەن، كامىلجاندەك دوستلۇق
ئىزھار قىلغىنىمنى كۆرۈپ نىيىتىنى بۇزۇشسا...ۋاي - ۋۇي، مۇس-
تەقىل ياشىماق تەس ئوخشىمامدۇ؟ ئۇنى ئاز دەپ مىجەزىمنى ئۆز-
گەرتىشىم تېخىمۇ تەس، مەسىلەن، تىكلىمە ئەينەك بولمىسا خۇددى
ئاچ قالغاندەك خورسىنىمەن، بىرلا كۇن يوپكا يۆتكىمىسەم يۇزۇمگە
كۆيە سۇركىۋالغاندەك نومۇس قىلىمەن، كىچىككىنە ئەپسىز گەپ
ئاڭلىسام بومبىدەك پارتلاپ يىغلايمەن...»

دەرىزە ئەينىكى جاراڭلاپ سۇندى، مەھبۇبە چۆچۈپ دە-
رىزىگە قارىدى. دەرىزە سىرتىدا - قويۇق سۇۋادانلارنىڭ ئاستىدا
ئوغۇل باللار ئۆمىلىشىپ، بىر بىرىنى نوقۇشۇپ، توپنى قولتۇقلاپ
قېچىشقا تەمشەلمەكتە ئىدى. دىمەك پۇتبولچىلار دەرىزە چاققان
ئىكەن. قىز دەرىزىگە كېلىپ باللارغا قاراپ كۆلدى.

— پاھ، ھاي! — دىدى ئۇن بەش - ئۇن ئالتە ياشلىق

— مانا ھىلقى باغۋەن، سىزنىڭ باشلىغىنىز! — دېدى ئۇ كۈلۈپ. قىز رەسىمگە قارىدى. يىگىت كۈلۈپ تۇراتتى. قىز ئۇنى دەرھال تونۇدى:

— ئېلى... باغۋەن! — دېدى قىز ھاياجان بىلەن.

ئەمدى نەگە قاچارسىز

يالغۇز ياتاق، مۇستەقىل ھايات — مانا بۇ قىز ھاياتىدىكى يېڭىلىق. يىگىرمە ئىككى يېشىغىچە ئانىسىنىڭ تامىقى، ئاتىسىنىڭ ئىقتىسادى، ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ تەربىيىسى بىلەن ياشاپ كەلگەن، غايىلىك، تىرىشچان قىز ئەمدى ھەممىنى ئۆز ئەقلى، ئۆز كۈچى بىلەن قىلىشى لازىم. ھايات ئۈچۈن زۆرۈر بولغان نەرسىلەرنى تەلتۆكۈس قىلىش ئۈچۈن بۈگۈندىن باشلاپ زور غەيرەت بىلەن تىرىشىشى، ئوقۇغۇچىلىقىدا ئويلىغانلىرىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن مانا ئەمدى ئۆزىنىڭ قانچىلىك ياراملىق ئىكەنلىكىنى سىناپ كۆ-رۈشى، ئىستىقبال ئىشىكلىرىنى ئۆز قوللىرى بىلەن ئېچىشى، شان-شەرەپنىڭ پەللىسىگە ئۆز ئاياقلىرى بىلەن مېڭىپ ئۆرلىشى لازىم.

قىز يالغۇز ياتاقتا ئەينەك ئالدىدا ئۆرە تۇرۇپ چاچ ئۆرۈ-ۋېتىپ ئويلايتتى: «ھاياتىمدا ئۆزگىرىش بولدى، تۇرمۇشۇم ئۆزگەر-دى، شۇنىڭ لايىقىدا مىجەزىممۇ، ئۆزەمنى تۇتۇشۇممۇ ئۆزگىرىشى لازىم. دۇرۇس، ياسىنىشنى ياخشى كۆرىمەن. بۇ ماڭا ئاپامدىن سىڭگەن مىجەز، ئوڭايلىقچە كىشىلەرگە تەن بەرمەيمەن، ئارتۇقچە مەغرۇرمەن. بۇمۇ دادامنىڭ باشقىلارغا چوقۇنما، يېلىنما، ئۆزەڭنى مەغرۇر ۋە تىمەن تۇت، شۇ چاغدىلا ھەرقانداق ئادەم بىلەن بەس-لىشەلەيسەن، مانا بۇ ئىلگىرىلەش، دەپ قايتا-قايتا قۇلىقىمغا قۇيغانلىقىنىڭ نەتىجىسى. ئاتا-ئانامغا رەھمەت، ئۇلار مېنى بالى-دىن ئادەمگە، بىر ناداندىن ئۆزىگە باھا بېرەلەيدىغان غايىلىك ياشقا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن قولىدىن كەلگىنىنى ئايىمىدى. لېكىن

بىر خىل يېقىنلىقنى سەزدى. ئېلى چۈشەندى: قىزمۇ ئېلىنى ئۇنتۇمىغان ئىكەن!

خەير، ياخشى چۈش كۆرۈڭ

ئاخىرقى شەپەق ئۇچۇق دەرىزىدىن كۆرۈنگەن ئاسمان پارچىسىدىكى ئاقۇش بۇلۇتلارغا، يىراقتىن كۆرۈنۈپ تۇرغان قويۇق تېرەكلەرنىڭ تىنىمسىز شاخلىرىغا، ئۇچۇق دەرىزە يېنىدىكى كارۋاتتا پۇتىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغان قىزنىڭ ياقۇت كۆزلۈك ھالقىسىغا، نازۇك بويۇنلىرىغا، شوخلۇق بىلەن ئويناپ تۇرىدىغان ئۇزۇن كىرپىكلىك كۆزلىرىگە ھەتتا كۆلكە كەتمەيدىغان لەۋلىرىگە كېلىپ قونماقتا. شەپەق قىز چىرايىغا رەڭ، كۆركەملىك بېغىشلاپ، ئېلىنىڭ كۆڭلىگە ئوت بولۇپ قۇيۇلماقتا. سېنتەبىرنىڭ كەچلىك شوخ شامىلى ئېتىز كەپلىرىدىن مەزىلىك تەم، يېزا باغلىرىدىن خۇش پۇراق ئېلىپ كېلىپ ئېھتىيات بىلەن دەرىزە چەكمەكتە ۋە يوپۇزماقلار بەرگىنى سىلىكىپ ئۇلارنى پىچىرلاتماقتا، مەيدانغا تۇتاشقان مېۋىلىك باغدىن ئۆستەڭ شاقىراتمىسىنىڭ تەنتەنىسى ئاڭلانماقتا، مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى باللار ۋاڭ - چۇڭدىن خالى بولغان يېزا مەكتىۋىنىڭ كەچكى جىمجىتلىغى ئىچىگە سىڭگەن، بۇ ھال تۇنجى قېتىم جىمجىت مەكتەپتە - ياتاقتا ئولتۇرغان قىزنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇردى.

قىز ئۇھ تارتتى:

— نىمانچە ياخشى، جىمجىت، سالقىن، خالى. بىر ئازدىن كېيىن يۇلتۇزلار چىقىدۇ. كارۋىتىمدا يېتىپ يۇلتۇزلار بىلەن سۆزلىشەلەيمەن، يالغۇز ئۆيدە كىتاپ ئوقۇسامۇ، خىيال قىلسامدۇ، شېئىر ئوقۇسامۇ، ناخشا ئېيتسامۇ بولىدىكەن، ئېلى، ئەجەپمۇ ياخشى يەرگە خىزمەتكە كەپتىمەن!

— خوشالمۇسىز؟ — ئېلى قىزنىڭ نۇرلۇق، سىرلىق كۆزىگە

بىر بالا مەيدانىدىكىلەرگە ۋاقىراپ، — ئەبلى مۇئەللىمنىڭ خوتۇنىكەن، ھاي - ھاي! ...

قىز خۇددى بىرسى كۆكرىكىگە مۇشت بىلەن ئۇرغاندەك كەينىگە داجىدى. ئاڭغىچە دەرىزىگە ھەر خىل چىراي، ھەر خىل كىيىنگەن ئوغۇل باللار يامىشىشقا باشلىدى. ئۇلار خۇددى ھايۋانات باغچىسىدىكى مايمۇن قەپەزىگە ئولاشقاندەك بىر - بىرىنى ئىتتىرىشىپ، ھەيران قىلىشىپ، بارلىق گەپ دانلىغىنى ئىشقا سېلىشىپ ۋاقىراشماقتا ئىدى:

— ئەبلى مۇئەللىم تەلەيلىككەن!

— پاھ، نىمانچە چىرايلىق!

— نىمانچە ياسانغان!

— يېڭى تويى بولغاندىكىن ...

قىز نە تىللاشنى، نە قېچىپ كېتىشنى بىلمەي خوزار تاجىسىدەك قىزارغان يۈزلىرىنى ئالقانلىرى بىلەن يېپىپ ئىشخانا ئىچىدە ئۇياقتىن - بۇياققا ماڭاتتى.

شۇ چاغدا ئىشك ئېچىلدى ۋە ئۇنىڭ ئالدىدا ئەبلى پەيدا بولدى. ئەبلى ئاددى كىيىنگەن، ئۇنىڭ چىرايىدا ھودۇقۇش، ھاياجان، ئاغزى ئارانلا گەپكە كەلدى:

— ياخشىمۇ سىز مەھبۇبە؟ كەلگىنىڭىزنى ھازىرلا ئاڭلىدىم.

— ياخشىمۇسىز ئەبلى؟ قاراڭ باللىرىڭلار ...

ئەبلى باللارغا قاراپ كۈلدى، باللار قېچىشقا تەمشىلىۋىدى، ئەبلى دەرىزە يېنىغا كېلىپ باللارغا سىلىق ئاۋاز بىلەن:

— نەگە قاچىسىلەر، ھەي بۆجەنىلەر، بۇ قىز سىلەرنىڭ ئوقۇتقۇچىڭلار، ئىتتىپاق شۇجىسى مەھبۇبە؟ — دىدى. لېكىن باللار قايرىلىپمۇ قويماي قېچىشتى. قىز ئەبلىگا قاراپ كۈلدى.

— خۇددى سىزگە ئوخشاش قاچقاقكەن. مانا مەن سىزگە مۇئاۋىن بولۇپ قالدىم، ئەدى نەگە قاچارسىز ئەبلى!

ئەبلى قىزازدى، ئۇ قىزنىڭ بۇ گېپىدىن تەنە ئەمەس،

كۈلۈمسىرىدى ۋە:

— شۇنىڭ ئۈچۈن پۇتىڭىزغا چۇخەي، ئۈچىڭىزغا خادانى چاپان، بېشىڭىزغا بىر كويلۇق سېرىق شەپكە كىيىپ يۈرۈپسىز-دە! — دەپ چاخچاق قىلدى ۋە دەرىزىدىن سىرتقا بىر قاراپ قويدى، — راست، مېنىڭ كىيىملىرىم يېزا ئوقۇتقۇچى-سىغا لايىق ئەمەس، كۆرگەن كىشى خۇددى كورچاگىن تۆنەگە ئۈيتقاندەك «ناپتالىن پۇرىقى كېلىپ تۇرىدۇ» دېيىشى، مېنىڭدىن قېچىشى مۇمكىن. لېكىن گەپ كىيىنىشتە ئەمەسقۇ؟ بۇ بىر ھەۋەس، ياشلىق ھەۋىسى مىجەز بولۇپ سىڭىپ قېلىشىمۇ مۇمكىن، لېكىن بۇ نەرسىلەرنىڭ روھىي گۈزەللىككە دەخلىسى يوق. بىر ياش ھەتتا بەزىدە ئۇ ئىشتا، بەزىدە بۇ ئىشتا خاتالىق ئۆتكۈزۈشىمۇ مۇمكىن، لېكىن ئۇنىڭ روھى گۈزەل بولسىلا بەربىر ئۆز قەدىر-قىممىتىنى يوقاتمايدۇ. يەنىلا سۆيۈملۈك بولالايدۇ.

— بۇ ئەلۋەتتە شۇنداق، — دېدى ئېلى قىزنىڭ نازۇك تەبىئەتلىك ئىكەنلىكىنى بىرىنچى قېتىم سېزىپ، ئېھتىيات بىلەن، — تۇرمۇش ئاڭنى بەلگىلەيدۇ. بۇ ئاڭ ياشلارنىڭ مىجەز-خۇلقىغا تەسىر كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن، سىز يالغۇز قىز بولغاچقا ياخشى يەپ، ياخشى كىيىپ چوڭ بولدىڭىز، ئاچ قېلىش، يالىڭاچ قېلىش، داق يەردە يېتىش، كىشىلەر ئالدىدا سارغىيىشنىڭ نىمىلىكىنى بىلمەيسىز، مەنچۇ؟ مەن يېتىم، مەن نامراتچىلىقتا چوڭ بولدۇم، تاماق خىللاش، رەتلىك كىيىنىش، قانداق يەرگە دەسسەش، قانداق يەرگە دەسسىمەسلىك، قانداق يەردە ئولتۇرۇش، يەنە قانداق يەردە ئولتۇرماسلىقتا ئوخشاش ئۇششاق ئىشلارغا دىققەت قىلمايمەن. مۆرىتى كېلىدىكەن قىغ ئۈستىدە يېتىپ كىيىم بىلەن ھوزۇرلىنىپ يېتىۋېرىمەن، سوغاق سۇغا زاغرا چىلاپمۇ ئىشتىھا بىلەن غىزالىنالايمەن. كىيىمگە دەزمال سېلىش، ۋاقتى-ۋاقتىدا چاچ ياسىتىپ تۇرۇش، سىلىق-يۇمشاق

قارىدى. قىزنىڭ كۆزلىرى بەخت قۇچىقىدىكى نارەسىدىنىڭ كۆزىدەك پاك، ئوتلۇق ۋە گۈزەل ئىدى. قىز ئېلىغا لەپپىدە قاراپ قويۇپ، ئالۇچىدەك قىپ-قىزىل تۆۋەن لېۋىنى سەدەپتەك چىشلىرى بىلەن يېنىك چىشلەپ ئاغزىنى پۇرۇشتۇردى-دە، بېشىنى لىڭشىتتى. ئېلى كۈلدى:

— بالا، قىلىقلىرىڭىز ئۈچ ياشلىق بالىغا ئوخشايدۇ، لېكىن ...

— لېكىن مىجەزىڭىز ئەكسىچە، تەكەببۇر، ياسانچۇق دېمەكچىمۇ؟

— مېنىڭ سىزنى تەنقىت قىلىشقا تىلىم قانداق بارسۇن، سىزنى كۆرمىگىلى ئىككى يىل بوپتۇ، مەن سىزنى سالماقلىق، تەمكىن بىر ئىلىم ئەھلى بولۇپ يېتىلدى دەپ ئاڭلىۋىدىم، لېكىن باللىق بىلەن تېخىلا خوشلىشىپ بولالمىغاندەك كۆرۈنۈۋاتىسىز.

— باللىق بىلەن بۈگۈندىن باشلاپ خوشلاشتىم، — دېدى قىز مەيۈس بىر ئاھاڭدا يەرگە قاراپ، — ئەنە كىرسىن ئوچاق، تامىقىمنى ئۆزەم ئېتىمەن، كىر-قاتلىرىمنى ئەمدى ئاپامغا تاشلاپ بەرمەيمەن. ئېيتىڭا ئېلى، مۇستەقىل تۇرمۇش كەچۈرۈش تەسمۇ؟

— تەس بولمىسا كېرەك. مېنىڭچە، تولىمۇ كۆڭۈللۈك، مەنىلىك بولۇشى مۇمكىن. مۇستەقىل تۇرمۇش كەچۈرۈش توغرىسىدا گەپ بولسىلا پاۋىل كورچاگىننىڭ تۆمۈريول ياساۋاتقان يەردە بىر پۇتىغا كالاچ، بىر پۇتىغا پىيما كىيىپ، زەي يەردە يېتىپ، قۇرۇق، قارا بولكىغىمۇ تويماي ئەمگەك قىلغان چاغلىرى دائىم كۆز ئالدىمغا كېلىدۇ.

قىز شۇ چاغدا ئالماشتۇرۇپ ئولتۇرغان، ئىگىز پاشنىلىق توپلى كىيگەن ئاياقلىرىنى چۆشۈرۈپ، قىسقا، سۇس يوللۇق يوپكىسىنى پەسكە قارتىپ تىزلىرىنى ياپتى-دە، خۇددى ئېلى ئۆزىگە تەنە قىلىۋاتقاندەك قىزاردى. ئۇ ئېلىغا قاراپ،

ئۆزگەردى، خانقىز ئۇنىڭدىن ئېشىپ چۈشتى...

مەھبۇبەنىڭ قاشلىرى چىمىرلىدى، كۆزلىرى بىر نۇقتىغا تىكىلدى، قىز بىر پەس جىملىقتىن كېيىن ئاستا ئۇلۇغ-كىچىك تىندى-دە:

— مەنمۇ ھەيران، — دېدى پەس ئاۋازدا، — ئۇلارنىڭ كۆپلىرى كوممۇنىست رەھبەر، ئەمما خوشامەت قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ خوشامەت-پۇشامەتلىرى ئۆزى بىلەنلا كەتمەيدۇ-دە، باشقىلارغا تارقىلىدۇ. كامىلنى كۆتىرىش ئۈچۈن سىزدەكلەرنى چوكۇرۇش كېرەك بولىدۇ. مۇشۇنداق ئىش تۈزەلمىسە بىزنىڭ ئىلگىرىلىمە-گىمىز تەسكە چۈشىدىغان ئوخشايدۇ.

— شۇنىڭ ئۈچۈن، — دېدى ئېلى قىز بىلەن خوشلىشى-ۋېتىپ، — بىزگە بىلىمۇ كېرەك. مۇھىمى كوممۇنىستىك پەزىلەت! خەير، ياخشى چۈش كۆرۈڭ ئەمىسە!

لېكىن ئۇلار چۈش كۆرمەك تۈگۈل شۇ كېچىسى تۈزۈك ئۇخلىشالمىدى.

شىۋىرغانلىق كېچە

ئىككى سوتكىدىن بېرى يېغىۋاتقان قار مەھبۇبە ئۈچۈن سۆيۈملۈك بولغان نەرسىلەرنى كۆمۈپ تاشلىدى: خۇددى ئاشۇ كۆمۈلگەن كىچىك ئارچىلار، كەچكۈزدىمۇ ئېچىلىپ تۇرىدىغان ئەتىرگۈللەر، ئۆستەڭ بويىدىكى قارامتۇل يېشىل چۆپلەر بىلەن بىللە خۇشاللىقىمۇ كۆمۈلۈپ كەتكەندەك، قىزنىڭ ئىچى پۇشاتتى، دىمى سىقىلاتتى. قىز ئازاپلىنىۋاتاتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ نىمىگە جاپا ئىكەنلىگىنى بىلمەيتتى، ئۇنىڭ يىغلىغۇسى، بىرسىنىڭ بويىنىغا ئېسىلغۇسى، بىرسى بىلەن پۇخانى قانغىچە سىرداشقۇسى كېلەتتى. لېكىن كىم بىلەن سىردىشىش زۆرۈرلۈگىنى بىلمەيتتى. ئاتا-ئانىسىنى سېغىندىمۇ؟ ياق، شەھەرگە كىرىپ-چىقىشلىق ئۈچ كۈنلا بولدى. ئانىسى

گەپ قىلىش قاتارلىق ياخشى ئىشلارغىمۇ ئادەتلەنمىگەن.

— پاھ، — دېدى قىز ھەيران بولۇپ، — بىزنىڭ مىجەزىمىزدە پەرق نىمە دېگەن چوڭ - ھە!

— مىجەز - ئادەتمۇ ئۆزگىرىدۇ، — دېدى ئېھلى بىر پەس جىملىقتىن كېيىن، — مەن كامىلجان بىلەن خانقىزنى بۇنىڭغا مىسال قىلالايمەن. ئۇلار توي قىلغىلى بىر يىل بولدى. خانقىز شۇنچىلىك مىشچانلىشىپ كەتتىكى، ھەتتا ئىشخانىلارغىمۇ بۇرنىنى ياغلىق بىلەن ئېتىپ كىرىدىغان بولۇۋالدى. كامىلجانچۇ؟ ئۇ خىزمەتكە چىقىپ بىر يىل بولا - بولمايلا مائارىپ بۆلۈمىگە مۇئاۋىن كېجاڭ بولۇپ يۆتكەلدى. ياخشى ئادەمنىڭمۇ خوشا - مەتچىلىرى بولىدۇ. شامىل شۇجى ياخشى ئادەم. لېكىن شۇ ئادەمگە تۇيدۇرماستىن كامىلنىڭ كەتمىنىنى چېپىپ يۈرگەنلەر بار. ئۇلار ھەر خىل يوللار بىلەن كامىلنى ماختاپ، كۆتىرىپ، ئۇنىڭدا يوق ھەتتا ئۇنىڭغا يات سۈپەتلەرنى ئەتەي پەيدا قىلىپ ئۇنى تەبىئىي ئىز باسار قىلىۋېلىشتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى يېشى چوڭ، ئورنى يۇقۇرى بولۇشىغا قارىماي، كامىل بىلەن دوست - ئۇلپەت بولۇۋېلىشتى. ئىشلىرىنى كامىلغا دوكلات قىلىدۇ، كامىلدىن مەسلىھەت ئالىدۇ. كامىلچۇ؟ ئۇ ھاماقەت بۇ ئىشلارنى يوللۇق ھساپلايدۇ. شۇ ئادەملەرگە خۇددى شامىل شۇجىنىڭ ئورنىدا مەسلىھەت، يوليورۇق بېرىدۇ. ئۇلارنىڭ سوغىلىرىنى قوبۇل قىلىدۇ. ئۇلارنى ئىشقا سالىدۇ. يەكشەنبە كۈنلىرى ئەنە شۇلارنىڭ خوشامىتى ھساۋىغا توي - تۆكۈن، نەزىر - چىراقلارغا مەخسۇس كىچىك ماشىنا بىلەن بارىدۇ. ئاڭلىسام تېخى خانقىز ئۆيىگە تېلېفونمۇ ئورنىتىۋاپتۇ. كامىلنىڭ ھېلىقى تەنتەك مىجەزى يوق، ياسالما سالماقلىق، تەكەببۇرلۇق ئۇنىڭغا ھەتتا ياردىشىپمۇ قاپتۇ. ئۇ ھازىر مېنى كۆرسە سالام ناما قىلىدۇ. شامىل شۇجى پات - پات بىزنىڭكىگە چىقىپ تۇرغىنىنى ئۈچۈنلا كامىلمۇ بىزنى تاشلىۋەتمىدى. ئەمما ئۇ

ئۇنىڭ بىلەن بەسلىشىۋاتىمەن، مېنىڭ بىلەن بۇ مەكتەپتە بالغۇز شۇلا بەسلىشەلەيدۇ. مەن ئۇنىڭدىن ئارقىدىمۇ؟ ياق، ئىككى يىل ئارتۇق ئوقۇدۇم، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزلۈكۈمدىن ئوقۇغانلىرىممۇ ئۇنىڭدىن كەم ئەمەس. ئىمىسگە قايىل بولاتتىم، قايىللىق ھەۋەس قوزغايدۇ. ھەۋەس مۇھەببەتنىڭ ئۇرۇغى، لېكىن بۇ ئۇرۇق پەيدا بولمىغان تۇرسا مەن يەنە ئۇنى سېغىناتتىممۇ؟ ...»

مانا قىزنىڭ ئىشىگى ئۆرۈلدى. قىز بىرلىرى ۋاقىراشتى. كارۋاتتىن چۈشۈپ ئىككى ئالقىنى بىلەن چاچلىرىنى تۈزەشتۈردى-دە، شىپىلدىغىنى سىپىپ ئىشىككە ماڭدى. ئۇ تېخى ئىشىك يېنىغا بارمايلا ئۈيگە ئاۋال ئىسىل جۇۋا كىيگەن، ئىسىل شارپا بىلەن بېشىنى چۆككەن خانقىز، ئۇنىڭ كەينىدىن دىراپ پەلتۇ، قارا تېرە پەلەي ۋە قاما قۇلاقچا كىيگەن كامىل كىرىپ كەلدى.

— مەھبۇبە جېنىم! — خانقىز مەھبۇبەنى قۇچاقلاپ مۇزدەك يۈزىنى يېقىپ قىزنى ئەندىكتۈردى. ئۇنىڭ جۇۋىسىنىڭ يۇمشاق، قويۇق يۇڭلىرىدىكى قار مەھبۇبەنىڭ بويۇنلىرىغا چۈشتى.

— قويۇۋەت، قورقىمەن ئېيىق! — دىدى مەھبۇبە خانقىزنى ئىتتىرىپ، — جۇدۇندا كەلگەن قاراغۇچىلار، ئەجەپ بىمەھەل!

— قولىڭىز بىكار بولدىمۇ مەھبۇبە، قېنى ئەپكېلىڭ، ئىككى يىلدىن ئېشىپتۇ قوللىرىڭىزنى تۇتمىغىلى، كۆرۈشۈپ قويايلى! — كامىل قىزغا قولىنى سوزۇۋىدى، مەھبۇبە قوللىرىنى كەينىگە قىلىۋالدى-دە:

— تېخىچە ئەدەپ-ئەخلاق ئۆگەنمەپسىز كامىلجان! — دىدى كۈلۈپ، — بىلىپ قويۇڭ، قائىدە بويىچە قىزلار قول سوزسا ئەرلەر كۆرۈشۈشكە قول بېرىدۇ. ھەرگىز بىرىنچى بولۇپ ئەر كىشى قول سوزمايدۇ. قېنى كارۋاتقا، مەن ھازىرلا ئوت ياقىمەن!

يېقىپ بەرگەن مايلىق توغاچ، سامسىلار تېخى قېتىشقىنى يوق. بىرسىدىن ئازار يېدىڭمۇ، ئىشىدا بىرەر كېلىشمەسلىك بارمۇ؟ ئۇنداقمۇ ئەمەس. نەدىن كەلگەن ئىچ پۇشقى بۇ؟ نېمىشقا قولى ئىشقا بارمايدۇ؟ كىتاپ ئوقۇسا نېمىشقا پىكرى چېچىلىدۇ؟ ئۇنىڭ تەييارلايدىغان دەرسى، كۆرىدىغان تاپشۇرۇق دەپتەرلىرى، يازىدىغان دوكلادى، ئوقۇيدىغان يېڭى كىتاۋى، يازىدىغان خاتىرىسى، قىلىدىغان ئىشى كۆپقۇ، قەلەمدىن زېرىككەن بولسا مەشىنىڭ كۈلىنى ئېلىپ ئوت يېقىشى، قار كېچىپ ئەپكەش بىلەن سۇ ئەكېلىشى، ئىشىك ئالدىدىكى تىزدىن ئاشىدىغان قارنى تازىلىشى ياكى بولمىسا ھەممە رەسكاللىغى تايىن بولغاندىكىن ئوخشىتىپ غىزا ئېتىشمۇ مۇمكىنغۇ؟ لېكىن ئۇنىڭ قولى ئىشقا بارمايدۇ. كارۋىتىغا چىقىپ پۇتىنى يوتقىنىغا تىقىپ، قولىنى ھاواپ قىزغۇچ لامپۇچكىغا قاراپ ئولتۇرغۇسى، دەرىزىگە تىنىمسىز ئۇرۇلۇۋاتقان دەرەخ شاخلىرىنىڭ چىۋىلدىشى بىلەن نەلەردىدۇر ھۆكۈرەۋاتقان رەھىمسىز شىۋىرغاننىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغۇسىدەك كېلەتتى... «مەن بىرسىنى ياخشى كۆرۈپ قالدىممۇ-يە؟ ياق، ياخشى كۆرمەيمەن، كىمنى ياخشى كۆرەتتىم؟ — دەپ ئويلىناتتى قىز، — ماڭا بىرسى مۇھەببەت ئىزھار قىلدىمۇ-يە؟ ياق، مەن ئۇنىڭغا يول قويمايمەن. كىمنى سېغىنىمەن ئەمىسە؟ نېمە، ئېلىنى؟ ياق، ياق، ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، ئۇنىڭ ماڭا ياقىدىغان نېمىسى بار؟ كۈندىن-كۈنگە سۆزۈنلىشىپ كۆكىرىپ كېتىۋاتقان چىرايىمۇ؟ قىشتا يوغان باشلىق بەتىنكە كىيىپ، كونا چىبەرقۇت چاپاننىڭ ياقىسىغا قىزارغان قۇلاقلىرىنى تىقىپ، دۈگدىيىپ، بېلىنى كونا شارپا بىلەن باغلاپ يوغان چامداپ سەت مېڭىشىمۇ؟ دۇرۇس، ئۇ ئىشچانلىغى، تىرىشقاقلىغى بىلەن بىلىم، ھۆرمەت ۋە ئىناۋەت تېپىپتۇ. تاپسا تاپسۇن، بۇ نېمىسى مېنىڭ ياخشى كۆرۈشۈمنىڭ شەرتىمىدى؟ مەكتەپكە كەلگىنىمگە ئىككى ئايدىن ئاشتى. مەن

ياخشى يىگىت ئىدى...

خانقىز كۆز يېشىنى ياغلىقى بىلەن سۈرتتى. كامىل بېشىنى ساڭگىلاتتى. لېكىن ھەممىدىن قاتتىق ئازاپلانغىنى مەھبۇبە بولدى. ئۇ ئوت ياتقىچە بىر ئىشنى نەچچە تەكرارلاپ بۇ ئازاۋىنى ئاشكارىلاپ قويدى. كامىلجان بۇنى بايقىدى. چايدىن كېيىن كامىلجان شوپۇر بىلەن بىر تونۇشىنىڭ ئۆيىگە چىقىپ كەتتى ۋە تاڭ ئاتقىچە هاراق ئىچتى...

قىزلار كېچىچە مۇڭداشتى. سىرتتا شۇۋرغان ھۇۋلايتتى...

كۆڭلىڭىزگە رەھمەت

لەقىمىنى قوشۇپ «ئىدرىس توكۇ» دېيىشىدىغان ئىلمىي مۇدىر قارىماققا قوپال كۆرۈنگىنى بىلەن يۇمشاق كۆڭۈل، كىشىنىڭ ھالىغا يېتىدىغان كىشى ئىدى. قارىماققا ئادەم ئۇخشايدۇ، دەپ ئويلىدى مەھبۇبە ... ئىلمىي مۇدىرنىڭ ياتىقىدىن چىقىپ كەتكەن ئىلمىي مۇدىرنىڭ كەينىدىن قاراپ تۇرۇپ. ئىلمىي مۇدىر قىزنىڭ ياتىقىدىن چىقىپ بانكىدىن ئەللىك يۈەن پۇل ئالدى. ئۇ بىر ئىنگىز، بىر پەس دەسسەپ گۇگۇمنىڭ چوڭ كوچىسىغا چىقتى-دە، يولنىڭ ئوتتۇرىسى بىلەن شىمالغا قاراپ دىڭگاكلاپ ماڭدى. كەڭ يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدىن ئۇنىڭ نامىغا سالام، ھۆرمەت سادالىرى كەلگەندە ئىدرىس ئوڭ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ، بېشىنى سەل ئېگىپ رەھمەت ئېيتاتتى-دە، كۆزەينىكىنىڭ ئۈستىدىن قاراپ قوياتتى. ئۇ نىمىشقىدۇر ھاسىلايتتى. قارا بۇرۇتىنى مىدىرلىتىپ پىچىرلايتتى. ئۇنىڭ ئىگىز-پەس ئاياقلىرى غىلتاڭ يول ئۈستىدىكى قار مونەكلىرىنى ھاۋانچا تېپىشتەك ئېزىپ، غاچ-غۇچ ئاۋاز چىقىراتتى. ئۇنىڭ بىر ئىشقا ئالدىراپ ماڭغانلىقىنى بىلدۈرەتتى.

ئۇلار كارۋاتقا ئولتۇرۇشتى. كامىل ئۆينى كۆزدىن كەچۈردى. بىر ئۈستەل، بىر كونا ئىشكاپ، بىر ياغاچ كارۋات، بىر كىتاپ شىرەسى، بىر كىيىم ئاسقۇچ ۋە بىر دانە سىرلاتمىغان يۆلەنچۈكلۈك ئۇزۇن ئورۇندۇقتىن باشقا ھېچنىمە يوق ئىدى. كامىل بۇلۇڭدىكى ساندۇق بىلەن چامادان، ئۇنىڭ يېنىدىكى تىكىلمە ئەينەك، قازان - قومۇچ، چېچىلىپ ياتقان كۆكتات، كۆمۈرلەرنىمۇ نەزىرىدىن قالدۇرمىدى:

— مەنسەپ - دەرىجىڭىزمۇ، مۇئاشىڭىزمۇ يۇقۇرى ئوخشايدۇ. ياتىقىڭىزنىڭ سوغاقلىقىنى ھېساپقا ئالمىغاندا، ھەممىسى جايىدىكەن! — دېدى كۈلۈپ كامىل.

— كۈلمىگىنە! — دېدى خانقىز ئۇنى ناز بىلەن نوقۇپ، قاپاقلىرىنى سۈزۈپ، — بول مەھبۇبە، ئوت ياق، چاي قىل. مەن بۈگۈن قونىمەن، سېنى ناھايىتى سېغىندىم! — ئۇنىڭ چىرايى سۇلغۇن ئىدى.

— ساڭا نىمە بولدى خان؟ — دېدى مەھبۇبە ھەيران بولۇپ، — ساقلىقىڭ يوقمۇ؟

— باياتىن يىغلاپ، ئېلىغا يىغلايمەن مەھبۇپ، بىچارە نىمە بولۇپ كەتكەندۇر؟ ئاكىسىنى تولىمۇ ياخشى كۆرەتتى. بىلىسەنغۇ، ھىلىقى چاغدا ئېيتقان ناخشىلىرى، چالغان سازى، ئىستىت، لەتىپە ئۈچ بالىسى بىلەن...

— ئېلىنىڭ ئاكىسىغا نىمە بوپتۇ؟ — دېدى مەھبۇبە چۆچۈپ دوستىغا قايرىلىپ قاراپ.

— تۈنۈگۈن مەكتىۋىدىن قايتىپ كېتىۋاتسا تىراكتۇر بېسىۋاپتۇ. شوپۇر دىگەن ئىت، بىر قولىدا بىر كۈچۈكنى قۇچاقلاپ، بىر قولى بىلەن تىراكتۇر ھەيدەپ ماڭغان ئىكەن... تۈنۈگۈن ئاخشام تېلېفون بېرىشىپتىكەن، دادام ئورۇمچىگە كەتكەن، بىر چىققان ماشىنا قاردا ماڭالمىدى. سېنى ئېلىپ ئەتە نامىزىغا ئۈلگۈرۈپ بارىدىغان بولدۇق مەھبۇپ، ئەجەپ

ئەندى-دە، بوش قولى بىلەن قاراڭغۇ ھويلىنى شەرەت قىلىپ:
— قېنى، ئۆيگە، ئىدرىس ئاكا! يەڭگەم سەھەر كېتىۋىدى، بالىلار ماڭا قالغان! — دېدى.
— بوۋاينىڭ ھالى قانداق؟
— تۈنۈگۈن بالنىستقا ئالدى، دېگەن بىلەن...
ئۇلار ھويلىغا كىرىشتى، چاققان سۇپا ئۈستىدە ئىككى ئىشىك بار ئىدى. ئىلى مېھماننى غەرپتىكىسىگە باشلاپ ماڭدى.
— بۇرۇن ئىچكەركى-تاشقارقى ئىدى-ھە؟
— ھەئە، يېقىندا مۇشۇنداق قىلىۋالدۇق.
سەرەمجان ئۆينىڭ تۆرىدىكى گۈللۈك كىگىز ئۈستىگە سېلىنغان تاۋار كۆرپە ئۈستىدىن ئورۇن ئالغاندىن كېيىن ئىدرىس يۈزىنى سىپىدى-دە، يوكۇنۇشكە بولمايدىغان سول تىزى ئۈستىگە تاراخلاپ تۇرىدىغان ئون يەنلىك پۇلدىن بەشنى يايدى ۋە ئالدىراشقا باشلىدى:
— گەپنىڭ بولار يېرىندلا ئېيتاي ئىلى، — دېدى ئۇ سائىتىگە قاراپ قويۇپ، — ئىككى نەزىر، بىر تويغا دىڭگاكلاپ بارىمەن تېخى، ئىشىم جىق، مېنى چايغا تۇتما، ئۈچ بالىغا قاراۋېتىپسەن، يەڭگەڭ يەكشەنبە بازارغا چۆچۈرە ساتقىلى كېتىپتۇ، خوش، ئەمدى مۇنۇ پۇلغا كېلەيلى، ساڭا ئەللىك يۈەن قۇتقۇزۇش بېرىۋىدۇق، بۈگۈن ئالماچ كەلدىم. ئۆگۈنلۈككە ئاكاڭنىڭ قىرقىكەن، ئۆلۈمگە، داداڭنىڭ داۋالىنىشىغا بولۇپ جىق چىقىم تارتتىڭ، ئەللىك ئىككى يۈەن پۇلۇڭ بىلەن ھېلىمۇ تۇمشۇق تىرەپ كېتىۋاتىسەن، ھال ئېيتمايسەن، قول سۇنسا يەڭ ئىچىدە، باش يېرىلسا بۆك ئىچىدە دېگەندەك، دەردىڭنى ئۆزەڭ بىلىسەن، لېكىن بىزمۇ بىلىمىز، يەڭگەڭ خىزمەتسىز، ئۈچ بالا، داداڭ بولۇپ ئالتە جان. يوكۇڭ ئېغىر، ئازغىنا بولسىمۇ بىر نىمىگە دال بولۇپ قالار، قېنى ئەمىسە، ماۋۇ جەدۋەلگە قول قويۇۋەت.

قانچىلىغان هاۋا، ئىشەكلەرنى «پوش - پىرش» دىگۈزۈپ، تىراكتور - ماشىنىلارنى «دۈت - دۈت» لىتىپ، يولنىڭ ئوتتۇرىسى بىلەن توپ - توغرا ئىككى سائەت پىيادە ماڭدى. پەقەت تارقاق مەھەللىنىڭ سىرتىدىكى سىمونت كۆۋرۈككە كەلگەندىلا كۆۋرۈكنىڭ سىمونت رىشاتكىسىغا — قېتىشقان قار ئۈستىگىلا ئولتۇردى - دە، قولاقچىسىنى كەينىگە سۈرۈپ، شارپىسىنى بوشىتىپ، ھو چىقىۋاتقان پىشانىسىنى يېڭى بىلەن سۈرتۈۋېتىپ موخۇركا ئوردى.

ئەنجان تاملىق كىچىككىنە باغ قار چېچەكلىرى بىلەن بارا خسانلاشقان. يادەك ئېگىلگەن كۈمۈشتەك شاخلار ئارىسىدىكى كىچىككىنە ئۆي، چاقسىلىق ھويلا، ئۆگزىسىدىكى قوناق شېخى، ئوت - چۆپلىرى بىلەن خۇددى ئاق جۇۋا ئىچىگە چۆكۈپ چاندا ئولتۇرغان بوۋايغا ئوخشايدۇ. بىرنىڭ ئېلى مۈشۈ كۆرۈمسىز كۆرەك جۇۋا ئىچىدە تۇغۇلۇپ، شۇنىڭ قوينىدا چوڭ بولۇپ بۈگۈنكى يىگرمە بەش ياشلىق قىران يىگىتكە ئايلانغان.

بۈگۈن يەكشەنبە بولغىنى ئۈچۈن ئۇ ئۆيدە. ئىدرىس ئەپەندى يەتتە - سەككىز كىلومېتىرلىق يولنى بېسىپ مانا شۇ بوۋايغا ئوخشايدىغان قورا چاخسا ئالدىغا كەلدى - دە، ئىشكنى ئېھتىيات قىلىپ ئۆي ئىگىسىنى توۋلىدى:

— ئېلى، ھاي ئېلى!

— ھە، مانا! — ئېلىنىڭ ئاۋازى، ئاندىن كېيىن بالىنىڭ يىغا ئاۋازى ئاڭلاندى. بىردەمدىن كېيىن ئېلى چىبەرقۇت چاپىنىغا بىر بوۋاقنى يۆگەپ، باغرىغا تېڭىپ چاقسا ئالدىدا پەيدا بولدى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئىدرىس ئاكا!

— ھە، قانداقراق؟ — ئىدرىس سالامغا سوئال بىلەن جاۋاپ بەردى.

ئېلى ئىدرىسنىڭ نىمىنى سوراۋاتقىنىنى دەرھال چۈ -

بىرى. لېكىن قەدرىگە يېتىش بىلەنلا ئىش پۈتمەيدىغۇ. تەسەللى،
مەدەت، روھلاندۇرۇش ئېغىزنىڭ يېلى بىلەنلا بولىدىغان گەپ.
ئېلىغا ئەمەلىي ياردەم كېرەك. مەنمۇ ياش چېغىمدا خۇددى
مايا سۇغا تەشنا بولغاندەك ياردەمگە مۇھتاج بولغان ئىدىمغۇ.
ناۋادا شۇ تىلىگەن ياردەمگە ئىگە بولالىغان بولسام بۈگۈن
ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئىلمىي مۇدىرلىكى بىلەن بۇرچىمنى ئاخىر-
لاشتۇرۇشقا رازى بولمىغان بولاتتىم. لومونوسوپ، مېندېلىپ
بولالىسامۇ تۆۋەنرەكى بولالايتتىم. بۇ چاققىچە ئىلىم ساھەسىدە
كۆزگە كۆرۈنۈپ قالاتتىم. ئاتوم - ۋودورود ئىلمى، ئېلېكترونلۇق
ھاپلاش ئىلمىي، نۇر ئىلمى ۋە باشقا ھازىر مەن بىلمەيدىغان
بىلىملەردىن خەۋەردار، بەلكى كەشپىياتى - ئىختىراسى بار
ئادەم بولۇپ چىقالايتتىم. لېكىن مەن ئۇ ياردەمگە ئىگە
بولالمىدىم. شۇنىڭ ئۈچۈن قەپەزدىكى قۇشمەن. ئاۋازىم بار
ئۈچالمايمەن... تالاي - تالاي يارامىلىق ياشلىرىمىز بىرەر
كىلىشمەسلىك ۋە بەختسىزلىككە يولۇقتى - دە، تايىنىپ
تۇرالىغۇدەك ياردەمگە ئىگە بولالمىغىنى ئۈچۈنلا قانات - قۇيرۇغى
قىرقىلغان قۇشقا ئايلىنىپ قالدى. دەل ۋاقتىدا قىلىنغان ياردەم،
تومۇزدا قويۇلغان سۇغا ئوخشايدۇ. ئۇ، مايسىنى ئۆلۈمدىن ساقلاپ
قالالايدۇ. ئېلىغا ھازىر شۇنداق ياردەم كېرەك!

ۋۇجۇدى - بىلەن بىلىمگە بېرىلگەن ياشلارنى كۆرسە ئىچ-
ئىچىدىن خوشال بولۇپ كېتىدىغان قىرىق يىللىق مائارىپچى
ئېلىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ روھسىزلاندى. ئۈچ بالا، ئۆت بىلەن
مۇنى ئايرىمايدىغان قاغىش، كەپىسىز ئۈچ نارسىدە ئېلىغا نە
كىتاپ ئوقۇشقا، نە ئويلىنىشقا، نە بىرەر نەرسە يېزىشقا
ئىمكان بەرمەيتتى، ئىدىرىس ئەپەندى ئويلىناتتى «ئۇنىڭ
يەكشەنبىسى مۇشۇنداق بالا بېقىش بىلەن ئۆتسە يەنە نەدە
ۋاقتى بار؟ باشقا كۈنلىرى ماڭا مەلۇم: سەھەر مەكتەپكە
پىيادە بارىدۇ - دە، قاراڭغۇ چۈشكەندە قايتىدۇ. كۈندۈزى

— كۆڭلىڭىزگە رەھمەت، لېكىن مېنىڭ قىيىنچىلىغىم يوق، بار دېگەندىمۇ ئۆزەم ھەل قىلالايمەن! — دېدى ئۇ ئىدرىسنىڭ كۆزىگە قاراپ، — سىز ماقۇل دەڭ ئىدرىس ئاكا، مەكتۈۋىمىزنىڭ پاراۋانلىق فوندى ماڭا مەلۇمغۇ، ئۇنىڭغا قاراشلىق ئۇن نەچچە ئادەم تۇرسا، ئۇلارنى قىسىش ھىساۋىغا مەن ئۆز قىيىنچىلىغىمنى يېڭەمدىمەن؟

— ئۇغۇ شۇنداق، لېكىن قارار قىلىنىپ بولدى-دە!

— كۆڭلۈڭلارغا رەھمەت، قارارنى ئۆزگەرتىشكە بولىدۇ ئاكا!

— شۇنداقمۇ؟ — دېدى ئىدرىس ناكا پۈتىغا تايىنىپ تۇرۇۋېتىپ، — سېنىڭ بىلەن تالاشقاننىڭ پايدىسى يوق، بىلىمەن سەن خېچىرنى!

— چاي تەييار ئاكا! — دېدى ئېلى ئۇنىڭ مۇرىسىدىن بېسىپ، — زىغىردەك تەخىر قىل!

— ياق، مۇزدەك سۇدىن بىر چىنە بەرگىنە!

— نېمانچە ئىت قوغلىغاندەك يۈگۈرۈش بۇ؟

— ئۆگىنىشكە تەسىر بولۇۋاتامدۇ ئېلى؟ — دەپ سورىدى ئىدرىس پۇلنى تۆش يانچۇغىغا سېلىۋېتىپ، — ئوقۇشقا ئەۋەتسەك قانداق؟

— مۇنۇ چۆچۈرىلەرنى قانداق قىلىمەن؟

— ھىلىقى پىلانلىرىڭ ئاكاڭنىڭ ۋاپاتى بىلەن بىللە ۋاپات بولدىمۇ ئەمىسە؟

— ياق، ياق، پىلان ئۆزگەرمەيدۇ، قىيىنچىلىق سەل كۆپىيىدۇ ناھايىتى، — دېدى ئېلى كۈلۈپ.

— ئۇنداق بولسا مەن كەتتىم.

ئېلى بولىدىغان يىگىت

— كىم ياردەم قىلالايدۇ؟ — دېدى ئىدرىس كېتىۋېتىپ ئۆز-ئۆزىگە، — قەدىرىگە يېتىدىغانلار كۆپ. مەنىمۇ شۇلارنىڭ

گەپلەر بار تېخى. ئۆزىمىز توغرىسىدىكى گەپلەر تۈگىگىنى بىلەن باللار توغرىسىدا گەپ ئېچىلمىدى تېخى. ئەمدى گەپ سېنىڭ قىزىڭ توغرىسىدا بولىدۇ ئىمىن، ئاۋال بىر پىيالىدىن ئوتلىۋالايلى.

باياتىن خىيال سۈرۈپ جىم ئولتۇرغان ئىمىن ئەپەندىنىڭ چىرايى بىردىنلا ئېچىلدى.

— ھە، سۆزلە ئىدرىس، قىزىم قانداقراق؟

— ئاۋال ئىچ، ھە پىيالىنى، يەنە بىرنى قۇيۇپ قوياي. قىزىڭ ياخشى، ياخشى بولغاندىمۇ ناھايىتى ياخشى. بىز يېڭى خىزمەتكە چىققاندىمۇ ئۇنچىلىك ئەمەستۇق.تىرىشقانتۇق .لېكىن خىزمەتكىلا تىرىشقانتۇق. قىزىڭچۇ، خەنزۇچىغا ناھايىتى ئۇستىكەن: خەنزۇچە ماتېرىيالنى ئۇيغۇرچىغا، ئۇيغۇرچە ماتېرىيالنى خەنزۇچىسىغا شارتىلدىتىپ ئوقۇۋېرىدىكەن. قايسىلا دەرسنى بەرسەڭ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئالقىشىغا ئىگە بولۇۋاتىدۇ. فىزىكا ئىجادىيەت گۇرۇپپىسىدىكى ئوقۇغۇچىلار مەكتەپنىڭ كەينىدىكى ئۆستەڭ شاقىراتمىسىغا رەسمى ئېلېكتىر ئىستانسىسى ياساپ چىقتى دېگىنە. ئۇنىڭ باش ئىنژېنېرى سېنىڭ قىزىڭ، پىلانىنى ئۇچۇرۇشتا بىزنىڭ باللار ناھىيە بويىچە بىرىنچىلىكنى ئالدى. بۇنىڭدىمۇ سېنىڭ قىزىڭ بىلەن بىزنىڭ ئېلىنىڭ ئەمگىكى ھەل قىلغۇچ ئورۇندا.

ئىمىن ئەپەندى بۇ قېتىم تەكلىپسىزلا پىيالىنى كۆتىرىۋەتتى.

— ھە، يەنىچۇ؟ — ئىمىن ئەپەندىنىڭ چىرايى تولۇق ئېچىلدى.

— ئىنگلىزچە سۆزلەشتە قىزىڭ ناھىيە بويىچە ئىككىنچى!

— بىرىنچىسى كىم؟

— ئېلى.

— ئېلى؟ ھە، مۇنداق دېگىنە، كامىل كېچاكنىڭ ساۋاقدىشى. يېزىلىق قارا قومچاق، ئورۇق بالىمۇ؟

مەكتەپنىڭ ھەممە ئېغىر ئىشى شۇنىڭ ئۈستىگە چۈشىدۇ: دوكلات تەييارلاش، ئەمگەك، سېلىشتۇرۇپ باھالاش، ئەمۇنىچىلارنىڭ ماتېرىياللىرىنى تۈرغۇزۇش، سىنىپ تەربىيەچىلىرىدىن دوكلات ئېلىش، ئۇنى ئاز دەپ ئۇن تۆت سائەت دەرس، دەرس بولغاندىمۇ ھەر كۈنى تاپشۇرۇغى بار ماتېماتىكا دەرسى. ياق، بۇنداق ئۆتىۋەرسە ئۇنىڭ پىلانلىرى قەغەز يۈزىدىلا قالىدۇ...»

ئىككىنچى يەكشەنبە، قەھرىتان سوغاقتا، ئىدرىس ئەپەندى غاچىلدىتىپ قار دەسسەپ، يىگىرمە كىلومېتىر يولنى بەش سائەتتە بېسىپ، ئەتىگەنلىك چايغا ئۈلگۈرۈپ كونا دوستى ئىمىن ئەپەندىنىڭ ئۆيىگە كەلدى.

«مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى» دا بىر مۇنازىرىگە قاتنىشىپ قويۇپ يامانلىشىپ قېلىشقان، كېيىن تارتقۇلغى، كۆڭۈل ئازادىلىگى ئوخشاش بولسىمۇ، خىزمەت ئالدىراشلىغى بىلەن ئون نەچچە يىلدىن بېرى سىردىشالماي كەلگەن دوستلار دەسلەپ سوغاقلا كۆرۈشتى، لېكىن ئىدرىس ئەپەندىنىڭ تەكلىۋى بىلەن شەھەرنىڭ بىر خىلۋەت كوچىسىدىكى ئاشخانىغا كىرگەندىن كېيىن، ياشلىق چېغىدىكى ئۆلپەتچىلىگىنى ئوڭايلا تىرىلدۈرۈۋېلىشتى:

— ئىچكىنە ئىمىن، — دىدى ئىدرىس تىترەپ تۇرغان قولىدىكى پىيالىنى كۆتىرىپ، — تاتلىقلا بىر ئىممىكەنغۇ، ئۇزۇن بوپتىكەن ئىچمىگىلى، بىر بىرىمىزنى قولتۇقلىشىپ چىقىپ كېتەيلى، ئازراق كەيپ قىلايلى. قېنى كۆتەردۇق، خوشە!

ئىدرىس سۆزلەشكە، ئىمىن تىڭشاشقا ئامراق. بۇنداقلار جاڭجالسىز ئۇزاق سىردىشالايدۇ. ئۇلار خېلى ئىچىشتى. ئىمىن ئەپپەندى سائىتىگە قارىدى. ئىدرىس يەنە بىر بوتۇلكىنى جوزىغا قويدى - دە:

— نەگە ئالدىرايسەن، مۇنۇ بوتۇلكىدەك پىچتى بوزۇلمىغان

ۋاقىتلىق كېچاك
دادا، يا يۈتكىلىپ كەتمىدىڭ ... ئالى پارتىيە
بولۇپ مائارىپ بۆلۈمىنى ئەمدىلا ئالقانىغا ئېلىۋىدىم، قالدۇ-
مەكتىۋىدە تۇرۇپ كادىرلار ئىدارىسىگە تېلېفون بېرىپ
رۇۋەتكىلى تاسلا قالدىڭ. پارتىيىگە كىرىشكە ئاز قالغاندا يەنە
سەن كاشىلا بولدۇڭ. ئەمدىزە، يەنە يېڭى كاشىلا. سەن ماڭا
تۇساق، چۈشەك؛ سەن بار يەردە ماڭا ياخشى كۈن يوق.
سەندەك دادىدىن ماڭا نىمە پايدا. سەن ئۆيدە بولمىساڭ
جېنىم يايراپ كېتىدۇ. سەنلا پەيدا بولساڭ مېنى پالاكەت
باسىدۇ ...».
ئىشىك قاتتىق چېكىلدى. ئۇ ئۆز-ئۆزىگە قىلىۋاتقان
سۆزىنى توختاتتى-دە، ئۆزىنى تۈزەشتۈرۈپ ئىشىكنى ئېچىشقا
ماڭدى.
— ئىمىن ئەپەندىم، سىز ... — ئۇ ھودۇقتى، — قېنى
كىرىسىلۇغا!
— ئۆيىڭىزدىن تاپالمىدىم، ئىدارىدىمىكىن دەپ كېلىۋىدىم،
بار ئىكەنسىز، بەش مىنۇت ۋاقتىڭىزنى بەرسىڭىز، سىزدىن
سورايدىغان گېپىم بار ئىدى.
كامىلجان ئىشكنى قايتىدىن ئېلىپ قويدى-دە، ئىمىن
ئەپەندىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئولتۇردى. ئۇنىڭ قوللىرىنى گىرە-
لەشتۈرۈپ، بارماقلىرىنى قولتۇغىغا تىقىشى، خۇددى ئۇزۇن يىل
خىزمەت ئىشلەپ تەجرىبە توپلىغان دىپلوماتىيە خادىمىدەك
سۈنئىي قىلىق بىلەن ئۆزىنى سالماق كۆرسىتىشى ئىمىن ئەپەندىگە
ياقمىدى. ئۇ ئويلىغانلىرىنىڭ مېغىزىنىلا دېمەكچى بولدى:
— كامىلجان ئۇكام، ئالدىراشكەنسىز، گېپىمنىڭ
بولار يېرى مۇنداق: خانقىز ئۆزەمنىڭ قىزىدەكلا، بىلىسىز،
ئۇ مەھبۇبە بىلەن دوست، مەھبۇبەمۇ چوڭ بولدى، لېكىن
قىزىمىزنىڭ توي ئىشى توغرىلىق ئېغىز ئېچىش بىزگە قېيىن.
خانقىز يوق ئوخشايدۇ. سىز بىر ئامال قىلىپ بىزنىڭ

— ھە، بىلدىكەنسەن. ئەمدى ئۇچۇق سۆزلىشەيلى، ناۋادا قىزىڭ شۇ بالىنى يارىتىپ قالسا ئۇلارنىڭ بەختىگە خوشال بولارسەنمۇ؟

— شۈبھىسىز!

— قىزىڭنىڭ ئىچ - پۇشغى بارلىغىنى سېزەمسەن؟

— ھەئە، يېقىندىن بېرى قويغان - تۇتقىنىنى بىلمەيدىغان بولۇپ قالدى، دەيدۇ ئانىسى.

— ئۇنداق بولسا مەن ئېلىنىڭ ئەلچىسى. لېكىن بىلىپ قوي، ئېلىنىڭ بېشىغا كۆپ چۈشتى. ياردەم قىلمىساق ئۇنىڭ ئىستىقبالى قورۇيدۇ. ياردەمنىڭ چوڭىنى سەن قىلىسەن. سېنىڭ ياردىمىڭ ھىساۋىغا خەلقىمىز ھېلىقى «ھەقىقەت ئىجازەتسىز ساياھەت قىلىدۇ» دېگەن كىتاپتىكى ئەر - ئايال كىيۇرلاردەك بىر جۈپ ئالىمغا ئىگە بولىدۇ.

— ئېنىقراق ئېيتقىنا، مەن نېمىلەرنى قىلىشىم مۇمكىن؟

— تويىنى قىلىمىز. چىقىمىنىڭ تولىسى سەندىن بولىدۇ. تويدىن كېيىن ئېلىنىڭ ئاكىسىنىڭ ئىككى بالىسىنى ئۆز تەربىيەڭگە ئالىسەن. بىردىنى ئانىسى چۆچۈرە سېتىپ باقىدۇ. يەنە نېمىلەرنى قىلىدىغانلىغىنى قىزىڭ بىلەن كۆيوغلۇڭ ئېيتىپ بېرىدۇ، — ئىدرىس پىيالىنى يەنە تولدۇردى.

— ئېلى، ھە ھېلىقى چاغدا ئېشەك ھارۋىسى بىلەن بىزنىڭكىگە كەلگەن بالا. ئېلى بولىدىغان يىگىت!

كاشىلا دادامدىن ...

كامىلجان پەرىشان، ئۇنىڭ پىكرى چېچىلغان، سەپرايى ئۆرلىگەن، قاپىقى سېلىنغان. ئۇ ئۇلاشتۇرۇپ تاماكا چېكىپ چىرايلىق ياسالغان ئىشخانىسىدا، بىردە دىۋانغا تاشلىنىدۇ، بىردە ئۇياقتىن - بۇياققا ماڭىدۇ. «ھەي

— نىمە، دادىڭىز گۈكشىغا چىقىمەن دىگەن دەمسىزا؟
دادامغا ئوغلىڭىز كېلىنىڭىزنى ئەپكىرگىلى چىقىقۇدەك دەڭ، هەئە، كېلىننى ئەپكىردىمەن.

يېرىم سائەتتىن كېيىن پىكاپ كاملجاننى چاقىرىپ سىگنال بېرىشكە باشلىدى.

پىكاپ ئېلىلارنىڭ يېزىسىغا قاراپ قار توزۇتۇپ كېتىۋاتقاندا كاملجان شوپۇرغا:

— گۈكشىپ ئۇتتۇرا مەكتىۋىگە! — دىدى گېدىيىپ ئولتۇرۇپ.

ئۇنىڭ قاپىغى سېلىنغان، ئاۋازى قوپال ئىدى. ئۇ مۇدىر ئىشخانىسىغا كىرگەندىمۇ، مۇدىرنىڭ دوكلادىنى ئاڭلىغاندىمۇ، مۇدىرنى ئەگەشتۇرۇپ مەكتەپ بىناسىنىڭ بۇزۇلغان يەرلىرى، تەنتەربىيە مەيدانلىرىنى كۆرۈۋاتقاندىمۇ تۇتۇق ۋە سەپرا ئىدى. پەقەت كەچقۇرۇن مەھبۇبەنى كۆرگەندىن كېيىنلا ئۇنىڭ قاپىغى ئېچىلدى.

ئۇ كەچقۇرۇن مەھبۇبەنى پىكاپقا سېلىپ خانقىزلارنىڭ مەھەللىسىگە قاراپ يولغا چىقتى.

— خانقىز يامانلىقتىمۇ؟ — خېلى جىملىقتىن كېيىن مەھبۇبە كاملجاندىن جەينىكىنى قاچۇرۇپ تۇرۇپ سورىدى.

— هەئە، تەبىئىي شۇنداق بولۇشى زۆرۈر ئىدى - دە!

— بۇ نىمە دىگىنىڭىز؟

— ئەقلى - هوشى بار ئايال، كۆڭلى تارتمىغان ئەر بىلەن بىر ئۆيدە تۇرمايدۇ - دە!

— ئۇنداقتا نىمىشقا توي قىلىشقانىسلەر؟

— نىمىشقا، تېخى بىلمەمسىزا؟ خانقىز ئېلىغا ئاشىق، لېكىن ئېلى هېچنىمىنى چۈشەنمىگەن. ئېلىنى قىزغاندۇرۇش ئۈچۈن خانقىز مەن بىلەن يېقىنلاشتى، كېيىن ئۆزىنىڭ چەرۋاسىزلىقى مېنىڭ بىلەن توي قىلىشقا سەۋەپ بولدى.

— يالغان! — قىز كاملجاننىڭ كىيىمىگە تېگىپ تۇرغان

پىكرىمىزنى خانقىزغا ئېيتسىڭىز، خانقىز ئۆز نامىدىن مەھبۇبە بىلەن سۆزلىشىپ باقسا ...

— مەسىلەن كىمگە؟ — كامىلجان تاقەتسىزلىك بىلەن سورىدى.

— سىز بىلىدىغان بالا، بەلكى سىزنىڭ دوستىڭىز.

— ئېلىنى دەمسىز؟ — كامىلجاننىڭ ئاۋازى غاراڭ - غۇرۇڭ چىقتى، — ئۇلارغا نىمىشقا ئەلچى كېتىدۇ؟

— گەرچە ئۇلار يېقىن، بىر بىرىنى چۈشىنىدىغان ياشلار بولسىمۇ بۇ ھەقتە گەپ ئېچىشتىن ئۆزلىرىنى قاچۇرغىدەك.

— ھا - ھا - ھا! ... — كامىلجان ئەرتىستەك يېنىك ھەركەت قىلىپ ئايلاندى ۋە قاتتىق كۈلدى، — مۇنداق دەڭ ئىمىن ئەپەندىم. چۈشىنىشلىك، قالغىنىنى بىزگە قويۇپ بېرىڭ، ئېلىدىن بىرەر ئېغىز سۆز چىقمىغى تەس، ئۇنى كۈتكەن قىزنىڭ تەلمۈرۈپ، چېچى ئاقىرىپ كېتىدۇ. ئەمدى بۇ ئىشنى ماڭا قويۇپ بېرىڭ!

ئىمىن ئەپەندى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ سەپرايى تېخىمۇ ئۆرلىدى: «ئەمدىلا خانقىزنى قويۇۋېتىپ مەھبۇبەگە ئىككىنچى ھۇجۇمنى باشلاي دىسەم مۇنۇ كاشىلىنى قارا. خانقىزنى بۇ چاققىچە يولغا سالالاتتىم، كاشىلا دادامدىن بولدى. بالىسىنىڭ ئەركىنلىگىگە كاشىلا بولغان دادىلارنى جازالايدىغان بىر قانۇن چىقمىدى، ... ئىككى قات ۋاقتىدا ئايلىنىڭ ئۈستىدىن ئاجرىشىش ھۆكۈمى چىقىرىشقا بولماسمىش. خانقىزنى نىمىگە ئالدىم؟ مەھبۇبەنى قىزغاندۇرۇش ئۈچۈنلا ئۇنىڭ بىلەن يۈرۈپ قويۇپ ئېلىشقا مەجبۇر بولدۇم. بۇ ئۆمرۈمدە مەھبۇبەنىڭ قولىنىڭ ئۇچىنى تۇتالماسمەنمۇ؟ مېنىڭ نەرىم يىگىت؟ قەسەم ئىچىمەنكى، مەن ئۇنى قولغا چۈشۈرمەي قويمايمەن. ھېچ بولمىسا ئېلىغا تەككەندىن كېيىن بولسىمۇ ...»

ئۇ دادىسىنىڭ شوپۇرىنى تېلېفونغا چاقىردى.

بالىسىنى بەختسىز قىلغان دادام، — دەدى غودۇڭشىپ، — بۇ يولنى دەسلەپ دادام ماڭغان، ئېلى، خانقىز دېگەنلەرنىمۇ دادام تاپقان، بولمىسا مەھبۇبە بىلەن ماڭا سەراغا قاتراشنىڭ نىمە هاجىتى بار ئىدى، ھەممىسى دادامنىڭ كاشىلىسى.

شوپۇر مىيىغىدا كۈلۈپلا قويدى.

يەنە نىمىگە قورۇنىسىز يىگىت

قارلىق دالا ئۇلتۇرۇۋاتقان قۇياش شەپىقى بىلەن هال رەڭ تۇس ئالغان. قارغا چۆمكەلگەن ئېتىزلار كۆزنى چاقىدۇ. قىرلاردىكى دالا چۆپلىرى قار ئاستىدىن باش چىقىرىپ بىر جۈپ يولۇچىنى كۈزىتىدۇ. قىز ياخشى كىيىنگەن، يىگىت دىخان كىيىمدە. لېكىن ئۇلار ياندىشىپ، يېقىن كېتىۋاتىدۇ. قىز يۇمشاق قارا پەلەي كىيگەن قولى بىلەن پات - پات يىگىتنىڭ چىبەرقۇت چاپىنىنىڭ يېڭىدىن، پېشىدىن تۇتۇۋالىدۇ. قىزنىڭ ئاق تىۋىت رومال ئاستىدىن چىقىپ تۇرغان غىچىم چاچلىرى بەزىدە يىگىتنىڭ قۇلاقلىرىنى غىدىقلاپمۇ قويىدۇ. قىزنىڭ كەيپى چاغ، ئاۋازى بۆلەكچىلا جاراڭلىق، قىز ئارىلاپ يىگىتنىڭ مۈرىسىگە ئاستا يۆلىنىدۇ. لېكىن يىگىت قىزدىن قورۇنماقتا. قىز ئىختىيارسىز سۈركىلىش، يىگىت تۇيىدۇرماي ئۆزىنى قاچۇرۇش بىلەن ئۇلار بەزىدە يولنىڭ سىرتىغا چىقىپمۇ كېتىدۇ. ئۇلار سۆھبەتتە؛ ئۇلار خۇددى مەس ئادەملەردەك ھەممىلا نىمە توغرىسىدا سۆزلەشمەكتە. جەمىيەت، تەبىئەت، دوستلار، مەكتەپ ... ھەممىلا ئىش ئۈستىدە خالىغانچە سۆزلەشمەكتە. ئادەتتە زادىلا كۈلكە قوزغىمايدىغان ئىشلاردىمۇ ھوزۇرلىنىپ كۈلۈشمەكتە. ئۇلارنىڭ قەدەملىرى شۇنچىلىك ئاستىكى مۇز ئۈستىدە ماڭغان تاقىسىز ھۆكۈزمۇ ئۇلاردىن تېز، دالا سەيلىسى ئۇلارنى بارلىق غەم - قايغۇ، تۇرمۇش

پەلتۇسىنىڭ پېشىنى دەرھال يىغدى، — سىز نىمە قىلماقچى ئەمدى؟

— ئاجرىشىمەن! — دىدى كامىلجان دەرھال، — خانقىزمۇ مۇرادىغا يەتسۇن. ئېلى قىيىن كۈندىكەن، ئۇنىڭغا مايدەك ياقىدۇ. نەچچە مىڭ يۈەنلىك ئۆي بىساتقا بىراقلا ئىگە بولىدۇ...

مەھبۇبەنىڭ بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ پۈتۈن ئەزايى تىكەنلەشتى، بەدىنىگە تىترەك ئولاشتى، ئۇنىڭ ماشىنىدىن سەكرەپ چۈشكىسى كەلدى:

— توختاڭا، بېشىم قېيىۋاتىدۇ. مەن چۈشۈپ كېتىمەن!

شوپۇر ماشىنىنى توختاتتى ۋە قىزغا قايرىلىپ قاراپ:

— گەپ ماشىنىدا ئەمەس، يولدا، — دىدى ئۇ كۈلۈپ، — كامىلجان كېچاڭ بىلەن مۇشۇ يولدا ماڭساقلا بىر كاشىلا چىقىدۇ.

— گەپ سېنىڭدە! — دىدى كامىلجان شوپۇرغا ئالىيىپ، — تۈزۈك ھەيدىمەيسەن، تۈز يەر تۇرسا، كاتاڭغا تارتىسەن. مېنى بىزار قىلماقچىغۇ سەن؟

قىز ماشىنا توختاش بىلەن يەرگە سەكرەپ چۈشتى. كامىلجانمۇ يەرگە چۈشۈپ قىزنىڭ قولتۇغىغا قول ئۇزاتتى:

— چىقىڭا، بەش مىنۇت!

— ياق، پىيادە بارىمەن!

— مەنمۇ پىيادە ماڭاي ئەمىسە، — دىدى كامىلجان كۈلۈپ، — يولدا ھەمرا كېرەكتۇ!

— ھەمرا؟ ھەمرا ئەنە كېلىۋاتىدۇ! — ئۇلار يىراقتىن كېلىۋاتقان چىبەرقۇت چاپانلىق يىگىتنى كۆردى. ئېلى ئېتىز ئارىلىرىدىكى چىغىر يوللار بىلەن ئالدىراپ كەلمەكتە ئىدى.

كامىلجان ماشىنىنىڭ ئىشىگىنى قاتتىق ياپتى.

— دادامنىڭ كاشىلىسى! سەرالىقلارغا قانات ياپىمەن دەپ

بىلىمىن ۋە ئۇنىڭ بەدىلىگە كەلگەن ئەرزىمەس ئابرويىمغا قىزنىڭقان شەھەر قىزى ماڭا ئۆمۈرلۈك ئاش بولارمۇ؟ شەھەر قىزىنىڭ شەھەرچە ھەۋىسى بولىدۇ، ئۇ غايىلىك، ئۆمىتۋار قىز، نازۇك تەبىئەتلىك، ئۇ مېنىڭ بارى - يوقۇمغا قانائەت قىلىپ، مېنىڭ غورىگول تۇرمۇشۇمغا ئۆز ئارزۇ - ھەۋەسلىرىنى قۇربان قىلارمۇ؟ دۇرۇس، ئۇ ۋىجدانلىق، نومۇسلۇق، غەيرەتلىك قىز. لېكىن باشقا بىرسىنىڭ پەزىلىتىنى ئۆز ئارامىم ئۈچۈن ماتېرىيال قىلىشقا مېنىڭ ۋىجدانىم يول قويارمۇ؟ ... بىر ئۆمۈر ھەمرا بولۇش ئاسان ئەمەس، ماركسنىڭ ئايىلى ژېنىندەك، روسىيە يازغۇچىلىرى دوستويېۋسكىنىڭ ئايىلى، لېۋ. تولستوينىڭ ئايىلى، لۇشۈننىڭ ئايىلىدەك ... قەدىردان بولالارمۇ؟»

— دادىڭىزنى ئويلاۋاتامسىز؟ — قىز مەيۈس ھالدا سورىدى.

— ياق، — دېدى يىگىت ئويغايسىزلىنىپ، — باشقا بىر ئىش.

— بىلىمەن! — دېدى قىز قەدىمىنى ئېتتىكلىتىپ، — غېمىڭىز كۆپ. لېكىن بىلىپ قويۇڭ، سىزگە ياردەم قولىنى سوزىدىغانلارمۇ كۆپ، لېكىن سىز باشقىلارغا ئانچە ئىشەنمەيدىكەنسىز.

— تەنقىدىڭىز ئورۇنلۇق، — دېدى ئېلى كۈلۈپ تۇرۇپ، — بۇ مېنىڭ ئەيىبىم. مەغرۇر ئادەملەر باشقىلارغا ئانچە ئىشەنمەيدۇ. ھامان باشقىلار ئۆزى ھېس قىلغاننى ھېس قىلالمايدۇ دەپ ئويلايدۇ. بىز زىيالىيلارنىڭ ئەيىبىمىز شۇكەن. بۇندىن بىر - ئىككى يىل بۇرۇن ھەممىلا ئادەمنى ئۆزەمدىن ئۈستۈن بىلەتتىم، كىتاپ ئوقۇپ ئاز - تولا بىلىم ئۆگەنگەندىن كېيىن ئۆزگەردىم. ھېچ ئادەمنى ئۆزەمگە تەڭ قىلمايمەن، ناھايىتى بىلىملىك ئادەملەرنىمۇ يېقىن كەلگۈسىدە بەرىبىر مەندىن كېيىن قالىدۇ دەپ ئويلايدىغان بولۇپ قالدىم. لېكىن چاندۇرمايمەن، مەغرۇرلۇقۇمنى بىلىندۇرمەسكە تىرىشىمەن.

— مەن چاندۇرىمەن! — دېدى قىز كۈلۈپ، — مەغرۇرلۇقۇمنى

كۆڭۈلسىزلىكلىرى ۋە كۆڭۈل غەشلىكلىرىدىن بىر يولىلا ئازات قىلغان. ئېلىنىڭ قولىغا كونىدىكىدەك ئۈچ بالىنىڭ يىغا-زارى، غەشلىكى ئاڭلانمايدۇ؛ يەڭگىسىنىڭ سولغۇن چىرايى، دوختۇرخانىدىكى دادىسىنىڭ قورۇغان لەۋلىرى بىلەن ئۈچۈش ئالدىدىكى شامدەك پىلدىرلاپ قالغان كۆزلىرى، قانسىز تومۇرلىرى، بوۋرتۇپ چىققان يىكتەك بىلەكلىرىمۇ كۆز ئالدىغا كەلمەيدۇ. ئۇنىڭ ۋۇجۇدى هاياجان، خوشاللىق، يەنە ئاللىقانداق چۈشىنىپ بولمايدىغان سىرلىق تۇيغۇلار بىلەن تولغان. ئۇ مانا شۇ ۋۇجۇدىنى ئورىۋالغان كۆرۈنمەس بەخت يىپلىرى ئىچىدە چەكسىز راھەت، هايات لەززىتى بار ئىكەنلىكىنى مانا بۈگۈنلا بىلدى.

— دالا ياخشىمۇ ئېلى؟

— ئاجايىپ ياخشى ...

— كونىدە شۇنداقمۇ؟

— ياق، پەقەت بۈگۈنلا؟

قىز ئىختىيارسىز ئۇنىڭ بىلىكىگە ياماشتى. بېشىنى يىگىتنىڭ مۈرىسىگە قويىدى. ئۇلار بىر بىرىنىڭ تېپچەكلىگەن يۈرەك سادا-لىرىنى ئاڭلاشتى. قىز يىگىتنىڭ خىيالچان كۆزلىرىگە ئۈمىد بىلەن قارىدى، لېكىن يىگىت قىزنىڭ ئوتلۇق كۆزلىرىدىن كۆزىنى قاچۇ-رۇپ ئەيىپكاردەك يەرگە قارىدى. ئۇنىڭ يادىغا ئىدرىس ئەپەن-دىنىڭ سۆزى كەلدى: «ئاتا - ئانىسى رازى، يىگىت بولغاندىكى ئەمدى ئۆزەڭ ئېغىزلان»، «نىمە دەيمەن؟ ئۆمرىدە مۇشەققەت كۆرمىگەن، ئازىلىق، ياسانچۇق قىزنى ئايىلىم بولۇڭ دېيىشكە پېتى-نايمۇ؟ مەن ئۇنى توپىسى توزۇپ تۇرىدىغان ئەسكى كىگىزلىرىم ئۈستىگە ئولتۇرۇشقا، قاراڭغۇ قازان بېشىدا ئىش قىلىشقا، مېنىڭ كېسەل دادام، غەلۋىسى جىق ئۇكىلىرىمنىڭ هالىدىن خەۋەر ئېلىش-قا، تۈگىمەس قىيىنچىلىقلىرىمغا شېرىك بولۇشقا تەۋسىيە قىلىمەنمۇ؟ مېنىڭ ياشلىق غورۇرۇم، تىرىشچاقلىق بىلەن ئېرىشكەن ئاز - تولا

يورۇقتا دەرەختىن قۇيۇلۇۋاتقان كۆمۈشتەك قار ئۇچقۇنلىرى چىمىرلىدى، قىز ئاخىرقى قېتىم يىگىتنىڭ كۆزىگە ئۈمىت بىلەن تەلمۈرۈپ قارىدى. ئېلى خۇددى ھېچنىمە سەزمىگەندەك چىمىرلاۋاتقان قار ئۇچقۇنلىرىغا قاراپ جىمجىت تۇراتتى، قىز ئەلەم بىلەن ئۇلۇق كىچىك تىنىدى ـ دە:

ـــ ئەمدى مەن قايتاي! ـــ دىدى.

ـــ نىمىشقا؟

ـــ خانقىزنىڭكىگە بارغۇم كەلمەيۋاتىدۇ.

ـــ قورۇنمىسىڭىز يەڭگەم سىزنى قوندۇرۇپ قالالايدۇ ...

ـــ ئۇنداقتا ... رەھمەت ئەمىسە! ...

ئۇلار ئېلىلارنىڭكىگە جىمجىت، گويا مۆگدەكتىكى يېزىنىڭ يۈرەك سوقۇشىنى تىڭشاۋاتقاندەك سۈكۈتتە مېڭىشتى. ئۇلارنىڭ ئايىغى ئاستىدىكى قار غىچىرلايتتى. كەچكى سوغاق ئۇلارنىڭ نومۇسچان يۈزلىرىگە بەخۇدلۇك نەشتەر ئۇراتتى. ئىزغىرىن شامال چېۋىقلارنى ئۈشتەك چالغۇزۇپ ئېلىنىڭ قۇلىغىغا شىۋىرلايتتى: ئېغىزلان، يىگىت يەنە نىمىشقا قورۇنىسەن؟

قىشنىڭ تۈنى شۇنچە ئۇزاقمۇ

تاماقتىن كېيىن ئېلى ئاتلىنىپ دوختۇرخانىغا ـــ دادىسىنى كۆتكىلى كەتتى. مەھبۇبە ئېلىنىڭ يەڭگىسى لەتىپە بىلەن چۆچۈرە تۈگۈشكە ئولتۇردى. تىتىلىشقا باشلىغان كىگىز ئۈستىگە كۆپە سېلىنغان بولسىمۇ قىز ھامان بىئارام ئىدى. ئۇ پۇتلىرىنى سوزۇپ، قىيسىيىپ بىردە ئۇ، بىردە بۇ يامپىچىغا ئۆرۈلۈپ ئولتۇرۇپ، نازۇك بارماقلىرى بىلەن ئۇششاق قىلىپ چۆچۈرە تۈگەتتى. ئېلىنىڭ يوقلۇغى، مۇنۇ ئۈچ بالىنىڭ توپا ـ چاڭ كۆتىرىپ قىيغىتىشلىرى، مەشتە كۆيۈۋاتقان مەدەكتىن تۇرۇپ ـ تۇرۇپلا چىقىپ تۇرىدىغان قاڭسىق ئىس قىزنىڭ ئىچ پۇشۇغىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇۋەتتى. لەتىپە

زادىلا يوشۇرالمايمەن، شۇنىڭ ئۈچۈن دوستۇم ئاز، ئۆزەممۇ كىشى-لەر بىلەن ئاسانلا يېقىنلاشمايمەن. بىلدىم، سىز كامىلجان بىلەن قانداقچە دوست بولۇپ قالدىڭىزكىنتاڭ؟

— دوست دېيىشكە ئۆزەممۇ ئىشەنمەيمەن، لېكىن يامان كۆر-مەيمەن. مەن جەمىيەتتىكى خىلمۇ-خىل ياشلارنىڭ مەقسەت-تىلەكلىرىنى بىلىشكە قىزىقىمەن، كامىلجان بىر خىل ياشلارنىڭ ۋەكىلى.

— مەسىلەن، قانداق خىلدىكى؟

— جەمىيەتتە شۇنداق بىر خىل ياشلار بار، — دېدى ئېلى، يوغان تومشۇق باجىنگەرنىڭ چەمىگە قېتىشقان قار مۇنگىنى يەر-گە ئۇرۇپ تۇرۇپ، — ئۇلار خەلقتىن ئۆز تۆھپىسىدىن نەچچە يۈز ھەس-سە ئۈستۈن ھەق تەلەپ قىلىدۇ. ئۇلار باشقىلارنىڭ قان-تەرى بەدىلىگە باياشات ياشاشنى نومۇس دېمەيدۇ. يۇقۇرى مەنسەپ، ماددى تەمىنات، نام-شۆھرەت، باشقىلارنىڭ ياخشى گەپ، خوشامەتلىرىگە ئېرىشىش ئۈچۈن ھەرقانداق بولمىغۇر ئىشلارنى قىلىشتىنمۇ يان-مايدۇ، جاپاغا چىدىمايدۇ، ئۆگىنىشنى خالىمايدۇ، ئۇلار ئۈچۈن-مەنسەپكە ئېرىشىش ئىلگىرىلىگەنلىك، مەئىشەت-بەخت. جاپا-مۇشەققەت چېكىشمۇ بەزىدە بەخت ھېساپلىنىدۇ دېسىڭىز ئۇلار سىز-نى ساراڭ دەيدۇ، تىرىشىپ بىرەر كەسىپنىڭ ئەھلى بولۇش ئىل-گىرىلىگەنلىك دېسىڭىز سىزدىن كۈلىدۇ. كامىلجان مانا مۇشۇ خىل-دىكى ياشلارنىڭ ۋەكىلى. مەن كامىلجانغا قاراپ ئۆزەمنىڭ يولۇم-نى تۈزەيمەن. ئۇ يېقىندا تېخى مېنى ئۆز بۆلۈمىگە، ئەمىلىيەتتە ئۆزىگە كاتىپ بولۇشقا تەكلىپ قىلدى. مەن ئۇنىڭغا دوكلات يېزىپ بەرگۈدەكمەن، ئۇ شۇ دوكلاتلار بىلەن تېزرەك ئۆسمەكچى، بەخت-لىك بولماقچى!

قارلىق دالىغا قارامتۇل تۈن لىباسى يېپىلدى. ئاخىر مەھەللە قارىيىپ كۆرۈندى، ئىتلارنىڭ ھاۋششى ئاڭلاندى. كوچا بېشىدا ئۇلار توختىدى. بىرىنچى. يېزا ئۆيىنىڭ دەرىزىسىدىن چۈشكەن

نى بولۇپ قالسا دادامنى ئۆزىتىشقا لازىم بولىدۇ دەپ كېچىلىرى ئاۋۇ كىچىك تەجرىبىخانىسىدا بىر نىمىلەرنى تەجرىبە قىلىدۇ. ئەينەك سىرلاپ يەكشەنبە بازارغا ئۆلگۈرتۈپ بەش - ئالتە تىكلىمە ئەينەك تەييارلاۋاتىدۇ. ئەينەككە رەسىملەرنى سىزىدۇ، مۇشۇ مەھەللىنىڭ رادىيو، تېلېۋىزور، ۋەلسىپىت، ئۆتۈكلىرىنى ئېلى رېمونت قىلىدۇ. بۇنىڭمۇ ئازراق كىرىمى بولىدۇ. ئۆزىگىنى خار قىلغىچە، كۆچۈگىنى خار قىل دەپ، بىرسىگە چىراي سارغايتقاندىن جاپا تارتقاننى ياخشى كۆرىدۇ. ئۇ يەر - بۇ يەردىن زاپچاس، لازىملىقلىرىنى سېتىۋېلىپ رادىيو قۇراشتۇرۇپ ئۇنىمۇ ساتتى. ئاشۇنداق قىلىپ خېلى قوشۇمچە پۇل تاپىدۇ. لېكىن سىزدىن نىمىسىنى يوشۇرىمىز؟ ئىككىلا كۆينىكى، ئىككى خادانى بۇرۇلكىسىلا بار. نە هاراق، نە تاماكىدا يوق، ئۆيلىنىدىغان ۋاقتىمۇ بولادى، هازىر تويلار ئېغىرلاشتى. نە بىر جىڭ گۆرۈچ، نە ئالقاندەك لاتا ئېلىپ تاشلاپ قويغىنى يوق. مېنىڭ ئىچىم تىتىلدايدۇ. ئامالىم قانچە؟ مەھەللىدىكى ئۇنىڭ بىلەن تەڭتۇشلەر بالىلىق بولۇپ قالدى. يالغۇز بىزنىڭ ئېلىلا تېخى بېشىنى ئوڭلاشنى ئويلاپمۇ قويماي يۈرۈۋاتىدۇ. قىزلار توغرىسىدا ئويلىماەدىكىن دىسەم ئۇنداق ئەمەسكەن، بىرسىگە كۆڭلى بار ئوخشايدۇ. بىلىندۇرمىگىنى بىلەن دەرت دىگەن ئادەمنىڭ ئىچىدە ياتمايدىكەن. مەن ئۇنىڭ قەغەزلىرى ئارىسىدىن بىر قىزغا ئاتاپ يازغان شېئىرىنىمۇ كۆرۈپ قالدىم. شېئىرنى ئوقۇپ ئۆپكە - ئۆپكەمنى باسالماي يىغلىدىم.

— نىمە دەپ يېزىپتۇ لەتىپە هەدە؟ — مەهبۇبە هاياجان بىلەن دەرهال سورىدى.

— شېئىر ئۈچ كۇپلېت ئىكەن، بىر كۇپلېتى يادىمدا، — دىدى لەتىپە ۋە شېئىرنى ئوقۇدى:

قارايمەن بىر ئۆمۈر تەلمۈرۈپ،
قول يەتمەس كۆكتىكى يۇلتۇزغا.

شوخ بالىلارنى سىلىق سۆزلەر بىلەن كايىپ قوياتتى، لېكىن تىل-
لىمايتتى، ئۇرمايتتى. مانا بالىلارنىڭ ئوتتۇرانچىسى تويۇقسىزلا
مەھبۇبەنىڭ كەينىدىن كېلىپ بويىنىغا ئېسىلدى. مەھبۇبە ئوڭدىسىغا
يىقىلىۋىدى، چوڭى كېلىپ قىزنىڭ قوسىقىغا مىندى. كىچىكىمۇ
پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ قۇلىغىدىكى ھالقىسىنى كۈچەپ تارتتى.

— قويىشە بەگۋاشلار! — دەپ بالىلارنى تارتتى لەتىپە، — ھېچقاشنى بىلمەيدۇ. ئېلى مۇشۇنداق ئۆگىتىپ قويدى، قوپۇڭلار، ھەدەڭلەرنىڭ ئەڭلىنى رەسۋا قىلدىڭلار!

— ئېلى ئاكام بولمىغاندىكى كەنى باساتتۇق ئەمەسمە؟ — دەپ دومسايدى ئىككىنچى ئوغۇل، — چۆچۈرەڭنى چاچمەن!

— نەبى! — دىدى لەتىپە بالىنىڭ قولىنى سىلكىپ، — بوۋاڭنى دوختۇردىن ئەپچىقمىز، بىلدىڭمۇ، چۆچۈرىنى سېتىپ پۇلىنى بوۋاڭغا بېرىمىز.

بوۋىسىنىڭ ئىسمى چىقىۋىدى بالىلار جىمىقتى ۋە مىسكىنلەشتى.

— دادامنىڭ كېسىلى ئېغىرلىشىپ قالدى، — دىدى لەتىپە مەيۇسلىنىپ، — دوختۇرخانىدىن ئەپچىقىپ كېتىڭلار دىگەن ئوخشايدۇ. بەش ئالتە يۈز يۈەنسىز ئەپچىقىلى بولمايدۇ. گوڭشېدىن يا مەكتىۋىدىن ياردەم ئېلىشنى خالىمايدۇ، بۇ ئېلىنىڭ مىجەزى شۇنداق، بالىلار ئۇنى پېتىغداپ خېمىر قىلىۋېتىدۇ. ھېجىيىپلا ياتقىنى ياتقان. تېخى مۇنۇ چوڭى بىلەن كىچىگى كېچىسى ئۇنىڭ بىلەن بىللە ياتىدۇ. كېچىچە كىچىكنى توسۇۋاتقان، چوڭىنى يېپىۋاتقان، ئۆزى تۈزۈك ئۇخلىيالمايدۇ. يەنە قارىسىڭىز بالىلارنى ئۇخلىتىپ قويۇپ كىتاپ ئوقۇۋاتقان، يېزىۋاتقان، سەھەر تۇرۇۋېلىپ ئىنگلىزچە يادلاۋاتقان، بىر مىنۇت جىم تۇرمايدۇ. ئەجەبمۇ چارچىمايدىكەن، چېچىلمايدىكەن، بالىلارغا ئالايغىنىنى، بىرسىگە دات ئېيتىپ زارلانغىنىنى بىلمەيمەن. ھال-ئوقىتىمىز مۇشۇنچىلىك، ئېلىنىڭ ئەللىك يۈەن پۇلى دادىسىنىڭ غىزاسىدىن ئاشمايدۇ. ياخشى كۆڭلىنىڭ يامى-

توي

توي دىسە قۇرۇق تېرىمۇ مىدىرلايدۇ. ئېلىنىڭ ئېغىر كېسەل دادىسى، ئىدرىس ئەپەندىدىن بۇ ئىشنى ئاڭلاپ ئورۇق قوللىرى بىلەن ساقىلىنى سىيپىدى، ئۇنىڭ پىلدىرلاپ قالغان كۆزلىرىدە شات-لىق ئۇچقۇنلىدى. ئۇ قۇرۇغان لەۋلىرىنى ئەستە مىدىرلىتىپ:

— بالامغا ئېيتىسىلا، ماڭا قاراپ بۇ مەرىكىنى كەينىگە سوزمىسۇن، بالامنىڭ بەختىنى كۆرسەم بەلكى تۇزۇلۇپمۇ قالارمەن!— دىدى ۋە خەيرلىك ئىش ئۈچۈن دۇئا بەردى.

لەتىپە باللىرىنى ئانىسىنىڭكىگە ئاپىرىپ قويۇپ، ئاز - تولا دەسمىنىڭ يولىنى قىلدى - دە، گۇڭشېغا بىرىپ چۆچۈرىخانا ئاچتى. ئۇنىڭ پاكىز ئاشخانىسىدا تەملىك چۆچۈرە ياخشى بازار تاپتى. ھەر كەچلىكى غەلە سانىغاندا ئېقىم - چىقىمدىن سىرت ئونبەش - يىگىرمە يۈەن كىرىم بولۇپ تۇردى. ئاشخانىنىڭ يۇگۇر - يىتىم ئىشلىرىنى ئىدرىس ئەپەندىنىڭ بىر ئوغلى ئۈستىگە ئالدى.

ئېلى تېخىمۇ خىيالچان، كەمسۆز ۋە تىنىمسىز بولۇپ قالدى. ئۇ ئۆز كۈنلىرىنى سەھەر تۇرۇپ ئىنگلىزچە يادلاش بىلەن باشلايتتى، كۈن بويى تىنىمسىز ھەركەت قىلىپ يېرىم كېچىدە كىتاپلاردىن خاتىرە يېزىش بىلەن ئاخىرلاشتۇراتتى. ئۇ تېخى سا-ئەتكە قاراپ ئىش قىلىشقا ئادەتلەنمىگەن، شۇڭا قانچىلىك ئىشلە-گەنلىگىنى ۋاقىت بىلەن ئېيتىپ بېرەلمەيتتى. كۆزى ئۇيقۇغا كېتىش ئالدىدىلا ئۆتكەن بىر كۈن ئىچىدە ئۆزىگە قاتتىق تەسىر قىلغان بىرەر ئىش ئۈستىدە ئويلىناتتى.

بۇگۈن باللار ۋە يەڭگىسى يوق، ئۇ باش توخۇغىچە كىتاپ ئوقۇدى. لېكىن قۇرلار ئارىسىدىن مەھبۇبەنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپ، چىرايى كۆرۈنۈپ، ئۇنىڭغا تېچلىق بەرمىگەندىن كېيىن ئۇ كىتاپ-نى يىپىپ قويۇپ خىيالىدا قىز بىلەن مۇڭدىشىشقا باشلىدى:

له قاپقان لازىمكىن ئايلىنىاي،
سۆدىكى پەرۋاسىز قۇندۇزغا ...

مەھبۇبە تۇيۇقسىز ئوق تەككەن كىيىكتەك تېپچەكلىدى ـ دە، ئورنىدىن تۇرۇپ تالاغا چىقىپ كەتتى.

ئاسمان سۈزۈك، يۇلتۇزلار چىمىرلايتتى. يۇلتۇزلار بىلەن سۆزلىشىشكە ئامراق قىز تىنىق، سىرلىق ئاسمانغا قاراپ ئۆز بەخـ تىنى ئوچۇق كۆردى. «ياق، سىزنى بىر ئۆمۈر ئەمەس، ئەمدى بىر كۈنمۇ تەلمۈرتكۈزمەيمەن!» دەپ پىچىرلىدى قىز ھاياجان بىلەن. ئۇنىڭغا يۇلتۇزلار تېخىمۇ گۈزەل، سىرلىق بىلىندى، نەچچە ۋاقىتتىن بىرى ئۇنى قىينىغان ئىچ پۇشۇغى تۈگىگەندەك، تېپىشماق يېشىلگەندەك، قىزلار ئۈچۈن ھەم خوشاللىق، ھەم قورقۇنچلۇق بولغان بۇ كۈن يېتىپ كەلگەندەك، شۇنىڭ ئۈچۈن ئەمدى بۇ ئىشـ نىڭ يوشۇرىدىغان يېرى قالمىغاندەك بولۇپ يۇلتۇزلارنىڭ ئۆزى بىلىدىغان ئىسىملىرىنى ئاتاپ توۋلىغۇسى كەلدى.

— مەھبۇبە! — بوسۇغىدا لەتىپە پەيدا بولغاندا قىز كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈۋاتاتتى.

— مەھبۇبە، سىزگە نىمە بولدى سىڭلىم؟ — لەتىپە ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى.

— جېنىم ھەدە! — دىدى مەھبۇبە لەتىپەنىڭ مۈرىسىگە بېشىنى قويۇپ، — ئىنىڭىزغا ئېيتىڭ، مەن رازى. ماڭا ئىشەنسۇن، مەن ئۇنىڭ خوشاللىق، قايغۇلىرىغا شېرىك بولالايمەن!

ئۇلار ئىككىلىسى كىچىككىنە كىرىپىك قاقمىدى: سىرداشتى، كۈلۈشتى، يىغلاشتى، لېكىن تۈن ئاخىرلاشمىدى. ئۆز ھىسسىيا- تىنى يوشۇرۇشقا ئۈگەنمىگەن مەھبۇبە ئۇلۇق كىچىك تىندى:

— تۈۋا، — دىدى ئۇ ئەسنەپ، — قىشنىڭ تۈنى شۇنچە ئۇزاقمۇ؟

ئدى. ئۇ ئۆزىمۇ سەزمەي قولىغا كىتاۋنى ئېلىپ چاپىنىنىڭ بىر يېڭىنى ساپمايلا ھويلا ئىشىگىنى ئېچىشقا يۈگۈردى.

— كىتاۋنىڭ نىمىسى؟ — دىدى ئىدرىس ئەپەندى قىرودىن ھۆرپەيگەن قاشلىرىنى دىڭگايتىپ، — توي ئاخشىمىمۇ قىزنى قايرىپ قويۇپ كىتاپ ئوقۇيسەنمۇ دەيمەن، بول چاپسان!

— نىمە بولدى ئىدرىس ئاكا؟

— ئۆيۈڭنى جۆندىمەمسەن! — دىدى ئىدرىس ئەپەندى قوپال، لېكىن زوقمەنلىك بىلەن يالغاندىن خاپا بولۇپ، — شامىل شۆجىنىڭ بۇيرۇغىنى ئىجرا قىلمىسىز. ھۆكۈمەتكە نىمەڭ يا راپ قالدىكىنتاڭ سەن ئاۋاقنىڭ، ساڭا گۆڭشى ئەتراپىدىن بىر قوراجاي ئېلىپ بېرىپتۇ. تۆت ئېغىز ئۆي، يەتتە فۇڭ بېغى، كەڭرى ھويلىسى باركەن. مەھبۇبەنىڭ تەئەللۇقاتى بىلەن ئاخشامدىن بېرى ئۆيۈڭنى ياسىدۇق. ئۆگۈنلۈككە تويۇڭ بولىدۇ. مۇنۇ ئۆيۈڭدىكى بىساتىڭنى ئېلىپ كېتىش ئۈچۈن ماشىنا ئەپكەلدىم.

— بۇ نىمە قىلغىنىڭلار؟ مەھبۇبەنىڭ دادىسى جاي سېتىۋاپتۇمۇ؟ مەن بۇنداق قىلىشقا قوشۇلالمايمەن ئىدرىس ئاكا!

— ئاكاڭ قۇرۇسۇن، ئاكىدىن مىڭنى دىسەڭمۇ بىر تىيىن ئەمدى. پىكرىڭ بولسا شامىل ئاكىغا ئېيت، سەن بۇيرۇقنى ئىجرا قىلمساڭ مەن ئىجرا قىلىمەن، چۈشۈڭلار يىگىتلەر!

ماشىنىدىن تۆت - بەش يىگىت سەكرىشىپ چۈشۈشتى ۋە ھويلىغا مېڭىشتى.

— توختاڭلار، ھەي بۇ...

— نېرى ئۆت؟ — دىدى ئىدرىس ئەپەندى بىر ئېغىز - بىر پەس دەسسەپ ھويلىغا مېڭىپ، — ئۆگۈنلۈككە توي، توي دىگەننى سەن قىلمايسەن، كۆپچىلىك قىلىدۇ!

ئېلى ئامالسىز قالدى، ئۆي - جابدۇق توشۇلماقتا، يىگىتلەر كۈلۈشمەكتە. ئېلى نائىلاج كىتاپلىرىنى رەتلەشكە تۇتۇندى.

«مەھبۇبە، مەن ئەمدى سىز بىلەن بىر ئۆينىڭ ئادىمى بولىدىغان بولدۇم. قانچىلىك خوشال بولغىنىمنى بىرلا ئۆزەم بىلىمەن. لېكىن غەم - ئەندىشىلىرىمنى، ئازاپلىرىمنىمۇ بىرلا ئۆزەم بىلىمەن. توي — مۇھەببەتنىڭ قەۋرىسى، دېيىشىدىكەن، مېنىڭ قەلبىمنى ھىسسىيات بۇلىقىغا ئايلاندۇرۇپ قويغان شېرىن مۇھەببەتنىڭ ئاخىرلىشىشىنى خالىمايتتىم. تېخىلا بىز ئولتۇرىدىغان ئۆي يوق، مۇنۇ ئىككى ئېغىز ئۆيگە سىزنى ئەپكىرەلمەيمەن. بۇ ئۆيدىكى ۋاڭ - چۇڭ، چاڭ - توزاڭ، كۆز يېشى، بىزنىڭ مۇھەببىتىمىزنى قەۋرىگە تېزرەك كىرگۈزۈشى مۇمكىن. ئىدىرىس ئاكىغا رەھمەت، ئۇ مەكتەپتىن ئۆي ھەل قىلىش ئۈچۈن تىرىشىۋاتىدۇ. لېكىن يەڭگەم بىلەن دادامنى قانداق تاشلاپ كېتىمەن؟ ئېلىپ كەتسەم، نەگە سىغدۇرىمەن؟ دادامنىڭ، يەڭگەمنىڭ مېنىڭ تويۇم ئۈچۈن سەكپارە بولۇپ كېتىۋاتقىنىنى كۆرۈش ماڭا قانچىلىك ئازاپ، باشقىلارنىڭ ئازاپ ۋە ئەمگىكى ھىساۋىغا مەن كۆڭۈللۈك ئۆيگە، چىرايلىق ئايالغا — سىزگە ئىگە بولىمەن. بۇ ماڭا قانچىلىك ئەلەم قىلىدۇ؟ تويىنىڭ ئېغىرىنى ئىمىن ئەپەندى ئۈستىگە ئالدى، دەيدۇ ئىدىرىسكام. مەن ساپمۇ - ساق بىر يىگىت تۇرۇپ نىمىشقا باشقىلارغا ئېغىرىمنى ئارتىمەن؟ ئىتتىپاق شۇجىسى بولغاندىكىن تويىنى ئاددى قىلىپ باشقىلارغا ئۈلگە كۆرسىتىش كېرەك، دەپتۇ شامىل شۇجى. ئەلۋەتتە شۇنداق قىلىش كېرەك. لېكىن بۇنىڭ ھىساۋىغا سىزنىڭ كۆڭلىڭىز غەش، ئاپىڭىزنىڭ تىلى قىسقا بولىدۇ. مەن ئۆز بەختىم ئۈچۈن قانداقمۇ باشقىلارنىڭ ئازاۋىنى كۆپەيتەلەيمەن؟ ... يەنە ئون يىل كۈتسەم سىز نىمە دەرسىز؟ سىزغۇ چۈشىنەرسىز، لېكىن دادام رازى بولارمۇ؟ ئۇنىڭ تۆت كۆڭلۈگىلا قالدىغۇ؟ ...»

ئۇ خىيالىدا مەھبۇبە بىلەن سۆزلىشىپ يېتىپ ئۇخلاپ قالدى.

ئىشىك قاتتىق ئۇرۇلدى، ئۇ چۆچۈپ ئويغاندى ۋە دەرھال دادىسى يادىغا كەلدى: «شۇم خەۋەر!» دىدى ئۇ ئالدىراپ كىيىنىۋېتىپ. سىرتتىن ئۇنى ئالدىرىتىپ ماشىنا سىگنال بەرمەكتە

راھەت - پاراغەتنى يامان كۆرمەيمىز. لېكىن ئۇنى ئاۋال باشقىلار-
غا، باشقىلاردىن ئاشسا ئاندىن ... ياق، بۇنداق ئويلاشقا ھەققىم
يوق. مەن باشقىلارنىڭ تەقدىم قىلغان، يول قويغان، ئۆتۈنۈپ
بەرگەن راھەت - پاراغىتى ھىساۋىغا خوشال بولۇۋاتىمەنغۇ، دادام
كېچىچە نىمە بولدىكىن؟ ئوقۇغۇچىلىرىمچۇ؟ ...»

ئۇ چەكسىز راھەتكە دەۋەت قىلىپ تۇرغان، ئۆمىردە ئويلاپ-
مۇ باقمىغان ئىسىل يوتقان - كۆرپىلەر ئىچىدىن سۇغۇرۇلۇپ
چىقتى - دە، مەھبۇبە تىكتۇرۇپ كىيگۈزگەن كاستۇم - بۇرۇلكا،
قىسقا پەلتولارنى ئاسقىغا ئېسىپ قويۇپ ئۆزىنىڭ كونا كىيىملىرىنى
تېپىپ كىيدى ۋە پۈتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ دالانغا چىقتى، يۈز -
كۆزىنى يۇيۇپ بولغاندىن كېيىن دادىسى بىلەن يەڭگىسى تۇرۇۋات-
قان ئىككى ئېغىز ئۆينىڭ ئىشىگىنى چەكتى.

— ۋائەلەيكۇم ئەسسالام ئوغلۇم! — دېدى دادىسى ياستۇققا
تايىنىپ ئارانلا بېشىنى كۆتىرىپ، كۈلۈمسىرەپ، — ئاغرىقىم يامان
ئەمەس، خېلى ياخشى، كۆڭلۈم غىزا تارتمايدۇ، تەشنالىق ...
ئوغلۇم، ھەدەڭ سۈدىن كەلگەچكە ھويلا - ئارامنى سۈپۈرۈۋەت، ئۆگ-
زىدە قار بار ئوخشايدۇ، ئادالىۋەت، قىيناتاڭغا مىڭ رەھمەت،
سەندىن قايتمىسا خۇدادىن قايتار، خىزمىتىنى ياخشى قىل، بەك
بەلەن ئادەملەر ئىكەن ... — بوۋاي چوكىدەك قاتمال قوللىرىنىڭ
كەينى بىلەن كۆزىنى سۈرتتى.

— ئېلى ئاكا! — دېدى چوڭ ئۇكىسى كۆزىنى ئۇۋۇلاپ، —
نىمىشقا بىز بىلەن ياتمىدىڭ؟ نىمىشقا بۈگۈن ئەتىگەن ھىلىقى
كىتاۋىڭنى ئوقۇمىدىڭ؟

— ئەتە ئوقۇيمەن! — دېدى ئېلى بالىنىڭ پىشانىسىدىن
سۆيۈپ، — مەن مەكتەپكە بېرىپ كېلەي دادا!

— بارغىن، ئوبدان ئىشلىگىن ... — بوۋاي دەرمانسىزلىنىپ
ياستۇققا بېشىنى قويدى.

— ھە، نەگە؟ — دېدى ئىدرىس ئەپەندى ئۇنىڭغا يولدا

— توي! — دېدى ئۇ ھەم خوشال، ھەم خىجىل بولۇپ قىزىرىپ، — كۈتۈلمىگەن توي ...

ھايات لەززىتى

ئۇ كۆزىگە چۈشكەن قۇياش نۇرىدىن چۆچۈپ ئويغاندى. ئۇ دېرىزىگە قارىدى، ناۋاترەڭ ئىپەك پەردىلەر ئارىسىدىن تالا-تالا نۇرلار چۈشمەكتە. دېرىزە تەكچىسىدىكى باراخسان گۈللەرنىڭ ئۈستىدە بوك-بوك چېۋىن گىژىلدايتتى. «گۈزەللىكنىڭ كۈشەندىسى!» دەپ تىللىدى يىگىت چىۋىننى. ئۇ تاملارغا قارىدى، سىم كارۋات ئۈستىدە چاقناپ تۇرغان خوتەن گىلىمى، پەگا تەرەپتە چوڭ دىۋان، گىلەم بىلەن دىۋان شامىل شۇجىنىڭ سوغىسى ... يەنە كىتاپ جازىسى، ئىشكاپ، خىلمۇ-خىل قاچا-قۇمۇچ، كىيىم ئاسقۇچتا لىقمۇ-لىق كىيىم، قات-قات تىزىلغان ساندۇق-چامادان. يەرگە سېلىنغان ئىككى پارچە ئىسىل گىلەم ... شۇنچە بايلىق بىلەن بۇ ئۆيگە خوشاللىق ئېلىپ كەلگەن قىز مانا يىگىت يېنىدا يېتىپتۇ. ئۇنىڭ پۇراقلىق چاچلىرى ئاپپاق ماموق ياستۇق ئۈستىگە يېيىلغان، ئۇزۇن كىرپىكلىرى ھەم جۈپلىشىپ خىيالچان ۋە سوئال بىلەن تىكىلىدىغان جادۇ كۆزلىرىنى يوشۇرغان. ئۇنىڭ لەۋلىرى ھەم يۇمۇلغان، يېنىك نەپەستىن كۆكسى ئاستا-خۇددى سوپۇن كۆپۈكىدەك نازۇك تىترەيدۇ ... يىگىت ئالقانلىرى بىلەن قىزنىڭ قويۇق چاچلىرىنى ئاستا سىيپىدى ۋە جەينىكىگە تايىنىپ تۇرۇپ قىزغا زوقى بىلەن تىكىلىپ قارىدى. قارىغانسېرى ھايات ئۇنىڭغا كۈز ئاپتىۋىدەك يېقىملىق، ئېتىز ناخشىسىدەك لەرزان، شاخ مېۋىسىدەك شىرىن تۇيۇلۇشقا باشلىدى: «مۇشۇنداق لەززەتلىك تۇرمۇشنى كىم يامان كۆرىدۇ، — دەپ ئويلىدى ئۇ بەخت ئىچىدە مەس بولۇپ، — كوممۇنىستلارنىڭ جاپاغا ئۆزىنى ئېتىشىمۇ باشقىلارنىڭ راھەت-پاراغىتى ئۈچۈن، دېمەك بىزمۇ

ـۈرىدىغان لەززەتلىرىمىزنىڭ بىرىنچى كۈنى بۈگۈن بولۇپ بېكىتىلـ
دى. ئۆمۈر تېخى ئۇزۇن، ئىككى جۈپ، كېيىن بالا - نەۋرىلـ
رىمىز بىلەن ئون جۈپ، يىگىرمە جۈپ بولۇپ كېتەيلى. مەڭگۈلۈك
دوستلۇغىمىزنىڭ بىرىنچى كۈنىنى داغدۇغىلىق، كۆڭۈللۈك، مەنىلىك،
لەززەتلىك قىلىپ باشلايلى.

بۇ كۈنمۇ كۈلكە، ناخشا، چاخچاق، مۇھەببەت بىلەن تېزلا ئۆتۈپ كەتتى. يېرىم كېچە بولغاندا كامىلجان بىلەن خانقىز ئۇلار بىلەن خوشلاشتى:

— كۆردۈڭمۇ ئېلى! — دىدى كەچكىرگىچە ھەممە ئادەمنى ئاغزىغا قارىتىپ ۋالاقلىغان كامىلجان بىر قولىنى ئېلىنىڭ، بىر قولىنى مەھبۇبەنىڭ مۈرىسىگە قويۇپ، مەس كۆزلىرىنى خۇمالاشتۇ- رۇپ، — ئىنسان ھايات ئۈچۈن كۈرەش قىلىدۇ. ھايات دىمەك تۇرمۇش لەززىتى دىمەك، توخۇ دان ئىزلىگەندەك ئىنسان لەززەت ئىزلەيدۇ. توخۇ دانغا تويمىغاندەك ئىنسانمۇ لەززەتكە تويمايدۇ، ھەر ھەپتىدە ئويۇن، ياق، ھەر ئۈچ كۈندە بىر قېتىم بولسۇن، ئەتە شەھەرگە بىرىنىڭگە تەكلىپ، ماشىنا ئەۋەتىمەن!

مېھمانلار ئۇزىغاندىن كېيىن ئېلى مەھبۇبەنىڭ قولىنى تۇتتى ۋە ئۇنىڭ كۆزىگە قاراپ ئېھتىيات بىلەن:

— راستمۇ، ياشلىقنى ئويۇنغا سەرپ قىلىمىزمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ياق! — دىدى قىز دەرھال، — مەن ئۇنى خالىمايمەن، بىز باشقىچە ياشايمىز، بۇرۇنقىدىنمۇ قىزغىن ئۆگىنىمىز، ئىشلەيمىز، بەسلىشىمىز، تالىشىمىز، مانا لەززەت شۇنىڭدا، مانا بۇ ھايات لەززىتى!

تەلىيىڭىز كاچ ئىكەن مەھبۇبە

ئەمدى ئۇلارنىڭ ھەممىلا ئىشى جەدۋەلىدىكى ۋاقىت بويىچە قىلىنىدىغان بولدى: ئۇلار كەلگۈچە يەڭگىسى تامىقىنى تەييارلاپ

ئۇچراپ، — نىمە، باللار دەرس، خىزمەت دەمسىز؟ سىنىڭ بۆشۈگۈڭنى تەييارلىغان ئادەم كۈلتىگىنى تۆكۈشنىمۇ بىلىدۇ. ھەممىسىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بولۇپ، سىنى ئەنسىزلىك قىلىپ كېلىپ يۈرمىسۇن دەپ بۇياققا كېلىشىم، ماڭ، تۇزۇك كىيىن، ھىلىغۇ سەنكەنسەن، كىملا بولسىمۇ ئۈچ كۈن كېلىنىنىڭ يېنىدىن ئايرىلمىغان بولاتتى.

ئېلى قايتىپ كەلدى. قىزىل سىرلانغان تۆمۈر قاپقاقلىق دەرۋازا كەڭ ئېچىلغان، ھويلىدا كىچىك ماشىنا تۇراتتى. ئۇ ھودۇقۇپ ئۆيگە كىردى:

— مانا بىز بىرىنچى بولۇپ كەلدۇق! — دىدى دىۋاندا كېرىلىپ ئولتۇرغان كامىل ئورنىدىن تۇرۇپ ئېلىنى چىڭ قۇچاقلاپ، — تەبرىكلەيمەن، مۇبارەكلەيمەن، تۆت كۆز بىلەن كۈتكەن كۈن ئاخىر كەلدى. ھاياجاندىن كېچىچە ئۇخلىيالمىدىم دوستۇم. بىلىدىغانسەن، ئىمىن ئەپەندىنى سېخى قىلىۋەتكەنمۇ، دادامنى توي بېشى قىلىپ تىك تۇرغۇزغانىدۇ پېقىر، سەن بىلىم ئۆگەنگەن بولساڭ مەن دىپلوماتىيە ئۆگەنگەن. مۆرىتى كېلىدىكەن مېنىڭ تىلىم ھەيكەلنى كۈلدۈرەلەيدۇ، يىغلىتالايدۇ، بۇنىڭغا ئىشىنىدىغانسەن ئاۋاق؟

مەھبۇبە بىلەن خانقىز بىر بىرىگە قارىشىپ قويدى.

— بىلىمىز! — دىدى مەھبۇبە خانقىزغا كۆزىنى قىسىپ قويۇپ، — مۆرىتى كېلىدىكەن ساپمۇ - ساق ئادەمنى بۇت، ھەيكەللىكمۇ ئايلاندۇرۇپ قويالايسىز!

— ھا، ھا ... زەھەر، زەھەر! — دىدى كامىل كۈلۈپ، — خانقىزنىڭ شىكايىتىنى ئاڭلاۋېرىپ ماڭا ئۆچ بولۇپ قالدىڭىز - ھە؟ خانقىز يالغان ئېيتىدۇ، ھەقىقى شىكايەتنى مەندىن ئاڭلايسىز تېخى! ئىمىلا دېسىڭىزمۇ سىلەرنىڭ بەختىڭلار ئۈچۈن باغرى كاۋاپ بولغانلار تىزىملىكىدە بىرىنچى ئورۇن ئالالايمەن، بولدى، قېنى مەھبۇبە، جوزا تەييارلاڭ، بىزنىڭ بۇندىن كېيىنكى ئىككى جۈپ بولۇپ

كاملجان بادرىنىڭ ئۇچىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ چاخچاق قىلدى.
— بىرىنىڭ ئېلى قالتىس چاققان، — دېدى ئۇ قاقاقلاپ كۈ-
لۈپ، — قاراڭلار ئىككى مېتىر يىراقتا تۇرغان سىمنى قالغاچ كېپە-
نەك تۇتقاندەك تۇتتۇۋالدۇ. تۇتە ئېلى!
ئېلى ئۆگزىنىڭ ئېڭىگە كېلىپ كاملجان سۇنغان بادىرىنغا
قول سوزدى. ئۇ بادرىنىڭ ئۇچىنى ئەمدىلا تۇتۇشىغا كاملجان
كەينىگە سۇرۇلۇپ كەتتى. شۇ چاغدا ئېلى دۇگجۇپ كەتتى-دە،
ئۆزىنى تۇتالماي ئۈچ مېتىر ئىگىزلىكتىكى ئۆگزىدىن ئۇچۇپ
چۈشتى. توك يەرگە سۆڭگەچ بىلەن غىققىلا چۈشتى-دە، ئاستا توۋ-
لدى، ئۇ دەرھال بېشىنى كۆتىرىپ ئىڭرىدى، ئارقىدىن كۈلۈمە-
سىردى. قولىغا تايىنىپ ئورنىدىن تۇرماقچى بولۇۋىدى بېلىنى
ئالالمىدى:
— بېلىم! — دېدى ئۇ ئازاپ بىلەن كۆكۈرۈپ كەتكەن چە-
رايىنى پۈرۈشتۈرۈپ، ئۇنىڭ بېلى قاتتىق بىر ئاغرىدى-دە، كۆيۈش-
كەندەك بولدى. ئۇ ئىككىنچى قېتىم تۇرۇشقا ئۇرۇندى، لېكىن
بېلىنى مىدىرلىتالمىدى...
ئۇنى باشقىلار قولتۇقلاپ ئۆيگە ئېلىپ ماڭغاندا پۇتلىرى
دۆلۆكنىڭ پۇتىدەك يەر سىجاپ-سۆرۈلۈپ ماڭدى. بىرىنچى بو-
لۇپ مەھبۇبە ۋاقىرىۋەتتى:
— ئېلى، دەسسەپ بېقىڭا!
ئېلى ئايىلىنىڭ كۆزىدە لىغىلداپ تۇرغان ياشنى كۆردى. ئۇ
ئازاپنى يۇتۇپ تەستە كۈلۈمسىرىدى:
— قورقماڭ، ئوڭلىنىپ كېتىمەن!...
لېكىن ئۇنىڭ كۆمۈردەك قارىيىپ كەتكەن يۈزىدىن چىپىلد-
داپ تەر ئاقاتتى.
— قانداق قىلىپ يىقىلدىڭىز ئېلى؟
— ئۆزەم، پەخەس بولماي...
— كېرەك يوق! — دېدى كاملجان دوستلىرىنى ئىچكىرىدىكى

قويدۇ. تاناقتىن كېيىن مەھبۇبە ئۆي ئىشى، ئېلى قورانىڭ ئىش-
لىرى بىلەن ئىككى سائەت ھەپىلىشىدۇ-دە، كەچ سائەت سەك-
كىزدىن كېيىن ئېلى ئۆز تەجرىبىخانىسىغا چىقىپ كېتىدۇ، مەھبۇ-
بە ياسىداق ئۆيىدە كىتاپ ئوقۇشقا كىرىشىدۇ. پەقەت كەچ سائەت
ئون بىر بولغاندىلا ئۇلار ئۆز ئۆيىگە جەم بولۇشىدۇ، ئىلىم-پەن
يېڭىلىقلىرى، قىلغان ئىشلىرى، ئويلىغان، كۆڭلىگە پۈككەنلىرى
ئۈستىدە بىر سائەتتەك پاراڭلىشىدۇ، بالىلار بىلەن ھەپى-
لىشىدۇ. كەچ سائەت ئون ئىككىدىن كېيىنلا ئۇلار ئارام ئېلىشىدۇ.
ئەتىگەنلىكى ئېلى سائەت ئالتىدە، مەھبۇبە سائەت يەتتىدە ئورنى-
دىن تۇرىدۇ-دە، ناشتىغىچە بەس-بەس بىلەن ئىنگلىز تىلى
يادلىشىدۇ...

ئۇلارنىڭ كۈنلىرى ئەنە شۇنداق تەرتىپلىك، كۆڭۈللۈك
ئۆتمەكتە ئىدى. توي قىلىپ يەتتىنچى كۈنى كەچتە ئۇلارنىڭكىگە
كامىلجان بىر بولكىۋايدا مەس مېھمانلارنى باشلاپ چىقتى. شو-
پۇرمۇ مەس بولغىنى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئىشىگى ئالدىدىكى ئېلېكتىر
سىم تۈۋرۈكىنى ماشىنىغا سوقتۇرۇپ ئۆرۈۋەتتى. توك سىمى ئۈزۈل-
دى. لېكىن مېھمانلار ئۈچۈن بۇ ئىشلارمۇ كۆڭۈللۈك ۋە تاماشا
بولۇپ تۇيۇلدى.

— بىزنىڭ ئېلى ھازىرلا تۈزەيدۇ، — دېدى كامىلجان دوست-
لىرىغا ماختىنىپ، — توكنىمۇ، ماشىنىنىمۇ جۆندەيدۇ. ئېلى بار يەردە
پىشكەل يوق. ئاغىنىلەر، قېنى كۈلكىنى توختاتمايلى.

ئېلى مېھمانلار ئۈچۈن سويۇشقا قوي تەييارلىدى. توك سى-
مىنى ئۇلاش ئۈچۈن ئۆگزىگە چىقتى. ئۆگزىگە قىسقا بادىرا بېكى-
تىپ ۋاقىتلىق ئۇلاپ قويماقچى بولدى. يىقىلغان تۈۋرۈكتىكى
چەينەكلەرنى چىقىرىپ بادىرىغا بېكىتتى-دە، سىمنىڭ ئۆي تەرە-
پىدىكى ئۇچىنى ئۇنىڭغا باغلىدى. ئەمدى توك بار سىمنى ئەپچىقىپ ئۇلاش
كېرەك. ئۇ توك بار سىمنى ئۇزۇن بادىرىغا باغلاپ، ئۆزى ئۆگزىگە
چىقىپ كامىلجانغا سىم باغلانغان بادىرىنى سۇنۇپ بېرىشنى ئېيتتى.

ئۆيگە باشلاپ، — بىر - ئىككى سائەت ياتسا، ئەڭ ياخشىسى ئىككى رومكا قىيقىۋەتسە ئوڭشىلىپ كېتىدۇ. سوقا يەل تۇرۇپ قالغان گەپ!

ئېلىنىڭ ئازاپلىق كۈلۈمسىرىشى مەھبۇبەنىڭ دىلىغا تىغ بو-لۇپ سانچىلماقتا. مۇنۇ كامىلجاننىڭ ئېتىقسىز كۈلكىسى ئۇنىڭ غە-زىۋىنى قوزغىماقتا، ئۇ ئۆزىنى ھۆكۈرەپ يىغلىۋېتىشتىن، كامىلجاننى قاتتىق تىللىۋېتىشتىن ئارانلا تۇتۇپ تۇرماقتا ئىدى. ئۇ شوپۇر يىگىتكە ئىلتىماس قىلدى:

— خاپا بولمىسىڭىز، مېھمانلار ئازراق تەخىر قىلىپ تۇرسا ئېلىنى دوختۇرغا ئېلىپ بارساق؟

— مەھبۇبە قورقماڭ! — دىدى ئېلى يەنە كۈلۈمسىرەپ، — مېھمانلارنى كۈتتۈرۈڭ، ئازراق ياتسام ئوڭشىلىپ قالىمەن!

مېھمانلار سورۇن تۈزەشتى. مەھبۇبە پەرتۇق تارتىۋېلىپ ئىش بىلەن يۈگۈرۈپ يۈرگىنى بىلەن ئۇنىڭ ئەس-خىيالى ئېلىدا ئىدى. ئۇ ھىلىدىن - ھىلىغا ئېلىغا قىزىق چاي، ئاغرىق پەسەيتكۈچى دورىلارنى ئېلىپ كېلەتتى. لېكىن ئېلىنىڭ ئەھۋالى بارغانسېرى يامانلاشماقتا، ئەمدى زورۇقۇپمۇ كۈلۈمسىرەلمەيدىغان بولۇپ قالماقتا ئىدى. مەھبۇبە ئالقىنى بىلەن ئۇنىڭ پېشانىسىنى تۇتتى، ئېلىنىڭ تېمپېراتۇرىسى ئۆرلىمەكتە. پۇتلىرى ئۆلۈكنىڭ پۇتىدەك مۇزلىماقتا ئىدى. ئاخىر يەڭگىسى ئىدرىس ئەپەندىنى باشلاپ كەلدى. ئىد-رىس ئەپەندى ئېلىنىڭ ھالىنى كۆردى - دە:

— ياق، دەرت خېلى بار. ئېلى، كۆزۈڭنى ئاچقىنا ئوكام! — دىدى ئاۋازى تىترەپ، — ھوشىنى بىلمەي ياتسا مۇنۇ خەقنىڭ ناخشىسىنى قارىمامدىغان!

ئۇ دىڭگاكلاپ ئىچكىرىكى ئۆيگە كىردى - دە، ئىس ئىچىدە تەرلەپ - پىشىپ، ناخشا بىلەن ھاراق ئىچىۋاتقان ئەزىمەتلەرگە سالام قىلدى:

— بىزنىڭكىگە يۆتكىلەيلى، ئۆيۈمنى ئۆرۈۋەتسەڭلارمۇ مەي-لى، — دىدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ، — بۇ ئۆيدە ئېلىنىڭ ھالى يامان!...

مەسىلەر جىمىشتى. شوپۇر سەگدى. ئېلىنى مەھبۇبە، كامىل-جان ۋە يەڭگىسى دوختۇرغا ئېلىپ كەتتى.

ئەتىسى كامىلجان دوختۇر بىلەن سۆزلىشىپ بىلدى. ئېلى-نىڭ بەل - ژۇلۇنىغا زەخمە يەتكەن. بەلىنىڭ تۆۋىنى پالەچ بولارمىش!

— ئەپسۇس! — دىدى ئۇ يالغان مەيۈسلىنىپ، — ئېلىنىڭ بېلى كاردىن چىققان ئوخشايدۇ. تەلىيىڭىز كاج ئىكەن مەھبۇبە!

ماڭا لازىمى قەلبىڭىز...

ئاغرىق ئازاۋى، ئۇيقۇسىزلىق، ئۇنىڭ ئۈستىگە زەمبىلگە سې-لىپ دوختۇرخانىلاردا سۆرەشتۈرۈپ يۈرۈشلەر ئېلىنى ھالىدىن كەتكۈزدى. ئۇ بىر ئايدىن بېرى دوختۇرلارنىڭ چىرايىدىن، يې-قىنلىرىنىڭ كۆز يېشىدىن، دوستلىرىنىڭ ئاۋازىدىن ھەممىنى بىلدى: ئۇ ئەمدى بىلىنىڭ تۆۋىنى پالەچ ئادەم، ئۇ مەھبۇبەگە ئېغىر يۈك بولۇپ، ئۇزۇن يىل ئۆلمەي ياشايدۇ. ئۆلمەسلىكىنىڭ سەۋەبى ئۇنىڭ ئىشتىھاسى ساق، نېرۋىلىرى جايىدا. گەرچە بۇرۇنقىدىن تېرىككەك، نازۇك بولۇپ قالغان بولسىمۇ زېھنى جايىدا، مۇھىمى ئۇنىڭ ئىشچان قوللىرى بىلەن چارچىماس كۆزلىرى بۇرۇنقىدەك ئىشلەيدۇ. ھازىر ئۇنىڭ ئۈچۈن زۆرۈرى جىمجىتلىق، يالغۇز خىيال قىلىۋېلىشلا ئىدى. مانا بۈگۈن دوختۇرخانىدا يېتىۋاتقىلى بىر ئاي بولاي دىدى. ئۇ ئاق خالاتلىق قۇتقۇزغۇچىلاردىن بىزار بولدى. ھەر كۈنلا بىر خىل ئىش: تېمپېراتۇرا ئۆلچەش، ئاسما ئوكۇل، تەمسىز دورا، كىتاپ ئوقۇشقا، خاپا بولۇشقا، تاماقنى جىق يېيىش-كە يول قويماسلىق توغرىسىدىكى سىلىق تاپىلاش... ئۇنىڭ بىر-دىن - بىر تىلىكى دوختۇرخانىدىن چىقىپ كېتىش، مەھبۇبە بىلەن يالغۇز، جىمجىت ئولتۇرۇپ ئۇنىڭ يۈرەك ساداسىنى تىڭشاش ئىدى. مەھبۇبەنىڭ بىر ئايدىن بېرى قانچىلىك ئازاپ چەككىنىنى ئېلىلا

ئۆيگە باشلاپ، — بىر - ئىككى سائەت ياتسا، ئەڭ ياخشىسى ئىككى رومكا قېقىۋەتسە ئوڭشىلىپ كېتىدۇ. سوقا يەل تۇرۇپ قالغان گەپ!

ئېلىنىڭ ئازاپلىق كۈلۈمسىرىشى مەھبۇبەنىڭ دىلىغا تىغ بولۇپ سانچىلماقتا. مۇنۇ كامىلجاننىڭ ئېتىقسىز كۈلكىسى ئۇنىڭ غەزىۋىنى قوزغىماقتا، ئۇ ئۆزىنى ھۆكۈرەپ يىغلىۋېتىشتىن، كامىلجاننى قاتتىق تىللىۋېتىشتىن ئارانلا تۇتۇپ تۇرماقتا ئىدى. ئۇ شوپۇرغا ئىلتىماس قىلدى:

— خاپا بولمىسىڭىز، مېھمانلار ئازراق تەخىر قىلىپ تۇرسا ئېلىنى دوختۇرغا ئېلىپ بارساق؟

— مەھبۇبە قورقماڭ! — دېدى ئېلى يەنە كۈلۈمسىرەپ، — مېھمانلارنى كۈتۈۋېرىڭ، ئازراق ياتسام ئوڭشىلىپ قالىمەن!

مېھمانلار سورۇن تۈزەشتى. مەھبۇبە پەرتۇق تارتىۋېلىپ ئىش بىلەن يۈگۈرۈپ يۈرگىنى بىلەن ئۇنىڭ ئەس-خىيالى ئېلىدا ئىدى. ئۇ ھېلىدىن - ھېلىغا ئېلىغا قىزىق چاي، ئاغرىق پەسەيتكۈچى دورىلارنى ئېلىپ كېلەتتى. لېكىن ئېلىنىڭ ئەھۋالى بارغانسېرى يامانلاشماقتا، ئەمدى زورۇقۇپمۇ كۈلۈمسىرەلمەيدىغان بولۇپ قالماقتا ئىدى. مەھبۇبە ئالقىنى بىلەن ئۇنىڭ پېشانىسىنى تۇتتى، ئېلىنىڭ تېمپېراتۇرىسى ئۆرلىمەكتە. پۇتلىرى ئۆلۈكنىڭ پۇتىدەك مۇزلىماقتا ئىدى. ئاخىر يەڭگىسى ئىدرىس ئەپەندىنى باشلاپ كەلدى. ئىدرىس ئەپەندى ئېلىنىڭ ھالىنى كۆردى - دە:

— ياق، دەرت خېلى بار. ئېلى، كۆزۈڭنى ئاچقىنا ئوكام! — دېدى ئاۋازى تىترەپ، — ھوشىنى بىلمەي ياتسا مۇنۇ خەقنىڭ ناخشىسىنى قارىمامدىغان!

ئۇ دېڭگاكلاپ ئىچكىرىكى ئۆيگە كىردى - دە، ئىس ئىچىدە تەرلەپ - پىشىپ، ناخشا بىلەن ھاراق ئىچىۋاتقان ئەزىمەتلەرگە سالام قىلدى:

— بىرىنىڭىزگە يۆتكىلەيلى، ئۆيۈمنى ئۆرۈۋەتسەڭلارمۇ مەيلى، — دېدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ، — بۇ ئۆيدە ئېلىنىڭ ھالى يامان!...

مەسلەر جىممىشتى. شوپۇر سەگدى. ئېلىنى مەھبۇبە، كامىلجان ۋە يەڭگىسى دوختۇرغا ئېلىپ كەتتى.

ئەتىسى كامىلجان دوختۇر بىلەن سۆزلىشىپ بىلدى. ئېلىنىڭ بەل - ژۇلۇنىغا زەخمە يەتكەن. بەلنىڭ تۆۋىنى پالەچ بولارمىش!

— ئەپسۇس! — دېدى ئۇ يالغان مەيۈسلىنىپ، — ئېلىنىڭ بېلى كاردىن چىققان ئوخشايدۇ. تەلىيىڭىز كاچ ئىكەن مەھبۇبە!

ماڭا لازىمى قەلبىڭىز...

ئاغرىق ئازاۋى، ئۇيقۇسىزلىق، ئۇنىڭ ئۈستىگە زەمبىلگە سېلىپ دوختۇرخانىلاردا سۆرەشتۈرۈپ يۈرۈشلەر ئېلىنى ھالىدىن كەتكۈزدى. ئۇ بىر ئايدىن بېرى دوختۇرلارنىڭ چىرايىدىن، يېقىنلىرىنىڭ كۆز يېشىدىن، دوستلىرىنىڭ ئاۋازىدىن ھەممىنى بىلدى: ئۇ ئەمدى بېلىنىڭ تۆۋىنى پالەچ ئادەم، ئۇ مەھبۇبەگە ئېغىر يۈك بولۇپ، ئۇزۇن يىل ئۆلمەي ياشايدۇ. ئۆلمەسلىكنىڭ سەۋەۋى ئۇنىڭ ئىشتىھاسى ساق، نېرۋىلىرى جايىدا. گەرچە بۇرۇنقىدىن تېرىككەك، نازۇك بولۇپ قالغان بولسىمۇ زېھنى جايىدا، مۇھىمى ئۇنىڭ ئىشچان قوللىرى بىلەن چارچىماس كۆزلىرى بۇرۇنقىدەك ئىشلەيدۇ. ھازىر ئۇنىڭ ئۇچۇن زۆرۈرى جىمجىتلىق، يالغۇز خىيال قىلىۋېلىشلا ئىدى. مانا بۈگۈن دوختۇرخانىدا يېتىۋاتقىلى بىر ئاي بولاي دېدى. ئۇ ئاق خالاتلىق قۇتقۇزغۇچىلاردىن بىزار بولدى. ھەر كۈنلا بىر خىل ئىش: تېمپېراتۇرا ئۆلچەش، ئاسما ئوكۇل، تەمسىز دورا، كىتاپ ئوقۇشقا، خاپا بولۇشقا، تاماقنى جىق يېيىشكە يول قويماسلىق توغرىسىدىكى سىلىق تاپىلاش... ئۇنىڭ بىردىن - بىر تىلىكى دوختۇرخانىدىن چىقىپ كېتىش، مەھبۇبە بىلەن يالغۇز، جىمجىت ئولتۇرۇپ ئۇنىڭ يۈرەك ساداسىنى تىڭشاش ئىدى. ئېلىلا مەھبۇبەنىڭ بىر ئايدىن بېرى قانچىلىك ئازاپ چەككىنىنى

مەسلەر جىمجىتى. شوپۇر سەگىدى. ئېلىنى مەھبۇبە، كامىلجان ۋە يەڭگىسى دوختۇرغا ئېلىپ كەتتى.

ئەتىسى كامىلجان دوختۇر بىلەن سۆزلىشىپ بىلدى. ئېلىنىڭ بەل-ژۇلۇنىغا زەخمە يەتكەن. بەلىنىڭ تۆۋىنى پالەچ بولارمىش!

— ئەپسۇس! — دېدى ئۇ يالغان مەيۇسلىنىپ، — ئېلىنىڭ بېلى كاردىن چىققان ئوخشايدۇ. تەلىيىڭىز كاچ ئىكەن مەھبۇبە!

ماڭا لازىمى قەلبىڭىز...

ئاغرىق ئازاۋى، ئۇيقۇسىزلىق، ئۇنىڭ ئۈستىگە زەمبىلگە سېلىپ دوختۇرخانىلاردا سۆرەشتۈرۈپ يۈرۈشلەر ئېلىنى هالىدىن كەتكۈزدى. ئۇ بىر ئايدىن بېرى دوختۇرلارنىڭ چىرايىدىن، يېقىنلىرىنىڭ كۆز يېشىدىن، دوستلىرىنىڭ ئاۋازىدىن هەممىنى بىلدى: ئۇ ئەمدى بېلىنىڭ تۆۋىنى پالەچ ئادەم، ئۇ مەھبۇبەگە ئېغىر يۈك بولۇپ، ئۇزۇن يىل ئۆلمەي ياشايدۇ. ئۆلمەسلىگىنىڭ سەۋەۋى ئۇنىڭ ئىشتىهاسى ساق، نېرۋىلىرى جايىدا. گەرچە بۇرۇنقىدىن تېرىككەك، نازۇك بولۇپ قالغان بولسىمۇ زېهنى جايىدا، مۇهىمى ئۇنىڭ ئىشچان قوللىرى بىلەن چارچىماس كۆزلىرى بۇرۇنقىدەك ئىشلەيدۇ. هازىر ئۇنىڭ ئۈچۈن زۆرۈرى جىمجىتلىق، يالغۇز خىيال قىلىۋېلىشلا ئىدى. مانا بۈگۈن دوختۇرخانىدا يېتىۋاتقىلى بىر ئاي بولاي دېدى. ئۇ ئاق خالاتلىق قۇتقۇزغۇچىلاردىن بىزار بولدى. هەر كۈنىلا بىر خىل ئىش: تېمپېراتۇرا ئۆلچەش، ئاسما ئوكۇل، تەمسىز دورا، كىتاپ ئوقۇشقا، خاپا بولۇشقا، تاماقنى جىق يېيىشكە يول قويماسلىق توغرىسىدىكى سىلىق تاپىلاش... ئۇنىڭ بىر-دىن-بىر تىلىگى دوختۇرخانىدىن چىقىپ كېتىش، مەھبۇبە بىلەن يالغۇز، جىمجىت ئولتۇرۇپ ئۇنىڭ يۈرەك ساداسىنى تىڭشاش ئىدى. ئېلىلا مەھبۇبەنىڭ بىر ئايدىن بېرى قانچىلىك ئازاپ چەككىنىنى

ئۆيگە باشلاپ، — بىر - ئىككى سائەت ياتسا، ئەڭ ياخشىسى ئىككى دۈمكا قىيقۇەتسە ئويغىنىپ كېتىدۇ. سوقا يەل تۇرۇپ قالغان گەپ!

ئېلىنىڭ ئازاپلىق كۈلۈمسىرىشى مەھبۇبەنىڭ دىلىغا تىغ بولۇپ سانچىلماقتا. مۇنۇ كامىلجاننىڭ ئېتىقسىز كۈلكىسى ئۇنىڭ غەزىۋىنى قوزغىماقتا، ئۇ ئۆزىنى ھۆكۈرەپ يىغلىۋېتىشتىن، كامىلجاننى قاتتىق تىللىۋېتىشتىن ئارانلا تۇتۇپ تۇرماقتا ئىدى. ئۇ شوپۇر يىگىتكە ئىلتىماس قىلدى:

— خاپا بولمىسىڭىز، مېھمانلار ئازراق تەخىر قىلىپ تۇرسا ئېلىنى دوختۇرغا ئېلىپ بارساق؟

— مەھبۇبە قورقماڭ! — دېدى ئېلى يەنە كۈلۈمسىرەپ، — مېھمانلارنى كۈتۈۋېرىڭ، ئازراق ياتسام ئويغىنىپ قالىمەن!

مېھمانلار سورۇن تۈزەشتى. مەھبۇبە پەرتۇق تارتىۋېلىپ ئىش بىلەن يۈگۈرۈپ يۈرگىنى بىلەن ئۇنىڭ ئەس-خىيالى ئېلىدا ئىدى. ئۇ ھېلىدىن - ھېلىغا ئېلىغا قىزىق چاي، ئاغرىق پەسەيتكۈچى دورىلارنى ئېلىپ كېلەتتى. لېكىن ئېلىنىڭ ئەھۋالى بارغانسېرى يامانلاشماقتا، ئەمدى زورۇقۇپمۇ كۈلۈمسىرەلمەيدىغان بولۇپ قالماقتا ئىدى. مەھبۇبە ئالقىنى بىلەن ئۇنىڭ پېشانىسىنى تۇتتى، ئېلىنىڭ تېمپېراتۇرىسى ئۆرلىمەكتە. پۇتلىرى ئۇلۇكنىڭ پۇتىدەك مۇزلىماقتا ئىدى. ئاخىر يەڭگىسى ئىدرىس ئەپەندىنى باشلاپ كەلدى. ئىدرىس ئەپەندى ئېلىنىڭ ھالىنى كۆردى - دە:

— ياق، دەرت خېلى بار. ئېلى، كۆزۈڭنى ئاچقىنا ئۇكام! — دېدى ئاۋازى تىترەپ، — ھۇشىنى بىلمەي ياتسا مۇنۇ خەقنىڭ ناخشىسىنى قارىمامدىغان!

ئۇ دىڭگاكلاپ ئىچكىرىكى ئۆيگە كىردى - دە، ئىس ئىچىدە تەرلەپ - پىشىپ، ناخشا بىلەن ھاراق ئىچىۋاتقان ئەزىمەتلەرگە سالام قىلدى:

— بىزنىڭكىگە يۈتكىلەيلى، ئۆيۈمنى ئۆرۈۋەتسەڭلارمۇ مەيلى، — دېدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ، — بۇ ئۆيدە ئېلىنىڭ ھالى يامان!...

شانىسىگە ئالقىنىنى قويدى ۋە كۈلۈپ تۇرۇپ:
— ياخشى بولۇپ قاپسىز، ئەمدى بىر ئايغا قالماي تۇرۇپ كې-
سىز، مەن بىر كىتاپتىن ئوقۇدۇم. سىزنىڭ يۆلۈنىڭىز ساق. يۆلۈن ساق
ولسىلا نېرۋا پالەچلىكى ساقىيىپ كېتىدىكەن. داداممۇ ياخشى بو-
ۇپ قالدى، بۈگۈن ھاسىسىغا تايىنىپ باققا مېڭىپ چىقتى. باللار
سىزنى كۆرۈشكە تەشنا، ئۇلارنى ھەددەم بۈگۈن ئەپكېلىدۇ. نەش-
پۈت ئاقلاپ بېرەيمۇ؟

ئېلى مەھبۇبەنىڭ نازۇك بارماقلىرىنى ئويناپ تۇرۇپ:

— ياق، ئۇنىڭدىن كۆرە، ماۋۇ بايرون شېئىرلىرىنىڭ ئىنگلىز-
چىسىنى ئوقۇپ بېرىڭا، مەن يىگىرمە ئۈچ كۈن ئىنگلىزچە ئوقۇ-
مىدىم. ئەمدى سىزدىن قالىدىغان بولدۇم، — دېدى.

— ئەمدى ئۆتۈپ كېتىسىز، سىز كەسپىي كىتاپ ئوقۇغۇچى،
ئوقۇشتىن باشقا ئىشىڭىز يوق. مەنچۇ؟ خىزمەت، ئۆي ئىشى، ۋا-
قىت چىقسا ئوقۇش، بولمىسا يوق...

— قوللىرىڭىزدا قاداقمۇ پەيدا بوپتۇ، ئەمگەك قىلدىڭىزمۇ
ىمە؟

— قىلمايچۇ! — دېدى قىز كۈلۈپ، — ئاخشام ھەددەم
ئىككىمىز باغنىڭ بوش يېرىنى ئاغدۇرۇپ بولدۇق. ئاز كۈندە باھار
كېلىدۇ. باققا ئۆز قولۇم بىلەن كۆكتات، گۈللەرنى تېرىيمەن. سىزگە
ئالما ئاستىغا سۇپا ياساپ بېرىمەن، شۇ يەردە يېتىپ كىتاپ ئو-
قۇيسىز، يادلايسىز. گۈللەر بىلەن قۇشلار سىزگە ھەمرا بولىدۇ. ئېلى

ئېلى قىزنىڭ ئالقىنىنى مەڭزىگە ياقتى:

— مەھبۇبە، مېنى ئەپچىقىپ كېتىڭ، بۈگۈنلا ئەپچىقىپ كېتىڭ،
بۈگۈنلا ئەپچىقىپ كېتىڭ.

يىگىرمە كىلومېتىر يولنى ھەر ئىككى كۈندە بىر قېتىم بې-
سىپ شەھەرگە كىرىسىز، يېزىغا چىقىسىز، بىلىمەن، ھازىر پاتقاقچى-
لىق، قاراڭغا، جۇدەپ قۇرۇق ئۇستىخانلا بولۇپ كېتىپسىز...

— ھە راست، — دېدى قىز دەرھال گەپ يۆتكەپ، — لەتىپە

بىلىدۇ، ئېلىغا كۆز يېشىنى كۆرسەتمىگىنى بىلەن قىزنىڭ ئولتۇرۇ-
شۇپ كەتكەن خۇما كۆزلىرى، سارغىيىپ كەتكەن چىرايى، قورۇغان
لەۋلىرى ھەممىنى مەلۇم قىلىپ تۇرۇپتۇ، قىز قانچە تۈنلەرنى ئۇيـ-
قۇسىز، ئازاپ بىلەن ئۆتكۈزدى. ئېلىغا كەلگەن پالاكەت ئېلىنىڭ
بەدىنىنى نابۇت قىلىش بىلەنلا توختىمىدى. ئۇ يەنە ئۇلارنىڭ
گۈزەل تۇرمۇشىنى، غايىسىنى، غايە ئۈچۈن تۈزگەن پىلانلىرىنى كار-
دىن چىقاردى. ئېلىغا مەنىسىز بىلىنىۋاتقان كۈنلەر قىزنى قىينىماي
قوياتتىمۇ؟ قىزنى يەنە نىمىلەر كۈتىدۇ؟ ئاتا-ئانىسىنىڭ ئارزۇ-
لۇق، نازۇك قىزى، ئەمدى ئېلىنىڭ يىرگىنىشلىك لاتىلىرىنى تا-
زىلامدۇ؟ بەدىنىنى سۈرتەمدۇ؟ ئۇنىڭ غىزاسىنى تەييارلاپ، قا-
غىشلىغىنى ئاڭلامدۇ؟ ناۋادا ئېلىغا ئەجەل ئوقى جان كىيىپ
تەككەن بولسىدى، قىز ئۆزلىگەن ئۈمىدىنى ھاياتنىڭ ئوز قانۇنىيىتى
بويىچە باشقا بىر ياقتىن كەلگەن غايىپ خوشاللىق بىلەن يەنە باغ-
لىۋالغان، ھاياتنى يەنە لەززەت تاپالىغان بولاتتى. ھازىرچۇ؟ ئۇ-
نىڭغا ھاياتنىڭ نىمە لەززىتى قالىدى؟ يەتتە كۈن ئەر بولۇپ
سەككىز دىنچى كۈندىن باشلاپ ئۇنىڭغا يۈك بولۇپ قالغان مۇنۇ
بەدەن ئەمدى قىزغا قانچىلىك خوشاللىق بېرەلەيدۇ؟ دۇرۇس ئې-
لى كىتاپ ئوقۇيالىشى، بىلىمىنى يەنە ئاشۇرالىشى، ساغلام قوللىرى
بىلەن ئۇنى-بۇنى يازالىشى، قىلالىشى مۇمكىن. لېكىن قىزنىڭ
ئۇنىڭدىن كۈتىدىغىنى شۇلا ئەمەسقۇ؟ ۋاقىت رەھىمسىز، ۋاقىتنىڭ
ئۆتۈشى بىلەن مۇنۇ كېرەكسىز بەدەن ھەرقانداق گۈزەل قەلب
ئىگىسىنىمۇ زېرىكتۈرۈشى، ئۇنىڭ يالقۇنلۇق مۇھەببىتىگە سىم-سىم
يامغۇردەك تىنىمسىز تەسىر قىلىپ ئاخىر ئۆچۈرۈشى مۇمكىنغۇ؟
«مەن ئۆلۈشۈم كېرەك، ئىككىلەنمەي، خوشال-خورام ئۆلۈشۈم
كېرەك، — دەپ ئويلىدى ئېلى بايىقى مۇلاھىزىلەردىن كېيىن، — ئۆ-
لۈمۈم بىلەن مەھبۇبەنى ئاخىرى يوق ئازاپتىن قۇتقۇزۇشۇم كې-
رەك. قانداق ئۆلىمەن؟ ئەلۋەتتە ئۇنى ئۆيۈمدە ھەل قىلىمەن...»
مەھبۇبە كۆلۈمسىرەپ كىرىپ كەلدى. ئۇ كېلىپلا ئېلىنىڭ

بولۇشى، قېيناتىسىنىڭ قىرقىنى توشقۇزۇپ لەتىپەنىڭ تۇرمۇشقا
چىقىپ كېتىشى بىلەن ئىككى بالا ۋە ئائىلە ئىشى، مەكتەپ ئىت-
تىپاق خىزمىتىنىڭ مەھبۇبەگە قېلىشى، مەھبۇبەنىڭ ھەر كۈنى
ئېلىنى مەينەتچىلىكتىن تازىلاپ، كۆڭلىنى كۆتىرىپ، باللارنى،
ئۆي ئىشىنى سەرەمجانلاشتۇرۇپ بولۇپ ئون ئىككى سائەت دەر-
سنى قالدۇرماي ئۆتۈشى، مانا شۇ سەۋەپتىن ئورۇقلاپ، تۆگە-
شىپ كېتىپ بېرىشى ئۇنى تېخىمۇ ئازاپلايتتى. ئۇ مەھبۇبەنى
خىزمەتتىن توختىتىپ، ئېلىغا قارىتىش، ئىككىسىنىڭ مۇئاشىنى تو-
لۇق بېرىش توغرىسىدا ئارقا-ئارقىدىن تەكلىپ بەرگەن بولسىمۇ،
مەكتەپ مۇدىرى ئۇنىڭغا زادىلا قوشۇلمىدى. ئۇ يەكشەنبە كۈنى
ئىلاجىسىز شەھەرگە شامىل شۇجىنىڭ يېنىغا پىيادە ماڭدى. ئۇ
ھازىر بۇرۇنقىدەك ئىتتىك ماڭالمايتتى. سائىتىگە ئىككى كىلومېتىر
ئارانلا ماڭاتتى. ۋەلسىپىت، ئېشەك ھارۋىسى دېگەنلەرنى ئۇ ئەزەل-
دىن ياراتمايتتى. دېڭگاكلاپ مېڭىش ئۇنىڭ ئۈچۈن راھەت-كۆ-
ڭۈللۈك ئىدى. ئۇ ماڭغاندا ئۆزىچىلا قوللىرىنى نۇتۇق سۆزلەۋات-
قاندەك ھەركەتلەندۈرەتتى.

ئۇ سەھەر يولغا چىقتى. خىيالىدا بىرلىرىنى تىللاپ، بىرلە-
رىنى ماختاپ، بىر نىمىلەرنى ھىساپلاپ ئۇزاق ماڭدى. لېكىن قاي-
چىلىك ماڭغىنىنى ھىساپلىمىدى. ئۇ شامىل شۇجىنىڭ ئۆيىگە كەلگەندە
ئۇ يوق بولۇپ چىقتى. بوۋاق كۆتىرىۋالغان كامىل ئۇنى كۈتۈۋالدى:

— ياخشى بولدى، — دېدى ئىدرىس دىۋانغا چۆكۈپ ئولتۇ-
رۇۋېلىپ پىشانە تەرىنى سۈرتۈۋېتىپ، — سىز بىلەمسىز مېنىڭ ئىشىم
پۈتتۈۋېرىدۇ. تىلىڭىز قىسقا ئەمەس، كېسەلەيسىز، ئاختۇرالايسىز.
مەھبۇبەنى خىزمەتتىن توختىتىپ ئېلىغا قاراشقا قويساق، مۇئاشىنى
پۈتۈن بەرسەك بۇنىڭ بولمايدىغان نەرى بار؟

— نەچچە ۋاقىتقا؟

— ئېلى ساقايغىچە.

— بىر ئۆمۈر ساقايمىسىچۇ؟

ھەدەمنى ئاتا ـ ئانىسى تۇرمۇشقا چىقىرىشقا قىستاۋېتىپتۇ. ئاخشام ھەدەم يىغلىدى، «ئېلدنى، دادامىنى تاشلاپ بۇ ئۆيىدىن قانداق كېتىمەن؟» دەپ يىغلايدۇ بىچارە، مەنغۇ ئۆزەم قارايمەن، يېتىشمەن، باللارغىمۇ قارايمەن، دىدىم. لېكىن كۆڭلى ناھايىتى يېرىم.

— تۇرمۇشقا چىقسۇن، — دىدى ئېلى تىترەڭگۇ ئاۋاز بىلەن، — ھىلىمۇ دەردىمىزنى يېتەرلىك تارتتى، مەھبۇبە ئەمدى بىزنىڭ...

— باللىرىمىز بولمايدۇ، دىمەكچىمۇ سىز... ئۈچ ئوغلىمىز بارغۇ، مەن ئۇلارنى باللىرىم دەپ تونۇيمەن، سىز تېخىچىلا...

— مەن سىزگە يۇك، — دىدى ئېلى ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن قىزنىڭ ئۆز چېچىنى ئويناۋاتقان بارماقلىرىنى چىڭ سىقىپ تۇرۇپ، — سىزنى بەختسىز قىلىپ قويدۇم...

— نىمە؟ سىز ھاياتقۇ، — دىدى قىز كۆلۈپ تۇرۇپ ئېلىنىڭ ئېڭىكىدىن كۆتىرىپ كۆزىگە قاراپ، — ئىنسان بەدىنى بىلەن ئەمەس، قەلبى بىلەن قەدىرلىك. بەدەن كالىدىمۇ، تۆگىدىمۇ بار. مەن سىزنىڭ جىسمىڭىزنى ئەمەس، قەلبىڭىزنى ياراتقانمەن، بەدىنىڭىز مەيلى قانچىلىك دەرىجىدە كېرەكسىز بولۇپ كەتسىمۇ يۈرىكىڭىز سوقۇپلا تۇرسا، پاكىز قەلبىڭىز ئۆزگەرمىسىلا، سىز يۇك ئەمەس، بەلكى بەخت بولۇپ تۇيۇلىۋېرىسىز، ماڭا لازىم قەلبىڭىز...

قىز يىگىتنىڭ بېشىنى باغرىغا چىڭ باستى.

بىمەھەل چۈشكەن قىرو

ئېلىنىڭ بېشىغا چۈشكەن بۇ قىسمەت ئۇچۇن ئازاپلانغانلارنىڭ بىرى ئىدرىس ئەپەندى ئىدى. ئۇ ئۆز ئوقۇغۇچىسىنىڭ بەختى بىلەن بەختلىك، خوشاللىغى بىلەن خوشال، كەلگۈسىدىكى ئۇتۇقلىرى بىلەن ئۇمىتلىك ئادەم ئىدى. ئېلىنىڭ پالاكەتكە يولۇقۇشى، ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ يىل باھاردا ئېلىنىڭ دادىسىنىڭ ۋاپاتە

بولدى، قىزنىڭ ئەمدى ياسىنىشنى ئۈنتۇيدىغان بولدى. بۇلار يا-مانلىق، يامىنى بىر جۈپ ئالىمدىن ئايرىلىدىغان ئوخشايمىز. بىر-سى قالسۇن دىسەك ئۇلارنى نىكادىن ئاجراتقىدەكمىز، قىزىڭىنىڭ ئۈستىدىكى يۈكنى ئېلىپ تاشلايمىزمۇ؟

— ئالجىما! — دىدى ئىمىن ئەپەندى تەرىنى تۈرۈپ، — ئو-يۇن ئەمەس، قىزىمىنىڭ بەختى. بىزنىڭ كۆڭۈل ئارامىمىز. ئالجىدىڭمۇ؟

— ئالجىغان ئادەمنىڭ گېپى بۇ دىگىنە، ھەم. يەنە قويە، قېنى ئۇلارنىڭ سالامەتلىگى ئۈچۈن بىر كۆتىرەيلى.

— شائخەيگە ئاپىرىپ داۋالىتىشنىڭ يولىنى قىلىۋاتىمىز، — دىدى ئىمىن ئەپەندى ئىككىنچى رومكىدىن كېيىن قىزىشىپ، — قىزىمىنىڭ مۇئاشى توختىسىمۇ، ۋەسلىم كەتسىمۇ مەيلى، قىزىمىنىڭ بەختى ئۈچۈن مەن ھەممىنى قۇربان قىلالايمەن ئىدرىس.

ئىدرىس ئەپەندى بېشىنى سىلاپ كۈلۈمسىرىدى.

— كۆردۈڭمۇ، — دىدى ئۇ ئاقارغان چاچلىرىنى كۆرسىتىپ، — تېخى قىشتىلا بېشىم قۇندۇز تۈكىدەك ئىدى. كۈيوغلۇمنىڭ، قىزىڭ-نىڭ غېمىنى تولا يەپ بىمەھەل قىرو چۈشتى...

ياز كۈنلىرى

ئازاپ ئىچىگە راھەت، خوشاللىق ئىچىگە خاپىلىق، پالاكەت ئىچىگىمۇ بەخت-سائادەت يوشۇرۇنغان بولىدۇ. يولىدىن ئازغان يولۇچى مەنزىلىگە تۇيۇقسىز يېتىپ بارغاندا تارتقان ئازاپلىرىنى تېزلا ئۇنتۇپ ئۆزىنى غالىپ سەزگىنىدەك ئېلىنىڭ ئىشتىھا بىلەن تاماق يېيىشى، دادىسىنىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىن يامانلاشقان نېرۋا ئاجىزلىغى كېسىلى تۈزۈلۈپ، كېچىلىرى پۇشۇلداپ ئۇخلىيالايدىغان بولۇشى مەھبۇبەنىڭ بارلىق ئازاپ-ھاردۇقلىرىنى ئۇنتۇلدۇردى. ئۇ ئېلىنى خوش قىلىش ئۈچۈن قولىدىن كەلگەنىنىڭ ھەممىسىنى

— ئاغزىڭىزغا تاش. شۇنداقتىمۇ مەيلى...

— نىيىتىڭىز ياخشى ئىدرىس ئاكا! — دېدى كاملجان بالىنى پەپىلەپ گىلەم ئۈستىدە مېڭىپ يۈرۈپ، — لېكىن ھۆكۈمىتىمىزنىڭ سىيا- سەت - بەلگىلىمىلىرى سىزدەك مېھىر - شەپقەتلىك ئادەملەرنىڭ ئارزۇ- سىنى ئاساس قىلىپ ئەمەس، خەلق مەنپەئەتى، دۆلەت مەنپەئەتى، ئەمەلىي ئېھتىياجنى ئاساس قىلىپ تۈزۈلىدۇ.

ئىدرىس باشقىلارنىڭ ئاتىكاچىلىق قىلىشىنى، ئۆزىگە ساۋاق بېرىشىنى يامان كۆرىدۇ. ئۇ ئورنىدىن تۇردى ۋە دېڭگاكىلاپ ئىشىك تۈۋىگە باردى:

— ھەل بولمايدۇ، دەڭا، مەن كىمنىڭ مەنپەئەتىنى كۆزلەپ- تىمەن ئەمەسە؟

— ئولتۇرۇڭ ئىدرىس ئاكا! — دېدى كاملجان ئۇنىڭ يو- لىنى توساپ، — باشقىچە ئاماللىنى قىلارمىز، مەن مۇدىرغا ئېيتقان. ئەڭ ياخشىسى مەھبۇبەگە نەسىھەت قىلىڭلار. ئېلىدىن بۇرۇنراق ئاجراشسۇن. ئۆزىنى خاراپ قىلمىسۇن. ئېلىنى ساناتورىيىگە كىر- گۈزىمىز. دۆلەت قارايدۇ. مەھبۇبە ئىستىقباللىق قىز ئىدى. بىردىن ئايرىلدۇق. بىرىنى بولسىمۇ قۇتقۇزۇپ قالايلى!...

— دەۋاتقىنىڭىز «خەلق مەنپەئەتى» مۇ كاملجان كېجاك؟ — دېدى ئىدرىس كاسىلداپ تىترەپ، — نىمانداق ئاۋازىڭىز بۆرىنىڭ ھۇۋلىشىدەك ئاڭلىنىدۇ، ئايىنىپ قالدىڭىزمۇ - يە؟

ئۇ دېڭگاكىلىغان پېتى كوچىغا چىقىپ كەتتى.

ئۇ كەچقۇرۇن ئىمىن ئەپەندىنىڭ ئۆيىدە پەيدا بولدى.

— ھارىغىنىڭ بارمۇ ئىمىن؟

— سەي تەييار بولسۇن.

— نەدىن ئۇگەندىڭ بۇ سىپاگەرلىكنى؟ قۇيغىنا ئىككى رۇمـ- كا، چوڭىغا قۇي، — ئۇ رۇمكىنى قۇرۇقدىدى - دە، تاماكىسىنى شو- راپ «قاندداق؟» دىگەندەك ئىمىن ئەپەندىگە قارىدى ۋە سۆزىنى داۋام قىلدى، — گەپنى ئوچۇق قىلايلى، كۆيوغلۇڭ ساقايماس پالەچ

ئېلى چۈشلۈك ئۇيقۇدا، مەھبۇبە ئېلىنىڭ كۈندىلىك خاتىرى-
سىنى ۋاراقلاپ ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇراتتى. باغ تىنجىق، تېرەكلە-
نىڭ ئەڭ يۇقۇرىسىدىكى يوپۇرماقلارمۇ ئۇيقۇدا. خۇددى تەبىئەت
ئۇخلاپ قالغاندەك، قۇشلار بۇ يەردىن كېتىشكەندەك جىمجىت.
پەقەتلا ئېلىنىڭ يېنىك نەپىسى، مەھبۇبەنىڭ كۆز يېشى رىتىم
بىلەن دەپتەرگە چۈشكەندە چىقىۋاتقان نازۇك ئاۋازلا باغ جىمجىت-
لىقىنى بۇزۇپ تۇراتتى. مەھبۇبە دەپتەر بېتىدىكى ئارچا ياپرىقىنى
سۆيدى، ئاندىن چىشلىدى. ياپراق سۇندى. بۇ ئىشتىن قىز چۆ-
چۈپ ئورنىدىن تۇردى-دە، يۈزىنى تۇتۇپ پۈتىنىڭ ئۇچىدا دەس-
سەپ نېرىغا، قېرى ئۈژمە تۈۋىگە كەتتى، ئۇ دەرەخنى قۇچاقلاپ
كۆكسى قارنى بوشىغىچە يىغلىدى.

قىز يىراقلاشقاندىن كېيىن ئېلى كۆزىنى ئاچتى. ئۇ يالغان
ئۇخلىۋالغان. مەھبۇبەنىڭ ھەركىتىنى كۈزىتىپ ئولتۇرغان ئىدى.
ئۇ يېقىندىن بېرى مەھبۇبەدىن گۇمانلىنىدىغان بولۇپ قالغان، «ئۇ
مېنىڭدىن زېرىكىشكە باشلىدى، شۇنداق قىلىشقا ھەقلىق» دەپ
خۇلاسە چىقىرىۋالغان ئىدى. چۈنكى مەھبۇبە بىلەن تېخى يەتتە
كۈنلا بىللە بولغان، ئۇنىڭ نەزىرىدە، مەھبۇبە يەنىلا ياسانچۇق
شەھەر قىزى، ئۇنىڭ ھازىرقى جانىۋازلىقلىرى خەلقى-ئالەم ئالدى-
دا ئەيىپلىنىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن قىلىۋاتقان ۋاقىتلىق كۆيۈمچان-
لىقى ئىدى. ئېلى ئۆز نەزىرىدە «قىز پات ئارىدا ئۆزگىرىدۇ،
ئۆزگىرىش يېقىندا باشلىنىدۇ» دەپ قارايتتى. قىزنىڭ بايىقى
خەيرىخالىق يىغىسىنى ئېلى پۇشايمان دەپ چۈشەندى. قىزنىڭ
ئارچا ياپرىقىنى ئاۋال سۆيۈپ تەشنالىقى قانماي چىشلىگىنىنى
بولسا مەن بىلەن خوشلىشىشنىڭ بەلگىسى دەپ چۈشەندى. ئېغىر
كېسەل ئازاۋى ئىنسان قەلبىنى ئۆلۈكتەك شوراۋەرگەندە ئەسەبىي-
لىك، چارچاش ئىنساننى گۇمانخور، نازۇك قىلىپ قويۇشى تەبىئىي:
«ئۆلىمەن، — دەپ ئويلىدى ئۇ چىشىنى غۇچۇرلىتىپ، — كېرەكسىز
ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ ياشىشىمنىڭ ئۆزى بىر نومۇس. كىتاپ

قىلدى. ئېلى ئوك يامپىچىغا تايىنىپ خەت يېزىۋەرگىنى ئۈچۈن يامپاچلىرى يېغىر بولۇپ كەتتى. مەھبۇبە ئېلىغا يامپىچى پاتماي-دىغان قىلىپ ماموق كۆپە تىكىپ بەردى. ئېلى بەل تۆۋىنىنى باشقۇرالمايتتى. قىز كۈنگە بەش-ئالتە قېتىم خۇددى بوۋاقنىڭ ئاستىنى قۇرۇقدىغاندەك ئۇنىڭ تازىلىغىنى ئىشلەيتتى. ئۇ تەبىئى ھالدا يىرگىنىشنى ئۇنتۇغان. ئۇ ئېلىنى خۇددى بالا كۆتەرگەندەك ئەدىيال-غا ئوراپ كۆتىرىپ قول ھارۋىسىغا ئولتۇرغۇزاتتى-دە، مەخسۇس قول ھارۋىسنى ئىتتىرىپ باغلارغا، ئېتىزلارغا باراتتى. ئېلىنى ئوينىتىش، ئۇنىڭ بىلەن كېچىلىرى قۇشلارنىڭ سايراشلىرىنى بىللە تىڭشاپ مۇڭدىشىش قىز ئۈچۈن كۆڭۈللۈك ۋە خوشاللىق بىلىنەتتى. بىرنەچ-چە ئايدىن بېرى ئۇلارنى يوقلاپ ئۈزۈلمەي كېلىۋاتقانلار ئەمدى ئازايدى، نۇرغۇن كىشىلەر تېخى ئۇلارنىڭ ھايات تۇرۇۋاتقانلىغىنى ئۇنتۇپ كېتىشكەن. يېقىنلارمۇ مەھبۇبەنى كۆرسە ئىككى ئېغىز تېچلىق سورىشىش بىلەنلا يېقىنچىلىقنى بايان قىلىشىپ كېتىپ قېلىشاتتى. پەقەت ئىككىلا يېقىنى ئۇلارنى ھەر كۈنى دىگۈدەك يوقلايتتى. ئۇلارنىڭ بىرى ئىدرىس ئەپەندى، يەنە بىرى كا-مىلجان ئىدى. كامىلجان ھەر كەلگىنىدە قۇرۇق قول كەلمەيتتى. بەزىدە ئېلىنىڭ يېنىدا قونۇپمۇ قالاتتى. يازنىڭ ئىسسىغىدا بىردە ماشىنا بىلەن، بىردە ۋەلسىپىت بىلەن تىنماي يوقلاپ تۇرغان بۇ دوستىدىن ئېلى تولىمۇ رازى ئىدى. مەھبۇبەنىڭمۇ كامىلجانغا بولغان ئۆچمەنلىكى پەسەيگەن. ئۇ چىن كۆڭلىدىن كامىلجانغا ياخشى مۇئامىلە قىلىشقا باشلىغان ئىدى. ئىدرىس ئەپەندى كامىلجان بىلەن ئۇلارنىڭ ئۆ-يىدە پات-پاتلا ئۇچرىشىپ قالغاندا كامىلجاننى زەھەردەك گەپ-لەر بىلەن چاقاتتى. بۇنداق چاغلاردا ئېلى كامىلجاننىڭ تەرىپىنى ئالاتتى. مەھبۇبە كامىلجاننىڭ كۆڭلىنى دەپ بەزىدە ئىدرىس ئە-پەندىگىمۇ خاپا بولاتتى. بۇنداق چاغلاردا ئىدرىس ئەپەندى زور-دە بىلەن كۈلۈپ قويۇپ:

— كېيىن بىلىسىز، سىڭلىم كېيىن پۇشايمان قىلىسىز،— دەيتتى.

ئېلى چۈشلۈك ئۇيقۇدا، مەھبۇبە ئېلىنىڭ كۈندىلىك خاتىرىسىنى ۋاراقلاپ ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇراتتى. باغ تىنجىق، تېرەكلەرنىڭ ئەڭ يۇقۇرىسىدىكى يوپۇرماقلارمۇ ئۇيقۇدا. خۇددى تەبىئەت ئۇخلاپ قالغاندەك، قۇشلار بۇ يەردىن كېتىشكەندەك جىمجىت. پەقەتلا ئېلىنىڭ يېنىك نەپەسى، مەھبۇبەنىڭ كۆز يېشى رىتىم بىلەن دەپتەرگە چۈشكەندە چىقىۋاتقان نازۇك ئاۋازلا باغ جىمجىتلىقىنى بۇزۇپ تۇراتتى. مەھبۇبە دەپتەر بېتىدىكى ئارچا يايپرىقىنى سۆيدى، ئاندىن چىشلىدى. يايپراق سۇندى. بۇ ئىشتىن قىز چۆچۈپ ئورنىدىن تۇردى-دە، يۈزىنى تۇتۇپ پۈتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ نېرىغا، قېرى ئۈژمە تۈۋىگە كەتتى، ئۇ دەرەخنى قۇچاقلاپ كۆكسى قارنى بوشىغىچە يىغلىدى.

قىز يىراقلاشقاندىن كېيىن ئېلى كۆزىنى ئاچتى. ئۇ يالغان ئۇخلىۋالغان. مەھبۇبەنىڭ ھەركىتىنى كۆزىتىپ ئولتۇرغان ئىدى. ئۇ يېقىندىن بېرى مەھبۇبەدىن گۇمانلىنىدىغان بولۇپ قالغان، «ئۇ مېنىڭدىن زېرىكىشكە باشلىدى، شۇنداق قىلىشقا ھەقلىق» دەپ خۇلاسە چىقىرىۋالغان ئىدى. چۈنكى مەھبۇبە بىلەن تېخى يەتتە كۈنلا بىللە بولغان، ئۇنىڭ نەزىرىدە، مەھبۇبە يەنىلا ياسانچۇق شەھەر قىزى، ئۇنىڭ ھازىرقى جانىۋازلىقلىرى خەلقى-ئالەم ئالدىدا ئەيىپلىنىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن قىلىۋاتقان ۋاقىتلىق كۆيۈمچانلىقى ئىدى. ئېلى ئۆز نەزىرىدە «قىز پات ئارىدا ئۆزگىرىدۇ، ئۆزگىرىش يېقىندا باشلىنىدۇ» دەپ قارايتتى. قىزنىڭ بايىقى خەيرىخالىق يىغىسىنى ئېلى پۇشايمان دەپ چۈشەندى. قىزنىڭ ئارچا يايپرىقىنى ئاۋال سۆيۈپ تەشنالىقى قانماي چىشلىگىنىنى بولسا مەن بىلەن خوشلىشىشنىڭ بەلگىسى دەپ چۈشەندى. ئېغىر كېسەل ئازاۋى ئىنسان قەلبىنى ئۆلۈكتەك شوراۋەرگەندە ئەسەبىلىك، چارچاش ئىنساننى گۇمانخور، نازۇك قىلىپ قويۇشى تەبىئى:

«ئۆلىمەن، — دەپ ئويلىدى ئۇ چىشىنى غۇچۇرلىتىپ، — كېرەكسىز ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ ياشىشىمنىڭ ئۆزى بىر نومۇس. كىتاپ

قىلدى. ئېلى ئوڭ يامپىچىغا تايىنىپ خەت يېزىۋەرگىنى ئۈچۈن يامپاچلىرى يېغىر بولۇپ كەتتى. مەھبۇبە ئېلىغا يامپىچى پاتمايدىغان قىلىپ ماموق كۆپە تىكىپ بەردى. ئېلى بەل تۆۋىنىنى باشقۇرالمايتتى. قىز كۆنگە بەش-ئالتە قېتىم خۇددى بوۋاقنىڭ ئاستىنى قۇرۇقدىغاندەك ئۇنىڭ تازىلىقىنى ئىشلەيتتى. ئۇ تەبىئى ھالدا يىرگىنىشنى ئۇنتۇغان. ئۇ ئېلىنى خۇددى بالا كۆتەرگەندەك ئەدىيالغا ئوراپ كۆتىرىپ قول ھارۋىسىغا ئولتۇرغۇزاتتى-دە، مەخسۇس قول ھارۋىسىنى ئىتتىرىپ باغلارغا، ئېتىزلارغا باراتتى. ئېلىنى ئويۇنتىش، ئۇنىڭ بىلەن كېچىلىرى قوشلارنىڭ سايراشلىرىنى بىللە تىڭشاپ مۇڭدىشىش قىز ئۈچۈن كۆڭۈللۈك ۋە خوشاللىق بىلىنەتتى. بىرنەچچە ئايدىن بېرى ئۇلارنى يوقلاپ ئۆزلۈمەي كېلىۋاتقانلار ئەمدى ئازايدى، نۇرغۇن كىشىلەر تېخى ئۇلارنىڭ ھايات تۇرۇۋاتقانلىقىنى ئۇنتۇپ كېتىشكەن. يېقىنلارمۇ مەھبۇبەنى كۆرسە ئىككى ئېغىز تېچلىق سورىشىش بىلەنلا يېقىنچىلىقنى بايان قىلىشىپ كېتىپ قېلىشاتتى. پەقەت ئىككىلا يېقىنى ئۇلارنى ھەر كۈنى دىگۈدەك يوقلايتتى. ئۇلارنىڭ بىرى ئىدرىس ئەپەندى، يەنە بىرى كامىلجان ئىدى. كامىلجان ھەر كەلگىنىدە قۇرۇق قول كەلمەيتتى. بەزىدە ئېلىنىڭ يېنىدا قونۇپمۇ قالاتتى. يازنىڭ ئىسسىغىدا بىردە ماشىنا بىلەن، بىردە ۋەلسىپىت بىلەن تىنماي يوقلاپ تۇرغان بۇ دوستىدىن ئېلى تولىمۇ رازى ئىدى. مەھبۇبەنىڭمۇ كامىلجانغا بولغان ئۆچمەنلىكى پەسەيگەن. ئۇ چىن كۆڭلىدىن كامىلجانغا ياخشى مۇئامىلە قىلىشقا باشلىغان ئىدى. ئىدرىس ئەپەندى كامىلجان بىلەن ئۇلارنىڭ ئۆيدە پات-پاتلا ئۇچرىشىپ قالغاندا كامىلجاننى زەھەردەك گەپلەر بىلەن چاقاتتى. بۇنداق چاغلاردا ئېلى كامىلجاننىڭ تەرىپىنى ئالاتتى. مەھبۇبە كامىلجاننىڭ كۆڭلىنى دەپ بەزىدە ئىدرىس ئەپەندىگىمۇ خاپا بولاتتى. بۇنداق چاغلاردا ئىدرىس ئەپەندى زەردە بىلەن كۈلۈپ قويۇپ:

— كېيىن بىلىسىز، سىڭلىم كېيىن پۇشايمان قىلىسىز،— دەيتتى.

ئىچ، ساقىيسەن. ھاۋا رايى ئىدارىسىگە بېرىپ ئۇقتۇم! يامغۇر يەنە ئىككى كۈن ياغىدۇدەك. ساڭا ئۆزەم قاراي دەپ كەلدىم. ئەپۇ قىل، ۋاقتىدا كېلەلمىدىم!

ئېلى مىننەتدارلىق بىلەن ئۇنىڭ قوللىرىنى قىستى. مەھبۇبە ئېلىنىڭ كۆلۈمسىرىگىنىنى كۆرۈپ كاملجاندىن چىن كۆڭلىدىن رازى بولدى ۋە تاماقنى قويتى:

— خاپا بولسىلا ئاغرىقى ئەدەيدۇ! — دېدى قىز ھال ئېيتىپ، — ھاۋا تولىمۇ چىشىمىزغا تەگدى!

تاماقتىن كېيىن ئۇلار بىردەم كىچىككىچە مۇڭداشتى. ئېلى خېلىلا ياخشى بولۇپ قالدى. بۇنى كۆرۈپ ئىككى كۈندىن بېرى تۈزۈك ئۇخلىمىغان قىز ئەسنەشكە باشلىدى.

— سىز چىقىپ ئاۋۇ ئۆيدە ئۇخلاڭ مەھبۇبە، — دېدى كاملجان ئېلىنىڭ ياستۇقىغا باش قويۇپ، — ئېلىغا ئۆزەم قارايمەن.

ئۆي جىمجىت، ئۆگزىگە تىنىمسىز ئۇرۇلۇۋاتقان يامغۇر، تۈيۈقسىز دەرىزە قاقىدىغان ئىزغىرىن شامال بەدنىيەت كۆڭلىدەك قاپ-قارا كېچىنىڭ ئويغاق ۋە سەگەك ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ كاملجاننى ئەنسىرىتەتتى. ئاخىرقى دورىنىڭ كۈچى بىلەن ئېلىمۇ قاتتىق ئۇيقۇغا كەتكەن، بۇ ئۆيدە يالغۇز كاملجانلا ئويغاق، ئۇ ئورنىدىن يالڭاياق، مايكىچان ھالدا تۇردى-دە، چىراقنى ئۆچۈردى. ئېلىنى يەنە تىڭشىدى، ئېلى بەخۇدۇك پۇشۇلداپ ئۇخلىماقتا. كاملجان پۇتىنىڭ ئۇچى بىلەن مېڭىپ دالانغا — مەھبۇبە ياتقان يەرگە چىقتى. قىز چوڭ ئۇغۇلنىڭ يېنىدا ياتاتتى. ئۇ قىزنىڭ بېشىدا غالىلداپ تىترەپ بىردەم تۇردى-دە، تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن قىزنىڭ چېچىنى سىلىدى. قىز تاتلىق تامشىپ قويدى. كاملجاننىڭ تاقىتى قالمىدى. ئۇ چىراقنى ئۆچۈردى-دە، قىزنىڭ يېنىدا سونايلىنىپ يېتىپ خۇددى ئاچ مۈشۈك چاشقانغا ئۆزىنى ئاتقاندەك، بۆرە قوزىنى قاماللىغاندەك ھەركەت قىلىپ قىزنىڭ نازۇك بېلىدىن قۇچاقلاپ لېۋىنى لېۋىگە چاپلىدى...

ئوقۇپ بىلمىمەن، ئاشۇرارمەن، ئۇنى نەگە ئىشلىتىمەن؟ ئۆلسەم قەدىرلىك بولىمەن، ياتسام ئەسكى لاتىدەك قەدىرسىز بولىمەن. قاچان ئۆلىمەن، قەيەردە ئۆلىمەن؟ قانداق ئۆلىمەن؟ مەن ئۇچۇن ئۆلۈمدەك ياشىماقتىنمۇ تەس...»

ئۇ كۆزىنى يۇمۇپ يالغان ئۇيقۇسىنى يەنە باشلىدى. ياز ھامان شەپقەتلىك، دىمىغى بولغىنى بىلەن شاملىمۇ بار، ياز ئۆزى تەرلىتىپ، يەنە ئۆزى سىنى يەلپۈيدۇ. ئۇ بالىسىنى چىشلەپ يىغلىتىپ يەنە بەزلىگەن مېھرىۋان ئانىغا ئوخشايدۇ. ياز شاماللىرى يوپۇرماقلارنى ئوينىتىپ بولۇپ، نارەسىدىنىڭ قولىدەك يۇمشاق ئەكىلەپ ئىبلىنىڭ يۈزىنى - چاچلىرىنى سىپىدى.

بوسۇغا

ئىككى كۈندىن بېرى يېغىۋاتقان يامغۇر ئۇلارنى دىمىق ئۆيگە قاماپ، ئۇلارنىڭ ئىچ - پۇشۇغى، ئازاپلىرىنى كۆپەيتتى. ئۇلارنىڭ يېڭى پاراڭلىرى ئاللىقاچان تۈگىگەن، بەزى گەپلىرى كۆپ قېتىم تەكرارلانغان. ئۇنىڭ ئۈستىگە نەم ھاۋا ئىبلىنىڭ دەھشەتلىك بەدەن ئاغرىقىنى قوزغىغان، نە كىتاب، نە مۇھەببەت ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرالمايتتى. مەھبۇبە ئىبلىنىڭ سەپرالاشقان چىرايىغا قاراپ ئازاپلىناتتى، بۇيرۇتمىلىرىنى ئالدىراپ ئورۇنلايتتى. لېكىن ئىبلىنىڭ خاتىرجەملىكى، خۇشخۇيلۇغى قايتىپ كەلمەيۋاتاتتى. مانا بۇ ھال قىزنى بەكرەك قىينىماقتا ئىدى.

كەچقۇرۇن ئۆيگە يامغۇرلۇق چاپىنىنىڭ سۇيىنى ئېقىتىپ كاملجان كىرىپ كەلدى. ئۇ خۇددى بالىسىنى سېغىنغان كالىدەك ئىنجىق بىلەن ياتقان ئىبلىنىڭ ئۈستىگە ئېڭىشتى ۋە:

— جېنىم دوستۇم! — دېدى ئۇ ئىبلىنىڭ بېشىنى قۇچاقلاپ، — يامغۇر سېنى قىيناۋاتىدۇ. ئىككى كۈن بولدى، كوچۇلا يەۋالغان ئىتتەك تىپىرلىدىم، ئاغرىق پەسەيتىدىغان كۆچلۈك دورا ئەپكەلدىم،

...ئۇ دومىلىدى، تىرناقلىرى ۋە ئېگىنىڭ ياردىمى بىلەن تەرلەپ ـ پىشىپ دالانغا قاراپ ھەركەت قىلدى. لېكىن ئۇنىڭ ئىلگىرىلىشى سازاڭنىڭكىدىن ئاستا، قىيىن ئىدى، تىرناق بىلەن يەرنى تاتىلاپ، ئېڭەك بىلەن تىرەجەپ، پۈتۈن كۈچ بىلەن ئالغا سىلجىغاندا پالەچ گەۋدىسى ئىككى ـ ئۈچ سانتىمېتىرلا ئىلگىرىلەيتتى. مۈشۈك داق قىلىپ تۆت ـ بەش مېتىر يەرگە مېڭىشى كېرەك. ئاندىن دالانغا چىقىدۇ. پەگادا ھاسا بار، ھاسا ئۇنىڭغا ئورۇقتىن ئۇستۇرنى چۈشۈرۈۋېلىشقا ياردەم قىلىدۇ. ئۇ ئۇستۇررا ئۇنى ۋە مۇھىمى مەھبۇبەنى ئازاپتىن قۇتۇلدۇرىدۇ.

ــ ئالغا، پۈتۈن كۈچ بىلەن ئالغا!ــئېيلى پۈتۈن كۈچى بىلەن يەر تاتىلىدى. ئۇنىڭ تىرناقلىرى قانىدى. ئېگىكى، چىشلىرى بىلەن تىرەجىدى، ئېڭەك ۋە لەۋلىرى قانىدى. ئۇ ئۆز گەۋدىسىنىڭ ئېغىرلىقىنى بۈگۈن سەزدى. مۈشۈ گەۋدىنى بالىسىدەك كۆتىرىپ يۈرگەن ئايىلىغا ئىچى ئاغرىدى. ئۇ قانغا مىلەندى، چىلىق ـ چىلىق تەرلىدى. ئىككى سائەتتەك ھەركەت قىلىپ بوسۇغىغا كېلەلىدى. ئۇ پۈتۈن كۈچىنى يىغىپ يەرنى تىرناقلىرى بىلەن قامالاپ سىلجىۋىدى، بېشى بىرلا ئايلاندى ـ دە، تومشۇغى نەم يەرنى چىشلەپ ھۇشسىزلاندى...

ئارچا ياپرىقى

گىرىمسەن، كېيىن ئېنىق بىر يىڭنە كۆرۈندى. ئۇ ئوكۇل يىڭنىسىدىن چۆچۈدى. كېيىن يىڭنە بىردىنلا يېشىل تۇسكە كىردى. ئۇ ئەمدى بىلدى، بۇ ئارچا ياپرىقى ئىدى. مانا ياپراقلار كۆپەيدى. ئۇ كۆزىنى ئاچتى. دەرىزە گۈل قاچىسىدا كىچىككىنە ئارچا كۆچىتى تۇراتتى. بۇ قەيەر؟

ــ بالام! ــ دىدى بىر تونۇش ئاۋاز،ــكۆزۈڭنى ئاچقىنا بالام!

«بۇ كىم؟ ئارچا كۆچىتىگە زۇۋان كىردىمۇ؟» ئۇ قورۇغان

قىز چۆچۈپ ئويغاندى، كامىلجاننى ئورلىدى، چىشلىدى، تەپتى، دومىلىدى، لېكىن ئاۋاز چىقارمىدى، بەش - ئون مىنۇت ئېيتىشقاندىن كېيىن قىز ھالسىرىدى، ئىلاجسىز ئۇ كامىلجاننىڭ قولىغا:

— بۇگۈن بولمايدۇ! — دېدى پىچىرلاپ، ئۇنى ئالداپ قۇتۇلماقچى بولدى.

— قاچان ئەمسە؟ — دېدى كامىلجان ھاسىراپ تۇرۇپ، — ئېنى قىينىماڭ!

كامىلجان يەنە ئېيسىلىۋىدى، ئوغۇل - نەبى ئۇن - دەرەپ سۆزلىدى، مەھبۇبە شۇنىڭ بىلەن ئۆز نومۇسىنى ئاقلاپ قالدى.

ئەتىگەنلىگى كامىلجان كەتكەندىن كېيىن ئېلى ناھايىتى خاتىرجەم، خوشال ھالدا مەھبۇبەگە:

— كامىلجان ياخشى يىگىت، خانقىز بىكارلا ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ كەتتى، — دېدى. مەھبۇبە خۇددى خەنجەر ئۇرۇلغاندەك ئازاپلاندى. ئۇ تەتۈر قارىۋالدى - دە، پايپىغىنى تۈزىگەن بولۇپ:

— مەن مەكتەپكە بېرىپ كېلىمەن، نەبى سىزگە قاراپ تۇرسۇن، — دېدى. ئۇ ئېلىنىڭ خاتىرجەملىگىگە قاراپ ئاخشامقى ئىشنى سەزمىگەنلىگىنى بىلدى.

— بېرىڭ، مەن ياخشى!

مەھبۇبە چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئېلىنىڭ ئاغرىغى تۇتتى. ئۇ مەھبۇبەگە بىلىندۈرمىگىنى بىلەن كامىلجاننىڭ پۈتۈن ھەركىتىنى سىزىپ ياتقان، «مەھبۇبە ۋاقىرايدۇ، ئۇ چاغدا قانداق قىلاي» دىگەننىمۇ ئويلاپ قويغان. لېكىن مەھبۇبە ۋاقىرىمىدى: قىزنىڭ ئېلىنى ئاياپ ئۈن چىقارمىغىننى ئېلى «مەھبۇبە قارشىلىق قىلمىدى» دەپ چۈشەندى:

— نەبى، ئاپاڭنىڭكىگە بېرىپ ئۇكىلىرىڭنى ئەپكەلگىن، مېنىڭ يامغۇرلۇغۇم بىلەن رېزىنكا ئايىغىمنى كىيگىن...

ۋاپادارلىق

لايىق

بېشىڭنى كىم سىلىسا ۋاپادارلىق شۇ،
كۆڭلۈڭنى كىم ئالسا ماشايىغلىق شۇ.
(خەلق ماقالىسى)

— خوش بول، كالىچارا، ھەي قاشقىر ئېغىز! ئۆيلىنىدىغان بولدۇق. ئوتتۇز سەككىز يېشىڭدا قىز ئالىدىغان بولدۇق. ئەمدى ئاغزىڭ قۇلىغىڭغا يەتكەندۇ؟ ۋۇي سىلىقمباش!

زىلۋا، قاملاشقان، خۇما كۆز، ئىنچىكە بۇرۇت يىگىت سۆزلەيتتى. سۆزلىگەندىمۇ خۇددى مەيلىنى تارتماقچى بولغان ئايال ئالدىدا سۆزلىگەندەك قاش ـ كۆزىنى ئوينىتىپ، زوق ـ شوق بىلەن سۆزلەيتتى. ئۇ بىردە قوللىرىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ، بىردە تىڭشىغۇچىنىڭ مۈرىسىگە قولىنى قويۇپ، بىردە تىڭشىغۇچىنىڭ بۇرۇن ـ قولاقلىرىنى چىمدىپ ـ سوزۇپ قويۇپ، بىردە كۈلۈپ قويۇپ ھەر خىل ئاۋازدا ھەييارلىق بىلەن سۆزلەيتتى.

تىڭشىغۇچى سەت، قوپال، پاسكىنا كىيىنگەن، قارىماققا ئەللىك ياشتەك كۆرۈنىدىغان ئادەم سارغايغان شالاڭ چىشلىرىنى كۆرسىتىپ، يوغان ئاغزىنى ئېچىپ ئۈنسىز، ئەمما ھاياجان بىلەن كۈلەتتى. خوشاللىقتىن كۆزلىرى يۇمۇلۇپ كەتكەن بولۇپ، كۆرۈمسىز قامىتىگە تېخىمۇ كۆرۈمسىز قىلىقلىرى بىلەن «زىننەت» بەرمەكچى بولغاندەك غولىنى قورۇپ، مۈرىسىنى لىككىلدىتىپ، تۆگە تاپىنىدەك گۆشلۈك ئالقانلىرى بىلەن بىردە گەدىنىنى، بىردە شالاڭ

لەۋلىرىنى مىدىرلاتتى. ئۇنىڭ ئاغزىدا تەملىك، مۇزدەك سۇيۇق۔
لۇق تېمىدى. ئۇ كۆزىنى ئاچتى.
— بالام! — دېدى ھېلىقى ئاۋاز، — تونۇدۇڭمۇ، مەن كىم؟
— شامىل شۇجى!... — ئېلى ئۈچ كۈندىن كېيىن زۇۋان سۈرۈپ شۇ ئىسمنى ئۈنلۈك ئاتىدى.
— مانا ئىمىن ئەپەندى — داداڭ، مانا ئاپاڭ، مانا ئىدرىس ئەپەندى، مانا قىزىم مەھبۇبە، خانقىز، لەتىپە، مانا ئۇكىلىرىڭ، تونۇغانسەن؟
ئۇ بېشىنى لىڭشىتتى ۋە كۈلۈمسىرىدى.
— ئۈچ كۈن بولدى، دوختۇرخانىدا ياتىسەن، ھەئە، بۇ ۋىلايەتلىك دوختۇرخانا، — دېدى شامىل شۇجى ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ، — ئەپۇ قىل بالام، مەجلىسلەر كۆپ، ساڭا قاراشقا ۋاقىت چىقىرالمىدىم. ئۈگۈنلۈككە شاڭخەيگە داۋالىنىشقا بارىسەن، جەزمەن ساقىيىسەن، يىغلىما، نېمىگە يىغلايسەن بالام؟ دادام يوق دېمە، مەن سېنىڭ داداڭ. ئەمدى سېنى ھېچكىم بوزەك قىلالمايدۇ.
— كامىل ...
— بىلدىم، مەھبۇبە ھەممىنى ئېيتتى. كامىلنىمۇ داۋالىتىشقا ئەۋەتىمىز، ئۇنىمۇ ساقايتىمىز بالام!
ئۇنىڭ تامىغى قۇرۇدى، كۆزى تولاشتى. ئۇ دەرىزىگە قارىدى، دەرىزىدىكى ئارچا ياپراقلىرى بىر بىرىگە قوشۇلۇپ چوڭ بىر ياپراققا ئايلاندى. ئۇ ئاۋاز چىقارماي پىچىرلىدى:
— جۇدۇن - چاپقۇن بولۇپ تۇرىدۇ. ياپراقلار ئۆلمەيدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ ئانىسى مۇنبەت تۇپراق ...

1983 - يىل 12 - ئاي ئۈرۈمچى

مېنىڭ دىگىنىمنى قىل!

ھېكىم ماگىزىن تەرەپكە، قۇباق ئۆيگە ماڭدى. ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسى كۆلەتتى. بىرى دانالىغىدىن، يەنە بىرى گاللاڭلىغىدىن خوشال ئىدى. ئۇلارنى مەيلىگە قويۇپ بېرەيلى.

قۇباقنىڭ بۈگۈنكى ھالىتىنى بىرنەچچە قۇر گەپ بىلەن ئوقۇغۇچىلارغا بايان قىلىپ ئۆتەيلى.

قۇباق ئۆيلىنىدۇ! قۇباق مانا بۇنى ئويلىسىلا ئۆزىنىڭ ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ. مانا ئەمدى ئاتا-ئانىسى ئارزۇلاپ چوڭ قىلغان بىر قىز ئۇنىڭ ئۆمۈرلۈك ھەمرىيى بولىدۇ، ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىدۇ، كۆڭلىنى ئاچىدۇ، ھالىغا يېتىدۇ، ئۇنى ئىنسانلار ئىچىدىن بىرىنچى بولۇپ «سىز» دەيدۇ، ئەمدى شۇ ھەمرىيى بىلەن ئۆز ئۆيىنى ئاۋات قىلىدۇ: باشقىلارنىڭكىدەك ئۇنىڭ تۇر-خۇندىن قويۇق ئىس، ئۆيىدىن مېزىلىك غىزانىڭ پۇرىقى چىقىپ تۇرىدۇ. كالىسى قەرەللىك مۆرەپ، توخۇلىرى قاقاقلاپ تۇرىدۇ. قازان بېشىنى ئۆمچۈك تورى باسمايدىغان، ئۆيدىن بىخسىپ تەر پۇرىقى چىقىپ تۇرمايدىغان بولىدۇ. مانا بۇنچىلىك چوڭ خوشاللىق ئۈچۈن ئەلۋەتتە ئالقاننى چوڭ ئېچىپ پۇل خەجلىشى، زىيانغا قاپاق تۇرمەسلىكى لازىم.

لېكىن تېخى قىز بىلەن دىدارلاشمىدى. دىدارلاشماي ئۆيلۈك بولۇشقانلار ھامان بىر بىرىنىڭ چىراي-شەكلى، يېشى، مىجەز-خۇلقى، خۇي-پەيلى قاتارلىقلارنى سۈرۈشتۈرۈشىدىكەن. قۇباق نىمىشقا سۈرۈشتۈرمىدى؟ ياق، قۇباق سۈرۈشتۈرىدۇ. سۈرۈشتۈرىمەن دەپ يالتايتىپ قويسۇنمۇ؟ ھەممىلا ئادەمنى ئۆزىدىن ئۈستۈن ھىساپلاشقا، ئۆزىنى ھەممىلا ئىشتا باشقىلاردىن ناچار ھىساپلاشقا ئادەتلەنگەن بۇ ئادەم ئۈچۈن يۇقۇرقى سۈرۈشتۈرۈشلەر زىيانلىق. بۇنى قۇباق ھىس قىلالايدۇ. ھېكىم ھەر ھالدا لايىق دەپ بىر قىزنى تاپتى، مانا بۇ قۇباق ئۈچۈن چوڭ خوشاللىق. يىگىرمە يىلدىن بېرى قانچىلىغان قىزلارنى

ساقاللىق ئېڭىكىنى، بىردە بولسا كونا ياغ قاپىقىدەك پارقىراپ تۇرىدىغان چاچسىز بېشىنى سىلاپ قوياتتى.

— خوش بول ئايدىڭۋاش! — دېدى سۆزلىگۈچى تىڭشىغۇچىنىڭ گەدىنىگە شاپىلاقداپ، — سۇلتان پاشا بولىدىغان بولدۇڭ. تىراكتۇر ئال. يا بولمىسا رېزىنكە چاقلىق هارۋىدىن ئۈچنى ئال. شەھەرگە توي تارتىپ كىرىپ قىز كۆچۈرۈپ چىقىمىز. چاقىقان دۇيجاڭغا چاپ!

— ئەمما لېكىنزە... — دېدى تىڭشىغۇچى بۇرنىنى تارتىپ قويۇپ، — جىق ياخشىلىق قىلدىڭ، ھېكىم ئاداش...

— ياخشىلىقىڭنى چوڭىنى ئەمدى قىلارمەن، — دېدى ھېكىم جىددى قىلىپ، — قۇباق تازىنىڭ ئاتىسى بولۇپ قالدىم. تويۇڭ تۈگىگىچە مېنى «دادا» دەمسەن سىلىقىمباش! ماڭ يۈگۈر، پاخلىنىڭنى بىزنىڭكىگە ئاپىرىپ سوي، مەسلىھەت چېيى بېرىمىز. ئەپكەل يانچۇقىڭدىكى پۇلنى، شەھەردىن قىز ئېگىلىرى چىقىتى. ئۇلارغا بىر نىمە قويىمىز. تاتلىق-تۈرۈم، هاراق، كۆكتات. ۋاي-ۋۇي، ئەللىك سوم يەتمەيدۇ. بوپتۇ قالغىنىغا ئاكاڭ بار. ماڭ چاپ، نىمە تۇرىسەن!

قۇباق ئىسىملىك ئادەم تۆش يانچۇقىنى ئۇزاق كولاپ بىر سىقىم پۇلنى ئالدى. ھېكىم ئۇنىڭ سۇس تىترەۋاتقان بېخىل ئالقىنىدىكى پۈتۈن ۋە پارچە-پۇرات پۇللارنىڭ ھەممىسىنىلا يۇلۇۋالدى-دە:

— پايدىنى كۆرسەڭ بۆرگىدەك چاقىقان، زىياننى كۆرسەڭ سازاڭدەك لايغەزەل نىمسەن-دە! پۇل خەجلىسىلا زىيان بولىۋەرمەيدۇ. بەزىدە پايدىغا خەجلەيسەن، بەزىدە زىيىنىغا. ئەقلىڭ يەتمىگەن ئىشقا باش قاتۇرما. ئۆيلىنىش ئىنسان ئۆمرىدىكى ئەڭ چوڭ پايدا. ئالقىنىڭنى يوغان ئاچ، بانكىنىڭ چەك-پەكلىرىنى ماڭا بەر، ھېساپنى تويدىن كېيىن قىلىمىز. ماڭ يۈگۈر،

سېسىغان پەمىدۇر - لازا پۇرىقى كېلىدۇ، ھورۇن خوتۇننىڭ چېچىدەك
پاخماق، چاتالمىغان ئۈزۈم بارىڭىدا ھەرىلەر غوڭۇلدايدۇ،
ئېغىللاردىن چىلە پۇرىقى كېلىدۇ. باراڭ ئاستىدىكى داق
يەرنىڭ ئەمەن باسقان، يازلىق ئوچىقىغا بىرلا ئالما قانجۇق كۈچۈكلە-
گەن. ئوگزىدىكى قارىداپ كەتكەن سېسىق سامان ئۈستىدە ياۋا
مۈشۈك قۇشقاچ ئۇۋگىسىنى مارىلاپ ياتىدۇ. ئۇنىڭ ئەتراپىدا
قالغاچلار نالىزار قىلىشىپ ئېگىز - پەس ئۇچۇشۇپ يۈرۈشىدۇ. مانا
بۇلار قۇۋاقنىڭ بايلىقى ۋە قۇۋاق ھويلىسىغا سېخىي ياز ئايلىرى
تەقدىم قىلغان گۈزەللىك ...

ئۇ مەقسەتسىزلا ئۈچ ئېغىز ئۆيىنى ئارىلىدى:
ئۇنىڭ تاپقان تەگىنى توپا - چاڭ، ئۆمۈچۈك تورلىرى ئارىسىدا
قالغان چاڭ ساندۇق ئۈستىدە قاتلاق - قاتلاق كىگىزلەر، ئەستىرى
مايلاشقان چىت يوتقان، ماي تۇلۇمغا ئوخشاپ قالغان ئىككى
دانە سامان ياستۇق، چاڭ باسقان قازان بېشىدا يۇيۇقسىز قاچا-
قومۇش، بۇلۇڭدا باش قوناق بىلەن ئارىلىشىپ كەتكەن قوي
يۇڭى، كېپەك يېنىدا چاشقان تارتىپ چىقارغان سېغىز توپا،
چالا ئاشلانغان تېرىلەر ... ھەم دۆلەنگەن دەرىزىلەرنىڭ ئەينەك-
لىرى خىرەلەشكەن، كۈن نۇرى پەقەت مۇشۇ ئۆيلەرگىلا ئېقىپ
كىرىشتىن ياتلايغان بولسا كېرەك، ئۆيلەر قاڭسىق ۋە دىمىق
دىدى ...

قۇۋاق ھىجايدى: «تۈزەيدۇ، مەن تاپىمەن، ئۇ تۈزەيدۇ،
ھەممىسى رەتكە چۈشىدۇ» — دىدى ئۇ ئۆز - ئۆزىگە.

ئۇ تۇلۇق تاشنى مىنىۋېلىپ قىڭراق بىلەۋاتقاندا ۋالىم
گەكسى ھويلىغا كىرىپ كەلدى:

— ھە خوشنا، قوي سويامسەن نىمە؟ — دىدى ئۇ دىخماق
قوللىرى بىلەن قىسقا، لېكىن بۇقىنىڭكىدەك توم بېلىگە تايىنىپ
تۇرۇپ، — كېچىچە ئىشەك توسۇدۇم. بولمىسا ھويلاڭنى بىت - چىت
قىلىۋېتەتتى ھاراملار.

خىيال قىلىدى؟ لېكىن خىيالدىن تۇرمۇشقا قەدەم تاشلاشقا ئەدى نۆۋەت كەپتۇ. مەيلى، كىچىككەن بولسىمۇ ئاخىر كەپتۇ. بۇ ئامەتنى قاچۇرۇپ قويماسلىق كېرەك. قۇباق ئۇچۇن باشقا شەرتلەر ئارتۇقچە. بىرلا شەرت بار — ئۇ قىز قۇباققا قانداق قارارىكىن؟... هازىرغىچە بىرمۇ قىز كۆز قىرىنى سالمىغان، كۆرۈمسىز، هەتتا ئاياللار چۈچۈگۈدەك چىرايى بار بۇ ئادەمنى ياراتقان قىز قۇباق ئۇچۇن دۇنيادا ئەڭ گۈزەل (ئەيىبى بولسىمۇ مەيلى)، ئەڭ پاكىز (ئۇچ كۈندە بىر قېتىم يۈزىنى يۇسىمۇ مەيلى)، ئەڭ ئەقىللىق (ئۇندىن يۇقۇرى تاق سانلارنى قوشالمىسىمۇ مەيلى) قىز هىساپلىنىدۇ. مانا بۇنداق قىز ئۇچۇن قۇباقنىڭ جېنى پىدا.

ئۇ شىرىن خىيال بىلەن ئۆيى تەرەپكە كېتىۋېتىپ، كەينىگە قايرىلىپ پات - پات هېكىمنىڭ كەينىدىن قاراپ قوياتتى. خۇددى هېكىم هازىرلا قايتىپ كېلىپ: «چاخچاق قىلدىم، ساڭا نەنىڭ قىزى!» دەيدىغاندەك ئەنسىزچىلىك ئىچىدە هېكىمنىڭ قارىسى يوقالغىچە قاراپ تۇردى. هېكىم دوقمۇشتىن ئەگىگەندىن كېيىن مۈرىسىنى كۆتىرىپ قويۇپ ئۆزىچە كۈلدى ۋە بېشىنى ئېغىتىپ پىچىرلىدى:

— دانا دەپ سېنى دىسە بولىدۇ هېكىم! سەن مۇشۇ ئېپىڭ بىلەن تاشلىقتىن ئالتۇن ئالالايسەن، تۇخۇمغا تۈك ئۈندۈرەلەيسەن. ۋالىمكام سېنى بىكارغىلا ئالىقاپ، ساختا، لېلى دەپ ئاتىلىغان ئىكەن. سېنى رازى قىلىمەن، بالاڭغا قوزا، خوتۇنۇڭغا قوي يېغى، ئۆزەڭگە بادىرا بېرىمەن!...

ئۇ هويلىسىغا هىجىيىپ كىرىپ كەلدى. ئازادە، لېكىن قوي مايىغى، كالا تېزىگى، ئەخلەت - چاۋا بىلەن تولغان هويلىدا ئۆستىخان غاجاۋاتقان ئىتتىن باشقا هېچنەرسە يوق ئىدى.

ياز ئايلىرى تەبىئەتكە گۈزەللىك، ئىنسانغا بايلىق تەقدىم قىلىدۇ. بۇ بايلىقتىن قۇباقمۇ قۇرۇق قالمىغان: ئوتياشلىقتىن

— ھەم ... — دېدى ۋالىم بۇرۇتىنىڭ ئۇچىنى چىشلەپ ئويلانغان ھالدا، — ھېكىدە ئىلىشىڭ بارغۇ - ھە؟

— كارى چاغلىق. ئىككى يۈز تەڭگىدەك بار...

— باشقا ئادەمگە سۈنۈق تېزاك ئۆتۈپ قالسا بوسۇغىسىنى تېشۋېتىسەن. ھېكىمگە ئەجەپ كەڭ قوللۇق قىپسىنا؟ ئۇنى ئاز دەپ ھەر كۈنى ئۇنىڭ ئۇششاق - چۈششەك ئىشىنى قىلىسەن. سېنى ئۆيلەيمەن دەپ ساختا قىلىۋالمىسۇن - يەنە!

— ھى - ھى - ھى ... لايىق تېپىپتۇ - لايىق!

— ئەخمەق! — دېدى ۋالىم خاپا بولۇپ، — ساڭمىغۇ ھېكىمدەك بىر لەمگۇت① لايىق ...

بوزەك

بوزەكنى بوزەك ئەتمەسەڭ،
قىيامەتتە سورىغى بار.
(خەلق ماقالىسى)

ۋالىمنىڭ ئەندىشىسى بىكار ئەمەس: يېتىلەككە ئۆگەنگەن تايدەك يۇۋاش، شياۋدۇيىنىڭ تاغىل ھۆكۈزىدەك قاۋۇل، جۇۋاز ئېتىدەك سەۋرچان — كۆتىرىشلىك قۇۋاقنى ھەممىلا ئادەم ئىشقا سالالايدۇ، تىللىيالايدۇ، خالىغانچە بوزەك ئېتەلەيدۇ. بۇ ئۇنىڭ ئەقىلسىزلىقىنىڭلا مەھسۇلى ئەمەس. شۇنىڭ بىلەن ئادەملەرنىڭ ئىناپسىزلىغىمۇ بۇ ئىشتا بىر مۇھىم سەۋەپ. مەسىلەن، ئەر كىشىلەر ئازراقلا ھەق بېرىپ ياكى ھەق بەرمەيلا قۇۋاقنى بىر - ئىككى كۈن ئىشلىتەلىسە، ئاياللار خۇددى قورا خىزمەتچىسىدەك ئۇنىڭغا ئىش بۇيرۇيالايدۇ. ئۇنىڭ كالىسىنى سېغىپ ئەپچىقىپ

① لەمگۇت — ئانىسىنى ئەمگۈزمەسلىك ئۈچۈن قىسىرەندە (ئىككى ياشلىق موزاي) نىڭ بۇرنىغا سېلىنىدىغان چۆلۈك.

قۇباق خوشنىسنى كۆرۈپ ئورنىدىن تۇردى ۋە گەجگىسنى سىلاپ، بىردە ئۇڭ، بىردە سول پۇتىغا يۆتكىلىپ غولىنى قورۇپ قويۇپ ھىجايدى. ۋالىم ئۇنىڭ بىر يېڭىلىق ئېيتماقچى ئىكەنلە-گىنى سەزدى - دە:

— ھە، لايىق تاپتىڭمۇ يە؟—دەپ سورىدى. قۇباق چىلىلە-ماقچى بولغان خورازدەك بويۇنلىرىنى سوزۇپ تەسلىكتە:

— ھە-ئە...—دەپ بېشىنى ئېغىتتى.

— نەدىن؟ — ۋالىمنىڭ مىكىيان پۆپچىگىدەك غوژمەك، ئۆسكە-لەڭ قاشلىرى كۆتىرىلدى - دە، يوغان، چېقىر كۆزلىرىدە كۈلكە پەيدا بولدى.

— شەھەردىن ...

— ھە - ھە، قالتىسقۇ!

— بۈگۈن مەسلىھەت چېيى ...

— مانا يېڭىلىق، نەدە؟

— ھىكمىنىڭكىدە...

— ھىكمىنىڭكىدە؟—ۋالىمنىڭ قاشلىرى كۆتىرىلدى - دە، چېقىر كۆزلىرىدە سوئال ئالامىتى پەيدا بولدى. ئۇ قويۇق چا بۇرۇ-تىنى سىلاپ:

— تېگىنى ئۇققانسەن؟ — دەپ سورىدى.

— ياق ...

— ئىسمى نىمكەن؟

— سورىمىدىم ...

— ئاتا - ئانىسى، نىمە قىلىدىغىنى، شەھەرنىڭ قايسى بۇلۇ-ڭىدا تۇرىدىغىنى... ھېچنىمىسىنى سورىمىدىڭمۇ؟

— ياق ...

— ئەخمەق، بىر ئادەم ئېشەك سېتىۋالسىمۇ چىشىغا قاراپ، مىنىپ بېقىپ ئالىدۇ، بۇ دىگەن ئۆمۈر سودىسى تۇرسا ...

— ھىكمىگە يارىغاندىكىن ...

قوۋاقچۇ؟ ۋالىم چىقىپ كەتكەندىن كېيىن بېشىنى گىلدىڭ-
شىتىپ ئۆزىچە سۆزلىدى: «ھەي ۋالىمكا، سەندۇ ياخشى، لېكىن
ھېكىمدەك چاققان ئەمەسسەن، يول بىلمەيسەن. سەن ماڭا ئۈچ
بالىسى بار تۇل خوتۇن تاپقان بولساڭ، ھېكىم قىز تاپتى. سەن
مېنى كەچكىچە دۈگىلا ئىشلە دەيسەن، ھېكىمچۇ؟ ماڭا شەھەر
كۆرسەتتى، خاڭدا ئىشلەپ پۇل تېپىشنى، تاپقان پۇلنى چىڭ
تۇتۇشنى، باشقىلارغا قەرز بېرىپ ئۇنى قانداق ئۇندۇرۇۋېلىشنى ...
ھەممىنى ئۆگەتتى. ئۇنىڭ بىلەن قىلغان ھەممىلا ئىشىم ئوڭىدىن
كەلدى. سېنىڭ دېگىنىڭنى قىلىپ ھېچ پايدا تاپالمىدىم. بۇنىڭغا
نېمە دەيسەن؟ ...»

قوۋاق يەرگە ئىشلەپ ھالال تەرنىڭ مەھسۇلىدىن خوشاللىق
تاپىدىغان دېخانلار قاتارىدا چوڭ بولدى. ئېرىق چېپىپ، ئات بېقىپ،
باغ-باغلاپ، تولۇق ھەيدەپ ئادەم بولۇپ يېتىلگەندىن كېيىن ئوما
ئورۇپ، باغ تارتىپ، ساپان تۇتۇپ، تام-سوقۇپ، سۇرۇق سو-
رۇپ، ھارۋا ھەيدەپ بىرمۇ ئادەمنى ئالدىماي، يالغان سۆزلىمەي،
گەدەنكەشلىك قىلماي ئىشلەپ، كۆپ تاپسىمۇ، ئاز تاپسىمۇ، قانا-
ئەت قىلىپ، ئات مىنگىنىگە خوشال بولۇپ، سۇيقاش ئىچكىنىگە
رازى بولۇپ تونۇر بېشى، ئۆگزىلەردە، كالا، قوي، ئوغاق دېگەن-
دەك ئۆزىگە تونۇش نەرسىلەر ئۈستىدە ئۆزلىرى خوش بولىدىغان
دېخان پارىڭىنى قىلىشىپ، شۇ يېزىنىڭ سۇۋادان تېرىگىدەك تۈز،
بۇلاق سۈيىدەك تازا ئۆسۈپ ئەر بولۇپ يېتىلدى. ئەر بولۇش
بىلەنلا تۇرمۇشنىڭ قايىنىمىغا شۇڭغىدى. ئۆزى يول تېپىپ مېڭىشقا،
باشقىلارغا ئوخشاش تۇرمۇشتىن جىقراق لەززەت ئېلىشنىڭ كويىدا
چېپىشقا توغرا كەلدى. تۇرمۇش يولى تۈز بولمايدىكەن، ئۇنى
نە-نەلەرگە چاپتۇردى، نە-نەلەردە قاڭقىتتى، نە-نەلەردە
كۆلدۈردى، ئۇ باشقا دېخانلاردەك تۇرمۇشنىڭ ئەتىۋالىشىغىمۇ
زەربىسىگىمۇ ھەتتا جازاسىغىمۇ ئۇچرىدى. ۋالىم دائىم ئۇنىڭغا:
يۇمشاق بول، قىل دېگەننى قىل، ئېغىر ئىشتىن قاچما، يالغان

كېتىدىغان، كۆكتاتلىرىنى ئېتەكلەپ توشۇپ كېتىدىغان، قاچا-قۇمۇش ياكى قولغا چىققۇدەك مۈلۈكلىرىنى بېقىۋالىدىغان ئايالالار بۇ مەھەللىدە خېلىلا كۆپ. قوۋاق تارتقان زىيىنىنى بىلىدۇ، ئىچى ئېچىشىدۇ، لېكىن چىش يېرىپ بىرسىگە قاتتىق گەپ قىلىشنى نومۇسلۇق ئىش ھىساپلايدۇ. ئۇنىڭ تەن قۇرۇلۇشى ۋە چىرايىنىڭ تەتۈرسىچە، مىجەزى بالىدەك ساددا، قىزلاردەك تارتىنچاق، بالا ئالدىدىكى ئانىدەك ئاق كۆڭۈل، تال چىۋىقتەك مۇلايىم... ئۇ قاتتىقراق بوزەك بولغان چاغلىرىدا ۋالىمغا كېلىپ ھال ئېيتىدۇ. سەۋىۋى بۇ پاناسىز يېتىمنى كىچىگىدىن تارتىپلا ئاشۇ ۋالىم ھىمايە قىلىپ كەلگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ۋالىمغا پانا تارتىپ، دادىسىنىڭ قالغان خېلى ئوبدانلا جايىغا ھازىرقى مۇنۇ ناچارراق جاينى باشمۇ-باش تېگىشىۋالغان. ۋالىم ھازىرمۇ قوۋاقنىڭ ھەر-بىر قەدىمىگە زەڭ قويۇپ تۇرىدۇ. خاتا باسقان قەدىمىنى تۈزەش-تۈرۈپ خۇددى ئىشىگى ئالدىدىكى كۆچىتىنى ئاسرىغاندەك قوۋاقنى ئاسرايدۇ، ئۇنىڭ تەرىپىنى ئېلىپ ياقا يىرتىدۇ، بىرلىرىگە قاتتىق قاتتىق گەپمۇ قىلىپ قويىدۇ، لېكىن شۇنداق بولسىمۇ ۋالىم قوۋاقنى تولۇق ھىمايە قىلىپ كېتەلمەيدۇ، بولۇپمۇ ھېكىم ساختا قوۋاق بىلەن دوستلاشقاندىن بېرى قوۋاق ئۆزىنى ۋالىمدىن قاچۇرىدىغان، ئۇنىڭغا ئانچە ھال ئېيتمايدىغان، مەسلىھەت سالمايدىغان بولۇۋالدى. مانا مۇشۇ ئىش ئۈچۈن ۋالىم ھېكىم بىلەن دىيىشىپمۇ قالدى، لېكىن قوۋاقنى ئۆزىگە قارىتىۋالالمىدى. ھېكىم ۋالىمنىڭ كۆزىچىلا قوۋاقنى ئىشلەتمەكتە، پۇل، ئاشلىق، نەرسە-كېرەكلىرىنى يالغان-ياۋداق ۋەدىلەر بىلەن ئېلىۋېلىپ يۇنۇپ يىمەكتە ئىدى. مانا ئەمدىلا ۋالىم قوۋاقنى ئەس-ھۇشلۇقراق بىر يەردىن ئۆيلەش ئۈچۈن يول مېڭىپ بىر ئىشىنىڭ بېشىنى تۇتقاندا ھېكىم چاقىقان چىقىپتۇ. قوۋاق بۈگۈن مەسلىھەت چېيى بەرمەكچى! ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟

ۋالىم قوۋاقنىڭ ھويلىسىدىن روھسىز ھالدا قايتىپ چىقتى.

— غەيرەت قىل، مە، مۇنۇ ئىككى ئاپقۇر قايماقنى ئال، مۇنۇ بىر جاۋۇر قىزىلچىنىمۇ ئال، ئاپىرىپ يە، لېكىن داتلىما، زارلانما، ۋاقىتلىق قىيىنچىلىق ئۆتۈپ كېتىدۇ.

ئۈچ كۈندىن كېيىن ئۇ يەنە كىردى:

— يەرنى چوڭقۇر ئاغدۇرۇپ بىر قات ئوغۇت، بىر قات توپا قىلىپ ئىشلەۋاتقان يالغۇزلا ئىككىمىز ئىكەنمىز، قىيىنچىلىق قاچان ئۆتۈپ كېتىدۇ، قوساق قاچان تويىدۇ؟

— ساڭا يەر، ئات، ئۆي بەرگەن ھۆكۈمەت سېنى ئاچ قوياتتىمۇ سارالڭ، غەيرەت قىل!

لېكىن بۇ گەپلەر قۇباقنىڭ قوسىقىنى تويغۇزالمىدى. بىر كۈنى ئۇ ھېچ چىدىمىدى - دە، شەھەردىن كۆچۈپ چىققان تۇل خوتۇننىڭ ئۆيىگە يېرىم كېچىدە تاما بىلەن كىردى. تۇل خوتۇن ئىشىكنى تاقىۋېلىپ گۆش پىشۇرۇۋاتقان ئىكەن. قۇباقنى كۆرۈپلا ئەيىپلەشكە باشلىدى:

— شۇنچىمۇ بوزەك بولامسەن، شۇنچىلا كۈچۈك تۇرۇپ، ئاچ قالغىنىڭنى قارا! بىزنىڭ ھېكىمدەك بول، كۈچۈڭنىمۇ، ئەقلىڭنىمۇ ئىشقا سال، ئۇلتۇر، بۈگۈن گۆشكە بىر تويۇۋال، ئەتىدىن باشلاپ دۈينىڭ كەتمىنىنى ئاز چاپ، ھېكىمنىڭ كەينىدىن كۆپرەك چاپ! — دېدى.

ئىككى كۈندىن كېيىن ئۇ ھېكىمگە ئەگىشىپ شياۋدۈينى تاشلاپ خاڭغا قاچتى. مانا ئۇ ئۇنىڭ ساختا يولغا ماڭغان بىرىنچى قەدىمى ئىدى. ئۇلار خاڭدا تويغىچە تاماق يېدى، ئىسسىق ئۇخلىدى. كۈنىگە بەش - ئالتە كويدىن پۇلمۇ تاپتى. يازدا — خاڭ توختىغاندىلا ئۇلار مەھەللىسىگە قايتىپ كېلىشتى. ئۇلارنى ئەيىپلەيدىغان ۋالىم دۈيجاڭلىقتىن قالغان، لېكىن «ۋاقىتلىق قىيىنچىلىق» تېخىچىلا بار ئىدى. پۇلنى قۇباق تاپتى. تىزگىننى ھېكىم تۇتتى، ئۇلار مال قىلدى، ئۆي - ۋاقى قىلدى. مەھەللىنى ھەيران قالدۇردى. بىر كۈنى ھېكىم قۇباققا:

ئېيتما، ئاجىزنى بوزەك قىلما، كىشىگە ھەققىڭنى يىگۈزمە، دىگەندەك گەپلەرنى جېكىلەپ تۇردى. لېكىن ۋالىمنىڭ دىگەنلىرىنى قىلىپ ئۇ پايدا تاپالمىدى. جىق ئىشلىدى، ئاز ئارام ئالدى، كۆپ زىيان تارتتى، ئاز پايدا ئالدى. ھاياتتا ئۆزىنى قوغداش ئۈچۈن باشقا ئادەملەرگە ئوخشاش ئۇمۇ يالغانچىلىق ۋە ياسالمىلىقنى ئاز - تولا ئۈگىنىشكە مەجبۇر بولدى. لېكىن ئۇنىڭ ئۈگەنگەنلىرى تاشلاندۇق پېچاقتەك كارغا كەلمەس بولۇپ قالغان نەرسىلەر ئىدى. قۇباق بۇ نەرسىلەر بىلەن پايدا تاپالمىغان، ئۆز مەنپەئەتىنى قوغداپ قالالمىغان بولسىمۇ، ئۇ ھامان بۇ نەرسىلەرنى چۆرۈۋەتمىدى. چۈنكى بۇ نەرسىلەر ئۇنىڭ ھاياتىدىكى يېڭىلىق ئىدى. مانا مۇشۇ يېڭىلىقلار ئۇنى ۋالىمدىن يىراقلاشتۇرۇپ، ھېكىمگە يېقىنلاشتۇردى. چۈنكى ساپ، سەممىي بولۇش، يۇۋاش بولۇش قۇباققا زىيان كەلتۈرگەن چاغلار كۆپ بولدى. ئۇ ھەلە، ساختىلىق بىلەن يېنىك ۋە كۆڭۈللۈك كۈن كۆرگىلى بولىدىغانلىقىنى كۆردى ...

ئۇ بىرىنچى قېتىم ھېكىمگە ئەگىشىپ ئېغىر ئىشتىن قاچتى. ئۇ دېخانلار بۇغداي تېرىپ، كۈنجۈرە ئارىلاش قوناق يىگەن، ئۆي تۇتۇپ قازان ئاسمىغان، سوقا - ساپان بار تۇرۇپ يەرنى كەتمەن بىلەن ئاغدۇرغان يىللار ئىدى. تاڭ سەھەردە داڭ ئۇرۇلاتتى. جاپالىق ئىشلەشكە چىقمىغانلارغا بىر كۈنلۈك تاماق بېرىلمەيتتى. قۇباق داڭنى ئاڭلىماي قالماي دەپ چالا ئۇيقۇ تاڭ ئاتقۇزاتتى. ئىككى زاغرا، بىر جاۋۇر سۇيقاش ئۇنى ئۇيقۇسىز قويدى، ئىشتىن باش كۆتەرگۈزمىدى. ئېغىر ئىش، ئاچ قوساق يۈرۈش ئۇنىڭ جېنىغا پاتتى. ئۇ بىر كۈنى شۇ چاغدا دۈيجاڭلىق قىلىۋاتقان ۋالىمنىڭ ئۆيىگە كىردى:

— ۋالىمكا، قوناق ئوغرىلاپ يىمىگەن ئىككىمىزلا قالدۇق. ھەممە ئادەم قوناق ئوغرىلاپ كېچىسى سۆت ئېشى قىلىپ يەيدۇ، مەن قانداق قىلاي، قوسىقىم تويمايۋاتىدۇ.

نىڭ كۆڭۈل رىشتىسى، كەلگۈسىدىكى تاتلىق تۇرمۇشقا بولغان
مەت رىشتىسى ھېكىمگە چىڭ باغلانغان. ئۇ ھېكىمنىڭ ئاشۇ
م - پاراستى بىلەن تۆكمەنىڭ نوسىدىن ساق چىقىپ يەنە
لاي ئادەملەرنىڭ دوپپىسىغا جىگدە سالىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى.
بىر يىلى ئۇلارنىڭ دۆيى يەنە نامراتلاشتى. بۇ چاغ 70 -
للار ئىدى. ھېكىم ئۇششاق بالىلىق، تۇرمۇشى ناچار، قۇباق
ىر جان - بىر تەن، پۇل - مېلى بار، تۇرمۇشى لەززەتسىز دوستە-
لار ئىدى. بىر ئاخشىمى ھېكىم قۇباقتا:

— ھۆكۈمەت سېتىپ بەرگەن قوناقنى ئەكەپتۇ. ھەممىلا ئادەم ئىسكىلاتتىن ئوغرىلاۋاتىدۇ. ئازراق ئوغرىلىساڭچۇ! — دېدى.

— ئوغرىلىسام ئوغرىلاي، ئەكە تاغىرىڭنى! — دېدى قۇباق دەرھاللا.

ئۇ كېچىسى ئاشلىق ئامبىرىنىڭ ئۆگزىسىگە چىقتى ۋە تۆگ-لۈكتىن ئوڭايلا ئېسىلىپ ساڭغا چۈشتى. راستلا قوناق بار ئىكەن. ئۇ تاغارنى قوناققا تولدۇردى. لېكىن ئۇ ئويلىمىغان ئىكەن. تۆگلۈكتىن قوناقنى ئەپچىقماق تۈگۈل ئۆزىمۇ چىقالمىدى. چۈشمەك ئاسان چىقماق تەس، قۇباقنىڭ بۇ قېتىم ئۆگىنىۋالغىنى مۇشۇ تەجرىبە بولدى. ئىلاجىسىز تاڭ ئاتقىچە، قوناق ئۈستىدە ئېغناپ ياتتى. ئەتىسى بىر توقاي ئادەمنى ئەگەشتۈرۈپ ئىسكىلاتچى ۋالىم كەلدى - دە، ئامبار ئىشىگىنى ئاچتى، مىشكاپتىكى قوناققا يۆلىنىپ ھەجىيىپ ئولتۇرغان قۇباقنى كۆرۈپ كۆپچىلىك قاتتىق كۈلۈشتى.

— سەن خەق ئوغرىلىمىغانمۇ! — دەپ كۆپچىلىككە گۈلەيدى قۇباق، — ھەممىڭ ئوغرى!

— ئوغرى بولسىمۇ ساڭا ئوخشاش تۇتۇلغىنى يوق! — دېدى ئىش تاپالماي يۈرگەن خەلق ئەسكىرى پەيجاڭى ئىش تېپىلغىنىغا خوشال بولۇپ، — قېنى مىشكاپنى كۆتىرىپ ئالدىمغا چۈشۈپ ماڭ!

— نەگە؟

شۇندىن باشلاپ قوۋاق ھېكىمنىڭ سايىسى، پۇل تېپىپ بېرىدىغان، ئۆي ئىشىنى قىلىپ بېرىدىغان ئادىمى بولۇپ قالدى. ئۇ سەھەر تۇرۇپ ھېكىمنىڭ بېغىغا قۇرۇق تام سوقاتتى. ئوچىغىغا قالاش ئۈچۈن كۆشۈك بىلەن سېسىق سامان ياكى باغلاق قىلىپ شاخ-شۇمبا ئەكىلەتتى. ئاۋۇلاپ دۇيىدىن گۆش بېرىپ قالسا ئۆز ئۈلۈشىنى ھېكىمنىڭ ئۆيىگە ئاپىراتتى. ھېكىمنىڭ ھويلىسىنى پاكىز سۈپۈرۈپ سۇ چاچاتتى. ئۇنىڭ بەدىلىگە ھېكىم ئۇنىڭ كەلگۈسىدە ئالىدىغان چىرايلىق قىزى، بولغۇسى تويى ۋە كۆڭۈللۈك تۇرمۇشى توغرىسىدا چىرايلىق سۆزلەر بىلەن ئاغزىنى تاتلىق قىلاتتى. قوۋاق بەزىدە ھېكىمنى لايىق تېپىشقا ئالدىرىتاتتى. بۇنداق چاغدا ھېكىم مەھەللىدىكى ئەڭ چىرايلىق قىزنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ، شۇنىڭغا ئەلچى بولۇپ مېڭىۋاتىمەن دەيتتى. قوۋاق بۇنىڭغا ئىشىنەتتى، شۇ قىز بار ئۆينى پىقىرايتتى، شۇ ئۆينىڭ ئىشىنى قىلاتتى، شۇ قىزنىڭ ئوتىدا كۆيۈپ يۇلتۇز ساناپ تاڭ ئاتقۇزاتتى. كېيىن ئۇ قىز باشقا بىرىگە ياتلىق بولۇپ كەتكەندە قوۋاقنىڭ روھى چۈشەتتى. مەھەللە خەلقى ئۇنى ئاشكارىلا:

— ئالدىغىنىڭنى تارتتۇرۇپ قويدۇڭغۇ! — دەپ زاڭلىق قىلاتتى. بۇنداق چاغلاردا روھسىزلانغان قوۋاقنى ھېكىم ساختا يەنە روھلاندۇراتتى. ئۇ كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدىلا:

— قوۋاق ئۇ قىزدىن يالتايدى، ئۇنىڭ لايىقى پالانچىنىڭ قىزى، — دەپ ئىككىنچى بىر ياخشى قىزنىڭ نامىنى ئاتايتتى. قوۋاق بۇنىڭغىمۇ ئىشىنەتتى ۋە شۇ قىز بار ئۆينى ئايلىناتتى. ئايلار، يىللار مانا شۇنداق ئۆتتى. قوۋاق مەھەللىنىڭ ياخشى قىزلىرىنى بىرمۇ-بىر ئۇزىتىپ بولدى. بۇ ئارىلىقتا ھېكىم ئىككى باللىق بولدى. ئۇنى ئارىلىقتا بىر قېتىم نىمە ئۈچۈنكى ناھىيىگە ئاپىرىپ سولىدى، مەھەللىدە كۈرەش قىلدى. ئۇنىڭ قوۋاقنى باشلاپ ئۇ ياققا-بۇ ياققا چېپىشىغا، قاقتى-سوقتى قىلىپ پۇل تېپىشىغا چەك قويدى. لېكىن قوۋاق ئۇنى تاشلىمىدى. چۈنكى

ۇنىڭ كۆكۆل رىشتىسى، كەلگۈسىدىكى تاتلىق تۇرمۇشقا بولغان ۇمت رىشتىسى ھېكىمگە چىڭ باغلانغان. ئۇ ھېكىمنىڭ ئاشۇ يەم - پاراستى بىلەن تۆگمەنىنىڭ نوسىدىن ساق چىقىپ يەنە تالاي ئادەملەرنىڭ دوپپىسىغا جىگدە سالىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى.

بىر يىلى ئۇلارنىڭ دۆيى يەنە نامراتلاشتى. بۇ چاغ 70 - يىللار ئىدى. ھېكىم ئۇششاق بالىلىق، تۇرمۇشى ناچار، قۇباق بىر جان - بىر تەن، پۇل - مېلى بار، تۇرمۇشى لەززەتسىز دوستلار ئىدى. بىر ئاخشىمى ھېكىم قۇباققا:

— ھۆكۈمەت سېتىپ بەرگەن قوناقنى ئەكەپتۇ. ھەممىلا ئادەم ئىسكىلاتتىن ئوغرىلاۋاتىدۇ. ئازراق ئوغرىلىساقچۇ! — دىدى.

— ئوغرىلىسام ئوغرىلاي، ئەكە تاغىرىڭنى! — دىدى قۇباق دەرھاللا.

ئۇ كېچىسى ئاشلىق ئامبىرىنىڭ ئۆگزىسىگە چىقتى ۋە تۆكۈلۈكتىن ئوكايلا ئېسىلىپ ساڭغا چۈشتى. راستلا قوناق بار ئىكەن. ئۇ تاغارنى قوناققا تولدۇردى. لېكىن ئۇ ئويلىمىغان ئىكەن. تۆكلۈكتىن قوناقنى ئەپچىقماق تۆگۆل ئۆزىمۇ چىقالمىدى. چۈشمەك ئاسان چىقماق تەس، قۇباقنىڭ بۇ قېتىم ئۆگىنىۋالغىنى مۇشۇ تەجرىبە بولدى. ئىلاجىسىز تاڭ ئاتقىچە، قوناق ئۈستىدە ئېغىناپ ياتتى. ئەتىسى بىر توقاي ئادەمنى ئەگەشتۈرۈپ ئىسكىلاتچى ۋالىم كەلدى - دە، ئامبار ئىشىگىنى ئاچتى، مىشكاپتىكى قوناققا يۆلىنىپ ھەجىيىپ ئولتۇرغان قۇباقنى كۆرۈپ كۆپچىلىك قاتتىق كۈلۈشتى.

— سەن خەق ئوغرىلىمىغانمۇ! — دەپ كۆپچىلىككە گۆلەيدى قۇباق، — ھەممىڭ ئوغرى!

— ئوغرى بولسىمۇ ساڭا ئوخشاش تۇتۇلغىنى يوق! — دىدى ئىش تاپالماي يۈرگەن خەلق ئەسكىرى پەيجاڭى ئىش تېپىلغىنىغا خوشال بولۇپ، — قېنى مىشكاپنى كۆتىرىپ ئالدىمغا چۈشۈپ ماڭ!

— نەگە؟

شۇندىن باشلاپ قۇباق ھېكىمنىڭ سايىسى، پۇل تېپىپ بېرىدىغان، ئۆي ئىشىنى قىلىپ بېرىدىغان ئادىمى بولۇپ قالدى. ئۇ سەھەر تۇرۇپ ھېكىمنىڭ بېغىغا قۇرۇق تام سوقاتتى. ئوچىغىغا قالاش ئۈچۈن كۆشۈك بىلەن سېسىق سامان ياكى باغلاق قىلىپ شاخ-شۇمبا ئەكىلەتتى. ۋاراپ دۇيدىن گۆش بېرىپ قالسا ئۆز ئۈلۈشىنى ھېكىمنىڭ ئۆيىگە ئاپىراتتى. ھېكىمنىڭ ھويلىسىنى پاكىز سۈپۈرۈپ سۇ چاچاتتى. ئۇنىڭ بەدىلىگە ھېكىم ئۇنىڭ كەلگۈسىدە ئالىدىغان چىرايلىق قىزى، بولغۇسى تويى ۋە كۆڭۈللۈك تۇرمۇشى توغرىسىدا چىرايلىق سۆزلەر بىلەن ئاغزىنى تاتلىق قىلاتتى. قۇباق بەزىدە ھېكىمنى لايىق تېپىشقا ئالدىراتتى. بۇنداق چاغدا ھېكىم مەھەللىدىكى ئەڭ چىرايلىق قىزنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ، شۇنىڭغا ئەلچى بولۇپ مېڭىۋاتىمەن دەيتتى. قۇباق بۇنىڭغا ئىشىنەتتى، شۇ قىز بار ئۆينى پەقىرايتتى، شۇ ئۆينىڭ ئىشىنى قىلاتتى، شۇ قىزنىڭ ئوتىدا كۆيۈپ يۇلتۇز ساناپ تاڭ ئاتقۇزاتتى. كېيىن ئۇ قىز باشقا بىرىگە ياتلىق بولۇپ كەتكەندە قۇباقنىڭ رويى چۈشەتتى. مەھەللە خەلقى ئۇنى ئاشكارىلا:

— ئالدىغىنىڭنى تارتتۇرۇپ قويدۇڭغۇ! — دەپ زاڭلىق قىلاتتى. بۇنداق چاغلاردا روھسىزلانغان قۇباقنى ھېكىم ساختا يەنە روھلاندۇراتتى. ئۇ كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدىلا:

— قۇباق ئۇ قىزدىن يالتايدى، ئۇنىڭ لايىغى پالانچىنىڭ قىزى، — دەپ ئىككىنچى بىر ياخشى قىزنىڭ نامىنى ئاتايتتى. قۇباق بۇنىڭغىمۇ ئىشىنەتتى ۋە شۇ قىز بار ئۆينى ئايلىناتتى. ئايلار، يىللار مانا شۇنداق ئۆتتى. قۇباق مەھەللىنىڭ ياخشى قىزلىرىنى بىرمۇ-بىر ئۆزىتىپ بولدى. بۇ ئارىلىقتا ھېكىم ئىككى باللىق بولدى. ئۇنى ئارىلىقتا بىر قېتىم نىمە ئۈچۈنكى ناھىيىگە ئاپىرىپ سولىدى، مەھەللىدە كۆرەش قىلدى. ئۇنىڭ قۇباقنى باشلاپ ئۇ ياققا-بۇ ياققا چېپىشىغا، قاقتى-سوقتى قىلىپ پۇل تېپىشىغا چەك قويدى. لېكىن قۇباق ئۇنى تاشلىمىدى. چۈنكى

— قانچىلىكتىن ئوغرىلىدىڭ؟
— قانچىلىك بولماقچىدى، ھەر قېتىمدا تىكمۇ - تىك بىر
ئاغار!
— يۈز كىلو كېلەمدۇ؟
— كەلمەيچۇ!
— بىر تونىنا ئاشلىق ئوغرىلىغانسەن، راستمۇ؟
— راست بولماي!
ئۇ خاتىرىسىگە بىر نىمىلەرنى يازدى ۋە قۇباقتا دەپتەرنى
تەڭلىدى.
— مەيەگە قول قوي!
— قويسام قويدۇم! — ئۇ قولىنى باستى. پەيجاڭ خاپا
بولۇپ ۋاقىرىدى:
— ھەي قوپال ھۆكۈز. ئىسمىڭنى يازماسەن؟
قوباق ساپسېرىق چىشلىرىنى چىقىرىپ ھىجايدى:
— ئۆزەڭ يېزىۋال، يۈز يەرگە يېزىۋال، سېرىق ماشكا!
— بېشىڭغا بالا تاپتىڭ قۇباق! — ۋالىم بېشىنى لىڭشىتىپ
غۇدۇڭشىدى. ئۇنىڭ غۇژمەك قاشلىرى چېقىر كۆزىنى يوشۇرۇش
ئۈچۈن ساڭگىلىدى.
شۇ كۈنى قۇباق بىر مىشكاپ قوناقنى كۆتىرىپ مەھەللىمۇ -
مەھەللە سازايى قىلىندى. ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتقانلار كۆپ بولدى.
ھەممىدىنمۇ كۆپ ئىچ ئاغرىتقان ئادەم ۋالىم بولدى. ئۇنىڭ كۆيە
سۆركەلگەن، لېكىن ھەجىيىپ تۇرغان تۇرقىنى كۆرۈپ تېلىقىپ
كۈلگەنلەرمۇ بولدى. ئەڭ تېلىققانلارنىڭ بىرى ھېكىم ساختا
بولدى. قۇباق دادۇيگە بىر ئاي بىكىرىغا كېسەك قويۇپ بەردى.
قويۇپ بېرىلگەندىن كېيىن ئۇ ئۆزىگە ئىچ ئاغرىتقانلاردىن قاچتى.
ئۆزىنىڭ خورلانغىنىنى كۆرۈپ تېلىقىپ كۈلگەنلەرگە تېخىمۇ يېقىن
بولدى.
قۇباقنىڭ ئىسمىنىڭ ئاخىرىغا «ئوغرى» دىگەن سۈپەت

— نەگە بولاتتى، دادۇيگە. بىر ئاي كېسەك قۇيسەن!

— سورىئۇالايلى! — دېدى بىر بوۋاي قۇباققا چىمچىق كۆزى بىلەن قاراپ، — راستىنى ئېيت قۇباق، سېنى ھېكىم ئوغرىلىققا سالدىغۇ - ھە؟ بولمىسا تىكەندەك بىر جېنىڭغا ئوغرىلىق قىلمىساڭمۇ كۈنىڭ كېتىدىغۇ!

— راستىنى دە! — دېدى ۋالىم ئارىغا كىرىپ، — ھېكىمنىڭ ئىشى بۇ، ئۇنىڭ ئۆيدە ئاشلىق ئۇزۇلگىنى نىكەم، ئوغرىلاپ شۇنىڭغا بەرمەكچى بۇ، بىكار خەقنىڭ تايىغىنى يەۋالىسەن قۇباق، راستىنى ئېيتىۋەت!

— ئۆزەم ئوغرىلىدىم! — دېدى قۇباق كىچىك كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، — ئوغرىلاپ ساتماقچىدىم!

— يالغان ئېيتما! — دېدى ۋالىم ئۇنى ئاقلاپ، — سەنىڭ ئوغرى ئەمەس. تۈز ئادەمسەن. ھازىرغۇ راستچىنىڭ پىچىقى گاللىشىپ، ساختىنىڭ پىچىقى كېسىدىغان بولۇپ قالدى. سەن جېنىڭدا راست گەپ قىلمايدىغان بولىۋالدىڭ. قوي يالغان گەپنى. سەن پۇلغا مۇھتاج ئەمەسسەن. مەن بىلىمەن، پۇلۇڭ جىق، سەن قەرزدار قىلمىغان ئادەم قالمىدىغۇ بۇ مەھەللىدە؟ يەنە كېلىپ سەن تېخى ئوغرىلىمىدىڭ، ئوغرىلىماقچى بولدۇڭ. كىم سېنى ئوغرىلا دېگەن، شۇنى دېسەڭلا بولدىغۇ!

— ئۆزەم! — دېدى قۇباق ئۆزىنى چاغلىماي مىكىيانىغا نو- چىلىق قىلغان چۆجە خورازدەك كۆرەڭلىك قىلىپ، — ماڭا ھېچكىم ئۆگەتمىدى!

— بۇندىن بۇرۇنمۇ ئوغرىلىق قىلدىڭمۇ؟ — خەلق ئەسكىرى پەيجاڭى، يېڭىلا ساقچى خىزمىتىدىن ئالمىشىپ كەلگەن يىگىت سورىدى.

— قىلغان! — يالغان گەپ بىلەن ماختاندى قۇباق.

— قانچە، قېتىم؟

— ئون قېتىم!

كەينىدىن چىقىرىپمۇ قويدى. قۇباق بازاردىن چۆچىلىك غىلاپ
بىلەن پىچاق سېتىۋېلىپ ئۇنى پوتىسىغا ساڭگىلىتىپ ئاستى. پارچە
پۇللارنى تۆش يانچۇقىغا سېلىپ پومپايتتى - دە، ئىككى كويلۇق
كۆك پۇللارنىڭ ئۇچىنى چىقىرىپ قويدى. تۇجۇركا يانچۇقىدىنمۇ
ئەپەك قولياغلىقنىڭ يېرىمى چىقىپ تۇرۇپتۇ.

ئۇ ئوبدان ياسانغاندىن كېيىن كۆز ئايلىرىنىڭ مۇشۇ ئۇز-
تۇنغۇسىز بىر سېخى كۈنىدە قىز بىلەن كۆرۈشتى. كۆز پەسلى
ئەجەپ سېخى: ھاياتلىق كۆزدە تويۇنىدۇ، ئادەملەر، قۇرۇت-
قوڭغۇزلارمۇ شۇنداق. ھەممىلا جان ئىگىسىنى رازى قىلغان ئىللىق
كۆز پەسلىگە رەھمەت!

مانا شۇ كۆز پەسلى قۇباقنىڭ ئالدىغا مۇنۇ قىزنى ئېلىپ
كەلدى: ياپىلاق يۈزى زاغرا يەڭلىگە ئوخشايدىغان، كۆزلىرى
قىيغاچ، قاشلىرى يىپىلاڭغۇ، لەۋلىرى قېلىن بۇ قىز ئىككى پۇتىنى
كارۋاتتىن ساڭگىلىتىپ، قاتۇرۇپ قويغاندەك جىم ئولتۇراتتى.
قۇباق قىزغا سىنچىلاپ قارىدى: قايرىما ياقىلىق چىبەرقۇت چاپان-
نىڭ غولى تارتىشقان، كالاچىسىز، ئەرلەرنىڭكىدەك ئۆتۈگ-ى چالا
مايلانغان، پايپىغى تىزىنىمۇ باسمىغان، كۆك گۈللۈك باسما ئىش-
تان پۇشقىقى پايپاق ئىچىگە تىقىلمىغان، ئىڭىكىدىن چىڭ چىگىل-
گەن يىپ ياغلىق ئۇنىڭ ياپىلاق يۈزىنى پوسماق قىلىپ، قېلىن
لەۋلىرىنى ئۇماق قىلىپ كۆرسىتەتتى. قىز قۇباققا ياقتى. ئەمدى
گەپ قىلىشىلا قالدى، لېكىن قىز ئۈندىمەيتتى. «قىز بالىنىڭ كەم
سۆز بولغىنى ياخشى» دەپ ئويلىدى قۇباق تېچلىق سورىشىپمۇ
قويمىغان قىزنى ئىچىدە ئاقلاپ. گەپ باشلاش كېرەك. قۇباق
تۈنۈگۈن ھېكىمدىن ئۆگەنگەن گەپلىرىنى يادىغا ئېلىشقا تىرىشتى.
لېكىن ئۇنتۇپتۇ.

— ئىسمىڭىز ... — قۇباق ئاخىرىنى ئېيتالمىدى. قىز قاراپمۇ
قويماي ئىككى قولىنى يانچۇقىغا سېلىپ، ئالغاي كۆزلىرى بىلەن
دەرىزىدىكى كىرىشلىداۋاتقان چىۋىنگە قاراپ ئولتۇراتتى. قۇباق

ئۇلاندى. ئەمدى مەھەللىدە نىمىلا يوقالسا قۇباقىنى تۇتىدىغان بولدى. قۇباقمۇ بۇ ئوغرىلىقلارنى تانماي بويىنىغا ئېلىپ تۇردى. ئەمدى ئۇ ئوغرىلارنىڭمۇ بوزىگى بولۇپ قالدى.

توي

تويىمىساڭ تويۇڭدا تويارسەن.
(خەلق ماقالىسى)

قۇباقنىڭ مەسلىھەت چېيى ھېكىمنىڭ ئۆيىدە ھەشەمەتلىك، كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزۈلىندى. شەھەردىن چىققان، ئاغزىدىن ياخشى گەپ تېمىپ تۇرىدىغان بۇ مېھمانلار قۇباق تېخى كۆرۈپ باقمىغان قىزنى بىر بىرىگە گەپ بەرمەستىن ماختاشتى:

— چىرايى دىسەڭ — يېڭى ئېچىلغان گۈل! — دىدى بىرسى.

— قول ئىشچۇ؟ ھەرقانداق ئىشنى قىلالايدۇ، قولىمۇ گۈل!

— ئەخلاقچۇ تېخى؟ قىز دەپ شۇنى ئېيتسا بولىدۇ!

كۆپچىلىك قۇباقنى تەبرىكلەشتى. ساددا سەپداشلىرى ئۇنىڭ ئۈچۈن خوشال بولۇشتى. ئۇنىڭغا دۆيىدىن ئۈچ ئات قوشۇلغان رېزىنكە چاقلىق ھارۋىدىن بىرنى ئاجراتتى. ھېكىم ئاتا بولۇپ ئايىلى بىلەن تۆپىدە تۇرىدىغان بولدى، ئۇلار ھارۋىغا لىخشىتىپ توي راسكالىغى باستى. ھارۋىنىڭ كەينىگە تۆت ياشلىق توپاقتىن (ھۆكۈز) بىرنى باغلاپ، توي تارتىپ شەھەرگە ماڭدى.

قۇباق ئۈچ كۈن كىرپىك قاقمىدى. ئۇنىڭ ھاياتىدا چوڭ ئۆزگىرىش بولىدۇ — ئۇ ئۆيلىنىدۇ!

شەھەردە — ھېكىمنىڭ بىر تۇققىنىنىڭ ئۆيىدە ھېكىم بىلەن سەمەت داڭداڭ قۇباقنى ياسىدۇردى. ئۇنىڭغا چىبەرقۇتتىن ئۈستىۋاش، پاكىز كۆينەك كىيگۈزۈشتى؛ يېڭى ئۆتۈكنىڭ قونچىسىنى قايرىپمۇ، يېڭى شلەپىنىڭ ئىچىدىكى قىزىل دۇخاۋا بۆكنى

كۆڭلۈم چۈشتى، لېكىن بىرەۋ ماڭا قولنى تۇتقۇزمىدى، بەختـ-
سىزنى شۇنچىۋۇ بەختسىز يارىتامسەن، ھېچ بولمىسا مۇنۇ يالغۇز
ئۆيدە ئولتۇرغان قىز بالا بولسىمۇ ماڭا چىراي ئاچسىچۇ....»

ئۇ تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن تاماكا ئورىدى، تاماكا
چېكىشنى ئىككى كۈن بۇرۇنلا ئۆگەنگەچكە ئورىغان تاماكىسىنى
چىشلەش بىلەن يىرتىلىپ كەتتى، ياندۇرغان سەرەڭگىسى قۇرۇق
گېزىت قەغىزىگە تۇتاشتى، قالدۇق تاماكىلار ئاپپاق ياقىسىغا
چۈشتى. قىز بىردىنلا ئورنىدىن تۇردى - دە، قوۋاقنىڭ ياقىسىدىكى
ئوتنى قاقتى. قوۋاقنىڭ يوغان قوللىرى قىزنىڭ قوللىرىغا تەگدى.

ئايال كىشىنىڭ قولى! ئاجايىپ نازۇك ۋە سېھىرلىك بىر
نەرسىكەنا؟ ... قوۋاقنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىدا بىر ئىللىق نەرسە
ئاققاندەك، كىمدۇر بىرى سېھىر بىلەن ئۇنى غىدىقلىغاندەك بولدى.
ئۇ ھاياتىدا تۇنجى قېتىم بولۇۋاتقان بۇ لەززەتتىن قانغىچە،
ھوزۇرلىنىشنى خالايتتى، بىراق قىز كارۋاتتا ئولتۇرۇۋالغان، ئۇ
ئەمدى قوۋاققا قاراپ كۈلۈمسىرىمەكتە ئىدى. قوۋاق شۇنچىلىك
خۇشال بولۇپ كەتتىكى، قىزغا ئۆزىنى تاشلاشتىن ئارانلا ئۆزىنى
تۇتۇۋالالىدى:

— ئەمدى ماڭا ... ئىختىيار قىلىدى... گىمۇ؟ — ئۇ قىزنى
«سەن» دېيىشكە جۈرئەت قىلدى.

— مېنى ئۇرماسسىز؟

— ساراڭمۇ سىزنى ئۇرىدىغانغا ...

— قاۋۇل يامان ئۇراتتى ...

— كىم ئۇ قاۋۇل دېگىنىڭ؟

— مېنى قويۇۋەتكەن ھاراقكەشچۇ ...

قوۋاقنىڭ يۈرىكى «جۇغ» قىلىپ قالدى. قىز ئەمەس،
جۇۋان ئىكەن - دە، ھېكىم قىز دېيىشىدىغۇ؟ ھېكىممۇ يالغان سۆز-
لەيدىكەندە ... يالتايسۇنمۇ؟ ياق، جۇۋان بولسىمۇ قوۋاق تۇنجى
قېتىم ئايال يۈزى كۆرۈۋاتىدۇ، قىزغا تېگىل بولۇشۇپىرىدۇ ...

قارىدى. قىز ھېچ بولمىسا مىيىغىدا كۈلۈپ قويۇشى لازىم ئىدىغۇ؟ ئۇنىمۇ قىلمىدى.

— ماڭا ... ئۆزىڭىز خالىدىڭىزمۇ؟ — قۇۋاق ئۇگەنگەن چىرايلىق گېپىنىڭ يېرىمىنى دېيەلىدى. قىزنىڭ چىرايىدا يەنە ئۆزگىرىش بولمىدى. قىز نە تارتىنىپ، تىرناق تاتىلاپ يەرگە قارىمىدى. نە ناز بىلەن پىسىڭگىدە كۈلۈپ قويمىدى. پومساق لەۋلىرى يىلمىلاپ قويغاندەك جىم، سوزۇنچاق كۆزلىرى ھېچ ئادەم يوق يەردە تۇرغاندەك بەقىيىت (پەرۋاسىز)، ئۇ گەپنى ئاڭلىمىغاندەك قۇۋاققا قاراپمۇ قويماستىن ئولتۇراتتى. قۇۋاقنىڭ روھى چۈشتى. ئۇ ھودۇقتى. «مېنى ياراتمىدى ئەتىمالىم، بايا بىكارلا قىزنىڭ بارلىغىنى ئۇنتۇپ بېشىمنى سىلاپتىمەن. بېشىمنى كۆرۈپلا كۆڭلىسىز بولدى. شەھەر قىزلىرى چىراي تاللايدۇ. ھەي، ئىست ... پۈتۈن بەختسىزلىك مۇشۇ چىرايدىن بولۇۋاتىدۇ. ئىست!» دەپ ئويلىدى قۇۋاق.

— يېتىم ... يېتىمچىلىكتە ... مۇشۇنداق سەت بولۇپ قالدۇق، — قۇۋاق خۇدۇكسىنىش بىلەن مالخىيىنى قولىغا ئېلىپ ۋە چاچسىز بېشىنى سىلىدى. «بۇنىڭ تۇرمۇشقا ئانچە تەسىرى يوق» دېگەن مەنىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن، — تاز بولساقمۇ كۆڭلىمىز ...

لېكىن قىز يەنىلا ھېچ گەپ بولمىغاندەك قاراپلا ئولتۇراتتى. قۇۋاق: ھەي باشقا بىرسىگە كۆڭلى بار ئىكەن، مېنى كۆرۈپ كۆڭلى بۇزۇلۇپ ئولتۇرىدۇ. ئاتا-ئانىسى ماڭا زورلىغان ئوخشايدۇ، بۇنى يىغلىتىپ، قاخشىتىپ ئالغىچە، بويتاق ئۆتسەم بولامامدۇ. ئوتتۇز سەككىز ياشقا كىرگىچە، بىرسىنى يىغلاتمىدىم، ھىلىھەم بولسىمۇ يېپيېق قازان-يېپيېق پېتى قېلىۋەرسۇن ...» دەپ ئويلىدى. ئۇنىڭ قىزغا شۇنچىلىك رەھمى كەلدىكى بېرىپ بېشىنى سىلىغۇسى، كۆزلىرىنى سۈرتكۈسى كەلدى: «ھەي خۇدايىم، نىمىشقىمۇ ماڭا كۈلۈپقىنا قارايدىغان بىر ئايال ياراتمىغانسەن؟ — دەپ پىچىرلىدى ئۇ ئىچ-ئىچىدىن خورسىنىپ، — خېلى جىق قىزلارغا

— مېنى بىر يىل خوتۇن قىلدى، بەدەنلىرىدە كۆك چۈشمىگەن يەر قالمىدى، خۇدانىڭ قۇتلۇق كۈنى تاياق، تاياق دەستىدىنلا بىر يىللىق نومۇرلىرىمنىمۇ بېرىۋېتىپ خېتىمنى ئالدىم··· ئاپامدىن قالغان بىر قازان، ئىككى ياستۇق، بىر قۇراق كۆرپە، چۇكا سالغۇچنىمۇ بەرمىدى···

— كىچىك ئاپاڭ گېپىڭنى قىلمىدىمۇ؟

— نەدىكىنى، قاۋۇلغا بولۇشۇپ تىللىشىپ بەردى تېخى!···

— سېنىڭ گېپىڭنى قىلىدىغان بىرى چىقمىدىمۇ؟

— ھەممىسىلا شۇنىڭكىنى راست قىلدى··· ئۇ باشلىقلارنىڭ ئاغزىنى مايلاپتىدەك···

قىز بىردىنلا كۆزلىرىنى ياغلىغىنىڭ ئۇچى بىلەن ئۇۋۇلاپ تۇرۇپ بۇقۇلداپ يىغلىدى. قۇباقنىڭ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىدى: «گۇناسىز نىمىكەن، — دەپ ئويلىدى ئۇ ھېسداشلىق قىلىپ، — ئەقلى - ھوشى جايىدا، چىرايىمۇ بار ئىكەن، قىلغۇلۇقىنى ئۇ قىلىپ يەنە بۇ بىچارىگە جەۋرى قىپتۇ···»

ئۆكسۈپ يىغلاۋاتقان تۇردىخاننى بەزلەپ قويۇش ئۈچۈن قۇباق يوغان چامداپ كارۋاتنىڭ يېنىغا كەلدى. تۇردىخان مىدىرلىماي ئولتۇرۇۋەردى، ئۇ قوللىرىنى تۇردىخاننىڭ بېشىغا قويدى ۋە ياغلىغىنى تۈزىۋىدى، تۇردىخان بېشىنى قۇباق تەرەپكە سىلجىتتى، قۇباق ئۇنىڭ قوللىرىنى تۇتتى، گۆشلۈك، يىرىك، يېرىلىپ - يېرىلىپ كەتكەن قوللارنى كەڭ، كىرىشتەك قاتتىق، ئۇ يەر - بۇ يېرىدە يېشىل داغلار ئويۇپ قالغان ئالقانلىرىغا ئالدى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا ئوت ياندى. ئۇ كۈچلۈك بىلەكلىرىنى ئايالنىڭ بېلىگە تاشلىدى···

ھايات تولىمۇ لەززەتلىككەن، شۇنىڭ ئۈچۈن ئادەملەر ئاچكۆز ۋە رەھىمسىز بولىدىكەن، مۇنۇ ئايال ئۆزىنىڭ پومساق لەۋلىرىدە، يىرىك، گۆشلۈك مەگزىدە قۇباق ئۈچۈن شۇنچە نۇرغۇن لەززەت ساقلاپ قويۇپتىغۇ··· ئوتتۇز سەككىز يىل دۇنيانىڭ

— قاۋۇل دىگىننىڭ ياشمىدى؟
— نەدىن بىلەي؟
— چىرايلىقمىدى؟
— چىرايلىقچۇن باشقا خوتۇنلار تارتىپ كەتتى - دە!
قىزنىڭ كۆڭلى بىكار يېرىم بولىمىغان ئىكەن - دە، ئەمدى بۇندىن كېيىن نىمە بولار؟ كۆڭۈلسىز بولۇپ قالسىچۇ؟ ئۇ چاغدا ئۇرۇپ قويمايمەن دىگىلى بولامدۇ؟
— قاۋۇل سېنى مېنىڭدىن تارتىۋالسا قانداق قىلىمىز؟
— ۋايىيەي، ئالدىغا تاشلاپ بەرسىگىزمۇ ئالمايدۇ، مېنى كۆرسە زاڭلىق قىلىپ كېتىدۇ تېخى، «ھەي تۇدەك يۇگۇر، بېرىپ خوتۇنۇمنىڭ يۇندىسىنى تۆك، كۆلىنى ئال، بالامنىڭ يۆگەكنى يۇ» دەپ كېتىدۇ — تېخى ...
— ئۇنداق ئادەمگە نىمىشقا تەككەنتىڭ؟
— چېقىلىپ قويغاندىكى ...
— چېقىلىپ دەمسەن؟ نىمىشقا گەپ قىلمىدىڭ؟
— بىنەمدە ئەرلەرنىڭ كەينىدىن باغ باغلاپ يۈرۈپ ھېرىپ كەتتىم، خاماندىكى مەڭگەن ئۈستىدە يېتىپ ئۇخلاپ قاپتىمەن، قاۋۇل يېرىم كېچىدە ... چېقىلدى ... بۇ چاغدا كىچىك ئاپامغا ئېيتمىدىم. ھېچكىم بىلمەيتتى، كىچىك ئاپامنىڭ قولىغا يېتىپتۇ. مېنى نوغۇچ بىلەن ھارغىچە ئۇردى، شۇ كۇزلۇگى قاۋۇلغا چېتىپ قويدى.
قۇباقنىڭ قوللىرى ئىختىيارسىز تىترىدى، بەدىنى مۇزلىدى. ھېكمىنىڭ قىز دەپ تاپقىنى ئۆز ئاغزى بىلەن نىمىلەرنى دەۋاتىدۇ - ھە؟ ... قۇباق تېخى ئۆز ھاياتىدا بىر ئايالنىڭ قولىنى تۇتۇپ باقمىغان، تۇردىخان ئىسمىلىك مۇنۇ چوكان تېخى بەتنام بىلەن ئەرگە تەككەن تۇرسا، قانداقمۇ گۈلى - گۈلىگە كەلگەنلىك بولىدۇ، گۆھەرنى تاشقا ئۇردى دىگەن مۇشۇ بولۇپ قالماسمۇ؟ ...

— مېنىمۇ تۇردىقىز دىمەي، تۇدەك دەيدۇغۇ - تېخى! — دىدى ئايال دەرھال ھېكىمگە قوشۇلۇپ.

— راسا تېپىشتىڭلار! — دىدى ھېكىم ئۇلارنى خۇش قىلىش ئۈچۈن، — مەن قۇباقتا سىزدەك لايىق تاپالماي كەلگەن، يىگىرمە يىلدىن بېرى باسمىغان بوسۇغا، باش تىقمىغان ئىشىك قالمىدى... خۇدايىم ئاخىر سىزنى يەتكۈزدى، تۇردىخان كېلىن بولىدىغان بولدىڭىز، سىلەرنى رايونغا ئۆزەم ئاپىرىمەن، قېنى، يۈرۈڭلار ئەمىسە!

ئۇلار نىكا قەغىزى ئېلىش ئۈچۈن رايونغا مېڭىشتى. قۇباق پۇل مۇئامىلىدىكى پىششىقلىغىنى بۇگۈنچە تاشلىدى. توي ئۈچۈن ھېكىمگە ئۈچيۈز كوي نەق پۇل تۇتقۇزدى. ھېكىم ئۇنىڭ بۇر-نىنى چىمدىپ قويۇپ:

— سەن خوتۇن ئالمەن دىگىلى يىگىرمە يىل بولدى، يىغ-قان پۇلۇڭ ئاران-لا مۇشۇما؟ ھەي پېخسىق، كېيىن غىڭشىما، مېنىڭدە ئىككى يۈز كوي ئېلىشىڭ بارغۇ، شۇنىمۇ قېتىپ خەج-لەيمەن. ئاڭلىدىڭىزمۇ تۇردىقىز؟ تويىڭىزغا بەش يۈز كوي خەجلە-نىدىغان بولدى!

بەخت

تويدىن كېيىن قۇباقمۇ، تۇردىخانمۇ، ھېكىممۇ خوشال بولدى. ھېكىم مۇشۇ يول بىلەن ئىككى يۈز كوي قەرزىنى تۈگىتىۋالدى. قۇباق ئاياللىق بولۇپ قالدى. تۇردىخانچۇ؟ ئۇ ھەممىدىن بەختلىك، ئۇ ئەمدى كىچىك ئانىسىنى خوش قىلىش ئۈچۈن كەچكىرگىچە ئۇنىڭ ئالدىدا ئېگىلىپ يۈرمەيدۇ. ھازىر ئۇنىڭ كەڭ - كۇشادە قوراسى، سېغىن سىيىرى، بېقىلىۋاتقان قويلىرى، كۈنگەي پىشاي-ۋانلىق ئۈچ ئېغىز ئۆيى، توخۇ - تۇمان، باغ - ۋارانلىرى بار. ئۇنىڭ ئۈستىگە تۇردىخان ئوڭچى ئۆيدە قورۇنماي ئۇنى - بۇنى

راھنتى بىر تەخسە لەگىمەن، ئىسسىق يوتىقان، پاكىز كىيىم ... دىگەن چۈشەنچە بىلەن ئۆتۈپ كېتىپتۇ. سېنىڭ قاۋۇل بەدەنلىرىڭنى ئېرىتىۋاتقان مۇنۇ ھارارەت نەدىن كەلدى؟ ... قۇباق. سېنى بىھوش قىلىۋاتقان ئاشۇ ئايال ئۆز ۋۇجۇدىدىن ساچقا ھارارەت - مۇھەببەت يالقۇنى تەقدىم قىلىۋاتىدۇ، سەن ئۇنى قوبۇل قىل ۋە ھاياتىڭنى بۇندىن كېيىن مۇھەببەت بىلەن ئۆتكۈزگىن. ئىنسانلار بىر بىرىگە مۇھەببەت باغلىمىغان بولسا بۇ دۇنيا تومۇزدىمۇ مۇز، باھاردىمۇ قىش بىلىنگەن بولاتتى، مۇھەببەت بولغانلىقى ئۈچۈنلا ئۆتكەن كۈن بىلىنمەيدۇ... سەن قۇباق مانا بۇنى بۇرۇن بىلمىگەن ئىدىڭ، ئەمدى بىلىۋال، ئۆز مۇھەببىتىڭ بىلەن مۇنۇ يېنىڭدا ئولتۇرغان ئايالنى بەختلىك قىل! ...

قۇباق ئۇنى قۇچاقلىدى.

— بولدى، ھەي سىلقىم، ئىنساپ قىل، قالغىنىنى تويدىن كېيىنگە ئاتاپ قوي!

قۇباق چۆچۈپ تاپىسىدا كۆلۈپ تۇرغان ھېكىمنى كۆردى.

تۇردىخان ئۆزىنى تۈزىدى، ئۇنىڭ چىرايىدا نە رەنجىش، نە خىجالەت، نە قورۇنۇش ئالامىتى كۆرۈنمەيتتى. ھېكىم ئۇنىڭغا چاخچاق قىلدى:

— قانداق تۇردىخان، يىگىت يارىدىمۇ؟ چىرايلىقمىكەن؟

— چىرايلىقكەن، ئىسمى سەتكەن ... — ئايال كۈلۈمسىرىدى.

ئۆزىنى چىرايلىق دىگۈچىنى تۇنجى قېتىم ئاڭلىغان قۇباق ھوزۇرلىنىپ كۈلدى، ئۇنىڭ قېلىن كالپۇكلۇق ئاغزى كۈلگەندە قۇلىقىغا يەتتى، ساپ - سېرىق شالاڭ چىشلىرى ئىككى جاۋغىغىلا توپلانغان بۇرۇتلىرىغا زىننەت بولدى، قارىمۇتۇق يۈزىدىكى كىچىك كۆزلىرى ئۈستىدە قاش ئورنىدا ئۈنۈپ قالغان بىرنەچچە تال تۈكلەر قىمىرلىدى ... ئۇ چاچىسىز، تاقىر بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

— ئەزان قىچقىرىپ قويغان ئىسمىم قۇرۇۋان ... — دىدى.

— ئەركىلىتىپ قۇباق دەۋالغان، — دىدى ھېكىم چاخچاق قىلىپ.

— پاھ قۇباق، ئاق كۆيـنەكنى شولكىۋاي قىلىۋاپسەنغۇ!...
— بەقەسەم بوپتۇ، قاراڭلا بىر يولى ئاق، بىر يولى قارا-قوڭۇر!...
— ھا-ھا... قالتىس ئايىلىك بار جۇمۇ!
— ئىشتىنىڭنى قالتىس ياماپتىغۇ، قاراڭلار، كۆك ئىشتانغا سېرىق ياماقچا، ھا-ھا-ھا!...
لېكىن قۇباق بۇ مازاق قىلىشلاردىن خاپا بولمىدى، بەلكى راھەتلەندى، سەۋەبى مەيلى قانـداق يۇسۇن، قانداق يامـسۇن، بۇ ئىشلار ئۇنىڭ ئۆز ئايىلىنىڭ قولـى بىلەن پۈتـكەن. مانا بۇ خۇشاللىقنى ھەرقانداق مازاق قىلىشمۇ يوقىتالمايتتى...
كۈنلەر ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇقنى چـوڭـقۇرلاشـتۇردى. ئايلار ئۇلارنى چۆچـەكلەردىـكى ئاشىق-مەشۇقـلاردەك بىر بىرىنى بىردەم كۆرمىسە چىدىمايدىغان قىلىپ قويدى. خۇلۇم-خوشـنىلار ئۇلارنىڭ ھويلىسىدىن پات — پاتلا كۈلكە، بەزىدە غىڭشىغان ناخشا ئاۋازلىرىنى ئاڭلايدىغان بولۇپ قېلىشتى.
— ئۇلار توخۇ بىلەن تەڭ بىر جۈپ بولۇپ ئېتىزغا ماڭاتتى، قاراڭغۇ چۈشكەندە يەنە بىللە قايتاتتى، شۇنداق قىلىپ ئۇلار ئەڭ جىق نومۇر تاپىدىغانلاردىن بولۇپ قالدى.
بىر يىل ئۆتتى، ئىككى جۈپ قاۋۇل تېزلا بېيىدى، قۇباق تۇردىخاننى ۋەلسىپىتىنىڭ كەينىگە ئولتۇرغۇزۇپ ھەر يەكشەنبە كۈنى يېزا بازىرىغا ئېلىپ بارىدۇ، يېگىدىن-يېگى ئۆي جـابدۇقـلىرىنى، مەسـلەن، گىلەم، كارۋاتـلارنى سېتىـۋالالايـدۇ، قاچا-قۇچا، ھەر خىل ساندۇق، كىيىم-كېچـەك... ئىشقىلىپ ئۇلارنىڭ قولى نەگىلا سۇنسا شۇ يەرگە يېتىدىغان بولۇپ قالـدى. ئۇلارنىڭ بايلىقىدىن گۇمانـلىنىدىغان ئادەم يـوق ئىدى، سەۋەبى باشقىلار بىر ئەمگەك كۈنىگە ئىشلىگەن يەردە قۇباق ئايىلى بىلەن ئۈچ-تۆت ئەمگەك كۈنىگە ئىشلەيتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە تۇردىخاننىڭ پىششىقلىقى ۋە تۇجۇپىلەپ ئىشلىگەنلىكى سەۋەبىدىن قۇباقنىڭ كۆكتات، مېۋە-

قىلالايدۇ. ئۇنى قازان بېشىغا يولاتمايدىغان، نان ياقسا ئوت سېلىشتىن باشقىنى قىلدۇرمايدىغان، سېيىر سېغىش، كىر يۇيۇش، ئورۇن يىغىش، يىڭنە ئىشى، ھەتتا باش تاراشلارنىمۇ ئۆزى قىلىدىغان كىچىك ئانىسىنىڭ تۇردىخاننى يامانلاپ: «بۇنىڭ قولى كۆسەي، ھېچ نىمىگە ئېگىلمەيدۇ» دەپ ۋايسايدىغان ئاۋازى ئەمدى ئاڭلانمايدۇ. تۇردىخان ھەممىلا ئىشنى ئۆزى قىلىپ بىر باشتىن ئۆگىنىۋاتىدۇ. قۇباق ئۇنىڭ ھەممىلا ئىشىدىن زوقلىنىدۇ: سېيىرنىڭ سول تەرىپىدىن كەلگەچكە كالا تېپىپ يىقىتىۋەتسىمۇ، سۇيىقاش دەپ ئەتكەن تامىقى ئۇماچ بولۇپ پىشسىمۇ، قازان نېنى دەپ پىشۇرغىنى بىر تۇزسىز كومەچ بولۇپ چىقسىمۇ خاپا بولمايدۇ: ھەتتا پىيازنىڭ ئوتىنى يۇلدۇم دەپ پىيازنى يۇلۇپ تاشلاپ ئاپىخان ۋە قىياقلارنى قالدۇرۇپ قويغاندىمۇ يوغان ئاغزىنى ئېچىپ كۈلۈپلا قويىدۇ.

— قىلىپ كۆرمەپتىكەنسەن - دە؟

— ئەدىن بىلەي، كىچىك ئانام ئېتىزدا زەمبىل كۆتىرىش، كەتمەن چېپىش، باغ باغلاشتىن باشقا ئىشنى قىلغۇزمىغان تۇرسا...

— نىمىشقا؟

— ساراڭ بولمىسامۇ ساراڭ دەپ!...

— ساراڭ بولساڭ سېنى ئالاتتىممۇ!...

قۇباق تۇردىخاننىڭ ھەممىلا ئىشىدىن رازى ۋە ئۇنىڭ ئىشلىرىنى «ئەسلى مۇشۇنداق بولۇشى لازىم» دەپ چۈشىنىدىغان بولدى. ئۇ تۇردىخان ئۇچۇن ئاڭلىغان ئاھانەتلەرگە پىسەنت قىلمايدىغان، تۇردىخاننىڭ تۇرمۇشتىكى بىلىمسىزلىگى سەۋەبىدىن ئۆتكۈزگەن ئەيىپلىرىنى خۇددى نارەسىدە بالىنىڭ ئەيىۋى ئورنىدا كەچۈرۈۋېتىدىغان بولدى. بىر كۇنى تۇردىخان قۇباقنىڭ كىرگە پىشىپ كەتكەن كۆينىگىنى يۇدى. كۆينەك قۇرۇغاندا قۇباق غۇژمەك كۆينەكنى تارتىشتۇرۇپ كىيدى ۋە كوچىغا چىقتى.

— پاھ، ئۈچ مىڭ سەككىز يۈز ئون ئالتە يۈەن... يەنە ئۈچ يىلدا ماشىنا سېتىۋالالايدىكەنسەن، يارايسەن قوۋاق، يارايسەن تۇردىخان، قوۋاققا ياخشى لايىق تاپىمدى، قوۋاقنى ئالدىدى دەپ ھېچكىمنى تىللاپ يۈرۈپتىمەن، خاتا قىپتىمەن، ھېچكىم تازا ياخشى لايىق تاپقان ئىكەن-دە!

— ھېچكىم بىردىن بوغداي ئۆتنە ئېلىپ بەرمىدى، پۇلىمىزنى قەرز ئېلىپ تېنىۋالدى، ئالمىلارنى قېقىپلا ماڭدى، قويىمىزنى سويغۇزۇپ ھاراقكەشلىرىگە يىگۈزۈۋەتتى. غوتۇلدىسام مېنى ساراڭ، قويغۇزۇۋېتىمەن دەپ تېخى، — تۇردىخان ماچىلداپ يىغلىدى، قوۋاقمۇ تىرنىغىنى تاتىلاشقا باشلىدى:

— ھىساۋى يوق ئالاتتى ... ئەمدى مۇنۇ خوتۇن ئۇنىمايدىغان بولۇۋالدى... قېيىداپ يۈرىدۇ؟... — دېدى قوۋاق چۈشىنىكسىز غوتۇلداپ.

— ھېچكىم نېمىسىگە قېيىدايدۇ؟

— ئوغلۇمنىڭ خەتنىسىگە بىر توخلا بەرمىدىڭ دەپ...

— قولۇڭدىن كەلسە ياردەم قىلىپ قوي، ئۇششاق بالىلىق ئەمەسمۇ ئۇ؟

— كەچكىچە بىرنىلا ئالدايدۇ، تويدا بەش يۈزكوي خەجلىدىم دەپ يالغان ئېيتىپ تېخى... كىچىك ئاپام تويۇڭغا ئىككى يۈز كوي خەجلىدى، ھالقا، ئۈزۈكنى ئارىيەتكە ئەكەپتىكەن دەيدۇغۇ!...

— پاھ، قارا سېنى! — دېدى ۋالىم كۈلۈپ، يىپىدىن-يىڭنىسىگىچە ھىساپلاۋېتىپسەن-دە! ئۇنداق قىلماي بىر توخلا بېرىسىڭلار!

— مەنغۇ بېرىۋېرىمەن... مۇشۇ، قىل بەرمەيدىغان بولۇۋالدى!

— بەرمەيمەن، بەرمەيمەن! — دېدى تۇردىخان چالۋاقاپ، — خوتۇنى مېنى ساراڭ دەيدۇ، ئادىمەتچىلىككە ئاپىرىمەن دەپ ئۈچ مېتىر چىت ئۆتنە ئېلىپ بەرمىدى، بىر جۈپ تەخسەمنى بىقىۋالدى، ئايالـلارغا چاي قويغاندا بىر تېكىمەتنى ئەكىتىپ ئايرىۋاش قىلىۋالدى، يازىچە قاق سېلىپ بېرىمەن دەپ پەمىدۇر-

چۈشلىرى پۈتۈن مەھەللە بويىچە ياخشى ئوخشايتتى. تۇردىخان قۇباقىنىڭ بىر تال پاخىلىنىمۇ بىرسىگە ئالغۇزمايتتى. ئۆتنە-يېرىم قىلىشقا يول قويمايتتى، ھەر ئىككىلىسى تاماق تالىلمايدىغان بولغاچقا قوناق ئۇنى، زاغرا بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈپ دۆيدىن ئالغان نورما بۇغدىيى بىلەن قالدۇق يېرىدىن چىققان بۇغدىيىنى شۇنداقلا ئاشۇرۇپ قالاتتى، ئۇلارنىڭ سېغىن سىيىرى ئۈچكە، تايىنچا- توپاقلىرى بەش- ئالتىگە، قوي- قوزىلىرى ئون بەش-ئون ئالتىگە يەتتى. شۇنداق قىلىپ بىر يىلدىن كېيىنلا قۇباق مەھەللىنىڭ بايلىرىدىن بولۇپ قالدى.

بۇ ھالغا خوشال بولغۇچىلارمۇ، خاپا بولغۇچىلارمۇ بولدى. ئەڭ خوشال بولغىنى ۋالىم ئىدى، ئۇ پات- پاتلا ئۇلارنىڭكىگە كىرەتتى. بۈگۈن كەچ ئۇ يەنە كىردى. مەھەللىدە ھېچكىمنىڭمۇ تۇردىخان ئەتكەن تاماققا ئېغىز تەككۈزۈشكە كوڭلى كۆتەرمىسىمۇ ۋالىم بىرەر- يېرىم پىيالە ئېتىپ باقاتتى ۋە تۇردىخاننىڭ قولىدىن كېلىدىغان بىردىن- بىر تامىغى بولغان ئاپپاق سۇيۇقشىنى ماختىدى.

— ئۆگىنىپسەن ئۇكام، سەل ئاقراق بولۇپ قاپتۇ. پەمىدۇر قېقىنى قاينىقىسۇغا چىلا، يۇمشىغاندىن كېيىن راسا چاناپ ئاشقا سېلىۋەت، تۇزىمۇ سەل كەمرەك بولۇپ قاپتۇ كېرەك يوق، ئۆگىنىپسەن، تەملىك، نەچچە قاچا ئىچىسەن قۇباق؟

— بەش ئاپقۇر ئىچىدۇ، — دەپ جاۋاپ بەردى تۇردىخان ماختىنىپ؛ — تېخى مېنى يەكشەنبە كۈنلىرى بازاردا ئاش ساتقىن دەيدۇ، ھى- ھى ... ئالارمۇ؟

— ئالىدۇ، ئالىدۇ، ھا- ھا- ھا، — ھوزۇرلىنىپ كۈلدى ۋالىم.

— پۇل تېپىشنىڭ كوينىغا چۈشۈپسىلەردە ئىككىڭلار، باي بولۇپ نەگە بارسىلەركىنتاڭ...

— مانا تاپقان پۇلىمىز ئاران ... — تۇردىخان كىچىك ساندۇقنى ئېچىپ كىنىشكىنى ئالدى ۋە ۋالىمغا سۇندى.

ـۋت پىشۇرالايمەن، ماشىننى تېپىپ ئىشمۇ قىلالايمەن. كىيىم
يۇسامىمۇ كىردىنى قاتۇرۇپ قويمايمەن، يەنە نىمىگە ئۇرۇندىكىنتاك؟...
ئۇ ئۆپكە-ئۆپكىسىنى باسالماي ئېسەدەيتتى، دالان ئۆينىڭ
ـمۇپىسىدا دۈمچىيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ بىردە كىر قولىياغلىقى بىلەن،
بىردە چىت كۆينىكىنىڭ ئېتىكى بىلەن توختىماي يۈز-كۆزىنى
ئېرتاتتى:
— تۇغمۇدۇڭ دىدى، بالا بېقىۋالدىم، بالا ئۆلۈپ قالسا. باقال-
ـماي ئۆلتۈرۈپ قويدۇڭ دەيدۇ تېخى! كالا سۈتىنى خام بېرىپ
بالىنى تولغاق قىلىپ ئۆلتۈردۈڭ دەيدۇ. بالىنى مەن نىمىشقا
ئۆلتۈرەتتىم؟ ئاغرىپ قالغاندا كېچىچە ئۇخلىماي كۆتىرىپ
چىقتىمغۇ! هو-هو-هو...
— بولدى، تۇردىخان يىغلىما! — دىدى ۋالىم ئۇنىڭغا ئىچ
ئاغرىتىپ، — بالا باقمىساڭمۇ بوپتىكەن، باقساڭمۇ ئۆز نېنىنى
يىيەلەيدىغاننى باقساڭچۇ... قۇباق بالىغا بەك ئېچىكىپ كېتىپتىكەن،
چىدىمىدى ئەتىمالىم. بالىنىڭ ئۆتى بېسىلغاندا ئوڭلىنىپ قالدۇ
تۇردىخان، خاپا بولما!...
تۇردىخان ۋالىمنىڭ گېپى بىلەن ئۆز ئۆيىگە كىردى. ئۇ قۇباق-
ـنىڭ كۆڭلىنى كۆتىردىش ئۈچۈن هەر نىمە قىلىشقا تەييار ئىدى:
ئۆينىڭ سۈيىنى ئەكەلەتتى، قۇباقنىڭ كىيىملىرىنى يۇياتتى، سەهەر
تۇرۇپ يۈزىنى يۇيۇشقا ئىسسىق سۇ تەييارلايتتى. مال-ۋارانىنى
بېسىقتۇراتتى، هەتتا قۇباقنىڭ هول پايپىمىلىرىنى قۇرۇتاتتى، ئاياق-
ـلىرىنى تازىلايتتى. ئۆزى زاغرا يەپ قۇباققا ئاق نان بېرەتتى...
بالا ئۆلگەندىن كېيىن قۇباقنىڭ مىجەزىمۇ ئۆزگەرگەن، ئۈچ
يىلدىن بېرى تەقسىماتنىڭ تۆۋەن بولۇپ كېلىۋاتقانلىقى، قوشۇمچە
ئوقەتكە يول قويۇلمىغانلىقى، شۇنىڭ بىلەن قۇباقنىڭ كىرىمى
كېمىيىپ كېتىۋاتقانلىقى سەۋەبىدىنمۇ ياكى بولمىسا، كىشىلەرنىڭ
«قۇباق باتۇر بولغىنى بىلەن مۇشسىز قاپاق تېرەككەن» دىگەن
تەنىسىنىڭ جانىغا تەككەنلىكى سەۋەبىدىنمۇ، ئىشقىلىپ ئۇنىڭ

لىرىمنى چېلەك - چېلەكـلەپ توشۇپ بولدى، ھېكىمنى تـوخـۇ كاتىكىدىن تۇخـۇم ئوغرىـلاۋاتـقاندا تۇتۇۋالدىڭۇ! بىزنى گالۋاڭ كۆرۈۋېزە...

— پاھ، تۇردىخان! — دېدى ۋالىم ئۇنىڭ كوڭلىنى ياساپ، — ئۇنـداق نەچـچـە ھـېكىم غاجىسىمۇ يەتكۈدەك پۇلۇڭلار باركەن، بوپتۇ، قوساقنى كەڭ تۇت!

لېكىن ۋالىم ھېكىم بىلەن بىر سۆزلىشىشنى كوڭلىگە پۈكۈپ قويدى. ئۇنىڭ قۇباقنى چاكاردەك يۇتۇپ يەيدىغانلىقىنى مەھەللىدە ھەممىـلا ئادەم بىلەتتى. ئەلۋەتـتە مۇنۇ گالۋاڭ ئايالـنى ئېلىپ بېرىپ ئۆمۈر بويـى ئۇلارنى يەيـمـەن دەپ ئويـلىغان بولغىيدى، لېكىن ئىش ئەپـلەشمىدى. كۈتۈلمىگەندە تۇردىـخان پىششىق ۋە ئەسلىك چىقىپ قالـدى. ئەسلىك بولغىنى ئۈچۈن دۈشمـەنـلىك بولۇپ قالدى. ھېكىمگە نەسىھـەت قىلىش كېرەك، ئۇ قۇباقنى بۇ ئايالدىن سوۋۇتمىسۇن!

كۈنچىلىك

ئۇلارغا ئوتلـۇق مۇھەببـەت بەخش ئەتـكەن يىلـلار ئۆز نۆۋىتى كەلگەندە غەم - قايـغۇمۇ ئېلىپ كەلدى. ئارىـدىن - ئىكـكى يىل ئۆتكەندىن كېيىن ۋالىم ھىلىقى خۇشخۇي بەختلىك تۇردىخان-نىڭ ھال - مۇڭىنى ئاڭلىدى:

— مېنى ئۇردى، تەپتى. ئۇرسىمـۇ مەيـلىدى، خېتىڭنى ئال دېدى تېخى!...

ئايالنىڭ كۆزلىرىدىن ئاققان ياش قارايغان، يېرىـلـغان ۋە قورۇق چۈشكەن يۈزىنى يۇيۇپ، جاۋغىيى ئەتراپىدا تارىلاتتى. بـويۇنـلىرىـنى ھۆل قىـلاتتى. ئەمـدى ئۇنىڭ يۈزى سوقىچـاق، كۆزلىرى ئولتۇرۇپ خېلى چىرايـلىق بولۇپ قالغان ئىدى.

— ھەممىنى ئۈكەندىم، لەغمـەن ئېتەلەيمەن، نان ياقالايمەن،

— ھەي قۇباق، ھەي يۇندىغا چۈشكەن چاشقان، ئۆيۈڭگە مېھمان باشلاپ كەلدىم... بول، پاخلان سوي، نېرىن قىل، سەي قور! ھەي تۇدەك، ماڭ ئۇچاق ئالدىغا بار، ئوت قالا، ۋۇي خاۋارىچ!

ئۇ مۇشتۇمىنى ئاسماندا پۇلاڭلاتتى. تۇردىخان قورقۇپ قۇباققا قارىۋىدى، قۇباق ھېكىمگە قاراپ سېرىق چىشلىرىنى كۆرستىپ ھىجايدى.

— سوياەسەن - يوق ؟ — ھېكىم بوتۇلكىسىنى ھاۋادا پۇلاڭلاتتى.

— سوياي!

— بول ئەمسە، بىلىپ قوي سىلىقىم، سويمىساڭ تاناۋىسىڭ يېپ!

ئۇ بوتۇلكىلىرىنى دەرىزىگە قويۇپ تالاغا چىقىپ كەتتى.

تۇردىخان ھاراقلارنى تاشلىۋېتىش ئۈچۈن قولىغا ئالدى:

— ۋۇرۋان! ئۇنىڭغا قوي سويغىچە ۋالىمكاغا سويۇك، ۋالىمكام يىسۇن، مۇنۇ ھاراقكەشكە ھارام كېتىدۇ!

— سەن تېلا كاپىشماي ئوتۇن يارغىن، بىلەمسەن، ھېكىم ھازىر دۇيجاڭ!

— نېمە، دۇيجاڭلىق ھېكىمگە قالدىما؟ —تۇردىخاننىڭ كۆزلىرى چەكچەيدى، — ئۇ دۇيجاڭ بولغان بولسا ئەمدى مېنى قويغۇزۇۋېتىدۇ، قۇرۋان ماڭا رەھىم قىلىڭ، مېنى قويۇۋەتمەڭ، سىزدىن باشقا كىمىم بار مېنىڭ، كىچىك ئاپام ئۆلدى، ئۆگەي ھەدەمنىڭ قولىغا قالغىچە... مېنى قويۇۋەتمەڭ، مەيلى نېمە قىل دېسىڭىز قىلاي. يەنە بالا بېقىۋالايلى، يەمەي يېگۈزەي، ئۇخلىماي كۆتىرەي، ئاغرىتىپ قويسام مېنى ئۆلتۈرۈۋېتىڭ، جېنىم قۇرۋان مېنى قويۇۋەتمەڭ!

— ساراڭ، مەسخۇش! —دېدى قۇباق كۈلۈمسىرەپ، — سېنى كىم قويىمەن دەپتۇ!

— ئۇ دۇيجاڭ بولغان بولسا قويغۇزۇۋېتىدۇ!

— ئۇ مېنىڭ دادامىدى؟

— ئۇنداق بولسا قوي سويىماڭ، ئۆيدىن قوغلاپ چىقىرىڭ،

مجەزى چۇس، تېرىككەك ۋە كەم سۆز بولۇپ قالغان تۇردىخانغا قىلىدىغان چاخچاقلىرى، ساپ-سېرىق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ كۈلۈشلىرى، ئايىلىغا مەسلىگى كېلىپ ئىككى مەگىزدىن ئالقانلىرى بىلەن قىسىپ كۈلۈپ كۆتىرىپ قويۇشلىرى... ھازىر تۈگىگەن. ئۇ ھازىر ئادەملەرگە كەم ئارىلىشىدۇ. قالدۇرۇق يېرىنى تارتىۋالغاندىن كېيىن ھويلىسىدىكى چۆنەك چاقماقىقىمۇ ئىشلىمەيدىغان بولۇۋالغان. ئېتىزدىن كېلىدۇ-دە، كەتمىنىنى لاي پېتى چۆرۈۋېتىپ لاي ئاياقلىرى بىلەن كاگىغا چىقىپ سونايلىنىپ ياتىدۇ، ئارقا-ئارقىدىن بىرنەچچە ئورام موخوركا چېكىدۇ، ئاندىن خورقىراپ خورەك تارتىشقا باشلايدۇ، تۇردىخان كەتمەننى، ئاياقلىرىنى تازىلايدۇ، ئۇنىڭ بېشىغا ياستۇق قويىدۇ، ئويغانغىچە پىشۇرۇپ بولۇش ئۈچۈن سۇيقاشقا تۇتۇش قىلىدۇ... قوۋاق قوسىقى تويغاندىن كېيىن تالاغا بىر چىقىپ كېتىدۇ-دە، يېرىم كېچىدە ھارغىن ھالدا قايتىپ كېلىپ كۆزى ئۇيقۇغا كەتكەن تۇردىخاننى پۇتى بىلەن نوقۇيدۇ:

— قوپ ھەي، لايدەك ياتقىنىنى قارا، چاي ئەت!

— نەلەردە يۈرىسىز؟ — دەپ سورايدۇ تۇردىخان چاينى جوزىغا قويۇۋېتىپ ئېرىگە بىچارە ھالەتتە تەلمۈرۈپ.

— ئېيتقىنا، نىمىشقا تۇغمايسەن؟

— مەن نەدىن بىلەي! — تۇردىخان كۆزلىرىگە ياش ئالىدۇ، ئۇلارنىڭ بىر كۈنلۈك سۆھبىتى شۇنىڭ بىلەن ئاخىرلىشىدۇ.

قوۋاق ئۆزىنىڭ خورىگىنى تاڭ ئاتقىچە تارتىۋېرىدۇ.

1974-يىل كەچ كۈزنىڭ يامغۇرلۇق بىر ئاخشىمى تۇردىخان ئۈچۈن ئەجەپ رەھىمسىز، پالاكەتلىك كۈن بولدى!

قوۋاق بىلەن تۇردىخان كاگدا ئۈن-تىنسىز ئولتۇرغاندا ئۆي ئىشىكى يوغان ئېچىلىپ ئۆيگە ھېكىم كىرىپ كەلدى. ئۇ مەس، ئىككى يانچۇقىدا ئىككى بوتۇلكا بار ئىدى، ئۇ سەنتۈرۈلۈپ ئۆيگە كىردى-دە:

— چىرايلىقكەن ! — دېدى تۇردىخان راست گېپىنى قىلىپ.

ئايال قاقاقلاپ كۈلۈۋىدى، ئۇنىڭدەك چىشلىرى ئۇنى تېخىمۇ چىرايلىق قىلىۋەتتى.

ئۆز ئۆيىدە بۇنداق چىرايلىق، خۇلقى - نازى يارىشىملىق ئايالنى كۆرگەن تۇردىخاننىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى قورقۇنچ، بەدىنىنى تىترەك باستى. ئوچاق ئالدىدا پۇسۇرلاپ يۈرۈپ خۇدىنى يوقاتقان ھالدا «مېنىڭ قورۇنىمنى ئۆزىگە قارىتىۋالسىچۇ؟ قورۇۋان بۇ ئايالغا كۆيۈپ قالسىچۇ؟» دەپ ئويلىدى ئۇ. دەھشەتلىك خىياللار بىلەن بېشى گاڭگىرىغان ئايال قويغان - تۇتقىنىنى بىلمىگەن ھالدا بىردە ئۆيگە، بىردە قوي سوپۇۋاتقان ئامبارغا يۈگۈرەيتتى.

مېھمان ئايال ھېكىمنىڭ پىكرى بويىچە قازان بېشىنى قولغا ئالغان، قىزىل پوپايكىچان ھالدا تاكاسلاپ مېڭىپ يۈرۈپ تۇردىخانغا قازاننى تالاغا ئەپچىققۇزۇپ ئۆرتەتتى. ئاندىن كېيىن قىردى ۋە ئاغچا يۇغۇچ بىلەن غوچۇرلىتىپ يۇدى. تۇردىخاننى يىراقتىكى ئىشلارغا بۇيرۇپ يۈرۈپ بىردەمدىلا سەي قوردى، پاخلان گۆشىنى قازانغا تىقىپ سالدى - دە، ھۇپپىدە ئىسسىغان سارايغا كىرىپ، ئەرلەر بىلەن بىر جوزىدا ئولتۇردى.

تالادا يامغۇر چاپقىداپ ياغماقتا، ھويلىدىكى دەرەخلەر ئاچ بورىدەك ھۇۋلايدۇ، بىردە چىقىرايدۇ، دەرەخ ئۇستىدىن توخۇلارنىڭ ئەنسىز قاقىلداشلىرى ئاڭلىنىدۇ. ئوچاق ئالدىدا ئوت قالاپ ئولتۇرغان تۇردىخان ئۈچۈن بۇ كېچە ئەجەپ قورقۇنچلۇق، ئەجەپ ئۇزاق تۇيۇلماقتا، ئۇنىڭ ئۇستىگە ھۆل ئوتۇن پىژىلداپ كۆيۈپ قازاندىكى گۆشمۇ پىشماي كېتىۋاتىدۇ. تېزرەك پىشسا، ئاۋۇلار يەيدىغىنىنى يەپ تېزرەك كەتسە، تۇردىخان قوباق بىلەن ئۆز ئۆيىدە يالغۇز قالسا، مۇنۇ ۋۇجۇدىنى چىرمىۋالغان قورقۇنچتىن تېزرەك قۇتۇلسا بولاتتى.

تۇردىخان مەشكە ئوتۇن سېلىش ئۈچۈن سارايغا كىردى. ھېكىم قولىغا ھاراق قۇيۇلغان پىيالىنى تۇتۇۋېلىپ سۆزلىمەكتە.

كۆچىڭىز يېتىدۇ، كارنىيىنى بوغۇڭ، قوسىقىغا تېپىڭ!

— مەسخۇش! — دېدى قۇباق قاپىقىنى تۈرۈپ، — ئۇنداق قىلساڭ قويغۇزۇۋېتىدۇ.

— ۋاي ئۆلەي! ئۇنداق بولسا قوي سويۇڭ، مەن ئۇتۇن ياراي ئەمسە!

تۇردىخان ئۆزىگە ياراشمىغان چاققانلىق بىلەن يامغۇرلۇق تون قويىنىغا ئۆزىنى ئاتتى. قۇباق پەنەر كۆتىرىپ قوي سويۇش ئۈچۈن ئامبىرىغا ماڭدى.

تۇردىخان ئوت قالاۋاتقاندا ئۆيگە ۋالاقـلاپ سۆزلىگىنىچە ھېكىم كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ يېنىدا بىر ئايال مېھمان بار ئىدى. تۇردىخان ئورنىدىن تۇرۇپ مېھمانغا سالام قىلدى ۋە تېچلىق سورىدى:

— يۇقۇرىدىن كەلگەن كادىر! — دېدى ھېكىم ئايالنى كۆرسىتىپ، — سارايغا باشلا، بول يەكەنداز سال، سارايغا ئوت ياق! — تۇردىخان ئۇنىڭ دېگەنلىرىنى قىلدى.

مېھمان سارايدا - كۆپە ئۈستىدە ئولتۇرغاندىن كېيىن تۇردىخان ئۇنىنچى لامپا يورۇغىدا مېھماننى كۆزدىن كەچۈردى: مېھمان تولىمۇ چىرايلىق ئىدى. بويۇن ۋە پىشانىلىرى سۈتتەك ئاق، مەڭزى ۋە لەۋلىرى قىزغۇچ، قاڭشالىق، دوگىلەك - خۇما كۆزلىرىنى قويۇق كىرپىكلەر بېزىگەن، قولىقىدىكى ھالرەڭ ياقۇت كۆزلۈك ھالقىسى چىراق يورۇغىدا يالتىراپ سۈزۈك يۈزىگە قىزغۇچ شولا چاچاتتى. ئايال تۇردىخانغا كۈلۈمسىرەپ قاراپ، يامغۇردا ھول بولغان چاچلىرىنى يېڭى ئايدەك ئەگرى تاغاق بىلەن تارىغاندا نازۇك بارماقلىرىدىكى ئالتۇن ئۈزۈكلەر يالت - يۇلت قىلىپ كۆزنى چاقتى. تۇردىخان ئۆز ئۆمرىدە بۇنداق چىرايلىق ئايالنى كۆرمىگەچكە ئاغزى ئېچىلغان پېتى قاراپلا قالدى.

— ئېچىلىڭ كىرىدۇ ھوي، قاراۋېرەمسەن! — دەپ ۋاقىرىدى ھېكىم تۇردىخانغا قاراپ، — قانداق، چىرايلىق كادىرمىكەن؟

— دالان پاسكىنىراق ... بۇ يەردە مۇنۇ تەر كىشلەر...
— ۋاي قورقماڭ، مەس دېگەن يېرىم ئۆلۈك، مەن يېتۈۋې-
رىمەن! — ئۇ تۇردىخاننىڭ ئىلتىپاتىنى كۈتمەيلا ئەڭ پاكىز
ۋە تۇردىخانغا ...ۇتقان - كۆرپىلەرنى ئېلىپ ئۆزىگە ئورۇن سالدى
قاراپ:
— نېمە تۇرىسىز، كېلىڭ ماۋۇلارنىمۇ ئۆز ئورنىغا ياتقۇزاي -
...لى! — دېدى. دەرىزە تۈۋىدە ھېچكىم، ئوتتۇرىدا قوباق، نېرىقى
تام تۈۋىدە مېھمان ئايال ياتتى. تۇردىخانغا بۇ ئۆيدىن ئورۇن
تەگمىدى. ئۇ دالانغا چىقىپ كاڭدا تۈگۈلۈپ ئولتۇردى. ئۇنىڭ
قۇلىغى ئىچكىركى ئۆيدە ئىدى. سارايدىن خورەك، پۇشۇل-
دىغان ئاۋازلار كېلەتتى. تۇردىخان قوباقنىڭ خورىگىنى ئاڭلاپ
خاتىرجەم بولغان ئىدى. بىردىنلا ئايال يېنىك يۆتەلدى ۋە شۇ
ھامان قوباقنىڭ خورىگى توختىدى. «قوباق ئەجەپ سەتكەن،
بۇ چىرايلىق كادىر ئايالنىڭ كۆڭلى تارتمىاس» دەپمۇ ئويلىدى،
لېكىن ئېرىنىڭ كۆز ئۈزمەي ئۇ ئايالغا تىكىلىشلىرىنى ئويلىغاندا
ئۇ خۇددى ئوق تەككەن يولۋاستەك تولغىناتتى، بىرسى خۇددى
يۈرىكىگە قول سېلىۋاتقاندەك بىئارام بولاتتى. ئۇ دەرھال ئورنى-
دىن تۇراتتى - دە، ئىچكىركى ئۆيگە كىرىپ قاراپ باقاتتى.
ئىچكىركى ئۆي قاپ - قاراڭغۇ، ھەر قايسىسى ئۆز ئورنىدا،
قوباق بولۇشىغا خورەك تارتىپ ئۇخلاپ ياتاتتى. ئۇ قوباقنى خورەك
تارتقۇزماسلىق ئۈچۈن كىرىپ يېنىچە ياتقۇزۇشقا ئېگىشتى. شۇ
چاغدا قوباق ئاغزىنى تاھشىغىنىچە يېنىچە بولۇۋالدى، تۇردىخان
قىرقۇپ دالانغا قېچىپ چىقىۋالدى.
تالادا بوران قاتتىق گۈكىرىمەكتە، ھەممە تەرەپ قارا سىيا
چېچىۋەتكەندەك قاراڭغۇ، تۇردىخان تاڭدىن دېرەك ئېلىش ئۈچۈن
تالاغا چىقتى. تاڭدىن بەلگە يوق، خورازلارمۇ تۇردىخان بىلەن
قېرىشقاندەك جىمىپ كېتىشكەن. ئۇ سوغاقتا تىترەپ تۇرۇپ نالە
قىلدى: «خۇدايىم نېمىشقا دۇنياغا سەت ۋە چىرايلىق قىلىپ

— مەن كىم بىلەمسەن؟ مەن بىر مىتە قۇرۇت، نىمىنى كۆرسەم غاجايمەن، تۈگىتىمەن. بىردەكلەرنى دۈيجاڭ قىلىپ قويغىنى گۈگ-شىنى تۈگەشسۇن دىگىنى بولمادۇ ... ھەي قۇباق، ئېيتقىنا سەن قۇرۇپ تۈگەشكەن قوناق شېخىمۇ؟ نىمىشقا بۇ دۇنيا-اغا بىرەر يوپۇرماق بولسىمۇ تاشلاپ كېتەي دىمەيسەن؟ ... — ئۇ ۋاقىرايتتى، ئالقانلىرى بىلەن جوزىغا ئۇراتتى. خۇمالاشقان كۆزلىرىنى ئوينىتىپ قاقاقلاپ كۈلەتتى ... ئۇنىڭ كۈلكىسىگە ئەگىشىپ قۇباقمۇ، مېھمان ئايالمۇ قاقاقلىشىپ كۈلۈشەتتى. تۇردىخان قۇباققا قارىدى، قۇباق ئوپكىدەك قىزارغان، پىيالىسىنى ھېكىمنىڭ پىيالىسىگە تەككۈزۈپ قويۇپ قاقاقلاپ كۈلۈپ ھىلىدىن-ھىلىغا هاراق ئىچەتتى، يوغان ئاغزىنى ئېچىپ، ساپ-سېرىق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ، يۇمۇق كۆزلىرىنى خۇ-مالاشتۇرۇپ ئايال مېھمانغا كۆز ئۈزمەستىن قارايتتى. مانا ئۇ مايلاشقان شەپكىسىنى ئېلىپ تاشلىدى، ئۇنىڭ شاپىقى ئېلىپ تاشلانغان توك تاۋۇزغا ئوخشاپ قالغان بېشى چىراق يورۇغىدا پارقىرايتتى.

— ئىچىمىز، تاڭ ئاتقىچە ئىچىمىز! — دىدى ئۇ پۈتۈن گەۋدى-سىنى چايقاپ. تۇردىخانغا بۈگۈن مۇنۇ يېقىملىق ئېرى بىردەمدە سەتلىشىپ كەتكەندەك بىلىندى. «هاراق دىگىنى ئادەم سەتلەش-تۈرىدىكەن» دەپ ئويلىدى تۇردىخان.

مېھمان ئايال لىگەنگە گۆش ئېلىپ كىرگەندە ھېكىم ئۈيقۇغا كەتكەن، قۇباق بېشىنى تىزلىرى ئارىسىغا ساڭگىلىتىۋېلىپ ئۆزىچە پىخىلداپ كۈلەتتى. تۇردىخان قورقۇپ تىترەپ:

— گۆشنى ئەمدى كىم يەيدۇ؟ — دەپ ئايالدىن سورىدى.

— يەيمىز دىگەنلەر يېيىشەر! — دىدى مېھمان كۆزلىرىنى خۇمالاشتۇرۇپ، — مەنمۇ ئۇخلايمەن.

— سىزنى مەن ئاپىرىپ قوياي ... — دىدى تۇردىخان دەرھال.

— مەن سىزگە مېھمان، مۇشۇ يەردە قونىمەن. يامغۇردا نەگە كېتەتتىم. قورقماڭ تۇردىخان، ئەنسىرىمەڭ تۇردىخان!

يانغا ئەنە شۇنداق رەھىمسىزلىك قىلدى. «ۋاي خۇدايىم ئانچىلىك دىگىنى مۇشۇمىدۇ؟ نىمانچە ئازاپ، نىمانچە ئاچچىق. دۇنيادا كۆنچىلىكتىنمۇ ئېغىر ئازاپ بارمىدۇ - ھە؟» — دەپ ئويـ لىدى ئۇ.

ئاسار كۈنى

بىراق تۇردىخاننىڭ ئازاپلىرى ئۇزاققا بارمىدى، «كادىر» ئايال كېتىش بىلەنلا خۇددى ياپراق ئۈستىدىكى تۇنجى قىرو كۈن نۇرىنى كۆرۈش بىلەنلا يوقالغىنىغا ئوخشاش تۇردىخاننىڭ خاپىلىغىمۇ قۇۋاقنىڭ بىرلا ئىللىق كۈلكىسىنى كۆرۈپ يوقالغان بولدى.

— ھە، نىمىشقا ئەمىسە ئۇ ئايالغا شۇنچىلا تەلمۈرىسىز؟

— مەس، مەس بولۇپ قاپتىمەن كالۋا، — دىدى قۇۋاق ئايا-لىنى تىنچلاندۇرۇش ئۈچۈن گەپ ياساپ، — سەن مەس بولۇپ باقمىغاندىكىن بىلمەيسەن. ئادەم مەس بولۇپ قالسا تىلى بىلەن كۆزىگە ئىگە بولالمايدۇ. بىلدىڭمۇ - مەسخۇش؟ شۇڭا مەسنىڭ تىلى بىلەن كۆزىدىن خاپا بولماسلىق كېرەك...

تۇردىخاننىڭ كۆڭلى ئىمىن تاپتى، ئۇ ئەمدى خۇدايىمدىن قۇۋاققا ئىنساپ تىلەپ ھىچ سۈرە بىلمىسىمۇ ناماز ئوقۇپ دۇئا قىلىدىغان بولۇۋالدى. «خۇدايىم، ئىلاھىم، — دەيتتى ئۇ تىترەپ تۇرغان ئالقانلىرىنى ياشتىن ھۆللەشكەن يۈزىگە يېقىپ، — قۇۋاققا ھاراق ئىچكۈزىدىگەن، ئىچكۈزسەڭمۇ مەس قىلمىغىن...»

قۇۋاقمۇ ئەمدى قويۇۋېتىمەن دەپ ۋايىسمايدىغان بولۇپ قالدى. تۇردىخان بارلىق مېھىر - مۇھەببىتى بىلەن خۇددى كالا موزىيىنى ياخشى كۆرگەندەك، مىكىيان چۈجىسىنى ئاسرى-غىنىدەك قىزغىنىش بىلەن ئېرىنى ئاسرىدى... ئېرىنىڭ بىردەملىك خۇشلۇقى ئۈچۈن ھەرقانداق ئىشنى قىلدى. ھەتتا ئېرى ئۈچۈن موخۇركا ئوراشنىمۇ ئۆگەندى، ئېرى كەلگىچە بىر تەخسىگە تاماكا

ئىككى خىل ئادەم ياراتقانسەن؟ چىرايلىق ئاياللار رەھىمسىزە ئۇلار سەتلەرنى ئىلاندەك چاقىدۇ، ئاچ بۆردەك قاسايدۇ. خۇدايىم ماڭا ئوخشاش بىچارىلەرگە ياردەم قىل، ئىبرەمنىڭ كوڭلىگە ئىنساپ بەر...»

ئىشىك غاچ قىلىپ ئېچىلدى، پىشايىۋاندا بىر قارا گەۋدە پەيدا بولدى، ئۇ تۇردىخاننى كۆردى:

ــ ھەي، جىن تەپكەن، نىمىشقا دەرىزە مارايسەن؟ ئۇخلا ماڭ، كادىر ئايال بۇزۇلسىمۇ سىنىڭ ئىت ئۆلۈكى ئىرىڭگە ئاشىمايدۇ. يۇگۇر ئۇخلا! ــ دىدى ئۇ، تۇردىخان ئۆيىگە ماڭدى ۋە ھېكىمنىڭ بۇ سۆزىدىن تەسەللى تېپىپ ئىسسىق كاڭدا ياتتى، ياتتى - دە، كۆزى ئۇيقۇغا كەتتى... ئۇ قانچىلىك ئۇخلىدىكىن، چۆچۈپ ئويغاندى ۋە ئىچكىرى ئۆيگە قۇلاق سالدى، ئۆيدىن پىچىرلىغان ئاۋازلار كېلىشكە باشلىدى... لېكىن ئۆيگە كىرىشكە پېتىنالمىدى، ئۆي ئىشىگى يېپىلغان، ئۆيدە ھېكىمنىڭ بار - يوقلۇغى تۇردىخانغا قاراڭغۇ ئىدى. ئۇ قورقۇپ پۇتلىرى تىترىگەن ھالدا تاپسىدا زوڭزىيىپ ئولتۇردى ۋە قانچە قىلسىمۇ خورەكتىن باشقا تىۋىش ئاڭلىيالماي ئاخىر ئولتۇرۇپ ئۇخلاپ قالدى.

يەرگە يېڭى يورۇق چۈشكەندە ئۇ مۈزلاپ ئويغاندى ۋە قوۋاقنىڭ قاتتىق خورىگىنى ئاڭلاپ خوشال ھالدا سارايغا كىردى، لېكىن ئۇ يەردە ياتقانلارنى كۆرۈپ قورقۇپ ۋاقىرىۋەتتى، ھېكىم يوق، قوۋاق ھىلقى ئايالغا يېقىنلا يەردە ئۇخلاۋاتاتتى...

تۇردىخان ئۇچۇن يىتىمچىلىك، ئېغىر ئەمگەك، كىشىلەرنىڭ كەمسىتىشلىرى، قاۋۇلىنىڭ تاياقلىرى، يېلىڭ - يالىڭاچلىق... ھەممىسى ئازاپ ئىدى، لېكىن ئۇلارنىڭ ھەممىسى قوشۇلسىمۇ بۈگۈنكى ئازاپنىڭ يېرىمىغا تەڭ بولالمايتتى. ئۇ ئازاپقا چىدىماي ئولتۇرۇۋېلىپ، لەۋلىرىنى چىشلەپ قانىتىۋەتتى، چاچلىرىنى يۇلدى، كىيىملىرىنى يىرتتى...

كەچ كۈزنىڭ جۇدۇنلۇق كېچىسى مۇنۇ يۆلەنچۈگى يوق

ۋرمەيدىغان قانجۇقتا ئۈچ ئاغرىتىپ نىمە قىلاتتىڭ! — دەيتتى.
باقنىڭ تۇردىخانغا ئىچى ئاغرىيتتى. ئايلىنىڭ كۆز يېشى،
پلىنىشلىرى ئۇنىڭ ھىسداشلىغىنى قوزغىغان. قۇباق كەمسىتىش
سلەن يېلىنىش ئارىلىغىدا ئازاپلانماقتا ئىدى. قۇباق ئۇنى ئادەملەر
وپلاشقان يەردە مازاق قىلاتتى. دۇيجاڭلىغىغا ئىشىنىپ تىللايتتى.
ەس كۆرەتتى. قۇباق ئۇنىڭغا ياخشى كۆرۈنۈش ئۈچۈن كىيچىلىرى
ۇخلىماي تېمىنى سۈقاتتى. لىيىنى ئېتەتتى. يېڭى سېلىنىۋاتقان
ۆينىڭ ھەممە ئېغىر - يېنىك ئىشلىرىنى قىلاتتى. لېكىن ھېكىم
ۇنىڭغا قانائەت قىلمايتتى. ئۇنىڭ قۇباقتىن: بانكىدىكى پۇلى،
ۆيىدىكى كىگىز - كېچىگى، قوتىنىدىكى قوي - كالىسى، توخۇ -
تۇمان، مىۋە - چىۋە قاتارلىقلارنى تېخىمۇ كۆپ ئالغۇسى كېلەتتى.
قۇباق ھازىر بۇرۇنقىدەك مەرت ئەمەس، سەۋەبى تۇردىخان قۇباق
ھويلىسىدىكى ھەر بىر گىيانىڭ ئۇستىدە تىك تۇراتتى. شۇنىڭ
ئۈچۈن ھېكىم قۇباقنى كوپچىلىكنىڭ ئالدىدا كەمسىتەتتى:
— ھە دىسىلا «ئاكاڭ قارىغاي» دەپ مەيدەڭگە ئۇرىسەن، —
دەيتتى ئۇ قۇباقنى نوقۇپ قويۇپ، — نەرىڭ قارىغاي، ۋاي پاخشەك،
سەن كەچكىرگىچە ئىرغىتىسىمۇ مىۋە تۈگۈل بىر تال سېرىق
يوپۇرماقمۇ چۈشمەيدىغان دار، چوخچىيىپ تۇرغان قاخشال
دەرەخ! بولمىسا ئۆيلەنگىنىڭگە شۇنچە يىل بولدى، ئەركەك
ئۈجمىدەك كۆكلەيسەن، مىۋەڭ يوق. خوتۇنۇڭ چاشقان بالىسىدەك
بولسىمۇ... نىمە، خوتۇن تۇغماس دەمسىنا؟ سەن بىلەمسەن،
مەنمۇ؟ بۇرۇنقى ئېرىدىن بىر قىز تۇغقان خوتۇن ئۇ! ھەي،
بولۇمسىز سىلىقىم! ئۆتۈپ كېتەتتى.
بۇ گەپلەر قۇباقنىڭ جان - جېنىدىن ئۆتۈپ كېتەتتى.
ھېكىمگە ئەگىشىپ قاقاقلاپ كۈلۈشكۈچىلەرنىڭ ئاۋازى تۇيۇقسىز
چىققان گۈلدۈرماممدەك ئاڭلىناتتى، مەسخىرە بىلەن قاراشلىرى
نەشتەردەك سانچىلاتتى، توخماقتەك تېگەتتى، لېكىن كىچىگىدىن
تارتىپلا باشقىلارنىڭ ھاقارەت - كەمسىتىشلىرىنى ئىچىگە يۇتۇپ،

ئوراپ قويسدىغان، ھەر كۈنى ئەرى ئۈچۈن بىر پىيالە خام قايماق، ئىككى تۇخۇم تەييارلاپ قويىدىغان بولدى.

مۇشۇنداق تىرىشچانلىق بىلەن ئەرىدە مۇھەببەت پەيدا قىلىپ، مۇھەببەت لەززىتى بىلەن بەختلىك كۈن ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ئۆزىدە ئىشەنچ پەيدا قىلماقچى بولدى.

ئېكىن قوۋاق ئۆيدە كەم بولاتتى. تۇردىخان لامپىنى چۆكۈرۈپ قويۇپ يېرىم كېچىگىچە پۇسۇرلاپ ئۇخلىمايتتى. «تىرىق» قىلغان ئاۋاز ئاڭلانسا ئىشىككە يۈگۈرەيتتى. ئېكىن قوۋاق ئەمەس بولۇپ چىقاتتى. ئۇ كاڭدا ئىڭىكىنى ئالقانلىرىغا قويۇپ خىيال سۈرەتتى: «... ھىلىقى چىرايلىق ئايال قۇرباننىڭ كۆڭلىنى ئېلىۋالغانمىدۇ؟ نىمانچە ھېكىمنىڭ ئۆيىگە قاترايدىغان بولۇۋالدى، دۇيجاڭ دەپ خۇشامىتىنى قىلامدىغاندۇ، كۈندۈزى ئېتىزدا ئىشلەپ كېچىسى دۇيجاڭنىڭ تېمىنى سوققىنى نىمىسى؟ مەس بولۇۋېلىپ يەنە ھىلىقى خوتۇنغا ھەجىيىپ قارامدىغاندۇ؟ خۇدايىم بالا بەرسە ئۆيدىن چىقماي بالىسىغا قارار ئىدى، خۇدايىم، ھىچ نەرسىدىن ئېيتمىغان خۇدايىم بىر بالا يۈزى كۆرسەم...»

تېگى يوق خىياللار، كۆلەڭگىدەك ئۇنى ئەگىشىپ يۈرگەن كۈندەشلىك، ئۆرتەۋاتقان ئىچ كۆيۈگى بىردەممۇ ئارام بەرمەيتتى. ئۇ نىمىلا ئىش قىلسا ئازاتتى، ئۇنىڭ قولى ئىشقا، كۆڭلى غىزاغا تارتمايتتى، يىغلىغۇسى ھەتتا ئازاپتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئۆلۈۋالغۇسى كېلەتتى... شۇنداق قىلىپ، تاڭ ئالدىدا ئۇخلاپ قالاتتى. بىر كەمدە ئويغانسا قوۋاق ئىچكىرىكى ئۆيدە خورەك تارتىپ ئۇخلاۋاتقان بولاتتى.

ئۇنىڭ كۈنلىرى شۇنداق ئۆتەتتى. بۇ كۈنلەردە قوۋاقنىڭ دەردى تۇردىخاننىڭكىدىن قېلىشمايتتى. ھېكىم دۇيجاڭ بولغاندىن كېيىن قوۋاقنى تېخىمۇ بوزەك قىلىدىغان بولۇۋالدى. ھېكىم ئاشكارىلا:

— تۇردەكنى ھەيدە! يۈندىسىنى ئىت، تۇتۇنىنى بۇلۇت

قىنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇۋېلىپ بىر قولىنى گەجگىسىگە
ۇپ، بىر قولى بىلەن تىزىنى شاپىلاقلاپ «بېيىشقان» بولۇپ
رۇۋالدى. يۈمرىدە قولىنى كۆتىرىپ باقمىغان قۇباق قېچىشقا
چارلاندى. شۇ چاغدا ھېكىم ئۇنىڭ مالخېيىنى ئېلىپ چۆرۈۋەتتى.
نىڭ ياغلىما قاپاقتەك پارقىراق بېشىنى كۆرۈپ ئەر-ئاياللار ھەم-
يلەن قىقاس-چۇقان كۆتىرىپ كۈلۈشتى. بۇ ئىش قۇباققا ھار
لدى. ئۇ مالخېيىغا ئېگىلىشۈدى، بىرى كەينىدىن ئىتتىرىۋەتتى،
دوگۇلداپ بېرىپ ھېكىمنىڭ ئايىلىنىڭ يېنىدا تۇرغان مېھمان
يالنىڭ قۇچىغىغا دۈملا يىقىلدى. كۆپچىلىك تېخىمۇ قاتتىق
ۇلۇشتى.

— پاھ، تاپقان ئادىمىنى قارا، تازا چىرايلىقىنى-ھە!...

— يارايسەن تازچاق، قوپماي يېتىۋال!

— بېشىڭنى مەگزىگە تەككۈزۈپ قوي...

قىقاس-چۇقان ئىچىدە تەمتىرەپ قالغان قۇباقنى مېھمان
ئايال سىلىق يۆلەپ، مالخېيىنى كىيگۈزۈپ قويدى. بۇ ئايالنى
تۇردىخان تونۇدى، قايسى كۈنى ئۆيىدە قونغان ئايال شۇ ئىدى.

ھېكىم كۆپچىلىككە ۋاقىرىدى:

— خالايىق ئاڭلىمىدىم دىمەڭلار، ماۋۇ مېھمان ئايال بىزنىڭ
قۇباق بىلەن بېقىشىپ ئوينايمەن دەيدۇ، ئىتتىرىڭلار، قۇباقنى
قويۇۋەتمەڭلار، قۇتىگۈلنى چاقىرىڭلار، ھوي خوتۇنلار!...

— تۇردىخانچۇ؟ ئۇ بىچارە نەدە يۈرىدىغاندۇر؟

— تۇردەك سارالىڭ چۆنەكلىگىدە...، — دىدى ھېكىم ۋاقىراپ، —
قاراڭلار، بىزنىڭ قۇباقمۇ چىرايلىق بولغاچقا ئۆزىگە قۇتىگۈلنى
جۈپ قىلىپ تاللاپتۇ، ھا-ھا-ھا!...

قۇتىگۈل ئىسمىلىك ياقا يۇرتتىن كەلگەن چوكان قىزىرىپ-
تاتىرىپ ئۆزىنى چەتكە ئالدى. قۇباق بولسا نىمە قىلارىنى بىلمەي
بىردە غوللىرىنى قورۇپ، بىردە قېلىن كالپۇكلىرىنى مىتىلدىتىپ،
بىردە ھىجىيىپ، بىردە ئۆگۈپ-تاتىرىپ ئوتتۇرىدا تۇراتتى. كۆپچە-

بىرمۇ كىشىگە يېنىپ كۆرمىگەن، خورلۇقتا كۆنگەن مۇلايىم دېخان مازاقلار ئالدىدا شالاڭ ـ سېرىق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ ھىجىيىپ قويۇش، غولىنى قورۇپ ـ گەجگىسىنى سىلاش، يەرگە قاراپ جىم تۇرۇۋېلىش بىلەن چەكلىنەتتى. لېكىن ئۆيگە كەلگەندىن كېيىن پۈتۈن ئەلىمىنى تۇردىخاندىن ئالاتتى. بۇ بوزەكىنىڭمۇ بوزەكى بار ئىدى، ئۇ ئەمدى ئادەم ئۇرۇشنىمۇ ئۆگىنىۋالغان، ئايىلىنىڭ ئال ـ دىغا كېلىپ:

— سەن توغماسمۇ، مەنمۇ؟ — دەپ سورايتتى.

— مەن توغماس، مەن!... ئىللا ـ بىللا! ئالدىنقى ئېرىدىن بالىسى بولغان دېگىنى يالغان!

— يالغان؟ ۋۇي ئاناڭنى!...

قوباق ئۇنى ئۇراتتى، تېپەتتى، تۇردىخان يىغلىماي ـ قاخشىماي، دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ، قوباقنىڭ ئاياقلىرىغا چىرمىشىپ يالۋۇراتتى...

تۆنۈگۈندىن باشلاپ پۈتۈن مەھەللىدە «ھېكىم دۈيجاڭ ئاسارغا چاقىرغىدەك» دېگەن گەپ تارقىلىپ يۈردى. دۈيجاڭنىڭ خۇشامىتىگە كۆنگەن ئاياللار تاۋاق راسلاشتى. ئەرلەر مۇھىم ئىشلىرى بولسىمۇ توختىتىپ «ئاسارغا» قاتناشماقچى بولۇشتى.

بۇ يۇرتنىڭ ئادىتى شۇنداق، بىر كىشى يېڭى جاي سالسا تام سوقۇلۇپ، كېسەكلىرى تەييارلانغاندىن كېيىن پۈتۈن مەھەللە خەلقى بىر كۈن ئۆملىشىپ ياردەم قىلىپ، ئۆينىڭ ياغاچ ـ چەنزى ـ سىنى چىقىرىپ، يېپىپ ـ توپىلاپ، ھەتتا سۇۋاپ قولدىن چىقىرىپ بولىدۇ، ئۇ كۈنى ئاياللار جاي سالغۇچىنىڭ ئۆيىگە تاۋاق ئەپكېلىدۇ. پۈتۈن مەھەللە ئۇ جايدا يىغىلىپ كۆڭۈل ئېچىشىدۇ. مانا بۇنى يەرلىك تىلدا «ئاسار» دەپ ئاتىشىدۇ.

ئىش باشلانغان كۈنى پۈتۈن مەھەللە ئاياللىرى تاۋاق ئەپـ كەلدى ۋە پۈتۈن مەھەللە ئىشلىدى، ھېكىمنىڭ بېشىدا توي بولغان ـ دەك ئۇيۇن ـ كۈلكە، ناخشا ـ ئۇسۇل قايناپ كەتتى. مەھەللىنىڭ ھەييارلىرى ئۆز نۆۋىتىدە قوباقنىمۇ ئۇسۇلغا تارتتى. ئۇسۇلچى

ادۇي كاتىۋدىغا يەغلاپ، — قۇتىگۈلنى ھەيدىۋېتىڭلار، ئۇ سېغىزخان،
مزنىڭ ئۆيىنى ئەگىپ شاراخلاۋاتىدۇ!

لېكىن كاتىپ ئۇنىڭغا بەرگەن ۋەدىسىنىمۇ، تۇردىخاننىڭ
ەرزىنىمۇ ئۇنتۇپ قالدى.

سېغىزخاننى باشلاپ بىر كۈنى ھېكىم قۇۋاقنىڭ ھويلىسىغا
كىرىپ كەلدى-دە، ئۆيىنى قۇتىگۈلگە كۆرسىتىپ:

— تۇزەشتۈرۈڭ، ئۆي سىياقىغا كەلتۈرۈڭ، ئۆز ئۆيىڭىزدەك
ياشقۇرۇڭ! — دېدى ۋە تۇردىخانغا قاراپ، — ھەي تۇدەك غىدىڭ-پە-
دىڭ دېسەڭ قوپۇزۇۋېتىمەن، قۇتىگۈلنىڭ دېگىنىنى قىل، بولمىسا
تاناۋىڭ يېپ! — دېدى. قۇتىگۈل ھىجايدى، تۇردىخان شۈمشەيدى،
تىترىدى...

قىلۇۋدىن تۇرۇلۇپ چىققان قارا تۇمان بوران بولۇپ يېتىپ
كەلدى. قۇۋاقنىڭ پەيلى بۇزۇلدى، ئۇ ھەر كۈنى تۇردىخانغا:

— خېتىڭنى ئالساڭ ئال، بولمىسا ئۆلسەن! — دەيدىغان بولۇۋال-
دى. ھىلىقى ئاخشىمى «كادىر» دەپ قوپۇپ كەتكەن ئايال راستلا
ھەر كۈنى دىگۈدەك كېلىدىغان بولۇۋالدى. ئۇ ئۆيىنى باشقىدىن
تۈزەشتۈردى، لايچىلىق قىلدى، ھاكلىدى، يوتقان-كۆرپىلەرنى
سوكۇپ قايتىدىن تىكتى، قۇۋاقنىڭ ھەتتا تۇردىخاننىڭ كىيىملىرىنى
يۇدى، دەزمال سالدى. تۇردىخان ئەمدى ئۆز ئۆيىگە ئەيمىنىپ
كىرەلمەيدىغان بولۇپ قالدى. ئۆز ئۆيىدە تۇردىخانغا سۇ چېچىپ
ھويلىلارنى سۈپۈرۈش، ئوچاققا ئوت قالاش، كىر يۇسا يۇندا
تۆكۈش، تېزەك چاپلاش، كۇكۇم يېيىشتىن باشقا ئىش قالمىدى.
ئۇ ئەتىدىن كەچكىچە ئېتىزدا ئىشلەيتتى، ئادەملەرگە ئارىلاشمايتتى.
كەچتە قۇتىگۈلنىڭ ئوخشىتىپ ئەتكەن تاماقنى خۇددى
زەھەر يېگەندەك ئازاپ بىلەن يەيتتى... كەچتە قۇتىگۈل ھېكىمنىڭ
ئۆيىگە كەتكەندىن كېيىن كاڭدا يېنىچە يېتىۋېلىپ تېڭى يوق
خىياللار دېڭىزىغا غەرق بولاتتى. ئۇ نۇرغۇن ئويلايتتى. لېكىن ھېچ
خىيالنىڭ ئاخىرى بولمايتتى. ئۇنىڭ پىكرى چېچىلغان، ئۆزىچىلا

لىك كۈلۈشەتتى، قىقاس سالاتتى، بىردىنلا ئۇششاق بالىلارنىڭ ئارىسىدا بىر ئايالنىڭ ھۆكۈرەپ يىغلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. بالىلار قىقاس-چۇقان بىلەن ئۇنىڭ يىغىسىنى كۆمۈۋەتتى. يىغلىغان ئايال باغدىن چىقىپ ئۆيى تەرەپكە قاراپ يۈگۈردى.

— تۇردىخان!— كۆپچىلىكنى يېرىپ چىققان قۇباق ئۇنىڭ كەينىدىن يۈگۈردى.

— كۆچۈپ كېتەيلى!— دېدى تۇردىخان ھويلىسىغا كىرگەندىن كېيىن قۇباققا مەھكەم ئېسىلىپ.

— نېمىشقا بولىدىكەن؟— دېدى قۇباق ئەلەم بىلەن ئۇنى ئۆزىدىن نېرى ئىتتىرىپ،— ھېكىم، مانا مۇشۇنداق قىلىپ يۈرۈپ سېنى قويغۇزۇۋەتمەكچى!

— مېنى قويۇۋەتمەك، بالا بېقىۋالايلى، مەن ئۇنىڭدەك چىرايلىق ئەمەس، مېنى سەت دەپ قويۇۋېتەمسىز، توغرىمدى دەمسىز؟

— خەقلەر مېنى بالا تاپالمايدىغان ئۆلۈك دەۋاتسا...

— قويۇۋەتمەك، داخانغا ئوقۇتۇك!...

تۇردىخان ئۆپكە-ئۆپكىسىنى باسالماي يىغلىدى، قۇباققا ئېسىلاي دېسە ئىتتىرىۋېتىدۇ دەپ ھويلىسىدىكى قېرى سۆگەتكە يۈزىنى يېقىپ، ئىچ-قارنى بوشىغىچە ئۈن سېلىپ يىغلىدى... باشقىلارنى كۈلدۈرگەن «ئاسار» مۇنۇ بوزەكلەرگە كۆڭۈل ئاغرىقى تېپىپ بەردى...

سېغىزخان

تالامۇشۇكى ئۆي مۇشۇكىنى قوغلاپتۇ.
(خەلق ماقالىسى)

تۇردىخان ھاقارەتكە چىدىماي داداۋىگە ھېكىمنىڭ ئۈستىدىن ئەرز قىلدى.

— مېنى قويغۇزۇۋېتىپ توقىقىنىنى بەرمەكچى!— دېدى ئۇ

— كەلسىلە! — دېدى ئۇ ئۇزۇن چاچلىرىنى كەينىگە تاشلاپ.

— سىڭلىم، سىز بۇ ئۆيگە كىمنى پانا تارتىپ كىرىپ-چىقىپ يۈرىسىز؟ — دەپ سورىدى ۋالىم قۇتىگۈلگە تىكىلىپ، — بىزنىڭ بۇنى بىلگىنىز كېلىشىۋاتىدۇ؟

ھېكىم ئاكام... ھېكىم دۆيجاك... — دېدى قۇتىگۈل ھودۇقۇپ-تاتىرىپ ۋە تىرنىقىنى تاتىلىدى.

— ھېكىم دۆيجاك نېمە دېدى؟ قۇباقتا تۇردىخاننى قويغۇزۇۋېتىپ سىزنى ئېلىپ بېرىمەن دېدىمۇ ياكى...

— ئۇنداققۇ دېمىدى، — دېدى ئايال دۇدۇقلاپ، — ھېكىم دۆيجاك ئانامنىڭ شىرەم تۇققىنىكەن، مەن ئەردىن ئايرىلىپ كېتىپ ئىگە-چاقىسىز قالغاندىن كېيىن... كۆچۈرۈپ ئەپكېلىۋالدى... قۇباق ئاكام ئاغىنىسىكەن، ئەمدى ئىش-پىشىغا قارىشىپ بېرىڭ دېگەچكە...

— ھىم! — دېدى ۋالىم ئايالنىڭ بىچارە قىياپىتىگە سىنچىلاپ قاراپ چىققاندىن كېيىن ئىچ ئاغرىتىپ، — ئۇنداق بولسا كۆڭۈل ئېلىڭ، مۇشۇ يەرلىك بولۇپ كېتەرسىز بەلكى، بىلدىم، سىزنى ئۆز ئۆيىگە پاتۇرالمىغان گەپ، لېكىن مۇنۇ بىچارىلەرنىڭ ئۆيى بۇزۇلۇپ يۈرمىسۇن، تۇردىخان مەسخۇش بولسىمۇ ئېرىگە كۆڭلى بار. مەن ئەقىللىق، مەن چىرايلىق، مەن ئۇلۇغ دەپ بوزەكنى چەيلەشكە بولمايدۇ. خەير، باشقا گېپىم يوق!

بولۇنغان گەپ مۇشۇ، لېكىن ھېكىم ۋالىمنىڭ بۇ ئىشنى ئۆز يولىدا چۈشەنمىدى. ئۇ قۇباقنى كۈشكۈرتۈپ:

— ئەخمەق، ۋالىم بىكارغا كىرەمدۇ، مۇشۇ تۇردىخان ھال ئېيتقان گەپ، ئەمدى ئۇ پۈتۈن مەھەللىگە قۇباق قۇتىگۈلنى بىلەن... دەپ ئۇستۇڭدىن گەپ-چۆچەك تارقىتىدۇ!

— تارقاتسا مەيلى، — دېدى قۇباق ئۆيلىنىپ تۇرۇپ، — مەن قۇتىگۈلگە يامانلىق قىلمىدىم... ئۇنى كادىر دېۋىدىڭ، يالغانچى!...

— نېمە؟ ئۆزەڭنى نەگە قاچۇرىسەن، ھىلىقى كېچىسى...

قۇباق غولىنى قورۇپ قويۇپ ھېجايدى:

سۆزلەيدىغان، يالغۇز يەردە يىغلايدىغان بولۇپ قالدى. سېنىزخان بۇ ئۆيگە بىر شۇملۇقتىن خەۋەر ئېلىپ كەلگەن ئوخشايدۇ. ئۇ كەلگەندىن بېرىلا تۇردىخاننىڭ بەدىنى كۆيۈشمەكتە. ئۇ ئەمدى ئېتىزغا ماڭدىم دەپ باشقا ياقلارغا كېتىدىغان، بەزىدە تۇپراق بېشىدا ھېلىقى ئۆلگەن بالىسىنىڭ بېشىدا سائەت-سائەتلەپ ئولتۇرىدىغان بولۇۋالدى...

بىر كۈنى چۈشلۈكى زاراتكالىقتا ئۇنى ۋالىم كۆرۈپ قالدى. ئۇ غۇژمەك بۇرۇتىنى يىمىرىپ چىشلىدى-دە، ئاچچىق بىلەن:

— ھېلىقى سەتەڭنى نىمىشقا تاياق بىلەن ئۇرۇپ چىقارمايسەن؟ — دىدى.

— قورۇۋان... ئۇنىڭغا بولۇشۇۋاتسا...

— ساراڭ تاز! — دىدى ۋالىم غەزەپ بىلەن، — ھېكىم تېخى كۆپچىلىككە ئاشكارىلا ئاشۇ سىڭلىمنى قوباققا چاتىمەن دەپ يۈرگەدەك، كىم بىلسۇن ئۇ ئاتا باشقا، ئانا باشقا سىڭلىسىمۇ تېخى! قونامدۇ؟

— ياق، كەچتە كېتىدۇ...

— نىمە قىلىدۇ ئۆيۈڭدە؟

— ھېكىمنىڭ خوتۇنى يىگىنىگە چىدىمىغان ئوخشايدۇ، قوساق باقىدۇ شۇ! ھۆكۈمەتكە ئېيتايلى! — دىدى تۇردىخان ئولتۇرۇشقان كۆزلىرىنى پىلدىرلىتىپ، — ھۆكۈمەت بولغاندىكىن...

— قېنى ئۇ ھۆكۈمەت؟ — دىدى ۋالىم قوللىرىنى شىلتىپ، — ھۆكۈمەت بار بولسا ھېكىمنى بىزنىڭ بېشىمىزغا چىقىرىپ قوياتتىمۇ؟

ئۇ شۇنداق دىدى-دە، ھۈرپىيىپ تۇرغان غۇژمەك قاشلىرى ئاستىدىكى بۆرتۈپ چىققان كۆزلىرىنى تۇردىخانغا ئالايتتى ۋە قولىنى ھاۋادا قىلىچتەك بىر سىلكىدى-دە، ئېتىز تەرەپكە كەتتى.

ئارىدىن بىر نەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن بىر چۈشلۈكى ۋالىم قوباقنىڭ ھويلىسىغا كىردى. ھويلىدىكى ئوچاقنىڭ ئالدىدا لەغمەن ئېتىۋاتقان قوتىگۈل ۋالىمنى كۆرۈپ ھودۇقۇپ ئورنىدىن تۇردى.

— ئاشتى! يالغانچى ... — دېدى قۇباق ئىشەنمەي.
— سەن كالۋا تاز، ئايالارنىڭ كۆڭلىنى بىلەمسەن، شۇنچە ئەگەپ يۈرسە قىيا كۆزۈڭنى سالماپسەن، بېشىڭغا بەخت قۇشى قونسا قويت دەپ، ھۆپۈپ قونسا ھىجىيدىغان تازدە، سەن! ھا-ھا-ھا ...
ئەتىسى ئەتىگەنلىگى قۇباق تۇردىخاننى ئىتىزغا ئېلىپ چىقىپ كەتتى، ئىككىسى بىردەم قوناق چاپتى-دە، قۇباق تۇردىخانغا قاراپ:
— ھوي راست، دۈيجاڭ كەلگىن دېگەنتىڭغۇ، سەن ئىشلەپ تۇرغىن، مەن ھازىرلا كېلىمەن! — دېدى. تۇردىخان قۇباققا ئىشىنەتتى. ئۇ كۈلۈپ قويۇپ:
— سىز كەلگىچە مۇشۇ سولنى ئاخىرىغا يەتكۈزۈۋېتىمەن، — دېدى.
قۇباق ۋەلسىپىت بىلەن ئۆيگە كەلدى. ئۇنىڭ ھويلىسىدا دېگەندەك قۇتىگۈل ئۇسما قويۇۋاتقان ئىكەن. قۇباق ئۆيىنى ئاچتى. قۇتىگۈل ئۆيگە كىردى ۋە قۇباققا سۈركەلدى. قۇباقنىڭ قوپال پۇت-قولى بەزگەكتەك تىترىدى، قېلىن كالپۇكلىرى ھازىرلا ساقىپ چۈشۈپ كېتىدىغاندەك كۆيۈشۈپ، ئاغزى گەپكە كەلمەيدى. ئۇنىڭ ھالىنى بايقىغان ئايال يۇمشاق قوللىرى بىلەن قۇباقنىڭ قولىنى تۇتتى.
قۇباقنىڭ بەدىنىگە ئوت كەتكەندەك بولدى. ئۇ قۇتىگۈلنى باغرىغا باستى ...
— تۇردىخاننى قويۇۋېتىشكە ۋەدە بېرىڭ، — دېدى قۇتىگۈل ئەركىلەپ.
— بۇگۈنلا خېتىنى بېرىمەن، ئۈچ تالاق قىلىمەن، — دېدى قۇباق ئايالنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ.
— يارايسەن پاخشەك!
قۇباق چۆچۈپ دەرىزىگە قارىدى، ئىنچىكە بۇرۇتلىرىنى پارقىرىتىپ، خۇما كۆزلىرىنى ئوينىتىپ ھېكىم قاراپ تۇراتتى ...

— مەن مەس بولۇپ قاپتىمەن... كىم مېنى ئۇنىڭ يېنىغا ياتقۇزۇپ قويىدى؟ بىرى سۆرىگەندەك قىلدىمۇ؟ ...

— مەسچىلىك دېگەن شۇ. ئۇنىڭغا چېقىلغانسەن... ئۇ ماڭا ئەرز قىلدى پېقىش! — ھېكىم ئۇنىڭغا چاخچاق بىلەن ئەمەس، بۇيرۇق ئاھاڭدا شۇنداق دېدى.

— ئەمدى تۇردىخاننى قويۇۋەت! بولمىسا ئىش يوغىنايدۇ. مەن سېنى تۇققىنىمغا چېقىلىدۇ دەپ ئويلىمىغان، ئەمدى ئۇنى ئالسەن، قېنى ئالماي باقە!

— قۇتىگۈلنى؟ — قۇباقنىڭ كۆزلىرى ئۆيناپ كەتتى. قۇتىگۈلنىڭ ئەتىر پۇراپ تۇرغان بەدىنى، چىرايلىق ھۆسنى، يېقىملىق كۈلكىسى، «قۇربانئاي» دېيىشلىرى يادىغا كېلىپ ئۇنىڭ بەدىنىدە گۈزەل ئايالغا ئىنتىلىش تۇيغۇسى ئوت بولۇپ يېنىشقا باشلىدى. ھېكىم ئۇنى دەرھال سەزدى:

— قۇتىگۈلنى ئالساڭ، تاز بېشىڭدا گۈل ئۈنگەن بولىدۇ پېقىش، دۇنيانىڭ راھىتى نىمىدە؟ ياخشى تاماق، ئىسسىق ئۆي، ئوبدان كىيىم، كۆكۈللۈك ئويۇن، گۈزەل ئايال... ھەي تاز، يۇۋاشلىقىڭمۇ چېكى بار. پۇل دېسە بار، بىلمەن، تۇردىخان پىخسىق سېنى باي قىلىۋەتتى، مال-ۋاران، ئۆي-جابدۇق، دىگىنىڭ تۇرۇپتۇ، بانكىدا ئۈچ مىڭ كوي پۇلۇڭ بار...

قۇباق خوشال بولۇپ سېرىق، شالاڭ چىشلىق يوغان ئاغزىنى يۇمالماي قالدى. ئۇ غولىنى قورۇپ قويۇپ:

— تېخى ساندۇقتا ئون كىيىملىك ئىسىل رەخت، قول سائىتى...

— ھىم! — دېدى ھېكىم قىزىقىپ، خۇددى قۇباقنىڭ بايلىقىنى ھازىرلا يۇتۇۋالىدىغاندەك ئاچكۆزلۈك بىلەن، — پۇل دېگەن نىمە، بىلەمسەن؟ پۇل دېگەن چىراي، ئەقىل، مەنسەپ، مېجەز-خۇلۇق! پۇل دېگەن ئىنساندا بولىدىغان ئەڭ گۈزەل نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى! تۇردىخان ساڭا شۇنىڭ ئۈچۈن يېپىشقان، ھازىر قۇتىگۈلمۇ شۇنىڭ ئۈچۈن ساڭا ئاشىق!

ئاز-تولا نەق پۇلنى ئېلىپ بىر مەخسۇس، ھارۋا بىلەن شەھەرگە ئۇزىتىلدى ....

تويدىن كېيىن قۇباقنىڭ ھاياتى باشقىچە تۈس ئالدى، كىيىملىرى پاكىز، قول، بويۇنلىرى خېلى سوزۇلغان، گەپلىرى خېلى سىلىق-سىپايە بولۇپ قالغان. بىراق ئۆيدە قىلىدىغان ئىش بۇرۇنقىدىن كۆپەيدى: ئۇ كېلىپلا كىيىم يوتكەيتتى، پۇت-قوللىنى، بويۇنلىرىنى ئەتىر سوپۇن بىلەن يۇياتتى. ئاندىن كېيىن ئېھتىيات بىلەن جوزىغا چىقىپ قوتىگۈل ئۆگەتكەن بويىچە، يۈكۈنۈپ ئولتۇراتتى ۋە ئالدىغا كەلگەن لەززەتلىك تاماقنى بۇرۇنقىدەك شالاپ-شۇلۇپ قىلماستىن ئاستا ۋە ئاز-ئازدىن يەيتتى. تاماقتىن كېيىن كاڭدا ئۇخلاپ يېتىشقا رۇخسەت قىلىنمايتتى. چۈنكى ئۇ داسلاردىكى يۇندىلارنى، دۆۋىلەنگەن ئەخلەت-كۆللەرنى بەلگىلەنگەن جايغا ئاپىرىپ تۆكۈشى، ئاندىن كېيىن تۆگىنى سۇ بىلەن تولدۇرۇشى، كالا ساققۇچە موزاي تۇتۇپ بېرىشى، ئۇچاققا ئوتۇن تەييارلىشى، يېرىم كېچىگىچە كۆكتات ئاقلىشى، چوگراق كىر-قاتلارنى مۇجۇپ سىقىشى لازىم. ئىش كۆپ، تەلەپ قاتتىق بولسىمۇ ئۇ ھار ئالمايتتى. بىراق ھەر كۈنى يوتقانغا كىرىشتىن بۇرۇن بويۇن ۋە پۇت-قوللىرىنى سوپۇنلاپ يۇيۇشى، ھەر ھەپتىدە ئىچ كىيىم يوتكەش، تېخى تاماقنى ئاز-ئازدىن يېيىشى، شالاپ-شۇلۇپ قىلماسلىق، پۇتلىرىنى پۈكۈپ ئىخچام ئولتۇرۇش، ئىشقىلىپ قانداق قىلسىمۇ بولىۋېرىدىغان ئۇششاق-چۈششەك ئىشلار ئۈستىدە ئايىلىدىن نەسىھەت ئاڭلاش، ئايالنىڭ دىگىنىنى قىلماي قويسا ئايىلى ئۇنى سەتلەش، سىلكىش، تىللاش ھەتتا نوقۇشلاپ قويۇشلار ئۇنىڭ ئۈچۈن بىر چوڭ ئاۋارىچىلىق ۋە ئارتۇق يۈك بولۇپ تۇيۇلۇشقا باشلىدى. ئايال ئۇنىڭغا خۇددى سىركىچى مايمۇنغا ھەركەت ئۆگەتكەندەك تۇرمۇشتىكى ئۇششاق-چۈششەك ئىشلارنى بىرمۇ-بىر، بەزىدە يۇمشاق، بەزىدە قاتتىق يوللار بىلەن ئۆگىتەتتى...

كۆكۆل

كۆكۆلنىڭ كەينىگە كىرمەڭ
كۆكۆل ھەر جايغا باشلايدۇ...
(خەلق ماقالىسى)

شۇندىن كېيىن قوۋاقنىڭ تۇردىخاننى كۆرەرگە كۆزى قالمىدى. دۇنيادا ئەڭ يىرگىنىشلىك ۋە سەت ئادەم مۇشۇ تۇردىخان بولۇپ قالدى. بۇنىڭدىن بىر نەچچە يىل بۇرۇن ھاياتىدىكى ئەڭ ئالىي لەززەتنى تۇيۇلغان مۇنۇ ئايىلنى بىر كۈندىلا يىرگىنىشلىك نەرسىگە ئايلاندۇرۇۋەتكەن قانداق كۈچ ئۇ؟ قوۋاق شۇ كېچىسىلا ئاشۇ غايىپ كۈچنىڭ قۇتراتقۇلۇقى بىلەن غالجىرلاشتى. تۇردىخاننىڭ ئورۇن-كۆرپىسىنى (ئىككىسى بىللە ياتىدىغان) مايلاشقان ئىككى ياستۇق، گۈلى ئۆچكەن تېكىرى بىلەنلا باراڭ ئاستىغا ئەپچىقىپ تاشلىدى. كىيىم-كېچىگىنى كاللەك-كاللەك قىلىپ پىقىرىتىپ ئاتتى، ھەتتا تۇردىخان خېمىر يۇغۇرىدىغان تەڭنە، تاماق يەيدىغان قاچا-قۇچىلارنىمۇ چاقتى...

— ئۆلتۈرىۋېتىمەن، ئۆلەمسەن، خېتىڭنى ئالامسەن؟

— ئۆلىمەن، ئۆلىمەن... — دېدى تۇردىخان ئۇنىڭ ئاياقلىرىغا چىرمىشىپ.

— مانا ئەمسە! — قوۋاق ئۇنى تەپتى، دەسسىدى... تاياققا چىدىمىغان تۇردىخان ئاخىر:

— ئالاي، خېتىمنى ئالاي!... — دەپ نالە قىلدى.

نەسىھەت، سالا-سۆلۈ، پوپوزىلار كار قىلمىدى، ئارىدىن ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ھېكىم دوۋجاڭنىڭ رۇخسىتى بىلەن ئۇلارغا ئاجرىشىش خېتى كېسىپ بېرىلدى. تۇردىخان ئۆزىگە تەككەن ئۆي-جابدۇق، كىيىم-كېچەك، ئىككى قوي، ئۇن ۋە

ئويناقلاپ تارتىپ جايىنا خالى قويمايتتى، يول يۇسلىنىشكە
ئۇرۇپ:
— ئاغزىڭىزنى ئېچىڭ! — دەيتتى. قۇباق ئاغزىنى يوغان ئاچات
سېلىپ قەن ياكى كەمپىت تال بىر ئاغزىدا ئۇنىڭ قۇتىنگۇل ،ى
چاغ بۇنداق مانا قوياتتى. چەيدەپ بوشلا مەڭزىنى ۋە ياتتى
تۇرمۇش ۋە كېتەتتى كوتىرىلىپ خاپىلىقى ھەممە ئۇنىڭ لاردا
بىلىنەتتى تاتلىق كەمپىتتەك ئاغزىدىكى گۈزەل، چەكسىز ئۇنىڭغا
بىر بولۇپ، مەس ئىچىپ هاراق ئۇچۈن هايات شىرىن شۇ ۋە
قويە ئۇنىڭ مېھمانلار ئاتقۇزاتتى، تاڭ يېتىپ پۈكلىنىپ ئۇلۇغدا
قاچىلىرىنى چىنە - چەيلەپ، ئۆينى ئىچىپ، هاردىغىنى يەپ، ىنى
ئۇ قىلغانلىقىنى نىمىلەر قونۇپ ... ئۆيدە دەپ ئاز ئۇنى چىقىپ،
ئاخىرلاشقان قانداق ئۇلتۇرۇشنىڭ قۇتىنگۇل ئەتىسى بىلمەيتتى،
بوپتۇ شۇنداق ۋە بىلەتتى ھەممىنى كېيىنلا ئىيتقانلىدىن لىغىنى
خوشال بولاتتى ...
ئىن ساددە بىر ئىشىنەتتى ۋە كوڭلىدىن چىن دەپ
هاياتى بەختسىزلىك بىلەن خورلىنىۋاتقان بىر
بۇنىڭغا تىرىشىۋاتسا كۆرسىتىشكە بەختلىك قىلىپ ئۆزىنى سان
ساختا ئۇنىڭ ياكى كۈلگۈلۈكمۇ؟ قىلىپ دازاق دىگۈلۈك؟ نىمە
ئىي ئالدانغانلىقىنى ئۇنىڭغا ياكى ۋە تەبرىكلىگۈلۈكمۇ؟ بەختىنى
تولدۇرۇۋەت بىلەن كۆڭۈلسىزلىكلەر هاياتىنى ئۇنىڭ قويۇپ، تىپ
خېلى سوئاللارغا قىينايدىغان ئادەمنى بۇ ۋالىم ... كۈلۈكمۇ؟
قۇباقنىڭ ئۇنى ۋىجدان نومۇس، ئاخىر ئىزلىدى، جاۋاپ ئۇزاق
ئېلىپ قېتىم كىردى.
داستىخان، ھويلىسىغا ئاخىرقى
ئۇ كىرگەندە قۇباق ئايىلى داسقا چىلاپ بەرگەن
ئولتۇراتتى:
جىم ئۇزاق ئۇ ئەدىياللارنى مىجىپ
— تۇردىخان چىقىپتۇ قۇباق! — دىدى
ئالجىپ پۇرۇشتۇرسەن؟ چىرايىڭنى نىمىشقا — كېيىن، تۇرغاندىن
مال ئالغان سېنىڭدىن بىلمەيدۇ، ئۇتقىنىنى - قويغان دەپتۇ، قالاي
سىرد ئىچىك كۆرسەك بىلمەيدۇ، يوقاتقانلىقىنىمۇ قانداق ەۋلۈكنى

لېكىن نىمىلا بولمىسۇن قۇباق ئايلىدىن رازى، ئۆزىنى بەخت-لىك ۋە تەلەيلىك ھىساپلايتتى:

— ھېكىمنىڭ بۇ ياخشىلىقىنى ئۆلاسەممۇ ئۇنتۇمايمەن، — دەيتتى ئۇ، قۇتىنگۈلنىڭ نازۇك بارماقلىرىنى ئويناپ تۇرۇپ، — ئۇنى كۈندە مېھمان قىلسامmu ھەققى تۈگىمەيدۇ!

— ئىش - كۈشلىرى بولسا قارا كۈچىڭىزنى ئايىماڭ، پات - پات جىرىپ نىمە ئىشلىرىڭىز بار. سەن بولساڭ دۈيجاڭ، يېتىشەلمەي قالساڭ ھايت دەپ قوي دەپ ئاغزى يۇمشاقلىق قىلىڭ، — دەيتتى قۇتىنگۈل.

قۇباقنىڭ بىر كۈن ئاڭلىغان ئاھانىتى قۇتىنگۈلنىڭ بىر ئەركى-لەپ قويۇشى ياكى سۆركىلىپ قويۇشى بىلەن تۈگەيتتى، بەزىدە قۇباق مۇشۇ گۈزەل مېنىڭ ئايلىم دىيىشكە ئىشەنمەيمۇ قالاتتى. ئۇنداق چاغلاردا ئۇ ئۆزىنى يات ئادەم ئالدىدا ھېيىققان بالىدەك يوچۇن ۋە ياسالما تۇتاتتى. مانا شۇنداق ۋاقىتلاردا قۇتىنگۈل سەزگۈرلۈك بىلەن ئۇنىڭغا بۇيرۇتما بۇيرۇيتتى:

— بۈگۈن ئاخشام مېھمان چاقىرىمەن، راست، سىزگە دىيەشنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن، كىملەر دەمسىز؟ ھېكىم ئاكام ئەر - خوتۇن، ياقۇپ ئەر - خوتۇن، باقى...

قۇباق نېمىمۇ دىيەلىسۇن؟ قۇتىنگۈلنىڭ ئۆگەتكىنى بويىچە مېھمانلارنىڭ ئالدىدا بېرىپ ئۇلارنى ئۆيگە تەكلىپ قىلاتتى، ئالدى-رىتاتتى، ئۆيگە كېلىپ قوي سوياتتى، ماگىزىندىن تاتلىق - تۈرۈم ئەپكىلەتتى، سەۋزە قىراتتى، سەي ئاقلايتتى، مېھمانلار كېلىپ بول-غىچە ئۇ تىپىرلاپ ئىشلەيتتى، كۆڭلىدە بەزىدە خاپا بولاتتى. كەت-كەن پۇل، بولىۋاتقان چىقىمىنا چىدىمايتتى، بەزىدە قۇتىنگۈل ئۇنىڭ جان كۆيدۈرۈپ قىلىۋاتقان ئىشىدىن قۇسۇر تېپىپ، قاتتىق كايىغاندا بولسا ھەممىدىن ۋاز كېچەتتى. شۇنداق چاغلاردا مۇلايىم، مېھرىۋان تۇردىخان يادىغا كېلەتتى - دە، يۈرىكىنىڭ بىر يېرى «پىژ» قىلىپ قالاتتى. لېكىن سەزگۈر قۇتىنگۈل قۇباقنىڭ ئۇزاق

باشلىدى. ئۇنىڭ كۆڭۈل يارىسىنى قۇتىگۈلنىڭ يېقىملىق كۈلكىسى، ئەركىلەشلىرىمۇ، ھېكىمنىڭ قوپال، لېكىن سەمىمى چاخچاق-لىرىمۇ ساقايتالماس ئىدى. ئۇ كوچىغا چىقسا باشقىلار ئۇنى مازاق قىلىشىپ كۇسۇرلىشىۋاتقاندەك، ئۆيگە كىرسە ھېلىقى ئۇماق ئايلى «مەن سېنى مانا مۇشۇنداق خورلايمەن، سەن بۇ خورلۇقتا چىدىشىڭ كېرەك» دەۋاتقاندەك بىلىنىدى. «قانداق قىلسام بولىدۇ،— دەپ ئويلايتتى ئۇ كېچىلىرى ئۇيقۇدا يېتىپ،— مۇنۇ ۋاپاسىزنى بوغۇۋېتىپ، ھېكىمنى بوغۇزلىۋېتىپ دەرياغا سەكرەيمۇ؟ ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان ئادەملىرىم ماڭا ۋاپاسىزلىق قىلىۋاتسا بۇ دۇنيانىڭ يەنە ئارزۇلىغىدەك نېمىسى قالدى؟...»

ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ لامپا ياندۇرۇپ، يېنىدا يېنىك نەپەس ئېلىپ ئاپپاق مەيدىلىرىنى ئېچىۋېتىپ خاتىرجەم ئۇخلاۋاتقان قۇتىگۈلنىڭ قويۇق ۋە توم چاچلىرىنى تۇتتى، چاچلارنى ئاپپاق بوينىغا ئاستا ئوردى، توم چاچلارنى سىرتماق قىلىپ بىرلا بوغسا دۇنيادا ئۇنى ئازاپقا سالىدىغان ئايال تۈگىگەن بولىدۇ. ئاندىن كېيىنچۇ؟ دۇنيا شۇنىڭ بىلەن لەززەتلىك بولامدۇ؟ ياق، قۇتىگۈلسىز ياشاش قۇباق ئۈچۈن ئازاپلىق، لېكىن نېمىلا بولمىسۇن قۇتىگۈلنى... ئۇنىڭ قوللىرى تىترىدى، كۆزلىرىدىن لۆمۈلدەپ ياشلار ئاقتى، ئۇ خۇددى يىغىسىنى بىرسى كۆرۈپ قالىدىغاندەك دەرىزىگە قارىدى. ئۇ دەرىزىگە قاراپ چۆچۈپ كەتتى. بىرسى ياپىلاق ۋە سەت يۈزىنى ئەينەككە يېقىپ راستىنلا قاراپ تۇراتتى. قۇباق ئايلىنىڭ چاچلىرىنى قويۇۋېتىپ تالاغا يۈگۈردى:

— تۇردىخان!

تۇردىخان قاراڭغۇدا كۆزدىن غايىپ بولدى، قۇباق ئۇنى قوغلىدى، تۇردىخان مەھەللە سىرتىدىكى قەۋرىستانلىققا كىرىپ كۆزدىن غايىپ بولدى.

قۇباق قايتىپ كەلگەندە قۇتىگۈل دۈم يېتىپ يىغلاۋاتاتتى.

— نېمە بولدۇڭ!— دېدى قۇباق ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ.

لىدۇ، ئادەم چىرايى يوق!
— ساراڭ! — دېدى قۇباق قېلىن كالپۇكلىرىنى مىدىرلىتىپ قويۇپ، — ساراڭ ئۇ!
— ساراڭ؟ — دېدى ۋالىم غەزىۋىنى باسالماي، — سەن قانچە-لىك نىمىدىڭ؟
ئۇنىڭ توشقاننىڭ كۆزىدەك بۆرتۇپ چىققان كۆزلىرى قۇباققا تىكىلدى، هۆرپىيىپ تۇرىدىغان بۇرۇتلىرى ئاستىدىن غەزەپلىك سۆزلەر چىقىشقا باشلىدى:
— ئىنسان پۇل بىلەن ئەمەس، نومۇس، ۋىجدان، ئىنساپ بىلەن قەدىر-قىممەت تاپىدۇ، سەن ئۆيۈڭگە مېهمان كەلسە نىمىشقا مېهماندىن بۇرۇن مەس بولۇپ قالىسەن، نىمىشقا دائىم تام تۈۋىدە ياتىسەن، خوتۇنۇڭ ۋاپادار بولسا سېنى نىمىشقا كېچىچە تالاغا چىقىرىۋېتىدۇ؟
— ئۆزەم چىقىپ كېتىپتىمەن، مېنى ئىزلەپ بارمىغان يېرى قالماپتۇ. قورقۇپ باققا كىرەلمەي، مېهمانلار كەتكەندىن كېيىن كېچىچە ئۇخلىماي يىغلاپ چىقىپتۇ.
— مانا، مۇشۇ گەپلەرگە ئىشەنگەن بولغاندىكىن سەن ئۆزەڭ قىپ-قىزىل ساراڭ. مەن ئۆگزىدە ياتقان، هەممىنى كۆردۈم. سەن ئەخمەق ئۆيۈڭدە مەس بولۇپ يېقىلىپسەن، مېهمانلار ئۇزىد-غاندىن كېيىن هويلاڭغا هېكىم يەنە كىردى، سېنى هاپاش قىلىپ باققا ئەپچىقتى، ئاندىن كېيىن ... ئاندىن كېيىنكىسىنى ئۆزەڭ چۈ-شىنۋال ... سەن قۇباق، ئىلاننى ئاغىنە تۇتىدىغان، ئالۋاستىنى مەشۇق دەيدىغان بىر ئەلەشمەن ئىكەنسەن ... — ۋالىم شۇنى دېدى-دە، قولىنى بىر سىلكىپ تالاغا چىقىپ كەتتى. قۇباق ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنىڭغا غەزەپ بىلەن ئالايدى...
قۇباق ئۇچۇنمۇ ئازاپلىق كۈنلەر باشلاندى. ئۇنىڭ نە ئۇيـ-قۇسى، نە ئىشتىهاسى قالمىغان، جاهان كۈندىن-كۈنگە قاراڭغۇلىشىپ كېتىپ بارغاندەك، بىر يوشۇرۇن كۈچ ئۇنى بوغۇۋاتقاندەك بىلىنىشكە

يىغلاتقانمۇ، كۈلدۈرگەنمۇ، ساراڭ قىلغانمۇ كۆڭۈل! پاھ-پاھ— كۆڭۈل!...

ۋاپادار

كېچە بولسا ياتمايدۇ،
تېرەك باشىدا قارغا.
نېمە ئانچە يىغلايسەن،
ۋاپا قىلمىغان يارغا.
(خەلق قوشىقى)

كىيىمگە چۈشكەن داغنى يۇيۇپ چىقىرىۋەتكىلى بولىدىكەن. لېكىن كۆڭۈلگە چۈشكەن داغنى ھېچنېمە بىلەن، ھەتتا جاسارەت ۋە ئىرادە بىلەنمۇ ئۆچۈرىۋەتكىلى بولمايدىكەن!

قۇباق قۇتىنگۈلنىڭ كۆز يېشى، غەزىپى ۋە يامانلاپ كەتكەنىگە قاراپ ۋالىدىنىڭ سۆزلىرىنى يالغانغا چىقاردى. لېكىن ئۇنىڭ ئەمدى ھەممىلا نەمىدىن گۇمانلىنىدىغان بولۇپ قېلىۋاتقان يۈرىكى يەنىلا غەشلىك ئىچىدە تۈڭلۈكسىز ئۆيدەك گۇڭگا ئىدى. ھېكىم ھەر قېتىم ئۇچراپ قالسا ئۇنىڭ بەدىنى تىكەنلىشىپ، پۇتلىرى تىترەيتتى. ئۇ ئەمدى قىرىقتىن ئاشقاندا تۇرمۇشنىڭ يالىڭاچ قاتلىمى ئاستىدا يەنە بىر رەڭدار قاتلىمى بارلىقىنى، بۇ قاتلام ساختا، يالغان ۋە ئالدامچى بوياقلار بىلەن بويالغىنىنى چۈشەنمەكتە ئىدى. ئادەملەر بىرىنىڭ ئەمگىكىنى يەنە بىرى ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىش ئۈچۈن بىر بىرىنى ئالدايدىكەن. يالغان ۋەدىلەر بىلەن بىرىنى كەلگۈسىدىكى چوڭ پايدىغا ئەمەك قىلىپ قويۇپ، ئاغزىدىكى نېنىنى تارتىۋالىدىكەن. تۇردىخاندەك زادىلا يالغان ئېيتمايدىغان ئادەملەر بولسا چاۋا-چاتقال ئارىسىدا ئەخلەتتەك سۆرۈلۈپ يۈرىدىكەن...

قۇباق ئۆز بېشىغا كەلگەن ئىشلارنى خۇلاسىلەپ ئەنە شۇنداق

— باشقىلارنىڭ گېپىگە كىرىپ مېنىڭدىن گۇمانلىنىۋاتامسىزغۇ، ئۇنىڭدىن كۆرە مېنى بوغۇپ ئۆلتۈرۈڭ! — قۇتىگۈل قۇباقنىڭ تىزلىرىغا كېكىرىكى بىلەن تاشلىنىپ ھۆكىرەپ يىغلىدى. قۇباق ئوغرىلىق قىلىپ تۇتۇلۇپ قالغان گۆدەكتەك غالىلداپ تىترىدى ۋە قۇتىگۈلنىڭ چاچلىرىنى سىلاپ:

— خاپا بولما، يىغلىما، ئەمدى سېنىڭ گېپىڭگىلا ئىشىنىمەن، ھەممىنى قىلغان تۇردىخان ئىكەن، ئۇ ھەر كۈنى دەرىزە مارايدىكەن، بىزنىڭ ئىت ئۇنى تونۇغاچقا ھاۋشىماپتۇ. ھازىر ئۇنى قوغلاپ زەرەتكارلىققا بېرىپ كەلدىم.

— ئەسكىكەنسىز! — دىدى قۇتىگۈل قۇباقنىڭ قوللىرىنى ئىتتىرىپ، — ئىچىڭىزمۇ سىرتىڭىزدەك قارىكەن. سىزدىكى كۆڭۈل قانداق كۆڭۈلكىنتاڭ؟ تۇردىخاندەك پوشكالىغا ئوراپ بەرسە ئىت يەمەيدىغان خوتۇننى ئەتىۋا بىلىپ، ماڭا ئوخشاش جەننەتنىڭ ھۆرلىرىدەك خوتۇننى خارلايدىغان... كېڭىلىڭىز كۆتەرگەن بولغاندىكىن ئاشۇ تۇردىخان پاسكىنا بىلەن ئۆتۈڭ!

قۇتىگۈل ئۆيدىن سالغا تېشىدەك ئېتىلىپ چىقىپ كەتتى. قۇباق كەينىدىن قوغلىدى، لېكىن يېتەلمىدى. يېرىم يولدا تۇيۇقسىز چاتقاللار ئارىسىدىن بىر ئايالنىڭ قاقاقلاپ كۈلگىنى ئاڭلاندى. قۇباق تونۇدى: ئۇ تۇردىخان ئىدى:

— سېغىزخان ئۇچۇپ كەتتى! ھا-ھا-ھا... ھا-ھا-ھا!...

— ساراڭ! — دىدى قۇباق مۇشتۇملىرىنى تۇردىخانغا تەڭلەپ، — ھەممىنى قىلغان سەن ساراڭ. ئاشقا چۈشكەن چىۋىن، كۆڭۈل ئاينىتىدىغان بوس!

— ھا-ھا-ھا!... سېغىزخان شاراخلايدۇ، توخۇلار قاقاقلايدۇ، قۇيت!

ئۇ يىراقلاپ كەتتى. ئەمدى ئۇ ئۈنىنى قويۇپ بېرىپ يىغلىماقتا ئىدى. قۇباق خىيال بىلەن ئۇنىڭ كەينىدىن پىچىرلىدى:

— كۆڭۈل، — دىدى ئۇ بېشىنى ئېگىتىپ، — خاپا قىلغانمۇ،

— ئۇنداق بولسا بۈگۈن كەچكە توغرىلاپ قۇتىگۈلگە چاي قويىسەن!

— ماقۇل! — دېدى قۇۋاق خوشال بولۇپ، ئۇ ئاخشىمى هېكىنىڭ ئۆيىگە توخلا ئاپىرىپ ناماقۇللۇق چىيى بەردى ۋە قۇتىگۈلنى ئۆيىگە قايتۇرۇپ كەلدى.

مانا شۇندىن كېيىن قۇۋاقنىڭ يۈرىگىدە كۈنچىلىكنىڭ ئىزناسىمۇ قالمىدى. ئۇنىڭ تۇرمۇشى يەنە كۆڭۈللۈك ئۆتۈشكە باشلىدى، چۈنكى يالغان سۆز قىلغۇچىلار قەدىرلىك بولۇپ قالغان يىللار بولغاچقا قۇۋاقمۇ ئۆزىنى يالغان سۆزلەر بىلەن ئالداشقا ۋە قانائەتلەندۈرۈشكە ئادەتلەنمەكتە ئىدى.

هەر هەپتىدە دېگۈدەك مېهمانلار كېلىشىدۇ، ئۇلار قۇۋاقنى شۇنچىلىك ماختاشتىكى، هېچكىمدە يوق سۈپەتلەر قۇۋاقتا تېپىلىدىغان بولۇپمۇ قالىدۇ. بەزىلەر هەتتا ئۇنى سەن چىرايلىق بولۇپ قالدىڭ دەپ يالغان ئېيتىدۇ. بەزىدە هېكىم ۋە ئۇنىڭ دوستلىرى قەدەھ كۆتىرىپ: «مېهماندوست، ساپ كۆڭۈل، سەممى-سادىق دوستلارنىڭ سالامەتچىلىگى ئۈچۈن!» دېيىشىدۇ، قۇۋاق بۇ خىل ماختاشلارنى ئاڭلىغاندا بىر نەچچە رومكىنى ئارتۇق ئىچىۋېتىدۇ ۋە هەممىدىن بۇرۇن مەس بولۇپ يېتىپ قالىدۇ. قىرىشقاندەك ئەتىگەنلىكى تاڭ سەهەردە ئۇنىڭ هويلىسىدا تۇردىخان پەيدا بولۇپ قالىدۇ. ئۇ قۇۋاقنىڭ بېشىغا كېلىپ، مەسخۇشلارچە جۆيلۈيدۇ:

— هەي قۇۋاق، بېغىڭغا سېغىزخان كىردى، توخۇ-تۇخۇملىرىڭنى ئېچىقىپ كەتتى... ها-ها-ها... قويت!

— سارىڭ! — دەيتتى قۇۋاق تىللاش ئورنىغا سېرىق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ هىجىيىپ، — ئالسا ئالمامدۇ، بۇ ئۆي سېنىڭمىدى-يە!

تۇردىخان قۇۋاقنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قارايدۇ-دە، يۈزلىرىنى پۈرۈشتۈرۈپ:

— بېغىڭغا ئوغرى چۈشتى، ئەمدى قارغۇجاڭنى قويت دېمەيمەن! — دەيدۇ.

يەكۈن چىقاردى. لېكىن ئۇنىڭ يەكۈنىگە يەنىلا ئۆزى بىرىنچى بولۇپ قارشى چىقىپ، بىر مەھەل نەپرەتلەنگەن ئادەملىرىنى ئىككىنچى بىر سۆھبەت ئارقىلىقلا پاك - پاكىز قىلىپ ئۆزى تازىلاپ چىقتى. بۇ ۋەقە ھاۋا تۇتۇق، قىلىۋىدىن سوغ شامال ئۇرۇپ تۇرغان، تېرەكلەرنىڭ سېرىق يوپۇرماقلىرى تىنىمسىز تۆكۈلۈپ يەر بېتىنى چۇمكەۋاتقان، تېرەكلەرنىڭ ئەڭ ئۇچىدىكى ياپراقلىرىلا ياپ-يېشىل پېتى تۆكۈلمەي تۇرۇۋېلىپ قوۋاقنى ھەيران قالدۇرۇۋاتقان بىر كەچ كۈزلۈگى مەھەللە سىرتىدىكى بۇزۇلغان كۆۋرۈك يېنىدا بولدى.

قوۋاق ئەلىمنى يەردىن ئالدىغاندەك غەزەپ بىلەن كەتمەن چاپىماقتا ئىدى. ھېكىم مىكيان يېنىغا نوچىلىق بىلەن كېلىۋاتقان خورازدەك غادىيىپ قوۋاقنىڭ يېنىغا كەلدى.

— نىمە قىلىۋاتىسەن پېقىش! — ئۇ قوپال ۋاقىرىدى.

— كۆۋرۈك ياساۋاتىمەن! — قوۋاق ھىجايدى.

— ئۆيۈڭنىچۇ؟ خوتۇنىڭنى قاچانغىچە باقمەن؟ ھەي راپاۋەت بىلمەيدىغان قارا قوساق، ئۆز سىڭلىمنى ماڭا چاپلاپ تۆمەت قىلغانلارنىڭ گېپىگە كىرىپ، ماي ئىچىدىكى بۆرەكتەك چىلىڭ يەردە تۇرۇۋاتقان بالىنى قوغلىۋەتتىڭما؟ قوغلىغاندىكىن ئىتتىكىنى توشقازسەن سەت تازغا گۈل ياراشمايدۇ زادى. ماڭ يوگۈر تۇدەك دىگەن ئېشەك تېزىگىنى قولىغىڭغا قىسىۋال!

قوۋاق ئاغزىنى ئىتىلداتتى، گەپ قىلالمىدى. ھېكىم ۋە قوتىگۈل توغرىسىدا يامان گەپ چىقارغان ۋالىمغا ئىچ - ئىچىدىن نەپرەتلىنىپ ھېكىم قوتىگۈللەردىن گۇمان قىلغىنى ئۈچۈن ئۆزىدىنمۇ نەپرەتلىنىپ ئالدىدا تۇرغان مۇنۇ ئادەمنى تاڭدا ئېچىلغان گۈلدەك پاكىز ھىساپلىدى.

— ھەممىنى قىلغان ۋالىم... ئۇ مېنى ئازدۇردى...

— ئەمدى قانداق قىلىسەن؟

— ناماقۇل بولاي... ھېكىم ئاكا...

ھۆباقنىڭ يىرىك - تونۇش قوللىرى چاچلىرىغا تەككەن ھامان باياتىن ئارام بەرمىگەن جاپاكەش يۈرىكى سەكرەشتىن بىراقلا توختىسا ياكى تاشقا تەككەن چىنە پارچىسىدەك پارە - پارە بولۇپ كەتسە، تۇردىخان شۇ چاغدا دۇنيادىن ئارمانسىز ئۆتكەن بولماسمىدى؟...

مانا، ئۇنىڭ ئۈمىتلىك كۆزلىرى شاتلىقتىن ئويناپ كەتتى.

ئەنە، راستلا ئىشىك ئېچىلدى ۋە ئىشىكتىن ئىككى ئادەم چىقتى. تۇردىخان زەڭ قويۇپ قارىدى ۋە ئۆزىگە يېقىن كەلگەندىلا ئۇلارنى تونۇپ جالاقلاپ تىترەپ كەتتى. خورلۇق ئۇنى ھالىدىن كەتكۈزدى ئۇ ياقىسىنى چىڭ تۇتۇپ: «خۇدايىم، خۇدايىم!» دەپ نالە قىلدى. ھىلىقىلار بىر بىرىگە سۈركىلىشىپ ئۆيگە كىرىپ كەت- كەندىن كېيىن ئۇ ئورنىدىن ئۆمىلەپ قوپتى - دە، دەرىزىگە بېرىپ چاپلاشتى.

بوران گۈكۈرەمەكتە، ئۇنىڭ ئاجىز، خورلانغان تېنىنى رەھىم- سىزلىك بىلەن تالىماقتا، ەورلىماقتا، قيىما-چىما قىلىۋېتىش ئۈچۈن نەشتەر ئۇرماقتا... لېكىن ئۇنىڭ پۈتۈن زېھنى ئۆيدە، ئۆيدىن پىخىلدىغان كۈلكە ۋە گۆڭگۈر - مۆڭگۈر سۆھبەت ئاڭلانماقتا!

— ھېكىمجان!... ئەقىللىق، ئامەتلىك ئادەمسىز - دە، قاراڭە، چاندۇرماستىن ئىككى خوتۇنلۇق بولۇۋالدىڭىز...

تۇردىخان بۇ ئاۋازنى بىلدى، ئۇ قوتىنگۈلنىڭ ئاۋازى.

— مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى ياشىسۇن! جاھان قالايمىقانلاشسا بىزدەكلەرگە ياخشىكەن،... قوباقلارمۇ ئادەم - ھە؟ چوكا سالغۇچتىن نىمە پەرقى بار؟... بويىنىنى تۇتۇپ بەرگەن ئادەمنى بوزەك قىلمىساڭ نامەرت بولىسەن... قورقما، بىزدەكلەرگە ھۆكۈمەتنىڭ چولىسى يوق!...

ھېكىمنىڭ يىرگىنىشلىك ئاۋازىنى ئاڭلىغۇسى كەلمىدىمۇ، تۇر- دىخان چاچلىرىنى ئوچۇملاپ تۇتۇپ سىرتقا قاراپ يۈگۈردى ۋە

قۇباق تۇردىخاننىڭ ساراڭ بولۇپ قالغىنىغا راست ئىشىنە-
دۇ - دە، ئىچ ئاغرىتىدۇ.

بۇ كۈنلەردە يالغۇز قۇباقلا ئەمەس، ھەممە ئادەم تۇردى-
خاننى ساراڭغا چىقىرىۋەتتى. دىمىسىمۇ ھازىر تۇردىخان ئۆزىچە
سۆزلەپ، بەزىدە كۈلۈپ، بەزىدە ناخشا ئېيتىپ ئېتىز - باغلاردا
يالغۇزدىن يالغۇز يۈرىدۇ. ئۇ ئۇتتۇر كەلگەن يەرلەردە ئۇخلاپ
قالىدۇ. بەزىدە بالىسىنىڭ قەۋرىسىگە بېشىنى قويۇۋېلىپ كۈن بويى
يىغلايدۇ...

قاتتىق بوران تۇردىخاننى ئويغىتىۋەتتى، ئۇ مۈزلاپ كۆيۈ-
شۈپ كەتكەن پۇتلىرىنى تەستە يۆتكەپ ئورنىدىن تۇردى، چېچىغا
چاپلاشقان چاۋا - چاتقالنى قاقتى، شۇ چاغدىلا ئۆزىنىڭ قۇباقنىڭ
قورۇق تېمىغا توپا ئالغان گوداڭدا ئۇخلاپ قالغىنىنى بىلدى. ئۇ
ئويغاندى - دە، ئادىتى بويىچە قۇباقنىڭ دەرىزىسىگە قارىدى.
دەرىزە لاپ قىلىپ يورۇپ يەنە قاراڭغۇلاشتى. دىمەك قۇباق تالاغا
چىقىدۇ دەپ پەرەز قىلدى ئۇ.

ئۇ ھويلىغا كىرىپ قېرى سۆگەتنىڭ تۈۋىدە شۈمشىيىپ ئول-
تۇردى. بوران ھۆكىرەيدۇ، دەرەخلەر چىقىرايدۇ... كەچكۈزنىڭ
ئاچچىق شامىلى ئۇنى چاقماقتا، چاڭ - توزاڭ ئەخلەتلەرنى ئۇچۇ-
رۇپ كېلىپ ئۇنىڭ يۈزلىرىگە ئۇرماقتا، كىيىملىرىنى تارتماقتا،
مۈزلاپ - كۆيۈشكەن بەدىنىگە تىكەندەك تىرناقلىرى بىلەن ئىز
سالماقتا... لېكىن ئۇ ھېچنىمىنى سەزمەيدۇ. ئۇنىڭ قۇباقنى بىر
كۆرۈۋېلىش ئارزۇسى ئىچ - ئىچىنى كۆيدۈرمەكتە. ئاشۇ ئارزۇ،
ۋەسۋەسە، قايغۇ - ئەلەم پەيدا قىلىپ يۈرىگىنى مۇجۇماقتا. ئاشۇ
ئارزۇسى، ئاشۇ ئىنتىزارلىق ئۇنىڭغا ئەجەل ئېلىپ كېلىدىغاندەك
يۈرىگى بىلەنلا ئېيتىشماقتا. ئۇنىڭ خىيالى قۇباقتا، كۆزلىرى ئىشىككە
تىكىلگەن، قەدىناس ئىشىك غىچ قىلىپ ئېچىلسا، گەۋدىلىك قۇباق چا-
پان يېپىنچاقلاپ چىقىپ كەلسە، ئۇ كۈلۈمسىرەپ كېلىپ جامالىغا
ئىنتىزار بولۇپ تۇرۇۋاتقان مۇنۇ تۇردىخاننىڭ بېشىنى سىلىسا،

قاقتىن پۇتىنى تارتىۋىدى رېزىنكە ئۆتۈكى پاتقاقتا قالدى...
لېكىن قورقۇپ چەكچىيىۋاتقان ئايىلى ۋە كەلگۈسىدە چىرىغىنى
ياندۇرىدىغان ئوغلىنى ئويلىسىلا ۋۇجۇدىدا يەنە قۇۋۋەت پەيدا بو-
لاتتى. ئۇ ئۆمىلەپ قوپۇپ، يالڭاياق پۇتلىرىنى تەستە يۆتكەپ،
راھەت ۋە خوشاللىق ئاتا قىلىدىغان ئۆيىگە قاراپ يەنە ماڭدى...
ئۇ ھويلىسىغا كىردى، ئىشىكلىرى ھاڭغىرقاي ئوچۇق،
ھويلىدا قوي - كالىلىرى، توخۇلىرى تەمتىرىشىپ يۈرىشەتتى. قە-
دىردان ئىتى بولسا، چىلىق - چىلىق سۇ، غالىلداپ تىترەپ
تاپىسىدا تۈگۈلۈپ ياتاتتى.
ئۇ ئۆيىگە كىردى. ساراي قالايمىقان، ئورۇن - كۆرپىلەر ۋە
ئۆزىنىڭ كىيىم - كېچەكلىرى يەرگە تاشلانغان. ئىككى ساندۇغى
ئوچۇق تۇراتتى.
— ئوغرى! — دەپ ۋاقىرىدى ئۇ ساندۇقتا ئۆزىنى ئېتىپ، —
قۇتىگۈل، ئوغلۇم، سىلەر نەدە؟!
ساندۇق قۇرۇق: نەچچە يىلدىن تۇجۇپ-لەپ يۈرۈپ يىققان
بايلىغى — ئەن رەختلەر، ئالتۇن ئۈزۈك - ھالقىلار، ئايىلىنىڭ گې-
پىگە كىرىپ بانكىدىن ئېلىۋالغان نۇرغۇن پۇل... ھەممىسىلا يوق
ئىدى.
— قۇتىگۈل! — ئۇ ئەسەبىلەرچە ۋاقىراپ قاپ - قاراڭغۇ كېچە
قوينىغا — دالىغا قاراپ يۈگۈردى. بوران تېخىمۇ كۈچەيـ
گەن. ئۇنىڭ نالىسىگە جاۋاپ بولۇپ ئىشىكى ئالدىدىكى قېرى
سۆگەتنىڭ ھويلىسىغا قاراپ كېرىلگەن چوڭ شېخى غاراسلاپ
يېرىلىپ چۈشتى. توخۇلار قاقاقلاشتى...
ئەتىسى بوران توختىدى. تام تۈۋلىرى، ئېرىق - ئۆستەڭلەر
غازاڭ، قامقاقلار بىلەن تولغان، بوران كەتكەن بىلەن ئاچچىق
سوغىقى كەتمىگەن. يېزىنى قىش كېلىش ئالدىدىكى كۆڭۈلسىزلىك
ئىگەللىگەن ئىدى.
مەھەللە خەلقى قېلىن جۇۋا - چاپانلىرىغا يۆگىنىپ، قولاقچـ

يېرىم سائەتتىن كېيىن ئۆستەڭ شاقىراتمىسى بويىدا پەيدا بولدى:

— مېنىڭ نىمىگە ئىچىم كۆيسە شۇنى خورلايدىغان دۇنيا، ئەمدى سېنى قايسى كۆزۈم بىلەن كۆرەي!...

شۇ بورانلىق كېچىسى قۇباقمۇ ئۇخلىيالمىدى، باشقا ھارغىن تەنلەرگە ئارام بېرەلىگەن بۇ ئازادە ساراي قۇباق ئۈچۈن ئەسكى تۆگمەندەك زېرىكىشلىك ئىدى.

بۈگۈن ئەتىگەن قۇتىگۈل قاپاقلىرىنى سۈزۈپ:

— شەھەرگە تېز كىرىڭ، ھىلىقى مۆرىلىك ھالقىنى ئېلىپ چىقىڭ، ئوغلىڭىز ئۈچ ئايلىق بولدى!— دىگەندە قۇباق خوشاللىقتىن يېرىلغۇدەك بولغان ۋە شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىنلا شەھەرگە ۋەلسىپىت بىلەن كىرىدىپ بىر يۈزسەكسەن كويغا ھالقا سېتىۋالغان، قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتكەچكە سارايدا قونۇپ قالغان ئىدى. ئۇ ئايلىنى ۋە تۇغۇلغۇسى ئوغلىنى ئويلاپ ئەمدىلا ياماپاشلىشىۋىدى، قىلىۋىدىن گۈرۈردە قارا بوران كېلىپ قالدى «بوراندا ئايلىنىم قورقۇپ كەتسە ئوغلۇم نىمە بولار!» دەپ ئويلىسىلا ئۇنىڭ پىشانىسىدىن پۇژۇلداپ تەر چىقاتتى. ئۇ يېرىم كېچىدە ئورنىدىن تۇردى - دە، بورانغا دۈمبىسىنى قىلىپ مەھەللىسىگە قاراپ يول ئىلغىماستىن ۋەلسىپىت بىلەن چاپتى. ئۇ يولدا يىقىلدى، لاي - توپىغا مىلەندى، پۇتلىرى سويرۇلدى، بەدەنلىرى تىلىندى، لېكىن ئۇنىڭ يادىغا ھامىلدار ئايلى ۋە كەلگۈسىدە چىرىغىنى ياندۇرىدىغان ئوغلى كېلىشى بىلەن ۋۇجۇدىدا قۇۋۋەت پەيدا بولاتتى. ئاخىر ئۇ تۆت سائەت جانىۋازلىق قىلىپ مەھەللە سىرتىدىكى كۆۋرۈككە يېتىپ كەلدى. ئۆستەڭ تاشقىنلاپ پۈتۈن ئەتراپقا سۇ يامراپ كەتكەن. ۋەلسىپىت تۆگۈل پىيادىمۇ يۈرگىلى بولمايتتى. ئۇ ئىشتان پۇشقاقلىرىنى تۈرۈۋېتىپ ۋەلسىپىتنى مۈرىسىگە ئارتىپ، بەلگىچە سۇ كېچىپ بىردە يىقىلىپ، بىردە قوپۇپ ئالغا قاراپ ماڭدى. بوران ئۇنى ئاۋارە قىلاتتى. بەزىدە سۇغا بېشى بىلەن كىرىپ كېتەتتى، بەزىدە ۋەلسىپىتنى يوقىتىپ قوياتتى. مانا، پات-

شۇ چاغدا ھويلىغا ھېكىم كىردى، ئۇ پەرۋاسىز، قىڭغىر يۆگەلگەن تاماكىسىنى ئاغزىدا پىقىرلىتىپ، قاشلىرىنى ئوينىتىپ تۇرۇپ:

— ياشلارغا يەرلىك كولتىپ قويدۇم، كۆمەيلى ۋالىمكا! — دېدى.

— كۆتەيلى! — دېدى ۋالىم قاپىغىنى ئاچماي.

— كىمنى؟

— ئىگىسىنى؟

— ئىگىسى كىم؟

— قوۋاق بولىدۇ-دە!

— نىكادىن ئاجراشقان تۇرسا...

ۋالىم ھېكىمگە يالت قىلىپ قارىدى-دە، ھۆكۈم ئېلان قىلىۋاتقان سوتچىدەك ھەيۋەتلىك ئاۋاز بىلەن سۆزلىدى:

— ئۇنداقتا تۇردىخان ئىگى-چاقىسىز ئىكەن-دە! بىلىپ قوي، ئىتتىنىڭمۇ ئۆلسە ئىگىسى چىقىدۇ. بۇ بىر ئادەم، ئادەم بولغاندىمۇ ۋاپادار، ئاق كۆڭۈل، ساپ ئادەم! نىكادىن ئاجراشمىغىنى ئۇنىڭ پۇل، مال-دۇنياسىغا ۋاپادار ئىكەن. ئاجراشقىنىچۇ؟ قوۋاقنىڭ كۆڭلىگە... قوۋاقتىمۇ بىراۋنىڭ ھالال ئەقىدىسىنى بىلگۈدەك كۆڭۈل بار... ئەلۋەتتە بىزمۇ ئۇنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن قەدىر سانىشىمىز كېرەكتە!...

ۋالىمنىڭ سۆزى تۈگەش بىلەن ھويلىغا قوۋاق كىرىپ كەلدى. ئۇستى-بېشى، يۈز-كۆزى لاي، بىر كۈندىلا كۆزلىرى ئولتۇرۇشقان، پۇشقاق-يەڭلىرى تۇرۇلگەن، ياقىلىرى ئېچىلغان، يالاڭباش، يالىڭاياق قوۋاق ئۈن-تىنسىز كۆپچىلىكنىڭ ئارىسىغا كىرىپ كەلدى. سۇپىدا — تاختىپۇشتا غېرىپ يوپۇقىدا ياتقان تۇردىخاننىڭ جەسىدىگە قاراپ بىر ھازا جىم تۇردى-دە، بىردىنلا ئۆزىنى جەسەتكە تاشلاپ بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى. ئۇ سىلكىنىپ شۇنچىلىك قاتتىق يىغلىدىكى، سىلكىنگەندە پۈتۈن گەۋدىسى ھازىرلا يەردىن

لىرىنى باسۇرۇپ كىيىپ ۋالىمنىڭ ھويلىسىغا كىرىپ - چىقماقتا ۋە شۇنداق ئاددى سوئال - جاۋاپلار بىلەن ۋەقە بايان قىلىنماقتا ئىدى.

— نىمە بوپتۇ ھوي!

— نىمە بولاتتى، ئاخشامقى بوران تۇدەك ساراڭنى ئۇچۇرۇپ سۇغا تىقىپ ئۆلتۈرۈپتۇ!

— پاھ، ماۋۇ بوراننىڭ يامانلىغىنى - ھە!

لېكىن ۋالىم بولغان ئىشنى تەپسىلىرەك قىلىپ مۇنداق بايان قىلاتتى!

— بوراندا چىقىپ قارىسام، سۇ تاشقىلاپ مەھەللىگە يامرىغىلى تۇردى. كۆۋرۈك ئاستىغا بىر نىمە تۇرۇپ قالغان ئوخشايدۇ دەپ بوراندا تىمىسقىلاپ يۈرۈپ سۇغا كىردىم، سىلىسام قولۇم يۇمشاق بىر نىمىگە ئۇرۇلدى. قوي - يۇڭى ئوخشايدۇ دەپ تارتىپ چىقىرىپ قارىسام تۇردىخان ... كۆتىرىپ ئۆيگە ئەپكەلدىم. ھەي بىچارە دۇنياغا تۇغۇلۇپ كۆرگەن راھىتى نىمە بولدى؟ قۇۋاقنىڭ ئۆيىدە كىچىككىنە راھەت كۆرۈۋىدى، بىر ئىنسانلار شۇنمۇ كۆرەلمىدۇق، تارلىق قىلدۇق. قۇۋاقمۇ ياماننىڭ گېپى بىلەن بۇ بىچارىنى ھەيدىدى. كۆڭلى بار ئىكەن، بىچارە تۇردىخان شەھەردىن قۇۋاقنى پانا تارتىپ يەنە چىققان ئىدى. خورلىنىپ قالدى. قۇۋاقنىڭ چىرايلىغى ۋاپا قىلمىدى. يىققان - تۆككىنىنى ئېلىپ، قۇۋاقنى ئەپلەپ - سەپلەپ شەھەرگە يولغا سېلىپ قېچىپتۇ.

— ئۇنى يولغا سالغان ئاكىسىدە! — دەپ تەنە قىلدى غەزەپلەنگەن بىر دىخان، —قۇۋاق بىچارە بوراندا نەلەردە يۈرىدىكىنتاڭ!

— تۇردىخاننىڭ سۇدا ئۆلۈشى، قۇتىگۈلنىڭ قېچىشى، قۇۋاقنىڭ شەھەرگە كېتىشى بىرلا ئاخشامدا بولغان. بۇنى تازا بىر ئويلاپ باقايلى!

قانسىز، ۋاتىلداق لەۋلىرى ئۆششۈك سويمىسىنىڭ بۇرنىدەك كۆكەرگەن، تۈلكىنىڭ بۇرنىدەك سەزگۈر بۇرنىدىن ھارام قېنى ئاققان ھالدا بىھوش ياتاتتى.

قوۋاق ھېكىمنى قويۇۋېتىپ ئوق يېگەن ئېيىقتەك قاتتىق ۋاقىرىدى - دە، ۋالىمغا تاشلاندى:

— سادىغاڭ كېتەي ۋالىمكا، ۋاپاغا جاپا قىلدىم ... مېنىمۇ تۆردىخانىغا قوشۇپ كۆمۈۋېتىڭلار! ...

1980 - يىل غۇلجا

1983 - يىل ئۈرۈمچى

قاڭقىپ كېتىدىغاندەك كۆرۈنەتتى، ھەچكىم قۇباقنىڭ يىغىسىنى ئاڭ-لىمىغان ۋە بۇنچىلىك يىغلايدۇ دەپ ئويلىمىغان ئىدى. قۇباقچۇ؟ ئۇنىڭ ۋۇجۇدى گويا ۋەيلۇندا كۆيمەكتە، يىلان - چايانلار ئۇنىڭ بەدىنىنى چاقماقتا... ئۇ ھەچقاچان بۇگۈنكىدەك ئازاپ كۆرمىگەن ۋە ئۆزىنى بۇگۈنكىدەك گۇناكار سەزمىگەن ئىدى...

ئۇنىڭ يۈرىگىدىن ئېتىلىپ چىققان ساپ يىغىسى ساپ كۆ-ڭۈل ئادەملەرگە تەسىر قىلدى. كۆز ۋە بۇرۇنلىرىنى ئۇۋۇلاپ يىغلىغۇچىلار خېلىلا كۆپەيدى.

خېلى ئۇزاق يىغىدىن كېيىن ھېكىم قۇباقنىڭ يەلكىسىدىن تۇتتى:

— قوپ ھوي، قوپ دەيمەن! نىمانچە قىلىسەن. سارائىغا يىغلىغاننىڭ ئۆزى ساراڭ!

قۇباق يىلان چېقىۋالغان توپاقتەك ئورنىدىن سەكرەپ قوپتى-دە، چۈشىنىكسىز بىر نىمىلەرنى دەپ ۋاقىراپ ھېكىمنىڭ كانىيى-دىن بوغدى، ئۇنىڭ ھەممىلا يېرى تىترەيتتى. ھېكىم بىردەمدىلا كۆكىرىپ - سارغىيىپ گىلدىڭلاپ قالدى. كۆپچىلىك ئۇنىڭ قوللى-رىنى قانچە قىلىپمۇ ئاجرىتالمىدى. قاتمان قوللار ناھايىتى كۈچلۈك ئىدى. كۆپچىلىك مىڭ بىر تەسلىكتە ھېكىمنى ئاجرىتىۋالدى.

— پاھ، بۇنىڭ كۈچىنى!

— ئىنسان شۇنداق نەرسە، قويدەك بوزەك بولىدۇ، كەپتەر-دەك يەم بولىدۇ. بوزەك بـولا - بوزەك بولا، ئاخىر سەۋر قاچىسى تولىدۇ. بوزەك ئادەم بىردىنلا غەزەپلىك شىرغا ئايلىنىدۇ، يائاللا، قۇباقنىڭ ئاچچىغىنى بۈگۈن كۆردۇق! يىغىسىنىمۇ بۈگۈن كۆردۇق! ئۇنىڭ چىشىغا تېگىپ قويمايلى جۇمۇڭلار، پاھ - پاھ!...

ئۇنىڭ شىر سۈپەت تىرناقلىرىدىن ئارانلا قۇتۇلغان، يىگىر-مە نەچچە يىل قۇباقنىڭ بۇرنىدىن يېتىلەپ ھەر كويغا سېلىپ كەلگەن ھېكىم خۇددى ئېيىق ئويناتقۇچىنى ئۆز ئېيىقى ئۆلتۈرۈپ قويغان بەختسىز سىركىچىدەك، چىرايى ۋابادىن ئۆلگەن توخۇدەك

柏　　叶（中篇小说集）（维吾尔文）
祖尔东·萨比尔 著

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐市解放路306号）
新疆新华书店发行　新疆新华印刷厂排版
新疆乌苏县印刷厂印刷
850×1168毫米 32开本 11.75印张 2 插页
1984年5月第1版　1987年10月第3次印刷
印数：11,601——15,000

书号：M10098·887　　定价：（平） 0.95元

ئارچا ياپرىقى

(پوۋېستلار)

زوردۇن سابىر

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھەر ئازادلىق كوچا 306№)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا تىزىلدى
شىخو ناھىيىلىك باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 850 × 1168 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى: 11.75 قىستۇرما ۋارىقى: 2
1984 - يىل 5 - ئاي 1 - نەشرى
1987 - يىل 10 - ئاي 3 - بېسىلىشى
كىتاب نومۇرى: M10098·887
تىراژى: 11,601—15,000
باھاسى: (ئاددى موقاۋىلىقى) 0.95 يۈەن

مۇقاۋىنى لايىھەلىگۈچى: جالالىدىن بەھرام

号: M10098·887
价: 0.95元